
000040 55123
Periodice

VIAŢA ROMÂNEASCĂ

Revistă literară şi ştiinţifică

ANUL I — VOLUMUL I.

IAŞI

Redacţia: Str. Română 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2

1906

Către cetitori.

Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decît munca pe cîmpul culturii naţionale. Dar, foarte mulţi nu-şi dau sama că noţiunea de *cultură naţională* nu e în contrazicere cu cea de *cultură universală, omenească*. Mai mult: că un popor nu-şi poate justifica dreptul la existenţa distinctă în sînul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, *dîndu-i nota specifică a geniului său*.

Istoria poporului romîn—„istoria unui şir neîntrerupt de martiri", a zis odată un mare martir al neamului, Eminescu—ne explică pentru ce acest popor, aşa de bine înzestrat, n'a luat o parte mai activă la formarea culturii europene, pentru ce n'a dat nota sa distinctă în armonia de gîndire şi de simţire, care constitue bunul cel mai înnalt al popoarelor civilizate. El a trebuit să-şi cheltuiască toată energia pentru conservarea sa fizică şi nu i-a rămas acel prisos de energie, care se cheltueşte pentru cultură.

De o sută de ani însă, am început să ne împărtăşim mai cu dinadinsul la civilizaţia popoarelor din Apus şi ar fi vremea să dăm ceva în schimb, să dăm lumii răsunetul sufletului nostru, atins de cultura apuseană.

Putem nădăjdui că a sunat ceasul?

Dar, mai întaiu, starea de fapt, realitatea vieţii actuale româneşti, constitue ea un punct de plecare pentru crearea unei culturi naţionale? Căci orice progres pleacă de la o stare de fapt anumită, şi nu de la plăzmuirile unor vizionari.

Starea noastră nu e numai înnapoiată, ceea ce ar fi destul de rău; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău:

Clasele de sus stau in aer, fara atingere cu poporul de jos, care, in ţara noastra, el singur este o clasa *pozitivă* şi a păstrat mai curat *sufletul romănesc*. Intre clasele de sus şi popor este o prapastie adinca, care, la noi, desparte aproape două *naţii*. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge şi pe care, din lipsa de contact cu poporul romanesc, clasele de sus *n'o asimilează*, ceea ce e tot una cu a spune ca *o caricaturizează*. Lipsa contactului cu poporul romanesc ne face ca, *in loc să absorbim* cultura străină, *să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi*.... De aici, şi din neinţelegerea acestui lucru, aerul duşmanos al unora impotriva culturii străine.... Şi tot de aici, neindestulătoarea noastră contribuţie la cultura universala.

Şi pana nu ne vom asimila cultura europeana, cită vreme, adică, nu vom fi decit o anexă, caricaturizată, a acelei culturi, in loc să-i dam, şi noi, nota specifică a sufletului nostru, nu vom justifica, inca odată, existenţa noastră ca popor distinct.

O cultură „naţională", de un caracter specific, nu se va naşte decit atunci cind masele mari populare, adevărat romăneşti, vor lua parte şi la *formarea* şi la *aprecierea* valorilor culturale—limba literară, literatura, forme de viaţă, etc.—şi acest lucru nu se va intimpla decit atunci cind, prin *cultură, viaţă politică mai largă şi ridicare economică*, ţăranimea va căpata in stat valoarea *socială* proporţională cu valoarea sa numerică, economică, morală şi naţională, cind vom fi *un* popor, cind toate clasele sociale vor fi ale *aceluiaşi* popor, cind trecerea de la virful la baza piramidei sociale se va face pe nesimţite.

Atunci, luind parte la viaţa culturală tot poporul romănesc, adevăratul popor romănesc, vom putea avea o *cultură naţională*, dînd in armonia culturii europene răsunetul sufletului nostru.

Cultura, viaţa politica şi ridicarea economica a ţăranimii, fiind *mijlocul* pentru a ajunge la o cultura adevarat naţională şi de valoare europeană, această revistă, lucrind pe cimpul său propriu, va avea, in acelaşi timp, toată simpatia pentru aceia, care luptă, pe

orice cale, pentru ridicarea culturală, politică şi economică a ţaranimii şi, accentuind asupra *scopului*—cultura naţională—va lupta, pe cit se poate in cadrul unei reviste literare şi ştiinţifice, şi ea, pentru realizarea mijloacelor către acest scop.

Şi, daca este nevoe sa dam idealului nostru cultural, naţional şi democratic, un nume cuprinzător,—numele său este: *Poporanismul*.

VIAŢA ROMANEASCA

Cum am tradus „Infernul" de Dante

Sunt acum 25 ani, mē găseam la dl. V. Pogor, într'o sâmbătă sara la una din obicinuitele întruniri literare ale societăței *Junimea*.

Adunarea era numeroasă.

Se dădu cetire scrierilor în proză și versuri aduse de membrii societăței; se discută mult asupra lor precum și asupra altor chestiuni literare și scienţifice, discuţiuni întrerupte ici-cole prin anecdote hazlii, apoi veni rândul ciaiului cu cozonacul tradiţional, în faţa cărora încetară toate divergințele de păreri asupra materiilor în discuţiune.

După ciai dl. Pogor ne făcu surprinderea să ne pue sub ochi o carte mare in folio ce-i venise de curând din Paris, foarte luxos editată și care conţinea *Infernul* lui *Dante* ilustrat de *Gustave Doré*.

Dacă celebritatea lui Dante a răzbătut prin atâtea veacuri până la noi unde acum toată lumea îi cunoaște numele, deși ei mai mulţi nu l'au citit, sunt nevoit să spun despre mai puţin celebrul Gustave Doré, că pe vremea aceia era cel mai cu reputaţie desemnator și ilustrator de cărţi din Franţa.—Artist neîntrecut în această specialitate, înzestrat cu o imaginaţie vie și încălzită, se înţelege, și de farmecul poeziei lui Dante, el a reprodus scene din Infern cu o măestrie în adevăr uimitoare.

Lacomi ne-am aruncat asupra acestei cărţi și răsfoind-o ne-am oprit mai mult la gravura, care reprezenta poarta Infernului unde ajunsese Dante condus de Virgil și de-asupra căreia era vestita inscripţie din fruntea cântului al III-lea:

«Per me si va nella citta dolente,
«Per me si va nell'eterno dolore,
«Per me si va tra la perduta gente,

«Giustizia mosse il mio alto fattore:
«Fecemi la divina potestate,
«La somma sapienza e il primo amore,

«Dinanzi a me non fur cosse create,
«Se non eterne, ed io eterno duro:
«Lasciate ogni speranza, voi che entrate.»

Dl. Pogor vēzându-ne așa de absorbiţi, ne zise: ei, care din voi, burghejilor[1]) se simte vrednic să traducă în românește această faimoasă inscripţie?

— Eū, răspunse Stefan Vârgolici, un junimist meșter în alcătuirea versurilor și căruia îi dădusem porecla de *Io-Spaco* după numele unui stoler, pentru că lui se trimeteau spre cioplire și geluire poeziile care cu oare care meremet s'ar fi putut publica.

— Eū, răspunse Samson Bodnărescu cel cu clar-obscurele aforisme, mai mult obscure decât clare, și care pricinuiau junimiștilor multă bătae de cap ca să le poată da de capăt.—

—Eū, răspunse Miron Pompiliu, alt tinăr poet din Junimea, de asemenea expert în materie de versificare.

— Bravo! Strigă dl. Pogor, vra să zică avem trei concurenţi.—Să știţi că acela care va face o mai bună traducere va avea sâmbăta viitoare o mai mare porţie de cozonac la ciai.

Eū am tăcut, dar mărturisesc că am simţit în mine un șarpe care mē îndemna în taină de a încerca traducerea, și doamne, când un astfel de ispititor ţi se furișează în minte, nici cu cleștele nu-l mai poţi scoate.—M'am întors acasă foarte preocupat și noaptea am petrecut-o neliniștit.—Necontenit aveam dinaintea ochilor groaznica inscripţie scrisă cu litere de foc pe poarta iadului; necontenit par' că auziam din dărăptul fatalei porţi plânsetele și vaetele turmei osîndite la chinuri eterne; iar a doua zi când m'am deșteptat m'am și pus pe lucru.

Se înţelege că n'a fost muncă ușoară de a reda în limba noastră senteţioasele cuvinte ale lui Dante.—Am rupt multe file de hârtie, mi-am șters de pe frunte multe șiruri de sudori, până când însfârșit m'am oprit la următorul text care de sigur nu atinge frumuseţa energică a originalului.

---

1) Acesta era de obicei modul cu care dânsul apostrofa membrii Junimei.

«Prin mine se ajunge în jalnica cetate,
«Prin mine se ajunge la chinuri necurmate,
«Prin mine se ajunge la osîndita ginte.

«Justiția mișcat-a pe 'naltu-mi ziditor:
«La viață sunt adusă de cel întâiu amor,
«De-atot puternicia și de suprema minte.

«Nimică înainte-mi n'a fost de cât vecie,
«Și viața mea eternă menită e să fie;
«Lasați ori ce speranță, voi care 'ntrați aice!»

Insfârșit făcusem și eu ceva. In viitoarea sâmbătă m'am prezentat la Junimea cu hârtiuța în buzunar, foarte mișcat și foarte curios să aflu ce aŭ făcut ceilalți.—Când colo ce să văd? Stefan Vârgolici și Samson Bodnărescu străluceau prin absența lor, iar Miron Pompiliu, la întrebarea d-lui Pogor, a dat din umere zicând că a luat drept glumă angajamentul lor din sâmbăta trecută.

Prin urmare concurs n'a mai putut fi din lipsă de concurenți și fiind că lucrarea mea *scrisă* a fost neaparat găsită mai bună de cât cele trei *nescrise*, am obținut ca premiu partea de cozonac făgăduită.

Sunt mulți tineri, vântură-lume, care când pleacă într'o călătorie de petrecere, habar n'au unde se vor opri.—Așa mi s'a întâmplat și mie fără a fi tocmai un vântură lume.—Dintr'o glumă m'am pomenit încurcat într'o întreprindere serioasă, căci rare ori știe omul, în mult ispitita-i viață, alergătoare după năluci, unde-o s'ajungă capătul firului ce înlănțue faptele sale.—Câte lucrări am întreprins eŭ în lunga mea carieră literară, toate le-am început cu gând de a le isprăvi, și totuși unele au rămas neisprăvite.—Singură această inscripție de pe poarta Infernului lui Dante am început-o cu gând de a mĕ opri la ea, și totuși nu m'am oprit.

Nu m'am oprit fiind că, trebue să-mi mărturisesc păcatul, eram stăpânit de dorul secret de a vedea eșită la lumina tiparului această traducere făcută de mine pentru întâia oară în versuri romănești.

Care scriitor n'a simțit acelaș dor mai ales la primele lui încercări literare?

Nu ar fi avut însă nici un rost să o public așa răzleață fără cântul în capul căruea ea figurează.—Ambiția deci, această patimă și bună și rea, care te duce de multe ori unde nu ți-e voea, m'a împins să traduc și cântul al III-ea întreg; dar după ce l'am isprăvit, nu fără muncă și greutate, am băgat de seamă că nu era nimerit să-l public înainte de celelalte două de la început cu care e în legătură.

M'am întors deci îndărăpt și am tradus și pe acele două și așa, mĕ rog, încet, încet, mereŭ căzând din puț în lac, mereŭ atras, mereŭ amăgit de frumuseța poemului, am ajuns de am publicat în cursul anului 1882 șapte cânturi .... apoi, am aruncat condeiul și n'am mai pus mâna pe traducere până în anul 1905, adecă timp de 23 ani.

Pentru ce am părăsit atâta amar de vreme, aproape o jumătate de viață de om, această lucrare începută, nu pot bine să-mi dau samă, căci de altfel am avut destule încurajări din partea colegilor mei din Junimea, precum și din partea altor persoane cu autoritate al căror cuvânt trebuea să tragă greu în cumpăna hotăririlor mele.

Așa într'una din zile dl. Dimitrie A. Sturdza, fostul prim ministru și actualul șef al partidului național-liberal, mi-a zis că prin începerea traducerei lui Dante, am subscris o poliță la adresa publicului român, și că prin urmare trebue să fac onoare iscăliturei mele.

Vai, cât pe ce era să mi se protesteze iscălitura, căci în 23 de ani polița ajunsese de mult la scadență. Apoi în 1903 luna April s'a ținut la Roma un congres de literatură a limbelor latine sub președința contelui Angelo de Gubernatis cu care ocazie a fost citat numele meu ca traducător al lui Dante.

De sigur, dacă contele de Gubernatis ar fi știut că de la 1882 și până la 1903, data congresului, nu tradusesem un vers mai mult, nu mi-ar fi făcut această onoare, căci numai cele șapte cânturi de la început nu erau, la dreptul vorbind, un titlu suficient pentru a merita o așa măgulitoare mențiune într'un congres la Roma.

Când însă în 1905 roata politică a aruncat în opoziție partidul național-liberal din care fac parte, atunci dispunând de mai mult timp, voacea tainică a conștiinței neîmpăcate, a datoriei neîmplinite, a poliței scadențate și neachitate s'a deșteptat puternic în mine și mi-a zis: „trebue să asculți de cuvintul „d-lui Sturdza, trebue să meriți laudele ce ți-a dat contele de Gu„bernatis în capitala Italiei, trebue să nu lași perdută munca

unui an întreg!" Pe lângă aceste apoi figura rigidă a lui Dante în bronz, care stă de multă vreme pe biuroul meu de lucru, par'că mĕ mustra în fie-care zi, pentru uitarea la care îi condemnasem, şi atunci în ziua de 25 Martie 1905 îmi ascuţii din noŭ condeiul şi reîncepui traducerea, de astă dată cu hotărîrea nestrămutată de a isprăvi *Infernul* cu ori ce preţ.

Dacă însă mi-a trebuit un an pentru 7 cânturi, câţi ani îmi trebueaŭ oare pentru alte 27 de cânturi ce mai rămăsese de tradus, căci în total sunt 34 cu aproape 5,000 de versuri?— Iată o întrebare la care nici nu îndrăzneam să mĕ gândesc.— Şi astfel deşi aveam 23 de ani mai mulţi în spinare de cât la 1882, deşi a traduce pe Homerul italian în versuri terţet cu terţet, vers cu vers nu e o jucărie, ţinând samă de limba lui abruptă, lapidară, biblică aşi putea zice, precum şi de dificultăţile ritmului şi ale rimei în limba noastră, totuşi, odată ce m'am apucat cu mâna de sabia goală, m'am ţinut mereu de dânsa, deşi îmi sângerau palmele şi în timpul lucrului ajunsesem a nu mai dori altă ceva decât ca Dumnezeu să-mi dee viaţă să pot duce lucrarea la bun sfârşit.

A fost în veacul al XVI un francez *Grangier*, care după ce a isprăvit de tradus pe Dante a făcut următoarea mărturisire: *Ceux qui entreprendront après moi la même besogne, pourront témoigner que cela ne saurait se faire sans beaucoup de peine et de travail et sans se mordre les ongles plus d'une fois.*

Şi cu toate aceste, după ce mi-am ros şi eŭ unghiile de mai multe ori, a vroit Dumnezeu să sfârşesc Infernul în ziua de 10 Septemvrie 1905, adecă tocmai în cinci luni şi jumătate. Cu alte cuvinte în aceste cinci luni şi jumătate am dat gata la vrâsta de 67 ani restul de 27 de cânturi, o lucrare de patru ori mai mare decât acea sĕvârşită de mine în două-spre-zece luni, când eram cu 23 ani mai tânăr.

Când am declarat familiei mele că am terminat traducerea, a fost o explozie de bucurie în casă, căci nu cu puţină grijă se uitau cu toţii la mine văzând cum mĕ munceam cu nesfârşitele terţete, câte cinci şi şase oare în fie-care zi. — Apoi la masă a fost sărbătorită isprava mea prin închinarea mai multor pahare de vin în memoria marelui poet şi în sănătatea îndărăpnicului traducător.

În timpul lucrului un fel de friguri mĕ cuprinsese; aveam simţimintul că par'că mĕ urcam pe-un munte înalt, aproape neaccesibil, însă prin energia voinţei, prin încordarea continuă

a nervilor, mĕ urcam mai sus, tot mai sus în sudoarea frunţei, şi la fiecare popas, la fiecare cânt isprăvit mi se deschideaŭ nouă perspective, nouă frumuseţi, care mĕ fermecau, îmi susţineaŭ curajul, îmi împrospătaŭ puterile, până ce însfârşit spre marea mea bucurie sufletească am pus piciorul pe culmea muntelui şi am mântuit *Infernul*, cea mai de căpetenie parte din trilogia nemuritorului poet.

Cine ştie dacă aceasta nu va fi ultima mea lucrare, ultima floare resărită în ogorul de muncă a bătrîneţelor mele; zic floare, nu din punctul de vedere al valoarei traducerei, ci pentru că, bună-rea, această traducere mi-a procurat totuşi plăceri estetice precum nu simţisem nici odată în cursul îndeletnicirilor mele literare.—Aceste câte-va luni rupte din viaţa mea, cât am stat în atingere necurmată cu sufletul, cu inima, cu mintea celui mai mare rapsod al Italiei, cât m'am încălzit la flacăra dulce a poeziei lui, cât am împărtăşit emoţiunile lui în fantastica călătorie făcută 'mpreună cu el în imperiul întunericului, emoţiuni pe care am cercat să le redaŭ cu instrumentul imperfect al talentului meŭ în limba noastră soră, am fost, pot zice, un om fericit, căci în timpul lucrului mĕ scuturasem, ca arborele de omidă, de toate grijile vieţei, uitasem tot ce era strein de lucrul meŭ, mĕ uitasem pe mine însumi.

Sunt departe de a avea pretenţia că am făcut o lucrare fără neajunsuri, fără greşeli. *Traduttore traditore,* a traduce este a trăda, zice Italianul. Prin urmare nici odată o traducere cât de bună nu se poate urca la înălţimea originalului.—E întocmai ca şi când prin o trompetă ai vroi să redai o arie cântată din vioară.—Sunt expresiuni, fineţe, nuanţe proprii unei limbi şi fără echivalent în alte limbi, aşa încât traducătorul, pentru a le esprima, e nevoit să facă perifraze, ceea ce desigur le slăbeşte efectul.—Aceste dificultăţi mai cu samă se întâlnesc în Dante, pentru că dânsul, odată cu poemul, a creat şi limba italiană, închegând astfel o operă care poartă pecetea originalităţei celei mai puternice.—In adevăr toţi numeroşii lui traducători de toate neamurile aŭ întimpinat, după propria lor mărturisire, greutăţi enorme faţă de stilul lui concis şi totuşi plin de imagini poetice, de cugetări abstracte, de idei filosofice, şi însufleţit de întreaga gamă a patimelor umane. — Toate aceste comori ale minţei şi ale inimei lui sunt turnate ca bronzul topit în nişte versuri care par' că-s căzute din cer, nu eşite dintr'un creer omenesc, aşa resună ele de frumos, une ori limpezi ca o

poveste homerică, alte ori inviforate, apocaliptice ca *trompeta chiemărei a doua*, făcându-te să întrezăreşti o lume ce sparie închipuirea.

Căci *el* a exprimat gândiri dumnezeeşti intr'o limbă omenească, şi a avut pe lângă alte strălucite daruri şi intuiţiuni profetice, întrevăzând legile gravitaţiunei înainte de Newton, presimţind existenţa unui continent dincolo de mările apusului înainte de Cristof Columb şi visând unitatea Italiei înainte de Victor Emanuel şi Cavur.

Acesta este modelul grandios ce mi-am propus să-l îmbrac în haina românească.—Dacă voiŭ fi izbutit a luí va fi meritul, căci mereŭ m'am simţit imboldit şi inspirat de frumuseţa lui; dacă nu, totuşi nu mĕ voiŭ căi de munca depusă, pentru că în ori ce altă direcţie aşi fi întrebuinţat activitatea mea, tot mai profitabil a fost pentru propria mea mulţumire sufletească să staŭ de vorbă cu Dante decât cu ori cine altul.

N. GANE

Datorii Vechi....

Noroc. Spuĭ vorba asta, şi crezĭ c'aĭ dezlegat numaĭ decît taîna atitor izbinzĭ neînţelese, secretul atitor averĭ grămădite în mîinile proştilor, şi cite succese nemeritate, şi cite triumfurĭ nedrepte, de carí-ĭ plină lumea!.... Tu vezĭ doar spuma asta de mulţumirĭ, ridicată la suprafaţa uneĭ vieţĭ, şi nu ştiĭ cite vinturĭ au bătut şi cite valurĭ s'au frămintat, pentru ca s'o stringă şi s'o aducă acolo, şi ce uşoară suflare poate s'o risipească iarăşĭ.

Cîţĭ nu s'au mirat de norocul luĭ Merişescu, şi cîţĭ n'au rîvnit la averea luĭ!—Un avocat, fără nicĭ o însuşire maĭ deosebită, sosit acum zece anĭ dintr'un orăşel de provincie, se stabileşte 'n Bucureştĭ,—la început nu-l ştie nimenĭ, şi nimenĭ nu-l bagă 'n seamă. Venia la Tribunal, pleda în cite-un proces neînsemnat,—nu s'auzia nimic de el.

Peste doĭ anĭ o casă mare, frumoasă, împodobia Bulevardul Colţeĭ. A cui e casa asta?—A unuia Merişescu.

In fie-care seară îşi face primblarea la şosea, într'un echipaj elegant, un domn spilcuit, pe care nimenĭ nu-l salută încă; sforăitul cailor, zornetul cadenţat al lanţurilor de la opritorĭ, te fac să 'ntorcĭ capul şi să te uiţĭ. Cine-o fi fantele ăsta de trefla?—Un avocat Merişescu.

E un proces mare la Curte. Doĭ fraţĭ se ceartă pe-o avere de opt milioane. Or să vorbească somităţile barouluĭ. Lumea se 'mbulzeşte să străbată 'n sală. Cine-ĭ domnul care trecu aşa grav şi solemn c'un teanc de cărţĭ la supsuoară? Ăsta-ĭ avocatul Merişescu.

Peste alţĭ doĭ anĭ s'a însurat cu fata unuĭ Ministru şi, fireşte, s'a ales deputat,—şi-a cumpărat o moşie mare pe-aproape de Bucureştĭ, apoĭ alta în judeţul Dîmboviţa, unde-a dat de nişte

izvoare de petrol, cari, dintr'un salt, l'aŭ pus în rîndul celor mai bogați oamenĭ din Capitală. Acum să fi văzut saluturĭ. Și toate astea răpede, cum aĭ bate din palme—curat ca prin basme. Și nu să zicĭ c'avea vr'o inteligență extra-ordinară, saŭ cine știe ce dar de a vorbi, orĭ un spirit juridic maĭ de seamă, orĭ vr'o cultură maĭ întinsă. Nu.—Avea înse ceva maĭ prețios. Avea din toate cîte nițel. Și cu micile luĭ calități, cari nu puteaŭ supăra pe nimenĭ și nicĭ pe el nu-l împovăraŭ, călătoria sprinten, se strecura ușor prin vămile vieții. Cu acea bunătate prefăcută, cu acea viclenie potolită, care s'ar putea numi instinctul de conservare al mediocrităților, știia să se facă plăcut tuturora, și necesar oamenilor de cari-avea nevoe. Era sănătos, muncitor, cu socoteală la vorbă, și nu se grăbia. Cunoscând înțeleapta zicătoare a neamțuluĭ, cum că norocul n'are coadă, ci numaĭ în frunte o viță de păr, el nu se ostenia s'alerge după noroc, ci-l aștepta, îl ațînea calea și, cînd era la dică, știia de unde să-l apuce, ca să nu-ĭ maĭ scape. In mers, în îmbrăcăminte, în toată înfățișarea luĭ, nu găsiaĭ nimic care să bată la ochĭ. Doar în căutătură, și asta nu totdeauna, ci numaĭ cînd îl fixaĭ maĭ mult, avea ceva nehotărît, împrăștieat, un amestec de frică și de vicleșug, s'atuncĭ începea să se uite cruciș. Și era foarte ciudată privirea asta,—aĭ fi jurat că-ĭ a altuĭ om, căcĭ nu se potrivia de loc cu fața luĭ, pururea liniștită și imobilă ca o mască.

Cu ce drag își măsura acum lungimea drumuluĭ străbătut... De unde plecase, și unde-a ajuns! Uneorĭ parcă nu-ĭ venia să se 'ncreadă. El, un băiat de circĭmar, feciorul luĭ Ghiță Merișoiu din Boroaia, să fie 'n rînd cu ceĭ maĭ marĭ oamenĭ aĭ țăriĭ, să trăiască-o vieață cum neam de neamul luĭ n'a visat,—își făcea parcă o mîndrie din însășĭ umilința aceteĭ obîrșiĭ, pe care nimenĭ nu i-o știia, pe care nimenĭ nu trebuia să i-o știe; și gîndul luĭ, triumfător, aduna, ca 'ntr'o singură operă desăvîrșită, toate bunurile, toate fericirile, pe cari soarta i le hărăzise, cu atîta dărnicie: moșiĭ, palat, echipaje, servitorĭ, cărora părințiĭ luĭ li-ar fi sărutat mîna, iar în mijlocul acestuĭ fast, în mijlocul acesteĭ bogățiĭ amețitoare, nevasta luĭ, una din cele maĭ frumoase și maĭ cochete femeĭ din Bucureștĭ, strălucia ca o zînă din O-mie-și-una de nopțĭ. Luxul eĭ, beția eĭ de gătelĭ, de juvaerurĭ, de balurĭ, de spectacule, era toată vanitatea luĭ, și singura luĭ slăbiciune.

Acum se credea ajuns la capătul biruințeĭ. Se simția mare, puternic, deplin fericit, stăpîn pe fericirea luĭ.

Și eată că 'ntr'o dimineață de toamnă, pe cînd sta visător, cu ochiĭ pironițĭ pe-o informație de gazetă, care 'ntr'o de mult așteptată remaniere ministerială amesteca și numele luĭ, pe cînd îl urcaŭ și-l legănaŭ, așa de dulce, gîndurĭ de mărire, vine feciorul și-ĭ spune că e un țăran afară, care-așteaptă de vr'un ceas. Merișescu nu maĭ pleda procese micĭ. Intîĭ nu voia să-l primească, apoĭ se răzgîndi și zise plictisit: «Spune-ĭ să vie». Un om înalt, slab, cărunt, cu fața prelungă, își plecă boiul într'o închinare stîngace, tuși, pentru a-și drege glasul, și rosti încet:

— Eŭ sînt Toader Lungu.

Merișescu tresări, ca deșteptat din somn. Fulgerîndu-l cu privirea, îl întrebă răstit:

— Și ce vreĭ?

Țăranul sta drept și dîrz.

— Nu mă maĭ cunoașteți?

— Nu.

— Eu vă cunosc pe Dumneavoastră. Vă cunosc de mult...

— Bine, bine, lasă asta, și spune, ce vreĭ?

— Apoĭ, eaca ce-ĭ pricina...

Un moment se opri, își maĭ învîrti căciula în mîinĭ, se uită la ea, apoĭ la Merișescu.

— Vedețĭ că dacă v'ațĭ aduce aminte... ar fi și pentru mine maĭ ușor, pe cînd așa—va s'o iaŭ de la început...

Merișescu era palid, ca 'n fața unuĭ spectru. Gîndurile i se învălmășiaŭ, schimbîndu-se de la o clipă la alta.

Și aiurit, cătînd cruciș, îngăĭmă c'un glas stins, aproape rugător:

— Aĭ vr'un proces? Spune odată, omule, ce vreĭ de la mine?

— Da, am un proces. Am de luat niște banĭ de la un boer mare. Și să vedețĭ cum. Eŭ am fost tâlhar în vremea mea. Am furat caĭ, am prădat case, și omor am făcut—opt anĭ am tâlhărit în tovărășie cu... Oprea, și toțĭ baniĭ noștri i-am încredințat unuĭ frate-al luĭ Oprea, om cu carte și cu nume cinstit în tîrgul luĭ, unde era atuncĭ. Pe noĭ, în cele din urmă, ne-a prins. Am fost judecațĭ, osîndițĭ, închișĭ. Și cîtă cazn'am răbdat, numaĭ pielea mea știe, dar de banĭ n'am spus nimăruĭ nimic. Tovarășul meu, care era osîndit pe vieață, a murit în ocnă, Dumnezeŭ să-l ierte... Sînt patru anĭ de cînd i-am închis ochiĭ. Eŭ mi-am făcut pedeapsa până la sfîrșit, c'am avut osîndă maĭ mică,

și zile mai multe. In vremea asta, fratele răposatului, cu banii noștri, a cumpărat moșii, s'a întins, i-a mers bine, bine de tot...

Toader prindea inimă. Cu fiecare vorbă trăgea la țintă. Treptat intra în el toată liniștea, toată puterea, pe care-o pierdea Merișescu. Il țintui c'o privire de haiduc și 'ncrucișîndu-și brațele pe piept, parcă mai crescu de-o palmă.

— Acu, eŭ,—se chiamă vorba—mi-am împlinit anii de osîndă... Și eată c'am venit... să-mi iau partea mea...

— De la cine?

— Poi, vă spusei. De la fratele răposatului...

— Și cu ce dovedești?

— Cum adecă? Să am înscris de la el?

— In sfârșit... o dovadă...

— Ei, da. Nici vorbă că am.

— S'o vedem.

Țăranul clătină capul, în semn de mustrare, și oftă din adînc.

— Doamne, Coane Dumitrache, da asta-i aproape de mintea omului, că n'am pornit eŭ așa, după cai morți să le iaŭ potcoavele. Că doar ani sînt aceia cît am stat închis, și'n atita amar de vreme cu ce mi-am bătut eu capul? Ce altă grijă am avut de cît banii noștri, banii aceia, pentru cari și sufletul mi l'am încărcat de păcate, și mîinile astea mi le-am mînjit de sînge, și rușine-am tras, și bătăi am îndurat, și muncă silnică la ocnă... Zece ani am cioplit la sare. De cîte ori, și 'n cîte feluri n'am văzut eu întîlnirea asta cu Dumneata! Știam eu bine c'ai să-mi cei o dovadă, că doar prin judecăți am fost, și vremea și nevoile m'aŭ învățat atîta lucru, c'o slovă pusă pe hîrtie face mai mult de cît un car de vorbe spuse din gură. Și slova aceea firește c'o am, că altfel nu veniam eŭ așa... Patru ani am purtat, cusută 'n căptușala hainei mele de ocnaș, scrisoarea pe care mi-a dat-o la mînă Oprea, cînd a văzut că i se apropie ceasul.

Avocatul înțelese că are de-a face c'un om tare, foarte viclean, și foarte primejdios. Toată grija lui era acum să pue mîna pe scrisoare, și 'n urmă să vadă ce va mai fi de făcut. Intră în tocmeală cu el. Toader cerea trei mii de poli grămadă. Merișescu vroia să mai rupă ceva, dar țăranul pricepuse că-l are 'n palmă, și-i părea rău că n'a cerut mai mult. In sfîrșit căzură la 'nvoială. Să-i dea acum o mie de poli, și pentru rest—două poliți. Omul de legi se gîndia mai departe. Scrisoarea ca scri-

soarea,—dar cum să-i cumpere tăcerea, tăcerea aceea pe care numai moartea o pecetluește... Ș'acum îi vorbia dulce, ca unui vechiŭ prieten. Il întreba: unde are să se ducă? Ce-are să facă? Il sfătui să meargă cu el la moșie, aproape de București, să se așeze acolo, să-și aibă pămîntul lui, gospodăria lui, să-și închee și el vieața, ca un om detreabă, între oameni detreabă.

Deschise casa de fier, îi numără banii, în teancuri de cîte o mie, și-i făcu cele două poliți. Toader se apropie de biuroŭ, cu ochii lacomi la grămezile de hîrtii, se scotoci 'n sîn, scoase-o cîrpă murdară, o desfăcu încet, și c'o mînă adună hîrtiile, cu cealaltă-i întinse scrisoarea. Merișescu o citi, simțindu-și fața bătută ca de jaratec, ș'o apăsare grea pe inimă,—căci era o mustrare, și crudă și dreaptă, pe care i-o făcea frate-săŭ de dincolo de mormînt:.... «Tu ai luat și partea mea de la părinți, și roadele ticăloșiei și pierzării mele. Eu n'am luat de cît rușinea, păcatele și osînda cea mai grozavă, la care pe tine nu te-am făcut părtaș....» Apoi urmaŭ sumele de bani, de cari-i aducea aminte cum și'n ce împrejurări i le-a dat, și-l ruga să nu mai ție banii aceștia cu păcat, ci să-i dea lui Toader, care-a suferit împreună cu el, și care i-a fost mai bun și mai credincios de cît un frate....

Din ziua aceea Merișescu n'a mai avut liniște. Mereŭ se ducea la țară să vadă pe Toader. Une-ori se'ntorcea de la jumătatea drumului, se'nchidea în biuroŭ, și sta singur ceasuri întregi. Nu mai pleda, nu mai eșia 'n lume, nu vroia să mai vadă pe nimeni. Nevastă-sa, îngrijată, umbla binișor pe lîngă el, îi vorbea cu frică,—unde-l vedea așa abătut, își închipuia că poate-a aflat ceva de ea, poate-a urmărit-o, poate....

Si într'o zi, ne mai putîndu-se stăpîni, îl întrebă desperată:

— Ce ai, omule? Pentru Dumnezeu, fă-mă să 'nțeleg ce e? Ți-a spus cine-va ceva? Ai primit vr'o scrisoare?

— O scrisoare?... Ce scrisoare?...

Și nenorocitul rămase palid, cu ochii holbați, cu fața împietrită într'o expresie de groază, pe care privirea aceea încrucișată o făcea și mai înfiorătoare. Nevastă-sa scoase un țipăt și fugi. O clipă, văzuse moartea.

A doua zi gazetele anunțaŭ, cu litere groase la ultime știri, că marele proprietar și cunoscutul avocat și om politic

D. Merișescu, făcind o vinătoare la moșia sa de lingă București, din greșeală a impușcat pe unul din oamenii săi, Toader Lungu, și—zdrobit de această nenorocire—cum a ajuns acasă, și-a tras un glonț de revolver in cap. Moartea i-a fost instantanee. Toate ziarele deplingeaŭ pierderea acestui bărbat eminent, și făgăduiaŭ amănunte la ediția de seară.

AL. VLAHUȚA

Foloasele studiului Biologiei [1]

Se zice că regii și împărații diferitelor popoare au luptat și luptă pentru mărirea lor și a neamului lor.

Cit entuziasm, cită exaltare pentru popoarele invingătoare! Cit plins, cită suferință pentru popoarele învinse!

Fie-care piatră scumpă din sceptrul și coroana unuĭ rege invingător e o rană dureroasă in sufletul poporuluĭ vecin, ingenunchiat.—O ast-fel de glorie, ce o parte din omenire dobindește în dauna celeĭ-l-alte părți, nu poate fi de cit o nenorocire pentru ea.

Paralel cu această activitate brutală, mergea o alta, adevărat demnă de menirea omului pe pămînt—activitatea intectuală.

In adevăr, în mijlocul acelor frămîntări răsboinice, conduse de capete amețite de glorii singeroase, existaŭ în diferitele unghiurĭ ale pămintului, capete ginditoare, suflete marĭ, care luptaŭ nu pentru a îngenunchia pe vecinii lor, dar pentru a asigura o fericire și o glorie neperitoare întregeĭ omenirĭ.—Aceștia sunt adevărații regĭ aĭ omenireĭ. Cimpul de luptă al acestora e mult maĭ vast, ținta mult maĭ îndepărtată și maĭ măreață, dușmanul mult maĭ greŭ de învins; căcĭ nimic nu e maĭ omoritor de cit atacurile, cite odată nemiloase, ale natureĭ; dovadă siguranța în care trăește omul de azi,—bine înțeles într'o țară civilizată,—în raport cu siguranța omuluĭ primitiv.

E de netăgăduit că această siguranță nu se datorește activitățiĭ răsboinice a omenireĭ, ci activitățiĭ sale intelectuale.

O victorie a unuĭ general ca Alexandru cel Mare, Carol cel Mare saŭ Napoleon I-iŭ, orĭ cit de măreață ar fi ea prin cruzimea eĭ, nu egalează nicĭ a mia parte un adevăr dat la lumină de un Aristot, de un Descartes, de un Newton, de un Goethe, de un Darwin, de un Pasteur.

Arma celor d'intiiŭ e sabia, forța brutală, pe cind a acestora din urmă e adevărul și dreptatea, armele de căpitenie ale adevăratuluĭ om.

1) Articolul acesta trebue considerat ca o simplă vulgarizare a cîtorva chestiĭ generale de Biologie.

Meritul uneĭ fapte nu se măsoară după gradul de exaltare ce o produce, ci după foloasele reale, în senzul cel maĭ larg, ce poate aduce omenireĭ.

Vedeţi, ce a rămas din toată acea glorie răsboinică a popoarelor antice, a popoarelor din evul mediu şi ce va rămînea iarăşi din gloria răsboaelor moderne? De sigur un plîns de jale şi cîte-va ode barbare.

Dacă avem un cult pentru antica Atenă şi Romă, apoi de sigur nu e acela al cruzimelor lor războinice, ci acela al producţiunilor lor literare şi artistice. Secolul luĭ Pericle, numit şi secolul de aur al Greciei, e acela care a dat maximul de activitate intelectuală.

Am expus aceste cîte-vă consideraţiĭ generale pentru a stabili următorul fapt: Activitatea omenireĭ, din timpurile cele maĭ îndepărtate şi pănă azi, s'ar putea împărţi în două marĭ categoriĭ:

1) In o activitate brutală, manifestată sub formă de măcelurĭ crîncene între triburĭ, popoare şi în curînd poate şi între rase, numaĭ dacă lupta pe teren economic,—lupta de clasă,—nu o va abate din drumul eĭ, şi 2) în o activitate intelectuală, manifestată sub formă de creaţiuni artistice, literare şi ştiinţifice.

* * *

Dacă am considera mersul activităţiĭ intelectuale a omenireĭ din timpurile cele maĭ îndepărtate şi până azi, am vedea că el s'a făcut pe două căĭ aproape diferite: 1) pe calea speculaţiilor pur filosofice şi 2) pe o cale maĭ mult sau maĭ puţin ştiinţifică.

Speculaţiile pur filosofice ni-au dat teoriĭ şi aşa numite doctrine din care mare parte au murit cu autoriĭ lor; şi dacă azi ni maĭ aducem aminte din cînd în cînd de ele, e numaĭ plăcerea ce simţim de a maĭ sta de vorbă cu autoriĭ lor, incontestabil superiorĭ ca artiştĭ, întocmaĭ cum am citi strofele unuĭ mare poet. A ne aştepta la ceva maĭ mult de la ele, de multe orĭ e inutil. Adevărurile despre lumea ce ne înconjoară nu se ghicesc cu ochiĭ închişĭ, ci se caută, se pun la probă şi apoĭ se dau la lumină. Admiţind chiar că un geniu mare ar putea ghici o sumă de adevărurĭ, considerate ca nestrămutate pe vremea luĭ, totuşĭ să fim siguri că o bună parte din ele vor fi constatate în urmă, chiar de un modest observator, ca erorĭ grosolane.

Cu totul altul e rezultatul uneĭ activităţĭ intelectuale, condusă de metoda ştiinţifică. Spiritul de observare şi controlul experienţeĭ, pe cît e posibil, ţin în frîu imaginaţiile viĭ, convingîndu-le că de multe orĭ e maĭ bine de a da la lumină un adevăr mic, dar bine constatat, de cît a hazarda o idee, care pare măreaţă numaĭ prin frumuseţa expunereĭ.

Incontestabil că filosofiĭ marĭ ca Platon, Kant şi alţiĭ au hazardat ideĭ măreţe. E adevărat că unele din acele ideĭ au fost confirmate de cercetările ştiinţifice, dar nu e maĭ puţin adevărat că multe din ele au fost constatate şi ca erorĭ ştiinţifice.

Metoda ştiinţifică dar, aplicată conştiincios şi cu toată riguarea eĭ posibilă, e calea cea maĭ bună pe care se poate îndruma cu siguranţă orĭ-ce om doritor de a da la lumină adevărurĭ nestrămutate, atât din punctul de vedere teoretic cît şi din punctul de vedere practic.

Deja, toate problemele cele maĭ arzătoare de psichologie, chinuite altă dată de speculaţiilee metafizicianilor, sînt azi discutate metodic de ştiinţă, graţie numeroaselor cercetărĭ biologice şi fizico-himice.

Dar se va zice: şi în ştiinţă s'au întîmplat cazurĭ în carĭ un fapt, admis înainte ca vădit, e constatat maĭ în urmă ca o eroare. Aşa e; dar aceasta nu probează de cît lipsa de cunoştinţe ajutătoare în explicarea aceluĭ fapt, neajunsurile metoadelor de experimentare sau interpretarea greşită a faptului studiat, iar nicĭ de cum ideea că aplicarea metoadeĭ ştiinţifice ne poate înşela.

Un exemplu ne va lămuri maĭ bine. Să luăm fenomenul circulaţiuneĭ singeluĭ.

Inainte de marele anatomist englez, William Harvey, nu se cunoşteau de cît cîte-va fapte privitoare maĭ cu seamă la forma şi angrenajul diferitelor organe, ca inima, arterele şi vinele, carĭ formează aparatul circulator, şi acestea încă într'un mod imperfect. Cu toate că această funcţiune importantă a vieţeĭ a atras atenţia oamenilor de ştiinţă (Aristot, Erasistrate, Galien) din timpurile cele maĭ îndepărtate, totuşĭ mecanizmul eĭ n'a fost stabilit de cît de marele Hervey (1628).

Erasistrate, filosof grec, celebru pe vremea luĭ (300 de anĭ înainte de I. Chr.), stabileşte, prin o observare conştiincioasă, existenţa valvulelor inimeĭ, descoperire în adevăr de mare valoare. Neştiind însă să se servească de metoda experimentală în cercetările luĭ, comite o greşală, susţinînd că arterele şi vinele sînt pline cu aer. Această greşală a persistat în ştiinţă aproape 400 de anĭ, pînă ce Galien, anatomist şi fiziologist celebru, dovedeşte, cu ajutorul experienţeĭ, că inima, vinele şi arterele sînt pline cu sînge în timpul funcţionăreĭ lor.

Care alta e cauza aceşteĭ greşelĭ ştiinţifice, îndreptată de Galien, de cît neajunsurile metodeĭ de experimentare? Tot din această cauză şi Galien la rîndul luĭ, voind să interpreteze mersul sîngeluĭ, comite o greşală, susţinînd porozitatea păretuluĭ de despărţire dintre auricul şi ventricul pe unde sîngele ar putea trece prin urmare.

Michel Servet înaintează explicarea fenomenuluĭ circulaţiuneĭ, descoperind circulaţia pulmonară. Biserica, din ordinul luĭ Calvin, îl recompensează, arzîndu-l de viu! In fine Caesalpinus, Cannani (1547), etc. continuă cercetările, pînă ce marele Harvey stabileşte, bazat pe experienţe maĭ numeroase şi maĭ minuţioase că sîngele face un circuit închis; adică că acelaş sînge, plecat din un punct oare-care al aparatuluĭ circulator—din ventriculul drept, d. ex.,—ajunge iarăşĭ în ventricul drept, după ce a parcurs prin artere şi vine diferitele părţĭ ale corpuluĭ şi plămîniĭ.

De atuncĭ și fenomenul acesta a căpătat numele de fenomenul circulațiuneĭ.

Din acest exemplu se poate ori-cine convinge că greșalele științifice se datoresc numaĭ imperfecțiuneĭ metoadelor de observare și experimentare sau interpretăreĭ greșite a faptelor studiate.

Considerațiile de maĭ sus le cred suficiente deocamdată pentru a stabili superioritatea metoadeĭ științifice, orĭ de cîte orĭ ne îndeletnicim cu studiul problemelor marĭ ale vieţeĭ. Şi dacă pană azĭ știința n'a putut să ni dea explicarea precisă în multe probleme de ordin maĭ înalt, cauza e maĭ cu seamă în lipsa de metoade nouă de experimentare.

Sectarismul e o pornire nenorocită nu numaĭ în domeniul faptelor dar și în domeniul gîndireĭ. De aceea aș greși enorm, dacă aș susține, în mod absolut, că speculațiile filosofice n'au adus nicĭ un folos omenireĭ în studiul problemelor marĭ ale vieţeĭ. E de netăgăduit că și ele au avut un rol important în evoluția gîndireĭ omenești. Ele ni-au dezvălit de cele maĭ multe orĭ orizonturĭ noĭ și largĭ pentru cercetările științifice. Şi azĭ acele orizonturĭ ni sunt maĭ accesibile, carĭ ni sunt descoperite de speculații bazate maĭ mult sau maĭ puțin pe cîte-va fapte pozitive, plecate din studiul natureĭ omenești. Şi de aceea cred că speculațiile unor filosofĭ ca Aristot, Marcu Aureliu, Kant, Descartes, H. Spencer etc. vor fi totdeauna consultate cu folos, cînd va fi vorba de a studia problemele marĭ ale vieţeĭ.

Grație progresuluĭ științific, filosofia devine azĭ din ce în ce maĭ puțin fantezistă. Ea speculează maĭ mult asupra faptelor pozitive, sintetizînd rezultatele obținute în știință.

* * *

Biologia, cu ale căreĭ foloase ne vom ocupa în articolul de față, e una din ramurile cele maĭ importante din știința vastă a naturiĭ.

In adevăr, *Biologia* e știința care se ocupă cu descrierea vieţeĭ sub toate formele și manifestările eĭ. Numele de biologie a fost creat pentru întîia oară de marele naturalist francez, Lamarck, (1801) și adoptat în urmă de fiziologistul Bichat și de naturalistul german Treviranus.

Plantele și animalele trăesc; avem dar o biologie vegetală și o biologie animală. O sumă de savanțĭ, punînd chestiunea de viață și de moarte pe un teren maĭ larg, adică că „viața nu e în ultima analiză de cît un fenomen fizico-chimic", admit, și cu drept cuvînt, o viață chiar și corpurilor anorganice.

Cîte-va definiții le cred necesare.

Biologia, atît animală cît și vegetală, cuprinde două ramurĭ importante: *Morfologia* și *Fiziologia*.

Morfologia se ocupă cu studiul formelor, structureĭ și dezvoltăreĭ organelor ce compun ființele vieţuitoare, iar fiziologia se ocupă cu descrierea funcțiunilor ce îndeplinesc aceste organe.

In antichitate ca și în evul mediu, biologia ca și Astronomia, Fizica și Chimia erau puțin considerate, pe deoparte din cauza progresuluĭ lor încet, pe de alta din cauza contradicțiunilor între rezultatele cercetărilor lor și ideile filosofico-religioase ce domneau pe acele timpurĭ. Şi de multe orĭ științele pozitive nu numaĭ că nu au fost luate în seamă, dar au fost chiar persecutate. Azĭ însă, grație foloaselor reale ce ele au adus omenireĭ, toate aceste științe se impun. Şi dacă statele civilizate plătesc catedre pentru a fi cultivate și răspîndite, nu e un lux sau o curiozitate ce și-o plătesc, ci își îndeplinesc o cerință de prima necesitate.

Ca să nu amintesc de cît în treacăt foloasele imense ce au adus omenireĭ științile fizico-chimice de ex., n'aș avea de cît să atrag atenția asupra aplicațiilor industriale ale electricității, ale aburuluĭ, ale extracțiuneĭ feruluĭ, și tuturor produselor chimice. Foloasele acestor aplicații sînt așa de marĭ, în cît dacă le-am scoate azĭ din serviciul omenireĭ, nu maĭ mult de cît un an, toată civilizația ar fi înapoiată cu un secol și maĭ mult poate. Nu maĭ vorbesc de foloasele reale ce au adus aceste științe și din punctul de vedere teoretic, gonind din spiritul nostru o sumă de superstiții grosolane, și înlocuindu-le cu o explicare logică și adevărată a fenomenelor natureĭ, bine înțeles pe cît progresele acestor științe o permit.

Dacă foloasele ce a adus omenireĭ studiul științelor ca Astronomia, Fizica și Chimia sînt imens de marĭ, nu maĭ puțin imense sînt și foloasele ce a adus studiul științeĭ biologice.

Şi cu atît îmĭ par maĭ marĭ foloasele acesteĭ din urmă științe, cu cît ea se îndeletnicește cu rezolvarea unor probleme care ne privesc maĭ direct pe noĭ oamenii.

Cu toată ambițiunea ce aș avea de a hotărî științeĭ biologice o poziție excepțională față de cele-l-alte științe, ca Fizica, Chimia și Astronomia, totuși, ținînd socoteală de modul rațional cum e pusă azĭ problema studiuluĭ biologieĭ, nu mă pot împiedeca de a declara dinainte că biologia și în special fiziologia nu e de cît un capitol al științelor fizico-chimice.

Argumentele sînt clare și convingătoare, cu atît maĭ mult cu cît ele reesă din însășĭ cercetările biologice. Așa, s'a stabilit în baza cercetărilor minuțioase că *protoplasma*, despre care voi vorbi maĭ pe larg în curînd, e *baza fizică a vieții*[1]). Fenomenul de mișcare de ex., unul din cele maĭ importante fenomene ale vieții, nu e, în ultima analiză, de cît o manifestare proprie a energieĭ himice conținută în această protoplazmă, fiind că ea formează baza celuleĭ și a fibreĭ, atît musculară cît și nervoasă.

Din experiențele citate de marele naturalist englez Huxley pentru a rezolvi întrebările: „de unde provine puterea motrice și ce o dirijază și o controlează?" trage concluzia că: „puterea de a conduce mișcările își are locul în creer și se propagă dealungul cordoanelor nervoase."

---

[1]) Th. Huxley, *Les problèmes de la Biologie. Bibl. de sc. contemp.*

Şi mai departe continuă: „S'a studiat la animalele superioare fenomenele care însoţesc această transmisiune şi s'a recunoscut că acţiunea, ce rezultă din energia specială aflătoare în nervi, se însoţeşte de o schimbare în starea electrică a moleculelor lor. Dacă am putea preţui această schimbare în mod precis, dacă am putea obţine valoarea unei acţiuni date de forţă nervoasă, determinînd cantitatea de electricitate saŭ de căldură al cărui echivalent e această acţiune, dacă am putea recunoaşte dispoziţiunea saŭ ori-ce alte condiţii ale moleculelor materiale de la care depind manifestările energiei nervoase şi musculare, lucruri pe care ştiinţa ie va determina de sigur într'o zi, fiziologiştii ar atinge, în acest sens, ultima limită a ştiinţei lor, ei ar putea determina atunci raportul între forţa motrice animală şi între celei-alte forme de forţe împrăştiate în natură."

Ast fel cum pune problema Huxley şi majoritatea savanţilor moderni, fenomenul de mişcare animală e identic cu fenomenul ori-căreĭ mişcări studiate de fizică. In ultima analiză dar, aceleaşi deziderate se exprimă atît în fizică cît şi în biologie.—Iată dar de ce zisei mai sus că biologia şi în special fiziologia nu sînt de cît un capitol al ştiinţelor fiizico-himice.

Aceste fapte fiind stabilite, trec acum la subiectul propriu zis al acestui articol.

* * *

Mi s'a făcut de atîtea şi de atîtea ori o întrebare, în cît nu mă pot împiedeca de a nu o face cunoscut şi cititorilor acestui articol şi cu atît mai mult nu mă pot împiedeca cu cît acea întrebare mi-a venit nu numai din partea celor lipsiţi de ori-ce cultură ştiinţifică, dar chiar şi din partea acelora cari posedau crîmpeie de asemenea cunoştinţe. Mi s'a zis: Spune-mi, te rog, domnule naturalist, la ce serveşte omenireĭ să ştie că cutare animal, un purice d. ex. o furnică sau un vierme de pămînt, are creerul construit într'un fel sau într'altul? Şi mai departe: Oare omenirea n'ar merge tot aşa de bine şi fără aceste cunoştinţe?

Aceste întrebări naive le-aş putea formula în una singură şi anume: *Care sînt foloasele studiului ştiinţelor biologice?*

Foloasele studiului biologiei fiind mai indepărtate de cît acele ale fizicei d. ex. care ni procură lumina electrică sau de cît ale himiei care ni procură sopon şi parfumuri, e mai greu unui om lipsit de cunoştinţe în această materie să-şi dea seamă de ele la prima întrebare.

Sper însă că din expunerea concisă ce urmează cititorul îşi va căpăta o convingere măcar cît de mică asupra acestor foloase.

Foloasele studiului biologiei le voiu expune din două puncte de vedere:

1. Din punctul de vedere teoretic şi
2. Din punctul de vedere practic.

Una din problemele cele mai importante din punctul de vedere teoretic, care a chinuit pe omul gînditor din toate timpurile, e întrebarea cum a venit el pe lume şi ce legătură e între el şi

natura care îl înconjoară? Problemă de domeniul biologiei. Ce utilitate dar mai frumoasă şi mai importantă pentru omenire de cît studiarea ei? Dar cîte secole a trebuit omului să rătăcească în sferele imaginaţiei sau să bîjbîe din cînd în cînd realitatea, până să ajungă a pune azi mîna pe cîteva adevăruri, care, dacă nu-i dau soluţia complectă a problemei, cel puţin să-i dea un punct de sprijin solid pentru a merge cu siguranţă înainte.

Lumi întregi de generaţii au trăit şi au murit sub jugul unor idei fantastice, eşite din capul cîtorva vizionari, gînditori mari ai acelor timpuri. Aceştia, departe de lumea în care trăiau, învăluiţi de mister, explicau senzul lumeĭ, hotărau destinele omenireĭ. Ei ni-au dat Biblia, Coranul etc. Alţii după ei, neputînd să-şi mai însuşească calitatea de zei, căci practica vieţeĭ făcuse pe om mai sceptic, s'au mulţumit cu rolul de filosofi oficiali. Cu toţi de acord, fac din om centrul a tot ce vieţueşte în univers sub degetul a tot puterniculuĭ Creator, hotărînd că soarele, luna şi stelele, marea şi pămîntul cu toate vieţuitoarele lor sînt create pentru om; şi că o prăpastie înspăimîntătoare există, între om şi celelalte fiinţe vieţuitoare! Şi toate acestea sub umilita povaţă: „Crede şi nu cerceta".

Din fericire însă, cum zisei, practica vieţei făcea pe om din ce în ce mai neîncrezător. Cîte-va spirite de revoltă au apărut şi acele au fost primele licăriri ale spiritului ştiinţific. De atunci lupta începu. Şi ştiinţa, persecutată de atot puternicia şcoalelor filozofico-religioase, nu eşi complect victorioasă de cît în secolul nostru.

Azi, ştiinţele biologice, bazate pe numeroase cercetări şi-au luat sarcina de a da explicarea raţională a problemei de mai sus. Omul, este el deosebit de restul celorlalte fiinţe vieţuitoare? E căzut din cer, întrupat din lut, aşa cum ne spune Biblia?

Ştiinţa zice că cea mai bună metodă pentru a lămuri aceste întrebări e de a cunoaşte bine mai întâi care e organizaţia omului şi a celorlalte vieţuitoare cu care voim să-l comparăm. Dacă faptele constatate pledează în favoarea unei asămănări între el şi restul fiinţelor vieţuitoare, asemănări fie de naştere şi dezvoltare, fie de formă, fie de structură sau de viaţă, nu putem face alta de cît să o admitem.

Să vedem dar ce asămănare există între om şi restul fiinţelor vieţuitoare din punctul de vedere al naştereĭ şi dezvoltăreĭ luĭ.

Maĭ toate plantele şi maĭ toate animalele, începînd de la cele maĭ inferioare şi până la om, datoresc naşterea lor preexistenţeĭ unuĭ oŭ, în genere fecondat. Pretutindenea compoziţia ouluĭ e aceiaşi cu micĭ diferenţe de formă şi de dimensie. Pretutindenea se întîmplă acelaş fenomen, aşa numit de fracţionare a substanţeĭ luĭ vieţuitoare. Pretutindenea grupărĭ de celule, rezultate din funcţionarea celuleĭ-oŭ, daŭ naştere la primele începuturĭ de organe, şi dacă am privi, în anumite stadiĭ saŭ timpurĭ de dezvoltare, diferiţĭ embrionĭ, d. ex. embrioniĭ de peşte,

de broască, de șearpe, de pasere, de cîine și de om și i-am comparat unii cu alții, am vedea așa de mare asămănare între ei, în cît i-am confunda unii cu alții.

Toate aceste observații științifice care fac obiectul Embriologiei, ramură a Morfologiei, stabilesc în mod vădit asămănarea de naștere și dezvoltare ce există între om și celelalte animale.

Să vedem acum dacă există vre-o asămănare între om și celelalte animale din punctul de vedere al constituției și al formei ce prezintă diferitele organe și organisme.

S'a stabilit mai sus că protoplasma e baza fizică a vieței. Din cercetările chimice, făcute asupra acestei substanțe, reesă că ea e un amestec foarte complex de mai multe individualități chimice, dintre care cele proteice și albuminoide sint și cele mai importante. La acestea se mai adaugă și materii grase, fosforee precum și diferiți corpi simpli ca fosforul, clorul, ferul, silicea, carbonatul de calce etc.

Din cauza acestei complexități de compoziție, biologii consideră azi protoplasma ca o *noțiune biologică*.

Cu toată această complexitate, constituția ei fundamentală e aceiași la toate ființele viețuitoare, iar deosebirile ei de ordin secundar, specifice, sint cîștigate mai mult prin funcționare și grație instabilităței ei foarte mare de composiție.

Ca să ne putem face întru cîtva o idee de forma, aspectul și structura protoplasmei vii, n'avem de cît să privim la microscop una din acele ființe viețuitoare, considerate ca cele mai simple din scara zoologică—o *amibă*.

In o picătură de apă, luată dintr'un lac de apă dulce, saŭ de apă sărată saŭ din apă de mare, găsim adesa aceste amibe.

Privită la microscop, protoplasma, care formează corpul acestei ființe viețuitoare, are, la prima vedere, înfățișarea unei picături de albuș de ou. Forma corpului se schimbă la fie-care moment din cauza mișcărilor ei continue. Are o aparență aproape omogenă, semi-lichidă, incoloră și ceva mai lucitoare de cît restul picăturei de apă în care se mișcă. Mai în totdeauna apar în masa ei mici ingroșări, cari se concentrează cînd în spre margini cînd în spre centru. Ingroșările cătră centru formează ceea ce se numește sîmburele saŭ nucleul amibei. La alte ființe, puțin mai superioare amibelor, îngroșările cătră margini formează o membrană de învăliș, dîndu-ne ast-fel aspectul unei adevărate celule, asămănătoare celulelor care compun corpul tuturor ființelor mai superioare.

Dacă am voi să cunoaștem mai amănunțit structura protoplasmei, ar trebui să o ucidem—adică să o fixăm cu diferite substanțe chimice și în urmă să o colorăm cu diferite culori.

Dacă picătura de apă în care observăm amiba e prielnică vieței ei, atunci o vedem mișcîndu-se prin o schimbare continuă de formă a corpului ei, o vedem hrănindu-se și reproducîndu-se, adică înmulțindu-se. Reproducerea începe prin o simplă gîtuire a masei ei protoplasmice și în urmă prin o separare în două

părți aproape asămănătoare ca mărime. Aceste două părți vor forma două amibe, cari la rîndul lor cresc și se reproduc, ca și acea din care au provenit.

Ceea-ce am stabilit pentru o amibă se aplică aproape identic și pentru un globul alb de sînge.

Mai departe: Prima diferențiare a protoplasmei ni dă celula cu derivata ei, fibra. Această diferențiare, strîns legată de modul de funcționare, ni dă celula și fibra nervoasă, epitelială, musculară, osoasă etc. Prin urmare primele elemente anatomice. Grupări de celule și fibre, ni daŭ țăsuturi. Așa, celula și fibră nervoasă ni daŭ țăsutul nervos. Iar mai multe țăsuturi reunite, alcătuesc organul; limba d. ex. e un organ alcătuit din țăsut muscular, nervos, epitelial etc. Și cu cît animalul e mai superior cu atîta și diferențiarea morfologică a protoplasmei e mai pronunțată.

Aceste stabilite, să venim acum la întrebarea pusă mai sus: Dacă între om și cele-l-alte viețuitoare există vre-o legătură din punctul de vedere al constituției intime a diferitelor organe.

Am văzut că cercetarile fizico-chimice ni arată în masa protoplasmei existența acelorași elemente fundamentale constitutive și cu acelaș aspect. O amibă, un globul alb de sînge sau o celulă tînără ovulară luată de la om, de la un cîne sau de la o broască, prezintă iarăși aceiași constituție fundamentală a substanței vii și aceleași fenomene de viață. Tot astfel, dacă luăm mai departe o celulă proaspătă, deja dezvoltată, fie nervoasă, fie musculară de la om sau de la cîne, de la pasere sau de la un vierme de pămînt și le examinăm la microscop, ne vom convinge imediat că toate prezintă aceiași structură intimă, aceiaș protoplasmă viețuitoare, cu diferințe mici de dispozițiuni, diferințe datorite în special rolului mai puternic de viață ce îndeplinește celula saŭ fibra în corpul unui animal superior în raport cu altul mai inferior. Mai departe, dacă comparăm diferitele țăsuturi (nervos, muscular) de la diferitele animale cu acelea ale omului, vom vedea iarăși aceiași asămănare. O porțiune din creerul unei furnice, studiată la microscop, ni arată tipul fundamental al țăsutului nervos de la toate cele-l-alte animale și de la om.

Așa dar și din punctul de vedere al structurei intime a organelor există o identitate între om și cele-l-alte animale.

Să vedem acum dacă există asămănare și din punctul de vedere al formei organelor saŭ mai bine zis din punctul de vedere al principiului fundamental de construcție.

Să luăm pentru aceasta un organ, ori-care, ochiul de ex.

Noi am stabilit deja că o reunire de mai multe țăsuturi formează organele. Ochiul, la om de ex., e format:

a) Dintr'un țăsut epitelial, format din celule senzoriale care constituesc *retina*, primitoare de impresii luminoase.

b) Dintr'un țăsut mai mult fibros, foarte transparent și refringent, adică deviind razele de lumină, și care formează *cristalinul*.

c) Dintr'un țăsut fibros nervos care formează *nervul optic*, punînd în legătură retina cu creerul.

d) Dintr'un țăsut fibros, mai rezistent, care învălește părțile delicate ale ochiului, formînd *globul ochiului* și

e) Dintr'un țăsut muscular, formînd *mușchiĭ* care mișcă globul ochiului.

Eĭ bine, studiind ochiul tuturor animalelor cari aŭ acest organ (cine, pasere, broască, peşte, culbec, vierme etc.), vom găsi pretutindenea părțile maĭ sus citate; natural la unele maĭ mult la altele maĭ puțin pronunțate. La culbec de ex., în ochiul din vîrful tentaculelor sau cornițelor mari, găsim o retină, un cristalin, un nerv optic, un înveliș proteguitor și mușchi. Toate acestea însă maĭ puțin dezvoltate de cît la animalele maĭ superioare. Tot astfel și la vermiĭ, cari aŭ ochĭ.

Așa dar, pretutindenea constatăm acelaș plan fundamental de construcție a ochiuluĭ. Și ce am stabilit pentru ochiu se aplică și pentru toate cele-l alte organe care compun corpul ființelor viețuitoare din întreaga serie animală.

Forma cîștigată de un organ, fiind rezultatul uneĭ funcționări îndelungate, complexitatea luĭ va depinde de complexitatea și intenzitatea funcțiuneĭ ce el va îndeplini.

La om, funcțiunea ochiuluĭ ca și a creeruluĭ fiind mult maĭ intenză și maĭ complexă de cît la un culbec sau la o furnică d. ex., e natural că și dezvoltarea acestor organe să fie mult maĭ mare de cît la aceste din urmă animale. Planul fundamental însă de construcție e acelaș. Natural, dacă punem un creer de om alături de un creer de furnică d. ex., diferințele ni vor părea mari. Dacă însă, între creerul furniceĭ și acela al omului, intercalăm creerul tuturor animalelor intermediare ni va fi ușor să constatăm o legătură de înrudire. Vom constata în adevăr cu ușurință că planul general de construcție e acelaș. Ce zicem despre creer se poate aplica la toate cele-l-alte organe.

Prin urmare și din punctul de videre al formeĭ și construcțieĭ organelor, adică din punctul de vedere anatomic, e o mare asămănare între om și cele-l-alte animale.

Să vedem acum dacă și din punctul de vedere fiziologic, adică din punctul de vedere al funcțiunilor ce îndeplinesc diferitele organe, constatăm aceiași asămănare.

Ori cît de puțin ar fi cineva obicinuit cu cunoștințele de biologie, totuși știe că circulația sîngeluĭ se face în acelaș fel, și la un cine de ex. ca și la un om. Și la cine ca și la om se îndeplinește condiția esențială în fenomenul circulațieĭ, adecă acea de a se pune sîngele în contact cu aparatul respirator, cu plămîniĭ, ca să se regenereze, oxigenîndu-se și în urmă de a-l împrăștia în toate părțile corpuluĭ ca să hrănească diferitele țăsături ce constituesc organele. Însă, această condiție e îndeplinită pretutindenĭ unde există un aparat circulator (Paserĭ, Broaște, Peștĭ, Insecte, Viermi etc.). Ceea-ce am stabilit pentru funcțiunea de circulație, se aplică perfect și la cele-l-alte funcțiunĭ ale vieții.

Prin urmare și din punctul de vedere fiziologic există o asămănare între om și cele-l alte animale.

Din cele expuse până acum, cred că putem să prețuim serviciile imense ce aŭ adus omenireĭ oamenii de știință carĭ și-au consacrat anĭ întregĭ din viața lor, studiind un animal inferior de tot saŭ creerul uneĭ furnicĭ; căcĭ toate cercetările lor ni servesc de date prețioase în explicarea adevăruluĭ demonstrat maĭ sus și anume, că între om și restul ființelor viețuitoare există o înrudire atît din punctul de vedere anatomic cît și din punctul de vedere fiziologic.

Rămîne acum de răspuns la o întrebare tot așa de importantă: Dacă și din punctul de vedere al fenomenelor intelectuale există vre o înrudire între om și restul celor l-alte animale?

Din acest punct de vedere, superioritatea omului asupra celor-l-alte animale e așa de mare în cît, la prima vedere, pare zadarnic ori-ce răspuns afirmativ.

Psichologia comparată, care se ocupă cu studiul fenomelor intelectuale la diferitele animale, e o știință încă tînără. Ceea ce ea a demonstrat până acum în mod experimental și de netăgăduit e faptul că fenomenele intelectuale, ca senzația, percepția, raționamentul etc. își au locul în creer și maĭ precis în substanța corticală a emisferilor creeruluĭ, stabilind, în acelaș timp, acĭ cîteva centre, unele de mișcare altele de senzație, ca centrul vizual în porțiunea lobilor occipitalĭ, cuprinsă împrejurul tăieturei calcarine, ca centrul auditiv în partea mijlocie a aceleĭ d'întîiu circonvoluțiĭ temporale etc.

Maĭ departe, ea ne-a dat cîteva explicărĭ științifice asupra cîtorva acte simple, ajutătoare fenomenuluĭ maĭ complex ca raționamentul, stabilind, în acelaș timp, că baza fundamentală a fenomenelor intelectuale, ca dealtmintrelea a tuturor fenomenelor vieții, e *iritabilitatea* materieĭ viețuitoare și în special a materieĭ nervoase.

Iritabilitatea e acea proprietate, ce posedă materia viețuitoare, de a reacționa sau de a răspunde la o excitație externă oare-care (Sergi).

Această iritabilitate nu e de cît o formă de energie a materieĭ nervoase, provenită din transformarea energieĭ chimice aflătoare în alimentele și oxigenul care servesc la hrana substanțeĭ nervoase ca și a întregeĭ substanțe viețuitoare (Verworn).

Cum vedem dar, studiul fenomenelor intelectuale e încă la început. Abia cîteva localizărĭ stabilite sigur prin experiențe, urmate de teoriĭ și în sfîrșit ipoteze.

Mare parte din aceste localizărĭ sînt datorite experiențelor fiziologice făcute la diferite animale (cînĭ, broaște etc.) Până în timpurile din urmă, observațiile asupra oamenilor n'au putut fi făcute de cât în cazurĭ accidentale de boală (halucinațiĭ hipnotice) sau în cazurĭ de rănirĭ la crier, observate în spitalele militare în timp de războiu.

Faptul principal care reesă din această expunere și care ne intereseaza e următorul: că atît la om cît și la cele-l-alte animale (cînĭ, broaște), asupra cărora s'a experimentat, există a-

aceleaşi localizări de senzaţii vizuale sau auditive. Bazaţi pe acest fapt şi pe asămănarea anatomică ce există între creerul omului şi al unui cine d. ex., conchidem că aceleaşi fenomene psichice sau sufleteşti trebue să se îndeplinească în amîndouă creerele. Creerul omului fiind mult mai dezvoltat de cît al cinelui, e natural că şi fenomenele intelectuale ce va produce se fie mai intense de cît la cine.

Imaginile, ori cît de vagi ar fi ele la un cine, ni-ar fi greu să i le refuzăm.

Binet[1]) zice că *imaginele nu sînt de cît senzaţii conservate şi reproduse*. Manifestaţiile de bucurie ale unui cine, cînd întîlneşte pe stăpînul său, trebue explicate prin redeşteptarea unor senzaţii plăcute.

Teoria şcoalei psicho-fiziologice citată zice că *raţionamentul nu e în ultima analiză de cît o sinteză de imagini*. Animalele raţionează? Exemplul următor ne va lămuri întru cîtva: S'a observat de multe ori faptul că un cine, ajungînd la bifurcarea unui drum pe care nu-l cunoaşte bine, stă pe loc de multe ori, priveşte drept înainte, în dreapta ori în stînga, mirosind continuu în acelaş timp; după ce a luat un moment o atitudine asămănătoare aceleia ce luăm şi noi, cînd reflectăm, apucă pe drumul din dreapta ori din stînga care i se pare că o să-l ducă mai sigur la locul unde voeşte să ajungă. Acelaş lucru facem şi noi în asămenea împrejurări. Stînd pe loc, privind înainte în dreapta sau în stînga noastră, nu facem alta de cît să fixăm o serie de puncte—un copac, un deal, o casă—cari deşteaptă în creerul nostru imagini deja cunoscute. Şi cu cît aceste imagini, cunoscute de mai înainte, sînt mai slabe cu atît şi timpul gîndirei noastre ca şi al cinelui va fi mai lung. Imaginile *redeşteptate, sintetizate*, produc, atît la noi cît şi la cine, raţionamentul, care hotăreşte de a apuca pe drumul din dreapta sau din stînga.

Cred inutil să mai citez aci exemple din nenumăratele observaţii făcute asupra inteligenţii animalelor. Mai fie-care din noi cunoaştem asemenea exemple fie din citit fie din observaţiile noastre proprii.

Un fapt însă, pe care ţin să-l fac cunoscut:

S'a susţinut că singur omul are senzaţii morale, pentru că numai el are impresii care trec prin conştiinţă înainte de a deveni senzaţii. Nu intru în amănuntele acestei teorii: Mă mărginesc a cita numai un exemplu caracteristic la un animal inferior. *Romanes*[2]) cărui i se datoresc cele mai interesante şi mai conştiincioase observaţii asupra inteligenţii animalelor, istoriseşte faptul următor: A observat că, în curs de mai multe zile, un culbec, care îşi avea locuinţa într'un copac, se cobora pe pămînt regulat în fie-care zi, suia un gard, se cobora în grădina vecină ca să îngrijască pe un alt culbec, care zăcea bolnav la pămînt;

1) La Psychologie du Raisonnement.
2) L'intelligence des animaux 2 vol.

acesta avea scoica sfărîmată. După ce îi dădea îngrijirile necesare, se întorcea din nou, înspre sară în copacul din cea-l-altă grădină. Acelaş drum, aceiaşi îngrijire i-a dat'o până ce culbecul bolnav s'a însănătoşat. Din ziua însănătoşirei, culbecul îngrijitor n'a mai venit. Iată dar un exemplu destul de moral, cred. Mulţi oameni n'ar fi poate capabili nici de atîta.

Din toate faptele rezultate din cercetările anatomice, fiziologice şi psichologice, reesă lămurit concluzia că între om şi restul celor-l alte animale există o asămănare netăgăduită—acelaş procedeu de naştere şi de dezvoltare, acelaş plan de construcţie, acelaş mecanism de funcţionare a vieţii.

Dacă este aşa, atunci sîntem în drept să susţinem că omul nu e o creaţie specială pe pămînt, ci fiinţa cea mai perfectă din scara zoologică. Şi această perfecţiune cîştigată nu prin voinţa unui a tot puternic creator ci prin o luptă groaznică pentru traiu ce a trebuit să poarte strămoşii lui, animalele mai inferioare, precum şi prin o adaptare—adică prin o dare la brazdă, după vorba noastră românească—la mediul încunjurător în care aŭ trăit acele animale.

Ar fi să es din cadrul acestui articol, dacă m'aş încerca să justific acum această luptă pentru existenţă şi această adaptare la mediul încunjurător.

Cititorul care ar voi să capete o convingere adîncă asupra acestor doi factori importanţi, cari aŭ produs perfecţionarea omului şi a celor-l-alte specii de animale, va fi pe deplin satisfăcut, citind de o cam dată scrierile marelui naturalist *Lamarck (La phylosophie zoologique)* şi *Darwin (L'origine des espèces* şi *La descendance de l'homme et la sélection sexuelle)* precum şi importantul volum al lui *A. R. Wallace (Le Darwinisme)*.

Iată dar din punctul de vedere teoretic care e folosul real ce omenirea trage din studiul ştiinţelor biologice: cu un cuvînt, învaţă să se cunoască mai bine pe ea.

* * *

Trecem acum la foloasele aduse din punctul de vedere practic.

Unul din cele mai mari foloase ce a adus omenirei studiul biologiei e ajutorul ce a dat medicinei practice. Din antichitate şi până în secolul al 17-lea, ştiinţa asupra omului a fost cu totul separată de acea asupra celor-l-alte animale. De cînd însă medicina a pus în serviciul săŭ rezultatele celor-l-alte ştiinţe ca Fizica, Himia, Biologia animală şi vegetală, de atunci ea şi-a deschis calea către adevăratul ei ideal: vindecarea cît mai mult a boalelor. Medicina veche necunoscînd bine funcţionarea organelor nici acţiunea ce poate exercita asupra lor diferitele substanţe minerale, vegetale şi animale, nu putea să prescrie leacurile de azi. E de ajuns să amintesc, între multe altele, cercetările fiziologice asupra fenomenului digestiunei, datorite lui Cl. Bernard şi Schiff pentru a ne convinge de foloasele practice imense ce aŭ adus medicinei practice. Bazaţi pe aceste cercetări,

medicii fac diagnoza boalelor de stomac și prescriu medicamentele necesare.

De la marele fiziologist Bichat incoace, medicina bazată pe studiile de anatomie și fiziologie comparată, devine mai științifică și aplicațiile ei practice mai sigure.

Am arătat mai sus cum aceste studii aŭ stabilit că prima specializare a protoplasmei a dat naștere celulei, că grupări de celule ni daŭ țăsuturi, că grupări de țăsuturi ni daŭ organe și grupări de organe ni daŭ mașina animală complectă.

In baza tuturor acestor cercetări s'a stabilit *teoria biologică celulară*, adică: viața unui animal nu e de cît rezultanta vieții atitor celule care compun corpul lui.

Și dacă corpul e bolnav, e că grupe de celule din el sunt bolnave. Marele patolog german Virchow, pune astfel bazele *Patologiei celulare*, care a deschis o cale nouă și largă Bacteorologiei de azi.

E inutil să mai insist asupra rezultatelor minunate ce ni-aŭ dat cercetările bacteorologiei. Ele sunt azi de domeniul comun. Progresele acestei științe, strins legate de nume ilustre ca acelea ale lui Pasteur, Koch, Behring, Ehrlich, Metchnikoff etc. vor face de sigur epocă in evoluția studiilor medicale. Și toți recunoaștem azi că aceste progrese se datoresc in special biologiei.

Un alt folos practic, nu mai puțin insemnat, e studiul paraziților, atit animali cit și vegetali, cari ni atacă atit pe noi oamenii cit și pe animalele noastre domestice sau produsul muncei noastre, ca cerealele, pomii etc.

Se știe cite boale causează paraziții, ca panglicele, limbricii, trichina și alte specii de viermi, atit in Europa cit și in cele-l-alte continente. Dacă aceste boale sint azi combătute cu succes, aceasta nu se datorește de cit studiului biologiei făcut asupra acestor paraziți. Riia, d. ex., boală lipicioasă, e cauzată de prezența sub piele, a unui mic animal, acarian, invecinat cu insectele *(Sarcoptes scabei)*. De cînd studiile zoologice aŭ constatat bine prezența acestui animal, de atunci riia se poate vindeca in 24 de oare.

In ramura agriculturei, științele biologice aŭ adus iarăși foloase reale. Exploatarea rațională a pădurilor nu se datorește de cit cercetărilor biologiei vegetale. O cultură rațională, bazată pe cunoștințe științifice, a adus inbunătățirea atitor specii de plante necesare nouă atit din punctul de vedere al economiei domestice cit și din punctul de vedere farmaceutic. Boalele ce bintuesc plantele sint vindecate azi in urma cercetărilor embriologice asupra atitor insecte ce trăiesc pe ele.

Stabilimentele de *piscicultură* (creșterea peștilor), de *apicultură* (creșterea albinelor), de *sericicultură* (creșterea viermelui de mătasă), de *viticultura* (cultivarea viței de vie), etc., dau țărilor venituri mari. Cu cit aceste ramuri de cultură sint bazate pe date mai științifice, cu atita și producția lor e mai mare.

Iată dar și din punctul de vedere practic, care sint foloasele ce aŭ adus omenirei științele biologice.

N'am citat desigur de cit o parte din cele mai insemnate, totuși ele ni arată in deajuns, cred, importanța studiului biologiei.

* * *

Dar foloasele studiului biologiei nu se mărginesc aci.—Rezultatele cercetărilor ei servesc de bază și in dezlegarea multor probleme sociale. Neințelegerile ce există in societățile de azi nu vor dispărea, până ce in studiul fenomenelor sociale nu se va aplica aceiași metodă științifică ca și in studiul fenomenelor biologiei animale. Sociologia nefiind de cit un capitol al vastei științe biologice.

Școala de antropologie din Paris, ale cărei lucrări vor face epocă in istoria gindirei omenești, ne-a dat până acum o serie de cercetări in acest sens. *Morala, familia, justiția* etc. atitea probleme sociale sint studiate din punctul de vedere științific, evolutiv.

Chestiunea criminalității, una din cele mai importante și mai grele de legiferat, nu va fi complect rezolvată de cit atunci cînd cercetările biologiei și in special ale antopologiei iși vor da ultimul lor cuvint. Jurisconsulții mari așteaptă deja nerăbdători rezultatele finale ale discuțiilor inflăcărate ce se continuă încă intre școala antropologică și școala medicală in această privință.

Pentru a arăta și mai bine legătura strinsă ce există intre fenomenele sociale și cele biologice, să luăm un exemplu: Problema *justiției* d. ex., una din cele mai arzătoare pentru jurisconsulți, capătă, după cum vom vedea, o nouă confirmare prin glasul teoriei evoluției.

Se credea că există o contradicție intre ea și legea biologică a lui Darvin: *„in lupta pentru traiŭ, victoria e asigurată celui mai apt"*.

Novicow in scrierea sa: —*Les luttes entre les sociétés humaines et leurs phases successives*—face să cadă această contradicție, zicind: „In prima linie, contradicția vine din aceea că se identifică ideia de luptă cu idea de masacru. Dacă printre animale, lupta ea *mai totdeauna* această formă, e departe însă de a fi acelaș lucru și la oameni. Grație civilizației de azi, victoria luptei intre om și om e asigurată nu celui mai tare fizicește ci celui mai tare intelectualicește".

Cu toate acestea, continuă Novicow, „intr'un mediu internațional, unde domnește anarhia și violența, o societate războinică poate ușor să distrugă o societate pașnică, de și aceasta din urmă e mai superioară din punctul de vedere intelectual". „In fond, zice Novicow, toți legislatorii țărilor civilizate n'aŭ de cit un scop, acela de a asigura victoria celor mai inteligenți și a elimina pe cei mai puțin inteligenți. Cea ce numim noi *justiție* nu e alta de cit aplicarea principiului existenței celui mai apt".

Iată dar o confirmare a uneĭ probleme sociale—a justițieĭ—dată de legea biologică a lupteĭ pentru existență a luĭ Darwin.

Se naște acum întrebarea: legile existente asigură oare ele victoria celor maĭ inteligențĭ, maĭ bunĭ și maĭ folositorĭ dintr'o țară? Legiuitoriĭ și-aŭ ajuns eĭ scopul lor? Nu cred. Atîtea nedreptățĭ sînt o dovadă evidentă pentru a arăta că victoria nu e încă a celuĭ maĭ apt și maĭ folositor.

Dacă n'ar fi să citez de cît faptul că la noĭ de ex. majoritatea forțelor producătoare de bogățiĭ—țărănimea—nu are încă dreptul de a-și da cuvîntul politicește în întrebuințarea acestor bogățiĭ și tot ar fi deajuns să arăt nedreptatea uneĭ legĭ existente.

Am fi de rea credință dacă n'am recunoaște că atît la noĭ cît și în alte țărĭ există și legĭ bune. Dar dacă cu toate aceste legĭ bune, există nedreptățĭ, cauza nu e alta de cît modul lor greșit de aplicare. In adevăr: Grupărĭ de oamenĭ, clase saŭ clice, cum voițĭ să le numițĭ, luptă unele în contra altora. O serie de împrejurărĭ de cele maĭ multe orĭ necinstite de care una din clase a știut să profite, o hotărăsc să aplice acele legĭ. Și cum pentru mulțĭ interesul de clică saŭ de clasă li va fi maĭ scump de cît interesul general eĭ vor aplica legea necinstit și vor scoate biruitorĭ în lupta pentru existență pe ceĭ imbecilĭ și leneșĭ în dauna celor inteligențĭ și celor muncitorĭ.

E o nenorocire mare tocmaĭ pentru om, rezultată desigur din o educație greșită, acea de a putea întrebuința atîtea mijloace pentru a birui. Omul adevărat superior și cu o educație aleasă nu va căuta să biruiască de cît în virtutea fructuluĭ onest al munceĭ luĭ. Omul degradat intelectualicește și moralicește aleargă la alte mijloace: „Viclenia, lingușirea, bine-cuvîntata elasticitate a șireĭ spinăreĭ—tactul viețiĭ în înțelesul negustoresc al cuvîntuluĭ", cum zice iubitul nostru poet, Vlăhuță. Dacă interesul de clasă saŭ de clică nu ar încuraja toate acestea, plîngerile de nedreptate n'ar exista.

Sînt mulțĭ factorĭ care grăbesc mersul omenireĭ spre o societate maĭ bună; printre eĭ sînt desigur și științele biologice ca și toată știința în general. Științele biologice, maĭ mult de cîte ori-care altele, aŭ dreptul de a-șĭ da cuvîntul în dezlegarea problemelor de la care atîrnă până și îmbunătățirea raporturilor dintre om și om în societate.

Oameniĭ de știință, carĭ și-aŭ consacrat zecĭ de anĭ din viața lor, studiind organizația unuĭ animal orĭ cît de simplu ar fi el, pot fi comparațĭ cu muncitoriĭ ceĭ maĭ modeștĭ carĭ fac de ex. cărămizele necesare pentru construirea unuĭ edificiŭ. Eĭ ne daŭ cunoștințele fundamentale, servind la construirea edificiuluĭ care predomină azĭ întregul cîmp al biologieĭ. Acest edificiu e teoria evoluțieĭ saŭ Transformizmul de azĭ.

Cercetăriile moderne nu fac de cît să întărească din ce în ce maĭ mult această teorie. *Lamarck, Darwin, Wallace,* spirite marĭ și pătrunzătoare, sînt mariĭ arhitecțĭ aĭ acestuĭ edificiŭ. Teoria odată confirmată, vin spiritele generalizătoare, filosofice (Spencer, diferițiĭ savanțĭ aĭ școalelor de antropologie etc.) carĭ, aplicînd principiile teorieĭ transformiste, discută problemele ce ne privesc maĭ direct, ca problema moraleĭ, a educațieĭ, a justițieĭ, a criminalitățeĭ etc. In sfîrșit jurisconsulțiĭ, ținînd samă de discuția și rezolvarea acestor probleme, alcătuesc legĭ după care trebue să ne conducem.

Iată dar cum plecînd de la studiul animalelor celor maĭ simple, ajungem a găsi foloasele acestuĭ studiŭ până și în viața practică de toate zilele. Și iată iarăși de ce ziseĭ, la începutul acestuĭ articol, că dacă statele civilizate întrețin azĭ catedre pentru cultivarea acestor științe, nu e un lux saŭ o curiozitate, ce o cerință de prima necesitate. Deja în zilele noastre vedem rolul mare ce-l va juca știința în dezvoltarea omeniriĭ. Diferitele eĭ ramurĭ devin din ce în ce maĭ solidare, întinzînd, în acelaș timp, mîna de ajutor tuturor celor-l-alte ramurĭ de activitate omenească chiar și celor maĭ modeste.

Solidaritatea științifică, zice savantul profesor A. Giard, membru al Institutuluĭ Francez, *trebue să fie prefața și modelul solidarităției sociale*[1]).

P. BUJOR

1). Revue Scientifique, No. 6 din 1906.

Istoriea şi Critica Literară

—Un raport asupra catedreĭ de istoriea literaturiĭ romîne dela universitatea din Iaşĭ.—

Istoriea literaturiĭ unuĭ popor este istoriea activităţiĭ intelectuale a aceluĭ popor, este adică istoriea activităţiĭ ştiinţifice, istorice şi poetice orĭ, maĭ pe scurt, istoriea ştiinţiĭ, istorieĭ şi poezieĭ aceluĭ popor, într-atît însă întru cît aceste genurĭ literare sînt manifestate în scris. La această povestire a activităţiĭ intelectuale istoricul literar consideră lucrurile povestite întăiŭ în ele înseş, apoi în raporturile (loc, timp, cauză, scop, instrument, mod) lor faţă cu celelalte lucrurĭ. Iar maĭ înainte de a face povestirea lucruluĭ, istoricul literar trebue să cunoască în mod prealabil limba, în care lucrul e scris (interpretare gramaticală), genul literar din care el face parte (interpretare generică), stilul autoruluĭ (interpretare individuală), şi trebue să priceapă lucrul (interpretare istorică). Şi tot aşa, maĭ înainte de a face povestirea lucruluĭ, istoricul literar trebue să cerceteze în mod prealabil dacă el e scris în limba poporuluĭ căruia se atribue (critică gramaticală), dacă are caracterele specifice ale genuluĭ literar cutare orĭ cutare (critică generică), dacă posede stilul autoruluĭ, căruia se atribue (critică individuală), dacă posede cunoştinţile poporuluĭ, căruia se atribue (critică istorică). Cînd acum istoricul literar caută în sfîrşit să ni istorisească lucrul, el trebue în descriere să tindă cu toate puterile să lese lucrul aşa cum este, astfel încît ascultătoriĭ orĭ cetitoriĭ istoricului literar să priceapă obiectul povestit tot aşa de bine, caşi atuncĭ cînd eĭ singurĭ ar fi venit în contact cu dînsul. Ba maĭ bine, căcĭ nu toţĭ ascultătoriĭ orĭ cetitoriĭ istoricului literar pot avea priceperea, răbdarea, erudiţiea acestuia, maĭ ales rarĭ pot

avea calitatea cea care se cere maĭ mult la un istoric literar, anume puterea de a videa lucrul cît se poate maĭ obiectiv, fără patimă. Condiţiea aceasta din urmă face în general maĭ grea sarcina istoricului decît arca a omuluĭ de ştiinţă. In adevăr, omul de ştiinţă are a face cu noţiunĭ, unele maĭ generale decît altele, iar noţiunile sînt producte ale minţiĭ noastre, care trăesc numaĭ în noĭ şi fac parte din noĭ; istoricul însă are a face cu individe, dela care orĭ simţim bine orĭ simţim răŭ, şi faţă de care numaĭ foarte rar putem sta indiferenţĭ. Şi pentru acela adeseorĭ se întîmplă ca istoricul să povestească lucrurile altfel decum aŭ fost: atuncĭ el încetează de a maĭ fi istoric, căcĭ a povesti cu patimă despre lucrurĭ nereale, ci închipuite, nu este istorie, ci cu totul altceva, anume poezie. Pentru a se garanta contra acesteĭ primejdiĭ istoricul literar recurge la următoarele mijloace—şi la aceleaş mijloace recurge istoricul în general. Anume, printre calităţile lucrurilor povestite sînt unele maĭ puţin variabile, iar altele maĭ variabile. Cele dintăĭ, care prezintă o relativ mare constanţă dela un timp la altul, dela un loc la altul, dela un individ la altul, sînt maĭ puţin apte de a provoca plăcerĭ şi displăcerĭ în observator; cele de al doilea din contra sînt mult maĭ apte. De felul celor dintăĭ sînt, de pildă, mare-mic, adevărat-neadevărat, învăţat-neînvăţat, inteligent-prost, bogat-sărac, deprins-nedeprins, original-neoriginal. De felul celor de al doilea sînt bun-răŭ, frumos-urît, moral-imoral. Negreşit, este imposibil ca istoricul literar să facă cu totul abstracţie la povestirea lucruluĭ săŭ de aceste calităţĭ, este însă dator la enunţarea lor să hotărască din punct de videre al uneĭ noţiunĭ foarte generale, iar nu din punct de videre al gustuluĭ personal. Un alt mijloc pentru a se garanta contra primejdieĭ de a videa lucrurile altfel decît sînt în realitate este acela de a da maĭ multă importanţă raporturilor decît calităţilor lucrurilor. Să daŭ un exemplu. In Munteniea în secolul XIX până pela 1880 «vom găsi, zice un tînăr scriitor (Curentul Nou I 19) o legiune de patruzecioptişti; în Moldova o legiune de spirite critice şi de literatorĭ». Un chip de a discuta este: «Cum sînt aceĭ patruzecioptişti, criticĭ şi literatorĭ?». Alt chip de a discuta este: «Pentruce în Muntenia sînt cutare, iar în Moldova cutare soiŭ de oamenĭ?» Unul s-a grăbit şi a răspuns la a doua întrebare: «Intîmplarea» (!). Tînărul scriitor pomenit maĭ sus a cercetat însă cu băgare de samă şi a aflat care sînt «factorii culturiĭ romîneştĭ din veacul al XIX», şi anume «în Muntenia... o tradi-

ție culturală foarte slabă, curentul latinist și curentul francez mai
ales in ipostasul lui politic; in Moldova o tradiție culturală mai
pronunțată, curentul latinist slab, curentul francez in ipostasul
mai ales literar, și curentul poporan».

Cum se prezintă acum cultura romînească din punctul de
videre al istoriei literaturii romîne? Voiu discuta lucrul in ge-
neral intăiu și apoi cu specială privire la candidat.

Din nefericire discuția istorică asupra activitații intelec-
tuale făcută obiectiv și fără amestecul pătimaș al elementelor
variabile frumos-urit, bun-rău, moral-imoral, a prezentat tot-
deauna mari greutăți. Chiar in Germaniea, unde s-au făcut de
la Herder și August W. Schlegel incoace progrese mari din a-
cest punct de videre, incă foarte adese e nepotrivire intre titlul
«*istorie literară*» al unei cărți și intre cuprinsul cărții. La noi
vre-o istorie literară și in special o istorie a literaturii romîne
n-au apărut incă. Avem, poate, pentru datele bibliografice și
biografice privitoare la literatura romînească cîteva cărți buni-
șoare. Cind vreun scriitor s-a incercat insă a face istorie lite-
rară, lucrarea lui a degenerat toideauna intr-o discuție subiectivă
și pătimașă asupra frumuseței-nefrumuseței, bunătății-răutății, mo-
ralitații imoralității operelor. Am avut, de pildă, ca să dau un
exemplu, un pseudo istoric literar și pseudo-profesor de istoriea
literaturii romîne, care-și propusese ca scop principal al activi-
tații sale intelectuale de a proba că «Luceafărul» lui Eminescu
este o culme de uriciune, că Alexandri a fost complect lipsit de
darul poetic, că Andreiu Mureșanu a produs frumuseți neintre-
cute. Asemenea elucubrații, isvorite dintr-un gust curios ori mai
degrabă din tendința de a fi original cu orice preț, le numia el
istorie literară. De acest soiu de istorici literari avem de ajuns,
decit, mai modești, ei iș intitulează discuțiile cele pătimașe și
unilaterale «*Critice*». Nicăiri nu s-a potrivit mai bine vorba «la
critique est aisée» decit la aceste producte ale istoriografiei ro-
mîne. Mai intaiu criticul iș ușurează sarcina prin faptul acela
că exclude din literatură istoriea și știința, tocmai adică pe cele
mai importante manifestări ale activității intelectuale. Pentru
el literatură insamnă poezie. Apoi față cu această poezie criti-
cul se dispensează de orice cunoștință științifica a genurilor po-
etice, adică de baza interpretării generice și criticei generice.
El procedează așa, ca și cum până la dinsul *ce este poeziea* și
ce sînt genurile poetice ar fi fost lucruri necercetate ori așa cer-
cetate, incit fiecare iș poate permite să dea el o difiniție din fu-

ga condeiului. Un critic, de pildă, proclamat de un coleg al său
ca «cel mai inteligent om din țara aceasta» (Curentul Nou I 2,
125), spune intr-un loc următoarele (Săptămîna V 1083): «Nu
este nicio analogie intre o poezie și un roman, este foarte puțin
intre un roman și o piesă». Va să zică romanul nu e poezie,
și nici piesa nu e poezie! Și apoi acest cuvînt de mahala pie-
să! Ce-ar zice un zoolog despre un autor pretins specialist in
zoologie, care-ar scrie că «nu este nicio analogie intre un peș-
te și o știucă, este foarte puțin intre o știucă și un crap?» In
sfirșit punctul de videre, din care se pune la cercetarea obiec-
tului său, criticul literar și-l fixează așa la intimplare, după in-
spirațiea momentului. Astfel unuia ii vine in minte că poetul
trebue să fie judecat din punct de videre al *impresionabilității
nervoase*, și dupăce in curs de mai mulți ani cintărește această
impresionabilitate nervoasă la diferiți poeți romîni și stirnește
prin criticele sale entusiasmul unei generații, de odată se ivește
un altul, care zice (Curentul Nou I 2, 74): «D. *** ne-a vorbit
mereu de *impresionabilitatea nervoasă* a artistului, parcă asta
ar fi insușirea lui de căpetenie. Nimic mai greșit!» Și acest
nou critic, care probabil va stirni și el prin criticele sale entu-
siasmul unei generații, stabilește un nou criteriu de judecată
(Curentul Nou I 2, 74: «[Poetului] ii trebue *inteligență*, ca să
priceapă viața și oamenii, și ca să poată compune opera de artă;
ii trebue *finețe nervoasă*, adică *spirit de observație, intuiție psi-
hologică, fantazie, simțul formei*, și in general *simț artistic* pro-
priu zis; ii trebue *sentiment*, sau mai in general *interes puter-
nic pentru viață*; ii trebue *putere de evocare*, adică *imaginație
plastică*; și-i trebue apoi *forțe fizice* și *morale*, cari să le pue
pe toate acestea in mișcare». Din acest punct de videre va ju-
deca noul critic poeziea romînească cițiva ani, pănăce sigur se
va ivi un altul, care o va judeca din cine știe care alt punct
de videre, și care va zice despre criteriul de judecată al actua-
lului critic: «Nimic mai greșit!» In asemenea imprejurări sar-
cina de critic literar este cea mai ușoară din toate carierile li-
terare. Pentru orice breaslă iți trebue să știi ceva, să fi invă-
țat ceva; pentru a fi critic literar iți trebue numai să știi ceti
și să fii inteligent ori să crezi că ești. Iți fixezi indată un punct
oarecare de videre și apoi *judeci*, cum zic unii, iar, cum zic alții,
simțești, comentezi și *explici* (Curentul Nou I 2, 73). *Judecare,
simțire, comentare, explicare*, adică vorba vine, in realitate cri-
ticul ori laudă ori dezaprobă. Ca unele ce sint din puncte de

videre variabile pornite, aceste laude și dezaprobări sint diferite deia un critic la altul. Citeodată deosebirile sint extreme. Despre acelaș poet un critic spune că «este menit a face epocă in literatura noastra», iar altul că «are un sufl-t de vagmistru, și naturalismul lui e bestialitate curată» (Curentul Noŭ I 1, 41; I, 2, 72). In asemenea caz criticiĭ se apucă adesea la ceartă intre dinșiĭ. «Las-o maĭ dămol, unde nu te pricepĭ!», zice unul, cel maĭ cu singe rece din toțĭ (Convorbirĭ Literare XXV 894). «Fifilizon fălit, «Gaffeur!», strigă altul (Curentul Noŭ I 2, 75) «Fifilizon fălit, negbiob!» țipă altul maĭ.... cu temperament (Sămănătorul IV 921, 922). Iar autoriĭ ceĭ tăvăliți sub numele de critică se rocoșesc și eĭ citeodată. Astfel poetul cel cu sufletul de vagmistru amenință cu un «răspuns tare», iar criticul se apără cu revolverul (Curentul noŭ I 2, 116).

In mijlocul acestor părerĭ contradictoriĭ și aceșteĭ dezlănțuirĭ de patimĭ opiniea publică, pentru lămurirea căreia scriŭ criticiĭ chipurile, devine tot maĭ încurcată, nu atit din punct de videre al valoriĭ scriitorilor, căcĭ valoarea acestora maĭ curind orĭ maĭ tirziŭ îș capătă adevărata eĭ cotare, fără voia și in ciuda criticilor, ci din punct de videre al chipuluĭ cum trebue făcută o istorie literară. Pentru mulțĭ, care nu sint oamenĭ de meserie, dar ĭubesc poeziea și sint în curent cu criticele, un istoric literar orĭ un profesor de istoriea uneĭ literaturĭ ar fi un fel de om de propagandă, care prin entusiaste declamațiĭ dă direcțiĭ artistice. Intru cit, decĭ, ocupațiea cu poeziea, declamărĭ asupra poezieĭ, entuziasm ar fi calitățile specifice ale istoriculuĭ literar, pentruce nu tocmaĭ un poet de meserie ar fi cel maĭ bun istoric literar? Și de fapt chiar s-a făcut propunerea ca să se ofere catedra de istoriea literaturiĭ romîne de la Universitatea din Iașĭ, unuĭ poet, ca Vlăhuță, Coșbuc, Caragiale. Dar maĭ întăĭŭ, chiar dacă o istorie literară ar fi un fel de ocupație declamatorie cu poeziea, nu există declamator maĭ prost decit poetul. Insuș criticul romîn tot are o consecvență oarecare în discuție, o agerime oarecare de a descoperi calități la prietinĭ și defecte la dușmanĭ, o răbdare oarecare de a cetĭ lucrurĭ de diferite felurĭ, o aptitudine oarecare de a pătrunde in chipul diferit de a percepe lumea a diferițĭ oamenĭ. Ba citeodată consecvența în urmărirea unuĭ scop este la criticul romîn atit de mare, încit eĭ îĭ datorim, de pildă, faptul că toate deosebirile de formă dintre specialistul romîn și specialistul străin, care existaŭ pela 1866 la un Ale-

xăndrescu-Ureche, etc., astăzĭ aŭ dispărut, astfel că astăzĭ specialistul romîn samănă cu specialistul străin ca două picăturĭ de apă, firește numaĭ la formă. (Pentru înțelesul cuvintuluĭ *specialist romîn* vezĭ Luĭ Tit Maiorescu Omagiu pag. 91—117). Poetul însă e un om incapabil de a pricepe alte concepțiĭ poetice decit acele ale propriuluĭ săŭ crier. Pe terenul istorieĭ și al științiĭ mintea unuĭ poet se poate mișca destul de liber și adeseorĭ poețiĭ acumulează imens material istoric și științific, ca Honoré de Balzac, de exemplu. Pe terenul poezieĭ însă, la care după concepțiea vulgară se mărginește cercul de activitate al istoricului literar, poetul este incapabil de a pricepe alt chip de a face poezie decit pe al săŭ propriu. Acest lucru este de mult cunoscut. La noĭ, pe cit știŭ, întăĭaș dată l-a spus d. Maiorescu.

Insă, bine, istoricul literar e un altfel de om decit un critic improvizat, cu criteriĭ ad-hoc, pătimaș partizan orĭ dușman, om de propagandă, șef de gașcă, cetitor de poeziĭ, declamator de vorbe goale. Insă, bine, istoricul literar este apoĭ încă maĭ mult cu totul alt soiŭ de om decit poetul. Unul este *istoric*, celalalt este *poet*, iar între istoric și poet este tot așa de mare deosebire ca și între omul de știință și între poet. Dacă istoricul literar are nenorocirea să cerceteze, alăturĭ cu genurile literare cele cu mult maĭ importante ale istorieĭ și științiĭ, are nenorocirea să cerceteze și poeziea, apoĭ trebue să-l amestice cineva cu poețiĭ? Apoĭ atuncĭ cu acelaș drept ar trebui și psihologul amestecat cu poețiĭ, căcĭ cunoștințile omeneștĭ, pe care istoricul le cercetează istoricește, psihologul le studiază științific. Apoĭ atuncĭ cu acelaș drept ar trebui confundat istoricul sculpturiĭ cu sculptoriĭ, istoricul picturiĭ cu pictoriĭ, istoricul arhitecturiĭ cu arhitecțiĭ. Apoĭ atuncĭ va trebui să facem, dacă vom merge pe această cale, din catedrele filologice ale universitățilur noastre, adică din catedrele care se ocupă cu istoriea activitățiĭ omeneștĭ, un fel de răsplată pentru artiștĭ.

Aicĭ trebue, ca la toate celea, om de meserie, care să-ș cunoască meșteșugul, om pe care să-l fi învățat întăĭŭ profesorul carte și care apoĭ să-șĭ fi dat el singur osteneală, nu cetind criticĭ, ci istoriĭ literare și literaturĭ în tot felul de limbĭ și vechĭ și noŭă. Aicĭ trebue apoĭ om cu cumpăt, care să acoarde acelaș interes tuturor manifestărilor activitățiĭ intelectuale, iar nu numaĭ acelora care i-ar conveni luĭ din vreun punct oarecare de videre. De multe orĭ buretele puĭos (phallus impudicus) are

mai multă importanţă pentru aflarea adevărului în istoriea plan-
telor decît cel mai frumos mirositor ananas, iar pentru price-
perea activităţii intelectuale romîneşti tot atît de importante
sînt—poate mai importante—horele oţelite ale lui Aron Densu-
şianu, Zoilul lui Eminescu, caşi poeziile lui Eminescu. Noi i-
ştialalţi putem alege şi zvîrli, istoricul literar trebue să cetească
tot cu răbdare îngerească. De vor fi bune ori rele, frumoase
ori urîte, productele literare înregistrate de istoric sînt pentru
acesta numai niște manifestări ale naturii, care trebuesc *pri-
cepute*, nu lăudate nici batjocorite. Botanistul nu face glume
şi scălimbături asupra formei şi mirosului buretelui pucios, hi-
rurgul nu se îngreţoşează cînd examinează o rană, istoricul li-
terar nu ştie ce vrea să zică dispreţ şi batjocură. Aici trebue
în sfîrşit un om, care să pună o stavilă criticei pătimaşe şi să
arăte odată ce va să zică într-adevăr o istorie literară. După
cum, cînd se ridică negura, se văd lucrurile la locul lor fiecare,
şi acolo unde credeai că este vreun vîrf de munte se arată că
era numai un abur, pe care apoi l-a spulberat vîntul, aşa s-ar
videa, în descrierea adevăratului istoric literar, produsele acti-
vităţii romîneşti fiecare la locul ce i se cuvine, şi multe cele-
brităţi s-ar constata că aŭ fost numai niște ignoranţi, jucători
cu forme goale, pe care-i ridicase sus reclama şi intriga.

Ei, este cumva d. Gh. Ghibănescu un astfel de om? Nu,
şi nici n-are să fie, căci *ex ungue leonem*. D-sa e specialist în-
tr-un mic paragraf din istoriea literaturii romîne, anume în in-
terpretarea documentelor romîne şi slavo-romîne. Documentul
însă prezintă aşa de mare importanţă pentru istoriea vieţii pu-
blice şi private şi atît de mică importanţă pentru istoriea vieţii
intelectuale, încît *diplomatica* este considerată ca o disciplină ce
aparţine istoriei politice şi sociale, iar nu istoriei literare. De
fapt, nicio istorie literară nu ţine socoteală de documente, le în-
registrează numai, lăsînd explicarea lor pe socoteala diploma-
ticii. Este adevărat că prin explicarea documentelor şi prin în-
văţătura scrierii chirilice manuscrise cultura istorică, atît pe te-
renul istoriei politico-sociale cît şi, mai puţin, pe acel al isto-
riei literare, ar cîştiga la universitatea noastră; este adevărat
apoi că acesta e singurul punct în care, mi se pare, se învaţă
mai mult la facultatea de litere din Bucureşti decît la cea din
Iaşi. Decît, aceste lucruri, se pot lesne învăţa, apoi am putea
obliga pe viitorul istoric literar să le predee; în tot cazul pe
baza cunoştinţilor în diplomatica romînă nu putem încredinţa

o catedră aşa de cuprinzătoare şi de importantă, ca cea de is-
toriea literaturii romîne, d-lui Gh. Ghibănescu, care e aşa de
puţin pregătit în toate celelalte privinţi.

Noi totdeauna ne-am împărţit pănă acum, decînd se daŭ
catedre pe baza operelor, în două tabere: unii am fost pentru
amînare, iar alţii am fost pentru recomandare, şi totdeauna s-a
întîmplat că cei care aŭ cerut recomandarea aŭ eşit învingători.
Numai cînd nu s-a prezentat nimeni ori aproape nimeni, cum s-a
întîmplat cu catedra de istoriea evului mediu şi modern, nu-
mai atunci n-am recomandat şi noi pe nimeni. Este apoi ade-
vărat că oameni de valoarea d-lui Gh. Ghibănescu aŭ fost re-
comandaţi ca profesori. Eŭ socot însă că a venit timpul, cînd
cu toţii trebue să avem curajul de a aştepta. Să aşteptăm cîţiva
ani. Dupăcum pe celelalte terenuri ale filologiei romîne, pe te-
renul anume al istoriei politice şi al istoriei limbii, nu se pot
tăgădui oarecare progrese, tot aşa poate vom constata niscai
progrese ori începuturi şi pe acel al istoriei literaturii peste
cîţiva ani. Cunosc numai eu tineri, foşti elevi ai universităţii
noastre, foarte serioşi şi învăţaţi, dar care n-aŭ publicat nimic.
Cine ştie ce lucruri de samă vor publica poate? Ori se poate
întîmpla ca actualele condiţii de recrutare a profesorilor pe baza
operelor să facă loc altora mai largi, după care şi învăţaţii fără
opere să fie admişi a concura prin examene scrise şi orale.
Cîţi oameni foarte învăţaţi n-aŭ publicat nimic şi cîţi alţii cu
opere în mai multe serii sînt niște ignoranţi fără păreche!
Să aşteptăm.

A. PHILIPPIDE

Ursitul

Vieţuesc intr'un palat
Trei copile, trei surori,
Gingaşe fecioare
Ce nu ştiu de sărutat,
Ci surîd ca nişte flori
Ne-atinse de soare. —

Şi sînt mîndre toate trei
Şi aidoma la faţă;
Fetele 'ntre ele
Samănă ca trei scîntei,
Ca pe crini, în dimineaţă,
Trei limpezi mărgele.

Vrînd a le feri de dor,
De-un suspin ce-ar fi 'ncălzit
Sinuri de zăpadă,
Impăratul, tatăl lor,
Cu blestem a jurat
Nimeni să le vadă.

Da 'ntr'o zi de Mai, s'a dus
Una, numai un răstimp,
Sub un măr în floare;
Vîntu-aduse din apus
Un adînc miros de cîmp
Şi-un miros de mare.

Şi-i îmbălsămează 'n păr
Ghinţiane şi ţintaur
De-i ca îmbătată,
Pân' adoarme 'ntr'adevăr
Împletind un vis de aur,
Drag ca nici-odată:

Parc'un înger o mîngie —
Şi în pletele-i se scutur',
De pe crengi măiastre,
Albe flori de alămie —
Şi 'ntre ele zboar' un flutur
Cu aripi albastre,

Zboară legănat uşor
Prin lumina unui vis;
Ca pe o răsură
Se scoboară binişor,
Aripi străvezii a 'nchis —
Şi-i căzu pe gură.

Fata într'o clipă sare:
De alături se ridică
Nalt şi mîndru Craĭ.
Ea-l socoate arătare —
Şi sperieată turturică
Fuge fără grai.

Dar văzuse împăratul,
Din pridvor, fapta 'ntîmplată.
Negru de mînie,
A sculat întreg palatul:
Viu sau mort să-l prindă'ndată
Şi cu el să vie.

L'au adus legat în fiare.
Albă-i fața ca de cridă
Și-l îneacă plînsul:
Sigur pentru-o sărutare
Impăratu-o să-l ucidă
Și-i păcat de dînsul!

Stă părintele pe gînduri—
Și tărziu i s'auzi
Vorba răspicată:
„—Dacă pînă în trei rînduri,
„Dintre fete, va ghici
„Fata sărutată,

„Vina lui iertată fie!"
Ca s'aleagă la noroc,
El c'o mînă cheamă
Cele trei surori să vie.
Vin tus-trele la un loc,
Toate trei de-o samă

Și la fel înveșmîntate,
Numa 'n alb—și fie-care
C'o garofă 'n piept....
Craiul, palid, se socoate:
Cui a dat o sărutare?
Le privește drept;

A ales; dar își ia sama.
Iar copila, se 'nțelege,
Fără vre-un alt gînd,
Vînt își face cu năframa—
Și pe dînsa o alege
Craiul tremurînd.

Fu minunea să se 'ntîmple,
Ca tot ei i se 'nfioară
Părul aurit.
Ea-l așează pe la tîmple—
Și-o alege-a doua oară
Craiul liniștit.

Și tot una dintre ele
Își desprinde, turburată,
Cît să-i pice jos
Garofița pe podele—
Și-o alege înc'odată
Craiul luminos.

„—Fie-i viața dăruită!"
Ins'amar o podidește
Pe copilă plînsul;
Face-un pas și stă pierită:
„—Iartă, tată—și'nvoește
„Să mă duc cu dînsul!"

A. STAVRI

Cîntarea pătimirii noastre.....

Octavian Goga.—„Poezii". Budapesta, Institutul tipografic „Luceafărul" 1905.

Din nou am recetit din scoarță în scoarță cărticica cu coperta roz gălbie, ce poartă acest titlu, și par'că îmi vine greu să o inchid, să rup vraja, de care mi-a cuprins sufletul «Cîntarea pătimirii noastre», și de pe înălțimile, la cari m'a ridicat, să arunc ochii înjuru-mi.....

Plin încă de farmecul — dureros și bărbătesc în același timp, — al sunetelor, al căror —

«Domol purcede glas de schijă
«Dela clopotnița din deal,—
«Să povestească lumii jalea
«*Instrăinatului Ardeal*,»—

mă uit pe fereastră: chipuri străine; graiul sonor dar brutal al unui neam cotropitor; firme scrise cu caractere neobicinuite, purtînd niște nume ciudate pentru urechea Romînului; — și în mijlocul acestui cadru atît de «ne al nostru», — iată-le par'că rătăcind cîte-va figuri răslețe, apoi altele în grupuri mici.—sucmane cenușii și, castanii închise, cojoace albe, — atît de ale noastre!.....

A! glasul *instrăinatului* Ardeal?

O, Doamne,—a venit oare să umple în sfîrșit deșertul din viața noastră sufletească, el, cel atît de demult dorit, — cîntărețul neamului, — ce

«.....al patimii amare
«*Si-al dorului ce moare în așteptare*
«E solul sfînt,..... înfricoșatul crainic
«Izbăvitor durerilor străbune».?

Și tot din Ardeal,—*instrăinatul* Ardeal!—unde, în Șincai, Maior, Micu, s'a zămislit gîndirea noastră științifică, de unde, prin Gh. Lazăr, au străbătut primele raze de lumină, în întunerecul în care de veacuri ne-a fost învălită mintea?

L'așteptăm de-atâta vreme,—fii înstrăinați ai unui popor înstrăinat!.....

Da, e *cîntarea pătimirii noastre*.....

* * *

Criticii noștri, de sigur, îl vor analiza pe Goga, îi vor măsura versurile, îi vor număra silabele, îi vor cîntări fie-care cuvint, îi vor cataloga poeziile după genul lor,—vor pune, în sfîrșit, ori-unde trebue eticheta potrivită.....

Și slava Domnului, avem destui critici, — și mari și mici, învățați și desbrăcați de ori-ce..... prejudecăți științifice, inteligenți și cum a dat Dumnezeu.

Și cine știe, poate vre-un savant specialist ne va dovedi, că și Octavian Goga e un bestial și un sărac cu duhul, — iar vre-un filolog, excursionist în cîmpul literaturii, nu va descoperi în fulgerele ce scîntee din versurile lui, de cît o banală și naivă versificare.....

Nu voiu să mă amestec în ceata falnică de critici,—și dacă aș vrea, n'aș putea.

Dar nu pot rezista ispitei de a așterne pe hîrtie gîndurile ce m'au cuprins, cînd,—după ce am recitit din nou cărticica de poezii, tipărită la Budapesta,—am văzut pe fereastră, în mijlocul lumei străine, grupuri de țărani, în sucmane cenușii și negru-castanii, și în cojoace albe.

* * *

Dar ori-ce vor decreta profesionaliștii criticei, îndrăznesc o profeție: Octavian Goga e menit să ajungă poetul favorit al *intelectualilor romîni*.

Intelectualul romîn!

Cît de plină de amărăciune și sbuciumată e scurta lui istorie.....

Ca formațiune socială, el nu s'a putut naște decît după triumful definitiv al «generațiunii de la 1848». Inainte de acest triumf erau de sigur, în țară, oameni învățați și inteligenți dintre boeri și boerinași, cari aveau interese intelectuale și «cultivau literele»,—dar dînșii nu formau o categorie socială *distinctă*;

în viața și în acțiunea lor publică dînșii păstrează toate legăturile cu clasele din care au ieșit, apar ca inspiratorii și conducătorii lor firești.

Numai după «modernizarea» țării, prin adoptarea instituțiilor și a formelor de viață din apus, prin respîndirea culturii s'a putut ivi tipul de intelectual, în înțelesul adevărat al cuvîntului.

Și intelectualul romîn, produs în întregime—după cuprinsul său sufletesc,—al culturii apusene, în mijlocul unui popor de veacuri căzut în «sănătoasa» lui barbarie,—mai ales, după ce «generația de la 1848» a fost mistuită de însăși opera săvîrșită și s'a stins,—a rămas solitar și înstrăinat, sufletul lui păstrîndu-și toată viața pecetea din «alma mater»,—el și pe malurile Bahluiului remîne francez, german, cîte odată italian sau spaniol (deși aceștia de obiceiu, își perd diplomele într'un naufragiu),—«printre străini».....

Caracteristica unui adevărat intelectual e că dînsul are nevoe de un element idealist în viață, *nu poate trăi* fără el, de azi pe mîne, ca «barbarii sănătoși», cari mulțumesc lui Dumnezeu, că și-au putut petrece viața „cum au apucat-o de la părinți", fără sbucium și „vecinica căutare" a lui Lessing; dacă el își vinde sufletul pentru un blid de linte, intrînd în slujba „triumfătorilor" vieții, desăvîrșind procesul de adaptare la cererile tubului digestiv,—nu mai e intelectual,—în realitate, n'a fost nici o dată un *adevărat intelectual*.

Și iată,--îl vedem aducînd din «inima lumii» pe malurile Bahluiului „cele mai înalte idealuri ale veacului", în calitate de campion al «proletarilor din toate țările».

Dar, vai! pe țărmurile Bahluiului nu sunt proletari ca în „toate țările",—țara lui e locuită de țărani, cari,—după etichetele «Manifestului» lui K. Marx și Fr. Engels,—sunt „mici burghezi", și fac parte din „masa reacționară",—dușmană „celor mai înalte idealuri ale veacului"....

Ce să faci? Să te mulțumești cu «manifestația de 1 Maiu», redusă la o petrecere din grădina cu „Puțul rece",—să fulgeri în fie-care zi în contra burgheziei, aruncînd mantia de «Tiers état» pe umerii bietului nea Titircă Inimă-rea, (care despre «sofragiul universale» a aflat numai din comediile lui Carageale),—să preconizezi proletarizarea țărănimii spre a-ți pregăti materialul comod pentru experimentarea «celor mai înalte idealuri ale veacului»?.....

Desnădejdea, simțul tot mai acut de izolare morală, de înstrăinare, cuprinde pe intelectualii noștri, și îi aruncă fatal în mrejele sentimentalismului și ale frazeologiei pesimiste,—singura *justificare* a acestei înstrăinări.

Aceasta ne explică, pentru ce Eminescu, pănă acum, a fost înainte de toate *poetul intelectualilor romîni*, al tuturor intelectualilor, și poate chiar mai ales al socialiștilor, fiind că aceștia mai ales l'au admirat, ei i-au consacrat cele mai adînci studii, cele mai călduroase ditirambe, și ei au format «eminescianismul» literaturii noastre.

Vă închipuiți pe un Jaurès sau un Liebknecht recitînd cu entuziasm versurile lui Leopardi?!.....

Dar intelectualul romîn se simțea față de viața de „barbarie sănătoasă" din împrejur, ca demonul lui Eminescu:

— „*El*—răscoala în popoare, a distrugerei scîntee.....
„Despărțiți de-a vieții valuri, între *el* și între *dînsa*
„*Veacuri sunt de cugetare*, o istorie, un popor!".....

Iar cînd după ani de sbucium și de tortură sufletească, ajungi—

«......Să te simți neliber, mic,
«*Să vezi marele-aspirații ca-s reduse la nimic*,
«Că domnesc în lume rele, *căror nu te poți opune*,
«Că opunîndu-te la ele, *tu viața-ți risipești*—
«Și cînd mori, să vezi, că 'n lume viețuit-ai *în zadar*.
«O ast-fel de moarte-i iadul! Alte lacrimi, alt amar,
«Mai crud nici e cu putință: *Simți că nimica nu ești!*».....

(«Inger și Demon»;—cuvintele «în zădar» și «simți că nimica nu ești» sunt subliniate de însu-și Eminescu)—atunci ești gata să te umilești față de bătrînii, cari au știut să-și păstreze armonia vieții, să recunoști, că—

«In noi totul e spoială, tot e *lustru fără bază*;
«Voi credeați în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic*».

(«Epigonii»; caracteristică, iară-și, este pentru Eminescu sublinierea cuvintelor «noi nu credem în nimic»).

In această stare sufletească e o mare mîngiere, dacă poți crede și spune:

— «Cînd ştii, că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte,
«Că 'n urmă-ţi remîn toate ast-fel cum sunt, *de dregi*
«*Ori cît ai drege în lume*— atunci te oboseşte
«Eterna alergare *ş'un gînd te-ademeneşte* :
«Că vis al morţii eterne e viaţa lumii 'ntregi».....
(«Impărat şi proletar»).

Concluzia :

«*Sunt sătul de-aşa viaţă*... Nu sorbind a ei păhară,
«Dar *mizeria* aceasta, *proza* asta e amară» !.....
(«Scrisoarea IV»).

Acesta e strigătul de agonie al unui suflet stingher şi obosit de «atîta străinătate», al intelectualului romîn.

Şi nu e de mirare, că după atîta chin şi sbucium, socialiştii noştri,—suflete rănite,—au amuţit în sfîrşit,—cel puţin în literatură,—lăsind cîmpul liber „triumfătorilor" de toate speţele...

Şi numai „inimi pustiite", ca ale triumfătorilor pot stropi cu noroiu mormîntul martirilor gîndirii noastre...

* * *

E foarte semnificativ faptul, că în toate poeziile sale Eminescu nu vorbeşte nicăeri, afară de cîte-va uşoare aluziuni, despre ţărani,—e fiu adevărat al acelei generaţiuni, care era pornită să vadă în ţărănime numai „o masă reacţionară de mici burghezi".

In dorul lui de viaţă armonioasă, el evoacă imagini din trecut, de la „Cichindeal gură de aur, Momulean glas de durere",—până la „o mie patru sute".

Chiar savantul nostru istoric dl. N. Iorga, (à propos,—rog pe criticii d-lui Iorga să nu uite, că numele istoricului Iorga va remînea neşters în analele culturii naţionale, pe cînd posteritatea nu va cunoaşte, de sigur, pe *publicistul* şi mai ales pe *criticul* Iorga ;—să nu-i pue deci cu atîta înverşunare in socoteală toate micile păcate şi scăpări de condeiu, în sfera literelor romîne,—căci munca cinstită trebue totdeauna respectată,—atunci înse-şi greşelile servesc pentru lumină şi descoperirea adevărului),—chiar dl. N. Iorga, în această privinţă, e—fără să-şi dee samă—victima intelectualismului nostru clasic, al acelor suflete stinghere şi desrădăcinate, despre cari am vorbit mai sus,—cînd par' că uită, că ţăranii nu pot şi nu trebue numai să servească

ca un obiect de studii etnologice şi folklorice, pentru a ilustra fenomenul, cunoscut în sociologie, de *supravieţuire* (survivance) a tradiţiilor şi obiceiurilor trecutului îndepărtat, a „datinilor străvechi", nici numai ca un element pitoresc în arta romană ;—şi că ţăranii sunt şi ei *oameni vii*, cu nevoi reale şi grele, şi ca oameni vii, au dreptul şi ei să-şi spună cuvîntul şi să fie ascultaţi, să-şi impună voinţa celor de sus,—pentru că interesele *lor* sunt înainte de toate interesele adevărate ale *neamului nostru întreg*.

Dacă socialiştii au plătit scump, prin zădărnicirea unei vieţi de chinuri, lupte şi visuri nobile, pornirea de a considera ţărănimea, cum a scris subsemnatul încă acum 12 ani [1])—„ca un material de experimentaţie pentru aplicarea formulelor abstracte ale vre unui program, ori-care ar fi el" uitînd sfîntul cuvînt, că „nu omul e făcut pentru Sîmbătă, ci Sîmbăta pentru om" (mulţumesc amicului Ibrăileanu că a reînviat din „neagra vecinicie" aceste cuvinte de mult uitate),—apoi e un păcat şi mai mare de a vedea în ea numai subiecte de folklore şi de ornamentaţie în „stil naţional"...

Şi păcatul e comun, e acela al intelectualilor romîni, *străini* sufleteşte unui popor întreg de oameni vii, în mijlocul cărora trăesc—indiferent din ce cauză,—tirania formulelor abstracte ale «celui mai înalt ideal», sau înrîurirea prafului din arhivele vechilor universităţi europene...

Şi remîne întunecat vecinicul adevăr,—că dacă idealurile omenirii trebue să fie *o stea conducătoare* în calea spre progres *a ori-cărui popor*, dar această cale trece *pe pămînt*, e determinată de toate condiţiunile şi accidentele solului, de sufletul poporului, de trecutul lui, precum şi de *nevoile lui concrete de astăzi*, de grijile lui cele grele de toate zilele...

Cei dintăiu erau porniţi să considere trecutul *romînesc* ca o pagină albă, cei de al doilea întorc spetele la idealurile comune ale omenirii,—şi unii şi alţii uită că se află în mijlocul unor oameni vii, cari au şi ei cuvîntul şi rostul lor, aşa cum sunt,—cari prin munca lor neadormită le-au dat putinţa unora să se înalţe pe piscurile idealismului omenesc, altora le-au deschis arhivele vechilor universităţi—şi în zadar aşteaptă încă plata străvechilor datorii...

1) C. *Sărcăleanu*,- „Poporul în artă şi literatură,—în *Evenimentul literar*, 1894 No. 19.

Și unii și alții au rămas în aer, fără rădăcini în viață, și n'au găsit nici cheea de la lacătul fermecat ce închide inima poporului,—și din cauza aceasta n'au putut să aibă înriurirea legitimă asupra destinelor neamului, la care le-ar da dreptul cultura și talentul lor...

Viața reală cu adîncimile ei spumoase de clocotul nevoilor și durerilor *vii* trece pe de lături...

* * *

In aceste condițiuni, pentru intelectualul romîn îndurerat, în izolarea lui morală, de stărpiciunea și sbuciumul vieții sale de solitar, însetat după armonie sufletească, poeziile lui Coșbuc au avut un farmec nespus.

De la înălțimile azurii ale idealismului abstract, și din adîncimile trecutului,—de «la o mie patru sute», el ne cheamă *pe pămînt*, *a casă*,—și ne arată pe țăranul nostru, — în condițiuni excepționale, e adevărat, și într'un decor de feerie,—dar un *om viu*, în toată armonia vieții lui, prin intimitatea tainică cu natura, prin conștiința adîncă a *dreptății sale*, prin munca lui neprihănită; ne arată pe autorul anonim al poeziei și al filozofiei populare, întrupate în cursul veacurilor în creațiunile neperitoare ale geniului național colectiv; ne arată, în sfârșit, pe prototipul «omului perfect» al viitorului, cum m'am exprimat altă-dată [1]), al unui om, la care nici mușchiul, nici inima, nici creerul nu sunt atrofiate de unilateralitatea «muncii specializate» ale societăților moderne.

Dar dacă Coșbuc ne-a fermecat, ne-a entuziasmat, ne-a arătat strălucirile senine ale unei *adevărate vieți* omenești, unei *vieți pline*, cum ea se poate manifesta, în împrejurări fericite, în țărănimea noastră,—el n'a putut însă reda liniște și pace inimilor chinuite,—și atît le doream!..

Intelectualii nu pot uita, cum am spus tot atunci, că „viața țărănească, cu deosebire la noi, de loc nu e plină numai „de soare, de flori, de cîntece și de săruturi,..." și că „țăranul e „incult, orizontul vieței sale e foarte mărginit, el nu știe nimic „încă de luptele noastre, el nu are nici o idee despre sîngele „vărsat de eroii omenirii, de frămîntările cugetătorilor, de visurile poeților noștri".....

1) C. *Sărcăleanu*.—„Omul perfect"—*Ev. lit* No. 27, 1904.

El e o imensă forță, dar care n'ajuns încă la conștiință de sine,—și care, dacă nu pătrunzi taina ei,—poate fi tot atît de năprasnică, ca oceanul nemărginit, ca un vulcan în erupțiune.

A! «Barbarie sănătoasă»!....

Cine a gustat din fructele amare ale „pomului cunoștinței răului și a binelui" nu mai poate renunța la această cunoștință, chiar pentru a reminea în paradisul «barbariei sănătoase»....

Intelectualii nu pot renunța la orizonturile ce le-au deschis luptele «eroilor omenirii, frămîntările cugetătorilor, visurile poeților», chiar pentru a intra în cadrul vieții eroilor senini ai lui Coșbuc.

Și poetul din „Balade și Idile" nu e un „intelectual" (cînd s'a «intelectualizat», sărmanul poet al țărănimei, venind în Romînia, cum spune el însu-și, «a fost nevoit de mizerie,—*de mizerie!*—să scrie ode în loc de poeme»,—și aproape a amuțit...), prin pana lui măiastră ne vorbește *însu-și sufletul țăranului*, în vigoarea și întregimea lui, neatins de sbuciumările noastre. Chiar cînd se află în fața unui arzător conflict social, el vorbește numai ca un țăran:

— «Noi vrem pămînt»!....
„Ciocoiu pribeag adus de vînt!...
„Stăpîni luați din drum!
„Să nu dea Dumnezeu cel sfînt.
„Să vrem noi sînge, nu pămînt!....
„Hristoși să fiți, nu veți scăpa
„Nici în mormînt!".....

(Vom vedea îndată pe un *intelectual* în fața aceluia-și conflict).

Feeria vieții țărănești, armonioasă și bogată *în posibilități*, dar primitivă și îngustă, a putut numai să aprindă și mai mult dorul nostru de împăcare....

Și intelectualul solitar, în cununa-i de spini, — setea-i de ideal și armonie sufletească, — și-a urmat, stingher și înstrăinat, mersu-i trudit spre Golgota «vecinicei căutări»....

* * *

Și iată: Octavian Goga.
Acesta e *al nostru*.

Ca și noi el știe amarul îndoelii și al necredinții, durerile desnădejdii, simte și el pustiul înstrăinării sufletești și rușinea căderilor în ispită, îl rod și pe el mustrările de cuget....

I s'a întîmplat și lui să-și vadă «biserica în ruine», și i se pare, că

„Azi toate fulgerele-s stinse
„Și moarte zîmbetele toate
„*Și nu va mai rodi nisipul*
„*Din biata mea pustietate.*
„*În lanț de neguri și uitare*
„*Aș vrea amarul meu să'l ferec....*
„Nemărginită bolt'a morții,
„Îmbracă-ți haina de'ntunerec!...
„*Cînd glasul tinereței moarte*
„Și-al viselor înfrigurate,
„Rătăcitor, *fără repaos,*
„La poarta sufletului bate—
„Eu, *învălit în întunerec,*
„Să 'nchid zăvorul dela poartă
„Și nici o stea să nu mă vadă
„*În sbuciumarea mea deșartă*".... («Noapte»)

Și cînd vede pe copii, nu se poate opri de la gînduri negre:

„....*Și voi veți fi asemeni nouă !...*
„Și când gîndesc c'acelea-și patimi
„Și acelea-și năzuinți deșarte,
„Cum vor călăuzi în oarba
„Prăpastie ce ne desparte,
„Și ochii voștri 'n care arde
„Azi vraja basmelor cu zmeii
„Rătăcitori, în drumul vieții
„*Cum au să mintă fariseii,*
„Atunci o scîrbă mă supune
„Și-un gînd păgîn mă înfioară,
„Și sufletul meu ferbe-asemeni
„Acelui crai de-odinioară,
„Ce-a omorît în fașă pruncii.....
. . . .
„...Orînduiala ta-i amară,
„Mărite Domn al lumii noastre....
„*Eu nu mai cred în primăvară !...* („Copiilor, II")

În „*Solus ero*" poetul se adresează către iubită,—

„....preacurată rază ce-ai coborît din stele,
„Să luminezi *în noaptea singurătății mele*",—

și vrea să o ferească de un contact cu un suflet bolnav și *singur* :

«De ce-ar veni la mine făptura ta de floare?
«Tu înger cu ochi limpezi, cu aripi de mătasă,
«*De ce să te cutremuri de-o luptă ne'nțeleasă?*

Ar fi un *păcat*.

«Păcătuește raza curată, viorie,
«Cînd se oprește 'n drumu-i *pe-o strașină pustie,*
«Investmîntînd cu picuri din sfînta ei văpae
«*O scorbură, ce poartă un cuib de cucuvae....*
. . . .
«*Eu port în mine noaptea și 'n bezna ei adîncă,*
«Mi-e sufletul un vultur înlănțuit de-o stîncă:
«*Ar vrea adîncul bolții cu sboru-i să 'ntretae*
«*Prin cîmpuri de lumină,* prin drumuri de văpae,
«Să-și scalde *ochii tulburi în rîuri largi de stele....*
«— *Dar aspra țintuire a lanțurilor grele,*
«Cu pravul sur al pietrei îi înfrățește rostul....
«*Zadarnic vrea să-și cate—în ceruri adăpostul;*
«Cu glas nebun el urlă și blastămă și țipă
«Și sînge cald stropește trudita lui aripă
«*Și vecinic o să lupte în patima-i păgînă,*
«*Cu bulgării de piatră, cu lumea de țărînă....*»

Iată toată gama de sbuciumări ale unui *intelectual*, în momente de criză sufletească, cînd inima cuprinsă de îndoială și necredință, se sbate zădarnic în doru-i de „înălțimi albastre", și cade neputincioasă, în prăpastia de desnădejde....

Poetului i se pare, că nu mai poate rodi nimic în „biata pustietate" a sufletului său, și ar vrea să-și înnece „amarul" în neguri de uitare,—și, «învălit în întuneric», să-și tragă zăvorul la „poarta sufletului" cînd va bate la ea «glasul *tinereței moarte* și al *visurilor înfrigurate*», pentru ca «*nici o stea* să nu'l mai vadă în *sbuciumarea sa deșartă....*»

Vederea copiilor nevinovați îi inspiră groaza, că-i «vor fi asemeni" și ochii lor «au să mintă fariseii» și îl înfioară gîndul de pruncucigaș,—căci el «*nu mai crede în primavară....*»

«Tinerețа-i moartă», «moarte-s zîmbetele toate», «toate fulgerele-s stinse....»

În zadar ar vrea acest suflet rănit, asemeni unui „vultur înlănțuit de o stîncă", «adîncul bolții cu sboru-i să întretae prin

cîmpuri de lumină», zadarnic ar vrea «să-și scalde *ochii tulburi* în riuri largi de stele»,—«să-și cate în ceriuri adăpostul»,—e condamnat «vecinic să lupte *in patima-i păgină*, cu bulgării de piatră, cu *lumea de țărînă*....»

Și chiar „raza preacurată", ruptă din stele s'ar profana luminînd această „strașină pustie", această «scorbură ce poartă un cuib de cucuvae»—sufletul poetului... și—«cu glas nebun el urlă, și *blastămă* și țipă, și sînge cald stropește *trudita lui aripă*....»

Aceste accente puternice, aceste svicniri dureroase, de avînturi neputincioase, de amară desamăgire, și adîncă necredință s'ar fi putut atribui lui Eminescu însu-și, de nu ar fi forma atît de originală a poetului *instrăinatului Ardeal*, care scrie în limba cărților noastre bisericești—singura literatură cetită de *întreg* neamul romînesc...

Dar în deosebire de Eminescu, pentru Octavian Goga motivul adînc al acestor sbuciumări nu e vre-o concepție metafizică asupra vanității lumii, ci înstrăinarea sufletească, desrădăcinarea, sfărămarea unirei morale cu pămîntul, cu poporul în sînul căruia s'a născut (și el știe, cum vom vedea, și *calea mîntuirii*):

«La umbra unui fir de nalbă,
«Plîngea o floarea de cicoare
«Și-un firicel de izmă creață
«Se săruta atunci cu Oltul...
«*Atunci m'am dus în lume eu,*
«Feciorul lui Iosif preotul....
«..... *Răpus de-un gînd nebun, pe semne,....*
«Și 'n valul vremilor *s'a dus*
«*A vieții mele dimineață,*
«Cum s'o fi dus de mult pe Olt
«Cel firicel de izmă creață......»

și cum acest simbol al „dimineții vieții",—«cel firicel de izmă creață», s'a tot dus pe Olt, tot așa desrădăcinatul „fecior al preotului Iosif" de altă dată și-a risipit printre străini visurile și dorurile sale și inima lui întunecată nu mai poate să plîngă și să rîdă,—toate acestea prea erau intim legate cu «bătrînul codru», simbolul *vieții de țară*:

«Zadarnic cat stolul de visuri
«Ce *printre paltini se perdură,*
«Și dorurile mele scrise
«Pe *fața foilor de mură....*

«Și toate rîsetele mele
«Din *alunișul din zăvoiu*
«Și plînsul meu de-odinioară...» («Reîntors»)

* * *

Și iată intelectualul, cu inima-i ostenită, «drumeț ce a străbătut atîtea căi răslețe», «piticul suflet» și singuratec, «bolnăvit de doruri multe»,—acest fiu rătăcit al neamului, neputîndu-și stăpîni nostalgia seninătății sufletești, se întoarce acasă «acolo sus în satul de sub munte», sub umbra codrului bătrîn, întruparea neamului (și pentru celalalt rătăcit—«Codrul frate cu Romînul!»)—și cînd—

«Ajung *la sînul tău de tată,*
«La poarta 'mpărăției tale
«Plec fruntea mea înferbîntată....»

și cel ce n'a mai putut plînge odinioară,—

«Eu simt că'n lung șirag de lacrimi
«Se sfarmă'al genei mele tremur,
«Și *ca un făcător de rele*
«La poarta ta eu mă cutremur.....
. . . .
«Și 'n tot hotarul tău mînia
«Și-a început păgînul praznic—
«E-al răsvrătirii noastre tunet!
«Și 'n neagra ta cutremurare,
«Atîtea veacuri umilite
«Își gem strivita răsbunare.....
. . . .
«.....In picătura de lumină,
«Din geana zărilor albastre
«*Eu văd cum tremură și'nvie*
«*Nădejdea visurilor noastre....»*

O! Să aibă milă bătrînul tată de fiu-i rătăcit,—fiind-că:

«*S'ar oțeli* piticul suflet
«Atunci cînd mila ta 'mpărate,
«I-ar lumina o clipă *taina*
«*Măririi tale 'nfricoșate....»*

și se vor împrăștia, ca fumul, sbuciumările deșarte, tot coșmarul singurătății sufletești, și închipuirile bolnave ale unei vieți factice, s'ar găsi din nou rostul și scopul vieții, și—

«Pe strunele neputincioase
«S'ar zămisli cîntarea sfîntă,
«*Dînd înțeles vieții mele*
«*Și morții*,—ferecîndu-i *ținta*...» («In codru»)

Și iată cu inima-i înălțată se întoarce către noi toți, cei din «cetățile cu turnul de aramă» și ne chiamă în codrul părintesc, pe «pămîntul negru,—vechiul nostru tată»:

«E frig la voi și moartă-i strălucirea
«Cetăților cu turnul de aramă,
«Bieți cîntăreți *cu aripele frînte*:
«In alte zări cuvîntul meu vă chiamă....
«Veniți, veniți să 'ngenunchem cu toții:
«*Pămîntul negru 'i vechiul nostru tată*;
«La sînul lui *să rîdem și să plîngem*
«*Cu sufletul și inima curată*....
«Căci *Dumnezeul neamurilor* toate
«Supt strălucirea mîndrii bolți albastre,
«In codrii verzi și *'n negrele ogoare*
«*A sămănat nădejdea vieții noastre*....»
(«Cîntăreților de la oraș»)

* * *

Dar nu pentru o idilă rustică, pentru o viață pe sinul naturii de păstorași în stilul „Louis Quinze" ne chiamă „pe pămînt" Octavian Goga, ci pentru o viață de muncă și de luptă pentru a răsbuna „durerile străbune," pentru a „sfărma jalea din viitorime",—acolo ne chiamă—

„Durera unui neam, *ce-așteaptă*,
„*De mult, o dreaptă sărbătoare*,"

nu unui neam de «proletari» închipuiți,—ci neam de *plugari*,—„creștini fără sărbătoare,"—„urziți din lacrimi și sudoare",—acolo la ei truditul suflet al intelectualului rătăcit găsește și alinare și credință tînără, și putere morală:

„La voi aleargă totdeauna,
„Truditu-mi suflet să se 'nchine.
„*Voi singuri străjuiți altarul*
„*Nădejdei mele de mai bine*.
„Al vostru-i plînsul strunei mele;

„*Creștini ce n'aveți sărbătoare*,
„**Voi cei mai buni copii ai firii**,
„*Urziți din lacrimi și sudoare*"....

Și cu aceste lacrimi și sudoare ei „sfințesc țarina plaiurilor noastre,"—în ei, numai în ei e tot viitorul neamului:

„Din casa voastră, unde 'n umbră,
„Plîng doinele și rîde hora,
„*Va străluci odată vremii*
„*Norocul nost'al tuturora!*".

Fiindcă, în credința-i ferbinte, afirmă poetul,

„....*'n pacea obidirii voastre*,
„Ca 'ntr'un întins adînc de mare,
„*Trăește 'nfricoșatul vifor*
„*Al vremilor răzbunătoare*"....
(„Plugarii")

* * *

Aceasta-i toată istoria frămîntată a rătăcirilor noastre.

Ne-am întors acasă....

Dacă inteligența, gîndirea e puterea călăuzitoare a lumii, dacă un popor își poate spune cuvîntul în sfatul neamurilor numai prin fruntașii săi, prin fiii săi aleși,—aceștia sunt fără putere și vlagă, dacă nu-și păstrează, ca miticul erou Anteu, contactul neîntrerupt cu «pămîntul negru, tatăl», ale căruia sucuri dătătoare de viață ne hrănesc pe toți.

Și intelectualul desrădăcinat, neputincios în izolarea-i sufletească, a lui Eminescu, și «pămîntul» în toată vigoarea și splendoarea lui primitivă, lipsit însă de luminile, venite de pe piscurile înalte ale gîndirii omenești,—al lui Coșbuc,—găsește ast-fel în poezia lui Octavian Goga o sinteză superioară în înfrățirea puterii și sănătății morale cu idealurile fruntașilor cugetării omenești, și visurile marilor cîntăreți ai lumii....

Și toată povestea aceasta a rătăcirilor unui suflet înstrăinat, și a sfîrșitului lor prin închinarea la «pămîntul tată», pe care m'am silit să o refac aci, poetul o concentrează chiar în cea dintăiu poezie a volumului, «Rugăciune»,—în care ne dă motivele lirei sale, par'că vrea să ne dea cheia visurilor și năzuinților sale.

Aci vedem pe intelectualul nostru,—

«Rătăcitor, cu ochii tulburi,
«Cu trupul istovit de cale»,—

—(vine atît de departe!)—cînd dînsul neputincios, se îndreaptă spre cer,—«în drum i se desfac prăpăstii şi 'n negură se 'mbracă zarea» :

«Stăpâne,—orîndue-mi cărarea!»

E un om, cu toate slăbiciunile omeneşti, sbuciumat de doruri, tulburat de patimi, ademenit de ispite,—

«In pieptul sbuciumat de doruri
«Eu simt ispitele cum sapă,
«Cum vor să-mi tulbure izvorul
«Din care sufletul s'adapă.
«Din valul lumii lor mă smulge...
«...Alungă patimile mele,
«Pe veci strigarea lor o frînge....
«...Şi cu povaţa ta 'nţeleaptă
«In veci *spre cei rămaşi în urmă,*
«Stăpîne, văzul meu îndreaptă....
«...Şi de durerea altor inimi
«Invaţă-mă, stăpîne,—a plînge,—
«Nu rostul meu, de-apururi pradă
«Ursitei maştere şi rele,
«Ci jalea unei lumi, părinte,
«Să plîngă 'n lacrimele mele»....

Şi pentru aceasta, pentru a-şi îndeplini misiunea, el are nevoe de forţe uriaşe, potrivite cu măreţia ţintei, şi el se roagă:

«Sădeşte 'n braţul meu, stăpîne,
»Tăria urii şi-a iubirii
«Dă-mi cîntecul, şi dă-mi lumina...
«...Dă-mi tot amarul, toată truda
«Atîtor patimi fără leacuri,
«Dă-mi viforul în care urlă
«Şi *gem robiile de veacuri...*
. . . .
«Demult plîng umiliţii 'n umbră,
«Cu umeri gîrbovi de povară...
«Durerea lor înfricoşată
«In inimă, tu mi-o coboară».

Şi aci patosu-i se ridică la accente fioroase, şi în aceste înălţimi ameţitoare, numai aripi de vultur îl pot ţinea :

«In suflet samănă-mi furtună,
«Să'l simt în matcă-i cum se sbate,
«Cum tot amarul se revarsă
«Pe strunele înfiorate
«Şi cum supt bolta lui aprinsă,
«In smalţ de fulgere albastre,
«Inchiagă-şi glasul de aramă :
«**Cîntarea pătimirii noastre!**»...

* * *

Cîntarea pătimirii noastre... pătimirea unui neam oropsit de istorie...

* * *

Ne-am întors acasă...

Ne cufundăm în mulţimea asta fără margini de oameni vii, —din cari ne-am desprins,—să ne pătrundem de durerile şi năzuinţele lor...

Am părăsit cărările rătăcite, ne-am lepădat de gîndul păgîn de a privi pe oameni vii ca nişte umbre fără suflet, în afară de vreme şi spaţiu,—ca nişte fiinţe nesimţitoare, cari n'ar avea cuvîntul şi rostul lor, pe cari le-am putea frămînta şi plăsmui după voe, ca să intre în calupul formulelor abstracte, al visurilor născute în suflete înstrăinate...

Plecăm urechea spre «pămîntul negru, vechiul nostru tată»...

Şi două mari dureri,—dureri adevărate,—dureri de toate zilele, de ani, de veacuri, string în chingi de fer trupul şi sufletul neamului...

«Şi strunele înfiorate» ale lui Octavian Goga resună la amîndouă....

* * *

Dreptul cel mai sfînt al unui neam, dreptul de a creşte neîmpiedecat, potrivit cu firea şi sufletul său,—dreptul de a-şi străbate el însu-şi cărarea-i spre înălţimile gîndirii şi ale simţirii, la cari au ajuns popoarele înaintaşe, fără să-ţi pună pe inimă pecetea-i duşmană o mînă păgînă,—acest drept ne-a fost sfărmat de ciocanul nemilos al istoriei neamurilor...

Plugul ei rece ne-a tăiat trupul în patru trunchiuri răsleţe, şi din rănile lor în veci sîngerînde picură tremurînd durerea în inima fie-cărui prunc din braţele mamelor noastre, şi le întunecă sufletul, şi le învălue mintea...

Instrăinat e Ardealul,—ascultați «glasu-i de aramă».—leagănul nostru al tuturora, cu țara Bîrsei, cu «bătrânul Olt»,—«fratele plînsetelor noastre și răzvrătirii noastre frate»,—

«Căci duce unda-i ginditoare
«Durerea unui neam ce-așteaptă,
«*De mult!*—o dreaptă sărbătoare»..

Instrăinată-i Bucovina, în care zac oasele sfinte ale lui Ștefan-Vodă, cu cetatea-i slăvită, Suceava, cu văile înverzite și munții întunecați ai Dornei...

Instrăinată-i Basarabia, cu limba de argint a Nistrului, cu străbunii codri ai Tigheciului, cu plaiurile Orheiului, cu dealurile Sorocii,—cu Cetatea Albă și Hotinul,—străjeri în curs de veacuri împotriva crivățului de Mează-noapte...

Și de cînd, o Doamne, nu e încă înstrăinat, pentru „cei rămași in urmă", pentru „cei urziți din lacrimi și sudoare",—și tot cuprinsul țării între Carpați și Mare!...

. . . .

* * *

Și poetul „inbrățișîndu-i jalea", plînge acest neam *străin în țara lui:**)

«La noi sînt codri verzi de brad
«Și cîmpuri de mătasă;
«La noi atîția fluturi sînt
«*Și-atîta jale 'n casă;*
«Privighetori din alte țări
«Vin doina să ne-asculte,
«La noi sînt cîntece și flori,—
«*Și lacrimi multe, multe....*
«Pe boltă sus, e mai aprins
«La noi bătrînul soare,—
«De cînd *pe plaiurile noastre*
«*Nu pentru noi răsare....*
«...Și cîntecele noastre plîng
«In ochii tuturora».....

Și dacă avem puterea,—povara vieții și robia ruginită să le răbdăm, e fiind-că

«Avem *un vis neîmplinit,*
«*Copil al suferinții,*—

*) Sunt silit să fac poate prea multe citații din Goga—dar e încă atît de puțin cunoscut la noi... Apoi nici nu mă lasă inima să-i ciuntesc prea mult poeziile, și mi se pare că îmi exprim mai bine gîndirea în versurile „Instrăinatului" Ardelean...

«De jalea lui ne-au răposat
«Și moșii și părinții».....

Și veacuri, veacuri trec,—

«Din vremi bătrîne, de demult
«*Gemînd de grele patimi:*
«Deșertăciunea unui vis
«Noi o stropim cu lacrimi».... («Noi»).

Și în cartea tipărită la Budapesta nici că se poate lămuri mai mult acest vis ce a frămîntat atîtea șiruri de vieți, stinse în nemîngiere.....

Dar cînd bătrînul preot,—«moșneag albit de zile negre», reînvie din negura uitării atîtea icoane, ce au perit în lupte, sub loviri păgîne,—

«Intreg norodul ia aminte
«Și-ascultă jalnica poveste.
«Și fusul se oprește 'n mîna
«Induioșatelor neveste.
«Moșnegii toți fărîmă lacrimi
«Cu genele tremurătoare,
«Aprinși feciorii strîng prăseaua
«Cuțitului din cingătoare.....
« — Atîtea patimi plîng în glasul
«Cuvîntătorului părinte
«Și-atîta dor aprind în inimi
«De clipa răzbunării sfinte ....
«....Acela-și dor tresare 'n piepturi,
«Cînd glasul strigător răsună,
«Și gemet înfioară firea
«Prelung și greu ca o furtună.....
«....Iar de prin văi purcede vîntul,
«Prin largul multelor văzduhuri,
«*Să ducă cerului cuvîntul*»... («Apostolul»).

O, inimi ofilite, trezi-va în voi „bătrînul mag" o licărire, cutremur sfînt de compătimire adîncului nesfîrșit de durere al „acestui neam sfîrșit de jale"!....

Și dacă de atîta așteptare,—amarul îndoelei ne cuprinde, că în ceruri ne va fi auzit cuvîntul,—ne rămîne răsbunarea asupririi crunte și fără nume:

„ — Slăvite fărmituri a vremii,
„Demult v'am îngropat văleatul....

„Neputincios pari și tu astă-zi (Oltul)—
„*Te-a 'ncins cu lanțuri Impăratul.*
„Ca unda ta strivită, gemem
„Și noi, tovarășii tăi buni.
„*Dar de ne-om prăpădi cu toții,*—
„Tu, Oltule, să ne răsbuni!....
„Să verși, păgîn, potop de apă
„Pe șesul holdelor de aur:
„*Să piară glia care poartă*
„*Instrăinatul nost' tezaur:*
„Țărina trupurilor noastre
„S'o scurmi de unde ne 'ngropară,
„Și să-ți aduni apele toate,—
„ — Să ne mutăm în altă țară!"... („Oltul").

Dar, nu! Deși „azi-i mașteră vremea",—dar am avut și noi vremuri de slavă:

„Acolo, departe, spre soare răsare,
„In freamăt de foi din dumbravă,
„Pe veci cetluite în marmură rece,
„Dorm clipele noastre de slavă....
„Voi sunteți acolo, viteji pîrcălabi,
„Și voi prea cinstiților vornici,
„Statornici în cinstea de lege și țară,
„In focul credinții statornici.
„Acolo dormi și tu, archangel bătrîn,
„Tu Ștefane, sfînt Voevoade,
„Ce-ai scris strălucirea norodului tău
„Cu sînge dușman de noroade.
„De sfiata ta dreaptă, de spada ta sfîntă,
„Spun toate poveștile slovei;
„ — Să nu se 'nfioare de numele tău
„Nu-i frunză în codrii Moldovei"...

Ah, sunt „vremuri pitice", și noi fără tărie și voință, și inima poetului e plină de amarul îndoelii:

„Azi mașteră-i vremea... Acum văduvite
„Zac sfintele tale oțele,—
„Și luna cînd trece prelung se 'nfioară,
„Căci *vede rugina pe ele.*
„Amarnic ne poartă pe strîmbe cărări
„Vicleana și vitrega soarte,
„Mărit Voevoade,—în țara ta azi
„Și vise și fulgere-s moarte....
„Noi sintem drumeții piticelor vremi,
„Pitici în putință și vrere,

„Copii fără sprijin, ne scurgem viața
„Din dor și din nemîngiere.
„*A noastră moșie, frumoasă nespus,*
„*Grumazul și-a 'ntins spre pierzare,*
„*Căci brațele noastre azi spada nu strîng*
„*Și steag țara noastră nu are*"....

Dar, de ar ști bătrînul voevod toată înjosirea și rușinea neamului său falnic de altă dată,—el ne-ar da ajutor,—și din nou scînteia nădejdii și a credinții ne luminează calea, că nu sunt în zadar vărsate de veacuri valuri de lacrimi:

„Măria Ta! sîntem bătuți de nevoi,
„La noi în zădar ară plugul,
„Căci holdelor noastre cu spicul de aur
„*Străinul le fură belșugul.*
„Am vrea să purcedem cu jertfele laudei,
„Dar n'avem nimica la casă.....
„Măria Ta!—*Toate străinii le duc*
„*Și numai cu lacrimi ne lasă....*
„ — Dar spunem cu toții nevestelor noastre
„Să plîngă cu lacrimi de jale,
„Potopul să treacă și plaiuri și munte
„*Să spele oțelele tale.*
„*Atunci, cînd în soare din nou străluci-vor*
„ — De sus din a ta 'mpărăție:
„*Crai tînăr, crai mîndru, crai nou să le 'ncingă*
„Trimite, rugămu-ne ție!".... („De la noi").

Și poetul vrea să iee toiagul de apostol, să meargă acasă, în fundul munților, la țară:

„Eu sara să-mi adun sătenii
„Și să le spun din carte:
„Că sînt din neam împărătesc,
„Din țară 'ndepărtată,
„Că doar pămîntul ăst întreg
„Era al lor o dată....
„Și că azi oamenii 'nvățați
„Așteaptă, să se nască
„Un mare crai împărătesc
„De legea romînească".... («Dorință»).
. . . .

Și sfînt e dorul inspiratului apostol, cum—

„....Sfînt e graiul gurii sale,
„Din el va răsări norocul
„Acestui neam sfîrşit de jale!“....

* * *

Dacă Octavian Goga, fiu indurerat al unei ţări robite, e un vajnic luptător pentru izbăvirea neamului de lanţurile străinătăţii,—dacă el înţelege, că pentru un popor asuprit lupta în contra duşmanului e o lege neîndurată şi datoria tuturor fiilor săi, el remîne un *intelectual* în înţelesul adevărat şi nobil al cuvîntului, şi inima-i largă nu-i iartă xenofobia firilor vulgare, ura de antropofag în contra ori-cărui străin, fără nici o deosebire, rătăcit printre noi,—el înţelege, că atunci chiar, cînd conflictele naţionale duc la răsboae între popoare,—încă civilizaţia impune anume norme de omenie, şi nu iartă nici gloanţele «dum-dum», nici încălcarea semnului «Crucii roşie»....

Intr'o duioasă poezie «Cade o lacrimă», el ne arată între «Barbă-Putredă jupînul»,'ce-şi «numără arama», sub razele argintii ale lunii, şi între satul în veselie, fiind-că îi «vin feciorii din cătănie»,—cum—

„...La geam stă *singurică*
„Fata jidovului, Ida,
„Cu ochi verzi ca leuşteanul,
„Cu păr roş ca cărămida“.

Ea e străină sufleteşte şi jupînului «Barbă-Putredă» ce-şi numără banii (—acesta-i adevăratul duşman), străină şi satului de creştini, şi veseliei lui;—străin e chipul ei,—«cu ochi verzi ca leuşteanul, cu păr roş ca cărămida»—chiar pentru firea înconjurătoare,—şi cum stă ea răzimată de geam, iacom privind la veselia străină, la care nu poate lua parte:

«Cade-o lacrimă din ochi-i
«Leneş prelingind fereasta....
« — *Suflet obidit şi singur,*
«*Ce mai cauţi pe lumea asta!*»...

Fii bine-cuvîntat, poet al durerilor tăcute şi pentru cîntecu-ţi de resbunare, şi pentru că ţi-ai găsit o lacrimă s'o arunci şi pentru biata,—„fata jidovului, Ida“....

Aceasta ni-i singura răsbunare a clevetirilor îndurate atîta amar de vreme în tăcere....

* * *

Şi aceasta ni-i durerea *vie: problema fiinţii naţionale* a milioanelor împrăştiate de puhoiul crunt al puterilor oarbe ale istoriei. Şi până ce nu vom rezidi din fărimături templul risipit al neamului,—ne va fi închisă *viaţa omenească*, cu toate adîncimile-i de simţire, ca şi înălţimile-i de gîndire,—şi, suflete strivite, vom remînea şi noi, şi în şiruri nesfîrşite urmaşii noştri,—ca şi «moşii şi părinţii din vremi bătrîne»,—«deşertăciunea unui vis să o stropim cu lacrimi»....

* * *

Dar nu-i durerea cea din urmă....

E un neam de *plugari*, pentru cari «milostiva glie îşi desface sînul»,—dar glia are pe un *alt* stăpîn,—şi deşi:

„A voastră-i truda cea mai sfîntă,
„ — Stăpinul vitreg vă loveşte....
„Şi.... în schimbul *pînii voastre*,—
„Piticul, vă plăteşte fiere“....

In calea înălţării neamului, alături de problema naţională (în care pentru *ardeleanul* Goga e cuprinsă şi problema drepturilor politice),—stă şi *problema dreptăţii sociale*,—nu dreptate abstractă pentru «proletarii din toate ţările»,—ci *sfînta dreptate* pentru un neam de plugari, moşneni de baştină, din moşi şi strămoşi stăpîni de pămînt,—şi în acela-şi timp, vai!—«mucenici nerăsplătiţi ai pînii»....

* * *

Aţi auzit în Coşbuc,—«noi vrem pămînt»,—strigătul moşneanului în agonie....

Dar cînd Coşbuc vrea să ne descrie munca cîmpului, el ne zugrăveşte un tablou feeric, plin de lumină şi armonie, al muncii luminate de bucuria firii, în dosul căruia nu mai este loc pentru veninul patimilor omeneşti,—pentru groaznica ciocnire a intereselor vrăjmaşe:

«Iar la holdă! Arde soare,
«Fetele secerătoare
«Rid și cîntă, snopi fac griul.
«Murmură 'ntre sălcii rîul....

. . . .

«Și spicele jucau în vînt,
«Ca 'n horă dup' un vesel cînt
«Copilele cu blonde plete
«Cînd saltă largul lor vestmînt.
« — In lan erau feciori și fete,
«Și ei cîntau o doină 'n cor,
«Juca viața 'n ochii lor
«Și vîntul le juca prin plete
«Miei albi fugiau către izvor
«Și grauri suri sburau în cete» ....*).

* * *

Din aceiași priveliște a unui seceriș, *intelectualul* Octavian Goga face un *imn al muncii obidite*.....

Și versurile fioros răsunătoare, puternice, ca arse de fulgere în stînci de granit, ne cutremură apatia, nepăsarea leneșă în cele mai adînci ascunsori ale sufletului,—ne arată păcatul cel dintăiu, și cea dintăiu datorie,—ale noastre tuturora,—față de masa anonimă, ce zidește viața și scrie cartea neamului, prin suferințile-i mute..... dacă solidaritatea fiilor aceluia-și neam nu e un cuvînt de amăgire.....

„Era în miezul zilelor de vară—
„Și soarele *din drumul lui de pară*
„Își trimitea *săgețile aprinse*,
„Din brîul lui, din haina lui senină
„*Descopciate țînte de lumină*
„*Cădeau sfărmate 'n pulbere de rază*
„Pe revărsarea țărînei întinse
„*Și ascuțiau ucigătoare sulițe*....
„ — Eu le vedeam înșiruirea lungă,
„Cum gîrbovită 'ncet înaintează,
„Cum stăruind în holdă-și tae ulițe,
„*Cerșetorind cu ochii stinși o dungă*
„*De nor pribeag* în vînătul de zare....

. . . .

„....*Și arșița cădea ucigătoare*
„*Pe a secerii sclipire ne 'ndurată*....“

*) *Balade și Idile*,—„Rada“ și „Vara“.

...Simțiți cum acele de foc pătrund prin țeasta arsă în creerii secați de pară, cum dogoarea aerului aprins strînge ca 'ntr'un cerc de fer fruntea înferbîntată,—și tîmplele svîcnesc îndurerate, —și soarele nemilos aprinde cîte un soare pe fie-care limbă de secere și „sclipirea-i neîndurată“ străpunge ochii însîngerați și arde inima ostenită de-atîta jar,—și în zadar cauți în cer un petec de umbră, o adiere.....

O atmosferă de infern.—

„Iar secerea 'n trudita ei cărare
„Șir așternea în snopii grei de aur,
„Prisosul sfînt de bine-cuvîntare....
„ — Erau clăcași: *osteniți fără nume*,
„*Ce duc războiul mare-al tuturora*,
„*Cei ce se sting în neguri și uitare*
„*Și cad și mor de cruda 'mpovărare*
„**A tuturor durerilor din lume**....
„Erau atîți în slujba lor de clacă,
„Cei osîndiți să plîngă și să tacă:
„Moșnegi slăbiți, ce scris' aveau pe frunte
„*Zădărnicia pletelor cărunte*;
„Bărbați sfîrșiți, cu sufletele moarte,
„Cu tot amarul unei vieți deșarte.
„Și 'n lung șirag femeile trudite,
„Cu ochii stinși, cu sînul rupt de trudă,
„Inaintau în cale gîrbovite
„De muncă lungă, mașteră și crudă.
„Cum se tîra poporul mut de umbre
„Părea o ceată tristă de 'ngropare“....

. . . .

E imnul muncii obidite.....

Și ar trebui să'l cînte coruri de archangheli ai răsvrătirii, —să se cutremure Carpații până în inima pămîntului, să dărîme și să răstogoale în beznă zidurile de aramă ale cetății de mulțumire de sine, de cari ne-am înconjurat, să sfărme în praf inimile împietrite și să topească gheața nepăsării de Cain ce le învălue;—și să'l cînte coruri de serafimi ai ispășirii, să se ridice valurile negre ale mării până în albastrul cerului, și să spele toată tina de nimicuri grozave și mizerii mici, în cari ne-am înglodat sufletul, în viața moiatică de aspirații ușoare, și frămîntări factice.....

* * *

...In fața *poporului mut de umbre gîrbovite* poetul pune pe stăpînul fericit al «gliei odrăslite»:

«— In urma lor, încet fără zăbavă,
«Ca un blăstăm din vremuri înoptate,
«Ca o pedeaps' a veacuri de păcate
«Venea stăpînul gliei odrăslite,
«Cu zîmbetul nădejdii împlinite,
«*Cu pasul greu de-atîta sănătate....*»

In aceste puține cuvinte vedem cum se ridică chirasa nestrăbătută a egoismului între fericitul, pe care norocul îl înalță, și viermii ce frămîntă pentru el glia roditoare. Inconștient, greoiu «de atîta sănătate»,—simțirea timpită a celui mulțumit de sine și de soarta sa, îl face surd la cruda patimă a pămîntului în jale...

Și iată:

«Obrajii lui se aprindeau în pripă
«Și 'n ochii lui ardea mînia oarbă,
«Cînd vre-un meșreag sta locului o clipă
«*Tremurător cu mîneca să-și șteargă*
«*Sudoarea grea ce-i picura din barbă*»....
. . . .
. . . .
«Și se tîra poporul mut de umbre,
«Neputincioasă ceată de 'ngropare.....
. . . .
«....Iar cînd a fost în ceasul de amiază
«Și le-au adus merindea lor amară
«Din pîne de neghină și săcară
«Ei stau sfîrșiți, cu ochii duși departe
«In adîncimea zărilor deșarte....
«... — Eu le vedeam înșiruirea lungă
«De mucenici nerăsplătiți ai pînii
«Cei logodiți de veacuri cu durerea....
«Și două lacrimi mi-au curmat vederea
«Căzînd încet în bulgării țărinii»....

Esteticianii severi, vor găsi că aceste două lacrimi, ce întretaie șirul versurilor, strică tabloul din punctul de vedere pictural...

Dar noi îți suntem recunoscători, cîntăreț al țarinei robite și al mustrărilor noastre de cuget...

Pace, armonie sufletească? Nu, nu!—Cît timp aceste contrasturi întunecă seninul albastru al cerului,—„ca un blăstăm

din vremuri înoptate, ca o pedeapsă a veacuri de păcate,"—e în deșert setea inimei noastre!

Vinovați fără de vină, vom resplăti prin chinurile conștiinții clipele de înălțare sufletească, și orizonturile largi, și comorile de gîndire și de știință, și fie care zi de soare,—toate ne le dă „*nerăsplătita* pine" a gloatei fără nume ce „duce războiul mare al tuturora"...

Și cu cugetul împovărat de păcatul nostru al tuturora, al celor din «cetăți cu turnul de aramă» poetul inspirat vede, cum:

«Din ceata lor grăbită se desprinde,
«Intreg lăsîndu-și codrul de merinde,
«Cu chipul stins o umbră de femee,—
«Ling' un răzor ea stă îngrijorată,
«Privește 'n jos și sînul și-l deschee,
«Mîngăetor s'apleacă să ridice
«Un făt bălan ce adumbrit de spice
«A adormit pe-un așternut de glugă.
«Ea blînd ridică'l stînd îngenunchiată
«Și 'ncet îi dă copilului să sugă»...

Și cugetul îl îndeamnă pe el, intelectual pocăit:

„Ca un proroc cu fața 'mbujorată
„Să cad la poala mamei din țărînă
„Și sărutîndu-i înăsprita mînă
„Și haina ei de sfîntă preacurată,
„Genunchii mei să-i plec de închinare!"

Să-ți pleci genunchii, frate în simțire și în chinuri,—să-i pleci pentru noi toți, și pentru cei cu cugetul deștept, și pentru cei ce rătăcesc încă în visuri eteree, și pentru cei, în cari nu s'a aprins încă flacăra divină a conștiinții...

In ea, și numai în ea e zălogul zilelor mai bune:

„Căci inima purcede să-mi desgroape
„Comoara ei de doruri ne 'mplinite
„Și simt amarul țarinei robite
„Și simt *rușinea neagră* cum mă 'neacă,
„*Simt cum lumina 'ncepe să se facă,*
„*Cum moare bezna vechilor păcate*"...

Și lumina conștiinței îi întredeschide zările viitorimii, și destinul „pruncului din țărînă":

„Și sufletul înviforat îmi spune,
„Că fătul ăst al patimii amare,
„Și-al dorului ce moare 'n așteptare
„E solul sfînt... înfricoșatul crainic
„Izbăvitor durerilor străbune...
„Și ochii lui ascund în adîncime
„Măreața taină, nepătrunsă mie
„A ceasului cel poruncit să vie,
„Să sfarme jalea din viitorime.
„—El, cel frumos și *frate bun cu glia,*
„Nou întrupatul suflet de Mesia
„*Va fi județul ceasului de mîine,*
„Ce 'ntr'un zorit aprins de dimineață
„Cu mîna lui vitează, îndrăzneață,
„Zdrobi-va cartea legilor bătrîne"...
. . . .

A! «Cartea legilor bătrîne!....»

Voi preoții legilor bătrîne, voi fariseii ce sărutați praful de pe foile roase de veacuri ale cărții lor, voi cîntăreții «datinelor străvechi» ce uitați că în ele nu sunt numai flori mirositoare ci și ghimpii otrăviți, voi calăii gîndirii neînlănțuite ce ridicați pe „țărina robită" templul de cristal cu turle de fildeș și aur trecutului înflorit, cu obidele-i străvechi,—voi toți,—ce voiți să încingeți în cercul de aramă al legilor bătrîne un neam tînăr, și viu, dornic de dreptate nouă,......

In genunchi!...

In genunchi să stați și voi înaintea pruncului din țărînă și a sfintei precurate mame... Să stați cu capul descoperit, presurat cu cenușa amarei căințî, plecîndu-vă fruntea, cu pecetea-i de Cain, în țarina sfințită de „cruda împovărare a tuturor durerilor din lume"...

Și ceasul va suna:

«El va 'ntrupa în strigăt de chemare
«Cuvîntul sfînt ce azi adăpostește
«In licăriri de tainice altare
«Biserica nădăjduirii noastre,
«Și strigătul într'aripat va crește,
«Prin plaiuri largi, prin munți purtînd cuvîntul,
«Și va trezi din somnul lui pămîntul
«Și rumeni-va zările albastre...
«—Atunci—în ziua mare-a învierii
«Aceşti ostaşi cu fețe ofilite,
«Cu zîmbet mort, cu suflete trudite,
«Ca 'ntineriți de suflul primăverii
«S'or ridica, ei cari au fost străjerii

«Amarului și-ai morții și-ai durerii,
«*Cu brațul greu de greul răsplătirii.*
«—Toată țărîna gliei desrobite
«Și munții toți și-adîncurile firii
«Vor prăznui din pacea lor urnite
«*Infricoșata clip'a premenirii,*
«Cînd suflet nou primește întrupare
«Și'n strălucirea razelor de soare
«El hărăzește vremii 'mbătrînite:
«*Veștmîntul nou, de nouă sărbătoare*». («Clăcașii»)
. . . .
. . . .

* * *

Aceasta-i cîntarea pătimirii noastre... pătimirea unui neam înstrăinat și a țarinei robite....

* * *

Am pus condeiul...

Aud în juru-mi graiul sonor dar brutal al unui neam copitor, văd chipuri străine și înstrăinate,—și rătăcite printre ele grupuri de sucmane cenușii și cojoace albe...

* * *

Un gînd mă fulgerează, și apuc din nou condeiul:

Să nu fie nevoit și acesta să scrie în altă parte «ode în loc de poeme»!...

O, nu, frate al sufletului nostru, remîi «acolo sus, în satul de sub munte,» și glasul tău, ca un clopot de pe vîrf de munte, să ducă în vale,—

«Să povestească lumii jalea
«Instrăinatului Ardeal,»

jalea neamului întreg al înstrăinării și povestea țarinii robite.....

Și el va trezi toate conștiințile adormite, va lumina toate mințile întunecate, și va însenina fruntea obidiților, și va întări inima și brațul drepților...

Și primește, Apostol al înstrăinatului Ardeal, din inima înstrăinatei Basarabii, prinosul meu smerit de bine-cuvîntare,—și versul tău să-ți 'l închin:

«Cuvine-se hirotonirea
«Cu harul cerurilor ție,
«Drept vestitorule apostol
«Al unei vremi ce va să vie»...

10 Februarie 1906
Chișinău

C. ȘARCĂLEANU

PUSTIUL

I.

Cum mergi spre Roman, pe frumoasa şosea străjuită de copaci bătrini, «şoseaua lui Mihalache Sturza», după ce-ai trecut de hanul Iancului şi-ai suit o ţiră de deal în trapul cailor,—deodată ţi se desfăşură înainte şesul Moldovei cu reţelele frînte de ape argintii, cu pilcurile întunecoase ale zăvoaelor, cu satele pierdute ca 'ntr'o ceaţă, cu valurile dealurilor păduroase, cu crestele munţilor albaştri dincolo, cine ştie unde, în depărtări tainice.

Şi deodată ochii deprinşi cu întinderea prind un fulger, apoi zăresc, între patru şiruri de plopi înnalţi, subţiri, cu ramurile grămădite spre vîrful săgetînd spre cer, acoperişul de tablă roşie al curţilor de la Merişeni. Aproape de ele, la marginea unui parc întins, negru, se înnalţă biserica, de la care porneşte satul printre pilcuri de verdeaţă.

Mergi pe şosea şi multă vreme priveşti spre locurile acelea tăcute, care se zugrăvesc cu putere pe cerul roş al asfinţitului. Numai sclipirile Moldovei trimit fulgerări trecătoare şi par ceva viu în depărtările neclintite. Pe urmă cobori într'o vale şi tot ce-ai văzut, pînă 'n munţi, cu pulberea care plutea ca un văl misterios, cu culorile şterse, cu lucrurile văzute nelămurit ca printr'o bură, prin ochi plini de gînduri, totul a dispărut, parcă s'ar fi scufundat. Poate nu vei mai trece pe-acolo, şi nu te-ai gîndit nici-o clipă la vieaţa care se fărîmă în colţişorul acela aşa de frumos.

Acolo trăeşte domniţa Maria, văduva unui «principe», a unei beizadele, Dumitru. Un principe care purtase capul sus, privise în juru-i cît trăise cu buza de jos răsfrîntă, bătuse cu cravaşa pe ţărani pentru-că aşa se cuvine, şi uimise Romanul

şi Iaşul cu caretele-i cu marcă aurită, cu cei şase cai care mîncaă pămîntul ducînd pe principele de la Merişeni în goană nebună printre nemernicii lumii acestia.

Beizadea Dumitru fusese un om care nu făcuse nimic în vieaţă. Fumase, jucase cărţi, speriase oamenii cu nebuniile lui, şi vînase prin toţi codrii împrejurimilor, cu alaiuri de prieteni veniţi de la Iaşi. Mai ales vînatul era plăcerea lui. Se făceaŭ pregătiri mari, porneaŭ ca nişte oşti războitoare, şi după ce vărsaŭ cu bucurie sîngele animalelor necuvîntătoare, desfundaŭ butile cu vin şi începeaŭ nişte cheflurî ca în vremurile cele mari, după care puşcaşii satului trebuiaŭ să aducă cu cerga la curte pe beizadea Dumitru.

Domniţa Maria, fata logofătului Grigoraşcu, boer mare din ţara de jos, fusese crescută cu grijă mare şi cu dragoste. Fusese în Apus multă vreme, văzuse toate minunile Franciei şi Italiei, îşi umpluse sufletul tînăr de toată literatura răsunătoare din începutul veacului trecut,—apoi, dintr'odată căsătorită, se trezise în acest colţ de ţară, totdeauna singură, cu gînduri şi cu lacrămi, arare cu bărbatul pe care încet-încet il dispreţuia, după ce nu putuse să-l iubească, cu toate că era plină de foc şi de tinereţe. Urît şi destrăbălat, cercase s'o socotească ca o sclavă, ca o sclavă pe care o adusese la curtea lui pentru plăcere. Dar fetiţa tînără, aşa de blajină şi de gingaşă, deodată îşi ridicase fruntea şi-l fulgerase cu ochii plini de dispreţ. Şi vieaţa lor cursese cu izbucniri furtunoase, cu tăceri de ghiaţă, în care sufletul curat al Mariei se oţelea pentru o viaţă de tăcere, de răbdare, de cinste desăvîrşită, de dragoste caldă pentru cei doi copii care veniseră ca două luciri de soare în viaţa ei mohorîtă.

Dispreţuit, umilit de nevasta, lîngă care se simţea mic şi josnic în fiece clipă, beizadea Dumitru se întorsese spre vîrtejul furtunos al plăcerilor, pînă cînd, într'un rînd, la o vînătoare, un glonte rătăcitor, venit cine ştie de unde, îl izbise sub frunte, într'un ochiŭ, şi-l doborîse pentru vecie în ţărînă, ca pe o sălbătăciune a pădurii.

În urma lui, Domniţa rămase înmormîntată în curţile-i mari, în parcul vechiŭ, cu cei doi copii, hotărîtă la o viaţă aspră pe care o socotea ca o datorie, cu zîmbetul fericirii pentru totdeauna şters de pe faţă-i, cu sufletul ca un mormînt în care-şi închisese visurile tinereţii.

Cincisprezece ani curseseră de la moartea năprasnică a lui beizadea Dumitru, şi domniţa Maria dusese o vieaţă lină,

fără nici-o bucurie, în curțile ei largi, lingă biserica ei și a norodului din Merișeni, în parcul vechiŭ plin de umbră, de tăceri, de șoapte, cu un suflet închis pentru ori-cine.

Și acum, într'o Sîmbătă dimineața, ca și în cei cinci sprezece ani trecuți, Domnița se sculă tot la șase ceasuri, și eși încet, cu fața albă neclintită cu ochii mari, negri sub coroana de păr cărunt, bogat, în mîngîierile soarelui. Potrivit de înnaltă, purtîndu-și dreaptă cei patruzeci de ani, în obișnuita-i rochie neagră de mătasă, se opri o clipă în cerdacul mare larg, și de-acolo, de sus își plimbă privirile liniștite, încet, pe de-asupra cîmpiilor sămănate, care se întindeaŭ departe, spre drumul mare, dincolo de zidul curții și dincolo de oastea de plopi încunjurătoare. Apoi cobori treptele de piatră în ograda largă, foarte curată.

Grajdurile, acoperite cu tablă roșie, se ridicau în fund. Vătavul bătrîn, alb, în strae de șiac, aștepta în mijlocul curții. Dădea domol porunci la argați cari treceaŭ cu căldări de apă, cu șumuiage de pae, cu furci, nalți și spătoși, cu chica mare, cu brațele puternice. Cum văzu pe domniță se închină, cu un zîmbet bun de slugă bătrînă.

«Sărut mîna, măria-ta.

— Bună-dimineața, Alisandre. Bine-pace ?

— Bine, măria-ta, ca totdeauna».

Domnița Maria intră în grajd. Privi cu luare-aminte, ca în fiecare dimineață, la cei zece cai negri, cari-și mîncau liniștiți tainul cu boturile lîngă esle. Cînd intră stăpîna, își întoarseră încet capetele cu ochii mari, blînzi. Domnița trecu, eși pe altă ușă. Vătavul pășia ușor, fără sgomot, în urma ei.

«S'a sfîrșit carnea pentru argați, Alisandre ?

— Da, mai avem pe azi ! răspunse repede vătavul, tresărind și apropiindu-se repede, cu fața îngrijată.

— Atunci vezi să se tae un porc, și să-mi aduci aminte, să însemn la condică.

— Da, măria-ta», șopti Alisandru, dînd adînc din cap de sus în jos.

Cu aceiași liniște, cu același pas măsurat, domnița trecu spre fundul ogrăzii mari, unde femei mulgeaŭ vacile și gemeaŭ dulce viteii ; cu același glas, nici mai tare, nici mai slab, făcu obișnuitele întrebări vătavului, care răspundea cu obrazul îngrijorat, cu ochii ațintiți la ea ; într'același chip deschise ușa

de la ogrăgioara paserilor, și măcăirile rațelor, găgăirile gîștelor îi făcură aceiași primire zgomotoasă. Apoi, cînd să treacă spre odăile slugilor și spre bucătărie, aceiași învăluire de aripi pirii pe deasupra și un zbor mare de porumbei se lăsă în jurul-i impestrițînd bătătura. O femee naltă, căruntă, cu ochii zîmbitori, eși îndată cu un săculeț de grîu ; se apropiè, îl întinse domniței sărutîndu-i dreapta, apoi se retrase în tăcere. Domnița prinse a svîrli boabele în juru-i, și porumbeii se îngrămădeaŭ, băteaŭ din aripi, se apropiaŭ blînzi de rochia neagră, de palma întinsă.

«Să vii sus la porunci, zise apoi stăpîna, întorcîndu-se pe jumătate și întinzînd vătavului săculețul gol.

— Indată, măria-ta !»

Și în urma domniței urcă și el scările tiptil, cu sfială. In cerdacul larg, în lumina dulce a dimineții de Maiŭ, domnița se așezase în jilțu-i larg, lîngă măsuța scundă, pe care scotea aburi cafeaua cu lapte. Catastiful de cheltueli aștepta alături. Domnița îl deschise și prinse a însemna în el și a da porunci vătavului : cîți oameni să pue la lucru la cîmp, cîți în jurul curții, cît să le plătească, ce să le dea de mîncare.

«Acuma du-te ! zise ea domol și așeză condica pe măsuță. Să vie bucătarul.»

Singură, pe gînduri, sorbea din ceașca de porțelan, cu ochii duși pe întinderile înnecate de aurul soarelui.

Bucătarul, în papuci, sosise ușor și aștepta neclintit la o parte. Domnița întoarse capul, îl privi cîtăva vreme gîndindu-se, apoi începu să-i spue rar ce mîncări să facă pentru stăpîni, ce mîncări pentru argați,—și după ce plecă și el, după ce veni și plecă și chelărița,—rămase neclintită în liniștea dimineței, în mîngîierile luminii.

Aștepta să se scoale copiii, singura bucurie, pe care o primea liniștită și cu teamă parcă, cu un suflet care nu tresărise niciodată adînc, nu se zguduise niciciînd la o fericire furtunoasă, o mare fericire a vieții.

Pe fată o trimesese să-și facă învățătura într'o școală a călugărițelor catolice. Stătuse acolo ani de zile ; învățase multe lucruri frumoase și se întorsese acasă mai albă și mai drăgălașă decît ori-cînd, potolită în mișcări, cuminte la vorbă,—o fetiță plăpîndă care-și pleca fruntea pe pieptul mamei și suspina ca și cînd era micuță, și căreia domnița îi hotărîse o viață întinsă în aer liber, cu călărie, cu alergări pe cîmpia Moldovei, în aș-

teptarea unei partide potrivite. Pețitori fără îndoială nu aștep-tasera mult; venise, între mulți alții, feciorul prefectului, «doc-tor în drept de la Paris», și un căpitan de roșiori, dar domnița îi primise rece, îi privise neclintită, și ei înțeleseseră că între ei și între această femee mîndră era o prăpastie; ea nu înțele-gea să-și dea copila decît după un băiat de neam bun,—o u-nire potrivită. Decît așa, cu oricine, mai bine cu nimeni. Și fata rizînd ciudat își plecase fruntea pe pieptul mamei, apoi o pri-vise cu ochi mari, umezi, și fusese de aceiași părere:

«Da, mamă, așa e cum zici, ai dreptate.....»

Domnița tresări și-și întoarse capul. In odăi, înlăuntru, se auzea argintiu glasul limpede al Eugeniei. Un pas ușor pătrunse din sală, apoi un căpșor bălan, cu părul mare încrețit tare și buclat, se arătă deodată, cu doi ochi mari albaștri în care lică-reaŭ două punctișoare de lumină. Nasul fin, drept îi dădea o în-fățișare aleasă, și pelița albă a obrazului era așa de subțire, așa de lucie, cu o rumeneală slabă-slabă de-abia începută. Glasul ei dulce dădu bună-dimineața în franțuzește.

«Bună-ziua, mamă, la ce te mai gîndești?

— La voi mă gîndesc, dragă, la tine.....» răspunse dom-nița cu voce moale. Apoi zîmbi: «Sînteți niște leneși; uite, frate-tău nici pin'acum nu s'a sculat!

— Lasă-l să doarmă, mamă! răspunse fata aplecîndu-se și sărutînd pe maică-sa. A venit tîrziŭ astă noapte..., El încaltea petrece, se duce des la oraș.....»

Domnița ridică ochii spre Eugenia, care sta dreaptă, zîm-bitoare, în amazoana-i neagră.

«Da, drăguță, zise ea, poate mai bine-ar face să stea mai mult cu noi.... Dar la dînsul e altceva, are afaceri politice, e ocupat....» Apoi se ridică încet din jilț: «Haide, du-te, calul trebue să fie gata; azi ai cam întîrziat, și e o vreme splendidă...»

Eugenia zîmbea, privind-o fix, cu ochii ei mari, neliniști-tori,—apoi deodată porni, scobori repede scările, se apropiè de calul care aștepta gata, sări în șea, și eși săltînd pe poarta des-chisă mare în lături. Maică-sa o privi un timp cum fugea gin-gașă, cu vălul fluturînd, prin umbra copacilor, apoi se întoarse iar încet, pe gînduri, spre jilțu-i vechiŭ.

Chiar atunci suia în cerdac, prin partea cealaltă, George, nalt și subțire, cu mustăcioara neagră bine răsucită pe fața albă, rasă cu îngrijire. Cum zări pe maică-sa, se repezi, sprin-teu, îi sărută mîna, primi pe obraz aplecîndu-se sărutarea o-

bișnuită a dimineții, apoi deodată începu să vorbească grăbit, încheindu-și pe rînd nasturii de la haina neagră, de postav englizesc:

«Sînt foarte grăbit. Trebue să plec iar la Roman. Știi că pe lîngă afacerele tale, afacerile tale *neguștorești* (domnița zîm-bi), am și pe ale mele.... Incet, merge încet, dar foarte sigur... Nu e greŭ; trebue să știi cum să cucerești oamenii....

— Bine, bine, zise domnița privindu-l drept, dar nu ți se pare, dragă, că prea ne lași în părăsire?... Prea te lași petrece-rilor tale....

— A nu! asta nu! petrecerile mele? Ce petreceri?.... Am petrecut destul la Paris. Aici am altceva de făcut.... Aici, pe-treceri cu cine?

— Bine, ai dreptate, am încredere în tine. Voi ați fost bucuria mea. Nevoe de bani n'ai; ți-am dat eri....

— Ba da, ba da, ba am! zise rîzînd tare George, apucînd mîna domniței. Am, și tu înțelegi prea bine de ce: feciorul tău trebue să știe să stea la înnălțime....

Se frînse ușor din șale și-i sărută mîna cavalerește. C'o ușoară lucire de zîmbet, domnița îl privi o clipă, apoi intră în casă s'aducă banii.

«Două sute, mai mult nu-mi trebue!» strigă din cerdac, rîzînd, George. Apoi, devenit deodată serios, scoase ceasul și-l privi cu luare-aminte.

«Vra să zică nici azi nu stai cu noi la masă!» zise dom-nița, după ce se întoarse. Tînărul strecură ușor banii în buzu-narașul jiletcei și răspunse scurt, arătîndu-și dinții:

„Nici.»

Apoi cobori în ogradă, și din jilț, maică-sa îi auzi glasul poruncind să se pue caii la trăsură, îi ascultă pe gînduri cele-lalte ordine, scurte, aspre, spuse cu o vorbă care parcă-parcă avea o înmlădiere străină.

Asta nu prea plăcea domniței, dar se gîndi că n'avea ce face: acesta era păcatul tuturor tinerilor cari-și petreceaŭ anii de învățătură la Paris. Venit de-un an, după ce făcuse acolo dreptul, tînărul nu prea se simțea bine acolo, în liniștea moșiei. Toată vremea și-o petrecea la Roman și la Iași, unde, după cît spunea, făcea cuceriri de oameni și se pregătea pentru viitoare mari lupte politice. Și frămîntarea asta necontenită nu dăduse mamei răgazul să se bucure pe deplin de copilul acesta inteli-gent și plin de foc, care moștenise mîndria ei, disprețul ei pen-

tru plebe, pentru turma oamenilor neînsemnați. Îl privea cu încredere și cu nădejde că multe din ambițiile ei înnăbușite își vor face drum prin această odraslă aleasă, care nu se putea să nu aibă decît toate calitățile cele mari. Deși ochiul ei de mamă băgase de samă oboseli ciudate, ca după petreceri, deși în vorbele lui nu pătrundeaŭ niciodată planuri de vieață și de lupte, totuși ea aștepta în tăcere, cu încredere, aștepta o bucurie mare pe care numai bărbatul acesta, sînge din sîngele ei, i-o putea face. De-un singur lucru se temuse, de patima vînătoareĭ, care-o îngrozise în vieața ei din trecut. Copilul n'avea această patimă, și ea era mulțămită; încolo, altă patimă nu se putea să mai existe. Un copil al ei nu putea s'o aibă.

Glasul lui George se auzi răsunînd din ogradă:

«La revedere, dragă mamă, la revedere!» Și pe cînd trăsura eșea pe poartă, mîna lui înmănușată flutura repede pălăria spre cerdac, spre jilțul unde știa că stă maică-sa, cu multele-ĭ gînduri, ca în totdeauna.

Lumina strălucită a lui Maiŭ umplea văzduhul; din grădina de sub cerdac vîntul aducea mirezme calde de trandafiri. În ograda largă argații umblaŭ după treabă, își făceau semne, grăiaŭ domol, nici un răcnet nu se înnălța; din cînd în cînd numai izbucnea trîmbițarea unui cucoș, într'un dos de poiată, ca din depărtare. Îndărăt, parcul vechiŭ cu arbori bătrîni tremura ușor, se înfiora la fîlfîirile vîntului; nisipul din alei se 'nfierbînta; prin adîncile desișuri tremura un țîrîit de pasere, trecea ca un fior printr'o dungă de umbră o șopîrlă lucie; peste curțile mari, întinse, peste ogradă, peste parcul vechiŭ plutea o liniște mare, în care vieața oamenilor părea amorțită și în care lucrurile parcă se însuflețeaŭ la o lucire de soare, la o aburire de vînt.

Prin umbra plopilor înnalți, într'un tîrziŭ, sosi în trap săltat Eugenia îmbujorată la față, cu ochii plini de soare. Mlădioasă în rochia strîmtă, neagră, sări din șea, cu cravașa în dreapta, și sui în fugă treptele de piatră.

După aceia ziua curse liniștită. Încet, cu gînduri multe, trecu Domnița odată pe drumul din mijloc al parcului. Soarele mergea spre asfințit și clopotele cîntaŭ duios în aerul cald, spre adîncul cer albastru.

Vieață ticnită și moale, fără tresăriri, — așa, de multă vreme se desfășura. Totuși în sufletul închis al domniței sta încătușată o altă vieață de vis, care niciodată nu luase ființă,

care totuși era lumea ei și-i umplea cu prisos ceasurile de gîndurĭ și singurătate.

Tîrziu, seara, după ce-și făcu tacticos socotelile, după ce-și chemă la întrebări felurite slugile cele mai credincioase, după ce-și sărută zîmbind fata cu ochii mari întrebători, rămase dreaptă înaintea icoanelor.

Și ziua aceasta trecuse ca multe altele în cincisprezece ani. Numai copiii puneaŭ peste monotonia neîntreruptă dungi vesele de lumină. Dar acuma copiii, mari, se îndreptaŭ cătră bucuriile vieții cu ochii și cu sufletele. Domnița simțea aceasta nedeslușit și avea ca o presimțire, o turburare. N'ar fi voit să se rupă pînza aceasta de negură în care se îngropase: în fața unui viitor care nu se știa ce-i va aduce, îi venea parcă să închidă ochii. Împietrise într'o vieață de renunțare, — și totuși îndărătul feței neclintite vieața de vis, care nu luase niciodată ființă, fulgera dinspre negura trecutului și depărta deodată tot ce era în juru-i.

În fața icoanelor, își făcu cruce murmurînd, apoi oftă, cu ochii mari ațintiți.

II.

Înainte de citirea evangheliei, trăsura lucitoare cu caii negri se opri înaintea bisericuții curate, și domnița scobori încet, cu capul sus, liniștită și senină, în rochia-i grea, foșnitoare. Cîțiva săteni se dădură domol într'o parte de la intrarea pridvoruluĭ și stăpîna moșiei intră. Înlăuntru bolta răsuna de cîntări și sfinții de pe ziduri și de pe catapiteazmă parcă se depărtaseră, prin fumegarea lumînărilor.

Se simți o tresărire, o ușoară întrerupere în slujba dumnezeiască; capetele se întoarseră, și îndată lumea se desfăcu în două părți lăsînd trecere. Încet, privind ceva nevăzut înainte-i, domnița trecu, și se așeză în strana ei, în dreapta, înaintea tuturor.

Vara, iarna, niciodată stăpîna moșiei nu lipsea de la slujbă. Cu aceiași luare-aminte de ani asculta cîntările de mărire, cu un suflet care nu se lumina niciodată și nu tresărea pentru cei din juru-i. Ochii ei liniștiți parcă priveau ceva lăuntric; pentru mulțimea înclinată în urmă-i spre altar n'avea decît priviri fugare.

Preotul, gras, între două vîrste, eși în ușa altarului, cu o-

chii mici spre strana boerească. Făcu o închinare ușoară, apoi, întorcîndu-și privirile spre boltă, înnălță brațul drept pentru rugăciune. Domnița asculta cîntări de glasuri tărăgănate, care suiaŭ și coboraŭ pe deasupra capetelor aplecate. Se gîndea că afară are o vreme strălucită pentru vizita-i de duminică în sat și pe marginea lanurilor pline pînă în apa scînteetoare a Moldovei. Asta, într'o săptămînă lungă și monotonă, era singura eșire, și singura petrecere, dacă petrecere se putea numi.

Pe nesimțite, cum asculta, încă un gînd, obișnuit în vremea din urmă, îi veni. Fata, Eugenia, nu se putea hotărî să vie să asculte slujba bisericească. Asta aducea o ușoară neplăcere domniței, și acum ca și în alte dăți se hotărî să ia vorba la masă despre această abatere de la o datorie. Nu era vorba dacă-i plăcea saŭ nu, dacă gusturile ei religioase între călugărițele blînde pline de dragoste și cuvinte dulci, nu se potriveaŭ cu simpla slujbă a unui preot cu mînile bătătorite și cu fața arsă de vînturi; era vorba de o datorie de îndeplinit. Trebuia să se convingă că o femee mai ales, și o femee care trebuia să stea deasupra mulțimii, avea înnainte-i o cale hotărîtă de la care nu trebuia să se abată, avea obligații pe care trebuia să le îndeplinească măcar pentru alții.

Și încă o ușoară nemulțămire i se descoperi în suflet. George plecase în ajun la Roman, nu se întorsese seara, nici dimineață acum nu venise. Bine, odată, de două ori se trece, nici nu se bagă în seamă, dar asta se petrecea pentru a nu știŭ cîtea oară. Dar la urma urmei un bărbat alt drum și alte îndatoriri are; și de George era sigură. Cît fusese acasă, avusese supt ochi pilda unei vieți de o asprime și de o cinste neclintită; pregătit așa, în țara cea mai civilizată primise lumina și desăvîrșirea,—iar acum sufletul lui, format, îi spunea singur ce avea de făcut. «E curios, gîndi domnița Maria făcîndu-și încet cruce,—e curios cum copilul acesta crescut în asprimea ascultării mele, acuma a devenit, în așa de puțin timp, stăpîn pe sine, bărbat în toată puterea cuvîntului.... E curios cum îmi scapă sufletul lui... Trebue să am și cu el o lămurire....»

Se lăsă ușor în genunchi: preotul ceruse luare-aminte pentru citirea evangheliei. Și pe gînduri domnița asculta glasul cîntător al preotului spunînd tărăgănat, în urcări și coborîri, despre tămăduirea orbului cu tină. Apoi, cînd preotul închise cartea, ea se sculă cu capul plecat, își făcu cruce și așteptă eșirea cu daruri. După pomenirea tuturor, după plimbarea da-

rurilor, luă anafură, strecură cinci lei, ca totdeauna, în mîna preotului Ioan, care se închină ușor cu un zîmbet blajin, și eși pășind domol cum venise, printre norodul care se trăgea la o parte din cale-i.

Se urcă în trăsura deschisă și Țiganul de pe capră, îmbrăcat în livrea sinilie, atinse caii cu sfîrcul biciului. Ușor legănată pe arcuri, domnița își întorcea spre casele din juru-i fața neclintită, albă, cu ochii mari, negri, reci. Un vînt abia simțit de primăvară îi tremura cununa căruntă de păr, peste care broboada fină de mătasă scînteia ca o rețea neagră de painjen.

Trăsura trecu printre case curățele, cu ușile închise, cu ferestrele înveselite de chenare albastre. Pîlcuri de verdeață se arătaŭ des; ici-colo copii priveaŭ curioși, zîmbind, din dosul porților. Săteni, îmbrăcați de sărbătoare, își scoteaŭ încet căciulile, întorcînd obrazuri împietrite într'o liniște adîncă.

Curînd trăsura eși în lumina mare a cîmpului, printre holde încrețite de vînt. O bogăție întinsă se desfășura cît bătea ochiul, în jurul satului, în depărtări, și dincoace pînă la sclipirile Moldovei și pînă 'n zăvoaele dese ca peria. În întinderile drepte nici o ființă omenească nu se zărea; o liniște nemărginită cobora din cerul curat; cîntarea clopotelor bisericei trecea pe deasupra tremurînd; și trăsura luneca fără zgomot, lăsînd în urmă-i o învăluire subțire de pulbere.

La întoarcere, cînd să intre în sat, vizitiul întoarse o clipă capul, și domnița tresări. Pe un drum îngust, care tăia satul prin margine, coborînd din șoseaua cea mare, venea în trapul cailor o trăsură: asta era trăsura boerului Emanoil Ureche; domnița Maria o cunoștea prea bine.

Țiganul opri, după obiceiŭ. Romînul de pe capra celeilalte trăsuri, în suman și cu căciulă, opri și el. Și îndată cuconu' Emanoil întinse capul cu păr des, sur, cu fața luminată de zîmbet între favoritele cărunte. Cu capul descoperit, destul de drept și voinic încă, coborî și se apropiè. Domnița îi întinse mîna cu o lucire de soare pe buze; el o sărută, apoi își ridică privirile, cu zîmbetu-i de bunătate.

«Ce mai veste, cucoane Emanoil? ce mai zici? Cam rar te arăți pe la noi.

— Dè, nu prea am răgaz, prințesă. Cred că pot fi ertat.

— Cum nu? cum nu? dumneta să nu fii ertat? doar nu degeaba sîntem prieteni așa de vechi... așa de vechi prieteni...»

Domnița rosti vorbele din urma c'o inmlădiere neobișnuită de glas. Boerul Emanoil își puse in cap pălăria moale. Apoi rămase uitîndu-se zimbind la domnița Maria.

«Dar tinărul, tinărul ce face?

— George e foarte bine, cu afacerile lui... El e făcut pentru politică, cucoane Emanoil...

— Așa? foarte bine... Apoi o să vin eŭ cit de curind pe la dumnevoastră.... Să mai stăm de vorbă... Mi se pare că chiar o să avem ce vorbi...

— A, acuma mai vii de-acasă. Așa te voesc, vechiule prieten.... cucoane Emanoil...» rosti domol domnița c'o nouă lucire de lumină pe fața-i aspră.

Dar boerul Emanoil dădu serios din cap și rosti cu jumătate de glas, in franțuzește.

«Chiar despre băiat voiam să-ți vorbesc.... Te rog să nu te superi, dar cred că ai cunoștință că cheltuește mult in Roman.»

Obrazul domniței se intunecă.

«Cum cheltuește mult? Mi se pare că are dreptul să cheltuiască, dacă intrebuințează banii cu folos.—După aceia nu știi dumneata, cucoane Emanoil, urmă iar zimbind domnița, că eu am disprețuit totdeauna banul?... Nu-ți aduci aminte de vechile noastre profesii de credință?...»

Dar boerul o privea serios.

«Tocmai, ziceam eŭ că o să avem despre ce vorbi... Trebue să mă pregătesc însă cu argumente; trebue să mă interesez eu singur.»

Domnița tăcu o clipă, apoi intrebă încet:

«Ai auzit ceva? Vorbești serios? Eŭ am in George o credință nemărginită. Cred că-mi seamănă mie, si rasa nu se dezminte.

— Bine, bine, nu trebue să ne ingrijim prea tare pînă ce n'avem dovezi.... Nici eu nu cred vorbelor.... Peste citeva zile o să stăm de vorbă cu temeiŭ. Și fără intilnirea aceasta, aveam de gând să fac o vizită domniței, in propria ei reședință....

— A, bun, foarte bine, asta știi că a fost una din puținele mele plăceri, cucoane Emanoil.—Numai in vechii prieteni poți avea credință,—rosti rar domnița Maria cu un zimbet trist. Ai zguduit in sufletul meŭ ceva azi, m'ai neliniștit,—să nu mă lași s'aștept mult. Ce este? ce s'a intimplat? ce-ai auzit?

— Acuma nu indrăznesc să spun nimic. Mai bine,—uite ce, mai bine să intreb despre altceva. Despre ce? Văd că de sănătate n'ai de ce te plinge, și asta totdeauna m'a bucurat. Despre sănătatea copilei—a ingerului—iar nu-i nevoe să intreb...

— E bine, Eugenia e bine, răspunse cu glas innăbușit domnița. Vra să zică ai să-mi spui ceva? O să-mi aduci vești hotărîte? Nu mă uita, cucoane Emanoil... Gindește-te la vechile vremuri, gindește-te că atita prieten am.... Prietenul unei exilate...»

Inmlădierea caldă iar pătrunsese in vorbele domniței, c'un zimbet ușor de vis pe fața albă. Boerul Emanoil Ureche iar se descoperi, sărută iar mina intinsă, care strînse 'ncet pe a sa, și se sui în trăsură. Cind intoarse capul, domnița zimbea incă și-l saluta ușor cu ochii pe jumătate inchiși.

Căzută pe ginduri grele, cu fața innegurată, stătu toată vremea, și la masă, față in față cu Eugenia, un răstimp mare rămase tăcută.

«Ce ai, mamă dragă? zise zimbind fata și cuprinzind-o de după cap. Parcă ai ceva.....»

Domnița oftă și își clătină incet capul, parcă voia să și-l scuture de grijî negre.

«E! ce să am, fetiță? N'am nimic. Nu știi tu? Toată vieața mea nu prea a avut clipe de bucurie.... Numai de la voi aștept acuma lumină, și tare aș vrea să nu mă înșel....»

Ochii Eugeniei se umeziră; rumeneala din umerii obrajilor se șterse.

«Vai, mamă, eŭ așa te-am știut de cind eram mică.... De multe ori și mie parcă mi se răcește sufletul....»

Domnița o privi lung și clătina din cap:

«Ai dreptate, fetițo; ai mare dreptate; tinerețea ta te poartă spre incintări,—și poate lingă mine nu poți avea nimic.... Poate dac' ai căuta să 'nțelegi mai bine vieața, ca mine, ai mai alunga urîtul. Ar trebui să te hotărăști să calci in biserică: asta este și o datorie....

— Bine, mamă, numai dacă dorești tu cu tot dinadinsul....

— Nu, eŭ aș vrea să te convingi....

— Cum să mă conving,—dacă nu-mi place.... Altfel, altfel mă simțeam la școala noastră.... nu pot să spun.... dar sint nemulțamită.... simt că sint lingă ceva străin în biserica aceasta plină de atiția oameni..... Spune drept.... și tu ai alte idei..... Nu-ți aduci aminte? și tu spuneai că un amestec nu se poate, să ne coborim nu se poate....

— Nu ! zise încet şi serioasă domniţa ; aici e vorba de datorie....»

Fata tăcu. Feciorul, în negru, cu mănuşi albe, trecea în Şi fata tăcea şi se tăcere, aducea bucatele, se strecura pe uşă. gîndea la viaţa ei fără mulţămire, care se scurgea aşa pustie, de cinci luni de zile, de cînd venise. Între ea şi maică-sa era o deosebire adîncă, ca între lumină şi umbră. Şi suind încet- încet în trecut, ca spre un izvor limpede, Eugenia îşi aducea aminte că şi atunci, cînd era copiliţă şi umbla în rochie scurtă, se simţea împresurată de un aer de jale, de răceală, în care şi dragostea mamei o primea scăzută, ca depărtată. Era dragoste şi de o parte şi de alta, dar dragostea aceasta n'avea căldura cea mare care arde în ochi şi tremură 'n glas ; ca o negură se strecura între suflete ; şi poate de aceia nici-o zi de lumină, de bucurie nebună, nu se lega de trecutul acesta al celei dintăiŭ copilării. Iar dincolo, la şcoală, între ochii blajini, între zîmbetele de bunătate, între şoaptele surorilor îmbrăcate în negru şi alb, care se strecurau fără sgomot în juru-i, s'a simţit aşa de bine, cu sufletul aşa de împăcat, plin de o mare linişte şi fericire, şi căldură,—încît se gîndea că aceasta poate a fost adevărată viaţă.... Răstimpurile scurte cît sta acasă se umpleaŭ numai de dorinţa întoarcerii, şi această dorinţă ardea lîngă o teamă nedesluşită acum, o teamă de aspra jale care umplea casa părintească. Şi acuma parcă se simţea străină aici ; se sfia să şi-o spue parcă, dar străină se simţea. Numai spre tinereţa fratelui său, a lui George, se simţea într'adevăr împinsă ; într'o limbă străină pe care o vorbeaŭ cu plăcere îşi spuneaŭ cele mai nebune doruri ale tinereţii, pînă cînd apropierea mamei alunga închipuirile minunate ale unei vieţi dorite, zgomotoase, furtunoase,—ca o suflare rece.

Fata se gîndea cu sufletul încălzit de jale, iar domniţa mînca în tăcere, cu ochii duşi, cu jalea-i mută în privirile aţintite.

«Nici de George nu sînt mulţămită!» zise deodată mama.

Fata tresări.

«De ce, mamă dragă?.....

— De ce? Cum vrai să fiŭ mulţămită, cînd n'am de la dînsul ceia ce vreaŭ de la tine, ceia ce am de la tine : o apropiere necontenită, o dragoste care să mă mîngîie însfîrşit... Voi nu ştiţi, voi sînteţi copii şi nu ştiţi ce pustie a fost viaţa mea şi cîtă sete de mîngîiere am !....»

Ochii fetei se umeziră : astea eraŭ vorbe tari, îndărătul cărora se ascundea o adîncă tremurare de suflet.

«Nu, mamă, nu vorbi aşa ; de ce vorbeşti aşa ? El e bărbat acuma, lui i-i deschisă lumea ; el trebue să umble, să caute ce trebue tinereţii.... De ce te uiţi aşa la mine ? Nu, n'am vrut să înţeleg altceva.... Eŭ sînt bine, n'am nevoie de nimic....»

Ochii mari ai domniţei o ţinteaŭ.

«Ba da, tu o spui, ai nevoe ; trebuia să 'nţeleg mai de demult. Ar trebui să-ţi caut o tovarăşă, o femee inteligentă ; ar trebui şi tu să umbli mai mult la oraş ; petrecerile de la noi, de aici, pe urmă, ar trebui să fie mai dese. Nu-i aşa ? De ce zîmbeşti ? De ce te aperi ?....»

Fata se sculă rumănă, cu ochii lucitori, o apucă de după cap şi o sărută pe-amîndoi obrajii.

Domniţa dădu iar din cap, cu mîhnire.

«Vezi ? aşa e, cum am bănuit.... Este ceva care ne desparte ; ceva care vă chiamă pe voi spre altă viaţă, iar pe mine mă opreşte aici, ca într'un mormînt....»

Fata tăcu, cu zîmbetul şters. Iar domniţa adăugi cu vocea încetă :

«De ce mi-aŭ scăpat mie sufletele voastre? de ce rămîn iar *singură*?»

Şi fata nu putea pricepe nimic, nimic, din durerea care plutea turbure în ochii mari, negri ai mamei—de care era aşa de departe.

Singură, numai cu mîhnirea ei, cu paşi înceţi, se strecură domniţa în parcul vechiŭ, în care de cincisprezece, de douăzeci de ani, îşi plimba supărările.

Acolo era o bancă veche, de-atunci, de-demult, o bancă de piatră plină de muşchiŭ catifelat ; acolo eraŭ copaci bătrîni cari de ani întindeaŭ umbră acestei vieţi neguroase, ce se înălţase într'o mîndrie rece şi petrecuse ani de mucenicie stearpă, căutînd mîngîierea şi rămînînd totuşi singură ; acolo eraŭ aleile tainice care se încălzeaŭ de ani la acelaşi soare, ce pentru fiinţa aceasta dreaptă lucea altfel ; acolo eraŭ atîtea colţuri ce chemaŭ amintirile din noaptea grea a sufletului ; acolo, numai acolo, după gînduri de durere, trebuia se vie amintirea *aceia*, care se deschidea nu ca o floare, ci ca o rană veche !

Prin flori de lumină şi umbră, pe sub ramuri neclintite, într'o tăcere adîncă, fără o chemare de pasere, fără o oftare de vînt, trecu domniţa spre banca de piatră şi încet se aşeză, cu ochii întunecoşi aţintiţi.

Trecutul! se intorcea trecutul, se deschidea rana. Și domnița vedea viața de altădată, amară și zbuciumată cu bărbatul sălbatec care o chinuise, cu doi copilași cari nu puteau să lumineze o întunecime așa de grea. Se vedea apoi văduvă, cu bucuria robului care a scăpat din ocnă, cu aceiași sfîșiere de suflet. Lumina mare, bucuria nesfîrșită a vieții fuseseră departe,—și acuma cu sete vroia să se apropie de ele.—Și deodată, supt un cer albastru, intr'o tăcere nesfîrșită, fără oftare de vînt, in același parc, o lumină orbitoare pătrunse. Era o dragoste adîncă, o dragoste furtunoasă, cu amar stăpînită, pentru un om drept, întreg și frumos, pentr'un vecin de moșie, un boerinaș de-aproape, pentru cuconu' Emanoil Ureche.

Intăiu fuseseră între ei legături de vecinătate, îndatoriri ușoare din partea bărbatului; apoi sfaturi lungi în care niciodată nu se înțelegeau, în care boerul Emanoil, tînăr, cu sufletul plin de dragoste, vorbea cu milă pentru norod, pentru acest necunoscut luptător și muncitor al pămîntului, veșnic batjocorit, veșnic umilit, veșnic neînțeles; în care domnița, tînără și mîndră, nu înțelegea decît o vieață la înnălțime, o viează ferită, departe de mulțimea care otrăvește și dezgustă. «Asta e o mare mîngiere!» zicea atunci boerinașul tînăr. «Sus, cu datorii neclintite....» șoptea domnița tînără, albă, cu ochii mari.

Și din aceste sfaturi lungi, furtunoase de multe ori, născuse deodată în sufletul domniței o dragoste viforoasă și mîndră pentru acest om ales.—Și era așa într'o zi lină, pe aceiași bancă de piatră, în umbra ramurilor întunecoase, și, în tăcere, domnița, alături de boerul Emanoil, își asculta, in piept, bătăile inimei zbuciumate. Aprige și fierbinți ar fi năvălit cuvintele; în spre o lume de fericiri neîncercate sta gata să se avinte; îi venea să închidă ochii, să-și plece încet capul pe pieptul lui; căci în toată ființa ei era o poftă nebună de viează, o pornire păgînă spre dragostea niciodată încercată.

Dar clipa cea mare trecu încet-încet cu bătăile inimei; boerul Emanoil se duse. Ea îl primi și adoua-zi, și în alte zile, cu o mare dragoste stăpînită, și pe nesimțite trecură săptăminile și lunile, și gîndurile de mîndrie care opriseră izbucnirea caldă și dreaptă se întăriră. Ca un vis rămase această zi care trebuia să aducă o mîngiere unui sărman suflet nenorocit, și care nu însemnă decît o pată de soare, după care porni un intunerec plin de amărăciune.

La dragostea aceasta mare a trecutului se gîndea domnița,

și-și simția în piept inima răcită parcă. Nici fețele tinere de altă dată, a ei și a boerului Emanoil, nu se mai arătau lămurite; trecutul murise pentru totdeauna! Și totuși dintr'un colț întunecos, nebănuit, mai răsări un zbor de cuvinte uitate atita vreme, care acum, în pustiul acesta, aveau un înțeles deosebit.

«Nu se poate, nu se poate să fii pătrunsă de ceia-ce spui! zicea domol, cu ochii umezi, odinioară, în anii tineri, boerul Emanoil. Nu se poate să crezi că învăluindu-te într'o mîndrie de ghiață vei fi vre-odată fericită! Trebue să știi pricepe sufletul oamenilor; dragostea pe care o avem în noi trebue să rodească....»

Și domnița de altădată zîmbea mîndră și clătina încet din cap:

«Nu, nu se poate; din alt aluat sîntem plămădiți noi. In mine este ceva care mă înnalță de-asupra lumii mici.... Iar dragostea las'o să rămie pentru totdeauna închisă. Voiu avea mîngieri destule în mine însumi și'n copiii mei...

— Nu cred! șoptea ridicînd fruntea cel ce era iubit fără să știe. Cînd va trebui să cauți mîngierea cea mare, cînd iți va trebui căldură pentru inima amorțită, poate nu vei mai găsi nimic.....

— Dar copiii?

— Da, așa-i, copiii!» șoptea dulce boerul.

Și cum se ștergea pentru totdeauna și această lumină din trecut, cu șoapte simțite numai, nerostite, ca între niște fantome nevăzute,—domnița simți deodată un fior gîndindu-se la copiii care se depărtaseră, pînă la care nu mai putea bate căldura inimei ei.—Poate, poate avea dreptate atunci boerul Emanoil: o lume întreagă de suferinți așteaptă dragostea noastră. Izvorul trebue să curgă, nu trebue să sece,—căci viața e prea mică și prea amară ca s'o trăim singuratecі.

Dar dragostea cea înflăcărată de-atunci?—Nimic!—Și domnița oftă greu în tăcerea neclintită din juru-i.

III.

«A! bine-ai venit cucoane Emanoil, zise domnița domol, cu lucirea-i de zîmbet. Tot te-am așteptat zilele astea; credeam c'o să te grăbești. Uite, stai colea, lîngă mine. Cred că-i mai bine aici, afară; ne mai mîngie vîntul.... sufletele...»

Boerul Emanoil sărută tăcut mîna domniței și se așeză alături. Apoi o privi îngrijat:

«Ce aĭ, prințesă, eștĭ maĭ trasă la față; aĭ vre-o grijă ?

— Cum grijă ? De-sigur că am grijă, și încă una mare... Te așteptam ca s'o risipeștĭ. Și sînt încredințată că o să mă liniștești c'o vorbă.»

Boerul tăcu o clipă. Apoĭ clătină încet din cap, privind înnainte:

«Nu!»

Domnița Maria tresări și se întoarse pe jumătate:

«Ce este ?»

Boerul își pironi asupra eĭ ochiĭ triștĭ, adîncĭ, plinĭ de bunătate. In glasul domniței pătrunse o părere de tremur:

«Ce este ? Ah! poate mă va scuti Dumnezeŭ de prea marĭ încercărĭ.

— Poate-ar fi fost maĭ bine să tac! șopti cuconu' Emanoil. Sîntem singurĭ ?

— Foarte singurĭ! murmură înnăbușit domnița. Eugenia e tristă, se plictisește, stă închisă, și nu știŭ ce să fac.

— Da, înțeleg, înțeleg, domniță, înțeleg prea bine....» Apoĭ boerul Emanoil adăugi cu blîndețe: «Uite despre ce e vorba, domniță. Poate-ĭ maĭ bine să mă grăbesc și să nu maĭ fac nicĭ un inconjur. Știĭ dumneata ce-țĭ face băiatul în Roman și la Iașĭ ?

— Știŭ. Are legăturĭ; se pregătește pentru viitoarea luptă electorală.

— Eĭ nu, nu se pregătește pentru nicĭ-o luptă, pot să-țĭ spun sigur. Intăiŭ am auzit zvonurĭ, și n'am crezut; dar apoĭ m'am dus la fața loculuĭ și m'am încredințat eu singur. Petrece prea mult.... chiar cu femeĭ și vin,.. Bine, ale tinereții valurĭ... Dar știĭ că joacă cărțĭ și face datoriĭ ? joacă cărțĭ prin cafenele ordinare...»

Boerul se opri scurt. Domnița închise ochiĭ palidă, ca moartă.

«Vezĭ ? n'am făcut bine! murmură bătrînul.

— Ba da, cucoane Emanoil, zise adînc domnița, deschizînd ochiĭ tulburĭ. Răŭ n'aĭ făcut. Trebuia să știŭ: sînt eu destul de tare și pentru asta. Știĭ prin ce-am trecut!... Ah!... joacă cărțĭ și face datoriĭ.... Se înjosește așa cu oricine... Și cine-ĭ dă banĭ ? cum ĭĭ dă banĭ ?

— Sînt destuĭ carĭ să dea, domniță, cu dobînzĭ pe care nu le poțĭ bănui. Vezĭ cît de răŭ e omul ? De ce-țĭ spun eu toate acestea ?

— Ba spune, spune!

— Bine, trebue să știĭ, căcĭ trebue să puĭ piciorŭ 'n prag, să iaĭ o hotărîre. Toată averea aceasta cu greŭ făcută, cu cumpănă, se va duce altfel în pulbere, se va înstrăina....

— Nu, nu, nu! asta nu se poate, prietene! Ce face ? spune ce face ? Uite, cum te privesc ca o nebună.... Da, trebue să vorbesc maĭ încet; așa, cu liniște.... Ce face? Bine, dă polițĭ, atît ? Ce face ?

— Dă polițĭ în care e iscălit altcineva, domnița,—asta o știaĭ ? N'o știaĭ.... Ce puteam să fac ? Ce puteam să fac ? Puteam să nu spun ? Asta e o datorie, o mare datorie....

— Da, o datorie!» șopti răgușit domnița suflînd greŭ, cu sufletul sfărmat de o durere înspăimîntătoare. Apoĭ privi cu ochiĭ arzătorĭ pe boer: «E adevărat aceasta ? Copilul meŭ ? Copilul cu care socoteam că mă mîndresc ? De ce n'am auzit nimic pîn' acuma ? De ce-mĭ spuĭ dumneata întăiŭ ? Nu se poate. Este ceva în mine, care-mĭ spune că nu se poate! Ah! nu se poate! nu se poate! Nu te cred, cucoane Emanoil!....»

Apoĭ glasul dureros deodată tăcu. Boerul o privea cu mîhnire.

Incet, liniștea veni; fața se împietri. Glasul porni iar, schimbat, cu un tremur aspru:

«Băiatul meŭ face polițĭ în care mă iscălește ? Nu se poate....»

Boerul Emanoil pricepu că mîndria cea mare învinsese, că simțirile străine iar veniseră ca un vînt de ghiață: că trebuia să plece. Incet, fără un cuvînt, își luă pălăria; o clipă privi la domniță așteptînd o vorbă, o privire; apoĭ, foarte trist, cu spatele încovoiate ca de durere, scobori ușor scările, se șterse.

Domnița tăcea neclintită, palidă, parcă aștepta moartea. Privea în neștire spre grădinița plină de florĭ, de flacările trandafirilor, spre șirul de plopĭ care hotărnicea curtea, spre zarea înnecată de razele piezișe ale soareluĭ, și-șĭ simțea în piept o inimă care parcă se fărîma clipă cu clipă, care-șĭ stîngea bătăile. Cea maĭ mare nenorocire aceasta era! După aceasta nu putea să urmeze de cît *sfîrșitul*. Gîndul acesta se împuternicea, îĭ sfredelea creerul ca un burghiŭ de foc; sfîrșitul, cumplitul sfîrșit care trebuia să închee o vieață așa de curată! Pentru ce aceastà pedeapsă nemeritată, Dumnezeule ? Și se simțea așa de nenorocită, așa de jalnică, gemînd supt o nenorocire așa de mare, încît parcă-ĭ venea să închidă ochiĭ, să se prăbușească, să sfîrșească totul într'o moarte, care singură putea fi alinarea desăvîrșită.

In văzduhul liniştit al apusului, undeva, in innălţime, o pasere singuratecă ţipă de citeva ori slab, prelung, melodios. Domniţa inchise iar ochiĭ, intr'o noapte amară de durere. Sus, in răceala, in singurătatea innălţimilor, parcă ţipase sufletul eĭ, dintr'odată despărţit de trup.

Dar deodată tresări sub săgeata unuĭ fior de groază. Trăsura luĭ George intra duruind in ogradă, intr'un amestec de glasurĭ care-ĭ păru neobişnuit. Ca izbită de ceva se ridică in picioare şi uşor, cu teama de a nu fi zărită şi auzită, trecu in sală şi de-acolo in odaia eĭ. Zdrobită se aşeză in jilţ, innaintea meseĭ de stejar, şi aşteptă. Trebuia, trebuia să se intimple ceva!

Tăcerea din juru-ĭ o chinuia cu un sfiriit ascuţit care-ĭ pătrundea in urechĭ şi 'n cap. Apoĭ deodată sfiriitul conteni; un glas depărtat, in ogradă, se auzi; paşĭ răsunară in cerdac. Inima-ĭ zvicni tare, apoĭ i se strinse dureros.

George intră vesel, cu ochiĭ strălucitorĭ, trecindu-şi amindouă minile prin părul umezit:

«*Bonjour*, mamă! Eştĭ bine? foarte bine?....»

Şi domniţa, cu ochiĭ aţintiţĭ, băgă bine de seamă că veselia luĭ avea ceva prefăcut ca 'n multe alte dăţĭ, că 'n glasul răsunător se amesteca ceva nesigur, ca o teamă. Il privea cu ochiĭ marĭ şi nu-şi putea bine inchipui ce anume se va intimpla. El iĭ sărută mina inclinindu-se, apoĭ incepu a vorbi lucrurĭ obişnuite, pe care ea insă nu le putea pricepe, chinuită de vorbele eĭ, care se pregăteaŭ să izvorască, să izbească.

Băiatul se oprise mirat. Cu faţa albă, cu ochiĭ arzătorĭ, domniţa se ridicase din jilţ. Glasul eĭ avea ceva adinc, greu, o suferinţă fară nume:

«George!.... spune ce-aĭ făcut? pentru ce mă necinsteştĭ?»

El se trase indărăt ca izbit de-o palmă.

«Pentru ce, George? De ce tacĭ? Tot, tot am aflat! ah! am aflat totul, dar maĭ bine aşĭ fi murit!... Pentru ce iţĭ tăvăleştĭ prin noroiŭ numele? pentru ce calcĭ in picioare mindria mea?..»

Era un bocet maĭ curind de cit un strigăt de revoltă. Şi băiatul galben, intăiŭ cercă să zimbească strimtorat, fugea cu ochiĭ in lăturĭ, apoĭ deodată se incruntă, cercă să spue ceva:

«Ce este, mamă? nu inţeleg!....»

In glasul domniţeĭ creştea minia:

«Nu inţelegĭ? de ce nu inţelegĭ, copil nenorocit! Ştiu sigur! auzĭ tu? ştiŭ sigur! ştiu sigur, nenorocitule, ce-aĭ făcut! Maĭ bine mureaĭ din leagăn!

— Aŭ venit poliţe pentru plată? intrebă deodată tinărul.

— Cum? cum? aĭ mărturisit! Ah! e adevărat! e adevărat! ah! e adevărat! Nenorocitule! nenorocitule! ce-aĭ făcut cu sufletul meŭ! Pentru ce-aĭ ucis in mine şi nădejdea aceasta?...»

Şi căzu istovită in scaun cu ochiĭ ingrozitorĭ aţintiţĭ.

Dar in tinăr vorbeaŭ patimile; şi cu un glas de minie izbucni.

«Pentru ce-aŭ venit să-ţĭ spue? Cine-a venit? Canalia! trebue impuşcat ticălosul care m'a inşelat şi a venit la tine! Trebuia să aştepte!....»

Se opri scurt. Domniţa gifiia:

«Să aştepte? Pină cind să aştepte? Pină ce voiŭ muri eŭ!... Ah! copilul meŭ eştĭ tu? Singe din singele meŭ?...... Cine eştĭ tu? mişelule! cine eştĭ? Nu eştĭ copilul meŭ! Cine mi te-a instrăinat? Cine te-a otrăvit?...»

Tinărul tăcea. Apoĭ deodată şovăi, duse mina la frunte şi se lăsă greŭ pe un scaun.

O tăcere adincă urmă, ca după un vifor. Ochiĭ domniţeĭ ardeaŭ ca doĭ cărbunĭ in umbra fumurie pe care o strecura amurgitul prin geamurĭ.

George zise deodată oftind amar:

«De-acuma innainte ştiŭ ce am de făcut! Voiŭ spăla pata cinsteĭ tale!...»

Mama tresări; tinărul oftă iar. O tăcere lungă, grea. George se sculă repede.

«S'a sfirşit! de-acuma mă duc!...

— Stăĭ! zise incet domniţa, fără să poată face o mişcare. Unde te ducĭ?

— Ştiĭ bine unde mă duc, mamă! gemu cu durere băiatul.

— Stăĭ, nenorocită fiinţă, stăĭ şi spune cit datoreştĭ.. Spune, —şi gindeşte-te că m'aĭ apropiat la un pas de mormint.... Hotărirea ta dovedeşte că nu uiţĭ cine eştĭ.... Cit iţĭ trebue?» Tinărul tăcea incruntat. «Spune! Zece, douăzecĭ de miĭ? Nu? Treizecĭ!»

George işĭ inclină uşor capul.

«Bine!» zise abia auzit domniţa, apoĭ oftă.

Atuncĭ băiatul se apropiè, puse o sărutare pe mina albă intinsă in lungul braţuluĭ de la jilţ şi se retrase in virful picioarelor, cu faţa chinuită parcă de o boală ascunsă.

Şi domniţa rămase singură în tăcerea odăii, fără vieaţă, fără voinţă. Aşa de repede s'a sfîrşit totul? Aşa de repede a trecut această furtună istovitoare? Copilul ei a fost acesta, care aşa de uşor i s'a părut străin? Copilul ei a fost? Nu n'a fost copilul ei! Dac'ar fi fost copilul ei, adevărat, aproape de ea, un suflet, acelaşi suflet, acuma n'ar mai fi trăit, nu şi-ar mai fi simţind inima bătînd încă, nu şi-ar mai fi simţit sufletul plin parcă de otravă. Greŭ, greŭ, curgeaŭ ideile, sterpe; şi parc'un suflet avusese şi acuma nu-l mai avea. Parcă toată fiinţa i se sfărîmase, i se împrăştiase, şi totuşi haina grea de lut acolo era.

Însfîrşit a venit această izbucnire? A trecut? De cincisprezece ani o vieaţă de nemişcare, o vieaţă aspră şi mîndră,— s'acuma deodată, într'o clipă, totul s'a prăbuşit. De ce amărăciunea anilor dintăiŭ, de ce un suflet curat apoi, de ce copiii în cari nădăjduia mîngîiere?

A trecut furtuna, dar parcă tot stă pe marginea unei prăpăstii; parcă îi vine să rîză, parcă stă într'o umbră de nebunie. Ce este? Auzul ascuţit deodată prinde glasuri prin grosimea zidurilor. Şi nu e o părere; de bună-seamă că nu. Aude glasul dulce, argintiŭ al Eugeniei, aude glasul limpede al lui George, glasul copiilor ei,—şi o undă de rîs adie.... O părere a fost? Un întuneric adînc de moarte a fost, o suflare de uragan, care trecu prin sufletul otrăvit al mamei,—şi lacrămile iuţi, cu zguduirile de friguri ale unei dureri nemărginite porniră. Ca într'o prăpastie a morţii căzu; corpul greŭ, de plumb, căzu ca într'o prăpastie şi o răceală de ghiaţă i se sui ca din pămînt prin picioarele slăbite.

«A! s'a sfîrşit! gîndi domniţa Maria. S'a sfîrşit!...» Şi lacrămile se opriră. «S'a sfîrşit!» şopti încet, şi tresări, ca la auzul unui glas străin. Apoi îşi duse încet, greŭ, mîna la frunte. Voi să se scoale; picioarele eraŭ de piatră. «Da! s'a sfîrşit! aici e mormîntul!» ofta iar sfîşietor, şi lacrămile oprite porniră iar fierbinţi, ca un plumb topit, ce-i brăzda adînc faţa şi-i seca ochii neclintiţi.

O înduioşare mare, o milă, ca de la cineva străin o învălui, şi iar se opriră lacrămile. De-acuma s'a sfîrşit, totul s'a sfîrşit!

La urmă şopti încet, foarte trist, prin întuneric:

«O să trimit, să vie boerul Emanoil....»

. . . .

Tîrziŭ, cătră miezul nopţii, după ce venise înspăimîntat, ca

într'o suflare de furtună, boerul Emanoil asculta întristat povestirea întîmplărilor, stînd cu bărbia în palma dreaptă, cu cotul pe genunchiŭ, aproape de jilţul domniţei. Asculta vorbe care picuraŭ rar, slăbite, suflate parcă de o durere lăuntrică, şi privea cu inima strînsă la faţa răvăşită şi la ochii arşi.

Cînd glasul tăcu, rămase tăcut. Nu putea să rostească nici-o vorbă.

«Ce zici, prietene?» întrebă încet domniţa.

Boerul Emanoil răspunse încet:

«Ce pot să spun eŭ? Nu mai pot spune nimic....»

Domniţa Maria parcă privea ceva nevăzut înainte-i.

«Cum ai venit, cucoane Emanoil, cum m'am liniştit... Întăiŭ am crezut că vine moartea, apoi am crezut că m'a cuprins îngheţul paraliziei.... Ah! ce ceas amar, ce ceas de groază!.... Şi singură, singură ca într'un pustiŭ!...

— N'a venit nimeni?

— Nu, n'am vrut eŭ să văd pe nimeni.... Voiam să mor singuratică, cum am trăit.... Acuma bine c'ai venit, prietene..... M'am mai liniştit,—dar ce grozăvie e în mine, ce grozăvie în sufletul meŭ, după cincisprezece ani de pace... ani fără nici-o tresărire... Anii aceia aŭ fost mîndria mea, cucoane Emanoil.... Şi acuma nu ştiŭ ce să mai spun.... Ah! prietene, prietene! îţi aduci aminte de vara aceia a anului 70? Nu ştiŭ dacă-ţi aminteşti... Era într'o după amiază, şi vorbeam singuri,— şi-mi aduc aminte că-ţi spuneam că marea mea mîngîiere îmi vor fi copiii... Dar dumneata nu ştii, prietene, ce era atunci în sufletul meŭ, şi nici nu trebue să ştii.... Acuma m'am răzgîndit: nu trebue să mai ştii nimic.... Ce ţi-ar folosi? Acuma am rămas aşa de singură—şi nu înţeleg de ce....»

Iar boerul Emanoil tăcea şi privea pe gînduri trupul mîndru acuma aşa de zdrobit, sufletul tare acuma aşa de înfricoşat. Nu spunea nimic, dar se gîndea la trecut; şi poate şi domniţa pricepea că se gîndeşte boerul la răceala sufletească pe care o adusese marea ei mîndrie, poate înţelegea însfîrşit că simţirile străine aŭ înnăbuşit totdeauna flacăra dragostei care este cel mai mare bine!

Poate pricepea, căci îşi plecă fruntea şi nu mai zise nimic.

În lumina tremurătoare a luminărilor boerul Emanoil oftă, apoi se sculă încet, apucă mîna domniţei şi o sărută. După aceia o privi lung, cu milă.

«N'o să mă uiţi, cucoane Emanoil, o să mai vii să mă vezi...

— O să vin în fiecare zi...» șopti încet, cu mîhnire, boerul.

Și domnița asculta cum i se depărtaŭ pașiĭ, il auzi în capătul cerdacului tușind innăbușit: și deodată după bătrîneța aceasta care plecase, slabă și tristă, îĭ apăru intr'o lumină depărtată tînărul de odinioară....

Și innainte-ĭ, în lumină, în tăcere, domnița Maria își văzu parcă pentru întăia oară după anĭ de uitare portretul tinereții, mare, luminos, în cadru-ĭ de aur, strălucind de tinerețe, cu ochiĭ plinĭ ca de o fericire mare. Și încet, privindu-șĭ icoana tinereții pierdute, domnița iar văzu izvorînd din întunericul uitării tot trecutul neinduplecat, cu inima aceia singuratică și rece, care nicĭ pe copiĭ nu putuse să-ĭ ție aproape, cu inima pustie și stearpă care singera acum!

Si o intrebare izvori în singurătatea neturburată, o intrebare care nu se știe de unde pornește: de la trupul frînt în jilț spre portretul tinereții, saŭ de la tinerețea altei vremĭ spre stingerea de-acum: o intrebare care parcă lua ființă intr'un oftat amar:

«Ce-aĭ făcut cu sufletul tăŭ?»

Și atuncĭ din ochiĭ stinșĭ aĭ domniței Maria două lacrămĭ picurară ca pe un mormînt.

MIHAIL SADOVEANU

Dela M. Kogălniceanu la d. Maiorescu

— Spiritul critic în cultura romînească — [1]

Influența unei culturi străine însamnă influențarea în obiceiuri, în forme politice, în morală, în organizarea vieții, în literatură etc. a unui popor de cătră altul saŭ altele.

Poporul influențat poate asimila cultura, ori în mod pasiv, adică la întîmplare, fără alegere, fără *critică*, ori criticînd, cernînd elementele culturii străine, pentru a-și însuși numai ceea ce-i trebue și tocmai ceea ce-i trebue pentru dezvoltarea propriilor sale bogății, energii, capacități și aplicări. O cultură străină împrumutată, este ca un capital străin, menit să pună în utilitate spre cel mai mare beneficiu o bogăție națională, care altmintrelea ar rămînea neexploatată. In cursul acestui studiu vom avea ocazia să ilustrăm acest adevăr. Acuma, anticipînd, ne mulțumim să spunem, ca exemplu, că bogăția limbii populare și a spiritului popular au rămas un subsol neexploatat, cîtă vreme cultura apusană, reprezentată mai ales prin A. Russo și Alexandri, nu și-a îndeplinit rolul ei salutar.

1). Acest articol și cele care vor mai urma, fac parte dintr'un studiu mai lung, care va apare în volum și din care o parte s'a publicat și în revista *Curentul Nou* (No. 1). Pentru ca cetitorii *Vieții romînești* să aibă ordinea complectă a ideilor, care se sprijină unele pe altele, voiu da, în rezumat, ideile conținute în articolul publicat în revista amintită mai sus: Poporul romîn aproape n'a luat parte la formarea culturii europene, din cauza istoriei sale nenorocite, dar a luat o parte indirectă, oprind pe barbari de a invada Europa și a distruge cultura. Așa că atunci, cînd a luat cultura din Apus, cultura asta n'a fost o pomană, pentrucă avea drept la ea. Toate popoarele au împrumutat unele de la altele; poporul romîn a împrumutat mai mult. Romînii, care au împrumutat la început dela Orient, începînd din veacul al XVI-lea, au împrumutat dela Apus, și cine se ridică împotriva celor de la 1848, ar trebui să se ridice împotriva tuturor influențelor străine, începînd dela cea slavo-bulgară, ori, dacă sînt dușmani numai ai influențelor apusene, ar trebui să se ridice împotriva tuturor influențelor apusene: cea husită, cea luterană, cea poloneză, mai ales, din veacul al XVII-lea. Și aceĭ care se ridică împotriva lui 1848, se fac, fără să vrea, apărătorii fanariotismului și rusismului dinainte de 1848. Dintre toate *momentele vechi* ale influenței străine, cel mai important e influența polonă în Moldova în veacul al XVII-lea căreia îi datorim o mișcare însemnată culturală, care ar fi scurtat cu două veacuri drumul până la complecta lumină, dacă păturile moldovenești n'ar fi fost prea înapoiate atunci pentru acea cultură și dacă influența polonă n'ar fi dispărut prea repede (prin decăderea Poloniei și

Despre necesitatea influenţei apusene în cultura rominească am vorbit deja şi vom mai vorbi. Discuţia poate fi numai relativ la ceia ce a fost şi este *potrivit, adaptabil* sufletului poporului romin, adică în privinţa problemei care anume elemente ale culturii apusene au trebuit să fie asimilate. Şi *alegerea* acestor elemente a fost opera şcolii critice din Moldova în veacul al XIX-lea.

Cînd, în acest veac, cultura apuseană a început să pătrundă mai puternic în ţările romine, ea a găsit, la porţile Moldovei mai ales, — păzitori care s'o examineze şi să-şi dea samă de ceea ce ne trebuia. Că n'au greşit deloc, nu se poate spune, căci nimic în lume nu poate fi perfect.

Era nu numai fatal, dar chiar necesar, ca ţările romine să lepede haina fanarioto-turcă şi să se organizeze europeneşte; ca Rominii să-şi îmbogăţească limba cu cuvinte nouă, corespunzătoare cu lucrurile şi ideile nouă introduse; ca în locul obiceiurilor fanariote să se introducă obiceiuri europene; ca Rominii să producă şi ei o literatură cultă (căci aveau numai una populară). Dar întrebarea era: *cum?*

Pentru a se răspunde la această întrebare, se cerea mare simţ de responsabilitate. Şi mare putere de analiză, căci dela rezolvirea justă a acestei întrebări, putea să rezulte o organizare a ţării nepotrivită cu *nevoile* acestui popor (şi nu cu *sufletul* lui, căci organizările statelor se repetă la popoare deosebite ca suflet, dar asămănătoare în evoluţia socială), o limbă

prin triumful grecismului). Influenţa apuseană, mai ales franceză, din veacul al XIX-lea, e ultimul şi cel mai important moment al influenţei culturii străine asupra Rominilor. Influenţa apuseană în Muntenia e mai mult o *influenţă politică şi socială*: *Muntenia creează statul modern romin*; în Moldova e *mai mult culturală*; *Moldova adaptează cultura apuseană la sufletul rominesc*. In Muntenia avem o legiune de patruzecioptişti (şi puţină literatură, mai ales lirică), în Moldova o legiune de literatori şi spirite critice. Cauza acestei deosebiri stă în deosebirea factorilor culturali: „In Muntenia o tradiţie culturală foarte slabă, curentul latinist şi curentul francez mai ales în ipostasul lui politic. In Moldova: o tradiţie culturală mai pronunţată, curentul latinist slab, curentul francez în ipostasul mai ales literar şi curentul poporan...“ Cauzele acestei deosebiri—o tradiţie mai puternică culturală în Moldova, o clasă revoluţionară mai puternică în Muntenia, legăturile mai strînse ale Munteniei cu Ardealul, Gh. Lazăr—vor fi studiate şi în articolul de faţă din această revistă, mai adăogind acuma încă o cauză importantă: clasa, din care au făcut parte criticii şi literatorii moldoveni din întâia jumătate a veacului al XIX-lea. In articolul rezumat aci mai aminteam şi ipoteza unei deosebiri de rasă, între Munteni şi Moldoveni, ipoteză însă, care e greu de transformat în teorie. Şi, în sfîrşit, enunţam *principiul* întregului acest studiu că: „Toată istoria culturii româneşti dela sfîrşitul veacului de mijloc până azi, e istoria introducerii şi a asimilării culturii străine în ţările romine: şi toată istoria culturii romîneşti din veacul al XVI-lea până azi nu e decît istoria *introducerii* şi *a asimilării* culturii apusene în ţările romine—cu mici împiedecări din partea fanariotismului şi a rusismului.“—Dacă imigrarea culturii apusene nu s'ar fi întîmplat, România ar fi rămas o ţară necivilizată, căci cultura antică se pierduse, în veacul de mijloc, pe pămîntul rominesc. Si, dacă ar fi fost ca Rominii *singuri* să creeze din nou civilizaţia, le-ar fi trebuit tot atîtea mii de ani, cît i-a trebuit civilizaţiei omeneşti de mai dinainte de Egipteni până azi, căci civilizaţia este o *acumulare în timp*.

schimonosită şi neconformă cu geniul limbii romîneşti, obiceiuri care să nu fie un progres faţă cu morala fanariotă, o literatură care să nu fie conformă cu *spiritul* rominesc şi rezultat al acestui spirit.

Era deci, încă odată, nevoe de un spirit critic, care să cerceteze şi să valideze numai acele elemente ale culturii apusene, care, ca să păstrăm comparaţia de mai sus,—erau proprii pentru a pune în valoare energia şi capacităţile romîneşti.

Necesitatea şi rolul criticii au fost înţelese tocmai în acest chip de către cei întâi reprezentanţi ai şcoalei de care vorbim.

Kogălniceanu (*Dacia literară*, 1840, pag. 205) se exprimă cu o claritate, care ar fi zădărnicit pretenţiile acelora care susţin că şcoala critică a început cu Junimea, dacă aceşti susţinători ar fi cunoscut istoria literaturii romîneşti.

> «Dar poate să mă întrebe cineva ce este *critica* şi pentru ce avem trebuinţă de această damă? La întrebarea dintâiu voiu răspunde în numerele viitoare prin un articol înnadins compus. Iar la cea a doua mă voiu mărgini a zice că înainte de zece ani, cînd era ruşine de a lua condeiul în mînă spre a compune ceva romîneşte, critica ar fi fost cu totul de prisos şi nepriincioasă literaturii născînde [1]). Astăzi s'au schimbat lucrurile; care n'are mania de a fi autor? Insuşi ţincii de pe laviţele şcoalelor au pretenţii a publica scrierile lor, pân şi tractaturi de filozofie. Fi bine, într'o asemine epohă, cînd se publică atîte cărţi, afară de bune, *nu este de neapărată nevoe că o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate, şi ca într'un ciur să le vînture*; lăudînd cele bune şi aruncînd în noianul uitării pre cele rele; şi una şi alta după principiile sale, şi fără a lua sama la persoana şi la starea autorilor?»

Spus'a, făcut'a altă ceva Junimea şi d. Maiorescu?

Iar în 1855, în articolul-program din primul număr al *Stelei Dunării*, vorbind de „*pacotila de versuri fără poezie*, de

1). Alecu Ruso (*Albina romînească*, 1846, anul XVIII, No. 13), într'un foileton intitulat *Critica criticii*, în care îşi apără împotriva lui D. Gusti piesa sa *Băcălia ambiţioasă*, şase ani mai tîrziu de cît Kogălniceanu, dar nouă ani mai înainte de „România literară“, crede că „critica nu ar prinde loc în epoca de astăzi, căci fără a vătăma vre-o iubire de sine, încă nu avem nici putem avea o literatură până mai tîrziu.“ Vom mai reveni asupra acestui articol, ni se pare necunoscut încă (în cartea d-lui Hanes nu e amintit şi nici piesa *Băcălia ambiţioasă*, anterioară piesei, *Provincialul la teatru naţional*, pentru care a fost surgunit la Soveja). Deocamdată să spunem numai că limba e mult mai imperfectă decît în articolele publicate în *România literară*. Se vede că, dacă în România literară i se corecta limba, aci nu i-a corectat'o nimeni, ori că la 1846 se deprinsese mai puţin cu limba pe care până la 1855 şi-o fi însuşit'o mai bine, căci se ştie că Russo îşi făcuse cultura în străinătate şi-i venea mai uşor să se exprime în franţuzeşte.

romane traduse și de *tratate anabaptisto-limbistice* a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi!" declară că:

> «Critica s'au făcut neapărată mai ales în timpul de față, cînd limba romînească este restignită pe fel de fel de cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, înfel de cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decît altele»

și anunță că va

> «păși hotăritor în contra tuturor semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată, s'au constituat succesorii muselor, năvălind Olimpul și Parnasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-i combate și de a-i resturna din posițiile usurpate».

Incă odată: d. Maiorescu n'a spus nimic mai mult și nici ...... cu un gest mai frumos. Și păcat că din autorii nemți ai d-lui Rădulescu-Motru, reese numai de cît că un Kogălniceanu a fost o mediocritate, un spirit lipsit de discernămînt, un utopist etten!.. [1])

I. Ionescu (*Romînia literară*, Hronica, 1855, p. 265) însărcinat cu «cronica» *Romîniei literare*, spune:

> «Am vrea ca *Hronica* noastră să fie ca o zugrăvire în miniatură a măreților întîmplări ale timpului nostru. Cercul privirilor noastre este mărginit prin chiar hotarele orizontului politic de față. *Tot ce se atinge de Romănimea Principatelor, este al nostru de a cerne și de a cerceta încît poate să fie spre binele ei material și moral*».

A. Ruso (*Romînia literară*, 1855. «Cugetări», 201), se exprimă printr'o figură, care aduce cu comparația ce o făceam adinioarea: «Critica, zice el, e dreptul obștesc de a adeveri *bunătatea marfei*» ....«Este nevoe de a întemeia critica și de a cumpăni de acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor»...

«Critica e o faptă romînească de nevoe», zice aiurea (p. 218) acelaș scriitor, deși știe bine că «poate va vătăma iubirea de sine» a unora, căci Romînii nu înțeleg două lucruri mai cu samă: «porneala limbii și noima criticii». Și la întrebarea (p. 276): «De potopul latinirii ce și cine a scăpa limba?», el răs-

---

1). „In politică nu suntem pentru utopii" (M. Kogălniceanu, *Steaua Dunării*, 1). De altmintrelea istoria Romîniei contemporane o dovedește. El era atît de mult om de stat, încît răspunzînd la învinuirea de „ideologie" adusă de Logofătul Petru Rusăt unor ziare ale vremei, face constatarea că Romînii prin firea lor nu-s ideologi (*Steaua Dunării*, I. 32)—greșind, căci trebuia să spună „Moldovenii", nu Romînii, de oarece mulți dintre Munteni au fost mai mult sau mai puțin ideologi, ceea ce este *fatal* și *inerent* perioadelor revoluționare. Dacă în Moldova ar fi fost condiții mai prielnice spiritului revoluționar, ar fi fost și acolo ideologi.

punde: critica (p. 118). «Norocire că în *Moldova* se găsesc critici» (*Steaua Dunării* II, 5).

Iată dar că chiar dela început în Moldova se simte nevoia criticei; nevoia e conștientă, scopul bine hotărît: a nimici sistemele limbistice raționaliste, a feri limba și literatura de desnaționalizare, a arunca «în noianul uitării» pretențiile nejustificate.... a prezida la introducerea culturii străine și la asimilarea ei.

Mai departe, conștiința de nevoia acestei critici a adaptării culturii străine la noi va fi reprezentată de societatea Junimea din Iași, întrupîndu-se mai ales în cel mai strălucit reprezentant al Junimei, D. Maiorescu, a cărui activitate, *până la 1880*, nu e decît continuarea acestei critici a adaptării culturii străine.

> «Din momentul în care se recunoaște, că sîntem *în transițiune*, din acel moment se recunoaște *legitimitatea criticei* și se osîndește lenevirea, care așteaptă binele în viitor fără nici o luptă.» (*Critice*, I, 246, Observări polemice, 1869).

> «Cine însă fără critică poate păși cu siguranță?.... ......Critica, fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orice jertfe și în mijlocul a ori citor ruine trebue implîntat semnul adevărului.» (*Critice*, I, 365. 394, Directia Nouă, 1872).

Dacă Muntenia a făcut, cum am spus, o operă de un interes mai urgent: asimilarea formelor politice, Moldovei îi revine meritul de a fi prezidat, în timp de 40 de ani, dela 1840 până la 1880, la asimilarea culturii în celelalte forme ale ei.

«*Romînia literară*, *Steaua Dunării* și *Zimbrul* (zice «Gazeta de Transilvania», 1856).... bornate, de un provințialism filistic, ele socotesc că un milionaș de Moldoveni sînt de ajuns, ca singuri să împlinească misiunea ce destinul a împărțit'o Romînilor»; la care A. Ruso (*Steaua Dunării*, II, 5) răspunde că «milionașul de Moldoveni, care de 80 de ani traește de ideile filozofice ale lumii civilizate» are acest drept. Și Russo, capul cel mai teoretic al acestei școli critice adeverește de repețite ori constatarea, pe care am făcut'o, că Moldovei i se datorește cultura romînească așa cum e astăzi.

> «Literatura romînă, zice el (*Romînia literară* «Cugetări», 119) se împarte astăzi în două școli: una ce își are cuibul în București, unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele în orice țipet discordant se sfîrșesc, în lune, io, int etc, al doilea, ce s'ar putea numi eclectică, are mai mulți partizani în Moldova: aceasta este școala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru Romîni și romînește și a face o literatură numai din vițele noastre, iar nu din limba Franțezilor, a Italienilor și a jargonului neînțeles din Ardeal».

In adevăr: «Cei din rari și respectabili Moldoveni ce s'au încercat în nevinovate *forme*, au avut puțini imitatori» (p. 349) și au avut meritul numai că au dat un impuls mișcării literare prin poezie și istorie, continuă Russo, gîndindu-se, probabil, mai ales la Asake, care n'a făcut, în realitate, parte nici dintr'o școală, slujind ca un fel de punte de trecere între spiritul cel vechiu și cel nou. Din pricina acestei atitudini *critice*, acestui spirit «eclectic», Moldovenii (p. 339) erau acuzați de școala adversă din Blaj și București de «reacționari, aristocrați, slavoni, rusolatri». Aiurea, în numele Moldovenilor, se roagă de Ardeleni să fie lăsați să lucreze în voe „limbușoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită și ce a mai fi......» «Noi Moldovenii din potrivă, simțim că mare avuție, inspirație și limbistică este în cîntecele desprețuite în Ardeal, și cu ele și voia criticului vom urma înainte cercetările retrospective». (p. 350).

*

In articolul amintit în nota dela început, voind să precizez factorii culturii romînești din Moldova, în deosebire de Muntenia, am arătat că curentul latinist a fost mai slab în Moldova și am arătat, în treacăt, pricinile.

Să tratăm acuma această chestie, care e de o importanță deosebită.

In Moldova a lipsit o clasă mijlocie națională, cu instincte revoluționare. Existența unei asemenea clase în Muntenia, a format un mediu favorabil pentru răspîndirea ideilor revoluționare, a făcut să se prindă ușor toate «noutățile» și toate «exagerările». In Moldova, lipsa unei asemenea clase a făcut ca generoasa mișcare «de la 48» să fie mult mai palidă și să se stingă imediat. Curentul francez, ca curent politic, a fost mai slab. Curentul latinist, care, prin origina și prin conținutul său, era un curent revoluționar, deși în aparență era unul linguistic și istoric, n'a putut prinde în Moldova, căci, nefiind o clasă, cum am spus, cu instincte revoluționare, n'avea unde să se dezvolte, nu era *cerut*, nu putea să aibă trecere. «Iașul, zice A. Russo («Holera», in *Calendarul Bucurnului Romîn pe 1853*, articol, care lipsește în lista D-lui Haneș) la 1839 ca și astăzi nu se deosebea prin vre un *entuziasm strașnic* pentru nici o individualitate sau pentru vre-o *pricină*.»

Apoi, Muntenia avea mult mai multe legături cu Transilvania, de cît Moldova, din pricina poziției geografice. De aceea schimbul de idei și de cărți era mai mare. Grație acestei legături mai mari, Gh. Lazăr trece în Muntenia și nu în Moldova.

Și, cu aceasta, ajungem la o a treia pricină a deosebirii între curentul latinist din Moldova și Muntenia. Gheorghe Lazăr a fost un mare apostol, o puternică personalitate. Dacă e greșită teoria, care nu dă nicio importanță individualităților în mișcările sociale, punînd totul pe socoteala maselor, de sigur că e greșită și teoria aceea, care explică mișcările sociale prin *inițiativa* individualităților. O personalitate, oricît de puternică, nu poate avea înriurire decît în niște împrejurări favorabile. Și, tot așa: un curent popular, o tendință socială nu poate ajunge la o *realizare* decît întrupată în individualități puternice. Dacă Gh. Lazăr ar fi venit în Moldova, curentul latinist ar fi fost mai puternic aici, dar nu ca în Muntenia, pentrucă în Moldova împrejurările, în care să se desvolte, erau mai slabe. O importantă împrejurare am văzut'o deja—celelalte le vom vedea mai pe urmă—o clasă mijlocie națională. Are mare înțeles ceea ce ne spune P. Poenaru, că la școala lui Gh. Lazăr veneau elevi din toate clasele și anume și *prăvăliași*. Cum vedeți, clasa mijlocie *a auzit* cuvîntul apostolului și, de sigur, l'a răspîndit mai departe. Trebue să ne închipuim *cum* erau înțelese cuvintele patriotice și revoluționare ale lui Lazăr de acești prăvăliași și cum ar fi fost înțelese de fiii de boeri din Moldova.

In Moldova scriitorii de samă și reprezentanții școlii critice au fost *toți* fii de boeri, și anume din clasa boerilor mai mici, *în deosebire de Muntenia*. Aceasta este a patra cauză, pentru care în Moldova s'a născut școala critică, adecă—ceea ce este același lucru—pentru care exagerările n'au prins. Au fost și în Moldova cîțiva reprezentanți ai exagerărilor: Aceia au fost din clasele mai de jos și mai lipsiți de talent, vorbim de școala lui Barnuțiu, «fracțiunea liberă și independentă», ai cărei corifei au fost Tacu, Lateș, Gheorghiu, etc. (vezi Maiorescu, *Critice*, III, 74).

Acești fii de boeri au avut parte de mai multă învățătură. Părinții lor au avut marele merit (vezi Alexandri *Proza*, I. Ghica, *Scrisori*) de a-și trimite fiii la școli străine, uneori foarte serioase. Kogălniceanu, A. Russo au făcut studii solide, care vor avea partea lor în apariția spiritului critic în Moldova.—Acești fii de boeri, fiind boeri, au putut să aibă mai mult răgaz pentru studiu de cît alții. Și, mai important, din pricina clasei din care făceau parte, moșteniseră un suflet mai conservator, deci mai refractar la «noutăți». Adunînd acest conservatism cu lipsa unei clase revoluționare, vom înțelege și mai bine explicația socială a lucrului. La acestea va trebui să adaogăm elementul cel mai important al sufletului acestor fii de boeri, tradiția culturală moldovenească, mai puternică decît în Muntenia, care, firește, se păstrase mai puternică la clasa boerească din Moldova și care e factorul, poate, cel mai important al apariției atitudinii critice, în orice caz tot atît de important ca și primul: lipsa unei clase revoluționare.

> «Multă știință au fost odată sămănată în ogorul romînesc, zice Ruso.... multă carte, multă știință istorică, politică, finanțiară se ivesc ici cole, dar plutind de abie în răsipele aduse de veacul al XVIII-lea» (*Romînia literară*, «Amintiri», 443).

Aceasta este tradiția culturală. A. Russo exagerează în

rîndurile citate mai sus, dar e adevărat că vechea cultură moldovenească din veacul al XVII-lea nu s'a pierdut cu totul, ci a ajuns până la veacul al XIX-lea «plutind pe răsipele aduse de veacul al XVIII-lea».

Ce însamnă această tradiție culturală?

Mai întâi o deprindere cu ale culturii, mai ales în clasa de sus *), deprindere trecută prin moștenire până la bonjuriștii moldoveni de la 1840, un fel de rafinare, trecută prin hereditate de la generație la generație. E lucru mare cînd un creer se subțiază în mai multe generații. Și ultima generație—cea dela 1840—se născuse prin urmare, cu o mai mare pregătire înăscută pentru cultură. Apoi o deprindere cu ale culturii trecută prin educație, o generație moștenind de la alta deprinderea de a ceti, oare-care cunoștinți mai deosebite, în specie: o bibliotecă de cărți vechi romînești religioase, poate manuscrise de cronicari, cărți profane tipărite. Și contactul cu niște părinți mai mult sau mai puțin cunoscători ai vechii literaturi. Un C. Negruzzi, copil, are la îndămînă o bibliotecă bogată de cărți vechi romînești a tatălui său. (*Opere*, I «Cum am învățat romînește»). Iată tradiția culturală.

Al doilea, o literatură mai bogată și mai superioară în Moldova, implicată în cele spuse mai sus, căci fără aceasta n'ar fi fost vre-o rafinare și deprindere culturală de moștenit. Cea dintâiu întrebuințare literară a limbii romînești se face în Maramureș, în veacul al XV-lea. Prin influența husită, se traduc cîteva cărți bisericești în romînește. Dar Maramureșul e aproape de Moldova, mai ales de Bucovina, inima Moldovei de atunci, cu care avea multe legături, fiind chiar multe familii, care locuiau jumătate în Moldova, jumătate în Maramureș (*Iorga*: «Istoria literaturii religioase a Romînilor», 39). Prin urmare, aceste traduceri vor fi trecut de timpuriu în Moldova și vor fi răspîndit, cît de puțin, cultura religioasă. Și e sigur că au trecut, căci copiile de pe aceste manuscrise s'au găsit în Moldova. Iată dar, că începutul culturii, în romînește, își are locul în Moldova.

Dar adevărata cultură, în vremile de la început, trebue s'o căutăm în slavonește. Cultura, sub forma slavonă, a fost mai serioasă în Moldova. «De la Teoctist (pe la jumătatea veacului al XV-lea) pornește un șir neîntrerupt de cărturari de slavonește, pe un timp cînd în Țara romînească necontenitele lupte pentru Domnie opreau orice silinți spre lumină, spre artă» (*Iorga*, Ist. lit. rel. 14). În acest veac avîntul de cultură e mare în Moldova, ocrotit de Ștefan cel mare pe cînd în Muntenia «împrejurările au fost și mai puțin prielnice... și rodul învățăturii

*) D. Iorga (*Opinions Pernicieuses*.... 97) spune că are, în biblioteca sa, un Suetoniu, care aparținea în 1797 unui boer Palade. Tot D-sa citează pe Wolf, care vorbește, în veacul al XVIII-lea, de învățătura și inteligența unor boeri moldoveni.—D. Panu (*Săptămîna*, 80) zice: „In tot timpul Iașul a fost superior Bucureștiului prin cultura lui și *printr'o clasă de boeri inteligenți și culți*".

a răsărit și mai slab» (*Iorga* pp. 44. 46). Și în Moldova, în acest vear, apare și istoriografia, bine înțeles în slavonește. A avea deja scrieri istorice oricît de rudimentare, e un mare pas. În toată vremea cultura slavonă a fost mai serioasă în Moldova. Tot în acest veac al XVI-lea, ne spune d. Iorga (p. 106), chiar caligrafia era mai frumoasă în Moldova, pe cînd în Muntenia, unde decadența era mai mare, piserii erau mult inferiori. În Moldova nu sînt acte domnești de danie sau de judecată, scrise în romînește, până în al doilea deceniu al veacului al XVII-lea nu ca în Muntenia «mai puțin *așezată* și cultă» (*Iorga*, p. 121). Cînd vine Warlaam în scaunul mitropolitan, în veacul al XVII lea găsește o mulțime de manuscrise traduse gata pentru tipar, mai multe de cît în Muntenia (*Iorga*, p. 157) într'o «limbă mult mai puternică, mai sunătoare și mai plină de viață—*însușiri care vor rămânea până acum vre-o douăzeci-trei-zeci de ani caracteristice pentru lucrările literare moldovene*» zice d. Iorga, ceea ce însamnă—tocmai ceia ce ne încercăm să dovedim—importanța tradiției în Moldova. Și dacă «până acum douăzeci-treizeci de ani", e că de douăzeci-treizeci de ani nu mai e Moldova ori Muntenia, ci Romînia, nu mai poate fi Iașul-moldovan ori Bucureștiul-muntean, ci Bucureștiul-romîn. Să mai adăogăm, tot după d. Iorga (p. 149) că în veacul al XVII-le mulțumită școalei de la Trei-Erarhi, erau în Moldova mulți diaci, care întrebuințau cu pricepere limba slavonească, nu ca în Muntenia, unde cărturarii, mult mai slabi și nepregătiți, se foloseau de formulare și dicționare.

Așa dar, prin traducerile făcute sub influența husită, prin cultura slavonă, prin istoriografia slavonă, în Moldova se făcuse mai mare deprindere culturală, mai mare fond pentru viitoarea tradiție, care ne interesează. Dela traducerile maramureșene începe cultura, care va forma tradiția moștenită de veacul XIX-lea.

Dar ceea ce e fără măsură de important și deosebește Moldova de celelalte provincii, ridicînd'o mult mai presus, e influența polonează din veacul al XVI și mai ales al XVII-lea. (Pentru fapte, vezi *Iorga*, *Ist. lit. bisericești*, mai ales pg. 113, 133 și *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII lea*, „Influența polona", de acelaș).

Influența polonă a fost o influență apuseană, înalt culturală și—mai ales—un capital străin menit a valorifica sufletul și talentul romînesc. Ei îi datorim pe cronicarii-cugetători ai veacului al XVII-lea și începutului celui al XVIII-lea (afară de Cantemir, care, cum am spus, e un product al spiritului multilateral european). Acuma vom avea scriitori, care scriu în romînește, care *cugetă*, *discută*, care dezgroapă trecutul descălecatu'ui întâiu și celui al doilea, care aduc idei nouă, care provoacă *o mișcare în spirite*, care încearcă și alte genuri nouă, fie măcar spre a arăta că limba romînă e capabilă pentru ele (Introducerea lui M. Costin la *Viața lumii*).

Cultura mai dinainte, slavonă, mai puternică în Moldova, această cultură nouă a veacului al XVII-lea, nu se vor pierde cu totul în veacul al XVIII-lea. Va veni ceva și până la veacul al XIX-lea «plutind de abie în răsipele aduse de veacul al XVIII-lea», cum zice Russo. Ceeace a venit «plutind» a făcut acea deprindere și rafinare de care am vorbit mai sus. Scriitorii, a căror tendință voim s'o explicăm prin aceste urme rămase din vechea cultură—tradiția—au fost, și ei, conștienți de lucrul acesta și A. Russo ne spune că: «In Moldova clerul avea mare nume de învățătură și de evlavie» (*Rom. lit.* «Cugetări», 201) și aiurea, dîndu-și samă totodată și de influența salutară a Apusului și par'că voind să afirme că progresul rominismului e concomitant cu influența Apusului zice:

«Dela Costineștii crescuți în țeara leșească și până la noi, tot drumurile Apusului sînt bătute de prunci romîni» (*Rom. lit.* «Amintiri», 443),

care e o justificare a celor spuse de noi, că influențele salutare au venit din Apus și că Costineștii și ceilalți sînt—istoricește și filozoficește—premergătorii generației dela 1848. O spune, cum vedeți un patruzecioptist.

Dar cînd această literatură—care lăsase o urmă în spiritul moldovenesc: rafinarea, deprinderea cu ale culturii și chiar o culturalitate de fapt—este dezgropată, dată la iveală, cînd Moldovenii culți nu se mai satură de dînsa: Russo o cetește cu lăcomie, mîndrindu-se cu ea, Kogălniceanu o publică și o analizează, Negruzzi «șterge colbul de pe cronice bătrîne», Asaki chiar, o recomandă ca limbă literară (deși face, în alte privinți, greșeli mari), ziarele, cum e *Gazeta de Moldova*, o analizează, o ridică în naltul cerului, cînd, cu un cuvînt, Moldovenii culți sînt captivați și plini de literatura veche, atunci la *urmă*, de care vorbeam mai sus, de care vorbește și Ruso, adăogîndu-se influența *actuală* a paginilor pline de «limba veche și 'nțeleaptă», adăogîndu-se și «optzeci de ani» de cînd Moldovenii trăesc «de ideile filozofice ale lumii» (A. Ruso, *Steaua Dunării*, II, 5), adecă mai intensa cultură apuseană a Moldovei dela începutul veacului al XIX-lea—e fatal să se afirme un spirit critic.

E interesant a insista asupra acestei chestii și a vedea cum A. Ruso, acest spirit pătrunzător, n'a lăsat nimic neobservat și a spus tot ce se poate spune asupra acestei particularități a culturii moldovenești, care explică apariția spiritului critic în Moldova și nu aiurea. «Școalele *limbistice*, zice el (*R. lit.* «Cugetări», 251), au cuibul lor în București și în Ardeal». Pe Ardeleni nu-i scuzează, căci au tradiție. Pe Munteni îi scuzează, pentru că ei n'au[1]; «Seama Ardealului în istoria nouă a limbii e mai grea. Ardealul ce are tradiția....» Și cei ce nesocotesc tradiția și «care toate înlăturează și pomenirea chiar a tradiției», sînt ca oamenii cei noi ce își tăgăduesc părinții». Cărțile vechi și limba cronicarilor trebue să fie modele pentru limba romînească, nu cum fac «învățații» ce «leapădă tradiția ascunzînd'o sub pretext de baștină latină» (pp. 276 și 347).

Și, în sfîrșit, sintetizînd și trăgînd concluzii, zice:

«*Intre Romîni Moldovenii*; și între Moldoveni colaboratorii «Romîniei literare» sînt singuri ce nu au *impus* Romînilor, *nici gramatice*, nici alte scrieri după iscodirile închipuirii lor; singură Moldova, ca și în lupta nașterii, *au sprijinit tradiția* scrisă și tradiția orală. *Este ertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi și a cumpăni temeiurile nouă*; este ertat Moldovei *care au pus mai multe pietre la zidirea veche a naționalității* a se convinge dacă limbile nouă fac cît limba veche, cît de frumoase și armonioase sînt ele, dacă substituția lor este putincioasă, de nevoe și conformă cu țelul, la care sînt chemate limbile de a fi un organ de înțelegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, și a se încredința că *latinirea* sau *franțuzirea*, sau *talienirea* Romîniei vrednicește truzile ce am putea întrebuința în cercetări și lucruri mai serioase» (*Romînia literară*, «Cugetări», 347).

In rezumat: Moldova, și mai ales școala critică din Moldova, respectă tradiția, făcută, sprijinită în Moldova. De aceea, depozitară a tradiției, îi este ertat să-și ia rolul de a prezida la înjghebarea culturii romînești moderne, validînd cea ce merită, adică este necesar, invalidînd ceea ce nu ar fi menit să valorifice energia și talentul romînesc.

Și, în adevăr, Moldova nu s'a mărginit să respingă curentele false, nu s'a mulțumit să le distrugă la ea. Ea a căutat să le distrugă și în afară de ea, acolo unde erau pe cale de a izbuti.

«După pilda lui Galilei, ce striga din închisoarea, unde-l pusese pedanții vremii de pe atunci: «Pururea se mișcă!» voiu striga *din Moldova*, ca să se audă

1). E nedrept aci, poate pentru că nu cunoștea literatura veche din Muntenia, sau, dacă o cunoștea, căci în jurnalul său dela Soveja ne spune că a primit *Magazinul istoric*, care-l face să creadă că peste zece ani nu va mai fi limbă romînească, n'o cunoștea bine. Nu-i vorbă, el, care lăuda așa de mult pe cronicarii moldoveni, ne spune, frapat de inferioritatea cronicarului muntean, că „Constantin Capitanul e eftin la vorbă, tare ostenitor, nu plătește cît Miron și alții" (*Revista Romînă*, 1863, p. 446). Cronografia muntenească, ori cît ar fi de inferioară celei moldovenești, ori cît ar conțînea „mai mult date istorice, cu puține cugetări asupra evenimentelor raportate etc." (*A. D. Xenopol*: „Mihail Kogălniceanu", 30) a format, împreună cu literatura bisericească, un element de tradiție. Eliade Rădulescu, care nu face caz de cronicari (primul defect) nici de literatura populară (al doilea defect), face mult caz de literatura bisericească, cînd e vorba de limba literară. In Muntenia, oameni care se influențează și ascultă de tradiție, sînt Odobescu, Bălcescu, adînc cunoscători de cele vechi și Gr. Alexandrescu. De aceia ei sînt *singurii* scriitori, dintre cei vechi, munteni, *serioși*, cu o limbă bună, cu un spirit romînesc—și care s'au lipit de școala critică moldovinească, întreținînd legături cu ea, scriind în revistele ei, ca și Caragiale mai tîrziu. Odobescu e chiar un reprezentant al școlii critice—din Muntenia.

> peste *Molna*, peste *Milcov*, peste *Carpaţi*: «Limba Domnilor E...... L..... P.....[1]) şi altora, nu sint limba romînească şi literatura de astăzi nu e literatura romînească». (A. Ruso, «Cugetări», in *Revista Romînă*, 1863, p. 357)

lucruri scrise, cel mult, la 1855, cind şi-a scris *Cugetările* in «Romînia literară».

Aşa dar, Moldova a dat rominismului cultura, sau, mai propriu, *posibilitatea de cultură prin acel spirit critic*, de care am vorbit. Istoria culturii moldoveneşti din veacul al XIX-lea e, mai ales, istoria acelui spirit critic aplicat la introducerea culturii străine, adică la procesul de regenerare a spiritului romînesc. E, ceea ce e acelaş lucru, istoria luptei impotriva tendinţilor falşe, *necumpătate*, din Muntenia şi Transilvania.

*

Spiritul critic, despre care vorbim in acest studiu, ţine de la 1840 pănă la 1880, *adică tocmai perioada de formare a Romîniei moderne*, cu alte cuvinte, *vremea cind s'a introdus in ţările romîne cultura apuzană modernă şi cind a fost mai urgent şi mai la ordinea zilei procesul de asimilare.* După 1880, incepe procesul de organizare internă mai serioasă, pe baza şi cu elementele civilizaţiei introduse. La 1880, se poate spune, s'a isprăvit şi «unirea» celor două ţări romineşti—de atunci nu mai exista Moldova şi Muntenia, ca ţări deosebite, de atunci nu mai poate fi vorba de o cultură deosebită moldovenească şi, prin urmare, de atunci incetează şi existenţa şcoalei critice moldoveneşti. Vom vedea totuşi că incă ciţiva ani, pănă pe la 1890, in Moldova mai apar manifestaţii critice *special moldoveneşti*, mai mult sau mai puţin efecte ale culturalităţii moldoveneşti, mai mult sau mai puţin consequenţe ale vechei critice moldoveneşti. Acestea vor fi *junimismul politic, radicalizmul şi socializmul cu revistele sale, in special «Contemporanul»*.

S'a inţeles de la sine că «critica» de care vorbim in acest studiu, e critica culturii, a societăţii şi a literaturii in genere, şi nu critica literară, cum o inţelegem acuma, adică critica scriitorilor. Ultima manifestaţie a acestui spirit critic e articolul D-lui Maiorescu—ultimul reprezentant al şcoalei critice moldoveneşti—«*In contra neologismelor*», scris in 1881, care, dacă nu ni se ia in nume de rău acest pedantizm, e data chiar, cind, cu proclamarea regatului, Romînia modernă era deja creată. Ceea ce a scris *după aceea* d. Maiorescu e absolut *critică literară*. Activitatea critică a D-lui Maiorescu se imparte in două perioade bine distincte. Prima, perioadă de critică a culturii, a introducerii şi asimilării culturii europene, cu „Scrierea limbii romîne" (1866), „Poezia romînă" (1867), „Contra şcoalei Barnuţ" (1868), „Limba romînă in ziarele din Austria" (1868), «In

1). Eliade, Laurian, Pumnul.

contra direcţiei de astăzi in cultura romînă» (1868) «Observări polemice»(1869), «Direcţia nouă» (1872), «Beţia de cuvinte» (1873), «Răspunsurile revistei contemporane» (1873), «In contra neologismelor» (1881). Celelalte articole, *de după 1881*, «Caragiale», «Eminescu», «Poeţi şi critici», «In lături», «Contraziceri», etc. sint articole de critică literară. In cit incă de la 1881 «Maurul» a crezut de cuviinţă că-şi «făcuse datoria». O spune insuşi D. Maiorescu (*Critice*, II, 204, «Poeţi şi Critici», 1886):

> In proporţia creşterii acestei mişcări (literare şi ştiinţifice), scade trebuinţa unei critice generale. Din momentul, in care *se face* mai bine, acest fapt insuş este sprijinul cel mai puternic al direcţiei adevărate.
>
> Sinteza generală in atac, izbirea unui intreg *curent periculos* o credem acum ştearsă de la ordinea zilei pentru părţile esenţiale in literatura proprie şi in ştiinţa teoretică. Remine incă la ordinea zilei in politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.

Aceiaşi conştiinţă de incetarea datoriei critice se vede şi la Alexandri, care, *de la 1880*, nu mai vorbeşte, in «scrisorile» sale, de primejdia stricătorilor de limbă. Dacă la 1880 era deja vremea, ca Maurul să creadă că şi-a făcut toată datoria, dacă, adică, după aceea, şi chiar azi, n'a mai fost şi nu mai este nevoe de acea critică, in care se cuprinde şi *necesara* «critică judecătorească», de care vom vorbi mai incolo—aceasta va forma subiectul unui capitol al acestui studiu.

Critica D-lui Maiorescu de după 1881, caşi a d-lui Gherea, nu intră in cadrul acestui studiu, care vrea să fie numai cercetarea spiritului critic aplicat la formarea culturii romineşti moderne din vremea cind, in celalalt domeniu, politic, şi mai ales in Muntenia, oamenii lucrau pentru organizarea statului romînesc modern.

De altmintrelea, critica literară nici nu se putea naşte pe vremea aceea, căci *n'avea pentru ce*.

Nu exista o literatură care să merite, mai bine: care să comporte ceea ce se chiamă «critică literară». Ni se pare că insuş d. Maiorescu spune aceasta undeva in scrierile sale.

A face critică literară, este a face anatomia, fiziologia şi etiologia unei opere de artă, sau, ceea ce este acelaşi lucru, a spiritului unui scriitor. Aceşti termeni, imprumutaţi de la ştiinţele naturale, nu vor să fie decit nişte metafore clarificătoare şi nimic mai mult.

Cind diseci opera de artă, sau spiritul scriitorului—anatomia operei sau a spiritului scriitorului—pentru a descoperi insuşirile; cind descoperi legătura intre acele insuşiri şi condiţionarea lor reciprocă—fiziologia operei sau a spiritului scriitorului; cind descoperi legătura cauzală dintre opera sau spiritul scriitorului şi condiţiile casnice, morale, intelectuale, sociale, in care s'a produs acea operă sau s'a format acel spirit, atunci faci critică ştiinţifică, cit poate fi «ştiinţifică» critica literară,

adică întru cît i se pot aplica ei metodele științelor exacte ale naturii.

Dar nu se analizează decît realitatea, numai ea *merită* aceastâ trudă și onoare. Și literatura de până la Eminescu, afară de oarecare mici excepții, nefiind zugrăvirea serioasă a vieții — așa, de pildă, în piesele lui Alexandri tipurile nu sînt *vii*, ci mai mult *compoziție*—, nu comporta o critică adevărat literară. Cînd au venit Eminescu și Caragiale, atunci și d. Maiorescu și-a schimbat rolul, a trecut la a doua perioadă a activității sale, la critica literară. Cu alte cuvinte, cînd, *formîndu-se o cultura romînească*, Eminescu și Caragiale au fost *posibili*, și critica, din jandarm al culturii ca mai înainte, devine analistă, literară[1].

Și dacă critica d-lui Maiorescu nu e așa de literară, dacă, vreau să zic, ea este mai mult afirmare de principii teoretice, decît disecare de opere, pe lîngă alte pricini pe care le o fi avînd d. Maiorescu, desigur că principala sînt teoriile d-sale estetice, care, orice s'ar zice, sînt o piedică pentru considerarea unei opere de artă ca o manifestare de viață pur și simplu și nimica alta. Acest defect s'a exagerat apoi la epigonii d-sale.

Așa dar, d. Maiorescu cel de până la 1881 a avut marele rol de a fi unul—și ultimul—dintre aceia, care au prezidat la formarea culturii romînești, în unele privințe, cum vom vedea, inferior, în unele mai unilateral, în altele superior.

Curentul acesta critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Ruso, Alexandri și se sfîrșește cu d. Maiorescu—ca să nu citez decît pe corifei, pe personajele repre-

1). Totuși A. Ruso, care a fost predecesor în toate, a fost și aci. Avem, dela dînsul, și mărturisirea legitimității unei critici literare, cînd zice că prin critică înțelege nu numai critica contra pedanteriei, ci și „critica sănătoasă ce răspîndește bunul“ (*Romînia literară*, 515), și arătarea însușirilor ce trebue să posedeze un critic: știința, judecată nepărtinitoare, cunoștința lucrurilor, a lumii și a oamenilor („Critica criticii“, *Albina rom.* XVIII, 13, 1846), și—aci e interesant chiar și un cuvînt—calificarea în rău a unei anumite critici cu numele de „judecătorească“ în expresia „socotinți judecătorești a d-lui D. G.“, socotinți, care îl hotărîse pe A. Ruso să-și dea „odată pentru totdeauna“ opinia asupra criticii („Crit. crit.“ etc.) Avem de la dînsul și mostre de critică literară. Așa, în „Critica Criticii“ analizează pe Nicu d'n *Rămășagul* lui Alexandri, arătînd că în el Alexandri a voit să zugrăvească ridicolele nevinovate ale entuziasmului vrîstei de 18 ani; analizează, vorbind de piesa sa „Băcălia ambițioasă,“—cred pentru prima oară—*ambiția* mahalalei de a se ridica mai sus, de a-și da aere de civilizare, punînd în legătură această „ambiție“ cu însușirea general omenească de dorință a se ridica tot mai sus; explică ridicolul, grimasele, etc. societății din vremea sa prin această *ambiție* înnăscută plus *amestecul de civilizații*, dînd, cum vedeți, importanță deosebită și unui element *activ*: *ambiția*, pe cînd noi am explicat „mahalagismul“ mai mult prin *amestecul de civilizații*, considerînd pe om într'o atitudine pasivă, ceea ce e fals; analizează tipurile, de pildă pe Matasaru („Băcălia ambițioasa“), arătînd legătura între ideile și morala lor pe deoparte și meseria, educația și clasa lor pe de alta, ca unul ce știa că împrejurările sociale fasonează pe om. Aiurea („Holera,“ Calendar pe 1853, Bucium ul Romîn) analizează, ca un adevarat critic literar, o baladă populară, pentru a arăta cum e sufletul Romînului în fața primejdiilor mari etc. etc. Dar aceste lucruri au fost *incidentale* în activitatea literară a lui A. Ruso.

zentative, care l'au întrupat. El are ca organe de luptă *Dacia literară*, *Propășirea*, *Steaua Dunării* și *Convorbirile literare* cît au apărut în Iași, adică cît a fost o cultură «moldovenească» deosebită, sau: în vremea formării culturii romînești, care coincide cu formarea statului romînesc, cu alte cuvinte până cînd se desăvîrșește cu adevărat «Unirea» — revistă care a fost «sora *Romîniei literare* (*Alexandri*, «Scrisori», 28) pe care Alexandri știa unde s'o așeze—chiar în biblioteca sa!—«alături de *Romînia literară*» («Scrisori», 44). Și Alexandri constatînd înrudirea *Convorbirilor* cu *Romînia literară*—surori—și recunoscînd *Convorbirilor* că au «calitățile necesare unei foi ce țintește a desvolta gustul frumosului și distrage spiritele din rătăcirea politicei» (cași *Dacia literară*, *Propășirea*, *Romînia literară*, adăogăm noi: vezi „Introducerile“ acestor reviste), e «gata» a le „da mîna cu toată inima». (Scrisori, 28).

Nu e adevărat că „direcția nouă“ începe de la 1860 cu V. Alexandri, cum zice d. Maiorescu (*Critice*, II, 291) și cu atît mai puțin adevărat că «*singura* revistă critică, ce a avut'o Romînia» au fost „*Convorbirile literare*“ (*Critice*, I, 301). și că

> *pentru întâia oară* s'a arătat în «Convorbiri» o direcțiune în contra limbii obicinuite pe atunci în multe scrieri ale literaturii romîne.
>
> Critica voia pe de-oparte să *combată construcțiunile arbitrare ale filologilor*, care sub cuvînt de «purificare» întocmeau un vocabular de termeni necunoscuți Romînului și depărtau vorbirea claselor culte dela izvorul de viață al limbii populare (*Critice*, II, 245).

Ceea ce este, cum s'a văzut deja, și mai ales cum se va vedea în cele ce vor urma, absolut fals, căci *A. Ruso a scris mult mai mult, mai pe larg, și cu argumente mai variate decît d. Maiorescu în contra stricătorilor de limbă*, așa de mult încît (*Revista Romînă*, 1863, pag. 357) «cere ertare pentru nevoia în care s'a aflat de a spune de trei și patru ori tot acele lucruri și acele idei.....»Că Moldova luptase mult pentru ferirea limbii de „construcțiunile arbitrare ale filologilor“, era așa de cunoscut Moldovenilor, încît Alexandri, în 1868 (*Scrisori*, 34) constată că: «*Tot* Moldova, sărmana, păstrează simțul bun și gustul estetic în privirea literaturii....» *Tot* Moldova, ca mai înainte. Cînd vom arăta, în altă parte a studiului, activitatea critică în privința *limbii* a fiecărui critic în parte, se va vedea că A. Ruso i-a întrecut pe toți la un loc.

E curios cum d. Maiorescu afirmă aceste lucruri, cînd Alexandri, în «scrisorile» sale către d. I. Negruzzi, chiar de la apariția *Convorbirilor*, pomenește necontenit de *Romînia literară*, ceea ce va fi făcut și prin viu graiu. De sigur că conducătorii Junimii cunoșteau pe „sora“ mai mare a revistei lor și vor fi cetit și pe A. Ruso, în care se găsește atîta *critică*, cît în toți

ceilalți critici la un loc și în mai multe direcții de cît la toți. E imposibil ca Junimea, care a făcut procesul literaturii și culturii romînești, care a vorbit cu tonul cunoștinței de cauză de *vechea direcție*, să nu fi cunoscut literatura și direcția care au precedat'o. Nu se poate ca faptul că Alexandri vorbea necontenit în «scrisorile» sale de *Romînia literară*, să nu fi făcut pe junimiști să citească acea revistă. In *Săptămîna* (*Amintiri de la Junimea*) d. Panu vorbește de revistele mai vechi moldovenești.

Că tendința și spiritul *Convorbirilor* nu au fost o noutate, o mărturisește de altmintrelea și d. Maiorescu, cînd zice, cum am văzut, că *direcția nouă* începe cu Alexandri dela 1860—era imposibil să nu mărturisească despre «criticul» Alexandri, căci acesta era în Junimea—ba D. Maiorescu mărturisește chiar și influențarea de către vechea școală critică, mărturisește că Junimea este o continuare a acelei școli, cînd ne spune (*Critice*, I. 366) că

> V. Alexandri, prin scrieri și *sfaturi* orale, ne-a întărit în tendința de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor și de a o primi așa cum iese ca un isvor limpede din mintea poporului.

Despre felul acelor *sfaturi*, ne putem face idee din *sfaturile* pe care V. Alexandri le dă, în «scrisori», directorului Convorbirilor, d-lui I. Negruzzi. Odată îl sfătuește să lovească «în ceata chiloasă a *pedanților*», [1]) dîndu-i ajutor prin «copiile după natură». (*Scrisori*, 46, anul 1869); altă dată (*Scrisori*, 49, 1869) prevede că *Convorbirile* vor ajunge o Academie a bunului gust. Dar încă mai înainte, în 1868, îl sfătuește pe d. Negruzzi să nu cadă, împreună cu d. Maiorescu și Junimea în «aberăciuni» și «elucubrăciuni», *căci i se părea că Junimea nu se ferește destul de „pedantism"* (*Scrisori*, 36). [2]) Dorința lui V. Alexandri—directorul *Romîniei literare* și *colaboratorul* lui A. Ruso—este

> ca reușita victorioasă a *Convorbirilor* să fie cel mai bun răspuns atît la atacurile Ardelenilor, cît și la tăcerea bucureșteană. (*Scrisori*, 38, anul 1868).

Așa dar, după mărturisirea d-lui Maiorescu, după «scrisorile» lui Alexandri, Junimea a fost *sfătuită* de Alexandri. Dar

1). Cu acest cuvînt—**„pedant"**—ocărăște A. Ruso, în scrierile sale, pe latiniști.—Și, un fapt caracteristic, istorisit de d. Panu în „Amintirile" sale „dela Junimea": La înființarea societății ieșene, care a fost Junimea, fondatorii se opriseră mai întâiu asupra numelui de *Ulpia Trajana*... Dar, pentru o școală antilatinistă, numele nu era potrivit.... D. Teodor Rosseti a propus numele de *Junimea*... D. Pogor, mulțumit, începu atunci să cînte pe nas ca un preot și întrebă de trei ori ca la botez—: *„S'a lepădat copilul de Satana* **pedantismului?"** (*Săptămîna*, No. 43).

2). In *1868*, așa dar, Alexandri, reprezentant al *vechii* critice moldovenești, este mai dușman al pedantismului linguistic, decît Junimea.— Intr'un *Anuar* din *1863*, d. Maiorescu scrie cu *ă*, întrebuințează *ti* în loc de *ț*, duplică consoanele, scrie *ó* în loc de *oa*, scrie pe *â* cînd cu *á*, cînd cu *é*, după derivațiune, scrie terminația *iă* în loc de *ie*, etc. (*Săptămîna*, 82)—este mai puțin dușman al *„pedantismului"* decît A. Ruso în 1855....

Alexandri nu era decît *unul* dintre reprezentanții spiritului critic moldovenesc. Și, dacă studiem cu atenție mișcarea culturală de la 1840 încoace, vedem că *inițiatorul* acestui curent critic e M. Kogălniceanu, iar *teoreticianul* e A. Russo. V. Alexandri a fost influențat desigur de aceștia și în teoriile linguistice—poate mai mult decît în privința literaturii populare—a fost influențat, *doctrinizat*, de către cel mai competent teoretician al teoriei fenomenaliste a limbii la Romîni, de dușmanul sistematic al «aberăciunilor și elucubrăciunilor», de A. Ruso.

Și cînd Alaxandri da *sfaturi*, în realitate sfaturile erau date de vechea școală critică, în special de A. Ruso.

Chiar dacă n'am fi surprins această filiațiune, tot eram îndreptățiți s'o bănuim, căci ar fi fost curios să se nască în Iași, distanțate numai prin doisprezece ani, două reviste critice, *Romînia literară* și *Convorbirile*, cu aceleași tendinți, fără ca cea din urmă să fie o continuare firească a celei dintâiu.

O revistă e susținută, gustată de un public, are nevoe de o atmosferă priincioasă—publicul; e susținută de un cerc—în specie, de societatea Junimea. [1]) Dar cine pregătise acest *public*, din care eșise acest *cerc*, dacă nu vechea critică, vechea cultură moldovenească? Așa dar, prin atmosfera intelectuală, prin sfaturile lui Alexandri, prin—desigur—lectura vechilor reviste și—desigur—și prin cultura serioasă a conducătorilor Junimii, se explică apariția acestei societăți și a revistei *Convorbiri literare*, care va continua—mai liniștit, mai mult și mai ușor, din pricina condițiilor mai bune ale țării—opera revistelor și criticilor din trecut, în unele privințe mai cu succes, în unele mai cu îngustime, mai fără comprehensiune, dar adăogind și puncte nouă de privire, părăsind însă, din nefericire, unele puncte de privire foarte importante din ale vechei critice moldovenești—deosebiri care rezultă și din deosebirea dintre vremea dela 1840—1860 și cea următoare și din deosebirea de temperamente dintre critici.

Dar despre aceasta, în numărul viitor.

G. IBRAILEANU.

1). Vezi (*Critice*, II, 336 și următoarele) caracterizarea cercului Junimea, de către d. Maiorescu, ca o societate de oameni iubitori de literatură și știință, înzestrați cu cunoștințe felurite,—discuții, observări critice, un vis al inteligenții.... Vezi și *Amintirile* d-lui Panu din *Săptămîna* sa.

Poezii inedite de Costache Conachi.

—

Sint cițiva ani acuma de cind am cumpărat de la anticarul Barasch din Iași, manuscrisul din care imi propun să public mai la vale, citeva poezii inedite de ale marelui Logofăt Costache Conachi. In rafturile anticăriei manuscrisul ajunsese din biblioteca lui A. Vizanti; probabil insă că acest din urmă nu-l căpătase de mult, căci in volumul publicat cu prilejul implinirei a cincizeci de ani dela inființarea invățămintului superior in Moldova [1], in care se găsesc arătate toate cărțile și manuscrisele expuse atunci, dintre care mai multe și din biblioteca A. Vizanti, manuscrisul acesta nu figurează.

Manuscrisul este un caet legat in piele, cu inflorituri săpate și aurite, foarte bine păstrat; el a avut 114 foi, numerotate numai pină la foaia 101, dar astăzi are mai puțin 9. Lipsesc șase din cele numerotate (foile 1, 35, 36, 45, 93 și 94) și trei din cele fără număr.

Aceste lipsuri n-aŭ aproape nici o insemnătate pentru poeziile inedite, căci printr-o intimplare norocită ele știrbesc aproape numai poeziile deja publicate. Singurele lipsuri păgubitoare sint foile 93 și 94, care trebue să fi cuprins sfirșitul unei poezii inedite, „Alegorie", ce incepe dela foaia 90 a manuscrisului.

Pe cea dintăi din cele două foi de hirtie groasă care urmează imediat după tartaji, este scris—drept titlu al manuscrisului—data 1829 și dedesupt inițialele poetului: K. K., după cum obișnuia el să se iscălească.

Manuscrisul insă nu este scris de insuși Conachi, ci de Ilie Gherghel. Aceasta se poate ști cu siguranță după următoarele insemnări: pe aceeași primă foaie a scris cineva notița: „Am cetit și am scris de pe această carte a lui c.c. Ilie Gherghel", iar pe cea din urmă filă se găsește insemnarea: „Această carte o am suvenir dela cumnatul Ilie Gherghel, la leat 1832", iscălit: I. Lois. Că manuscrisul nu numai a aparținut lui Gherghel, ci e scris de mina lui, se vede de pe un criptograf scris pe foaia intăi, deasupra datei 1829, in care se spune: „Această carte este scrisă de mine jos iscălitul, Ilie". Tot cu această scriere secretă

1) *Serbarea scolară de la Iași*, de A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, Iași, 1888.

—care mi-a pricinuit nu puțină bătaie de cap—sint scrise și două poezii in lăuntrul ms., una la foaia 41 v. și alta la 59; pe cea dintăi vom reproduce-o mai la vale. Manuscrisul a fost deci copiat de Gherghel intre anii 1829 și 1830; poezii cu dată posterioară acestui an nu cuprinde. După cum se poate vedea din felul scrierei, copierea trebue să se fi făcut in trei rinduri. La sfirșitul foilor numerotate apar scrieri de alte mini; așa: „Marșul lui Cirlova", cu titlul: „Către straja nasională al (sic) Valahiei" și cu observația scrisă de-asupra „Sociunenie (rus. colecție) Dl. Cirlova, ofițări gardei nasionale țărei remănești"; apoi de o altă mină: „Visul lui Costache Conachi" care nu e altceva de cit „Visul amorului" [1] insă necomplect; in sfirșit după două foi, pe care s-au jucat niște copii scriind versuri rusești, franceze și germane, pe ultimele două foi este o poezie scrisă de o a treia mină, cu titlul: „Pentru Dl. K. K. M. L.", o dedicație lui Conachi prin urmare, din partea unei adoratoare a lui, care după ce i spune că:

Zugrăvesc cu al mieu singe
pre slăvitul tău portret

face declarația:

Inima me ți-o dau ție
legată cu giurămint

și termină cu cererea:

Dă-mi și inima ta mie
că in veci nu te voi uita!

Afară de aceste poezii, care nu aparțin lui Conachi, a copiat și Gherghel in caetul săŭ trei poezii străine, dar arătind autorul chiar cind nu era sigur. Astfel un acrostih la foaia 95, deasupra căruia e scris in rusește: „Colecția Grigore Balș"; un alt acrostih (f. 97) de asupra căruia stă cu semnul intrebărei „Colecția lui Ioan Varlaam?" și in sfirșit la foaia 98, un al treilea, la sfirșitul căruia e scris tot in rusește „poate colecția Varlaam". O poezie străină, insă pe care Gherghel a copiat-o din manuscrisele Logofătului, este acea dela foaia 74, cu titlul: „A Văcărescului", căci pe aceeași pagină, in fața ei, este scris și „Răspunsul" lui Conachi. Poezia lui Văcărescu nu se găsește in volumul tipărit la 1848 sub ingrijirea—așa de proastă—a lui I. Voinescu II. [2]. Mai la vale le vom publica pe amindouă.

1) Ed. I, 116; ed. II, 175.

2). *Colecție din Poeziile d-lui Marelui Logofăt I. Văcărescu*, București 1848. In acest volum sint amestecate poezii de-ale tuturor Văcăreștilor, fără să se arate anume cui aparține fiecare; se găsesc poezii tipărite de două ori, ba chiar și una de Conachi.

Celelalte poezii sînt toate de-ale lui Conachi; 57 sînt din acele publicate în ed. I și a II [1]); toate sînt complecte afară de trei [2]), din pricina lipsurilor amintite mai sus. La multe se observă mici deosebiri de forma pe care o aŭ în volume: cîte un cuvînt schimbat, cîte un vers-două adăogate. Așa de pildă la poezia intitulată „Carpina [3]) (în manuscris „A Carpinei") strofa a opta e schimbată: cele trei versuri dintăi sînt lăsate afară, și după cele trei versuri din urmă urmează altele care în volum nu figurează:

Acolo doresc
Să viețuesc
măcar să și mor.

La sfîrșitul acrostihului „Cu a feței tale rază" [4]) sînt adăogate aceste două versuri:

„Adunînd intr-o ochire
A tuturor proslăvire"

La începutul poeziei „Ah suflete amarît" [5]) iarăși două versuri:

„Dorul tău mă prăpădește
Și vieața îmi sfîrșește".

Poezia „Moarte, moarte ce nu vii" [6]), fără alt titlu în volume, are ca titlu în ms: „Deznădăjduirea".

Une ori șirul strofelor e schimbat; o singură dată, din două poezii separate, e făcută una singură: cele patru versuri dela sfîrșitul pag. 97 a ed. II: „Ce schimbare! Doamne sfinte..." și cu cele șase versuri dela pag. 128 ed. II: „Durerea mea este mare", alcătuesc în ms. o singură poezie.

Sînt și unele variante cu totul deosebite de poeziile publicate: una la „Mă sfîrșesc, amar mă doare" [7]), alta la „Anii trec, viața-mi scurtează" [8]), care în mus. sună astfel:

Anii trec vieața-mi scurtează
Ochii plîng, nu încetează

1). Poezia „Rețeaua" publicată numai în ed. II, 207, se găsește și în acest ms.

2). „Năcazul Logodnei" ed. I 183, ed. II, 60 „Iulia către Ovidie" ed. I 212, ed. II 231; „Coroană între femei" ed. I, 168; II, 37.

3). Ed. I, 155, ed. II, 22.

4). Ed. I, 165, ed. II, 32.

5). Ed. I, 139, ed. II, 200.

6). Ed. I, 65; ed. II, 125.

7). Tipărită și în volume în două variante: Ed. I, 74, și 87; Ed. II, 135 și 149.

8). Ed. I, 54, ed. II, 113.

Că le-aŭ perit din vedere
Lumina de mîngiere.
Unde te-ai dus o! ființă
De dragoste, de credință!
Că m-ai lăsat vai de mine!
Vino că mor fără tine!
Dar ce zic! tu ești departe
Adieu, dragă, ia-mă moarte!

Afară de deosebiri de asemenea natură, se observă peste tot deosebiri în fonetismul limbii care e curat dialectul moldovenesc; de oarece însă manuscrisul nu e al lui Conachi, în reproducerea poeziilor nu voiu păstra acest fonetism.

Poezii inedite se găsesc în manuscris 76, aproape toate complecte afară de acea „Alegorie", care s'a amintit mai sus, și de vreo trei de la sfîrșitul ms. Din aceste 76 inedite, scurte de tot—o strofă ori cinci, șase versuri—sînt 15, restul de 61 sînt toate poezii mai lungi. Cîte odată se găsesc cîte-va versuri răzlețe dintr-o poezie mai lungă de aiurea; poate Conachi și le însemna, ca să le întrebuințeze la vreo ocazie. Așa din o tălmăcire inedită „Narkis" (foaia 25) se găsesc la foaia 16 două versuri scrise în formă de strofă de 4 versuri:

Amar mie! ce osîndă
Văz lucru ce-i spre plăcere
Il slăvesc, îl am aproape
Iar să-l cîștig n'am putere!

De aceea cred că și cele 4 versuri, ce se văd sub poezia tipărită în volume „6 April 1848" [1]).

Precum știi că este o floare etc.

nu-s rătăcite din Văcărescu, cum crede dl. Bogdan-Duică [2]), ci sînt tot ale lui Conachi, căci se găsesc, puțin schimbate, și în „Către Leandru ce nu venia [3])".

Precum știi că este o floare, ce înflorește urmînd
După soarele la care se vede în veci cătînd etc.

Poate mai degrabă sunt rătăcite în ms. lui Văcărescu, ori, poate amîndoi s-aŭ inspirat din acelaș izvor.

Proză nu se găsește de cît numai într-un singur loc (f. 28) cîteva rînduri, care cuprind un fel de spovedanie încredințată

1) Ed. I 208, II 224.

2) Convorbiri Literare An. XXXVII, 169.

3) Ed. I, 224, ed. II, 236.

hirtiei: „Cînd o vedeam nu simțam mișcarea unei patimi proaste ce se hrănește numai cu pofta, ci o gingașă înghimpare în suflet și o cucernicie de dragoste ca și cînd s'ar fi descoperit o ființă cerească dinaintea ochilor mei".

Unele din poezii aŭ însemnată și data compunerei lor; dintre acele din volume numai patru sunt datate: una ca și în volum, altele trei însă în volum n'au dată: „Vrăjmașii toți într-un sfat, 1806"[1]). „Ah! suflete amărît, 1829"[2]) și „De-acum plînge și suspină, 1829"[3]). Dintre inedite 12 sînt datate cu anul, iar la 8 se arată numai luna ori ziua.

Dintre tălmăcirile tipărite ale logofătului Conachi, se găsesc în acest ms. următoarele: „Către Leandru"[4]) (f. 20), „Cruzii Elinii cu jertfă"[5]) (f. 30), „Iulia către Ovidie"[6]) (f. 37, necompletă), „Eloiza către Abeliar"[7]) (f. 81 v.), iar inedite două: „Narkis, amorezatul de sine" (f. 25) și „Abeliar către Eloiza" (f. 78). Toate tălmăcirile prin urmare, afară de „Cercarea de voroavă asupra omului".

De oarece la două din tălmăcirile din acest ms. („Narkis" și „Cruzii Elinii cu jertfă") se arată și izvorul traducerei, mă folosesc de această împrejurare pentru a stărui puțin asupra orginalelor din care a tradus Conachi. Lucruri sigure pînă acum nu se prea știŭ în această privință, căci toți s'aŭ mulțumit numai cu presupuneri. Astfel despre „Cercarea de voroavă asupra omului" d. P. Eliade crede că „autorul neștiind englizește a *trebuit* să traducă după traducerea franceză a lui Letourneur"[8]). Dl. N. Iorga însă afirmă „*de sigur* numai din traducerea franceză de Dufresnel"[9]). Acest „Dufresnel" este de sigur o greșală de tipar sau un lapsus calami pentru Du Resnel[10]), care a publicat la Paris în anul 1737, sub titlul de „Principes de la morale et du goût", traducerea în versuri atît a „Încercărei asupra omului" cît și a „Încercărei asupra criticei", cea din urmă tradusă cu șapte ani mai înainte.

De ce însă a «*trebuit*» Conachi să traducă numai decît din Letourneur, și de ce iarăși „*de sigur*" din Du Resnel? Am putea tot așa de bine presupune că a tradus de pildă din Fontanes[11]) (1757—1821), care a publicat la 1783 „Essais sur l'homme", sau din Delile[12]) (1738—1813) după moartea căruia, la 1821, s-a

1) Ed. I, 124; ed. II. 184.
2) Ed. I, 139; ed. II. 210.
3) Ed. I, 140; ed. II, 198.
4) Ed. I, 220; ed. II. 217.
5) Ed. I, 237; ed. II, 254.
6) Ed. I, 212; ed. II, 236.
7) Ed. I, 226; ed. II. 242.
8) *De l'Influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris 1898 pag. 339.
9) *Istoria Literaturii romîne în sec. al XVIII*, București, 1901, vol. II, 500.
10) Jean François du Bellay, sieur du Resnel (1692—1761).
11) *Oeuvres*. Paris 1839. 2 vol. 8.
12) Opere complecte ed. Michaud. Paris 1824, 16 vol; ed. Lefèvre Paris. 1833; ed. Didot, Paris 1847.

publicat la Paris și traducerea sa „Essais sur l'homme" din Pope. Cine ar avea la îndămînă pe acești scriitori, și alții care vor mai fi, și ar avea și vreme să-i cerceteze, ar putea afla sigur din cine anume a tradus Conachi, ar putea deci vedea și cum a tradus.

Despre celelalte tălmăciri, afară de „Eloiza către Abeliar" din imitația lui Colordeau, d. N. Iorga spune: «Nu știm de unde sînt luate epistola lui Hero către Leandru, a lui Ovidiu către Iulia (sic). Cît despre bucata „Cruzi Elini cu jertfe" ea pare luată din vre-un imitator frencez al epicilor Greci»[1]).

Această din urmă are în ms. lui Gherghel titlul următor: «Jertvirea Polixenie fiica Ecavii și a lui Priam, pentru sufletul lui Ahilefs, cum și tînguirile Ecavii. Din Metamorfozurile lui Ovidie». In adevăr e din Ovidiu, Metamorfoze, cartea XIII, vers. 449 sqq.

Dixit, et immiti sociis parentibus umbrae
Rapta sinu matris, quam jam prope sola fovebat
Fortis et infelix, et plus quam femina, virgo
Ducitur ad tumulum, diroque fit hostia busto. etc.

la Conachi

Cruzii Elinii cu jărtfă pe Ahilef pominesc
Și din brațele Ecavii, pe Policsene zmuncesc
Singurul și numai razăm ce cu plîns îmbrățoșa
Și la moarte, c'o mărime, mai pre sus de vrîsta sa
Ea vădește, că se trage, din sînge împărătesc;
Și primind cu mîndrie, moartea care îi gătesc
Pășește fără de frică, spre oltarul pîngărit.

Tot în Ovidiu își are izvorul tălmăcirea inedită citată mai sus, care are în ms. următorul titlu: «Narkis amorezatul de sine peste măsură, din Metamorfozurile lui Ovidie asupra Mitologiei».

Ovidiu, cartea III vers 407 sqq,

Fons erat illimis, nitidis argenteus undis
Quem neque pastores, neque pastae monte capellae
Contigerant, aliudve pecus; quem nulla volucris,
Nec fera turbarat, nec lapsus ab arbore ramus.

La Conachi:

Printr-o vale răcoroasă curg ca lacrimile ape,
Unde nici păstori nici turme nu cutează să s-adape,

1) Op. cit. ibid.

Nicĭ frunza, nicĭ macar pana celor maĭ micĭ păsărele
Nu s-aŭ atins de cristalul a oglinzălor acele, etc.

Tot în Ovidiu trebue căutat și originalul epistoleĭ către Leandru și anume în Heroides. epist. XIX (Hero Leandri). E drept că deosebirile sînt cam marĭ, dar ideile principale sînt reproduse. Ș-apoĭ de sigur că Conachi nu traducea din originalul latinesc, ci din traducerĭ, poate franceze cum e aceea a Metamorfozelor de Thomas Corneille (1697) orĭ a luĭ Saint-Ange (1780), orĭ maĭ degrabă din grecește. Ovidiu și în special Metamorfozele și Heroidele, aŭ început foarte de timpuriŭ a fi traduse în grecește. In epoca bizantină le tradusese deja Maximos Planudes (1260—1310)[1], iar în timpurile maĭ nouă aŭ fost traduse de maĭ multe orĭ. Cunosc o traducere în proză a Metam. în greacă modernă, făcută de un Spiridonos Vlanti, dedicată luĭ Vodă Hangerli și tipărită la Veneția la 1798. Un alt grec Philippe Jean—cum îl numește Rangabé [2])—le-a tradus în greaca clasică în hexametre.

Maĭ ales în ce privește epistola luĭ Hero către Leandru, acești eroĭ aĭ poemeĭ luĭ Musaeus „cea din urmă roză din grădina pornită spre vestejire a poezieĭ grecești" de sigur că trebue să fi avut imitatorĭ destuĭ. Eroiĭ luĭ Musaeus sînt popularĭ în Grecia, poezia populară chiar e plină de amintirĭ despre iubirea lor, „e ca și cum acest mic epos, asemenea unuĭ val al măreĭ ce se sfarmă de țărm, s-ar fi sfărmat in nenumarate picăturĭ care aŭ fost cu lăcomie prinse de gura poporuluĭ și astăzĭ răsună încă ca micĭ cîntece independente" [3]). O imitație a acesteĭ poeme o pomenește Rangabé [4]), de un I. Skylissis din Smirna [5]). Intr-o asemenea imitație a heroideĭ luĭ Ovidiu, trebue căutat și originalul luĭ Conachi.

La aceste traducerĭ din Ovid trebue să se fi gîndit aceĭ Pastiescu pe care-l citează d. Bogdan-Duică [6]).

A doua tălmăcire inedită din acest ms. „Abeliar către Eloiza" este o traducere din Dorat [7]) : „Epître d'Abélard à Héloïse",

1) *Krumbacher*, „Geschichte der Byzantinischen Litteratur", München 1897. pg. 545.
2) *A. R. Rangabé*, „Précis d'une histoire de la Littérature néo-hellénique", Berlin 1877. vol. II, 207.
3) *K. Dietrich*, „Geschichte der Byzantinischen und neugriechischen Litteratur", Leipzig 1902, pg. 127.
4) Op. cit, 178.
5) Pentru alțĭ Grecĭ, care aŭ maĭ tradus și imitat pe Ovid, *cf.* Iken, Leucothea, Leipzig, 1825. II. 105 sqq și Nicolai. Geschichte der neugriechischen. Litteratur, Leipzig. 1875. pg. 197 sqq citațĭ de Dietrich, op. cit, 231.
6) *Convorbiri Literare*, XXXVII. 370. Dl. Bogdan-Duică, făgăduia să vorbească asupra lor, însă n-a maĭ vorbit.
7) *Claude-Joseph Dorat* (1734—1780). „Operele complecte" Paris 1764 până la 1780 (20 vol. in—8); Oeuvres choisies, Paris 1786 (3 vol. in—12 ed Sautereau de Marsy); Paris 1827 (ed. Desprez). Epistola am găsit-o în *Gréard*. „Lettre complètes d'Abélard et d'Heloïse". Paris, Garnier-frères, pg. 375 sqq.

pe care a scris-o Dorat ca răspuns la „Epître d'Héloïse à Abélard" a luĭ Mercier [1]).

Malheureux ! qu'ai-je fait ? j'ai rallumé ta flamme ;
J'ai troublé le repos qui rentrait dans ton âme ;
Ce coeur où, malgré moi, le ciel seul doit régner,
Dechiré par mes mains, recommence à saigner ! etc.

la Conachi

Ce-am făcut! o vaĭ de mine! sufletul iar ț-am aprins
Și ț-am ațițat văpae dintr-un foc ce era stins;
Inima me ce în silă la cer s-aŭ fost închinat
Cu mîna me despicînd-o, simț că iar s-aŭ săgetat.

Conachi nu traduce complect pe Dorat: 128 versurĭ de la sfîrșit rămîn netraduse. Cred că inadins n-a vrut Conachi să meargă maĭ departe, căcĭ el traduce liber ca și în Epistola Eloizeĭ, care la Colardeau [2]) are 404 versurĭ, pe cînd la Conachi 330 și la care iarăși n-a tradus versurile finale.

Din cine o fi tradus «Iulia către Ovidie» nu știu, poate tot din acelaș Dorat, care, între altele a scris și heroide. Cine ar avea la îndămînă cele 20 vol. ale acestuia și s-ar hotărî să-și piardă timpul să le filuiască, poate ar găsi-o.

* * *

Manuscrise cu poeziĭ de-ale logofătuluĭ Conachi se găsesc și în biblioteca Academieĭ Romîne, și anume unul cu Nr. 137, care conține și poeziĭ scrise chiar de mîna poetuluĭ, altul cu Nr. 30, scris de M. Pastiescul, altul cu Nr. 945, de un oarecare Chicuș și în sfîrșit un al patrulea scris. de un văr al luĭ Conachi. Despre toate aceste ms. a vorbit d. Bogdan Duică într-un studiu, foarte bogat în informațiĭ sigure asupra poeziilor luĭ Conachi, început în No. 1, 2 și 4 din anul XXXVII al Convorbirilor Literare, dar rămas neterminat.

Comparînd ceea ce citează dl. Bogdan-Duică din acele manuscrise cu manuscrisul luĭ Gherghel, se pot vedea și asemănărĭ și deosebirĭ. Astfel a treia variantă la „Mă sfîrșesc, amar mă doare" pe care o publică acolo dl. Bogdan-Duică din ms. luĭ Pastiescu [3]) se găsește și în acest ms. Cîntecul al 15-lea din broșura IV a „Spitaluluĭ amoriuluĭ" de A. Pann, care se află în Pastiescu [4]),

1) *Gréard* op. cit. 364 sqq.
2) Id. 329 sqq.
3) *Convorbiri Literare* XXXVII, 169
4) Ibid. 172

este şi la Gherghel, tot cu data 1825, dar şi cu titlu: „Periodos"[1]).

Maxima din «Alchibiad saŭ iubire de sănăş fără măsură», ce se găseşte în ms. luĭ Conachi şi al luĭ Pastiescu la Gherghel nu-I.

Poezia pe care V. Alexandri a publicat-o în Zimbrul (1851, 16 April) sub Nr. XVI, are în acest ms. sfîrşitul aşa cum îl dă Alexandri, care decĭ nu l-a cules greşit, cum crede dl. Bogdan-Duică [2]) Forma maĭ scurtă (de 8 versurĭ) pe care o are Pastiescu, se găseşte şi la Gherghel cu ultimul vers puţin schimbat. Avea se vede două redacţiĭ.

Poezia amestecată de V. Alexandri în cea cu No. IX (publicată în Zimbrul) şi pe care d. Bogdan Duică [3]) o însamnă cu Nr. 3, se găseşte şi în acest ms. avînd titlu: „Sfătuirea" şi data 829.

Poezia pe care o găseşte Dl. Bogdan-Duică în „Noul Erotocrit" V, 130, şi despre care ne spune[4]) că aproape tot aşa se găseşte şi în ms. logofătului şi în copiile de pe ele, are la Gherghel următoarea variantă (f. 62, v.)

Să-ţĭ spuiŭ drept noroace
Să trăesc nu-mĭ place
Aşa năcăjit.
Voiŭ să-ţĭ spuiŭ noroace
Vreĭ să-mĭ daĭ ce-mĭ place
Orĭ de nu: sfîrşit!
Lumea mi-ĭ urîtă
Vieaţă hotărîtă
În iad ca să merg.
Dacă eŭ pe tine
Nu te am cu mine
Orĭ şi unde merg.

Poeziĭ despre Razul, care se găsesc în ms. văruluĭ luĭ Conachi, se găsesc şi la Gherghel, două.

Acuma dăm cîteva poeziĭ inedite:

1) Afară de poeziile găsite de dl. B. în *Spitalul Amorului*, luĭ Pann, maĭ este una în broşura a II, ed. II Bucureştĭ 1852 p. 62. Aicĭ Pann a utilizat pe „Ah! suflete amărît" (ed. I, 139, ed. II 200). Pann începe cu strofa a doua, reproducînd exact numaĭ cele două versurĭ dintăĭ şi schimbînd pe celelalte două, apoĭ după 4 strofe de-ale luĭ, pune strofa a treia neschimbată, şi sfîrşeşte cu o strofă proprie: (Ediţia I a aceşteĭ broşurĭ a luĭ Pann, e din 1850. Cf. G. D. Teodorescu. Operele luĭ A. Pann. Partea II, 1891, Bucureşti p. 96).

2) Ibid. 165

3) Ibid. 163

4) Ibd. 167.

1

Rimadă cu slove săcrete[1])

Pentru ce iţĭ ungĭ fimee faţa cu atîta ghileală,
Şi iţ umezăştĭ obrazul cu băcan şi cu văpsală?
Şi de ce ţ-încingĭ grumazul cu pietre strălucitoare,
Şi iţĭ umezăştĭ zulufiĭ cu ape mirositoare?
Maĭ bine aĭ purta grijă, să cîştigĭ acele darurĭ,
Cu care să facĭ podoabă la a sufletuluĭ harurĭ,
Dacă vreĭ să te iubească bărbatul tăŭ cu credinţă,
Şi de voeştĭ înţelepţiĭ să-ţĭ cate cu umilinţă.
Uită te de vezĭ pe merĭ, ce roşaţă străluceşte,
Si trandafiriĭ nicĭ zugravul nu-nchipueşte;
Firea s-au silit a face acea vie zugrăveala,
Si-a lor dulce frumuseţă veseleşte iar nu-nşală.
Lasă dar făţarnicia şi a obrazuluĭ schimbare
Căcĭ frumuseţa firească robeşte pre om maĭ tare.

2

Gîndesc la tine cînd zorile se revarsă,
Si roua dimineţiĭ pe pămînt cînd se varsă,
Înfloritoriĭ zefirĭ văzduhul răcoresc,
Ah! întru acel minut, eu la tine gîndesc!
Gîndesc la tine, cînd căldura cea vie
A zileĭ ceĭ de vară către somn ne îmbie,
Dar eu nu pociŭ să dorm, ci numaĭ mă trudesc
Căcĭ şi ntr'acel minut eu la tine gîndesc!
Gîndesc la tine cînd soarele să duce,
Duce la altă lume a sa lumină dulce,
Luna şi miĭ de stele pe cer se ivesc,
Ah! intr'acel minut eu iar la tine gîndesc!
Gîndesc la tine cînd noaptea mă deştept,
Cu dorinţă nespusă lumina să aştept,
Ca să mă odihnesc în zadar mă silesc,
Căcĭ intr'acel minut eu tot la tine gîndesc! [2])

3

A văcărescului[3])

Inimile au din fire
Pept de om sălăşluire
Iar nicĭ cum loc înfocat,
Maĭ ales cînd au plecare
Una cătră alta tare
Es-l minune de mierat;

Răspuns

Apoiŭ cum a mea trăeşte
Intr'un foc ce izvorăşte
De-apururea ne 'ncetat?
Apoiŭ ce nenorocire
De eu simţ împrotivire
La orĭ şi ce-am aşteptat?

1) Unul din cele două criptografe.

2) Bănuesc că e o traducere: mi-aminteşte o poezie franceză citită cîndva.

3) Scrise aşa pe două coloane şi în manuscris.

Căci ele-s pomăzuite
A fi pururea unite
Intr'un traiŭ prea dezmerdat,
Atunci orice întîmplare
Ori-ce rău, ce năcaz mare
N'au ce face, n'are cum,
Nici o groază nu le face
Ca să le poată disface.
Ele de-a se despărți....

Știŭ acea pomăzuire,
Doresc și acea unire,
Dar eŭ sînt în iad curat!
Această încredințare
Inima mea încă n-are,
Si-n tot ceasul ah prepuiŭ!
Stiu că rabdă vitejăște
Cel ce din suflet iubește
Ca cînd ar împărăți.

4

Critica

Zice lumea cu greșală,
Că i tiran cine omoară,
Si că i moartea năcaz mare
Căci nu-ți dă ci ea suflare.
Vrăjmaș cunosc o putere,
Ce mă duce la durere
Si mii de chinuri nainte,
Arde trup și duh și minte.
Ce folos că nu omoară,
Dacă mă arde cu pară,
Si că nu-mi ia și suflare
Cînd sufletul suflet n'are!
Moarte am drept o scapare
Intr'un ceas de năcaz mare,
Iar durerea de iubire
Tot moarte dar cu lungire.

5

Cîmpule, rămîi pustiŭ,
Si de mine nevăzut,
Amorul mă biruește
In cît nu e de crezut.
Toată mintea mi-am perdut
Ființa ta nu mai este,
Inima cu jale plinge
Si pe tine te rîvnește.
N'am crezut c-așa te-i duce
Fără eŭ a te vedea,
Cu mîhnire să mă lași
Tînără iubita mea.
Ori și unde de vei fi
Să nu mă daĭ la uitare
Vieţuind cu mâhniciune
Pentru a noastră întîmplare!

6

Tînguirile

La miezul nopții ohtind mă trezesc,
Nenorocirile să-mi tînguesc,
Și ceriului ce revarsă sănin,
Să mă plec cu lacrimi și cu suspin;
Că-n lumea asta dintru 'nceput
Privelişte durerii m-am născut,
Şi pentru mine a fi fericit
Cu totul nădejdea mi-aŭ lipsit.
In vremea aceea cind ceriul lin,
Cu jale ascuită a omului suspin
Şi luna duioasă la al lui plins,
Vede durerile ce l-aŭ pătruns,
In ceasul nopții cel fericit

7

Sărace om cît trăești,
De patemi te'nvăluești
Și ți pare că nu faci haz,
Să trăești fără năcaz,
In lume vii cu un dar,
Cu suspin plîns și amar,
Și după ce arzi în foc
Pentru vicleanul noroc,
Și vieața toată-ți răpui
Alergînd pe urma lui,
Cînd zici că l-ai dobîndit
Iată moartea aŭ sosit;
Atunci toate să sfîrșesc,

Ah! pentr-un suflet nenorocit,
Ce sătul de lume și de a trăi
Va năcazurile a-și tîngui,
Atunci mă deștept după obiceiŭ
Cu lacrimi la cer milă să ceiŭ,
Și până ce zori de ziuă răsar
Eŭ mă lupt cu gîndurile amar,
Dar nici dumnezeŭ nu s-a îndurat
De lacrimile ce l-am vărsat!

Nici părinți nici frați priesc
Ci toți te lasă străin
Pe mîna unui suspin,
Şi după ce te-aŭ priimit
Mormîntul cel ne'nblînzit,
Uitat cu totul rămîi
Dintre oamenii cei vii!

Spațiul nu-mi învoește a reproduce mai multe. De altmintrelea poeziile inedite n-aduc nimic noŭ în ce privește judecarea acestui închinător al Aphroditei Pandemos.

CONSTANTIN BOTEZ.

Miscellanea

In No. 8 al «Sămănătorului» un d. *T. Porucic* cu o desinvoltură curat militară («porucic» *in rusește* înseamnă un grad militar, corespunzător cu cel de «locotenent» la noi) vorbește despre mișcarea națională din Basarabia,—cu cită cunoștință se poate vedea din faptul următor: «Pronin,—scrie dl. locotenent,—scoate gazeta sa în două ediții: rusească și românească». Adevărul însă este, că nici Pronin, nici alt cine-va în Basarabia *nu a scos încă nici un ziar în romînește*. (Lui Pronin,—capitalistul huliganilor din Chișinău, al căror cap cugetător este P. Crușevan,—i s'a dat voe, e adevărat, de a scoate un ziar romînesc,—însă el n'a uzat de acest drept,—precum nici *Bessarabeț*-ul).

Dacă aici putem vedea numai lipsa de informațiuni,—nu putem spune numai atita în ce privește caracteristica faimosului P. Crușevan, ca «naționalist înfocat, dar naționalismul lui *se mărginește numai la libertatea limbii noastre*».

Cit de «înfocat» este naționalismul d-lui Crușevan se poate vedea din următoarele:

In ziarul acestuia „Drug", din 6 Ianuarie a. c., *sub iscălitura sa* cetim un articol intitulat: „Noi nu-i vom trada, nici nu-i vom vinde".

Iată—, cităm textual,—împrejurările, cari i au suggerat acest articol:

«Zilele acestea am aflat,—scrie naționalistul d-lui locote-«nent,—că și la noi se fac deja încercări, cari treptat *pot să «provoace în sufletele Basarabenilor înstrăinarea și uitarea dato-«riei lor față de Rusia...* Am aflat, că s'a format nu știu ce «cerc, al cărui scop tinde la *deschiderea de școli romînești, în «Basarabia predarea limbii romînești Moldovenilor, desvol-«tarea gustului pentru literatura romînească* etc. Intr'un cu-«vînt s'a făcut *primul pas*, care fatal va duce *la antagonism «și separatism*»,...

Aceasta e „tradare"! —In condițiunile concrete de viață din Basarabia,—rîndurile citate constitue *un denunț formal*, mai ales în momentul de față.

Dar d-l Crușevan, merge mai departe pe calea aceasta și

face insinuări, cari, cum știe el, prind totdeauna la autoritățile rusești:

«Nu știu,—continuă el,—dacă sincer și numai din lipsă «de gîndire s'a format acest cerc, sau el s'a întemeiat *sub in-«riurirea discursurilor seductive ale vre unui emisar romînesc «sau ale vre unui agent secret*»...

Nu uitați că vorba este numai despre întemeiarea de școli romînești și desvoltarea gustului pentru literatura romînească!...

Și P. Crușevan nu poate fi scuzat că nu știe ce face,—fiind-că el însu-și spune mai la vale:

«Poporul are prea puțin timp, ca să poată învăța de o-«dată carte rusească și romînească. Și *de sigur majoritatea «va preferi să învețe în limba maternă, în cea ramînească*»....

Ingrozit de această perspectivă naționalistul d-lui Porucic exclamă:

«Nu! nu vor trada Basarabenii pe *urmașii liberatorilor lor*, «(Asta-i *răpirea Basarabiei*, D-le istoric Iorga!) și nu-i vor vinde. «Și nu vor jertfi *pentru foloase josnice și calcule meschine și «vulgare* (asta-i *cultura națională*, d-le Director al „Sămănăto-«rului") ceea ce este darul suprem al tuturor sufletelor nobile: «fiind-că nimic nu e mai grozav, de cit *pecetea de trădător «(asta-s aspirațiunile naționale*—cit de modeste—, luptătorule naționalist Neculai Iorga)».....

In sfirșit, P. Crușevan, care își dă totdeauna numele de «adevărat rus», și face parte din «liga adevăraților ruși» (o asociație polițienească), publică în No. din 19 Februarie al gazetei sale lista candidaților pentru Duma Imperială, pe cari îi recomandă alegătorilor. Fie-care nume e însoțit de o scurtă caracteristică.

De pildă: „*P. Sinadino*, bărbat cult, milionar, un *adevărat rus*" (unchiul acestui «adevărat rus» a lăsat mai multe milioane, cîștigate prin exploatarea țăranilor romîni din Basarabia, societăților culturale.... *din Atena*),—și cuvintele aceste de «adevărat rus» apar ca un refren la fie-care caracteristică....

Vădit, nu putem pune în socoteala d-lui N. Iorga elucubrațiile d-lui T. Porucic, pentru care d-l P. Dicescul, un boer moldovan, Dr. în filosofie din Heidelberg,—unul din puținii boeri din Basarabia, care, cu tot loialismul lui, și-a păstrat simțul național (ideile lui conservatoare nu l'ar putea îndepărta de oratorul congresului junimist....),—e un «protejat al guvernatorului»,—iar redactorul unei reptile polițienești și inspiratorul măcelurilor din Chișinău, — «un înfocat naționalist».... numai fiind-că e antisemit! Cele-lalte informațiuni ale d-lui Porucic sunt tot atit de întemeiate. (Din diferite împrejurări nu putem încă vorbi despre mișcarea politică din Basarabia, dar sperăm că vom publica chiar în numărul viitor un studiu amănunțit).

Putem să ne deosebim în vederi de d-l N. Iorga, în multe privinți, și mai ales în ce privește problemele politice din Romînia, dar acest savant, de care suntem mîndri și noi, ca Romîni,

—nu poate lăsa fără îndreptare,—odată ce i se atrage băgarea de seamă,—un articol, care nu poate să nu jignească pe cei ce luptă în Basarabia. Și măcar *atita* să facem: să nu-i jignim...

Sunt destui în țară, pentru cari «iudofagia» brutală e sinonimă cu naționalismul romînesc.

Dintre aceștia nu poate și nu trebue să fie un Neculai Iorga.

*

Datori să ținem pe cetitorii noștri în curent cu producțiile literare romînești, ne-am gîndit că trebue să vorbim ceva și de cele două «romane», apărute în timpul din urmă: «Domnița Viorica» de d. Vasile Pop și «Marin Gelea» de d. N. Pătrașcu...

Dar cine să le cetească?

Pentru d. Vasile Pop, fiind mai scurt, am condamnat, în unanimitate, pe unul dintre noi, care, avînd niște păcate de ispășit, s'a executat cu resemnare și care, în N-rul 2 al revistei, va întreține publicul cu opera marelui prozator romîn.

Pentru d. Pătrașcu (460 pagini!), mărturisim, n'am avut cruzimea să condamnăm pe nime și, cu regret, înștiințăm pe cetitorii noștri, că nu-i vom putea servi... Să se adreseze d-lui Ilie Bărbulescu dela—sărmana—*Arhiva*, venerabila revistă—foastă—științifică și literară, din Iași...

*

Și, à propos de d. Bărbulescu.... D. Ilie Bărbulescu este un tînăr venit de curînd dela Agram sau Belgrad—în privința asta e controversă—care, fiind că știe sîrbește, a luat direcția *Arhivei*. De mulți ani *Arhiva* agoniza de dorul unui director, care să știe sîrbește... Asta era dorința ei intimă și nimene n'o știa... Era odată la ea un Bosnief Paraschivescu, care ar fi putut ținea locul d-lui Bărbulescu, dar, vezi, *Arhiva* avea nevoie de un adevărat sîrb,—Bosniefii fiind cam corciți cu Turcii.

Așadar, d. Bărbulescu veni — și luă direcția venerabilei *Arhive*—care e, ceea ce nu e mare merit la vrîsta ei, «persoană morală» cu statute și... alte alea—cu gîndul s'o ducă din triumf în triumf...

Și o începu bine.

De sigur că nu e nimic mai important la ordinea zilei de cît Sîrbii. Ochii Europei sînt ațintiți asupra lor, iar pentru noi chestia sîrbească este o chestie vitală. Așadar, *Arhiva* deveni o revistă sîrbească, în care (vezi n-rul pe Ianuarie) până și vestitele noastre mine de sare sînt tratate din punct de vedere al gramaticii sîrbești.

Dar, ceea ce este mai interesant pentru viitorul culturii romîne, este că d. Ilie Bărbulescu are pretenția—poate fundată—de a trata, nu numai sarea, ci și sintaxa romînească tot din punct de vedere al intereselor sîrbești. D. Bărbulescu scrie, de

pildă: „*In starea de acum a culturii și temperamentului romînesc, prea puțin contribue cărțile la formarea sufletelor noastre*“... «In starea de acum... a temperamentului», am înțeles, e sîrbește. Și: „*Păcat numai că acest cuminte articol e ceva prea abstract scris* (e vorba de un articol al d-lui O. Densușianu. Auzi, d. O. D. învinuit că scrie abstract—e o nedreptate revoltătoare!). *așa că de aceea, precum eu* (observați cît e de subiectivist d. Bărbulescu) *am observat, e primejduit de a nu fi de toți și bine înțeles*“—ceea ce, cum mă asigură zarzavagiul meu, care e de loc dela Belgrad—nu e nici măcar docent, și vorbește sîrbește ca apa—e în stilul cel mai pur al valorosului poet sîrb Prajici....

*

Ați văzut că d. Ilie Bărbulescu varsă cîteva lacrimi fierbinți pentru «starea de acum a temperamentului romînesc», în care cărțile prea puțin contribue la formarea sufletelor noastre (zice d-sa, modest, la plural).

Despre ce cărți vorbește d. Bărbulescu?

Cetitorul, care n'ar ști că d. Bărbulescu se prezintă pe arena publicității cu un mic curent la subțioară, n'ar pricepe senzul cuvintelor tînărului savant. E vorba de cărțile d-sale sîrbești—are 8 (opt)!—, cu care d-sa, dușman (!) al curentului poporanist, vrea să creeze un curent sîrbesc, sucursală a curentului d-lui Ovidiu Densușianu, cel cu articolul abstract.

Deocamdată d-sa «se ridică» (închipuiți-vă!) în contra d-lui N. Iorga. Multe obiecțiuni am putea formula și noi—și le vom face—d-lui Iorga. Dar d. Iorga e d. Iorga, care va rămînea ca o figură, în orice caz, impunătoare în viața noastră culturală. Și d. Bărbulescu?..... *Ne sutor*.....

*

La ședința de la 19 Fevruarie a Academiei junimiste, ținută la Teatrul Liric din București, d. Iorga și-a făcut intrarea în partidul junimist, printr'o eșire în contra votului universal. D. Iorga e un țărănist teribil....

Lămuriri:

«In Romînia trăesc peste *4,000,000 de țărani curați* față de *nici un milion* de orășeni *culeși din toate națiile*».

(*Sămănătorul*, 1905, 11 Decembrie).

(Pentru chipul cum caracterizază d. Iorga *corupția și înstrăinarea* acelui „nici un milion de orășeni culeși din toate națiile“, a se vedea cărțile sale: *Opinions Sincères*, *Opinions Pernicieuses*, *Cuvinte adevărate*, și colecția pe patru ani a *Sămănătorului*).

D. Iorga e încontra votului celor 4,000,000—e pentru votul tutelar al celor *culeși din toate națiile*.

D. Iorga, în discursul său ținut la Academia din Teatrul Liric, a spus că ochii Romînilor de peste hotare («*Romînii de peste hotare sînt însă mai mult un neam de lucrători de ogoare*»,

a zis tot d. Iorga, in acelaș număr din *Sămănătorul)* sînt *ațintiți* asupra noastră.....

Rominii de peste hotare! Rominii din Ardeal *luptă* pentru votul universal și guvernul unguresc l'a făgăduit. Rominii din Bucovina *luptă* pentru votul universal pentru diela provincială și guvernul austriac l'a făgăduit pentru Austria. Rominii din Basarabia *își varsă* singele pentru votul universal, impreună cu cei mai buni fii ai Rusiei.....

Rominii «de peste hotare își aținiesc ochii spre noi» și-i vor intoarce cu scirbă in altă parte!

*

Convorbirile literare—cărora le urăm din inimă viață indelungată, măcar pentrucă poartă falnicul nume al revistei *de altădată*—s'au rereorganizat reconcentrîndu-se. Foarte bine. Dar *Convorbirile*, odată cu această infuziune de viața, au ținut să ia și o poziție mai combativă, ca să dovedească abonaților și reabonaților că trăesc, și s'au apucat de polemică. Și, deci, iată-l pe d. I. atăcind pe d. Bujor, pentrucă ar fi combătut..... într'o nuvelă pe regretatul N. N. Basilescu. Ba articolul se sfîrșește chiar cu o pagină de morală bine simțită.....

D. Bujor n'a «combătut» pe Basilescu, căci, ca literat, nu poate să facă polemică in nuvele și «desfidem pe adversarul l» să dovedească contrarul.

Și, pănă la una alta, d. I..... Bogdan (hai, să punem și noi, *atunci*, nume!) face un act de impietate față cu fostul său colaborator, punîndu-l în situația din nuvela d-lui Bujor!

P. NICANOR & Co.

Cronica literară

(Scriitori și Curente)

Se vorbește cu drept cuvînt de o psichologie de rase, de clase, de tipuri culturale, de psichologia artistului, a savantului, etc. etc. Și se vorbește și de psichologia popoarelor. Francezul, se zice, are mintea clară, Germanul e metafizician, etc. In opera sa asupra lui La Fontaine, Taine arată cum deosebirile de rasă, climat și istorie au deosebit spiritul Francezului de al Germanului.

Și, dacă este așa, oare poporul *romîn*, să nu aibă și el psichologia sa, să nu aibă și el modul său *particular* de *a considera* lucrurile lumii acestia și modul său particular de *a răspunde* la stimularea lor? Să fie o psichologie germană și franceză, și să nu fie o psichologie rominească? Rasa, ori amestecul de rase, climatul, desvoltarea istorică și culturală a acestui popor—toate, *deosebite* de ale altor popoare—să nu fi fasonat *deosebit* sufletul rominesc, să nu fi produs *o nuanță* specifică a sufletului omenesc?

Și dacă literatura este *depozitara* sufletului unui popor, oglinda sufletului lui, dacă artiștii sînt reprezentanții *prin excelență* ai sufletului unui popor, *incarnarea* acelui suflet, mai mult decît în oricare alți fii ai poporului, pentrucă în ei *mai ales* are ecou puternic și ereditatea și lumea din afară,—apoi să fie cu putință ca literatura rominească să nu fie *depozitara sufletului rominesc*, să nu reprezinte adică *nuanța specific rominească* a sufletului omenesc?

Pretenția acelora, care se ridică in contra caracterului *specific național* in literatură, sau nu-l bagă in samă, se reduce la pretenția ca, pe cînd *toate* literaturile europene poartă pecetea sufletului național, literatura rominească să nu poarte această pecete, să n'aibă nici o individualitate, să fie un organism mort-născut, ori să poarte—și va purta, căci *un organism trebue să aibă o formă*—pecetea caricaturizată a altui spirit, a spiritului francez, de sigur, a acelui admirabil spirit, dar care nu este al nostru și care, nefiind al nostru, nu vom putea decît sa-l caricaturizăm...

Și nu e aici o chestie de patriotism—și dacă ar fi!—ci de pură estetică; scriitorul romîn, cînd va voi să cînte ca cel francez, nu va da sunetele frumoase ale sufletului frances și, pe de altă parte, își va strica și minunatul lui glas rominesc. Iar scriitorul, care ar vrea să nu fie nici romîn, nici frances, nici altă ceva, ci „scriitor" fără individualitate, va scoate

un amestec de sunete, care, ne fiind răspunsul unei *individualităţi* la lumea încunjurătoare, nu va provoca nici un interes.

Literatura romînească nu poate fi decît „romînească“...

Şi spiritul romînesc, considerarea lumii şi reacţia faţă cu lumea, fiind mai nepervertit, mai curat, la poporul romînesc dela ţară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul romînesc, care, sau fac parte din ţărănime şi n'au rupt legăturile morale cu ea, ca, luînd pe cei mai tineri depildă Octavian Goga şi Ciocîrlan, sau care, dacă nu fac parte din ţărănime, şi-au plecat urechea la popor, s'au botezat în izvorul curat şi romînesc al sufletului popular, ca depildă Sadoveanu, sau fac parte dintr'o clasă superioară, dar care, din cauze istorice, trăind cu poporul, departe de influenţele nefaste străine, care au trecut peste aceste ţări, şi-au păstrat sufletul romînesc, ca depildă clasa boernaşilor (de care voiu vorbi aiurea), din care face parte Brătescu-Voineşti, în ale cărui scrieri se vede ce însemnează spiritul romînesc, în stare brută la popor, cînd, din cauza unui traiu mai bun şi a oarecărei culturi—ca în clasa boernaşilor—ajunge *să se rafineze*.

Această infiltrare a spiritului romînesc în literatura cultă este *poporanismul* din punct de vedere al conţinutului sufletesc al scriitorului.

— Aşa dar, excluzivism, sectarism, poporanism, naţionalism, ţărănism... Dar talentul? Daţi reţete?

— Nu, nu dăm nici o reţetă, *constatăm*...

Că fără talent nu se face operă de artă, o ştim şi noi—nu e cine ştie ce filozofie mare. Dar noi susţinem că *talentul chiar*, dacă nu serveşte a exprima o individualitate definită, se distruge pe sine însuş, în zădar: dacă privighitoarea îşi cheltueşte talentul să cînte ca o mierlă, ori dacă vrea să cînte ca o „pasere“ în genere—ca *genul* „pasere“—îşi va inutiliza în zădar talentu-i minunat. Şi apoi, chiar dacă ar izbuti să cînte ca o mierlă, ce vom cîştiga noi? Dacă ar fi mai multe mierle şi n'ar mai fi privighitori, ce am cîştigat? Dacă scriitorii romîni vor cînta ca cei o mie de scriitori francezi, va pierde toată lumea: *noi*, pe lîngă cei o mie de scriitori francezi, pe care-i putem ceti în limba lor, vom avea o mie şi cîţiva; *Francezii*, chiar dacă ne-ar putea ceti scrierile, pe lîngă cei o mie ai lor, ar mai gusta încă pe cîţiva,—atîta tot: iar *literatura universală*, în loc să aibă, în armonia sa, încă o *notă deosebită*, ar avea nu o mie de scriitori francezi, ci o mie şi cîţiva,—atîta tot... Şi noi susţinem că cei *cîţiva* n'ar fi nici Francezi—ar fi scriitori fără individualitate, ar fi genul abstract „pasere“, nici mierle, nici privighitori...

Cum vedeţi, cîştigă nu numai poporul anumit, căci sufletul *său* e reprezentat în opere artistice, ci cîştigă omenirea întreagă, căci în acordul literaturii universale mai răsună *încă* o notă. Oare dacă Shakespeare, în loc să reprezinte spiritul englez, ar fi reprezentat *tot* spiritul francez, dînd omenirii încă un Racine, omenirea n'ar fi fost în pierdere?

*
* *

Şi *poporanismul*, mai poate şi trebue să fie considerat şi din alt punct de vedere, din acela al *idealului*, tendinţilor scriitorului, să nu se supere esteticianii, esteteţii, admirabilii noştri critici—ori mai bine, las'să se supere!—pentrucă, dacă un om, orice om, e *apreciabil* mai ales din punct de vedere al *sentimentelor* sale, al înălţimii sale sufleteşti adică, apoi cu atît mai mult acest exemplar de lux, acest *depozitar* al sufletului poporului, acest apostol, care este artistul, *va fi apreciat*, va trebui să-l apreciem din punct de vedere al sentimentelor sale, căci artistul e, cel puţin om—concedaţi-i această oricare—şi nu *numai* din punct de vedere al *senzaţiilor* şi *imaginilor* sale, ca simplu biped fără pene, cum fac criticii oculiştii,—sau ca aparat fotografic, cum fac aceiaşi critici.. opticiani...

E curioasă, *în sine*, această pretenţie a criticilor de a considera pe un om *întreg, în toată firea*, pe artist, ca un receptor, numai din punct de vedere al produselor sufleteşti inferioare şi elementare şi a se opri—a ne opri şi pe noi!—de a-l considera ca pe o fiinţă simţitoare şi cugetătoare, adică *şi* din punct de vedere al produselor sufleteşti mai superioare. Şi e o desconsiderare sîngerătoare pentru artişti această reducere a lor la plăci fotografice ori la statui cîntătoare ca a lui Memnon!...

Dar e şi mai curioasă această pretenţie, cînd o alăturăm de elementarele cunoştinţi de estetică. Căci *ce este poezia* (orice definiţie am admite) *decît exprimarea unui sentiment şi a unei concepţii*. (John Stuart Mill, *Thoughts on poetry and its varieties*, în *Dissertations and Discussions*, I, 63—94). Şi, dacă poezia este *expresia* unui *sentiment*, are să mă silească X sau Y să mă opresc la *„expresie“* (*imagini, stil*) şi să nu mă întreb, *care e sentimentul*, pe care l'a „exprimat“ poetul în opera sa?

Şi, dacă poetul va exprima cu talent în opera sa sentimentul de milă pentru suferinţele unui incestuos, am să-l admir eu, fără restricţie, pentrucă a îmbrăcat acest sentiment în imagini puternice?

Şi, dacă alt poet va exprima cu talent sentimentul de milă pentru suferinţele poporului de la ţară, care se chinueşte pentru noi, are să mă oprească X sau Y *să prefer* pe acesta din urmă celui dintăiu?

Are să mă silească criticul să mă uit numai la haină (imagini, stil) şi nu şi la conţinut (sentiment, concepţie)?

Are să mă oprească X sau Y, cînd iau o carte în mînă, să nu-mi pun întrebarea, pe care şi-o pune, conştient sau inconştient, orice cetitor, în faţa ori cărei opere de artă, întrebare, care formează *singurul interes* al operei de artă: „Ce vrea să-mi spună poetul? Ce mai are de spus în volumul acesta nou?!!“

Are să mă silească X sau Y să consult, cînd vreau să judec pe poet, numai primele pagini din psichologie: „senzaţii, imagini“ şi are să-mi smulgă tratatul din mînă, cînd voiu vrea să trec la „sentimente“?

Zugrăvirea realităţii nu mă interesează decît întru cît ea *ilustrează* concepţia poetului. De aceea îi cer—îi cerem toţi—ca, în *ilustrarea* concepţiei sale, să *nu falşifice* realitatea, atîta tot; adică să aleagă *din realitate* haina concepţiei sale. De aceea naturalismul este, cum am mai spus, „o cerinţă absurdă“. Criticii opticiani sînt grozav de „naturalişti“!

Mă gîndesc la d. Sadoveanu nu fără oarecare durere. D-sa nu mai scrie acuma bucăţi în genul „povestirilor“ din primul volum, în genul acelor povestiri „romantice“... L'o fi speriat critica romînă, care se face verde în faţa romantismului.. „Într'un sat odată“ e, da, o bucată romantică, după definiţie, dar ce-mi pasă mie de asta, cînd în acel mic capodoperă, pe baza unor fapte *reale*, autorul a ştiut să ne ilustreze un sentiment—al izolării omeneşti—şi o concepţie—a opacităţii sufletelor omeneşti... Cîntăreţ al pămîntului nostru moldovenesc, nu ascultă pe „criticî“ şi dă literaturei ro-

minești din nou, povestiri „romantice", ca *Intr'un sat odată, Cei trei, Zîna lacului, Năluca* etc.

Şi, iată şi Octavian Goga, pe care „rafinaţii" nu-l pot gusta, pentrucă vorbeşte de ţărani în numele ţăranilor, în loc să cînte pleoapele străvezii ale unei clorotice castelane... De sigur, dacă scoţi, fiindcă nu-l pricepi—şi nu-l pricepi, fiindcă ai simţirea obtuză—dacă scoţi *sufletul* din opera lui Octavian Goga şi te dedai la indeletnicirea de a număra imaginile şi rimele bogate şi de a face o „anchetă personală" asupra subiectelor, vei găsi că şi cutare poetastru are un număr egal de imagini şi de rime bogate şi subiecte de la ţară şi te vei întreba, prostit, ce găsesc admiratorii lui Goga extraordinar în poeziile acestui mare cîntăreţ al sufletului romînesc...

Aşa dar, fără să cerem permisiunea criticii romîne, ne vom permite să ţinem samă de sentimentele poetului, de innălţimea lui morală, să-l întrebăm dacă are cele mai inaalte idealuri ale vremii şi ale poporului său...

— Aha, am înţeles, „morală" în artă! Artă propagandistă de idei, etc.

Cunoaştem cîntecul, dar nu e vorbă aici de *propagare* de idei, de moralism... e vorba, iubiţilor, chiar de estetica dumneavoastră, e vorba chiar de „imaginile" dumneavoastră.

Căci, dacă un scriitor vrea să mă umple de milă pentru un incestuos (*Fort comme la Mort*) ori de bucurie pentru că un *viveur* a sedus, insfirşit, pe o fată nevinovată (*Yvette*) aibă el şi talentul extraordinar al lui Maupassant *), impresia mea estetică va fi distrusă, pentrucă, avînd talent —puterea de a exprima, prin imagini şi stil, sentimentele—scriitorul îmi va produce milă, în adevăr, pentru suferinţa eroului său, dar, *cauza* suferinţei eroului fiind incestul, *cauza* bucuriei celuilalt fiind seducerea, sufletul meu va fi solicitat, pe de o parte, spre milă ori bucurie, pentru suferinţă ori triumf, pe de alta, spre dezgust şi ură, pentru incest şi seducere,—impresia mea estetică se va distruge şi, păcat de „imagini" vrednice, cum se zice, „de o cauza mai bună"...

Iar criticul, căruia impresia estetică nu i se distruge, dovedeşte— concluzia e fatală, n'avem ce face—că-i pare bine că *viveurul* a triumfat şi sufere că incestuosul n-a izbutit.

Şi, să revenim la poporanismul ca atitudine, ca concepţie asupra vieţei, ca „tendinţă".

Cînd scriitorul romîn va zugrăvi raporturile dintre ţărani şi exploatatorii lor, aşa încît să-mi solicitеze simpatia pentru exploatatori (*Niţă Mîndrea*), ca celalalt pentru incest şi seducere, impresia mea estetică va fi distrusă, căci şi pentru exploatarea nefericitei ţărănimi, caşi pentru incest şi seducere, am dezgust şi ură, pentrucă simpatia mea este cu ţăranii, către care mă simt şi vinovat, pentrucă, în schimbul muncii amare, răsplătită cu „merindea lor amară din pîne de neghină şi săcară", din care noi trăim şi ne cultivăm, nu le putem da în schimb mai nimica. Şi scriitorul romîn, care măcar *cînd vorbeşte de ţărani*, ar putea să-şi arate recunoştinţa către ei prin răspîndirea unei atmosfere de simpatie şi milă pentru dînşii, şi n'o face, ci dimpotrivă, răspîndeşte antipatia, n'are un suflet innalt, îşi „exprimă sentimente" inferioare cu, sau fără talent—„imagini"!— nu este un om la innălţimea vremii şi a idealurilor celor mai sfinte ale poporului său:

Nu este poporanist!

* * *

Subiectul! De sigur că un suflet *romînesc* va face o operă *romînească*, orice subiect şi-ar alege, chiar din viaţa străină, căci va privi viaţa străină prin o prizmă romînească, dar desigur că opera va fi mai romînească, mai interesantă şi pentru noi şi pentru străini, cînd concepţia şi sentimentul unui scriitor se vor manifesta cu *ocazia* vieţii romîneşti, cînd viaţa romînească îi *va îmbrăca* concepţiile, cînd viaţa romînească îi *va fi stîrnit* sentimentele şi concepţiile, cînd îi *vor fi izvorît* în suflet scriitorului sentimente şi concepţii *relative* la viaţa romînească—cînd şi *concepţia* şi *reprezentarea* ei vor fi romîneşti.

Desigur, dacă scriitorul are talent şi suflet innalt, îl vom aprecia. Vom fi mai mulţumiţi însă, cînd acest talent va servi pentru expresia unui innalt suflet romînesc şi mai ales cînd acest suflet se va îmbrăca în haina romînească—cînd va lua materialul operei din viaţa romînească.

G. I.

---

*) Am mai spus: Maupassant, *în genere*, are o mare innălţime sufletească.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

(din ţară şi din străinătate)

Jubileul d-lui Profesor Petru Poni de la 15 Ianuar curent a fost sărbătoarea ştiinţei romineşti. Nici odată Iaşul n'a asistat la o sărbare aşa de grandioasă şi de inălţătoare ca acea dată in onoarea distinsului nostru profesor P. Poni.

La această sărbare aŭ luat parte toţi acei cari privesc cu incredere propăşirea ştiinţei noastre. Unii, foşti elevi şi admiratori, alţii prieteni şi admiratori aĭ profesorului Poni, cu toţii s'aŭ simţit fericiţi şi mindri, venind din toate unghiurile ţărei ca să-ĭ arăte sentimentele lor de dragoste, de respect, de admiraţie şi recunoştinţă.

De aceea iubitul profesor, adinc mişcat de această manifestare, a zis cu drept cuvint in discursul său rostit in Aula Universităţii noastre:

„Sint adinc mişcat de dovezile de iubire ce-mi aduceţi şi nu ştiu cum v'aş putea arăta tuturor intreaga şi profunda mea recunoştinţă. Domniele voastre mi-aţi adus astăzi mulţumirea sufletească cea maĭ vie şi mi-aţi acordat resplata cea maĭ mare la care poate aspira vre-odată un om. Căci ce poate să ne mulţumească maĭ mult şi să ne răsplătească maĭ bine pe noi, cari ni-am consacrat viaţa la educaţiunea tinerimeĭ, de cit aprobarea barbaţilor alăture cu cari am lucrat şi iubirea acelora la luminarea cărora am contribuit".

In adevăr, sărbătoarea aceasta a fost cea mai mare şi maĭ frumoasă răsplată ce s'a putut acorda unuĭ om de ştiinţă din ţara noastră şi cea maĭ inălţătoare pildă ce se poate da tinerilor generaţii, dornice de muncă şi de distincţie pentru binele şi fericirea ţăreĭ noastre.

Pentru ca numele distinsului profesor să rămină şi maĭ strins legat de propăşirea ştiinţeĭ româneştĭ şi a Universităţii pentru care el şi-a consacrat o mare parte din viaţa sa, comitetul organizator al Jubileuluĭ a împrăştiat şi un număr de liste de subscripţie pentru adunarea unuĭ fond, care, donat Universităţii din Iaşi să poarte numele de „Fondul Petru Poni". Speranţele comitetului organizator aŭ fost cu mult intrecute, căci s'a adunat suma de 27,000 leĭ.—Acest frumos şi neaşteptat rezultat se datoreşte in mare parte, energieĭ desfăşurate de dl. profesor dr. I. Simionescu. Cu ocazia acesteĭ serbări, s'a scos şi un volum jubiliar de 237 de pagini, luxos editat, in care nu s'aŭ publicat de cit lucrările foştilor elevĭ aĭ profesorului P. Poni.

Ceĭ cari cunosc maĭ de-aproape activitatea scolară şi ştiinţifică a d-

lui prof. P. Poni, ştiu bine cit a contribuit el pentru ridicarea nivelului cultural a ţărei noastre.

Intre altele, graţie lui, profesorii facultăţii de ştiinţe din Iaşi s'aŭ grupat in jurul lui, acum ciţi-va ani, punind bazele publicaţiei ştiinţifice *Annales scientifiques de l'Université de Jassy* aşa de bine privite in cercurile ştiinţifice straine şi care azi aŭ ajuns deja la al 4-lea volum.

Tot dl. profesor Poni a făcut şi inceputul inbucurător, procurind unuia din distinşii lui elevi, d-lui Nec. Costăchescu, ocazia de a trece doctoratul in ştiinţele fizico-chimice, primul doctorat in ştiinţe, trecut in ţara noastră.

Asupra tezei de doctorat a d-lui Nec. Costăchescu intitulată *„Gazurile cuprinse in sare şi in vulcanii de glod din România*, dl. prof. dr. P. Bogdan va vorbi mai jos la rubrica „Recenziilor".

Desigur, dl. profesor P. Poni, prin viaţa şi prin operile sale va lasa o dungă luminoasă in istoria culturală a neamului nostru, căci prin viaţa şi prin operile lui a contribuit in mod strălucit şi puternic la clădirea conştiinţeĭ şi puterei noastre ca popor cu aspiraţii de cultură inaltă.

* * *

Biologie. In ultimii ani, cercetările biologice aŭ luat o estindere enorm de mare in diferitele eĭ ramurĭ. In cronica de faţă ca şi in cele viitoare, nu voĭ atrage atenţia de cit asupra citorva din ele, care cred că vor interesa intru citva publicul cititor.

Aşa, studiile de *citologie*, adică asupra celulei, prezintă un interes deosebit

Se ştie că corpul omului, ca şi al tuturor celor-l-alte animale, precum şi corpul plantelor e format din particele foarte mici, microscopice, numite *celule*, şi din derivatele lor, numite *fibre*. Celula e considerată ca elementul anatomic şi funcţional fundamental. Corpul fiinţelor vieţuitoare, fiind o aglomeraţie mare de celule, viaţa acestor fiinţe nu e de cit rezultanta vieţiĭ atâtor celule.

Printre celulele care constituesc corpul fiinţelor vieţuitoare, ca celula nervoasă, musculară etc., există unele numite *celule sexuale*, care contribuesc la formarea uneĭ noĭ fiinţe. Aceste celule sint *oul* saŭ elementul sexual femel şi *spermatozoidul* saŭ elementul sexual bărbătesc.

Diferitele reviste de biologie sint pline cu cercetărĭ, unele foarte amănunţite, asupra acestor elemente sexuale dar unul din capitolele cele mai importante şi de actualitate din studiul elementelor sexuale e, desigur, capitolul privitor la partea experimentală.

Până acum era stabilit că aproape totdeauna oul trebue să se unească cu spermatozoidul, adică trebue să fie fecundat, pentru ca sa se dezvolte şi să dea naştere uneĭ noĭ fiinţe vieţuitoare. Sint excepţiĭ foarte rarĭ de animale, la care oul se dezvoltă fără să se unească cu spermatozoidul şi acest caz să numeşte: *Partenogeneză normală*, cum de ex. se intimplă la unele insecte.

Eĭ, bine, azi s'a demonstrat experimental că oul maĭ multor animale inferioare, cum de ex. oul unor viermi de mare, unor scoicĭ de mare şi a stelelor de mare etc. se dezvoltă şi fără intervenţia spermatozoidului dacă insă le punem in contact cu anumite substanţe chimice sau la temparaturĭ anumite. Cazurile acestea se numesc: *Partenogeneză experimentală*.

Cu acest gen de experiențe s'aŭ ocupat maĭ mulțĭ biologĭ. Intre aceștia Loeb, Neilson, Mac Bride, Delage etc. aŭ obținut rezultatele cele mai interesante.

Profesorul Y. Delage, în o serie de memoriĭ, publicate în *Archives de Zoologie expérimentale din aniĭ 1900—1904*, ni face cunoscut rezultatul cercetărilor sale.

Iată modul de operare în aceste experiențe:

Se iaŭ cîteva sute de ouă, de ex. de o stea de mare, ferite complect de sămînță bărbătească. Se pun timp de o oară într'o soluție de clorură de sodiu (sarea de bucătărie) sau de clorură de magneziu saŭ de clorură de potasiu, saŭ de clorură de manganeziu. Soluția e făcută în apa de mare și în anumite proporțiĭ, în general suficiente pentru a ridica presiunea osmotică. Toate aceste săruri aŭ fost întrebuințate în experiențele luĭ Loeb.—Profesorul Delage a reușit maĭ bine, întrebuințînd în experiențele sale apa găzoasă, adică apa de mare încarcată cu o cantitate anumită de acid carbonic (CO^2).—După ce oule aŭ stat timp de o oară în orĭ care din aceste soluțiĭ, se pun apoi în un vas în care circulă un curent continuŭ de apă de mare curată.

Eĭ bine, în toate aceste cazurĭ, oul steleĭ de mare se dezvoltă ca și cum ar fi fost pus în contact cu sămînța bărbătească, adică ca și cum ar fi fost fecundat. Se obține chiar larve maĭ mult saŭ maĭ puțin dezvoltate, maĭ cu samă cînd întrebuințăm apa găzoasă. Dezvoltarea acestor larve se face însă mult maĭ încet ca în cazul normal, adică ca în cazul cînd oule ar fi fost fecundate. Cu toate aceste profesorul Delage a reușit să prelungească viața acestor larve timp de 3 lunĭ, obținînd 2—20% larve din numărul total al oulor puse în experiență.

Dezvoltarea se face și maĭ bine dacă ferim oule și larvele de acțiunea directă a razelor solare (Mac Bride) și dacă agităm continuŭ aceste larve, întrebuințînd dispozitivul luĭ Fabre-Domergue care consistă într'un disc de sticlă așăzat oblic în vasul de experiență și care se învîrtește împrejurul axuluĭ săŭ, punînd ast-fel în mișcare apa în care se află larvele în experiență.

Greutatea mare pentru a prelungi viața și dezvoltarea larvelor era acea de a găsi o hrană prielnică lor. Delage a învins întru cîtva această greutate, hrănind larvele cu sfărîmăturĭ foarte fine de albuș de ou și maĭ bine hrănindu-le cu niște alge microscopice, numite Chorele, care traesc în apa de mare.

In aceste condițiĭ s'a obținut larve aproape de faza de metamorfoză, cunoscută la aceste animale, larvele numite, *Bipinnaria*, *Auricularia* etc.

Profesorul Delage, care continuă încă aceste experiențe, speră să poată obține rezultate din ce în ce maĭ complecte, de oare-ce, cum se exprimă și el, posedă acum datele necesare asupra condițiilor de creștere ale acestor larve.

Cînd, în urma acestor experiențe, se va putea reuși ca să se crească aceste larve pană la adult, atuncĭ, desigur, se va putea vedea maĭ bine care e rolul anumit al ouluĭ și al spermatozoiduluĭ în fenomenul așa de important de dezvoltare a fiiațelor viețuitoare.

P. B.

* * *

Undele electrice întrebuințate la ceasornice. Dr. *Max Reithoffer* din Viena a găsit mijlocul de a transmite în tot orașul oara cu ajutorul undelor hertziene. Consiliul comunal i-a pus la disposiție suma de [illegible]00 de coroane pentru a face primele incercări. (*Revue électrique, Ianuar 1906*).

*

Razele X și tuberculosa. Dr. De *Garmo* comunică în *Medical Record din 15 April 1905*, un interesant cas de vindecarea tuberculosei prin razele X. Un barbat de 56 ani avea tuberculosă la testiculul drept; după ce i se făcu operație, boala reapăru la cel sting și bolnavul nu maĭ voi să se supună uneĭ noĭ operațiĭ. Se făcu atuncĭ radiografie și după 125 de tratamente de cîte 10' unul se obținu vindecare complectă; durerile dispărură de la cel d'întăi tratament. Trebue adaogat că razele X, lucrînd asupra testicolelor, fac pe barbat steril; acest lucru a fost observat la vr'o nouă persoane carĭ se ocupau zilnic cu studiul și aplicațiunea acestor raze.

Dr. *Pancoast* din Filadelfia a aratat că tuberculosa laringeluĭ poate fi dese orĭ vindecată prin razele X; trebue însă condus cu mult tact tratamentul: unul prea intens poate determina o înrăutățire a boaleĭ. (*Radium din August 1905*).

Radium și Cancerul. Dr. *Exner* într'un cas de cancer foarte întins a mucoaseĭ obrazuluĭ a curățit cu grijă locul și apoĭ a aplicat un tratament cu radium; nicĭ peste un an boala nu s'a maĭ aratat. El a observat acest lucru și într'un al doilea cas. (*Deut. Zeitschrift für chirurgie* Bd. LXXV).

*

Telegrafia fără fir. O societate americană de căĭ ferate a luat măsurĭ ca să se comunice persoanelor, carĭ călatoresc cu trenurile eĭ accelerate, prin ajutorul telegrafieĭ fără fir ultimele noutățĭ de la bursa din New-York din momentul deschidereĭ eĭ. (*Revue électrique, Décembre 1905*).

*

Utilisarea industrială a electricitățeĭ atmosferice. De obiceiu electricitatea, ce o întrebuințam, o căpătăm fie prin oxidarea zincului metalic și transformarea luĭ în sărĭ de zinc, sau din căldura dezvoltată prin arderea carbonuluĭ. In casul întăi aparatele carĭ ni daŭ electricitatea se numesc *pile electrice* orĭ *elemente galvanice*, iar în casul al doilea căldura, prin ajutorul motorilor, ni pune în mișcare mașinele *dinamo-electrice* și se transformă în acest fel în electricitate. Această din urmă poate fi înmagazinată în acumulatorĭ și întrebuințată la nevoe. Cercetările făcute asupra electricitățeĭ din atmosferă aŭ aratat că și iarna și vara păturile de aer cuprind căntitățĭ marĭ de electricitate. Lucrul acesta era cunoscut de mult, dar nimănuĭ nu i-a venit în minte să caute mijlocul de a trece această electricitate prin mașinĭ așa ca să le pue în mișcare orĭ să o treacă prin acumulatorĭ și să o înmagazineze acolo. Revista *L'électricien No. XXX din Décembre 1905* ni aduce știrea că rusul *Michkine* a făcut un zmău, a căruĭ parte inferioară este prevăzută cu vîrfurĭ metalice, iar partea inferioară este pusă, cu ajutorul unuĭ conduct metalic, în legătură cu mașinĭ electrice, ca

acela pe cari le intrebuinţăm in laborator sub numele de maşini Wein- hurst. Electricitatea trece din atmosferă prin aceste maşini in pămint, ma- şinele se invirtesc şi pot servi ca motoare.

In numărul citat mai sus al revistei *L'électricien*, *Nodon* arată un al mijloc de utilisare a electricităţei atmosferice. Cu o maşină reostatică *Plan* el conduce electricitatea atmosferică prin acumulatori şi aceştia se incar ca şi cum le-ar veni electricitatea de la un *dynamo* obicinuit. Această ele tricitate poate fi utilisată in modul cunoscut fie la luminat, fie la motori e lectrici etc. Ce schimbări ar aduce acest mod de a utilisa energia dispo nibilă din natură! Usina electrică actuală ar fi cu desăvirşire revoluţionată nu s'ar mai arde cărbuni, s'ar desfiinţa coşurile nalte ale usinelor, viito rele usine s'ar dezvolta in inălţime. *Nodon* propune să se aşeze pe mun inalţi aparatul colector al electricităţei atmosferice.

*

Radium şi turbarea. In No. din 15 Octombre 1905 al revistei *Ra- dium*, profesorii italieni *Tizzoni* şi *Bongiovanni* comunică resultatele ulti- melor lor experienţe intreprinse in scopul de a studia mai de aproape a- ţiunea diferitelor radiaţiuni α β γ ale *Radiului* asupra virusului turbării Experienţe anterioare ii conduseră la resultatul că:

1) Radiaţiile radiului discompun repede virusul turbărei conţinut in tr'un tub de steclă: in aceste condiţii virusul işi perde, după două ore de expunere, toată virulenţa şi se transformă intr'un vaccin excelent.

2) Legind o stecluţă ce conţinea bromură de radiu la ochiul unu epure de casă inoculat prealabil cu virusul turbei, a constatat că radiaţii vindecă animalul cu desăvirşire de boală. Tratamentul a fost urmat in do moduri deosebite: uneori el incepea imediat după inoculare (metoda con comitantă) alte ori citeva zile după inoculare. In general epurii inocula mor după 7 zile de la inoculare; dacă insă incepe cel mai tirziu din a ci cea zi tratamentul cu radiu, epurii se insănătoşază: Radiul are deci a- ţiune curativă. Vindecarea se poate obţine fie că Radiul este aplicat la ochi ori in altă parte a animalului bolnav: efectul este insă de 10 ori ma puternic cind radiul este pus la ochi. Ciudat e faptul că in aceste impre jorări stecluţa cu radiu aşezată la vr'o 5 m.m. de ochi, nu produce rar ceea ce se intimplă totdeauna cind steclа cu sarea de radium e aşezat direct pe piele. Experienţele de pină acum sint absolut conchizătoare: tur poate fi vindecată prin radium fără să fie nevoe să se dee medicamen interne ori să se opereze animalul bolnav.

Profesorii *Tizzoni* şi *Bongiovani* anunţă că vor incepe experienţe lor la oameni.

Trebue să amintesc că experienţe, ca acelea despre cari am vorb mai sus, au fost făcute şi la noi in ţara de Domnul Dr. *Marinescu*, din Bu cureşti; d-sa a expus resultatele căpătate cu ocazia conferinţei ce a ţinut la Craiova, cind s'a deschis Congresul pentru inaintarea şi răspindire ştiinţelor (Septembrie 1905).

*

Emanaţia radiului şi intrebuinţarea ei. (Revista *Radiu din August 1905*). Se ştie că radiul dezvoltă un gaz, care fixindu-se pe corpurile invecinate, li comunică proprietăţi radioactive. Acest gaz se nu

meşte *emanaţie*, ea se răspindeşte in aer ca un gaz, străbate corpurile po- roase şi poate fi condensată cu ajutorul aerului licid. S'a intimplat ca a- cest gaz să se dezvolte in tuburile, in cari era sarea de radiu in aşa can- titate, că prin presiunea enormă produsă, tuburile au fost sfărmate, făcind explozie.

Emanaţia se deosebeşte de gazurile ordinare, prin aceia că ţinută in tub inchis, pare că se distruge, transformindu-se in *Helium*.

Dr. *Braunstein* de la clinica medicală a Universităţei din Berlin a căutat să cerceteze dacă emanaţia n'are asupra organismului bolnav ace- iaşi acţiune ca şi *radiul*. Se cunoaşte deja, din cele expuse mai inainte, partea ce revine combinaţiilor acestui element in tratarea turbărei, tuber- culosei şi cancerului. Dr. *Braunstein* a căutat să varieze modul de tra- tare prin radium, preparind *apă radioctivă*, adică apă ce conţine emana- ţia radiului; disolvind săruri de acest metal in apă şi distilind apa, ob- ţinea apa *radioctivă*, căci emanaţia se condensa odată cu vaporii de apă şi *comunica* apei distilate proprietăţile radiului. Injectind apă radioctivă la canceroşi a obţinut resultate mulţămitoare. Metoda aceasta presintă, asu- pra tratamentului cu radium, serioase avantaje: se poate face injecţia in regiuni adinci, pină la cari nu străbate acţiunea radiului, apa de emana- ţie nu atacă ţăsăturile sănătoase şi nu irită pielea, ca radiul: in cas cind cancerul se află in organele interne, cum e stomahul, larinxul, etc. trata- mentul cu radiu este imposibil, din contra se poate da bolnavului să bee apă radioctivă.

Apa radioctivă este antiseptică; experienţele făcute pină acum do- vedesc aceasta cu prisosinţă. Fiindcă cele mai multe ape naturale minerale sint radioctive, se poate găsi in acest fapt explicarea proprietăţilor lor curative. Nu se poate prevedea in deajuns ce schimbare vor aduce toate a- ceste descoperiri in modul de tratare al boalelor.

Apa radioctivă are acţiune şi asupra unor procese chimice interne; aşa, ea măreşte puterea de acţiune a sucului pancreatic şi ajută digestiu- nea, acţiune contrară de aceea a radiului.

Dr. P. BOGDAN.

Cronica Pedagogică

(Studiul limbilor. *)

Cunoaşterea limbilor popoarelor civilizate din Occident e, fără indoială, un lucru folositor pentru oricine. Pentru noi, Romînii, aceasta cunoaştere nu numai că e folositoare, dar e chiar absolut trebuitoare: condamnaţi de imprejurări istorice nenorocite de a rămînea cu mult in urma civilizaţiei Apusului, deocamdată nu putem urca suişul mintuirei fără să ne impărtăşim din cultura dătătoare de putere a acestui Apus. Şi, cu cit vom fi mai in stare să facem cunoştinţa produselor intelectuale a mai multor popoare inaintate, cu atit izvorul de lumină va fi mai mare, cu atit ne va arăta mai clar—prin comparaţie—cum să deosebim ceea ce formează *esenţa civilizaţiei* in general—fond comun al tuturor popoarelor civilizate—de ceea ce e specific naţional—culoare deosebită dela popor la popor—şi astfel vom putea mai lesne să ne ferim de păcatul unei imitaţii dăunătoare.

Invăţarea limbilor moderne in şcolile noastre secundare are dar o importanţă deosebită. In special, in liceŭ, limbele moderne nu trebuesc considerate numai ca mijloc, ci trebuesc predate astfel, ca să formeze insăşi obiecte de cultură generală; ele nu sint in liceu un lux aristocratic care ar putea lipsi ori ar putea ceda locul agriculturii, comerţului, lucrului manual, ori altor preocupări aşa zise practice.

Să vedem acum carĭ limbĭ moderne să se invete in liceŭ?

Să se predea acele limbĭ care imbracă literaturile cele mai luminoase şi mai sănătoase, adică cu cel mai inalt prestigiu cultural?

Atuncĭ limba engleză şi franceză trebue să ocupe planul intăĭ, ca singurele limbĭ moderne care prezintă o continuitate in producerea de mari

---

*) Acest articol este continuarea articolului *„Studiul Limbilor"* publicat in No. 3 al revistei *„Curentul Nou"*.

Acolo arătam că menirea liceului e *inceperea preparării clasei intelectualilor*; scoteam in lumină marea importanţă şi rolul ce-l are această clasă in procesul de introducere şi asimilare a civilizaţiei occidentale la noi; dovedeam necesitatea pentru noĭ de a şti limbile moderne ale celor trei popoare, care sint in fruntea civilizaţiei şi cum ele in liceŭ trebue să servească drept obiecte de cultura generală şi inobilare sufletească. In articolul de faţă voĭ arăta ce limbĭ să se inveţe in liceŭ şi in ce proporţie.

Prin *liceŭ*, după actuala lege a Instrucţiei, se inţelege numai ultimele patru clase ale cursului secundar; primele patru clase formează *gimnaziul*.

monumente literare. Limba germană prezintă o largă soluţie de continuitate intre 1550—1750; iar literatura italiană nu mai impune după jumătatea veacului al XVII.

Din acest punct de vedere dar, ordinea de importanţă a limbilor moderne ar fi: engleza, franceza, germana, italiana. Nu considerăm decit aceste patru limbi moderne, de oarece sint singurele care se predaŭ in liceul Statului, unde sint astfel repartizate: franceza şi germana se predaŭ in toate secţiile liceale, iar engleza sau italiana—nu pricepem criteriul acestei alternative, decit doar invocarea respectului fratern—se preda numai in secţia reală.

Să se introducă in liceŭ acele limbi, care aŭ acum cea mai mare importanţă practică?

Şi din acest punct de vedere limbile engleză, franceza şi germană in această ordine de importanţă, ar fi indicate. Alternativa intre limba engleză şi italiană ar fi in cazul acesta incă mai absurdă.

Insă, dacă luăm in samă imprejurările speciale ale ţării noastre şi tradiţia noastră culturală, atuncĭ ordinea de importanţă a limbilor moderne introduse in liceul nostru trebue să fie următoarea: franceza, germana şi engleza, care ar trebui cruţată de concurenţa nejustificată a limbii italiene, saŭ de cea intrusă a agriculturiĭ şi-a ştiinţelor comerciale. In şcoala a căreĭ menire este inceperea pregătireĭ claseĭ intelectualilor nu are ce căuta agricultura şi comerţul, după cum nu are ce căuta filosofia şi literatura in şcolile agricole şi de comerţ.

Studiului acestor treĭ limbĭ moderne e nevoe să se consacre o deosebită atenţie in liceŭ; aici ele trebuesc considerate, după cum am arătat deja (vezi „Curentul Noŭ", An. I, 3), ca *obiecte de cultură generală* şi predate dar, şi din acest punct de vedere. Pentru clasa intelectualilor in ţara noastră, cunoştinţa acestor limbĭ moderne e indispensabilă, dacă ne gindim la importanţa rolului social şi cultural ce această clasă trebue să-l aibă in civilizarea ţării prin introducerea adevăratei civilizaţii occidentale şi asimilarea ei de fondul naţional.

Se va obiecta poate, că treĭ limbĭ moderne e prea mult: se poate pricinui surmenaj intelectual.

Drept răspuns amintim:

Că in liceul unitar vechĭ eraŭ tot treĭ limbĭ moderne, pe lingă cele două clasice: greaca şi latina. Faptul că limba engleză saŭ italiană era facultativă, nu atinge principiul de organizare a liceului unitar vechĭ cu treĭ limbĭ moderne:

Că in vechiul liceŭ unitar studiul limbiĭ germane incepea din clasa V, adică in prima clasă liceală. Decĭ, *in liceŭ*, elevul avea să se lupte cu partea grea şi deloc atrăgătoare a limbiĭ: *gramatica*. Şi, gramatica limbiĭ germane, orĭ după ce sistem va fi predată—lipită orĭ deslipită de limbă—e foarte grea şi absolut indispensabilă pentru a putea utiliza limba literară. In noua organizare a invăţămintului secundar, limba germană incepind a se preda din clasa II gimnazială, elevul de liceŭ *trebue* să nu se mai intilnească cu dificultăţi ce privesc structura limbiĭ, nicĭ la limba franceză, nicĭ la cea germană. Studiul acestor două limbĭ moderne greŭ şi silit la inceput, ajunge in liceŭ atrăgător şi uşor. In ce priveşte studiul limbiĭ literare, elevii *nu trebue* să mai aibă nevoe decit de *cetire* cu dicţionar:

Că limba greacă, o limbă atît de grea, azi nu mai figurează prin obiectele de studiu a două secţii de liceŭ; iar studiul limbii latine, ce azi ocupă 8 oare pe săptămînă in două din cele trei secţii liceale şi-ar p tea reduce numărul oarelor fără primejdie, cedind parte din ele, macar secţia m derna, unei limbi moderne;

Că limba engleză, fiind o limbă analitică, are prin firea eĭ o sin tură simplă şi astfel nu conţine pentru elevĭ partea grea şi neatrăgăto pe care o aŭ colegele ei sintetice: germana, franceza, latina, greaca.

Gindiţi-vă la o limbă in care toate declinările şi cazurile se redu un s apostrofat; toate conjugările şi flexiunile verbale la două sufixe; care nu există gen gramatical; in care articolul nu se declină şi adje vul nu se acordă; iar sintaxa ei, după calificarea filologilor, e cea mai gică din lume. In scurt: gramatica strict necesară pentru a putea trad orice autor englez nu cere un spaţiu mai mare decit pagina unui sfert coală de hirtie.

Deci, din punct de vedere al greutăţilor gramaticale, limba engle deşi e introdusă in anul I (cl. V) al liceului, după predarea numai a cîtorva lecţii, ea ajunge pe acelaşi plan cu limba germană, şi franceză, ca abia in liceu ajung emancipate de greutăţile gramaticale, deşi invăţarea a inceput din gimnaziu (cursul inferior). Din punct de vedere al lexicul limba engleză faţa de cea franceză şi germană stă pe un plan inferior primii ani ai liceului, dar are marele avantaj, că conţinind cuvinte saxo şi normande, poate fi un obiect de corelaţie intre ea pe deoparte, şi fra ceză şi germană pe de alta, cu care limbi formează o triadă didactică care fiecare e in folos.

Apoi, să se gindească cineva la dispoziţia sufletească a elevului, ce singur descopere lexicul limbii nouă in cele două limbi cunoscute lui de gimnaziu; şi care, nelovindu-se de dificultăţile gramaticei, se poate inc meta să traducă dela primile lecţii chiar.—Cum primeşte elevul incepe studiului acestei limbi, nu poate să-şi inchipue nicIodată un profesor limba franceză, ori germană, care oricită ingeniositate metodică ar intr buinţa, nu poate ascunde elevului greoaia gramatică germană ori cerinţ sintaxei franceze.

Studiul limbii engleze e imbrăţişat de elevĭ cu mare avint; greu tea pronunţării şi cetirei corecte—despre care se vorbeşte de obiceiŭ exagerare—nu cere mare cheltuire de forţă: nu poate fi vorba de invă regule ori de aprofundat raporturi, singura aplicare a principiului imitaţ mecanice e suficient a face pe elevi a pronunţa corect englezeşte in li de un an.—Rezultatul dovedit de experienţă e: elevul, după patru ani studiu al limbei engleze, stăpineşte mai bine această limbă decit cea g mană pe care incepe a o invăţa din clasa II.

Nu incape nicio indoială că faţa cu eliminarea limbii greceşti liceul real şi modern, cît şi prin micşorarea posibilă a numărului de oare cordat studiului limbei latine in liceul modern, introducerea limbii engl nu constitue o incărcare de program şi nu poate prin urmare contribui surmenaj intelectual, care, in treacăt, fie zis, n-a existat nici nu există şcolile noastre secundare.

*

Utilitatea limbii engleze o susţinem in acord cu adevărata menir liceului; nu o susţinem inaintea acelora care cred, că, pur şi simplu,

putem inlocui cu „sora noastră mai mare" ori cu agricultura saŭ cu ştiinţele comerciale.

Sint ştiinţi (Chimia, Pedagogia, Filologia.....) in care eşti cu totul pedestru fiind redus numai la limba franceză; altele (Psihologia, Etica...), pentru care nu eşti destul de inarmat numai cu cunoştinţa limbii franceze şi germane: cunoscind limba engleză te poţi dispensa şi de limba franceză şi de cea germană, nu numai pentrucă in literatura americană şi engleză găseşti cea mai mare bogăţie de opere şi reviste in toate ramurile activităţii omeneşti, dar şi pentru faptul că, autorii germani şi francejI inşişi se ingrijesc a traduce imediat in englezeşte operele lor insemnate: ultima ediţie a Psihologiei lui Wundt a eşit intăi in limba engleză, tipărită la Lipsca; Hoffding a adus inbunătăţiri ediţiei germane a Psihologiei lui in o ediţie engleză.

Pentru un student romin—un viitor cărturar—desigur că e mai folositor să ştie limba engleză decit să ştie cum să cultive cartofele ori să facă tarifele. Natural că nu contestăm utilitatea ştiinţii agriculturei ori comerţului, decit, nu le recunoaştem dreptul de a invada in liceŭ.

Inainte era prea multă ştiinţă teoretică in şcolile practice profesionale; azi e tendinţa contrară pentru şcolile secundare superioare.

In privinţa importanţei limbii engleze avem de adăugat: că e limba cea mai răspindită din lume (afară de limba chineză); că reprezintă civilizaţia celui mai superior popor din Europa şi celui mai impunător popor din America; că azi e limba Australiei şi sint semne că in curind va fi a celei mai mari părţi din Africa; că atît in Franţa cît şi in Germania e foarte răspindită şi-i introdusă in licee şi universităţi. In ambele aceste ţări e atît de răspindită cunoştinţa limbii engleze incit sint editori speciali care tipăresc cărţi engleze pentru desfacerea internă, concurind ediţiile tipărite in Anglia şi America care de obicei sint mai scumpe; că la noi are deja o tradiţie de vreo zece ani in licee, unde azi se predă ca limbă obligatorie in secţia reală, şi a inceput a se simţi nevoie de cunoaşterea ei in pătura oamenilor culţi. Părerea Ministerului Instrucţiunei Publice asupra importanţei limbii engleze la noi o putem induce şi din faptul că acest Minister a publicat cu cheltuiala sa proprie un mare Dicţionar Englezo-Romin.

II. Limbile clasice in liceŭ

Nu vom căuta in acest articol, care a devenit deja prea lung, să reeditam argumentele *pro* şi *contra* cu privire la studiul limbilor clasice in şcoalele secundare. Ne vom mulţămi cu citeva observaţii asupra organizării liceului actual din punct de vedere al limbelor şi al culturei clasice.

Liceul actual trifurcat dă posibilitatea unei specializări numai acelor cu inclinări spre cultura literară, puindu-le la disposiţie două tipuri de liceu: *liceul modern* şi *liceul clasic*; celor cu inclinări spre ştiinţă le deschide un singur tip de liceŭ: *liceul real*.

Această specializare in partea literară a liceului o credem discutabilă.

Existenţa secţiei clasice in liceŭ, alături şi pe acelaşi plan de impor-

tanţă cu secţia modernă şi reală, e o dovadă de marea putere a tradiţ
culturei clasice. Mult timp în toată Europa, limba greacă şi latina aŭ fo
mai obiectele de temelie a culturei secundare: nu era de cît *liceul clasic*
Experienţa şi timpul aŭ dovedit pretutindenĭ neajunsurile liceului clas
pentru educaţia modernă, atuncĭ s-aŭ creat *liceul real* şi *cel modern*, a
turĭ de cel clasic. E o luptă de existenţă şi de prioritate între aceste tr
tipurĭ de liceŭ. Liceul real şi cel modern se sprijină pe nevoile şi aspir
ţiile prezentuluĭ; cel clasic pe prestigiul bătrîneţeĭ şi pe inerţia trecutulu
Scăderea progresivă a frecventăriĭ liceuluĭ clasic (în liceul clasic din Ia
clasa V are un elev; cl. VI niciunul: cl. VII şi VIII cîte şese), cît şi pers
pectiva nesigură ce el oferă nu-ĭ promit un viitor strălucit. Pe de alt
parte, respectul pentru origina luĭ atît de veche ne opreşte a-l scoate di
tovărăşia celorlalte două tipurĭ de liceŭ.

Păstrînd calea mijlocie şi luînd în samă că limba latină se pred
liceul modern, chiar în prea mare măsură, s-ar putea reduce liceul clas
la o formă de complectare a liceuluĭ modern prin un număr de oare facu
tative de limba greacă. Aceĭ care vor avea atragerea şi le vor perm
împrejurările să facă din clasicism *ştiinţă pentru ştiinţă*, vor putea înce
din liceŭ şi studiul limbiĭ greceştĭ, rămîindu-le universitatea pentru o sp
cializare deplină. Eĭ vor găsi în liceŭ un profesor destoinic pentru înc
putul învăţăriĭ limbiĭ greceştĭ în profesorul de limba latină, care-ĭ un d
plomat în clasicism, iar pe Stat suplimentul de oare îl va costa maĭ pu
decît plata integrală a unuĭ profesor.

Cu privire la limba latină în liceul modern, credem exagerat num
rul de opt oare pe săptămînă ce i se acordă. În adevăr, limba latină ar
pentru limba şi istoria poporuluĭ nostru o importanţă deosebită: şi gra
matica şi istoria noastră staŭ în strînse raporturĭ cu limba şi istoria Ro
manilor. Dar, pentru învederarea latinităţiĭ noastre e suficient treĭ oar
de latină pe săptămînă, începînd din clasa II.

Programul actual, chiar dacă ar da absolvenţilor de liceŭ destoin
cia să citească curent autoriĭ clasicĭ latinĭ (ceea ce nu se întîmplă) tot
nu ar avea raţiunea suficientă de a fi păstrat. Să presupunem minunea, c
absolvenţiĭ de liceŭ vor fi în stare *să guste* literatura latină în origin
În acest caz eĭ aŭ întrebuinţat o muncă colosală ca să poată citi o liter
tură săracă şi lipsită de originalitate, o mediocră copie a bogateĭ literat
greceştĭ. Predominarea limbiĭ latine asupra celeĭ greceştĭ în timpurile m
dievale şi moderne se datoreşte faptuluĭ, că ea a ajuns în Apus limba B
sericeĭ şi mult timp a servit ca limbă internaţională în lumea intelectu
lilor, dar această limbă, de fapt, nu e limba clasică latină, ci un fel d
latină modernă.

Şi din punct de vedere al utilităţiĭ practice, şi din punct de veder
înalt cultural, cunoştinţa uneĭ limbĭ moderne e maĭ folositoare pentru u
modernist, decît cunoştinţa adîncă a limbiĭ latine. De aceea socotim c
numărul oarelor de studiu ce se acordă limbiĭ latine în liceul modern s
se micşureze, făcînd loc limbilor moderne.

Dacă de pildă, stud-nţiĭ dela Drept ar fi eşit nesuficienţĭ pregăt
la limba latină din liceŭ, numaĭ cu treĭ oare pe săptămînă (în liceul ve
unitar tot treĭ oare pe săptămînă eraŭ acordate limbiĭ latine), eĭ ar pu
să-şĭ complecteze lipsurile urmînd cursul de limba latină dela Facultat
de Litere.

*

Întrucît priveşte cultura clasică, credem că ea trebue prinsă de sufletul elevilor în liceŭ. Sarcina poate cădea parte asupra profesoruluĭ de Istoria Romanilor şi Grecilor, poate asupra celuĭ de limba latină. Profesorul de latină să nu se chinuiască prea mult cu perderea sintaxeĭ ornate, orĭ să creadă că va isbuti să facă pe elevĭ *să guste* limba latină — o limbă atît de grea, care după cum spune Heine, dacă Romaniĭ n-ar fi început s-o înveţe din leagăn n-ar fi avut timp să cucerească lumea.

În liceŭ să ne mulţămim cu rezultate mijlociĭ asupra cunoştinţiĭ limbiĭ latine.

De sigur, nu e nevoie să insistăm, asupra folosuluĭ culturiĭ clasice pentru un intelectual, cultură care dela Renaştere încoace s-a infiltrat în literatura tuturor popoarelor civilizate. Apoĭ, cît de mult această cultură poate înobila sufletul prin idealista desinteresare ce cuprinde; cît de mult poate lărgi cunoştiinţa noastră în timp, făcîndu-ne să asistăm la modul de cugetare şi simţire a unor popoare care aŭ trăit cu atîtea veacurĭ înainte de noĭ, şi pe care în unele privinţĭ încă nu le-am ajuns!

Credem chiar, că Statul trebue să intervie şi în afară de liceŭ şi Universitate pentru răspîndirea, în oarecare măsură, a culturiĭ clasice, ca una ce are o mare putere educativă — un mijloc de înobilare sufletească în lupta interesată pentru traĭ.

Nu e suficient a da cultură clasică la cîţiva fericiţĭ care pot face liceul, ea trebue răspîndită şi în societate, în afară de şcoală.

Ce trebue să facă Statul?

Să întreprindă, direct orĭ indirect, traducerea în romîneşte a operelor clasice în ediţiĭ eftine; lucru care în alte ţărĭ s-a făcut cu mult înainte şi care a făcut epocă în desvoltarea culturală a acelor ţărĭ.

Sîntem pentru intervenţia Statuluĭ şi în chestiile de cultură ca şi în alte chestiĭ, şi chiar poate maĭ mult în aceste chestiĭ. La noĭ, unde nu avem o tradiţie culturală veche, unde opinia publică nu-ĭ de loc edificată în chestiunĭ de cultură şi învăţămînt, Statul trebue să intervie. În orice ţară sînt doĭ factorĭ care lucrează la orice fel de organizare: Statul şi publicul. Cu cît publicul e maĭ puţin pregătit cu atît Statul trebue să intervie maĭ accentuat. Pentru acest motiv, orice măsură serioasă de control luată de Stat în materie de învăţămînt e bine venită. Să ne gîndim la şcolile particulare, unde intervenţia Statuluĭ e maĭ mică, cedînd locul publicului şi ne vom convinge cine garantează o organizare maĭ bună: Statul orĭ publicul.

În ţările cu civilizaţie maĭ veche, publicul, iniţiativa privată e factorul maĭ principal; la noĭ, poate mult timp încă, trebue să lăsăm intervenţieĭ Statuluĭ prioritatea. Tr-bue să mărturisim, că încă n-am ajuns la majorat şi avem nevoie de intervenţia Statuluĭ în mare măsură.

I. BOTEZ

Cronica Internă

(„Foametea constantă“ și chestia agrară).

I

Peste Prut, peste Carpați, în Balcani vijie furtuna, mari împărății sunt sguduite din temelie,—peste tot milioane de Români,—frați de peste hotare,—sunt pe cale de a fi cuprinși de un vîrtej năprasnic...

Incotro ne va duce acest vîrtej? Ce forță de rezistență îi putem opune?

Se apropie momentul, cînd Regatul Român va trebui să se supue unui examen sever în fața istoriei.

„Anuarul statistic al României“, publicat de Ministerul de finanțe la sfîrșitul anului 1904, ne poate inspira legitime îngrijiri în privința rezultatelor acestui examen,—cel puțin în ce privește *prosperitatea materială* a maselor populare,—dacă nu se vor lua *la vreme*, cât încă nu e prea tîrziu, măsuri serioase de îndreptare.

Cu ocazia discuțiunii noului tarif vamal, d. Costinescu, atunci ministru de Finanțe în guvernul liberal, a spus un mare adevăr, că nu poate fi un criteriu mai sigur pentru prosperitatea unei țări, decît creșterea consumațiunii generale a poporului.

Dar dacă principiul e necontestabil, se poate, de sigur, formula serioase obiecțiuni relativ la articolele, a căror consumațiune mărită, d-l. Costinescu a invocat'o pentru a dovedi că prosperitatea țării a crescut.

D-l Costinescu a dovedit cu cifre nediscutabile, că astă-zi noi consumăm împătrit mai mult orez, de pildă, ca acum 30 ani,—și a tras de aci concluzia, că suntem deci acum cu mult mai prosperi.

Din nenorocire nu putem împărtăși părerea ilustrului financiar liberal, fiind-că desvoltarea consumațiunii unui articol mult mai interesant pentru noi decît orezul sau măslinele, ne silește să tragem cu totul altă concluziune,—acest articol e—*mămăliga*, hrana aproape exclusivă a țărănimei noastre.

Pe paginile 162—163 ale „Anuarului“ găsim cifrele relative la „întinderea și producțiunea pe hectar a culturilor principale de la anul 1862—1903“.

Cu datele aceste se poate stabili cu exactitate *cantitatea totală de porumb produsă în țară* în fie-care an.

Pe pagina 165 sunt arătate cantitățile de cereale *exportate* în fiecare an.

Diferența între cantitatea de porumb *produsă* și *exportată*, arată cît a rămas în fie-care an pentru consumația interioară.

Spre a evita fluctuațiunile inevitabile între anii buni și cei răi, am calculat cifre mijlocii pe perioade de cinci ani, încît variațiunile din cauza deosebirii de recoltă să fie compensate.

Ținînd apoi seamă de populațiunea țării în fiecare din aceste perioade, se poate socoti cu rigozitatea îndestulătoare, cîte chilograme de porumb s'au consumat în aceste epoci *de fiecare cap de populație*.

Și iată rezultatele la care am ajuns pentru anii de la 1876, de cînd avem date mai complecte:

Anii	Producția în vagoane	Export în vagoane	Consumația internă în vagoane	Populația	de cap de populație în kgr.
1876	125,000	26,000	99,000	4,300,000	**230**
1886—1890	157,000	60,000	97,000	5,000,000	**194**
1891—1895	158,000	72,000	86,000	5,500,000	**156**
1896—1900	160,000	70,000	90,000	6,000,000	**150**
1901—1903	192,000	102,000	90,000	6,300,000	**146**

Cifrele acestea ar fi trebuit scrise cu litere de foc deasupra tribunii parlamentare, pentru ca bărbații noștri de stat,—atunci cînd se preocupă ca pentru binele acestei țări să nu se piardă cumva „rîndul“ cui se cuvine,—să nu uite că de la 1876 încoace dacă producția totală a porumbului a crescut de la 125,000 la 192,000 de vagoane, și exportul s'a împătrit,—de la 26,000 a ajuns 102,000 de vagoane, aceasta s'a făcut pe seama mămăligii țăranului, căruia îi rămîne în loc de 230 klgr. pe an, numai aproape pe jumătate, 146 klogr. de mămăligă. (In realitate și mai puțin de oare-ce astăzi se consumă cel puțin întreit mai mult porumb pentru alcool). Și pentru această bucată de mămăligă scăzută el trebue să muncească tot mai mult:

Intinderea totală a culturilor făcute de el în această epocă aproape s'a îndoit,—de la 3,000,000 a a ajuns 5,000,000 hectare.

Exportul produselor agricole a crescut aproape de cinci ori,—dela 60 mii a ajuns la 250,000 de vagoane.

Budgetul *numai pentru Stat* a sporit de trei ori, de la 80 milioane a ajuns 240 milioane.

Această creștere a budgetului explică și faptul constatat de dl Costinescu,—mărirea consumațiunii orezului și a măslinilor: luînd din gura țăranului 300 de grame de mămăligă de zi am făcut cu putință prin sporiri corespunzătoare în budget, creșterea consumațiunii orezului și a măslinilor pentru tîrgoveți!...

II

Așa dar de trei-zeci de ani, din an în an, cu o regularitate înspăimîntătoare, consumația porumbului pe cap de populație s'a tot micșorat.

De la **230** klgr. pe cap de populație în 1876, ea scade la 1886—1890 la **194** klgr., la **156** klgr, în 1891—1895, la **150** klgr., în 1895—1900 și ajunge numai **146** klgr. în perioada 1900—1903.

Cu alte cuvinte, țăranul Român, din an in an, paralel cu toate pro-
gresele realizate în toate ramurile de administrație publică, *e tot mai f-
mînd*: acesta e *prețul progresului* nostru !...

Nu e de mirare, că acest țăran flămînzit, la cel mai mic deficit a
recolta porumbului nu mai poate resista, și fără intervenția directă a s
tului, care ia în asemenea momente asupra sa sarcina de a hrăni popula-
nea țării, el ar fi condamnat la peire prin foame.

In această privință avem o mărturie a unui bărbat de stat ca d. D
A. Sturdza, care a pronunțat la Academie, cu ocaziunea comunicării făcut
de d-l dr. V. Babeș asupra pelagrei, o cuvîntare memorabilă, din care e
tragem următoarele cuvinte:

„Luați situațiunile financiare ale tezaurului public și deschideți cart
„datoriei statului său a judeților și veți constata, că **la doi, trei an**
„**statul sau județele cumpără porumb pentru a-l împăr**
„**la țăranii lipsiți de hrana zilnică**. Aci vorbesc numai de nut-
„rea țăranului și încă numai de nutrirea lui cu porumb. De îmbrăcămint
„cine-l mai întreabă? *E cert, că într'un stat bine organizat,—și numai*
„*cel stat e bine organizat, care are o egală atențiune asupra tuturor c*
„*celor cetățenilor,—nu se poate ivi foametea.* **La noi foametea e**
„**stare de lucruri constantă**, fiind că ea există nu numai atunci, cînd
„țăranul nu are ce mînca, ci și atunci cînd e silit să mănînce porumb st
„cat, și cînd porumbul stricat într'atîta devine nutrimentul lui exclu
„încît îi distruge organismul... Nu există scuză înaintea lui Dumnezeu, s
„semenii noștri, ca talpa țării, ca acea parte a societăței care muncește
„pentru toți și care produce bogăția țării să-și cerșetorească pînea de toat
„zilele și să se nutrească în mare parte cu un nutriment, care e otravă".
(D. A. Sturdza, —*Analele Academiei Romîne*, XXIII, p. 33—34).

Acum un an jumătate scriitorul rîndurilor de față a fost dureros im
presionat de cuvintele d-lui Boiev, profesorul de economie politică și re
torul universității din Sofia, însărcinat pe atunci cu tratarea convențiuni
de comerț ale Bulgariei. D-l Boiev a petrecut pe atunci mai multe săpt
mîni în Romînia pentru a-i studia condițiunile economice, și ne-a spus: „
„mic cum după trei ani de o recoltă bogată, și numai după un an de re
„coltă rea, și încă numai parțial, de oare-ce dacă nu s'a produs destul p
„rumb a fost o recoltă frumoasă de pîne albă și de prune, în Romînia gu
„vernul e silit să se îngrijască de hrana populațiunii întregi a țării și a tu
„turor vitelor ei; *la noi în Bulgaria acest lucru nu se poate întîmpla chi*
„*după trei ani consecutivi de recoltă proastă*"...

E vădit lucru că numai cei ușori de minte și de inimă nu se vo
îngrozi de această stare de „foamete constantă" cum s'a exprimat d-l D
A. Sturdza. Din nenorocire, interesele de meschin politicianism și preocup
rile de pretențiunile diferiților „mari electori" din județe, fac ca guvernel
chiar cele mai bune să-și aducă aminte de această groaznică situație num
atunci cînd sunt silite să cumpere porumb pentru a scăpa pe flămînzi d
moarte, sau cînd se află în fața răscoalei țăranilor răsbiți de foamete și su
ferinți, ajunse netolerabile.

Dar numai puțini își dau seamă că asistăm la un proces fatal, în co
dițiunile de față, a sărăcirii clasei țărănești, la o evoluție constantă, ca
poate duce la prăbușirea nu numai a statului, dar a întregului neam Ro
mînesc.

La 1805, în anaforaua lui Alexandru Moruzi Vodă, se face o clasificare a țăranilor din Moldova în *fruntași, mijlocași și codași*.

Din această clasificare se constată, că atunci se socotea fruntaș țăranul care avea 16 boi, mijlocaș cel cu 12 boi, și *codaș cel ce avea numaî 4 boi*. (Xenopol. VI. p. 122).

Peste aproape 60 ani, pentru împroprietărirea țăranilor, s'a făcut o nouă clasificare, de astă dată fruntaș e socotit țăranul, *care are patru boi*.

Cu alte cuvinte: *Codașul de la 1805 ajunge fruntaș în 1864*!...

Dar astă-zi cum stă acest fruntaș?

La 1864 s'a constatat că erau 71,000 țărani *clăcași* cari erau clasificați ca fruntași, avînd 4 boi și o vacă.

La această cifră trebuesc adăugiți țăranii *răzăși* cu acelaș număr de vite, și fiind dată prosperitatea acestei clase, cred că vom fi mai prejos de realitate, dacă vom presupune că intrau în categoria aceasta cel puțin pe jumătate cît numărul de sus al țăranilor clacași, adică vr'o 35—36,000,—în total deci în 1864 cel puțin 106—107,000 de țărani avea cîte 4 boi și o vacă.

Dar din statistica animalelor domestice făcută de Ministerul de Domenii în 1902 rezultă că astă-zi au acest număr de vite maximum *60,000 de țărani clacași și răzăși împreună*.

Adică mai puțin de cît numărul clăcașilor din 1864, pe jumătate numărul total de țărani fruntași din acea epocă.

Dar dacă vom ținea samă de faptul că populațiunea țărei a crescut de la mai puțin de 4,000,000, la peste 6,000,000—trebue să conchidem, că *astă-zi* numărul țăranilor fruntași *e relativ de patru ori mai mic de cât la 1864*!...

E evident că suntem în fața unei grave probleme sociale.

Și această problemă e înainte de toate o problemă agrară—și, în acelaș timp, o mare chestiune națională.

III

Din nenorocire, „Anuarul statistic" publică în această privință date foarte incoplecte și numai relativ la vre-o 4 județe.

Dar și din aceste date rezultă, că, de pildă în județul Gorj 67%, din proprietățile țărănești, sunt mai mici de trei hectare și 47 la sută sunt mai mici de două hectare; în județul Argeș, de asemenea 67 la sută sunt mai mici de trei hectare și 48 la sută mai mici de două hectare, iar în județul Muscel 82 la sută *din proprietățile țărănești, adică mai bine de ¾ sunt mai mici de trei hectare, iar 68 la sută,—peste ⅔ sunt mai mici de două hectare*.

In realitate, proprietatea țărănească e și mai fracționată, de oarece datele oficiale sunt luate din rolurile impozitului funciar, în care proprietățile indivize între mai mulți coparțași se inscriu pe un singur nume, și „Anuarul" ne arată unele județe, în cari în realitate proprietatea țărănească e aproape *de două ori* mai împărțită, de cît rezultă din roluri („Anuarul statistic", p. 178—179).

E o adevărată pulverizare a solului romînesc!

Cît de mare e nevoia țăranului de pămînt, se poate vedea din urcarea fabuloasă a arenzilor, cu 50, 80, și pe alocurea chiar 100 la sută în comparație cu prețurile de până acum.

Această urcare nu se poate explica, *de cît prin exploatarea nevoei țăranului de pămînt de cătră arendași,*—fiindcă nici productivitatea solului nostru nu s'a ridicat,—dacă n-a scăzut cum constată ministerul de domenii,—prețurile cerealelor de asemenea sunt în scădere,—și deci nu pot justifica această urcare extraordinară a arenzilor.

Nevoia țaranului se poate constata și din faptul că prețul pășunatului unei vite, a ajuns la o înălțime necunoscută în istoria economiei rurale europene, pășunatul unei vite mari de la Sf. Gheorghe până la Sf. Dumitru costînd 20—40, și chiar 60 de lei,—adică *3—4 ori mai mult de cît în țările vecine!* (G. Maior,—*Manual de agricultură*. II, p. 584 și IV. p. 59 și 334). Cu toate că valoarea pămîntului acolo e mult mai mare!...

La noi în Moldova situația e cu atît mai gravă, că nici proprietarii mai nu-și mai îndeplinesc rolul lor social, și abdică în favoarea străinilor.

După „Anuarul statistic" (p. 64) în Moldova, 61 la sută din întinderea proprietăților arendate, se află în mîinile străinilor (fac abstracție de religia lor, nici nu țin seamă de „asociația" lor cu romînii),—iar în unele județe proporția e și mai grozavă: în Iași ea ajunge 68 la sută, în Dorohoiŭ 70 la sută, în Botoșani 78 la sută iar în Neamț—cel mai pitoresc oraș al Moldovei,—până la 87 la sută, cetiți: *optzeci și șapte la sută!...*

Situația e și mai gravă, prin faptul, că cea mai mare parte din moșiile arendate se află în mîinile a 12—15 persoane, cari au ajuns adevărați potentați ai Moldovii, și pot dicta nu numai condițiile de muncă țăranilor, dar, acaparînd întinderi imense de pămînt, fac cu neputință concurența nu numai micilor arendași, dar chiar proprietarilor, cari nu-și mai pot cultiva proprietățile, și sunt goniți de pe propriele lor moșii.

E destul să spunem, că asociația fraților Fischer are în stăpînire după datele culese de noi la Ministerul de Finanțe, *240 mii hectare!* Intindere, care întrece multe din principatele germane.

Ce sunt față de această „posesiune" cele 80,000 de fălci ale marelui moșier Todiriță Balș, despre care ne vorbește legenda?

„*Latifundia perdidere Italiam.*"

E firesc în asemenea împrejurări, că arendașii streini ajung în Moldova o reală forță politică și că din argații și vechilii lor, începe să se recruteze personalul administrativ, primarii și inspectorii administrativi și chiar deputații și senatorii.

Pentru ce dar să mai păstrăm în Constituție art. 7?

Și care sunt mijloacele de scăpare?

IV

Situația, la care am ajuns în ultimile trei decenii, se poate rezuma astfel, pe baza datelor citate, în puține cuvinte.

Țaranul nostru muncește îndoit mai mult, pe urma acestei munci țara poate exporta de șase ori mai multe cereale, cu toate acestea el n'a profitat nimic din acest spor de muncă și productivitate, ci sărăcește și flămînzește tot mai mult, în cît a ajuns într'o stare de „foamete constantă".

Cauza principală a acestui rezultat este *nevoea cea mare de pămînt*, care îl dă pradă exploatării neomenoase a arendașilor.

Și cu toată această nevoie de pămînt, țăranul nu-l poate cumpăra, iar proprietarii în acelaș timp se plîng de lipsa de cumpărători!

Singur acest fapt paradoxal, arată cît de anormală e această situație și explică,—pentru ce, mai ales în Moldova, proprietatea funciară cade, sub diferite forme, în mîinile străinilor.

E vădit că acest paradox nu poate dura, și vom fi siliți ca mai tîrziu sau mai curînd, să recurgem la una din cele două soluții posibile.

Trebue să ne hotărîm sau să desființăm art. 7 din Constituție, și să facem accesibilă proprietatea funciară streinilor, dînd astfel consacrare legală procesului de înstreinare a solului. Cei ce cred în puterea dătătoare de viață a „capitalurilor străine" trebue în mod logic să admită această soluțiune.

Sau statul va trebui să intervină pentru ca să asigure stăpînirea reală a pămîntului țării neamului nostru, în elementul lui cel mai curat, poate singurul adevarat romînesc,—țărănimea.

Și doar numai vechilii și argații d-lui Moki Fischer din parlament și sferile administrative, pot sta la îndoială, care din aceste două soluțiuni trebue preferită.

Jumătăți de măsuri nu pot duce nici la un rezultat. In deosebi, înscrierea în budgetul statului a cîte trei milioane de lei, prevăzută în programul guvernului conservator, poate îngreuia numai situația tezaurului public, fără mult folos pentru țărănime.

In adevăr, moșiile statului, cari ar putea să fie încă împărțite astăzi, au o întindere aproximativă de vr'o 200,000 de hectare.

Ce ar putea adăogi la această cifră cele trei milioane? 7.000 sau 7,500 de hectare pe an, 70,000 maximum 75,000 hectare în zece ani! O picătură într'un ocean!

Dar împărțirea în loturi a bunurilor statului, e prin firea lucrurilor sistemul cel mai defectuos de împroprietărire,—atît prin arbitrarul, la care dă loc, cît și prin natura lui artificială, mulțumită căreia nu cei mai destoinici, nici cei cari au mai multă nevoe de pămînt îl pot avea.

Poate numai amicii diferitelor guverne, care au proprietăți oberate vor fi încîntați de această soluție.

Numai o Casă Rurală, ca o mare instituție națională autonomă, care sub controlul și supravegherea statului, prin creditul ei propriu, va pune la dispoziția țăranilor mijloacele necesare pentru cumpărarea moșiilor, pe cari proprietarii ar fi dispuși să le vîndă prin bună învoeală,—ne poate da o soluțiune serioasă și utilă.

Numai patima politică și lipsa de bună credință poate vedea în această măsură de conservare națională o idee subversivă.

Pentru ce?

De zeci de ani „Casa Rurală" funcționează în autocratica Russie și în liberala Anglie („*The Allotments Act*" din 1887 și „*Small Holdings Act*" din 1892, și tot pe aceleași principii este bazată și recenta reformă agrară din Irlanda); „juncherii" Prusieni, pentu naționalizarea provinciilor polone, de asemenea, nu s'au sfiit să recurgă la o astfel de instituție, precum nici coloniile Australiei, locuite de o rasă atît de individualistă, n'au găsit un mijloc mai eficace în lupta lor în contra marilor companii, cari au acaparat proprietatea funciară.

Și astăzi, când zemstvele din Basarabia merg cu mult mai departe

decît o simplă „Bancă țărănească“ pentru cumpărare de pămînt,—cînd și pînă și programul guvernului unguresc actual găsim o instituție analoagă,—putem noi oferi țăranilor din Regat mai puțin decît modesta concepție a „Casei Rurale“ ?

In cotro ne ducem ?...

Sînt departe de ideea, că în „Casa Rurală“ am găsit un panaceu în contra tuturor relelor, de care suferim.

Dar, vorba Sf. Scripturi,—„ajunge pentru fiecare zi răutatea ei“.

Vom avea ocaziunea să revenim asupra altor fețe ale problemei.

C. S.

Cronica Externă

(Urmările răsboiului ruso-japonez ; Revoluția din Rusia).

Răsboiul ruso-japonez servește ca un punct de demarcațiune pentru o nouă și mare epocă în istoria universală.

Nu numai că urmările acestui răsboiu dominează întreaga situațiune politică a lumei în momentul de față, dar veacuri întregi încă viața politică și economică a omenirii se va desvolta sub înrîurirea acestor urmări.

Din punctul de vedere economic această înrîurire se va manifesta în forme cu totul neprevăzute de oamenii de știință și de bărbații de stat din trecut.

In ultimele decenii noi asistăm la o transformare extraordinară în relațiile economice ale universului, care ca de obiceiu, s'au accentuat mai ales în Anglia.

In toate manualele de economie politică această țară figurează ca furnisarea fabricatelor pentru globul pămîntesc întreg,—industria ei triumfătoare stăpînește piețile lumii și numai acele ramuri de producțiune pe cari ea însăși le negligează,—se pot desvolta în alte țări, mai puțin fericite.

Dar iată că industria engleză își găsește un dușman neașteptat în însăși capitalul englez ! Acest capital începe să emigreze, și mai ales în țări nouă și țări înapoiate economicește, în care poate avea profituri ce nu se pot închipui în „bătrîna și vesela Anglie“. Acest capital, care în patrie cu greu ar putea să aducă 1½—2 la sută,—alimentînd comerțul și industria țărilor virgine poate produce 5—10 la sută și mai mult. „Patriotismul“ aurului nu poate rezista unor astfel de ispite : nu e de mirare, că statistica ne arată, că astăzi Anglia are peste 70 miliarde de franci plasate în străinătate,—și aceste capitaluri fac concurență nemiloasă industriei din „țara-mumă“ (pe lîngă concurența capitalurilor germane și americane).

Ast-fel Anglia cu încetul se transformă din fabrica lumii în bancherul lumii,—într'o imensă ladă de fier,—care vădit nu se înduioșează de situația creată prin aceasta în sînul *poporului* englez...

Această situație explică, pe de o parte motivele politicei neo-protecționiste preconizate de Joseph Chamberlain—acest *porte-parole* al *industriei* Birminghamului,—iar pe de altă parte goana turbată a politicei engleze pentru a asigura capitalului englez tot mai multe țări nouă, înapoiate sau virgine, ca terenuri de exploatare.

Din acest punct de vedere, imensul Imperiu „celest" cu 500 milio[ane] de locuitori, cu bogăţiile nespuse ale solului, până acum intacte, pre[zintă] un deosebit interes. Expansiunea rusească în Extremul Orient periclit[a a]cest vast teren de exploatare. Rusia, ca stat poliţienesc şi biurocratic, sigur, n'ar putea trage nici ea însăşi foloase economice şi financiare, (to[]tul s'ar fi redus la înmulţirea sinecurilor şi profitelor ilicite pentru c[] de guvernanţi) dar triumful ei ar putea întări şi mai mult „zidurile chi[ne]zeşt" în contra capitalismului englez, sau mai corect, a capitalismului va[]gabond şi cosmopolit al tuturor ţărilor exportatoare de capitaluri.

Triumful Japoniei a îndepărtat pentru totdeauna această prime[jdie] —fiind-că chiar dacă Japonejii ar exploata izbînda lor pentru a-şi crea [o] situaţiune excepţională în China, dar neavînd capitaluri proprii, ei [] trebue să recurgă la capitalurile străine şi în primul rînd la cele engl[eze] şi americane, (ei plătesc dobîndă mare,—tot ce se cere!)—şi ast-fel fiii [ţării] soarelui răsăritor vor servi ca agenţi ai capitalului vagabond al ţări[lor] civilizate.

Şi aci găsim faţa adevarată a faimoasei „primejdii galbene", Ja[po]nejii şi Chinejii prin sine înşi-şi nu pot constitui nici un pericol pentru [po]poarele europene—însă ei în calitate de instrumente ale capitalismului [eu]ropean vagabond,—pot ruina industria europeană, şi prin aceasta pot p[ri]cinui suferinţi nespuse, mai ales claselor muncitoare ale ţărilor civiliz[ate], cari până acum au trăit prin industrie.

Astfel capitalul vagabond şi cosmopolit, „capitalul străin" pentru [ţă]rile înapoiate economiceşte (între cari se numără şi Romînia,) apare [nu] numai ca o putere apăsătoare şi exploatatoare pentru aceste ţări, pe [cari] le „modernizează", ci şi pentru clasele muncitoare din însă-şi ţările lui [de] origină.

Această solidaritate între interesele ţărilor înapoiate şi munci[to]rimea ţărilor înaintate,—pe care consecinţele resboiului Ruso-Japonez s[unt] menite s'o accentueze pe fie-ce zi tot mai mult se prezintă ca un ele[ment] nou în evoluţia economică a lumii, pe care nu l'au putut prevede K. M[arx] şi Fr. Engels, în formulele lor asupra desvoltării producţiunii capitalis[te].

E uşor, să deducem ce perspective se deschid, din acest punct [de] vedere, asupra progresului social al omenirii, şi ce însemnătate deci[sivă] are în această privinţă răsboiul ruso-japonez.

Dar acest răsboiu a avut şi va mai avea şi înrîurire directă asu[pra] situaţiunii politice a statelor europene,—mai ales fiind-că el a avut de ef[ect] direct isbucnirea groaznicei revoluţiuni în Imperiul Rus.

*
* *

Situaţiunea internă a Rusiei se prezintă ca rezultat al unui com[plex] de împrejurări, cari de 50 ani au pregătit cu încetul catastrofa de as[tăzi].

Intâiu trebue să cităm ruina ţărănimii, care, după cum arată eco[no]miştii ruşi (Nicolas-on, Kovalewski, Annenski, Golovacev etc.)—e sil[ită] pentru a face faţă sarcinilor impuse de stat şi datoriilor contracta[te în] străinătate,—să înstrăineze în fiecare an tot o mai mare parte nu numa[i din] produsul muncii sale, dar chiar din fondul avuţiei naţionale; în intreg[ime]

fiind totdeauna pe jumătate flămîndă,—această ţărănime sufere de foamete în toată puterea cuvîntului în fie-care an într'o regiune tot mai întinsă: un economist german a fost îndreptăţit să-şi intituleze studiul asupra stării economice din Rusia: „Das Hungernde Russland";—30 milioane de ţărani, în această ţară „eminamente agricolă" n'au de loc vite, şi în acelaşi timp, sunt de fapt, ataşaţi la glebă (prin sistemul paşapoartelor).

Pe lîngă ruina ţăranilor, naşterea unui proletariat industrial,—îmbibat de idei socialiste,—suferinţele naţionalităţilor subjugate, cari mulţumită persecuţiunilor culturii şi limbii naţionale şi netoleranţii religioase hrăniau ură neîmpăcată încontra asupritorilor,—ideile şi sentimentele liberale, cari au pătruns în întreaga societate rusească,—toate acestea ar fi făcut ca revoluţiunea să isbucnească dela sine, dacă actuala ordine n'ar fi avut pentru sine adînca inerţie a maselor inculte, prestigiul mistic al ţarului în ochii credincioşilor, şi puterea armată.

Rezultatele resboiului Ruso-Japonez au sguduit din inerţia lui seculară întreg poporul rus, au nimicit prestigiul ţarului, au desorganizat puterea militară.

Ast-fel tot edificiul a fost condamnat să cadă în ruini.

Insă lipsa de organizare a poporului, şi lipsa de simţ politic a societăţii ruse au făcut cu neputinţă triumful unei revoluţiuni politice organizate,—iar slăbiciunea şi incapacitatea guvernului a făcut cu neputinţă o reformă de sus, care să readucă linişte în spirite şi ordine în stat.

De aci—acea groaznică anarhie la care asistăm, şi în care isbucniri de greve şi răscoale sîngeroase se perindează cu represiuni selbatice, pentru ca să dee loc la nouă şi tot mai adînci turburări,—iar pentru primavară toţi oamenii competenţi prezic toate grozăviile jacqueriilor medievale.

Această anarhie, în împrejurările arătate, ameninţă să dureze încă mulţi ani,—şi în această privinţă în Rusia sunt de acord şi radicala „Russkoe Bogatstvo" şi conservatoarea „Novoe Vremea".

Aşa, de pildă, cetim în acest din urmă ziar,—care până acum adesea juca rolul de oficios,—în No. din 10 Ianuarie a.c. (acest articol al primului redactor din „Novoe Vremea" a fost de alt-fel reprodus în întregime de ziarele noastre):

„Toate lagările sunt de o potrivă lipsite de disciplină, lipsite de cul„tură politică, de judecată şi de pricepere... De s'ar găsi macar un partid „mai organizat, ar fi sdrobit pe celel'alte. Insă anarhia comună lipseşte pe „fie-care partid şi de victorie, dar îl fereşte şi de înfrîngere: dacă nici u„nul nu e înfrînt, apoi nici unul nu poate învinge!—Ce ne va aduce anul al „doilea de revoluţie? Zic „al doilea", fiind-că nu va fi cel din urmă. Revo„luţia se prelungeşte până la infinit... E probabil, că revoluţia, ca şi boala în căutarea unui medic prost, va fi gonită înăuntrul organis„mului: vor dispărea bubele de pe piele, dar otrava va roade toate ţesătu„rile, pregătind peirea naţională"....

Se ştie că în ziua de 3 Decembrie 1905, d. Durnovo, ministru de Interne al Rusiei, a adresat tuturor guvernatorilor o circulară asupra „mijloacelor de potolire a mişcărilor agrare".

„După informaţiunile guvernului,—cetim în această circulară,—*în „primăvara anului 1906 ţăranii,*—în parte sub imboldul revoluţionarilor, în

„parte ne mai temindu-se de pedeapsă,—*au intenţiunea să iee peste tot în* „*stăpînire cu deasila toate pămînturile* ce nu le aparţin"...

Cât de groaznică e furtuna ce ameninţă Rusia se poate vedea din cuvintele d-lui *S. Elpatievski* în articolul „Trecutul şi prezentul" publicat în ultimul număr al revistei „Sovremennie Zapiski",—organ *revoluţionar* după tendinţele lui: „In multe privinţi răscoalele agrare par nu numai „inconştiente, ci selbatice şi absurde, câte odată respingătoare prin cru- „zimea lor fără nici un scop. Nu numai că se pradă pânea din magaziile „moşierilor, dar i-se dă foc,—se dă foc la girezi intregi în localităţi cu- „prinse de foamete... Vitele nu numai că se iau şi se lasă pe cimp, în voea „intimplărilor,—ci se tae boii, caii, oile,—se tae ca să-i arunce îndată în ripi „sau în riuri..... Nu numai că se pradă averea, ci se dărimă casele până în teme- „lie cu o furie selbatică, se sfarmă în bucăţi mobila, se rup tablourile, „se ard cărţile"...

Mulţi speră, că „Duma Imperială" va putea aduce ordine şi pace.

Insă iată—ce ne spune în aceiaşi revistă un cunoscător (*I. Biker- man.*—„Dacă trebue să mergem în Duma"): „Guvernul Witte-Durnovo! „N'a fost încă în Rusia un guvern mai despreţuit şi mai urit. El de o mie de „ori a făcut făgăduinţi solemne, şi nici odată nu le-a adus la îndeplinire. „El de o mie de ori a minţit şi tot de-atâtea ori în faţa poporului întreg a fost „demascat; el săvârşeşte nelegiuri şi atrocităţi, cum n'au fost văzute în „Rusia nici în vremurile lui Ioan Groaznicul... Nici odată n'a fost atât de „limpede pentru poporul intreg, că guvernul se reazimă numai pe puterea „baionetelor: elementele anti-revoluţionare nu pot aduce vre un sprijin gu- „vernului,—ele înse-şi au nevoe de sprijinul guvernului.. Rusia nu mai e as- „tă-zi în stare de asediu, ci în starea unei ţări invadate de duşmani. Ca „şi după invaziunea lui Napoleon, toate punctele însemnate ale ţării sunt „ocupate de detaşemente militare, cari sunt tot atât de duşmane şi urite „de populaţie, ca şi soldaţii francezi în 1812... Va avea contele Witte soarta „lui Napoleon şi va fi silit să fugă peste Vistula, şi apoi peste graniţă, sau „ca şi Moltke în Franţa, după ce va fi asediat capitala, el va cuceri defi- „nitiv ţara,—în ori-ce caz, *viitorul apropiat va fi plin de groază*, şi „Duma, acea Dumă despre care se vorbeşte atita,—în ori-ce caz nu se va „aduna. Cât timp durează lupta, alegerile, de fapt, nu se pot efectua. Iar „cind liniştea, în sfârşit, se va restabili,—atunci Duma, sau nu va mai fi „de loc, sau nu vom avea acea Dumă, despre care acum se vorbeşte. Dacă „prin mersul lucrurilor guvernul Witte va fi răsturnat,—ori-care alt guvern „va trebui să înceapă totul de iznoavă. Iar *dacă contele Witte va supra- „vieţui Rusiei* şi în ea se va întrona ordinea de cimitir şi tăcerea de mor- „mint, atunci învingătorii, de sigur, nu vor mai convoca nici un fel de „Dumă"...

Această din urmă ipoteză e în ori-ce caz prematură, ne spune al publicist, d. *A. Petrişcev* („Relativ la răscoalele agrare"):

„Acum un an, după prima undă revoluţionară din Ianuar, Rusia a „trecut prin o acalmie vremelnică, pe care guvernul a luat-o drept semn „biruinţii. Apoi a crescut şi s'a ridicat o altă undă, mult mai puternică,— „acum din nou e acalmie, pe care guvernul, iar o ia drept victorie, pe care o se- „bează cu mult sgomot... Dar cei ce au ochi să vadă,—văd deja cum se „naşte o nouă undă, care va fi şi mai puternică şi mai groaznică.... Când se

„va revărsa ea?... Ruina, mizeria, foametea, ciuma şi holera ce ne ameninţă „fac necesară o soluţiune oare-care,—iar atrocităţile guvernamentale, ca la „Moscva şi în alte părţi, grăbesc soluţiunea. Dar e greu să spunem, *dacă „poporul va avea vreme să scape ţara înainte de intervenţia bancherului „european* în acest scop. In sfîrşit evenimentele din Rusia, care astă-zi e „lipsită de ori-ce putere şi mijloace de apărare, *pot să iee o intorsătură „cu totul neaşteptată sub înrîurirea vre unui conflict internaţional* ce se „poate prevedea"....

Ne-am permis înadins aceste citaţii lungi, pentru ca să arătăm citi- torilor, că în Rusia şi un membru al guvernului (într'un act oficial publi- cat în „Monitorul guvernului"), şi publicişti cu autoritate din tabere opuse, în organe atit de influente, ca conservatoarea „Novoe Vremea" şi radicala „Sovr. Zapiski",—sunt cu toţii de acord că pentru un viitor apropiat trebue să ne aşteptăm la o nouă recrudescenţă a furiilor revoluţionare....

Şi în acelaş timp reţinem mărturisirea, că pentru multă vreme Im- periul Rus va fi scos din numărul factorilor activi ai politicei internaţio- nale europene.

* * *

Ast-fel prin situaţia creată de revoluţiunea rusească, din punctul de vedere internaţional, răsboiul ruso-japonez apare, ca izvorul unor adânci per- turbaţiuni în politica şi „concertul" european.

In primul rând puterile europene nu pot rămânea impasibile faţă de in- terminabila anarhie din Rusia.

Provinciile răsăritene ale tuturor statelor vecine cu Rusia sunt lo- cuite de aceleaşi elemente etnice ca şi provinciile apusene din Rusia: Su- edezi (cu Finlandeji), Nemţi, Poloni (cu Lituani), Ruteni, Romîni etc.

E vădit, că în aceste condiţuni, puterile europene vor fi silite să caute o soluţiune care se asigure liniştea şi ordinea la hotarele lor. Dar faţă de anarhia din Rusia, al cărei sfârşit nu mai poate fi prevăzut, nu se poate tăgădui, că această „soluţiune" poate duce la desmembrarea „colosului de Nord,"—şi astfel să provoace cele mai adânci schimbări în configuraţia po- litică a Europei de astă-zi.

Cine va avea îndrăzneala să prevadă toate urmările acestei soluţiuni, sau.. disoluţiuni?....

* * *

Ce orizonturi ni se deschid?

Cu atât mai mult că această stare de lucruri se resimte deja şi în situaţia internă a altui vecin al Romîniei, Imperiul Austro-Ungar.

Groaza comună de puterea Rusului ţinea închegate toate elementele disparate din acest imperiu. Paralizia actuală însă a împărăţiei ţarilor a dat un nou şi puternic avânt forţelor centrifuge,—de aci acel imbroglio parlamentar şi naţional, la care asistăm.

Şi iară-şi, cine poate prevedea la ce sfârşit va duce el?...

* * *

In aceste condiţiuni Austro-Ungaria nu mai are aceiaşi însemnătate pentru politica imperiului german, ca adineaori: triplicea s'a format nu a- tât de teama „revanşei" franceze, cât în contra Rusiei.

Are astă-zi poporul german aceleaşi motive, să uite că unitatea naţională s'a făcut cu excluderea a zece milioane de germani din Austria?

* * *

Am fost silit să reduc această schiţare fugitivă a consecinţilor politice ale resboiului ruso-japonez numai la semne de întrebare şi totuşi nu mai am loc să pun în legătură toate aceste probleme, cu chestiunea Poloniei, cu acea a peninsulei Balcanice, a politicei engleze etc., cari formează tabloul complex şi tulbure al situaţiei politice în Europa de astă-zi, care poate inspira atâta interes şi grijă, mai ales din punctul de vedere al viitorului neamului nostru....

Dar în cursul acestor cronici voiu fi silit să mai revin asupra chestiunilor atinse,—iar spre a vădi pentru cititorii noştri însemnătatea epocală a resboiului care a acoperit cu atâta glorie pe „piticii galbeni" ai soarelui ce rasare,—socot că şi cele spuse ajung.

C. STERE

...indu-ne în schimb aceste traduceri ...le unei poete moderne?

Dacă mai lucrează încă la ele, noi ... dăm, ca o simplă voce din public, ...atul să nu mai caute să păstreze ...versul antic,—ci să traducă în versuri ...romîneşti, aşa cum ştie d-sa să traducă.

Aceste gîndiri ni le sugerează drăgălaşele traduceri apărute în volumul „Valuri alinate", de care credem că s'a spus destul, cînd s'a spus că's traduse de Dl. Coşbuc.

M. C.

* * *

Aurel C. Popovici.—*Die vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Oesterreich-Ungarn.* (Statele Unite ale Marii Austrii. Studii politice asupra soluţionii chestiunilor naţionale şi a crizei constituţionale din Austro-Ungaria) Leipzig, 1906 Verlag von B. Elischer Nachfolger. 427 pagini.

Lucrarea cunoscutului luptător al Ardealului cuprinde în realitate mai mult de cît acest titlu: autorul ne face să întrevedem şi soluţiunea întregei chestiuni politice a orientului european,—deşi numeşte toate planurile în această privinţă, cum desprețuitor, —„Muzica viitorului".—*Zukunftsmusik* (p. 420).

În dezvoltările sale, d. Aurel Popovici, pleacă de la punctul de vedere pur *austriac*,—e adevărat nu al unei Austrii *micşorate* prin dualism, ci al „Austriei Mari",—*Gross-Oesterreich*, pe care o numeşte nu fără duioşie „bătrîna *noastră* împărăţie Habsburgică" (p. 3).

Nimene, spune el, în această mare împărăţie nu este mulţumit, nici vechii stăpîni, Nemţii, nici diferitele naţionalităţi supuse, nici macar Maghiarii, cari o exploatează atîta numai în folosul lor exclusiv.

Dar nimene nu caută vre-o soluţiune dreaptă şi serioasă,—doar fiecare naţionalitate desgroapă în „muzeul de antichităţi" vre un „drept constituţional istoric",—fără să se gîndească dacă acesta e compatibil cu existenţa Imperiului şi cu misiunea lui istorică,—uită că „nu este vorba despre cronici bătrîne, ci despre popoare vii"....

Scăparea poate fi numai în reorganizarea Imperiului pe baza unui *stat federal*, cu egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor. Momentul e oportun, *războiul din extremul orient a paralizat Rusia pentru mai mulţi ani* şi „sau vom reuşi, în răgazul ce ni-l dă, să reorganizăm din temelie Imperiul nostru comun, ori niciodată nu ne vom mai întîlni cu o situaţie atît de prielnică" (p. 178).

Autorul propune un plan complect de reorganizare în acest sens,—arată că numai trufia şi egoismul Maghiarilor i se poate opune,—pe cînd astfel Austria ar deveni centru de gravitate pentru toate popoarele din Balcani şi valea Dunării: „Momentul istoric, sfîrşeşte el, va hotărî *pentru totdeauna*: dacă Imperiul Habsburgilor va rămînea sau va peri. Încă totul se poate scăpa,—dar *acum* *sau nici o dată*!" (p. 427).

Cartea e însoţită de o hartă a „Marii Austrii" federative.

Această scriere, care trebue să se găsească în biblioteca fiecărui Romîn, ne-a sosit prea tîrziu în cît am fost siliţi să ne mulţumim cu această scurtă recenzie fără nici o observaţie din partea-ne; dar vom reveni pe larg în numărul viitor.

C. S.

* * *

Spiru C. Haret. *Pagini de Istorie*.—Bucureşti 1906.

Autorul analizează toate proectele

și legile Instrucției, de la 1864—1904, din punct de vedere al îmbunătățirei stării materiale și morale a corpului didactic întreg. Dovedește deplin, prin citare de articole din fiecare lege că pe deoparte, întotdeauna—fără nici o singură excepție—parlamentele liberale aŭ sporit salariile, aŭ mărit garanțiile de stabilitate și aŭ ridicat prestigiul profesorilor; iar pe de alta parlamentele conservatoare aŭ micșorat salariile, aŭ atentat la garanțiile de stabilitate și aŭ desconsiderat corpul didactic. Dl. Haret protestează cu indignare împotriva celor care, în această privință, falsifică adevărul—de altfel ușor de controlat—cu scopul de a recruta partizanĭ politicĭ printre profesorĭ.

Este o desonoare ce se face azĭ întregului corp didactic de către politicianiĭ conservatorĭ, care-l asmuță împotriva partidului liberal, *singurul* care după cum Istoria Invățămîntuluĭ dela 1864—1904 o arată, își dă samă de importanța și situația acestuĭ corp în Stat. Ca dovadă de solicitudinea, ce partidul liberal în general și dl. Haret în special, aŭ pentru corpul profesoral este legea din 1901. Cu toată criza grozavă din acel an, Ministrul Instrucției a avut curajul să îmbunătățească starea materială a profesorilor fixată prin legea atuncĭ în vigoare, votată de Camerele conservatoare în 1900. A sporit salariile la treĭ categoriĭ de profesorĭ; a lăsat neatinse salariile celorlalte categoriĭ și *a mărit gradația cu 40 la sută*. Suma gradațiilor din 30 anĭ de serviciu, la un salar de 100 leĭ lunar se urcă la 6000 după legea din 1900 la 8400 după legea din 1901. In ce privește aplicarea *curbeĭ* de reducere: ea a fost o măsură generală aplicată la salariile tuturor funcționarilor publicĭ; și este un neadevăr afirmarea că, Ministrul din 1901 a redus salariile profesorilor aflațĭ cu titlu provizor orĭ definitiv în învățămînt și-a regulat gradația lor după salarul redus prin aplicarea *curbeĭ*: gradația a rămas regulată după salarul vechiŭ, iar curba s-a aplicat la acest salar adăugat cu gradația. *„nicĭ o altă reducere nu s-a mai făcut acestor profesorĭ"*.

I. B.

* * *

N. Costăchescu.—*Gazurile cuprinse în Sare și în Vulcanii de Glod din România.* Teză susținută la 21 Decembrie 1905 înnaintea Facultăței de Științe din Iași pentru obținerea gradului de „Doctor în Stiințele fizico-chimice", imprimată cu spesele „Fondațiunei Carol".—101 pag.

Un eveniment pentru Universitățile din România și în special pentru cea din Iași: Dl. N. Costăchescu, un distins elev al D-luĭ prof. P. Poni și-a susținut, în Decembre trecut, teza de doctorat în științele fizico-chimice la Universitatea din Iași. Juriul examinator, compus din d-niĭ profesorĭ: P. Poni, A. Obregea și I. Stravolca, au felicitat călduros pe primul doctor în științe din țară. In lucrarea sa, dl. Costăchescu s'a achitat în mod conștiincios de sarcina ce și-a luat. In urma numeroaselor determinărĭ executate conștiincios în acest scop, știm acum că sarea conține unele hidrocarburĭ, împreună cu azot, oxigen și ceia ce e mai important e că aceste din urmă gazurĭ n'aŭ putut fi luate din atmosferă. In urma acestor determinărĭ o problemă de multă importanță se impunea, anume cercetarea originei gazurilor din sare; în această privință nu am avut până acuma nicĭ o orientare; de aceia studiul d-luĭ Costăchescu va fi de un folos necontestat în rezolvirea acesteĭ probleme.

Dr. P. B.

* * *

Omagiu profesoruluĭ P. Poni din partea foștilor săĭ elevĭ. Cu ocazia jubileuluĭ d-luĭ profesor

P. Poni, s'a scos, după cum se știe deja, și un volum de 237 paginĭ, format mare, în care nu s'aŭ publicat decît lucrările foștilor elevĭ aĭ d-luĭ Poni.

Volumul luxos editat, conține unele lucrărĭ pur științifice, altele cu un caracter mai general.

Intre aceste articole, unul în special merită toată atenția din partea acelora carĭ se ocupă cu chestiile de învățămînt superior. E articolul d-luĭ profesor Dr. I. Simionescu, intitulat: *Universitățile Române.*

In acest articol, scris cu multă sinceritate, Dl. profesor Simionescu arată neajunsurile carĭ dăinuesc încă în Universitățile noastre. Sînt multe adevărurĭ crude, care trebuesc să dee de gîndit tuturor acelora carĭ doresc o îndrumare mai bună în viața noastră culturală.

P. B.

* * *

Gr. Crețu. *Cel maĭ vechiŭ Dicționar latino-romînesc de Todor Corbea (manuscript de pe la 1700)*, Bucureștĭ. 1905. Tipografia Voința Națională.

După cîteva informațiĭ introductive asupra manuscriptuluĭ și autoruluĭ luĭ, d. Crețu atrage atenția asupra folosuluĭ pe care acest Dicționar l-ar putea aduce filologieĭ romîne din punct de vedere lexic și fonologic.

* * *

Dante. *„Infernul"*, traducere de *N. Gane.*

Bătrânul literat tipărește în editura Iliescu și Grossu din Iași, această traducere în versurĭ, rezultat al uneĭ muncĭ îndelungate.

Așteptăm cu nerăbdare apariția acestei opere, menită să îmbogățească literatura noastră cu neperitoarea creațiune a marelui Florentin.

Revista Revistelor

Convorbiri literare. (Ianuarie și Februarie). Mișcarea literară din zilele noastre a dat maĭ multă viață și bătrânei reviste, ce intră în al XV an de existență,—e necontestabil că aceste două numere sunt *mai vii*,—nu găsim în ele numai reproduceri de documente, ca în trecut. D. *N. Iorga*,—neobositul,—a început un foarte interesant studiu asupra „meșteșugului de pictură și sculptura în trecutul românesc";—cînd se va isprăvi probabil vom reveni. D. *D. Voinov*,—„Transformism ori Paulism",—face cunoscut lumei că există la București un profesor d. N. C. Paulescu, care își începe cariera științifică prin „distrugerea" darwinismului. Cu multă bună voință savantul autor explică d-lui Paulescu rolul lui Darwin în știință, și revoluția pe care acesta a făcut-o în biologie. Cetitorul gustă ironia fină și are și o lectură instructivă. D. *Sextil Pușcariu* publică un articol asupra „poeziilor lui Octavian Goga",—neîndestulător ca critică, dar interesant prin care care date biografice asupra poetului ardelean. D. *H. Chendi* ne dă o traducere de M. Eminescu a unei drame de Ierwitz,—un neamț necunoscut.

***

Sămănătorul (Fevruarie). D-nul Iorga vorbește (No. 6) de „Amintirile căprarului Gheorghiță", despre care spune că „nu sînt făcute pentru a sprijini o teorie, ci pentru a face mai înțeleasă, pentru a *tălmăci prin art*ă o parte a vieții noastre de astăzi"; d„Carmen Sylva în literatura romînească" (No. 7), cu prilejul apariției traducerii d-lui Coșbuc („Valuri alinate") din poeta regină; de „naționalismul" teatrului din București (No. 9) de episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului (No. 9) cu prilejul jubileului acestuia pentru împlinirea a cincizeci de ani de viață călugărească și a optzeci de ani ai vristei sale.—Apoi proză și versuri de A. Stavri, D. Anghel, St. Iosif, M. Sadoveanu, Vlahuță etc.

***

Luceafărul. No. 3 și 4 Budapesta.

O frumoasă manifestare de vitalitatea neamului—această revistă romînească ce apare al V-lea an la Budapesta.

In aceste două numere găsim ca de obiceiu, poezii de *Octavian Goga* și *St. O. Iosif*, nuvele de *I. Agîrbiceanu*, *I. Slavici* și *A. Ciura*, cronici de d. *O. Tăslăuanu* (acestea din urmă sunt de alt-fel partea cea mai slabă a revistei), și, în ilustrațiuni inteligent alese, mustre de artă romînească.

Pe lîngă aceasta, „Luceafărul" publică o elocventă conferință despre „*Unire*", ținută la Berlin, la societa-

tea academică romînă,—cu ocaziunea aniversării unirii principatelor,—de d. *Vasile Pîrvan*, un tînăr bine cunoscut tuturor celor ce se interesează de mișcarea noastră culturală.

D. Pîrvan descrie cu accente mișcătoare rolul trist al boerimii noastre în trecut, înstrăinarea ei de astăzi, ruptura între popor și clasele culte, etc. toate relele vieții noastre morale,—dar cînd trece la „îndrumări" practice, dă dovadă,—(pe lîngă o eșire pe cât de banală, pe atît de inutilă în contra „socialismului"), că nu-și dă seamă de mecanismul adevărat al vieții sociale.

Așa de pildă, d. Pîrvan, deși declară, că nu voește „*fraternizarea utopică creștină ori socialistă*" (nici în cetatea cea mai socialistă din lume n'a putut afla d. Pîrvan ce-i socialismul?) totu-și cere „unirea claselor noastre sociale pentru *lupta comună* spre ridicarea neamului", ca să fie „frați de cruce"—„toți cei de acelaș neam, toți *fără deosebire de stare materială, socială ori intelectuală*", frați—„la bucurie și la necaz",—„cînd *fie-care* va fi gata a se jertfi"...

Și d. Pîrvan era atît de aproape de adevăr cind a spus, că țărănimea *se identifică... ca pars pro toto*, cu neamul întreg"! E vădit, că „unirea" visată de d-sa nu se poate realiza decît prin aceia, că „adevărații intelectuali", despre cari ne vorbește, vor intra *în slujba* țărănimei, și deci a *neamului întreg*,—vor lupta pentru *interesele ei reale*,—*toate* interesele, culturale, politice, economice.

Dacă d. Pîrvan ar căuta să pătrundă mai adînc activitatea, de pildă, a intelectualilor ardeleni,—reprezentanții cărora i-au dat ospitalitate, ar înțălege pentru ce poetul lor se roagă:

„Sădește 'n brațul meu, stăpîne,
„Țăria urii și a iubirii"...

Da, și *a urii*,—fiind-că interesele reale ale țărănimii nu se pot sluji fără luptă, și nu se poate „uni", cum crede d-sa, „robiile de veacuri", cu aceia despre care însuși d. Pîrvan ne spune, că „nu vor să dea în mîna celor robiți arma teribilă *a culturii și a libertății*"...

— D. *Simionescu-Rîmniceanu* începe o interesantă recenzie a scrierilor d-lui Sandu-Aldea, asupra căreia vom reveni, cînd se va isprăvi.

Viața literară. (Fevruarie). In No. 6. d. Chendi face „o rectificare" în aprecierea scriitorilor români, ridicîndu-se în contra meritelor uzurpate și proclamînd ca talente pe Vlăhuță, Delavrancea, Gorun, Bassarabescu și Bratescu-Voinești. In No. 7, d. Ion Gorun cere libertate pentru artiști, ridicîndu-se în contra tuturor curentelor. D. Chendi („In jurul Căprarului Gheorghiță"), vorbește de copiii d-lui Sadoveanu și constată cît de mult s'a îndepărtat d-sa de d. Iorga. In No. 8, d. Coșbuc scrie un articol plin de justeță, în care arată că limba literară fiind în formațiune, nu se poate vorbi—cum se vorbește—de „provincialismele" scriitorilor. In No. 9, d. Chendi vorbește, „cu prilejul jubileului *Convorbirilor*" de raporturile Junimii cu Ardealul și de influența societății eșene asupra spiritului de dincolo.

Apoi proză și versuri de Carmen Sylva (traduceri), Coșbuc, Gorun, Ranetti, Stoica, Fatma, Cazaban, Z. Bîrsan, Totoveanu, Ciocîrlan, Crăsescu, etc.

Viața nouă. (Fevruarie). D. Densușianu cere artiștilor să-și aleagă eroii din vremea de azi (No. 1); arată că nu se poate vorbi de o perfectă realizare a unei „unități culturale" (No. 2). D. Pompiliu Eliade (N-rele 1 și 2), se'ncearcă să satirizeze tendințele d-lui Iorga sub forma unui „dialog al morților" între Anton Pann, Dimitrie Cantemir și Grigore Alexandrescu.

Arhiva (Ianuarie) publică legea prin care a fost recunoscută ca persoană morală; un articol al d-lui Dr.

Roșculeț asupra „alimentăreĭ satuluĭ Romînești cu apă bună", un articol tradus din sîrbește, *Romîniĭ din Serbia*, în introducerea căruia traducătorul d. Bărbulescu, propune să se dea unuĭ „învățat și cunoscător al limbiĭ sîrbe," „putința" de a studia pe Romîniĭ din Serbia la fața locului; un articol al d-luĭ Bărbulescu despre *Romîniĭ din Sîrbia*; continuarea studiuluĭ d-luĭ Burada despre *Inceputul teatruluĭ în Moldova*; o interesantă comunicare a d-reĭ Eugenia Carcalechi *despre două scrierĭ necunoscute ale luĭ Ion Ghica*, care „va urma"; profesia de credință a d-luĭ Ilie Bărbulescu (în *Cronica*), care vrea să creeze un curent nou la Iașĭ, etc.

Curentul nou (Galațĭ, Ianuarie). D. Sanielevicĭ polemizează cu „Ion Rusu"; d. Dr. Cazacu scrie un bun articol despre *sifilisul la sate*; d. Pastia își bate joc de „Domnița Viorica"; d. Sanielevicĭ relevează contradicțiile în ideĭ și în fapte ale d-luĭ Iorga.

Junimea literară, (revistă literară și științifică, Suceava Martie) cu următorul sumar: *Mihai Teleman* de George Tofan; *Venițĭ la noĭ*, de Leandru; *Visul judecătoruluĭ din Colmor*, de Horia P. Petrescu; *Ciobănaș copil frumos* de V. Loichiță; *Busuiocul* de Elena N. Voronca și *Geschichte des rumänischen Volkes* de *N. Iorga*, de *Iancu I. Nistor*. In articolul prim al revisteĭ d. George Tofan se ocupă de viața și operile luĭ Mihaĭ Teleman, cunoscutul humorist bucovinean, ale căruia opere, publicate pe timpul viețuireĭ scriitoruluĭ, în diferite foiletoane din Bucovina, au apărut de curînd într'un volum intitulat „Foiletoane." Cu acest prilej d. Tofan schițează și istoria mișcăriĭ literare romînești a Bucovineĭ, ilustrînd figurile distinse ale romînilor, din provincia subjugată, carĭ și-au dedicat viața lor uneĭ muncĭ rodnice intelectuală.—Dr. Iancu I. Nistor ne dă o interesantă și detailată recensiune a „Istorieĭ poporuluĭ romîn," publicată de d. N. Iorga în limba germană.

Revista de Filosofie și Pedagogie (Bucureștĭ, Ianuar).—E primul număr. Directorul acesteĭ reviste, d. C. *Dimitrescu-Iași*, ne spune în *Prima Verba* că scopul eĭ e de a contribui la *reforma educațieĭ naționale*. Fiecare pas în această direcție trebue făcut conform cu principiile Pedagogieĭ științifice, dîndu-ne samă de evoluția firească, nezdruncinînd sistemul de educație după „*inspirațiile hazardate pe care vîrtejul schimbărilor constituționale le aduce de la un moment la altul*." Nu știm dacă propoziția citată e un sfat orĭ o prevenire.—In „*Incercările de a reforma învățămîntul superior*," Directorul revisteĭ afirmă ca înregistrează numaĭ diferitele curente reformiste. Cetitorul însă, cu toată atitudinea declarată de simplu cronicar a autoruluĭ, poate să întrevadă părerea personală a cronicaruluĭ față de deosebitele curente reformiste, să admire claritatea espuneriĭ și fineța discrețieĭ.

Revista generală a învățămîntuluĭ. (Bucureștĭ Febr.)—D. *Spiru C. Haret*, directorul revisteĭ, analizează „*Decretul Ministeruluĭ de Răsboiu privitor la serviciul militar de un an*" cu data de 10 Decembre, 1905. Autorul își documentează orice afirmare pe texte de legĭ și acte oficiale, și lasă să se vadă clar, că caraterizarea ce o face Decretuluĭ Ministerial este concluzia logică eșită din însăși economia luĭ. D-sa conchide: „Decretul din 10 Decembre, nu numaĭ că este lipsit de orice chibzuială, dar este în mod evident nedrept și inspirat de pasiune, pe lîngă că aduce simțuluĭ nostru de demnitate națională o lovitură pe care nu o așteptam tocmaĭ din partea unuĭ Ministru de Răsboiŭ". Observînd lista școlilor ale căror absolvențĭ vor face numaĭ un an serviciul militar, dl. Haret descopere lucrurĭ foarte curioase: lipsește din această listă Academia de comerț din Viena, universitățile din Paris, Berlin, Viena, Roma—în schimb, figurează liceul din Varna, Școala de comerț din Halchi (Grecia), liceul „Berberian" și colegiul „Robert", școlĭ private din Constantinopole. In listă se maĭ vorbește de *Universitatea de Drept* dela Leipzig, o greșală pe care fostul Ministru de Instrucție o îndreaptă cu o fină ironie. Toate școlile practice de agricultură și de meseriĭ înființate dela 1900 încoace sînt alungate depe listă, iar în locul lor s-aŭ introdus *Școala de științe de Stat* și *Liceul privat Sf. George*. Dl. Haret atrage atenția asupra privilegiuluĭ extraordinar ce se acordă acestuĭ liceŭ, de oarece art. 23 din legea de recrutare nu acordă reducere de termin decît acelor care *aŭ obținut certificatul de absolvire*, iar nu acelor care aŭ terminat clasele liceuluĭ. Astfel liceul privat Sft. George din Bucureștĭ e singurul liceŭ dintre toate liceele publice și private din țară care se bucură de privilegiul reducereĭ terminuluĭ militar.—In „*Activitatea extrașcolară a Invățătorilor*," dl. Haret arată reaua-credință interesată a acelor care afirmă neadevărul, că d-sa „*a impus*" învățătorilor însărcinărĭ maĭ presus de puterile lor.—Dl. *Dr. V. Sion* în „*Planurĭ de reformă în învățămîntul superior*" critică cu competință și adîncă convingere Memoriul Facultățiĭ de Medicină din Bucureștĭ. Spulberă toate acuzațiile aduse de Memoriu împotriva legeĭ din 1898; descopere toate contrazicerile și neconservențele cuprinse în el și conchide, că legea în vigoare oferă cele maĭ sigure garanțiĭ pentru o bună recrutare a corpuluĭ didactic superior.—„*Educarea elevilor prin elevĭ*" e un studiu de fină observație și adîncă pătrundere pedagogică, datorit cunoscutuluĭ scriitor *Sp. Popescu*.—Din „*Intăiul proiect de lege al Instrucțiuniĭ în Romînia*" de d-l *D. A. Teodoru*, cetitorul poate să afle multe lucrurĭ interesante din istoria învățămîntuluĭ la noĭ.

Cultura Romînă (Iașĭ, Februar). —Directorul revisteĭ dl. *I. Găvănescul* se alăturează ziarelor politice și întrunirilor publice în „*Noua Eterie grecească din Romînia*" protestînd cu indignare împotriva atitudineĭ Grecilor de la noĭ față de poporul romînesc, care are un drept istoric la recunoștința lor.— Dl. *Drag. Hurmuzescu* contribue cu: „*Studențiĭ romînĭ la universitățile străine*".

Revista Științelor Medicale. (*Bucureștĭ*), apare de la 1 Maĭ 1905 sub direcția d-luĭ Profesor Dr. I. Cantacuzino. E una din cele maĭ importante publicațiĭ de medicină, apărută pănă acum în țara noastra. Putem afirma că Revista aceasta e la nivelul celor maĭ bune reviste similare din străinătate.

Pe lîngă cercetărĭ originale publicate de specialiștĭ, bine cunoscuțĭ în lumea oamenilor de știință ca d-niĭ profesorĭ, dr. I. Cantacuzino, dr. G. Marinescu etc., revista maĭ conține și articole interesante la rubrica „—Reviste anuale"— în care să daŭ seamă de rezultatul cercetărilor celor maĭ nouă făcute asupra diferitelor chestiunĭ, fie pur științifice fie cu aplicațiĭ la medicină, —Așa în No. 4 din luna August găsim o dare de seamă făcută de dl. Dr. D. Călugăreanu asupra rezultatuluĭ ultimelor cercetărĭ fiziologice: în No. 5 din luna Septembrie găsim o dare de seamă făcută de dl. Dr. P. Riegler asupra vaccinațieĭ antituberculose la animale după Behring; iar în No. 6 și 8 din lunele Octombre și Decembre găsim dările de seamă făcute de dl. Dr. C. Parhon asupra cercetărilor de neurologie.

Dar serviciul imens de mare ce aduce această revistă țăreĭ noastre

sint dările de seamă de sub rubrica „Luna medicală".

In adevăr sub această rubrică medicii noștri, mai cu seamă acei din provincie și de plasă cari sînt cu totul izolați și absorbiți de practica profesiunei lor și care nu aŭ la indămina publicațiele streine pentru a se ține in curent cu cea ce se publică in specialitatea lor, pot găsi dări de seamă clare și cuprinzătoare făcute asupra diferitelor chestiuni medicale fie pur științifice fie cu aplicații practice.—Aceste dări de seamă făcute de tinerii medici de valoare grupați in jurul acestei reviste sînt în adevăr demne de toată lauda.

In recenziele din numerile viitoare, vom ține in curent și pe cititorii revistei noastre cu unele chestii mai generale publicate in Revista științelor medicale.

Annales Scientifiques de l'Université de Iassy (Iași). Profesorii Facultăţii de Ştiinţe din Iași, grupați in jurul d-lui profesor P. Poni, aŭ pus bazele acestei Reviste în care nu sînt publicate de cît cercetările originale ale profesorilor și atașaților de Laboratoare de pe lingă Facultatea noastră de științe.

Această publicație, care a fost așa de bine primită în cercurile științifice străine, a ajuns deja la al 4-lea volum. In ele sînt cuprinse cercetări făcute în domeniul științelor fizico-chimice, naturale și matematice.

In recenziele din numerile viitoare, vom expune cîteva din aceste cercetări, cari ar putea să intereseze intru cîtva pe cetitorii acestei Reviste.

Săptămîna (Fevruarie). D. Panu care e interesant intotdeauna, pentrucă intotdeauna, de orice s'ar atinge, are de spus ceva personal, s'a hotărît să dea, in revista sa, o mai mare intindere chestiilor literare.

Din numerile de pe Fevruarie, remarcăm articolul *Arta Națională și arta cosmopolită*, in care spune că Romînii nu pot și nu trebue să introducă „protecționismul" in materie de cultură și literatură și un articol asupra *Năpastei* lui Caragiale, pe care o găsește fără nici o valoare: „personajele, intriga, totul este o fantezie a lui Caragiale". In *Amintirile de la „Junimea" din Iași*, vorbește mai ales de Eminescu, și anume de felul de a gîndi al lui Eminescu, pentru care toate ideile altora, și mai ales ale adversarilor, nu erau decît o ocazie de a-și desvolta pe a le sale proprii, ideile străine devenind material nou pentru ideile lui vechi. Eminescu era un subiectivist, de aceia nici nu putea pricepe pe oameni, și fiindcă nu-i putea pricepe, îi desprețuia. Și tot de aceea, tipurile din nuvelele sale sînt însuș autorul. Dacă cunoaștem „Geniul Pustiu" și „Sărmanul Dionis", care ne dau turnura spiritului său, și ne vom întreba ce concepții ar putea să aibă asemenea om asupra chestiilor istorico-sociale, desigur că vom răspunde: concepții false, soluțiuni neadmisibile. Și, in adevăr, in „Influența austriacă asupra Romînilor din principate", găsim pe „adevăratul Eminescu din poeziile și nuvelele sale" cînd propune, ca soluțiune, „un guvern monarhic, ereditar, *mai mult sau mai puțin absolut*" (această atenuare, „mai mult sau mai puțin", spune d. Panu, a fost o concesie pentru public), ca in vremea lui Alexandru, Stefan, Mircea... D. Panu ar fi putut adăoga că și azi avem scriituri „istorico-sociali", care, fără să fie poeți, au, în realitate, acest ideal, ne avînd însă consecvența și curajul intelectual al lui Eminescu.

Revue des deux Mondes (15 Februar 1906). *Au temps passé. La création de la faculté de Nancy. La Sorbonne en 1860.* Alfred Mézières. Bătrînul critic povestește amintiri din cariera lui de profesorat. Vorbește de

vechii profesori ai Sorbonnei, Victor Le Clerc, Saint Marc Girardin, Patin, Guigniaut și de rivalii săi pe atunci tineri Gréard și Gaston Paris.

Les élections anglaises. Journal d'un spectateur. Augustin Filon.

Descriere vie a alegerilor recente și a moravurilor politice din Anglia.

Demi fous et demi responsables. Prof. Grasset. Cunoscutul savant din Montpellier combate teoria după care e o serie de continuitate de la oamenii normali și responsabili, la cei nebuni și după care toți oamenii sînt mai mult sau mai puțin iresponsabili. După el e falșă și antiștiințifică doctrina care dela existența unui număr de intermediare intre două ființi saŭ fenomene conchide la identitatea acestora. Fenomenele patologice sint de aceiaș natură cu cele fiziologice dar sînt diferite de acestea. Frontierele maladiei sint uneori greŭ de precizat dar totuși ele există. La unii oameni funcțiunea creerului e normală la alții morbidă.

Nu trebue să facem un singur bloc din oamenii nebuni și din cei normali. Din punct de vedere științific e necesar să admitem trei grupuri distincte și separate: oamenii raționali responsabili, nebunii iresponsabili, seminebunii semiresponsabili. Seminebunii pot fi foarte inteligenți, pot fi oameni de talent, chiar de geniu. Autorul citează pe Comte, Saint Simon, cei mai mulți din romancierii ruși din secolul al XIX. Dar dacă geniul coincide adeseori cu nevroză, nu însamnă cum cred unii că aceasta e cauza sa. După autor partizan al localizărei funcțiilor psihice, același om poate fi nevrozat prin una din zonele creerului și superior prin alta. Printre seminebuni autorul distinge cu Régis, 2 grupuri: *dezarmonicii* și *excentricii*. Pentru ingrijirea lor ar trebui inființate aziluri de siguranță.

Mercure de France. (1 Fevruarie) D. E. Eberlin vorbește despre poetul popular evreu *Morris Rosenfeld*. La 16 ani din cauza prigonirilor din Rusia, el se refugiă la Londra. Rînd pe rînd negustor, tăetor de diamant, pălărier, după mii de tribulații, ajunse la New-York. Aci în viața de iad a lucrătorilor, învață el să cînte mizeria și suferința. El nu vorbește ca un tribun, nu cere răzbunare! el cîntă pur și simplu ceea ce vede. El scrie in „jidovește", în combinația de nemțește, ebraic, rusește și polonește. El a reușit să dea fluiditate și dulceață greoiului jargon evreesc. A scris cam 300 de poeme, in care se amestecă tristeța decăderii lui Israel cu amintirele dureroase ale gloriei trecute. In unele se vede nădejdea reintoarcerii în Palestina pierdută.—Deși evreu credincios, el se ridică incontra credințelor și practicelor crude și rușinoase ale ebraismului. Nedreptatea socială formează subiectul multora din poemele sale.

Lucrător el insuș, a zugrăvit cu putere chinorile fraților săi de nefericire. In cîntecile sale asupra muncii, el a știut să pună măreție in durere și emoție profundă in realism. In cîntecile sale vibrează sufletul popular evreesc, melancolic și batjocuritor, pios și revoluționar, amar și optimist.—Opera poetului evreŭ ține de Occident și de Orient, de trecut și de prezent.—Iubirea profundă a rasei s'a intîlnit la Rosenfeld cu sentimentul modern al mizeriei omenești, pe care a simțit'o de două ori: ca Evreu și ca proletar. (Din versurile sale s-a tradus și 'n romînește). D. *Fagus* tratează legătura dintre *scriere și gîndire*, atingînd mai multe probleme, și mai ales acea a ortografiei și a limbii literare franceze, mai ales din punct de vedere al neologismelor. Autorul e, deopotrivă, in contra acelora, care vreau o schimbare radicală (fonetismul), cași a acelora, care nu ad-

mit nici o schimbare in ortografie.—Se ridică in contra unei limbi *literare* fixate. Limba se formează de scriitorii buni. (*15 Februarie*) *Henri Mazel* publică un mic studiu asupra lui *Henri Heine* cu prilejul aniversării de 50 de ani de la moartea marelui poet. Viața și operile poetului sint trecute repede in revistă in mod cu totul superficial. Autorul scrie articolul mai mult ca o protestare in potriva dușmăniei, pe care și azi incă o poartă mulți nefericitului poet care a dat lumii scrieri ca „Intermezzo", „Romancero", „Reisebilder" și care a cintat, ca nici unul altul, natura și iubirea. *Paul Louis* se ocupă cu *urmările revoluției rusești*: revoluția aceasta care incă nu s'a sfirșit și nici n'a fost infrintă, ci a disparut momentan pentru a se intări, va avea foarte insemnate urmări. Deja, cu sguduirea țarismului, a disparut singura speranță a reacționarilor mondiali; deja ungurii infrinți de armatele țarului la 48, caută din nou să scape de tutela austriacă și revoluția lor va pune in mișcare naționalitățile din Austro-Ungaria, vom avea deci o criză a raselor. Mai insemnată e criza socială din Austro-Ungaria, unde proletariatul a impus reforma electorală prin procesiuni și prin amenințare cu greva generală: revoluția rusască a arătat că nu baricada, ci greva e cel mai sigur mijloc de luptă a proletariatului. In Germania social-democrația, care pănă acum era contra unei greve generale și de aceia era mereu inlăturată de reacțiune prin măsuri speciale, acum a admis in principiu greva generală și a inceput să se miște. Astfel revoluția rusească, prima *revoluție* proletară din lume (comuna a fost o *insurecție*), prima mare revoluție *socială* (acum in Rusia chiar naționalitățile duc tot lupta socială: chestiunile naționale la Finlandeji, Poloni, Caucazieni etc. sint subordinate celor sociale), va pune in mișcare tot centrul Europei; după ce a scăpat Occidentul Europei de o teribilă conflagrațiune.

La Revue. *Paris, 15 Février*.—*D-r Lowenthal*, membru al Comisiunei extra-parlamentare a depopulației, caută să răspundă, pe baze statistice, la intrebarea *pentru-ce se depopulează Franța*. După ce arată că acum Franța are o populație mai mică de cit Rusia, Germania, Austro-Ungaria și Anglia (prin sec. XVII avea cea mai numeroasă populație!..), și că dacă ar continua tot ast-fel, peste 50 de ani ar avea mai puțin (41 de milioane) chiar și de cit Italia (50 de milioane),—arată că pricinile sint: mai intăi creșterea lentă a populației datorită neo-malthusianismului („prudenței părinților"), pe care cei mai mulți il practică in tăcere, iar alții chiar pe față (există și o ligă!..); apoi mortalitatea mare datorită boalelor numeroase, mai ales in armată, și expedițiilor coloniale, pentru care se jertfesc mii de oameni. Din aceste cauze populația Franței a crescut in 50 de ani (1850-1900) cu 9 la sută, pe cind a Austro-Ungariei cu 64 la sută!... Și tot de aceia excedentul nașterilor asupra deceselor e in Franța, pentru epoca 1890—1900, de 22,961 locuitori, pe cind in Germania e de 730,265! Autorul arată că Franța e singura țară in care scăderea natalității e mai repede de cit a deceselor,—și protestind contra „prudenței părinților", atrage atenția conducătorilor asupra importanței chestiunei.

G. Savitch, continuind extrem de interesantele sale cercetări asupra *tipurilor literare ale crizei rusești*, studiază rolul *lucrătorului* rus in literatură. După epoca terorismului de sub Alexandru al III-a, cind mișcarea democratică fusese inădușită de guvern, muncitorimea apare pentru intăia oară in literatură la 1891 cind ia parte la

sarbătorirea celor 25 de ani de activitate literară ai marelui scriitor și democrat rus Gleb Uspensky. Apoi prin grevele și prin mișcările sale, muncitorimea se impune atenției tuturor și astfel literatura se ocupă de ea. Romancierul Rechetnicov arată afluența țaranilor spre fabrici, degradarea lor fizică și morală prin exploatarea neomenească și cele dintăi dibuiri spre emancipare: grevele, care la el nu reușesc din cauza lipsei de solidaritate și de organizare. Contra acestei coruperi a țărănimei prin exploatarea capitalistă protestează Mikhailovsky, Uspensky, Saltykov și alții. Uspensky arată in scrierile sale că aflința țaranilor in fabrici e ceva fatal: țaranii urăsc fabrica, dar se duc la ea pentru că fabrica le dă hrana, pe care pămintul nu le-o dă. Dar legătura intre muncitorul din fabrică și familia lui din sat nu se rupe: cei mai mulți muncesc in fabrici ca să poată intreține pe ai lui de la țară. Asta ne arată că o mișcare mare politică fără participarea satelor nu poate reuși. Dacă Rechetnicov și Uspensky se ocupă mai mult cu țaranii, istoricul și romancierul Boborykin se ocupă cu viața muncitorilor din orașe. In romanul „Criza" arată nereușita unui patron de a preveni, prin concesii mici, ridicarea muncitorimei; iar in „Atracția" ne arată ridicarea muncitorimei prin cultură (căci muncitorimea citește foarte mult in Rusia): cind e vorba de o grevă, muncitorii se solidarizază. (Ceia ce-i un progres mare față cu vremile, pe care le descrie Rechetnicov). Această solidaritate se observă și acum, in revoluție, contra guvernului, pentru capatarea reformelor. Și această solidaritate ideală e punctul luminos in singerosul haos din Rusia.

Revue Philosophique, (Februarie). *Ironia. Studiu psihologic. G. Palante.* Ironia e o atitudine a gindirei mai degrabă de domeniul psihologiei individuale decit acelei sociale fiind prin originea sa un sentiment mai mult individualist. Principiul său generator e un dualizm care poate imbraca diferite forme, al gindirei cu acțiunea, al idealului cu realitatea, al inteligenței cu sentimentul sau al cugetărei abstracte cu intuiția. Acest din urmă e după Schopenhauer explicarea ridicolului. Dar ironia se deosebește de ridicul fiind un sentiment dureros. Ca și el ea se caracterizează prin victoria intuiției asupra noțiunelor abstracte, dar doare, căci ca ființi cugetătoare ce suntem, adesea infringerea cugetărei și a rațiunei e pentru noi penibilă. Ne vine greu s-o vedem convinsă de falșitate și miopie. Optimizmul ei sufere crud cind e brutal dezmințit de experiență. Izvorul ironiei e in acest dualizm al naturei noastre: sintem in acelaș timp ființi intuitive care sint și ființi inteligente care raționează, sintem cind pentru una, cind pentru alta din aceste părți ale naturei noastre, cind sărbătorim infringerea rațiunei in ris, cind contemplăm cu durere infringerea ei in ironie. Dar conflictul intre noțiunele abstracte și intuiție e numai un aspect al dualizmului in care-și are izvorul ironia.

Dedublarea cugetărei și a acțiunei, a idealului și a realității e mai misterioasă și mai tulburătoare. E stranie condiția unei ființi capabile de a se dedubla in actor și spectator in drama vieții, ridicindu-se pe inălțimele idealului pen'ru a cădea peste un moment in nimicniciile vieții reale. Aceste contrarietăți aŭ făcut pe un Pascal să instaleze ironizmul transcedent in inima filozofiei și Amiel vedea izvorul ironiei in această dedublare.

Dar cauza ei cea mai frecventă e disociația care se stabilește intr'un suflet intre inteligență și senzibilitate.

disociare care are loc în sufletele în care domină o inteligență vie strîns unită c-o vibrantă senzibilitate. Căci printre sentimentali se recrutează ironiștii. Ei cătind să se libereze de sentimentul lor întrebuințează ironia. E o plăcere de o specie deosebită în stările complexe ale unei senzibilități pasionate care își rîde de ea însăși, un izvor nesecat pentru un Heine, pentru marii artiști ai durerei. Altă cauză a ironiei e lupta care se dă în noi între instinctul sociabilității și acel al egotizmului. Muza contrastelor e musagetul ironiei. O inteligență ironistă nu poate fi decît dualistă sau bilaterală.

Principiul metafizic al ironiei rezidă în contradicțiile naturei noastre și în contradicțiile universului. Atitudinea ironistă implică existența în lucruri a unui fond de contradicție și de absurditate fundamental și iremediabil. Ironizmul social e un caz particular al celui metafizic, izvorul său sînt contradicțiile pe cari ni le oferă spectacolul ideilor, credințelor, moravurilor și mai ales antinomia dintre aspirațiile și credințele noastre individuale și cele ale societăței. Nici eul nostru nu scapă universalei legi a ironiei. El rîde de dînsul, de îndoelile și de neantul său. Prin asta ironia se deosebește de cinizm, acest egotism transcendent, care rîde de tot dar crede în eu, în realitatea lui. Cinizmul e o stare simplistă, o formă grosolană a sentimentului absolutului, ironizmul e o stare sufletească nuanțată. Cinizmul se întîlnește mai ales la naturile vulgare, ironia presupune inteligență fină, delicateță de sentiment. Prin aceasta se mai distinge și de rîs care e ceva vulgar, gregar, bestial. Rîsul e o manifestare socială, ironia o stare de suflet individuală, floarea deziluziei.

Ea e antipatică mai ales poporului și femeilor din cauza lipsei lor de comprehenziune și a disprețului lor pentru inteligență. Atitudine pesimistă, ironia se afirmă în acei cari ca Anatole France sau Thackeray sentimentul profund al desarmoniilor ascunse sub armoniile superficiale. Ea presupune o experiență directă, o intuiție personală. E un sentiment individualist, până la un punct antisocial. Atitudine intelectuală, aristocratică, unul din izvoarele sale e mîndria. E un romantism al gîndirei și al sentimentului. Nu se găsește la clasici. Pe terenul filozofic ironizmul e direct opus raționalizmului și dominat de sentimentul că e ceva contingent și ilogic în evoluția omenească.

El opune rațiunei, temperamentul individual „marea rațiune" a lui Nietzsche. Antiteză a atitudinei raționaliste e o atitudine mai mult estetică. Se pot distinge două varietăți de ironie: una intelectuală, rece și impasibilă, cum e acea a lui Flaubert în Bouvard et Pécuchet, alta sentimentală în care domină pasiunea, voalată cu melancolie la Heine, violentă și răzbunătoare la Swift. Inteligențele vii, nuanțate, multilaterale, recunosc ironiei o mare valoare intelectuală și estetică. Spiritele simpliste și dogmatice o condamnă considerînd-o ca ceva morbid.

Autorul crede că în timpurile noastre de dogmatism social și moral, ironia joacă rolul unui contrapond util și nu poate fi decît binevenită pentru inteligențele dezinteresate.

La revue socialiste. (Fevruarie) *Eugène Fournière.*—„Les conditions de l'Association moderne".

Caracterul juridic esențial al asociațiunei moderne,—e că se întemeiază pe un contract, și deci trebue să proporționeze drepturile și obligațiunile pentru toți membrii de o potrivă. Și libertatea ne putînd fi jignită prin intrarea individului în ea, nici un contract „veșnic" nu-l poate lega în drept.

Asociațiunea reală, care reflectează mai bine individualismul fundamental al lumei moderne și care e întemeiată tot mai mult pe contract și deliberațiune—trebue dar să cuprindă următoarele condițiuni: 1) libertatea de intrare și eșire: 2) egalitatea tuturor membrilor; 3) ea se mărginește la un anume obiect, care excluziv leagă pe membri; 4) ea se întinde prin propagandă și federațiune, nu constrîngere și subordinație; 5) ea întreprinde inovațiunile pe cari particularii nu pot sau statul întîrzie să le realizeze; 6) ea se desvoltă în limitele legilor, transformîndu-le totuși din instrumente de constrîngere în instrumente de contract.

În locul asociațiunei unice cu funcțiuni complexe, avem asociații multiple cu funcțiuni simple limitate la un singur obiect, legînd pe individ numai în ce privește acest obiect.

„Asociațiunea ajunge astfel funcțiune superioară a diviziunii muncii sociale. Asociațiunea trecutului izola omul de societate,—sau îl închidea într'un cadru fix imuabil. Asociațiunea de astă-zi restabilește raportul între individ și societate, al cării el e membru liber și egal cu toții. Mulțumită ei el poate însfîrșit să iscălească contractul social."

Rivista d'Italia (Roma, Februarie).—Colonelul de geniu *E. Rocchi*, într'un articol intitulat „Chestiuni militare," servindu-se de experiențile din răsboiul ruso japonez, studiază modificările care se impun tacticei moderne de luptă. Distanța de apropiere în vederea atacului a ramas și acuma ca și în timpurile de mai înainte, căci ea nu atîrnă de bătaia armelor, dar acest din urmă factor a schimbat cu totul modalitatea marșurilor de apropiere. Pe vremea armelor cu tir de 200 m., marșurile de apropiere se făceau în mase compacte: la 1870, din pricina tirului armelor Chassepot franceze, Prusienii au admis ordinea risipită, al cărei percursor a fost Garibaldi în luptele sale de pe la 1859—60. Acuma, față cu tirul armelor cu repetiție, nu mai e nici ordinea risipită suficientă a ocroti soldații de un foc omorîtor, ci această ocrotire trebue cerută numai terenului. Soldații toți trebuesc prevăzuți cu instrumente de săpat pămîntul și trebuesc instruiți în vederea întrebuințărei lor de oare ce importanța lor e tot atît de mare cît și a puștei. În privința aceasta Japonejii au dat dovadă de multă pricepere. Modul acesta de apropiere de inamic, cere mult mai mult timp și multă inițiativă atît din partea ofițerilor cît și a soldatului chiar. Artileria, ca să poată coopera cu eficacitate la atac, nu poate rămînea necontenit la distanțe de kilometri, ci trebue să se apropie de multe ori pînă la cîteva sute de metri; în asemenea caz însă se riscă pierderea tuturor oamenilor, cum li s-a și întîmplat de multe ori japonejilor—și fiindcă protecție de la teren nu se poate cere în asemenea situație, autorul susține introducerea tunurilor cuirasate.

V. Brugnola, „Tacit și mulțimea," arată cum acest mare zugrăvitor de caractere a știut să descrie și mulțimea. Povestind revoltele legiunilor din Panonia și Germania, prilejite de moartea lui August și urcarea pe tron a lui Tiberiu, Tacit se arată un adînc cunoscător al sufletului mulțimei. Cetind descripția lui Tacit se pare că asiști la o mișcare revoluționară ori la o grevă din timpurile noastre: întăi ațițători care întrebuințează diferite stratageme pentru a aprinde sufletele, —sugestionare—, credulitate și contagiune din partea mulțimei, apoi violențe contra presupușilor autori ai nemulțămirei generale, urmate la un moment dat de o hezitare și nesiguranță care dă ocazie celor ce au interes de a readuce mulțimea la supunere, de a-și impune voința lor: după aceasta urmează o schimbare de direcție a fa-

riei mulțimei tocmai în contra șefilor revoluției și apare chiar un zel de a preda autorităței spre pedepsire pe foștii lor tovarăși de mai înainte.—*William James*, „Nemurirea omenească.“ Este o conferință ținută de James la Ingersoll, tradusă pentru revistă de *Carolina Pironti*. W. James după ce declară că sentimentul în care își are rădăcină credința în nemurirea sufletului, n-a fost niciodată la dînsul dintre cele mai intense și că printre problemele care i-aŭ preocupat spiritul, această problemă n-a ocupat nicĭ odată locul întăĭ, cu toate acestea creiază o nouă ipoteză metafizică asupra sufletului, spre a ajunge la nemurire.

Deutsche Monatsschrift, (Berlin, Februarie). *Axel Freiherr v. Freytagh-Loringhoven*, se ocupă într'un articol intitulat. „Criza Germanismului baltic“ cu soarta Germanilor din provinciile baltice ale Rusiei. În aceste provincii au venit Germanii ca cuceritori, încă depe la începutul sec. XIII, ocupînd orașele numai ca nobili și ca neguștori, pe cînd locuitorii provinciei au rămas tot Indigenii, Leții și Estonienii. Și sub stăpînirea polonă ca și sub cea suedeză și ca și sub cea rusă, Germanii nu ș-au perdut privi. legiile lor, recunoscute chiar și de Petru cel Mare. Odată însă cu formarea partidei panslaviste, a pornit și guvernul rusesc o acțiune antigermană, măcar că Germanii au rămas totdeauna partisani devotați ai autocrației. Astfel Alexandru al III-lea a refuzat să le recunoască privilegiile, iar cu timpul toate funcțiunile au început a fi ocupate de Ruși și s'a pornit și rusificarea școalei. Pentru cele ce aŭ urmat mai tîrziu zice autorul, sînt în mare parte vinovați chiar înșuși Balții, căci eĭ n'aŭ renunțat la sentimentele lor autocratice și ș-aŭ atras astfel antipatia din partea partidei liberale ruse. Eĭ s'au arătat în contra constituției și aceasta numai din motive egoiste, căci o constituție le-ar fi fost lor nefavorabilă, slăbindu-le influența în mijlocul indigenilor a căror conștiința națională a început a se trezi. Mai tîrziu, e drept, ș-aŭ văzut greșala și s-au alipit și eĭ la mișcarea constituțională, dar acuma era tîrziu și apelul lor n'a găsit răsunet la Leți și Estonieni. Viitorul acestor Germani, conchide autorul, e trist, căci Duma de sigur va lărgi cercul de activitate al semstwourilor și asupra școalei și a bisericei, și acordîndu-se și lărgirea dreptuluĭ de vot, majoritatea vor avea-o Leții și Estonii, iar Germanilor nu le va mai rămînea decît să aleagă între a-și pierde naționalitatea și a-și pierde patria exilîndu-se de bună voe.—*Dr. Konrad, W. Jurisch*, profesor la Academia technică din Charllotenburg, dă alarma în contra primejdiei specialisărei. În articolul săŭ „Asupra unilateralităței lucrărei noastre intelectuale“, arată că specializarea necesară astă-zi, din pricina diviziunei muncei pe terenul intelectual, aduce c'u sine un mare rău unilateralitatea. Acest lucru e favorizat de faptul că clasele mijlocii, fără avere, găsesc un mijloc, aproape sigur, de a'și cîștiga o viață mai bună, specializîndu-se într'o anumită direcție: lucrul nu-i greu, căcĭ cheltuind cine-va toată energia numaĭ într'o singură specialitate, chiar cu mijlocie înzestrare, poate ajunge să producă lucrurĭ de oarecare valoare, care să-i facă cu putință o viață mai bună. Unuĭ aseminea om însă, nu-i mai rămîne nicĭ un pic de energie pentru altceva în afară de specialitatea sa; nimic altceva nu mai poate avea pentru el interes, căcĭ pentru nimic altceva nu mai poate avea pricepere. El, dacă mai ales ajunge în funcțiunĭ superioare, devine tipul unuĭ „cetățan ideal,“ adică cel mai supus servitor al șefilor seĭ, fără nici un spirit critic, fără inițiativă. Un asemenea lucru, trebue să întristeze pe patriot. Remediul acestuĭ rău, crede autorul, l'ar putea aduce școala, căutînd să favorizeze dezvoltarea unuĭ supraplus de energie, care să fie cheltuit în afară de specialitate; asta ar face ca și mai tîrziu, specialistul să găsască interes și pe alte terenurĭ și mai ales să se intereseze de toate chestiile relative la binele public, putînd astfel lucra ca un membru folositor al societăței.

Sozialistiche Monats-Hefte, (Berlin, Februar).—*Eugène Fournière* într'un articol „Social-democrația franceză și alegerile viitoare“ se întreabă care au fost pricinile ce au adus contopirea celor două marĭ grupe ale Socialiștilor francezi: *Parti socialiste de France*, de sub conducerea luĭ Guesde Vaillant și Lafargue, și *Parti socialiste français*, de sub conducerea luĭ Jaurès, Viviani și Rouanet? Răspunsul la această întrebare, Fournière îl găsește în deosebirea de vederi, tot mai adîncă, între deputații aleși, pe deoparte, și între comitetele lor de alegeri, pe de altă parte. Această deosebire nu s-ar fi produs dacă deputații ar fi ținut maĭ de aproape contactul cu comitetele lor și dacă în focul luptei pentru separația bisericeĭ de stat n-ar fi acordat prea puțină atenție problemelor și revendicărilor sociale. Acest fapt a silit pe *Parti socialiste français* să-și modifice tactica și să se apropie de cealaltă grupă. Apropierea a început după congresul dela *Rouen*, în care s-a hotărît ca deputații socialiștĭ să părăsască blocul republican. Apoi la congresul dela Paris s-a contopit complect cu *Parti socialiste de France*, renunțînd la tactica sa proprie. Unirea aceasta însă, crede Fournière, nu va aduce o întărire a partidului, nicĭ un succes în alegerĭ, căcĭ îĭ lipsește unitatea doctrineĭ și a sentimentuluĭ: de o parte sînt marxiștiĭ, care așteaptă totul dela catastrofa spre care conduce contrazicerea cuprinsă în chiar structura capitalismului, de altă parte sînt aceĭ care găsesc arma politică necesară pentru progresul și realizarea ideilor socialiste, în democrație. Aceștĭ din urmă aveaŭ majoritatea alegătorilor, în partidul unit însă sînt în minoritate căci la intrarea lor n-aŭ adus decît o minoritate. Partidul unit a făcut apoĭ două greșelĭ: a făcut avansurĭ—respinse de altmintrelea—anarhiștilor și ș-a luat răspunderea atacurilor în contra armateĭ, prin cuvîntarea luĭ *Hervé* asupra patriotismuluĭ, ținută la încheerea congresuluĭ dela Paris.

Tom Mann „Lucrătoriĭ și Socialismul în Australia“. După treĭ anĭ petrecuțĭ în cele șase state ale Australieĭ, Mann face o dare de samă asupra mișcăreĭ socialiste de acolo. Din ceĭ 75 reprezentanțĭ aĭ camereĭ australiene, 25 sînt reprezentanțĭ aĭ muncitorilor, iar din ceĭ 36 aĭ Senatuluĭ, 14.

Programul de luptă pentru alegerĭ e isvorît din nevoile lor particulare. Faptul că 4 lunĭ a fost un guvern socialist n-are mare însemnătate, căcĭ nicĭ ceĭ maĭ înaintațĭ din membriĭ guvernuluĭ nu treceaŭ peste marginele unuĭ socialism de stat, lucru pe care prezidentul Watson, l-a afirmat în repețite rîndurĭ. Lucrătoriĭ din Australia nu sînt bine organizațĭ și numaĭ de cîțiva anĭ a început a se răspîndi și printre eĭ adevărata propagandă social democrată.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, (Leipzig, Fevruar), are sub iscălitura luĭ Adolf Zauner o recenzie a cărțeĭ d-luĭ Sextil Pușcariu, „Lateinisches *ți* und *ki* in Rumänischen, Italienischen und Sardischen, Leipzig, I. A. Barth, 1904“.

Contemporary Review (London, Februar). Dl. *G. Shaw Lefevre* în „*Flotele rivale*“, compară starea organizăriĭ marine a celor treĭ marĭ popoare: Franța, Germania, Anglia. Ba-

zindu-se pe statistica vaselor de războl conchide că Anglia întrece în efectiv pe Franța și Germania la un loc. In special autorul constată superioritatea în număr absolut covirșitoare ce are Anglia în privința vaselor de tip mare, care sînt puterea de căpitenie a unei flote. Sforțările pe care le fac acum Franța și Germania spre a-și mări flotele nu pot îngriji de loc pe Anglia, dar ele aduc mari cheltueli acestor două țări.— *Dl. H. H. Bowen* în *„O nouă perspectivă în politica americană“*, observă cu bucurie că o nouă eră s-a început în America. Analizind rezultatul cîtorva alegeri locale, d-sa vede că prin îndrumarea pe care Președintele a știut s-o deie politicei, coruptiunea politică organizată în sistem în curînd își va fi trăit traiul în Statele-Unite.

Review of Reviews (London, Februar.)—*„Character Scatch“* din această lună e consacrat membrilor nouăi Camere a Comunelor. Dl. *Stead* cunoscut în Anglia ca cel mai fervent burolil, își arată bucuria că din cei 512 membri aleși până acum, 354 sînt potrivnici ai vechiului guvern, care a făcut războiul din Africa de Sud, și numai 158 sînt dintre acei care l-aû sprijinit. Lupta electorală a fost dată pe chestia „fructelor acestui războiû“, și toate nuanțele majorității aû un punct comun: „condamnarea celor ce aû făcut războiul“. Dl. *Stead* afirmă că de la *„Lungul Parlament“* încă n'a fost o adunare în Britania care „se fi trezit atîtea înalte speranțe și se fi dat o așa de adîncă alarmă ca această foarte recentă naștere a *Democrației moderne*“. Noua adunare este „un Parlament care se întrunește se facă epocă“. Autorul mai observă, că noua Cameră a Comunelor are mai mulți membri care figurează pentru întâia dată în adunare de cît ori care alt Parlament din lume: Dintre cei 158 unioniști, aproape jumătate sînt aleși pentru întâia oară: zecimi dintre *„veteranii încercați și venerabili au fost scurați de zbuciumul vieții parlamentare“*. Unii care aû fost neîntrerupt timp de 40 ani membri ai Camerei Comunelor aû fost respinși de data asta de alegători. Foarte mulți sînt *„tineri plini de entuziasm, de energie și de optimismul tinereții“*. Democrația a învins. Socialicește și politicește majoritatea este emancipată de tradițiile trecutului. *„Interviewurile“*— o inovație a acestei reviste—sînt acordate de un *Radical din Johannesburg* și de *Mr. H. W. Massingham*, asupra situației în Africa de Sud. Trei chestii sînt în discuție:—1). Despăgubirile ce trebuesc plătite Burilor;—2). Stabilirea unui guvern răspunzător de faptele lui;—3). Problema muncitorilor chinejî în Africa.

North American Review (New-York, Februar). Dl. *Frederic Louis Huidekoper*, o reputație de mîna întâiû în critica militară, dovedește, în *„Sînt Statele-Unite pregătite de războiû?“*, nesuficiența înarmării acestei țări. Armata Statelor-Unite cuprinde trei categorii: 1) *armata regulată*; 2) *miliția*; 3) *voluntarii*. Intâia categorie e extrem de redusă. La începutul războiului cu Spania, armata regulată se compunea din 26040 soldați și 2143 ofițeri, adică mai puțin decît patru zecimi din unu la sută din populația țării. Grosul armatei îl formează miliția și voluntarii, care sînt înrolați în ajunul războiului. Cu tot patriotizmul lor acești soldați nu pot avea instrucția necesară, de aceia în toate războaele, afară de unul, armatele Statelor-Unite aû fost învinse la început și numai mai tîrziû—adică după ce aû învățat instrucția pe cîmpul de luptă—aû învins. Sporirea armatei regulate e o necesitate urgentă. Cu toate că acest Stat are o politică pașnică, istoria lui dovedește că de la *Declararea Independenței* la fiecare patru ani și jumătate de pace, a fost unul de războl. Victoria în aceste războaie se datorește numai faptului, că Statele-Unite nu s'a ciocnit cu mari Puteri militare.

In *„oamenii de stat mai bătrîni din Japonia“*, Dl. *W. Elliot Griffs*, fost profesor la Universitatea din Tokio, pecînd *Komura* și *Tokahira* erau studenți, vorbește cu admirație de cei *„55 creatori“* ai Japoniei moderne. Dintre acești eroi, toți cunoscuți personal de autor, nu mai trăesc azi de cît șese, adunați în jurul Mikadolui; printre ei *Ito* strălucește în mod deosebit. Autorul laudă atitudinea nobilă a Japoniei în tratatul de la Portsmouth și afirmă că pentru oamenii de stat ai Japoniei „condeiul este mai puternic de cît spada“.—*Dr. Francis E. Clark* în *„Cît datorește Poezia Engleză poeților tineri“*, enumeră geniile poetice precoce ale Angliei, care aû murit înainte de 25 ani și constată că ultima jumătate de veac este aproape lipsită de poeți tineri. Se întreabă dacă lipsa de precocitate poetică în această perioadă nu-i o dovadă de mai multă sănătate și seriositate?

Positivist Review (London, Februar).—*„Pace și Progres“* este titlul unui studiu început în acest număr. Il vom recenza în numărul viitor, cînd va fi complect tratat.—In *„alegerile generale și urmările lor“* Dl. *Swinny* prevede fizionomia nouei Camere a Comunelor după grupările politice și arată pentru ce Unioniștii vor fi complect bătuți în alegeri, și Protecționismul lui Chamberlain condamnat. Prevederile autorului aû fost aproape exact realizate.

International Journal of Ethics (London, Ianuar). Revistă trilunară. In *„Sinuciderea“* dl. *C. F. Younge* constată înmulțirea cazurilor de sinucidere pretutindeni, și se întreabă care-i cauza? Afirmă că sinuciderea e o dovadă de perdere a simțului datoriei. In epoca ante-creștină ea era privită ca o dezertare: Cicerone compară pe om și viața sa cu o sentinelă care n'are dreptul să părăsească postul de strajă până ce nu-i va permite șeful care i l'a încredințat. Unii dintre sfinții părinți permiteaû sinuciderea numai femeilor, în caz de apărare a castității. In toate țările civilizate sinuciderea a fost considerată în totdeauna ca o faptă odioasă. Sentimentul moral și religios, împrejurările sociale și economice, educația, condițiele higienice—toate sunt factori importanți în creșterea și descreșterea sinuciderei. Se observă că sinuciderea e mai răspîndită în păturele culte; că e mai frecventă printre Protestanți decît printre Catolici. Statistica dovedește că în timpul războaelor cazurile de sinucidere ajung la minimum atît pe cîmpul de luptă, cît și printre cei de acasă: omul atunci se uită pe sine, atenția e îndreptată în afară și simțul împlinirei datoriei e mai crescut. Proporția după sex în sinucidere, în cele mai civilizate țări, e de trei barbați la o femee; în Anglia de doi barbați la o femee; iar în Danemarca de patru barbați la o femee. Sinuciderea printre copii e mult mai răspîndită decît s-ar crede. Sinuciderea din cauza iubirei a intrat în modă de la *„Werther“* al lui *Goethe*; cea din cauza suferinților fizice e mai răspîndită printre cei din clasele de sus: cancerul, neuralgia, angor pectoris îndeamnă la suicid; fizia foarte rar. Un caracter tare, călăuzit de principii morale poate învinge suferințele cele mai groaznice ale vieții și se alunge ispita mîntuirii prin suicid: Napoleon cel Mare e un exemplu. Singurătatea îndeamnă la sinucidere: acest tribut e dat mai mult de cei neînsurați. Barbații văduvi cu copii daû un contigent mai mare de sinuciși decît femeile văduve cu copii: ceea ce arată o superi-

oritate altruistică la femeĭ: văduvile fără copiĭ întrec cu mult numărul bărbaților văduvĭ fără copiĭ. în sinucidere. Unele cazurĭ de sinucidere sînt pricinuite de neechilibrarea muncii intelectuale prin cea fizică. De multe orĭ tendința spre sinucidere trebue considerată ca o boală de domeniul medicinei și tratată în conseciință.

Ocasional Papers (Oxford, Februar).—Dl. *Kenneth Ingram* în „*Russia: Act. III*" discută preliminăriile și urmările războiuluĭ Ruso-Japonez. Politica de expanziune a Rusiei trebuea să aducă numaĭ de cît războiul: Rusia în nevoea de a-și deschide Pacificul înainta mereu spre răsărit, pe cînd Japonia se întindea spre Apus. Ciocnirea era fatală. Guvernul însă a ales momentul rău și a socotit greșit: Atmosfera încărcată din năuntru îĭ era cunoscută, dar el credea că războiul va aduce Rusieĭ Manciuria, va da zbor comerțuluĭ, prin deschiderea Pacificuluĭ, și ast-fel va potoli nemulțumirile interne. Guvernul nu cunoștea puterea reală a Japonejilor după cum nu cunoștea nicĭ Anglia puterea reală a Burilor în 1899. Aicĭ e întăia greșală. Partidul de la putere ar fi procedat înțelepțește dacă ar fi acordat întăĭ reforme liberale și apoi cu putere crescută și cu liniște acasă ar fi atacat pe Japonejĭ. A doua greșală e neducerea pînă la capăt a războiuluĭ: După pacea de la Portsmouth s-a văzut că Rusia dacă ar maĭ fi făcut sforțărĭ ar fi putut obosi pe Japonejĭ. Incheerea păceĭ și schimbarea politiceĭ interne prin chemarea luĭ Witte la guvern se datorește intervențieĭ Impăratuluĭ Wilhelm, care a făcut presiunĭ asupra țaruluĭ în vederea rezultatelor posibile în urma incidentuluĭ marocan. Prin pacea de la Portsmouth chestia Extrem-Orientuluĭ rămîne nedeslegată pentru Rusia, iar starea internă ajunge încă maĭ vulcanică. Nehotărirea și schimbarea în politică sînt cel maĭ rău procedeu. Reformele liberale acordate de Witte după războiu nu mulțumesc pe nimeni; greve și huliganisme urmează. Care va fi sfîrșitul e greu de prevăzut. Viitorul pare a fi al liberalilor constituționalĭ.

Ordinea nu se va stabili de cît cu realizarea unii Rusii libere sub un împărat scăpat de mrejele Marilor Ducĭ.—Starea Rusiei interesază Europa întreagă: cu o Rusie slabă Germania ajunge maĭ primejdioasă; hoardele asiatice de sub controlul Rusiei își pot reîncepe atrocitățile: omul galbăn nu maĭ e stavilit de nicĭ o barieră; iar India poate îndrăzni să înfrunte Anglia. „In orice parte, o Rusie slabă nu-ĭ de dorit. o Rusie puternică e necesară". Cît timp Anglia e tare în Extremul-Orient, expanziunea Rusiei nu-ĭ de temut.

The University Review (London, Februar).—Dl. *Alex. Morgan*, în „*Reforma Universității Scoțiene*," discută necesitatea reformei universităților din Scoția: Cele patru Universități din Scoția sînt prea strîns legate la un loc—ele au nevoie de libertate individuală spre a se putea mișca mai ușor. Anul școlar universitar de cincĭ lunĭ jumătate, așa cum e numaĭ în Scoția, e o supravețuire din Evul Mediu, cînd studentul avea nevoie să fie liber o parte din an ca să-și poată agonisi mijloacele de traĭ pentru timpul de studiu. Autorul propune treĭ trimestre de cîte treĭ lunĭ fiecare. Amintind discuția între partizanii escluziviștĭ aĭ celor două concepțiĭ despre scopul Universitățiĭ:—1) orĭ *răspîndirea culturiĭ*:—2) orĭ *înaintarea eĭ*,—autorul se pronunță pentru îmbinarea acestor două scopurĭ în unul singur. Pentru răspîndirea culturiĭ în universitate numaĭ sistemul cursurilor adresate de pe catedră la sute de studențĭ nu-ĭ de ajuns; *colectivismul* în educație trebue complectat prin *individualism*: metoda seminarială, împărțirea studenților pe grupurĭ. Ca profesorul săĭ aibă timp să lucreze și pentru *înaintarea* specialitățiĭ luĭ trebue să nu fie prea mult ocupat cu studenții, decĭ: sporirea număruluĭ profesorilor și a mijloacelor materiale. Autorul dă de exemplu universitățile americane: La universitatea din *Harvard*, Latina e predată de șase profesorĭ; Greaca de șapte; Matematicile de opt; Pedagogia de patru. La Universitatea din Chicago Pedagogia e predată de zece profesorĭ. Dl. *Morgan* e împotriva burselor acordate studenților prin concurs: De multe orĭ se întîmplă că ceĭ care le obțin aŭ mijloace; bursele, dacă sînt, trebuesc date, nu prin concurs, ci după liberă apreciare a profesorilor, celor săracĭ care se disting: Ar fi maĭ bine ca bursele să se suprime cu totul: studentul să trăiască independent prin munca luĭ. Dă de exemplu universitățile din America unde pe lîngă fiecare universitate se află cîte un biuroŭ de plasare a studenților, care vor să cîștige muncind în timpul anuluĭ școlar și în vacanțe; și pentru a procura ocupațiĭ bine remunerate celor care au terminat universitatea. O altă observație face autorul asupra nevoieĭ de a stabili o corelație logică între diferitele obiecte ce se predau la diferitele facultățĭ, astfel ca o universitate să apară cu o structură firesc organizată.

„Sovremennie Zapiski" (Memorii Contemporane, Ianuar 1906, Petersburg);—editor V. G. Korolenco, director N. Annenski.

Această revistă apare în locul revistei „Russkoe Bógatstvo" (oprită de guvernul constituțional al conteluĭ Witte),—e un organ, prin excelență, a „inteligențeĭ" Ruse,—și în materia eĭ variată (un mare volum de aproape 500 paginĭ, ca toate revistele rusești) se oglindesc și starea nenormală a țării, și curentele ce predomină în clasele culte.

In altă parte (vezi „cronica externă") am citat articolele, vibrante de actualitate, ale d-lor *S. Elpatievski*, *I. Bikerman* și *A. Petrișcev*;—din celel'alte trebue să amintim întăiu studiul d-luĭ *A. Krasnoselski*,—„Morala și sociabilitatea în doctrina luĭ N. K. Mihailovski",—un cugetător puternic și original, care timp de 30 ani a fost un adevărat *dictator* al „inteligențiĭ" ruse (a murit anul trecut);—și în al doilea rînd autobiografia celebruluĭ literat rus, *V. G. Korolenko*, un reprezentant de frunte al acesteĭ „inteligențe"; In această „Istoria unuĭ contemporan" a d-luĭ Korolenko, se reflectează toate crizele sufletești și toate luptele eroice, pe care generația luĭ le-a dus în contra țarismuluĭ, și suferințile îndurate de ea. Ambele articole sunt abia începute,—și vom fi siliți să revenim, cînd vor fi publicate în întregime.

Dl. *V. Wagner*, „Infanticidul și Matriarcatul (Muterrecht)",—ne dă un important studiu antropologic și sociologic asupra originilor sentimentuluĭ de maternitate, și a evoluțieĭ „dreptuluĭ de mamă".

Dl. *N. E. Kudrin*,—„Frumosul în slujba omenirii",—face analiza operelor și biografia poetuluĭ englez William Morris.

In schițele din viața militară, de d. *L. Socolski*,—„In sunetul tobeĭ",—pe dinaintea noastră trec figurile „eroilor" din recentul răsboiŭ: iată o nenorocită ordonanță, care se bucură, că mulțumită plîngerii „cucoaneĭ" a nemerit în carceră:

„Eștĭ slobod, ca în raiu,—un cuvînt,
„—exclamă el de după grațiile de fer:
„—Fă ce vraĭ, vraĭ—dormĭ, vraĭ—staĭ
„culcat, cu picioarele pe pereți...
„— Ptiu,—s'aude indignat din No. 1.
„— Să trecĭ, prin cîte am trecut eu,
—veĭ vedea"...

Iată o serie de soldaţi, unii plugari neciopliţi, alţii beţivi şi hoţi; iată un „bacalaureat," care ceteşte pe Nietzsche, ca să uite de realitate; alt bacalaureat—un nenorocit ne apt pentru serviciu, persecutat de superiori;—al treilea—un cuconaş, ce stă la moşie şi numai „se numără" la cazarmă; iată un locotenent crud şi rece, de groaza bătăilor căruia soldaţii se transformă în „manechene nervoase"; iată un căpitan,—o bucată de slănină, leneş, apoplectic, care se gîndeşte numai la somn şi mîncare... Inţelegi multele din misterele răsboiului... Schiţele nu sunt încă isprăvite.

Dl. *E. Hohneiser*.—„In Manciuria din Tambov", ne descrie scene, ca martor ocular, din represiunile mişcărei agrare în provincia Tambov,—îngheaţă sîngele în vine de atîta cruzime sălbatică şi inutilă.

Dl. *L. Melşin*.—„Vae victis!"—ne povesteşte două tragedii din viaţa deportaţilor politici, din 1889, cînd au căzut multe victime ai satrapilor fără ruşine şi milă.

Dl. *V. G. Korolenko*, „Tragedia din Poltava",—care s'a isprăvit cu împuşcarea satrapului Filonov,—îşi explică rolul în această tragedie.

Pe lîngă acestea,—o serie de cronici, foarte interesante.

„Obnovlennaia Şcola" (Şcoala renovată, No. 3, Februar 1906, Chişinău); director: *Al. Ouatul*.

Această revistă „şcolară", ce apare în capitala Basarabiei, vorbeşte foarte puţin despre şcoală, şi nici un cuvînt despre Basarabia.

Dl. *I. Buroda*. („Pe temele vechi") cercetează cauza scisiunii între popor şi „inteligenţă", schiţează istoria „poporanismului" rusesc, cînd „inteligenţii" ruşi se îmbrăcau în haine ţărăneşti, „îşi giuleau înadins pielea pe mîni, ca să se apropie de popor, şi să nu-i pară cuconaşi",—şi conchide—„trebue să ne apropiem de *proletariat*!"...

Şi istoria poporani-mului rusesc nu face să roşească pe „inteligentul" (intelectualul) din Basarabia (de la care nu cerem să se îmbrace în suman, nici să-şi „giulească mînele" pentru ca să se apropie de popor, ci măcar să ştie să-i vorbească în limba lui),—precum nu-i tulbură liniştea sufletească faptul, că în jurul lui, în Basarabia,—ţară de plugari romîni, *nu există* „proletariat", de care vrea să-se apropie.

Vecinica istorie a jertfelor omeneşti pe altarul Baalului formulelor abstracte!—şi aici aceste jertfe sunt acei ţărani romîni, prin munca cărora d-nii de la „Şcoala renovată" au putut să ajungă „inteligenţi... ruşi"...

Vădit că nu putem imputa acestei reviste, că apare în limbă rusă.—altfel n'ar putea să apară.—Dar într'o revistă din Basarabia, al cărei director se cheamă *Ouatul*, şi printre colaboratorii căreia găsim numele: *Bicol*, *Grosul*, *Florea*, *Dolneanu* etc.,—toţi tinerii aceştia de inimă, gata de sacrificii (No. 2 al revistei a şi fost confiscat de guvernator, ca subversiv),—să nu-şi dee seama de groaznicul întunerec ce cuprinde poporul *înstrăinat* în mijlocul căruia trăesc? Să nu găsească nici un cuvînt pentru *acest* popor? Să fie iscălitura „Gheorghi Dolneanu", *cu litere latine*, sub un articol,—singurul tribut datoriei către neamul *lor*, singura aluzie, că revista apare în capitala *unei ţări romîneşti*?...

O!...

NOTĂ. *Din cauza îngrămădirii de materie, cu toate că am trecut mult peste cadrul ce ni l'am propus (aproximativ 150 p.), suntem siliţi să lăsăm pentru N-rul viitor recensii asupra mai multor reviste.*

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

Pour qu'on lise Platon, par *Emile Faguet* de l'Académie Française 1 vol. in 12°, 398 p Paris, Société Française d'imprimerie et de librairie 1905.

Celebrul critic expune cu verva şi claritatea lui cunoscută ideile filozofice şi sociale ale lui Platon în care admiră mai degrabă artistul.

Le Langage. Essai sur la Psychologie normale et pathologique de cette fonction par le *dr. Bernard Leroy*, 1 vol. in 8 de 289 p. Paris, Alcan 1905.

Autorul vorbeşte de percepţiunea, emisiunnea şi patologia limbajului utilizînd datele linguisticei, observaţiei clinice, experimentaţiei. El constată o legătură strînsă între toate sistemele verbale de imagini, mai ales între sistemele de imagini auditive şi sistemele de imagini kinestezice cărora le dă o deosebită importanţă. După dînsul limbajul nu-i o funcţie de lux ci în fiecare individ el e legat prin rădăcini adînci cu tot mecanizmul psihologic.

Les anomalies mentales chez les écoliers (Etude médico pédagogique) par les *drs. Philippe et Paul Boncour*. 1 vol. in 12 Paris Alcan 1905.

Carte interesantă şi clară care tratează chestia atît de actuală în pedagogie, a educaţiei copiilor anormali. Intre aceştia ei deosebesc: 1) cei întîrziaţi intelectualiceşte 2) instabilii suferind de incapacitatea de a-şi fixa atenţia saŭ de-o impulzivitate excesivă 3) astenicii, (inerţie mentală, lene maladivă, însoţită ades de atonia generală a organizmului), 4) copiii atinşi de tare ale sistemului nervos, de o isterie frustă saŭ de o epilepsie desimulată care tulbură caracterul şi funcţiile mentale.

Der sinn des Daseins. Streifzüge eines optimisten durch die Philosophie des Gegenwart. Von *dr. Ludwig Stein*. Tübingen und Leipzig 1904.

Douăzeci Essais remarcabile atît ca conţinut cît şi ca stil. El îşi denumeşte punctul săŭ de vedere ca optimism social, pe care-l susţine tot atît de elocvent pe cît combate Romantismul, misticismul şi pessimismul. Ca şi Fichte el vede înţelesul existenţei, în muncă, adică în energia universală, în veşnica lucrare a Universului.

Il sentimento imperialista. Studio psico-sociologico di *Giov. Amadori Virgili*. Milano-Palermo, R. Sandron editore.

Autorul studiază imperialismul nu ca o acţiune politică saŭ ca o ten-

dință individuală dar ca un sentiment colectiv de mare importanță. Mai intăi expune teoria sentimentelor colective apoi examinează imperialismul ca unul din aceste sentimente și ajunge să demonstreze că omul politic, un Chamberlain saŭ Roosevelt saŭ Bülow, nu e de cit un interpret saŭ chiar o parte din acel sentiment. Incercarea de a aplica studiului săŭ resultatele moderne ale psicologiei sociale este bine reușită.

So seid ihr! *Aphorismen* von *Otto Weiss*. Mit einem Vorwort von Georg. Brandes. Stuttgart und Leipzig 1906.

Brandes numește pe autor „un om minunat de înzestrat pentru acest gen filosofico-artistic". Weiss urmează principiul „ridendo dicere verum". Cu greu s-ar putea găsi între scriitorii moderni un altul care să minuiască cu atita virtuozitate forma aforistică. Posedă nu numaĭ o distinsă inteligență, o multilaterală cultură și o bogată experiență, dar e și un strălucit dialectician și stilist.

Milhaud: **Etudes sur la pensée scientifique chez les Grecs et chez les modernes.**

ISTORIE

H. Nagaoka: **Histoire des relations du Japon avec l'Europe aux XVI-e et XVII-e siècles.**

Primele raporturĭ ale Japonieĭ cu Europa au loc pe la 1541. Misiunea François-Xavier (1549) pregătește apoĭ teren pentru propaganda jesuiților, care, fiind ajutată de seniorĭ și de Șogunul Nobounaga, prinde așa de tare, în cit Japonia ar fi ajuns o colonie portugheză, dacă n'ar fi fost combătută apoi de Șogunii Hydeyoshi, Iéyasou și oprită de Iémitsou. Totuși jesuițiĭ au continuat a avea o influență în comerț.— In secolul al XVII vin Olandejiĭ în Japonia și înlocuesc pe Portughejĭ și Spaniolĭ în comerț. Prin mijlocul sec. XVII perd și eĭ influința și Japonia rămîne aproape închisă pentru Europeni până la voiajul căpitanuluĭ Davis în 1851.— Autorul maĭ arată și raportul între puterea Șogunuluĭ și a Mikaduluĭ, și descrie două ambasade japoneze în Europa în sec. XVI și XVII, una la Papa, alta în Spania.

Intre numeroasele cărțĭ apărute în urma răsboiului Ruso-japonez, va interesa de sigur pe specialiștĭ lucrarea:

„*Les enseignements maritimes de la guerre russo-japonaisse*" datorită fostuluĭ ministru de marină al Franței, *de Lanessan* precum și

R. Pinon: *Origine et Résultats de la guerre Russo-japonaise*. Perrin. 5 frs.

Napoleon I. Eine Biographie von *August Fournier*. Zweiter Band: Napoleons Kampf um die Weltherrschaft, Zweite, umgearbeitete Auflage. Wien. 1905.

Și aceasta a doua ediție a volum. II, care tratează epoca dela 1802—1810 se distinge prin aceeași conștiincioasă exploatare a celor maĭ nouă izvoare.

L'Italia nella natura, nella storia, negli abitanti, nell' arte e nella vita presente per *E. Reclus e A. Brunialti*. Milano, Società Editrice Libraria.

Partea relativă la Italia în marea Geografie universală a luĭ Reclus, a fost aproape întreită de Brunialli.

La vita fiorentina nel Seicento *di Gaetano Imbert*. Firenze Bemporad. 1906.

O carte de o rară erudiție, în care se zugrăvește după cele maĭ variate izvoare viața florentină de la 1644 la 1670.

William Pitt. Charles Whibley, (Blackwood, 346 pg. 6 sh. net).

Carte publicată cu prilejul comemorăriĭ centenaruluĭ morțiĭ luĭ W. Pitt. E scrisă cu multă îngrijire și admirație sinceră, lipsită însă de strălucire. Comparată cu admirabila monografie a lorduluĭ Rosebery publicată maĭ înainte în „Ceĭ doisprezece oamenĭ de stat englejĭ", perde orice însămnătate.

„**Pre-Raphaelitism and the Pre-Raphaelite Brotherhood**", de dl. *Holman Hunt*, (Macmillan). Autorul cu o autoritate pe care nimenĭ nu i-o poate discuta face istoria cunoscuteĭ școlĭ artistice.

Emile Faguet: **l'Anticléricalisme.** Soc. Franç. d'imprimerie. 3 frs. 50.

CHESTIUNI SOCIALE

Albert Mathiez.— *La question sociale pendant la Révolution française*, Paris, Edouard Cornély; prix: 1 frs.

Un excelent rezumat, după lucrările luĭ Allard și Jaurès și documente locale. Arată cum chestiunea socială, la început chestiune pur burgheză, se transformă în chestiune țărănească, și apoĭ a muncitorimiĭ.

E. Marguery.—*Le droit de propriété et le régime démocratique*. F. Alcan: 1 vol. 202 p.; prix: 2 fr. 50.

După autor una din funcțiunile cele maĭ necesare ale Statuluĭ, în democrație, e de a interveni în raporturile economice pentru a asigura proprietățile tuturor cetățenilor;—dar socializarea proprietățiĭ ĭi pare cu nepulință.

Romolo Caggese.—*Un comune libero alle porte di Firenze nel secolo XIII* (Florența, Bernardo Seeber; 250 p.)

O foarte interesantă descriere economică și socială a comuneĭ Prato.

FOLKLORE

Ehrenreich studiind „**les Mythes et Légendes des Populations primitives de l'Amerique du Sud**", ajunge la concluzia că fondul mitologic și legendar al Americanilor de Sud este de-a dreptul înrudit cu al celor de Nord, ceea ce e ceva nou în chestiune, de oarece până acum să admiteau treĭ ciclurĭ deosebite: nord, centru, sud.

Maspéro publicînd o nouă ediție din „**Contes populaires de l'Egypte ancienne**", adaugă multe bucățĭ necunoscute încă și aflate după publicarea edițieĭ dinainte, însoțind culegerea de o introducere, în care descrie viața populară în Egiptul vechiu,—ceia ce ușurează înțelegerea povestirilor. Autorul consideră Egiptul „dacă nu ca țara de origină a poveștilor populare, cel puțin ca una din acele, în care s'au naționalizat maĭ de mult și de unde au capătat o formă în adevăr literară".

CRITICA LITERARĂ

Anatole France de *Georg Brandes*, în colecția „Die Litteratur". Autorul explică conaționalilor săĭ scepticismul și mentalitatea maruluĭ prozator francez.

La Littérature Contemporaine de *Ch. Vellay* și *G. Le Cardonnel*. Autoriĭ aŭ consemnat în această carte răspunsurile diferiților poețĭ, romancierĭ, autorĭ dramaticĭ, criticĭ relativ la tendințele dominante ale poezieĭ, Romanuluĭ, Teatruluĭ și Criticeĭ.

A. Le Breton, **Balzac, l'homme et l'œuvre** Paris, Colin, 1905.

Autorul studiază antecesoriĭ și autoriĭ luațĭ ca model de Balzac.

După o scurtă biografie, arată cum romanul lui Balzac, s'a dezvoltat din romanele populare ale lui Pigault-Lebrun și Ducracy-Duminil, cum a fost influențat de romanele de Anna Radcliffe, Lewis și Mathurin, cum apoi a luat ca model romanele istorice ale lui W. Scott și Cooper și alăturea de ele pe ale lui Monnier

„Impressions de Littérature Contemporaine“ de *d-l Firmin van den Bosch*, conține două studii importante asupra d-lor Brunetière și Huysmans. E de lăudat tonul fără pretenție întrebuințat de autor în critică.

Dramen der Gegenwart. Betrachtet und besprochen von *Hermann Kienze*. Graz. Leuschner & Lubensky 1905.

Articole apărute întîi în foiletoane în Graz și care se ocupă în mare parte cu Ibsen și Hauptmann. Autorul recunoaște meritele naturalismului fără a uita cerințele idealismului. In toate articolele se vede multă experiență, gust artistic și dreptate.

„Études sur la Littérature française“ de *d-l Doumic*.

LITERATURA

L. Andreieff: **„Către stele“.** Dramă. Lucrare care a apărut în Rusia și va fi tradusă în curînd în franțuzește. A fost pe scenă la Moscova și în urmă oprită. Autorul caută să sintetizeze drama contemporană a vieții rusești.

Un savant, Ternovsky, exilat din Rusia e directorul unui observator pe un munte. O revoluție isbucnește în vale și Nicolai (fiul savantului) ia parte, de și nu e în Rusia, căci spune el: nu există revoluție *a altora*, nu există de cît *libertate*, care e *una pentru toți*. Revoluția, tradată, cade. Nicolai moare în luptă. Logodnica lui, Maroussia, după ce încearcă fără succes să-l ajute să evadeze, plînge desperată soarta lui. Savantul Ternovsky rămîne rece: el e afundat în stele: ce însamnă un om (fiul lui) față cu imensitatea lumilor? Maroussia nu poate înțelege această filozofie a tatălui, ea izbucnește în blasteme contra societății, în care cei mai buni sufăr. Apoi, îndemnată de bătrîn, reintră în luptă în memoria iubitului ei logdnic. Bătrînul îi spune: „Cei uciși..., trăesc veșnic“, numai „cei ce ucid, mor“. Și fata să duce în luptă —și moară—„către stele“.

Der Rosendoktor, Rosen, Biskra: von *Ludwig Finckh. Stuttgart und Leipzig 1906.* 3 vol.

Cea dintăiă e o nuvelă, în care se descrie iubirea din tinerețe. A doua e un volum de versuri. A treia e descrierea oazei algeriene Biskra. In toate poetul se arată ca un suflet înzestrat cu cele mai nobile calități ale sufletului popular german. Talentul său e eminamente liric. Caracteristic este un cult pur pentru femee, al cărei simbol îi apare regina florilor: roza. E sigur că Finckh va ajunge în curînd a fi recunoscut ca un mare poet al Germaniei.

Auf der Fahrt mit Landstreichern. Aus dem Englischen (Tramping with Tramps) von *Josiah Flynt*, von Lili du Bois-Reymond. Berlin 1904. Autorul american și-a scris cartea după numeroase observații culese—după noua metodă—în timpul traiului său între vagabonzii din Statele-Unite, Germania, Rusia și Anglia.

„Suffering's Journey on the Earth“ de *Carmen Sylva* (Jarrold. 140 pg 3 s. 6 d. net). O bună traducere. Interesantă din punct de vedere biografic și literar. O alegorie în care autorul binecuvintează suferința din cauza lecțiilor ce ea dă victimelor ei. In realitate e o confesiune a autorului despre propriile sale suferinți în formă alegorică.

Pagine allegre *di Edmondo De Amicis*. Milano. Treves 1906. —Conține scrieri deja publicate, dar care împreună formează una din cele mai frumoase cărți ale lui Amicis.

„Lui“, de d-l. *John Grand Carteret* (Nilsson, Paris 296 pp. 3 fr. 50 ct.). O colecție de cele mai renumite caricaturi ale împăratului Germaniei. Toate țările sînt puse la contribuție în acest volum: fiecare față a caracterului împăratului Wilhelm e redată deosebit de caricaturiștii deosebitelor naționalități

COMPILATOR.

BIBLIOGRAFIE

In această rubrică vor fi anunțate toate publicațiunile ce ni se vor trimite. Asupra unora vom face și recenzii.

SUMAR

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp. — IAȘI.

În Măstăcani....*)

Sînt numai cîți-va ani de atunci. Era chiar în ziua de Sfînta Maria-Mică. Par' că văd și-acuma nourul de praf, în care înoată cei doi cai osteniți ai lui moș Petrache Profir, trăgînd după ei căruța cu învățătorul. Vine din tîrg, de departe, învățător nou, un băetan tînăr abea-i mijește mustața. Moș Petrache ar vrea, cum i-i obiceiul, să mai stea dinaintea crîșmei, unde-i hora; el dă să-și arunce ochii la oameni, să-i facă să priceapă c'aduce învățător nou și tînăr, om învățat și cuminte de la Dumnezeu; dar nu-i merge!

— Iaca, domnule Ionică, uită-te, iți place hora noastră? întrebă moș Petrache, oprind caii.

— Îmi place, moș Petrache, dar vreau mai de grabă să-mi destup urechile și ochii de praf, respunde învățătorul.

— Că bine zici d-ta! Hi! căluții tatei, vi-ți odihni acasă. Și dă cu nuiaua în cai.

* * *

Lumea?.... cum îi lumea. Eu n'oiu putea spune cine anume, dar știu că nici nu făcuse zece șchiopătături Mocanul, — de la care sărise o potcoavă c'o bucată de unghie și din pricina asta ducea greul mai mult Cazacu, — și strigă unul: „a venit profesor nou" și acuma..... fă-te-o muscă și sboară de la unul la altul și privește și ascultă....

— A venit profesăr nou, măi!

— Ce spui tu, măi?!

— Pe crucea mea!... Tot avea dreptate lumea că pe-acesta îl scoate la pensie

— La pensie? Auzi dumneta! îl scoate la pensie.... și care cine-i scoate la pensie, măi?

— Păi, ci-că tot l'ar fi dovedit judecata... a umblat el să scape, da' pe semne că n'a fost chip.

— Să se ducă opt!.. cîte zile 'ntr'un an! strigă unul, arătînd cu mîna spre poarta țarinei.... auzit-ați dumnevoastră?...

*) Fragment din romanul *Om Nou*, care va apare în cursul acestui an.

să plătesc eŭ ștreaf că nu s'a dus băetul la școală.... după ce a murit!

Svoana se lățește și nicĭ pe Nicolaiŭ Chiochiu nu-l încunjură vestea asta, care-ĭ stîrnește jalea și nu-l lasă în ticnă să moțăe lîngă oala cu vin....

— Ce, se duce? întrebă el sărind arsa și povidindu-se, se duce, cu bună samă, orĭ m'amăgiți?!... că nu scapă el de mine, bunu-ĭ D-zeŭ, nu scapă el de mine!...

— Nu se duce, Neculaiŭ, nu se duce, îĭ spune un bătrîn, ca să-l liniștească.

Și Neculaĭ Chiochiu începe iarăși povestea luĭ, plîngînd, — poveste pe care o spune totdeauna, de cîte orĭ se 'mbată:

— Ce te doare, dragu tateĭ, zic eŭ, ce aĭ, Vasilică—dragul tateĭ; spune tateĭ ce te doare?.... el tace și nu deschide gura și se întoarce la părete și suflă greŭ....

Oamenii l'aŭ văzut pe Neculaiŭ Chiochiu în toate duminicile și sărbătorile tot în așa hal; s'aŭ deprins cu asta și nu-l maĭ ascultă; eĭ știŭ ce are să spue maĭ departe.

Și iaca de ce Neculaiŭ Chiochiu, orĭ cît îĭ el de beat, înțelege, că durerea luĭ nu maĭ doare așa de tare pe alțiĭ și de aceia nu maĭ ia acum ochiĭ de la pahar și bodogănește singur— pare că vede așa într'alurea pe Vasilică copilul luĭ de nouă ani:

— .....și suflă greŭ, dragul tateĭ și nu spune ce are.... Cînd vine popa cu sfînta împărtășanie, el îĭ numaĭ sudorĭ și nu spune nicĭ popeĭ, cînd îl întreabă ce are;..... în toate zilele îĭ întreb, ce are, și el tot nu spune și asudă și se topește, dragul tateĭ, văzind cu ochiĭ.... mă doare tată!... Ce te doare, dragul tateĭ?.... aicĭ la coastă.... m'a izbit «domnu» cu coasta 'n colțul bănciĭ.....

— Se duce profesărul? răcnește Chiochiu cît îĭ ia gura, trîntind din toată puterea un pumn în masă și sprijinindu-se cu mîna ceĭalaltă ca să nu cadă....

— Nu se duce, omule, caută-țĭ de treabă, răspund oamenii spăriețĭ, fără veste, de spargerea paharuluĭ...

Lumea știe: a murit copilul izbit cu coasta în colțul bănciĭ, a spus-o copilul cu o zi înainte de moarte, s'a răpezit Neculaiŭ Chiochiu la pușca din cuiŭ ca s'alerge după profesor, cînd a văzut copilul mort; dar l'aŭ prins și i aŭ luat pușca și l'aŭ sfătuit să-șĭ îngroape maĭ bine copilul creștinește.... și a rămas așa: „nu-ĭ bine să te 'nchidă și să nu-țĭ vezĭ copilul, cînd țĭ l-or îngropa, orĭ să țĭ-l tae doftorul ca pe o vită!.... dacă te jăluești la primărie". Și de aceea lumea-l oprește acum pe Chiochiu; nu doar că s'ar teme să nu se întîmple cine știe ce—așa cum îĭ el nicĭ nu l'or sluji picioarele până acasă—dar, maĭ știĭ? dracul nu face mănăstirĭ! umblă, te-miĭ-cum, cu pușca, și se face moarte de om....

— A venit profesăr nou, spune Petrea luĭ Tanasă, intrînd pe ușă....

— Ha!... el crede că nu știm, răspunde-a Dascaluluĭ, izbucnind de rîs ca și ceilalți,—fă cinste c'o ocă! aĭ scăpat!

— Ad'o ocă, domnule Negustor, strigă a luĭ Tănasă, venindu-șĭ în fire de rușinea pe care o pățise c'aŭ rîs toțĭ de dînsul.

Petre luĭ Tănase l-a cerut învățătoruluĭ socoteală, că ĭ-a surzit băetul și s'a pomenit și el cu capul spart.

Lumea s'adună în crîșmă, cheful crește, crîșmarul se bucură, Chiochiu doarme...

. . . .

Afară se pare că nimic nu'ĭ schimbat. Flăcăiĭ și fetele învîrtesc hora ca și'nainte. Chiar de-aud eĭ c'a venit profesor nou, n'aŭ eĭ vreme de stricat să maĭ stea să-șĭ bată capul, cînd le bate inima atît de repede. Doar atîta să le treacă prin minte: „am scăpat la horă?..... am scăpat de școală!" gîndul acesta i-ar face să dea cu piciorul maĭ apăsat și maĭ cu multămire. Și mie îmĭ pare că-ĭ chĭar așa: prea li-s aprinșĭ obrajiĭ, prea se'nalță ca s'arate marĭ, prea le scîntee ochiĭ!... în două rînduri s'a oprit scripcarul să se odihnească, dar mînile nu li se desprind și scripcarul zice maĭ departe... Tineretul vede că lumea stă pe-de-lăturĭ, tot roată ca și adinioare, vede cum femeile vorbesc grăbite, dînd din mînĭ, făcînd semne și arătînd spre horă: crede că-ĭ vorba de eĭ, de jocul lor, de frumuseța lor și nicĭ nu le trăsnește prin cap că ĭ vorba de școala lor.

— Ce mi-ĭ bună fata mea acum că știe carte, zice una, dacă tot un nespălat de aĭ noștri are s-o ia, și are să ție tot sapa de coadă, ca și mine?

— Ție ca ție! fata ta, zice alta, tot știe măcar ce-ĭ pe hîrtie, dar ce are să maĭ plătească bărbatu-meu ștreaf pentru o fată de paisprezece anĭ? fată deprinsă în horă să'nvețe buchile!?

— Aŭ înebunit ceĭ boerĭ, de nu ne dă pace, strigă alta, făcîndu se foc.. de-or învăța toțĭ carte, cine să maĭ ție coarnele pluguluĭ?..· Aŭ înebunit, soro dragă... țĭ-l ia tocmaĭ cînd îțĭ țipă inima de muncă... în loc să aĭ și tu ajutor dela dînșiĭ,—că-ĭ creștĭ tu și nu țĭ-l cresc eĭ, îĭ facĭ tu și nu-ĭ fac eĭ, tu îĭ hrăneștĭ, tu te chĭnueștĭ pîn-iĭ zborĭ o leacă și cînd colo... n'are cine să-țĭ legene un copil, orĭ să-țĭ aducă o cofă de apă!—țĭ-l ia la școală!... par'că n'are să vie tot la sapă! Pentru băețĭ, să zicem, că tot îĭ bine să știe învățătură de carte, c'aŭ să facă miliție și tot știe să citească o hîrtie ceva, da' ce trebue feteĭ mele carte?

— Tacĭ, surioară dragă! tot îĭ maĭ bine de fete că nu le ia în miliție, spune alta, liniștind-o și izbucnindu-ĭ lacrămile; dar ce mi-ĭ bun mie băetul, că mi-l ia și mi-l duce în țărĭ străine, la Craiova—unde a fi Craiova! ci că de la Galațĭ îĭ duce pe apă și pe urmă pe uscat... la marginea pămîntuluĭ!... Citi-s micĭ, țĭ-ĭ ia în școală și n'aĭ nicĭ un folos de dînșiĭ, dacă se fac marĭ—țĭ-ĭ ia și țĭ-ĭ duce'n lumea neagră!

— Ehei, Ilinco! n'aĭ minte!... așa eram eu cu inima friptă, cît mi-au fost băețiĭ dușĭ! dar acum, slava Domnuluĭ, îĭ vezĭ gospodarĭ, la casele lor, cu copiĭ...

Și baba Catrina Mironoaia înșiră povestea feciorilor eĭ de cînd erau în „miliție", cum îĭ trimeteau răvaș de sănătate, cum

îi spuneau ei, că tot îi bine că se duce omul prin lume și se poartă, că-i bine, cînd știe omul învățătură de carte.

. . . .

Mai de o parte, așa cum se și cade, cisluește ciata fruntașilor satului—oameni tot gospodari și așezați: preotul, primarul, pristavul moșiei, notarul, perceptorul, și lumea cuprinsă din sat, care s'adună 'mprejur s'asculte vorbe la locul lor. Vorbele cu tile nu se pot auzi adormind lîngă oală, fără să mai pui la socoteală că ți șade mai bine și-i lucru și mai cu cinste să te vază unul și altul, că stai de vorbă cu oameni purtați și'nvățați, de cît să stai cu Chiochiu, ori să te duci ca dînsul, pe două cărări. Lumea asta se lipește încetul cu încetul—mai ales că-i acolea și pristavul moșiei; vede că nu-i zice nimenea nimic, se dă și mai aproape; vede că nu se feresc de dînsa, s'amestecă și ea în vorbă; mai întăiŭ cîte-o vorbă două, mai apoi se'ntinde vorba de-a valma—ca și cum fiecare ar fi pristavul moșiei...

Acolea—vorba tot de învățătorul nou.

Preotul, om bătrîn, zice că oamenii de-acum nu-s cu frica lui D-zeu, că cel care a fost venea cu băeții și-i deprindea cum să cinstească lucrurile sfinte și-i învăța legea creștinească. D-zeu știe, sfîrșește preotul, cum o fi învățătorul ist nou!

Primarul spune, și gîndește mai multe de cît spune, că nu se știe cum s'o împăca amîndoi...

Pristavul moșiei e de părere, că cei care 'nvață școalele primare, îs colțoși și-s răi de lucru.

Notarul s'arată mai îngrijit de cît toți, pentru că numărul copiilor de școală ajunge la sută și se mai încarcă bugetul comunii c'un învățător...

— Nu te teme, îi ia vorba din gură perceptorul, om hazliu,— plătesc eŭ din amenzile celor care lipsesc de la școală!

Cîțiva gospodari sînt veseli de a-binelea: din tot ce se vorbește, ei înțeleg că poate s-o nimeri un profesor bun și n'o să mai aibă nevoe să și ducă odraslele să facă și la tîrg clasa a patra.

. . . .

— Auzi, măi, a venit „domn" noŭ—șoptesc copiii de școală.

Pănă'aci n'aveai cap, de răul lor, să privești hora și să schimbi două vorbe. Intraŭ pe sub mînile jucătorilor în horă, s'alungaŭ, se trînteau, răcneau, săreau... Unde-s acum?

— A venit „domn nou" repetă fiecare neliniștit, înghițind nodul din gît și pornind acasă. „Oare cum a fi" gîndește fiecare.

* * *

Casa lui moș Petrache nu-i tocmai arătoasă. O întîmplare de pe drum îl făcuse pe învățător să se gîndească și la casa lui moș Petrache; tot drumul scîrțîise osiile neunse ale căruței, păreau că trag dintr'însul de cîte ori mergeaŭ caii la pas

— I-am dat arvonă, gîndea Ioan Posteucă—învățătorul,— el nu s'aștepta c'o să aibă mușteriu înapoi, va să zică arvona mea i-a venit din senin și n'a dat cinci bani pe niște păcură să-și ungă căruța! Pe dînsul îl ține mai multe parale osiile, cari se rod. Căraușul meu nu-i bun gospodar... casa lui trebue să fie roasă de vreme ca și osiile de roate.

Ei ce!? casa ca toate casele... acoperită cu stuf de cînd era moș Petrache tînăr și văruită astă primăvară pe vremea ploilor de la Florii. Și iaca de ce i se pare lui Posteucă așa de rufoasă casa lui moș Petrache. El uitase—moș Petrache îi spusese pe drum că din casa asta veche au mai eșit șase gospodării nouă.

Trag dinaintea ușei. Samurache și Brezoiŭ, cei doi cîni ai casei, se gudură, s'ațin cu labele, s'alungă prin ogradă și țipă de bucurie. Moș Petrache deshamă cam încet—cel puțin așa i se pare lui Posteucă;—hamurile fusese ele cînd fusese, dar acuma's numai noduri și'nnăditură de curmee: toate au socoteala lor! Asta nu-i vine la 'ndămîna învățătorului, care 'ncepe să piardă răbdarea; trebue să stea și să privească, cum deleagă nod după nod, s'asculte cum vorbește moș Petrache cu nodurile și le batjocurește că s'au strîns prea tare, c'au ros părul de la coastele cailor: să se uite cum scobește și jălește copita Mocanului, cum îl freacă la ochi și-l desmiardă, în sfîrșit...

— Moș Petrache! strigă el cam tare... mai ai?

— Iaca acuși, dragul moșului, acuși!...

Și moșu Petrache nu se lasă.

— Așa, dragii tatei, spune el, dînd drumul cailor: acum sînteți acasă... o să vă mai odihniți o leacă... așa, tăvăliți-vă... acuși am să vă dau mîncare, acum sînteți osteniți...

După ce-și mai îndreaptă spatele, care pîrîe de osteneală, moș Petrache se sue 'n căruță, ca să descarce bejenia învățătorului.

— Sus! sus! d-le Ionică, strigă moș Petrache icnind,—sus pe carîmb.... să mă daŭ și eŭ jos, că nu-i chip s'o iei singur.

— Așa!.... mămucuța mea! adăugă tot el, după ce-aŭ pus lada cu cărțile jos,—da ce ai întrînsa, d-le Ionică? par' că nu era așa de grea, cînd am ridicat'o 'n căruță!

— Bani, moș Petrache ...—spune Posteucă, c'un dinadins prefăcut.

— Că zeŭ, îi fi avînd!... face el clătinînd din cap și rîzînd... n'am știut eŭ!... ba nu, zăŭ, de ce-i așa de grea?

— Ia niște cărți, moș Petrache.

— Cărți?!... d'apoi bine, ce D-zeŭ mai faci cu cărțile?!... par' că zici, c'ai sfîrșit școala, întrebă Petrache Profir, nedumerit...

— Am sfîrșit'o.

— Ei și nu ești profesăr?

— Profesor....

— Apoi ce mai tîrîi cu d-ta cărțile?

— Apoi n'am mîntuit cartea.

— Apoi nu ești profesăr?

— Profesor.

— Na!... profesăr cu cartea nemintuită!

Moş Petrache se'ncurcă şi mai răŭ. In capul lui nu 'ncap aceste două gîndirĭ deodată: Profesor şi Carte. Şi de aceia toată vremea, cît işĭ scutură învăţătorul hainele de praful ticsit pe dînsele, moş Petrache se tot învîrteşte pe lîngă lada cu cărţile, o tot ciocăneşte cu piciorul să vadă, cum sună, o saltă de vergă să maĭ vadă cît ĭĭ de grea, îĭ maĭ măsoară cu privirea pe învăţător şi întreabă mereŭ:

— O fi maĭ mult de-o sută de ocă!... pe semne c'aĭ să maĭ aĭ vr'o întrebare undeva... da' cînd aĭ să mîntuĭ cartea?... cînd aĭ să scapĭ de carte? aĭ să te'ntorcĭ îar la tîrg?... vine alt profesăr? Iaca şi baba vine!

Mătuşa Marghioala Profiroaia, o femee măruntică şi puţintică, venea grăbită de la horă, unde şi privise nurorile şi fetele în plină veselie, ca să vadă cu cine-a venit unchiaşul şi ce trebue de trebăluit, cînd vine omul de la drum. Ar fi pornit ea şi maĭ degrabă, dar nu putuse scăpa de vorba babeĭ Mărandeĭ Ioniţoaeĭ, care nu te lasă cu una cu două cînd te prinde. „Are să mă ia uncheşul la treĭ parale! gîndea ea pe drum, zorind paşiĭ şi aruncîndu şi colţurile tulpanuluĭ pe umere... are să zică: da' bine, babă!... aşa şi pe dincolo... de cînd te aştept!?"

— Ehee!... Bine te-am găsit sănătoasă, babă, spune uncheşul, dîndu şi căciula pe ceafă,... ce maĭ hara-bara în sat?...

Slavă Domnuluĭ! gîndeşte baba, văzîndu-l aşa deschis.

— Sănătoasă! respunde ea, înviorîndu-se.

— Iaca, 'mnealuĭ... îĭ profesăr aicĭ, acum a venit, l'am adus în căruţa noastră... nicĭ mie nu mi-a fost urît, nicĭ 'mnealuĭ nu i-a fost urît... haĭ-haĭ! treĭ-treĭ! încet-încet! am ajuns.

— Doamne, ce 'ntîmplare! şedeam şi priveam la horă,—începe baba—şi numaĭ ce vine Maranda Ioniţoaia: ce staĭ, Marghioală? zice ea; da ce-ĭ Marandă? zic eŭ; ţi a venit uncheşul c'un serjent, zice; zăŭ? zic; Chiar aşa! zice... aleargă! zice... Va să zică 'mnealuĭ îĭ profesăr!?... să fie sănătos!...

— Da să vezĭ!... mă dusesem în piaţa nouă, să cumpăr peşte sărat şi cum îmĭ cîntărea jidanu, numaĭ ce văd pe unu la căruţă; măĭ, cine să fie! zic eŭ... şi cînd colo era 'mnealuĭ!... Mă eĭ şi pe mine la satu dumnevoastră?... te ieŭ, zic... da' numaĭ vezĭ că....

— Mătuşă, dă-mĭ nişte apă, să mă spăl, întrerupse învăţătorul.

— Nişte apă, babă, zice uncheşul.

Baba dă fuga 'n tindă şi-aduce cofa cu apă şi ulcica. Vrea să toarne ea, însă Posteucă n'o lasă. Asta a mirat'o pe babă şi s'a dus în casă, ca să scoată un şervet curat tocmaĭ din fundul lăzeĭ—şervetul cel „în cincĭ iţe"

* * *

Nimenea în sat: toţĭ sînt la „adunare", la hora de la crişmă. De asta îĭ pare bine învăţătoruluĭ; s'o putea uita maĭ în răgaz, la toate lucrurile.

Pănă una-alta, nu-şi dă seama bine pentru ce nu-ĭ în stare să se oprească maĭ mult înaintea unuĭ lucru.

La o răscruce de drum, cincĭ copiĭ se „joacă de-a oile".

Amestecătura asta de dihăniĭ de un cot are şi ea rostul eĭ. Fie-care vrîstă îşĭ are grija eĭ şi nicĭ o grijă nu-ĭ maĭ mică de cît alta. De două ceasurĭ de cînd s'aŭ adunat şi aŭ ţinut sfat: să facă întîĭ stîna? să facă întîĭ oile? să facă întîĭ gardul?

— Să facem gardul întîĭ, măĭ, zice unul.

— Ba nu, măĭ, să facem oile 'ntîĭ, zice altul.

— Nu, măĭ, să facem maĭ bine stîna, spune al treilea, amestecîndu-se între ceĭ doĭ.

— Maĭ bine să facem lupul, strigă altul cam aprins.

— Ba maĭ bine să facem baciul să mulgă oile şi să ne dee caş cu zer.

— Dacă nu faceţi lupul, eu nu mă maĭ joc!

Vorba asta îĭ pune pe gîndurĭ. Te-adunĭ tu cu-atîta trudă, viĭ cu toată inima să facĭ o treabă şi cînd colo,—tronc: unul nu maĭ vrea! Primejdia-ĭ mare şi 'n faţa primejdieĭ îşĭ calcă ceĭlalţĭ pe inimă: se 'nvoesc cu toţiĭ să facă 'ntîĭ lupul.

Fac c'un beţişor o roată largă în ţărnă, semnul pe unde are se vie gardul şi se duc în pădure să facă lupul. Fie-care ia ţărnă în pumnĭ şi fac un muşuroiŭ: lupul îĭ gata. Tot aşa fac apoi moşuroae maĭ micĭ înnăuntrul roţeĭ din ţărnă: oile 's gata; un moşuroiŭ, cît lupul—stîna; de la stînă începe gardul tot din pumnĭ de ţărnă, lipiţĭ: aicĭ trebue maĭ multă băgare de samă, gardul să fie bun şi 'nalt ca să n'aibă pe unde sări lupul. În poartă un moşuroiŭ: baciul; maĭ de o parte altul—cînele. De cioban uită:

Acum altă încurcătură: cine-ĭ lup? cine-ĭ baciŭ? cine-ĭ cîne? cine-ĭ cioban?

— Eŭ să fiŭ lup!...

— Ba eŭ!...

— Ba eŭ!...

— Eŭ nu mă joc, dacă n'oĭ fi lup!

— Da' tu nu eştĭ bun de lup, de ce te 'ndeşi?...

— Nu vreaŭ să maĭ joc!

— Haĭ, măĭ, să fie el...

— Eŭ să fiŭ baciŭ!

— Ba eŭ! că eŭ ştiŭ maĭ bine să mulg oile...

— Şi eŭ ştiŭ maĭ bine...

— Nicĭ eŭ nu mă joc!

— Haĭ, măĭ, să fie el

— Eŭ să fiŭ cioban...

— Ba eŭ, că ştiŭ maĭ bine să tund oile.

— Mă duc!

— Eĭ, haĭ să fiĭ tu cioban şi eu cîne; eŭ oĭ bea zer.

— Da' eŭ ce să fiŭ?

La asta nu se gîndise. Alegerea se sfîrşise şi rămînea unul fără slujbă! Asta nu se putea, pentru că el era frate cu

lupul. Trebuea numai de cît să-i dea și lui o slujbă, alt-fel răminea stîna fără lup!

— Vreai să fii cine?

— Vreaŭ!

— Haĭ, să fii cine, să fie doĭ cinĭ la stînă...

— Să fie!

Treaba-i gata. Toți aŭ slujbă și sar într'un picior de bucurie; între eĭ nu-ĭ acum nicĭ o dușmănie, fie-care se gîndește să și facă slujba cu dragoste: lupul, de pildă, gîndește cum să facă, s'arăte cînilor că-i lup bun, să vadă toți, să se minuneze toți și să nu maĭ îndrăznească altă dată nimenea să zică așa și pe dincolo, că nu-i bun de lup. Se duc care-și cu slujba luĭ la locul hotărît, se culcă cu capul pe moșuroiŭ și 'nchid ochii...

Căldura asta dulce pe după miezul zileĭ luĭ Septemvrie le ușurează, măcar că eĭ nu-și daŭ samă, visul lor și-ĭ ajută să vadă ca și aevea. Intuneric, beznă. In sat țipenie de om. Stîna întreagă doarme în mijlocul satuluĭ: doarme ciobanul, ostenit de pe cîmp în ușa stîneĭ, doarme și baciul în cîntatul cocoșuluĭ după ce a fiert jintița și a pus cașul să se scurgă, dorm și cîniĭ cu'n ochiŭ deschis, după ce s'aŭ umflat de zer; dorm și oile, după ce aŭ rumegat strînsura de cu zi; toată suflarea doarme, numaĭ lupul—spurcăciunea pădurii—nu doarme.

Pleacă din pădure, cum amurgește, vine tiptil prin pîrloage până la marginea satuluĭ, stă pe loc, ascultă ciulindu-și urechile ca s'audă maĭ bine de-ĭ liniște 'n sat, își umflă nările ca să ulmească stîna și-apoĭ pornește 'n vîrful degetelor, ușor ca o pisică, cu ochiĭ în patru, ca să nu și facă blăstem capuluĭ, să nu-l simtă cîniĭ. Și dă D-zeu simțire mare cînilor și le dă D-zeu și ochĭ de cine, ca să vadă noaptea, cum văd oameniĭ ziua și le ia dintr'nșiĭ frica și nu se tem, cînd zăresc cum vine lupul cu ochiĭ în patru, tiptil pe lîngă gard și vrea să sară 'n stînă, cum ar sări un hoț, cînd ar merge 'n patru labe.

Și n'apucă bine să pună lupul gura pe oae că-l și zărește un cine, apoĭ altul și se și răpăd hămăind spărieți din somn, ca niște turbați cu colțiĭ rînjiți, cu părul sburlit și cînd văd că fuge lupul cu oaea cea maĭ grasă 'n gură se 'ntartă și maĭ rău latră și maĭ amarnic, urlă și maĭ îngrozitor. Și sare ciobanul, și sare baciul, și aleargă și chiuie și 'ndeamnă cîniĭ, carĭ s'aprind și s'aruncă 'n spatele lupuluĭ. Ș'-i o luptă pe viață și pe moarte între lupul, care vrea să fugă cu oaea cea maĭ grasă 'n pădure și 'ntre cîniĭ cu stăpîniĭ la un loc: lupul e doborît la pămînt, întins de patru părțĭ, gata pentru luat pielea.

Și cum staŭ copiiĭ așa, pliniĭ de țărnă și de vieață, rumeni la față după o luptă așa de cu dinadins și aevea; cum se uită eĭ unul la altul cu ochiĭ scînteitori și lacomĭ, și cum sînt eĭ în toiul joculuĭ și al risuluĭ din tot adîncul fireĭ lor... tronc!

— Domnu! strigă lupul, care ședea întins de mînĭ și de picioare de ceilalțĭ patru.

— Iar m'a văzut! gîndește fiecare, scăpărîndu-ĭ călcăile de fugă.....

* * *

Posteucă se uită încă peste gardul uneĭ grădinĭ, în care se văd urmele cuiburilor de cartofĭ, de bob și de fasole. Grădina asta, a cuĭ o fi, singura grădină maĭ îngrijită din sat, îl face să se gîndească la multe lucrurĭ, poate prea la multe lucrurĭ de-odată. In coasta caseĭ, în dreptul fereastreĭ, un strat de florĭ, pare că-l cheamă; în acelaș timp o simțire nehotărîtă îl îndeamnă la horă. Este, cu bună samă, altfel nu poate să fie, este în casa aceia o fată maĭ deosebită de cît celelalte fete. In alte grădinĭ maĭ sînt florĭ, dar florile din alte grădinĭ sînt toate la fel: florĭ de crin tomnatec, florĭ părăsite și ciungĭ. Aicĭ numaĭ un rînd de crinĭ păzește gingășia altor florĭ maĭ pitice, și maĭ viĭ orĭ maĭ plăpînde, care sorb cu lăcomie privirea soareluĭ parcă s'ar teme de ursita vremiĭ, parc'ar înălța o sfîntă rugăciune, cea din urmă rugăciune.

Posteucă pentr'un moment stă la răscrucea drumuluĭ lîngă stîna celor cincĭ voinicĭ și-ar fi chiar încurcat de l-ar vedea cine-va stînd loculuĭ acolea, cum se uita el la moșuroaele de țărnă, dacă n'ar auzi rĕsunetul scripceĭ și nu s'ar dumeri, pe care drum s'apuce. Ar fi dorit chiar dinadins să-ĭ fi văzut cum se jucaŭ. Iși amintește de vremea, cînd se juca și el în țărnă, de satul luĭ, de tovarășiĭ luĭ din copilărie. Iși amintește de drumul învățăturiĭ luĭ, de profesoriĭ luĭ și de ceia ce spun cărțile că trebue și ce nu trebue copiilor. Acest din urmă gînd îl încălzește și-l umple de încredere în sine; îĭ trece prin minte tot meșteșugul săŭ, meșteșugul nou de a învăța și de a se purta cu copiiĭ. Negreșit, el are să-ĭ desbare de jocul în țărnă; are să-ĭ invețe alte jocurĭ maĭ frumoase, are să-ĭ deprindă cu alte lucrurĭ maĭ bune. Și-ar sta el maĭ mult și-ar maĭ privi încă stîna, dacă n'ar zări de departe, că vine un om.

Pleacă; se teme: nu cumva să gîndească țăranul cine știe ce, că adică el, profesorul, se uită la niște moșuroae!

Il ia par'că niște florĭ de neliniște și această neliniște—hrănită de gîndul că se duce la horă, unde-ĭ toată lumea—crește cu cît s'apropie întîlnirea cu țăranul. Orĭ cum, dar e cel întîĭ om pe care-l întîlnește 'n sat, unde nu cunoaște pe nimenĭ, afară de Petrache Profir și de baba luĭ. Ar vrea să maĭ fie cineva cu el, să nu fie singurul străin în sat; ar vrea, în acest moment, să fie cu el măcar moș Petrache: s'ar simți maĭ ușor pentru că s'ar împărți privirea țăranuluĭ și asupra luĭ Petrache Profir «cum merge el alăturea cu profesorul și vorbește cu dînsul».—

Țăranul acesta, Toader Aman, nu-ĭ dintre fruntașiĭ satuluĭ. El îĭ din acea mulțime mare de oamenĭ, care se țîne de vorba: «nu te amesteca unde nu-ți fierbe oala!» Cum să se uite el în ochiĭ omuluĭ, care nu-ĭ de teapa luĭ?! Cum să se bage el în sufletul omuluĭ străin?! «El se duce 'n treaba luĭ, cu profesăria luĭ și eŭ mă duc în nevoea mea! Ce am eŭ cu dînsul?..»

Asta-ĭ pricina care-l reguleazā vieața luĭ Aman și-l povă-

țuește cum să se poarte'n lume și asta-i pricina care-l face pe Aman să treacă pușcă pe lîngă Posteucă și să se uite într'aiurea...

Și iac'așa: nu-i mai poți intra omului in voe! Adinioarea, Posteucă se neliniștea c'o să se uite la el țăranul și-acum e mîniat... Dunăre!

— Răi oameni sînt aici în Măstăcani! gîndește el. Era să-l întreb de primar.. adică ce, îi cădea limba dacă'mi spunea!? Vii să le înveți copiii, să-i faci oameni, și ei.. trec pe lîngă tine ca... nici nu-ți dă „buna ziua" măcar!

Și-l ia frica de-a-binele, cînd cotește la stînga și zărește hora!...

— Acolo-i tot satul!... gîndește Posteucă, micșorind pașii.

* * *

Și-l ia chiar ciuda pe Posteucă. Era par'că vre-o grabă? nu putea să se astîmpere acasă binișor, să stea cu Petrache Profir, acolo sub streașina casei, pe prispă și să-l descoase cu deamănuntul ce fel de oameni sînt în sat? Dar pe drum? pe drum nu putea să se gîndească mai bine la lucrul acesta, să-l iscodească, să afle ce fel de om e primarul? E adevărat că 'ntr'un rînd, îi venise în gînd să înceapă a descoase pe Profir, dar s'a temut că n'o fi destul de dibaciu: n'ar fi vrut, în ruptul capului, să creadă cumva Profir că el, învățătorul, se cam îngrijește de primar. Își aduce acum aminte și-i pare rău că nu l'a întrebat nimic pe Profir.—Sărind din gînd în gînd, Posteucă s'apropie mereu și în acelaș timp vede bine cum năvălește și cum îi cuprinde sufletul întreg toată grija, o grijă mai mare de cît a unui examen de diplomă; iar cînd vede, ori i se pare, că toate privirile adunării se întorc spre dînsul, nu-și mai dă seama nici pentru ce merge înainte, nici pentru ce nu se întoarce înapoi.

In clipa asta nu-i mare deosebire sufletească între Posteucă și un copil, care, urmărit de alți doi, în focul jocului „de-a puiagaia" se oprește, speriat, drept în fața lui.

— Aice-i „Domnul", băețele? întreabă el pe copil.

— Nu-i aici, „Domnule", răspunde copilul, scoțîndu-și repede pălăria lui de secară și strecurîndu-i margenile între miini.

— Așa-i domnule profesor, că nu te-a răbdat inima... și-ai venit la adunarea noastră? întrerupe Profir, eșind din grămada de oameni, cu fața deschisă și plin de mulțumire că-l privește satul întreg cum vorbește el cu profesorul nou.

— Așa-i moș Petrache, răspunde Posteucă, prinzînd la inimă. Și, de ar fi singuri, mai că i-ar sări de gîtul lui Profir și i-ar mărturisi încurcătura în care a intrat el singur, fără să-și măsoare mai întăi puterea de a înfrunta privirea la o laltă a satului.

— Repede mai venişi, moș Petrache? spune învățătorul înviorîndu-se, ori poate rușinîndu-se de sfiiciunea lui, căutînd cu îngrijire să-și ascundă adevăratele cuvinte care îi veneau atunci pe buze: „numai D-zeu mi te-a adus înainte, moșule".

— Dumneata să fii sănătos, nepoate, răspunde Profir închizînd din ochi și rîzînd.. am venit de mult, ne-am cinstit, am stat de vorbă și le-am spus.. c'ai venit profesor în sat și că....

Profir își ia de seamă și se oprește tocmai la vreme. El a spus oamenilor c'a adus în adevăr profesor nou, dar că profesorul ist nou n'a sfîrșit cartea. A spus că a auzit vorba asta chiar din gura profesorului, că a văzut el singur cu ochii lui un lădoiu cît toate zilele plin cu cărți și că poate să cîntărească lădoiul mai mult de o sută de ocă.

-- Ei, și ce le-ai mai spus, moșule? întrebă nerăbdător Posteucă, bucuros din ce-în-ce că pănă-una-alta își poate îndrepta privirea numai asupra lui Profir, rămînînd ca mai pe urmă și numai cu încetul să-și arunce privirea asupra adunării.

— Ce să le mai spun! mă 'ntrebau de unde ești de locul dumitale și ce-i tatăl d-tale.

— Ei?

— Ei, le-am spus și eu așa pe de-a'ntregul... că de unde să știu eu ce-i tatăl dumitale? le-am spus că are atîtea fălcii de pămînt, că are pluguri cu boi, ca are trăsură cu cai..

— Cine, moșule? întrerupe repede Posteucă.

El era o clipă mirat de apropierea unei grupe din dreapta și căuta să-și dea sama dacă e adevărat lucrul ori i se pare numai; de aceia nu înțelesese cele din urmă vorbe ale lui Profir.

— Tatăl d-tale! dar cine? că are atîtea fălci de pămînt, că are trăsuri cu cai, pluguri cu boi...

— Apoi bine, moșule, de ce nu m'ai întrebat pe drum?..., tatăl meu îi mort...

— Ii mort, zeu? D-zeu să-l erte și să fii d-ta sănătos!

— Dar ce nevoe au oamenii de fălciile altora?..

— De!... nici o nevoe, spune Profir, după cîtăva gîndire... dar trebuea să le spun ceva, că oamenii vor să știe toate!...

Petrache Profir n'a vrut să-și spună adevărata lui gîndire. El știe că lumea alt-fel se uită la un fecior de gospodar bun, la un fecior de om cu dare de mînă și ar fi dorit din toată inima ca lucrul să fie adevărat, ori cel puțin lumea să creadă, chiar de n'ar fi adevărat, că Posteucă are, acolo la locul lui atîtea fălcii de pămînt și că nu-i fecior de calicie. El ține cu orice chip ca să-și arate oaspele ca pe un om de neam, ca pe un om pe care ar dori ori și cine să-l găzduiască în casa lui. Să nu creadă adică, unul și altul, că Profir are în gazdă un fîrțigău oarecare, un om fără nici un căpătăiu, că în sfîrșit Profir însamnă ceva în lumea asta! De altă parte nu vrea, după părerea lui, să jignească pe Posteucă, de cumva n'o fi avînd pămînt și de aceea nici nu-l mai întreabă de lucrul acesta.

— Nu-i aici învățătorul? întrebă Posteucă.

— De unde să fie! respunde Profir. Apoi cum, n'ai auzit? cică l'ar fi scos la pensie și cică s'ar fi dus pe la cei mari ca

să stărueascà să nu-l mai scoată la pensie... că vezi D-ta! cine vine în satul nostru, nu se îndură să-l slăbească! are drăgănele satul nostru adăugă Profir cu oarecare amărăciune ascunsă între dinți. Nu mai departe—urmează Profir în șoaptă—uite ici, în mîna dreaptă, cel cu barba roșie a venit cu o tunică de serjent, ca a d-tale, și-acum îi plin de bani. A fost notar, iar de zece ani e primar în sat. Cel cu pălăria albă îi notar, venit din lumea largă, pripășit aici și acum îi varga lui D-zeŭ; cel cu nasul vînăt, a fost scriitor, a fost notar, primar, iar de două-zeci de ani e perceptor pe mai multe sate, are la bani să-i mînînce cu lingura și să nu'i mai isprăvească.... vinde romînului toate țolicile. Cel cu surtucul tărcat, un grec oploșit pe la noi, a fost vatav la arendaș, acum dă bani cu camătă și-i scoate și sufletul omului. Ceilalți sînt oameni de ai proprietății, firește că-s streini.

— Cum streini, moșule? îs Greci? îs Turci? îs Ruși? ce-s?..

— Cum să-ți spun d-tale, nepoate! îs boeri.

— Bine, boeri, dar îs Romîni de neamul lor?

— Or fi ei Romîni de neam, dar vezi că acum îs boeri..... că ei aŭ fost întăi niște săraci—romîni de ai noștrii—și acum îs bogați și nu să uită la romînî de-ai noștri.

Și nu pot vorbi mai mult nici în șoaptă pentru că grupul din dreapta s'a apropiat prea tare de ei și se vede bine că ar dori să intre în vorbă cu profesorul nou.

* * *

Baba Casandra, sprintenită de hainele de sărbătoare, zorește focul. Zama de găină, dreasă cu oŭ și c'o lingură de smîntînă, clocotește și vîrtejește aburii acri, mirodiți cu mărar și cu pătrunjel, până departe de bătătura casei. Mirosul acesta ispititor gîdilă nasul lui Brezoiŭ; se vede asta după hărnicia cu care alungă el niște purcei, care daŭ gîrbă la scuturătura de păring de sub căruță. Samurache străjuește de multă vreme pragul căsoaei; el urmărește țintă orice pas al Casandrei, mătură prispa cu coada, de cîte ori își vede stăpîna întinzînd mîna spre oala cu borș și înghite în sec de cîte ori o vede răcorind în lingură un strop cu borș ca să-i afle gustul.

De mult n'a mai fost baba Casandra așa de mulțămită ca acum: are să găzduiască oaspele ca pe un prinț!

— Nu șade frumos,—gîndește ea, ba unele cuvinte le spune chiar tare—se vie în casa ta un om cum se cade și să nu-i porți cinstea cuvenită. Să nu zică așa și pe dincolo: „am stat în casa Profiroaei.... dar să nu dea D-zeŭ să mai ajungă cineva în casa ei!". Țărani sîntem, nu-i vorbă! dar să nu gîndească dumnealui că nu mai știm nici la deal nici la vale. Bătrînă sînt eŭ, făcut-am eŭ atîtea gospodării, dar casa nu mi-e pustie nici lavița nu mi e goală, cum îs prin casele altor muerî.

In mintea ei răsare deodată chipul de viespe al unei femei cu care se sfădise cîteva zile în urmă și care îi aruncase în obraz o mulțime de vorbe grele.

— Aș vedea-o eu pe dînsa acum!—bodogănește ea. Știe muerea să facă un borș ca lumea?! are ea o scoarță s'aștearnă pe un pat ori o plapomă să se odihnească un creștin întrînsa?! are ea o perină ca lumea să-i pue omului la cap?! papuci cu roș îi trebuia ei să pună în picioare, azi la horă? n'are o păreche de papuci, calica!... vine la horă cu papucii noră-sa de la vale... Ce, credea că n'o s'o știe tot satul? nu-și dădeau ghiont azi toate femeile cînd au văzut-o? de s'ar vedea mai bine pe dînsa... cu barizul cel galben al fică-sa din deal.

Și ar începe sfada din capăt, i-ar zice ea toate pe șleau, așa cum se și cuvine unei mueri ca Marinoaia; ba acum i-ar zice și-mai-și, din pricină că-i vin în minte, ca de pe carte, toate cusururile muerii; dar vezi, o ferește se vede și păcatul de nu trece acum prin bătătura ei.

Ce-i drept nu-i păcat: baba Casandra știe cum să ție fața cînd îi intră un strein în casă. Masa cea rotundă de brad, cu trei picioare scurte de teiŭ e spălată și frecată cu nisip, de se pare c'a luat o acum de la iarmaroc, lingurile de lemn de salcie, după ce au stat în apă clocotită, stau rězămate de horn ca să se usuce mai iute, iar fundul pentru mămăligă stă gata pe masă așteptînd să-i toarne în spate mămăliga fierbinte și plină de aburi calzi cu miros de popușoiŭ nou.

Soarele s'a dat de mult după zarea dealului și numai piscul din față se mai înalță ca să-l vadă pentru cea din urmă dată. Posteucă stă pe prispa căsoaei și privește cum se tot învîrtește motanul nerăbdător pe lîngă masa așezată alături de prispă și cum își răsfața coada, ridicată mai sus de înălțimea mesei, ca și cum, cu ajutorul ei, ar vrea să primească înștiințarea despre tot ce s'a pus până acum pe masă. El se simte așa de frămîntat de căruța lui Profir, c'ar fi bun bucuros, cu toată foamea lui amorțită, dac'ar putea cumva să stea culcat; ba chiar îl bate gîndul să roage îndată pe babă ca să-i spue unde să se culce, pentru că lui nu i-i foame de loc. Și n'are parte, pentru că tocmai atunci iese baba cu ciaunul ca să toarne mămăliga; iar unchiașul se ivește de după colț, aproape alergînd, cu sticluța cu rachiu.

Locul unde trebue să stea fiecare la masă se vede cît de colo: un scaun fără speteze, stă acoperit cu un capăt de scoarță, o rădăcină de copac ține locul altui scaun pe care s'așează unchiașul, după ce poftește pe Posteucă pe scaun și după ce-și cere obicinuita ertăciune de cumva nu i-ar plăcea bucatele. Despre babă nici nu poate fi vorba; ar fi, după părerea ei, cea mai mare rușine să ai un străin la masa ta și să nu-i stai înainte, să vezi mai cum se cade și mai de aproape ce-i trebue ca să nu rămînă omul nemulțumit.

Profir vorbește pentru toți; pe cît a fost de tăcut mai tot drumul, de la tîrg și păn'acasă, pe atîta nu-l mai cunoaște acum

Posteucă.—„Mă'ntrebaŭ—spune el—care-mai-de-care: de unde-i de locul lui profesărul?... nu puteam scăpa! cumătrul Gheorghe un pahar, gineri-meu un pahar, eu un pahar... cînd cauți, te-ai dus!

Lui Posteucă i se pare că așa borș de găină n'a mîncat nici-o dată; poate să fie și asta drept, dar nu e mai puțin adevărat că are o foame de lup, mai ales după ce a luat cîteva linguri de borș. Babei Casandrei îi crește inima cînd vede cu cîtă poftă se îndeamnă musafirul la masă; asta-i pentru dînsa dovada cea mai hotărîtoare că-i meșteră la bucate și că alta, în locul ei, n'ar fi fost în stare să facă așa borș, ori să pue în masă cu așa rînduială.—Unchiașul istorisește mereŭ ce a mai vorbit cu oamenii la circiumă—în vremea cînd profesorul vorbea cu primarul—apoi cum a șchiopătat Mocanul, cum a slăbit el de la o vreme, din pricina că-i iute și-i hain, cum l'a cumparat el calul acesta pe prețul unui juncan pe care l'a vîndut, din pricină că avea o meteahnă la un șold.

Posteucă, de la o vreme, o cam rărește cu mîncarea; iar ca să scape nebăgat în samă se preface că urmărește prea mult istorisirea lui Profir, care s'aprinde văzînd cu ochii, cînd începe să-și laude baba „vezi, d-ta, baba asta a mea?! nu căta că-i topită ea așa, dar îi șpirt nu altă ceva!.. cînd ți o face ea mîncare, te lingi pe degete!..." De-ar fi numai vorba!

Posteucă nu-și poate stăpîni o mișcare de cutremur—și-i norocul lui că mișcarea asta nu-i bagată în seamă. Profir, cu bună seamă, de cînd a pus baba Casandra ciolamaua cu puiu de găină, își moae degetul în strachina din care mînîncă amîndoi, îneacă în ciolama gogoloșul de mămăligă tipărită între degete și apoi... limba ține loc de șervet.—Cu tot îndemnul babei, care nu pricepe de ce a rărit o cu luatul din mîncare, Posteucă abea are puterea să se grăbească, să scoată cu coada lingurii o bucățica din puiul afundat în ciolama și să muște rar și cu socoteală din ea, mai ales că, odată luată bucățica în mînă, n'o mai poate pune nicăire, de oarece nu-i pomeneală de farfurie ori furculiță dinainte.

* * *

Mulțumirea babei Casandrei e atît de mare încît i se pare chiar că întinerește. Cu bună samă: masa ei a fost, seara asta, ca în tinerețea ei—dres cu smîntînă, așa cum făcea ea înainte de a avea gloată mare de copii, cînd avea vaci un cîrd—și ciolamaua tot așa. „Care muere, gîndește ea după ce s'a culcat la spatele unchiașului, pe prispa casei, care muere și-ar fi adus aminte că, o-dată-și o dată, se punea smîntînă până și în zama de găină!"

— Nu-i așa, unchiașule? întreabă ea pe Profir, care era culcat despre marginea prispei, pentru ca să-i vină îndămînă să sară, de s'ar auzi vre un sgomot ceva prin bătătură.

— Ce-i babă? răspunde el nedumerit, ridicînd capul de pe perină, pe jumătate furat de somn.

— Fugiși îndată de la masă și n'apucaĭ să te întreb. Te-ai dus să pui la cale caii. Ce zici? era bună mîncarea, i-o fi plăcut tînărului istuia?

Baba Casandra e încredințată că masa era bună. Ar vrea însă să mai audă și părerea unchiașului, pentru că n'ar fi bucuroasă să știe că musafirul ar putea să gîndească rău de gospodăria ei.

— Bună, babă! dar numaĭ vezi, că pe semne așa li-e feleșagul la tinerii eștia de prin școlĭ și de pe la învățătură: nu mînîncă așa ca de-aĭ de noi. Se vede că unde nu muncesc nimica, de-aceia nu le cere inima ca nouă. Ia să mi-l iaĭ denapoĭ, colea, la coasă ori la secere, ori la prășit, să vezĭ cum i-ar cere inima.... și foc să fie c'ar mînca.

— De asta așa-ĭ, omule; dar nu poțĭ să zicĭ că n'a mîncat cu poftă; n'aĭ văzut ce-ĭ mai căra la borș?

— Știută, babă; dar.... eu îs trudit de drum și-aș vrea să dorm.

Vorba asta i-a tăiat babeĭ pofta de a maĭ întreba; ea își cunoaște bine unchiașul. Ar fi o pricină maĭ mult ca să i se stîrnească somnul. Își pune ea singură întrebări și-și răspunde în gînd, cu mare pază ca să nu înceapă iar vorba cu unchiașul..... A mîncat borș bun?—a mîncat; a mîncat ciolama?—a mîncat numaĭ bucățele, se vede că-ĭ deprins numaĭ cu carne....ținea bucățica în mînă... așa cum țiĭ fagurul de miere ca să nu-țĭ ungi toate degetele; are să doarmă el împărătește?—are să doarmă... are o perină sub coaste.... așa-ĭ! coastele luĭ nu-s deprinse și fărîmate ca ale noastre.... cînd viĭ de la muncă, dormĭ și pe bolovanĭ.... are o perină sub cap, perină făcută de mîna mea—are să mi-o dea la moarte peste groapă, ca s'o am pe ceia lume.

—Uite, Doamne, niciĭ acum nu s'a culcat! spune ea uitînd că se poate trezi unchiașul.

Se scoală de lîngă unchiaș, în genunchĭ, și se uită prin fereastra fără perdele.—„Cum îĭ vine luĭ să stea pe vremea asta... singur ca un cuc!... nu-ĭ bine să arzĭ lumînarea asta, așa pentru temiri ce minciunĭ or fi în hîrtia ceia pe care o ține el în mînă! maĭ mare pacatul!... îĭ tînăr, el nu știe!"

— Nu sta, maică, strigă ea bătînd în geam ușor, ca să nu creadă învățătorul că-ĭ cine știe ce și să se sperie; îĭ păcat, maică, să arzĭ lumînarea de la Paștĭ!... numaĭ pentru rugăciunĭ se arde lumînarea asta și la întîmplărĭ năprasnice....

— Ce-ĭ babă? întreabă unchiașul speriat din somn... aĭ înebunit?

— Tacĭ, omule, că te aude, spune ea unchiașuluĭ în șoaptă apăsată; niciĭ acuma nu s'a culcat și stă cu lumînarea de la Paștĭ aprinsă.... el nu știe, îĭ tînăr.

— Da' lasă omul în pace, babă hăĭ! se vede că nu poate dormi, răspunde unchiașul, tot în șoaptă apăsată; știe el D-zeu toate!

Posteucă tocmaĭ atuncĭ își arunca ochiĭ într'un jurnal: era

publicată lista tuturor numirilor și a mutărilor învățătorești pe ziua de 1 Septemvrie. Lista asta o cetise el și în oraș, o cetise și pe drum, cînd a făcut Profir un popas la o fîntînă, unde a adăpat și caii; dar acum o cetea din nou, pentru că voia să-i intre în minte pentru totdeauna locul unde s'au împrăștiat tovarășii lui de școală.

Sînt prea multe lucruri care dau navală în mintea lui: și privirea satului întreg adunat la horă, și vorbele blînde ale contabilului moșiei, și căutătura cercetătoare a preotului celui bătrîn, și tînguirea în gura mare a primarului împotriva fostului învățător și lista din jurnal.

Cînd aude Posteucă pe baba Casandra că-i spune nu știu ce de luminare și de Paști să grăbește să o stingă, fără să-și dea sama, ca și cum ar fi auzit glasul poruncitor al pedagogului de la școală. Nici el singur nu știe cît e de tîrziu cînd adoarme; nu știe dacă e în vis ori e aevea. I se pare că a pornit cu tovarășii săi ca să facă o călătorie la munte. Acolo, în pădurile de brazi rătăcesc drumul, rătăcesc unii de alții și numai glasuri slabe se mai aud din depărtare chemîndu-se unii pe alții în ajutor.

Și nu e doar numai în vis strigătul acesta pe care urechea îl prinde și pe care mintea îl tălmăcește șchiopătînd.... Era strigătul babei Casandrei, care își chemase în răsăritul soarelui găinile ca să le hrănească.... îi lipseau jumătate dintrînsele și acum arunca blestemul lacrămilor sale asupra dușmanilor cari i-au rupt cîrdul de găini chiar din inima sa!

SP. POPESCU

Căprioara

În pădure nu mai cîntă
Cornul de vînat;
Cînii s'au împrăștiat—
Și 'ntr'o luncă se frămîntă
Calul înșeuat.

S'a stîrnit din vale larmă
Și lătraturi de copoi....
Vînătorul stă; apoi
Pregatind în mîn' o armă
Pleacă înnapoi.

Parc' auzi pe frunze pasuri
Și mișcare prin lăstar.
Cînii tac; dar latră iar
Clocotind de-atîte glasuri
Codrii de stejar.

Vînătoru 'n drum s'aține;
Rasuflarea i se 'nneacă;
Vrea un pas ca să mai facă,
Dar vînatul vine, vine—
Și 'ncercînd să treacă

Îl și vede-ascuns, la pîndă...
Pe departe-l înconjoară—
Și tarziu, ca fulger, zboară
Pe cărare o plăpîndă,
Mîndră căprioară.

Fost-a ca o arătare,—
Doar cît ai clipi—, încît
N'a mai tras; văzù atît:
Salbă de mărgăritare
Strălucind la gît...

El aleargă către luncă;
Săniuș trecu priporul;
Calul stă: în scări piciorul,
Mîna 'n coamă—și s'aruncă
În șea vînătorul.

Fuge căprioara 'n frunte...
Lălăind, de-avalma vin
Cînii ce de-aproape-o țin.
Ea, lîng'un pîrău de munte,
S'a oprit puțin:

Strînge iuțile picioare
Grămăjoară într'un loc—
Și s'aruncă la noroc—
Și cu toate patru sare
Pe-o piatră'n mijloc;

Doar se cumpenește-o clipă
Și, pe cel-lalt mal, săgeată
Saltă ca într'aripată.
Cînii vin și ei în pripă,
Peste gîrlă 'nnoată—

Și spre deal o urmărește
Toată leota lătrînd...
Căprioara cînd și cînd
Prin fîneață se ivește
Îndărăt cătînd.

Vînătoru-și mînă calul
Peste apă 'n urma lor—
Și cu glas răsunător
Strigă, pe cînd urcă dealul,
Îndemnînd de zor...

Sus, într'o fîneață 'n floare,
Este-o casă mititică...
Căprioara 'n deal, de frică
Peste gardul casei sare
Ca o rîndunică—

Și copoi 'ncep să vină
Toți grămadă—și grăbit
Cățărîndu-se-au sărit
Peste garduri, în grădină—
Și au amuțit.

Dă un pinten, frîu-și strînge—
Și 'ncercatul vînător
Peste gard s'aruncă 'n zbor;
Cu piciorul doar atinge
Streșina ușor—

Și 'n grădină, vede cînii:
Urma nici macar n'o cată;
Dau năvală toți de-odată
Să se gudure stăpînii,
O frumoasă fată

Ca un spic de griu bălană,
Mlădioasă şi înnaltă,
Mîndră ca o floare 'nvoaltă;
Ca dup'o nebună goană
Cămăşuţa-i saltă—

Şi sub cămăşuţa albă
Două turturele, pare
Că se zbat vroind să zboare—
Şi la gît îi joac'o salbă
De mărgăritare.

„—N'ai văzut trecînd, fetiţă,
„Prin grădină căprioara?—"
Ei obrajii-i ard ca para,
Ar răspunde şi i-i frică,
Rîde 'ncet fecioara;

Ca o şoaptă cînt' apoi
Vorbele nevinovatei:
„—N'a trecut pe-aici; dar poate-i
„Cea crescută pe la noi,
„Căprioara tatei.—"

A. STAVRI

Alimentaţia ţăranului

Studiu igienico-social

> Popoarele cu regim vegetal sînt făcute pentru a fi cucerite, după cum vastele familii erbivore, în regimul animal, par a fi destinate să facă hrana carnivorelor.
> (*Arnould*, Nouv. él. d'Hygiène III-e ed. p. 449).

In timpurile din urmă bărbaţii noştri conducători de Stat, s'au arătat preocupaţi într'un grad înalt, de marea problemă a înmulţirei populaţiunei ţării Romîneşti.

Ei au întrevăzut că pentru ca Romînia să intre în rîndul statelor civilizate, pentru ca ea să aibă industrie mare şi agricultură sistematică, muşchi numeroşi şi vînjoşi ca s'o apere, îi trebuie un număr cel puţin îndoit de braţe, şi de braţe romîneşti pentru a se păstra caracterul etnic al poporului. Şi întinderea geografică ne permite aceasta; pe dunga mică de pămînt mîndru şi mănos dintre Carpaţi, Dunăre, Mare şi Prut, ar putea trăi fericiţi şi norocoşi un număr de două ori mai mare de locuitori, de cît cel de astă-zi.

Pentru rezolvirea problemei de înmulţire a populaţiunei sîntem în parte favorizaţi de natură; este cunoscut faptul pozitiv că ţara noastră stă între primele din Europa în privinţa marei natalităţi; dacă n'am sta tot între primele numere mari şi cu mortalitatea, chestiunea ar fi rezolvită în cîţi-va ani. Să se caute deci a se reduce mortalitatea. Şi pentru primele şi cele mai eficace moduri de a face acest lucru se pune organizarea şi perfecţionarea asistenţei medicale. S'au creat agenţi sanitari şi moaşe rurale în fiecare comună, se vor mai înmulţi medicii rurali—li se vor mai mări chiar salariile după ultimele promisiuni,—s'au creat infirmerii săteşti. E de sigur un bun şi frumos început de luptă; păcatul e numai că nu este o mai solidă continuitate în această operă.

Totuşi eu cred că chiar cu organizarea unei asistenţe me-

dicale perfecte, problema înmulţirei populaţiei, nu va fi rezolvită complect, şi prea puţin în parte. Aceasta din pricină că nu începem cu atacarea tuturor factorilor vătămători de odată.

In adevăr, printre cauzele de mare mortalitate a locuitorilor ţărei noastre stă în primul loc slaba resistenţă a indivizilor; puţina vitalitate a progeniturei (mor în primul an al vieţii 35% din copii) e datorită micei puteri vitale a generatorilor, iar aceasta e rezultat al mizerabililor condiţiuni higienice în cari trăeşte săteanul nostru. Şi în primul rang de detestabilitate, vine un îngrozitor de sărac şi de viţios regim alimentar.

Chestiunea aceasta a alimentării sătenilor, care este de alt-feliu un mare capitol din întreaga chestiune ţărănească, este atît de gravă, şi în interesul ţării şi al neamului, rezolvirea ei cere atîta grabă, în cît e de mirat că de şi de mult cunoscută, n'a atras atenţia bărbaţilor noştri de stat şi nu s'a făcut nici un pas spre cunoaşterea ei mai amănunţită şi spre rezolvirea ei.

Zic bărbaţii noştri de Stat, căci: «alimentaţia *ştiinţifică* şi «*raţională* a omului, fiind isvorul puterii şi al sănătăţii, constitue «după cum a spus Chauveau *cea mai importantă din problemele* «*economiei politice şi sociale*; pentru care motiv ea trebue să fie «prima preocupare a puterilor publice, iar regulele sale funda«mentale teoretice şi practice trebuesc de toţi cunoscute [1])».

Săteanul nostru se nutreşte prost. Cum şi cît de prost, dacă se nutreşte acum mai bine sau mai rău ca'n trecut, cari sînt cauzele acestei stări de lucruri, şi cari ar fi remediile, acestea vom căuta a stabili în paginile ce urmează.

Dar mai întăi cîteva date succinte asupra alimentaţiunii în general.

* * *

Viaţa stă'n mişcare. Miliardele de celule care alcătuesc corpul omenesc, acest vast laboratoriu vivant, sînt într'o continuă activitate fizică şi chimică. Imens de variate reacţiuni chimice se petrec în interiorul lor, reacţiuni al căror rezultat final este *acumularea* de energie şi *degajare* de energie.

Acumularea de energie se traduce în termen fiziologic prin *asimilaţiune* şi degajare prin *dezasimilaţiune*; iar materialul necesar pentru efectuarea acestor operaţiuni, îl procură alimentele.

De la cantitatea şi calitatea acestui material, depinde buna îndeplinire a acelor funcţiuni şi deci esenţa însă-şi a vieţii.

Lipsa complectă de alimente face ca organismul să-şi cheltuiască succesiv toate rezervele, pînă la un summum peste care neputînd trece, el piere prin inaniţie.

„Un om adult distruge zilnic 500 gr. din carnea sa, sau din „alţi compuşi albuminoşi ce formează sîngele şi ţăsuturile sale. „El arde o parte din grăsimea sa şi procură,—prin combustiunea „ei şi aceea a zaharului şi amidonului pe cari i-l pun la dispoziţie alimentele ori i-l procură organele sale—, o cantitate de e„nergie care calculată în căldură se ridică la 2400 calorii [1]) în 24 „ore. Pierde apoi 1300 cm. c. apă prin urine, 600 cm. c. prin „piele, 400 cm. c. prin pulmoni etc. etc. Alimentaţia zilnică tre„buie să înlocuiască aceste pierderi." (*A. Gautier*, L'alimentation).

1). Brouardel-Mosny. Traité d'hygiène. IV. p. 143.

Materiile alimentare sînt compuse din aşa numitele *principii alimentare*, principii cari nu intră în aceiaşi proporţie în toate alimentele şi cari n'au o importanţă egală în actul nutriţiei şi nici o egală putere calorigenă. Aceste principii alimentare sînt: *albumina*, *grăsimea*, *hydrocarbonatele* în care intră şi zaharul şi *sărurile minerale*. Ne vom ocupa numai de cele 3 dintăi ca avînd rolul cel mai important în nutriţia zilnică.

S'a calculat că *un gram* din aceste principii ars după asimilaţie *în organizm*, prin ajutorul oxigenului, produce o cantitate de căldură sau de alt-feliu de energie, absolut egală cu cantitatea de căldură ce ar produce-o arzînd în *afară de organizm*.

Ast-feliu:

1 gr. albuminoide	dezvoltă dezasimilîndu-se	4 calorii
1 gr. grăsime	„ „	8·90 calorii
1 gr. hydrocarbonate	„ „	4 calorii

Ştiindu-se pe de altă parte că un om adult în repaos, degajază sub formă de calorie sau alt-feliu de energie dezvoltată 2400 calorii, se poate calcula ce cantitate de principii alimentare e necesară zilnic, şi acea cantitate constitue ceia ce fiziologii numesc *raţiune alimentară*.

Din acest calcul şi din observarea empirică a diferitelor grupuri, s'a constatat că pentru Europenii adulţi în stare de repaos, raţiunea alimentară zilnică de întreţinere este constituită din:

107 gr. 3 albuminoide
64 gr. 5 grăsime
407 gr. 5 hydrocarbonate (amidon, feculente, zahar)

Cînd indivizii sînt supuşi la o muncă fizică mai grea, ei cheltuesc o mai mare cantitate de energie, ard o mai mare sumă de principii alimentare înmagazinate, şi pentru a repara aceste pierderi prin arderi, raţiunea lor alimentară trebuie mărită. Iată după Gautier, raţiunea alimentară zilnică medie, pentru popoarele Europei, cînd indivizii sînt supuşi la o muncă fizică mai grea:

152 gr. albuminoide
85 gr. grăsime
630 gr. hydrocarbonate

Iar cînd munca este foarte obositoare trebuesc:

1). O calorie este cantitatea de căldură necesară pentru a ridica 1 kgr. apă de la 0°—1°.

191.3 albuminoide
132.2 grăsimi
810.8 hydrocarbonate

Proporția cea mai bună de principii alimentare în rațiunea de întreținere este:

1 parte albumină, 0.5 grăsime și 4 părți hydrocarbonate.

Tot din observație și experiență s'a mai constatat că pe cînd viața este posibilă de și nu mult timp, cu o alimentație compusă exclusiv din albuminoide (căci aceste înlocuesc și pierderile de țăsut din organizm și se transformă și în energie), ea este imposibil de continuat cu o alimentație compusă exclusiv din grăsime și hydrocarbonate, lipsind complect albuminoidele. Un individ care s'ar nutri în acest din urmă mod, ar consuma din albumina organizmului său propriu, continuînd a înmagazina grăsime: „el ar muri de inaniție îngrășindu-se".

Reținem deci că *în ori-ce alimentație albuminoidele nu pot lipsi.*

Principiile alimentare enunțate mai sus se găsesc și în regnul animal și în cel vegetal. Observațiunea a arătat că albuminoidele rațiunei alimentare atunci sînt mai bine utilizate, cînd ele sînt luate din ambele regnuri în proporție de 40—50% din regnul animal și de 60—50% din regnul vegetal.

Unele materii alimentare sînt mai bogate în unele principii de cît în altele; așa pînea care conține albuminoide în mare cantitate nu conține de loc grăsime; cartofii cari au multe hydrocarbonate, nu conțin mai de loc albuminoide.

Iată composiția unora din cele mai principale materii alimentare la 100 părți:

	albuminoide	grăsime	materii neazotate	săruri	apă
Făină de popușoiu: (malaiu)	7—12	7—4	60—68	1.1	17.4
Făină de orz . . .	11.38	1.53	71.22	0.59	14.83
Făină de grîu. . .	10.21	0.94	74.71	0.48	13.37
Făină de secară .	11.57	2.08	68.61	1.14	13.71
orez	5—6.4	0.8—4	78—83	0.68	14.4
pîne	7.06	0.46	52.56	1.09	35.59
fasole bob	13.8—25	1.95	52.9—60.1	2.3—4	10—20
cartofi	1.3	0.15	20.0	1.0	76.0
carne de vacă (slabă)	20.71	1.74	0.46	1.18	76.37
lapte de vacă. . .	3.66	3.62	4.48	0.68	82.22
ou de găină. . . .	12.55	12.11	0.53	1.12	73.67
varză	1.89	0.20	4.87	1.23	89.97
salade	1.46	0.13	1.58	0.78	94.13

Nu toate alimentele introduse în organizm sînt asimilate și utilizate; o mare parte sînt date afară fără a fi fost întrebuințate, și aceasta mai ales cînd alimentația e vegetală. Popușoiul (porumbul) care este un aliment complect pentru-că conține în el cele 3 principii alimentare, nu dă albumină asimilabilă de cît 80% din quantumul ingerat; 20% se elimină prin fecale.

Albumina de origine animală însă, este aproape în totalitate absorbită.

Pînea și cu laptele conținînd împreună toate principiile alimentare și în suficientă cantitate și bune proporții, se poate trăi numai cu ele mult timp.

* * *

Acum după ce am enunțat aceste cîte-va noțiuni generale absolut indispensabile pentru buna luminare a chestiunei, să trecem la subiectul ce ne preocupă.

Experimentarea fiziologică asupra cîtor-va indivizi țarani, analisarea chimică a alimentelor ingerate de ei în un timp dat cum și a excrețiunilor lor, măsurarea cantității de calorie și de energie desvoltată de ei în acel timp, n'am făcut o—.Pentru întreprinderea unor asemene delicate și laborioase cercetări se cer instalațiuni speciale, cunoștinți tehnice apropriate și timp.

Asemenea cercetări sînt de resortul laboratoarelor de hygienă, și ele de sigur s'ar efectua în abondență, dacă cei 2 prea distinși savanți profesori de hygienă ai facultăților noastre de medicină ar avea la îndămînă laboratorii complecte. Dar dacă nu mă înșel nu li se pune la dispoziție de cît rudimente de laboratorii.

Am urmat deci calea empirică. Am adunat datele necesare brute, cantitățile de alimente consumate de grupuri de țărani; am calculat quantumul de principii alimentare conținute în ele, și am stabilit rațiunea zilnică pentru fie-care individ. Apoi am comparat aceste rațiuni cu cele medii ale popoarelor europene.—Țin să spun aice odată pentru totdeauna că toate datele asupra alimentelor sînt luate după noua și importanta lucrare a d-lui A. Gautier [1]).

In culegerea datelor brute am urmat două căi:

Prima: am luat un sat, satul meu natal [2]), care reprezintă mijlocia satelor; locuitorii săi nefiind prea bogați, nu sînt nici de tot săraci; ei sunt harnici și nu bețivi. In acest sat am stabilit cantitatea de alimente consumate într'un an, pentru fiecare familie. Cercetările mele s'au întins asupra a 40 de familii de toate categoriile, compuse din 150 de indivizi adulți (copiii de la 10 ani în sus, au fost considerați ca atare, căci ei muncesc de-opotrivă cu cei mari). Cantitatea totală de alimente a fost adu-

1). L'Alimentation, Paris, Masson & C-ie 1904, 2-e edit.
2) Căt. Arsura, com. Drănceni, jud. Fălciu.

nată, repartizată la 150 numărul inșilor, iar citul ieșit care reprezenta suma medie de alimente, consumată de un individ într'un an, a fost divizat în 365, număr ce reprezintă zilele anului și așa am căpătat *media zilnică* individuală de alimentație.

Trebuie să spun că rezultatele acestor cercetări se pot socoti mai curînd ca exagerate, căci țăranului nostru îi e rușine de sărăcie (n'a fost pe semne sărmanul totdeauna așa!) și toți îmi dădeau cifre care controlate cu amănunțime le găseam mai mari de cît cele reale.

A doua metodă care are avantajul observațiunei directe, a fost observarea exactă a alimentării a 5 familii [1]) compuse din 19 inși adulți, în timp de 2 zile de iarnă, una de frupt (dulce) și alta de post (sec).

Iată rezultatele:

Au consumat *zilnic* 150 de indivizi adulți din 40 de familii cîte:

1000 gr. făină de popușoiu (malai)
50 gr. „ „ orz
20 gr. griu sub diferite forme (fiert, bulgur-rișnit, colivă etc.)
25 gr. secară (sub formă de pine neagră)
4 gr. orez
20 gr. piine de tirg
10 gr. fasole bob
10 gr. fasole verzi (păstări)
1 gr. mazăre
65 gr. cartofi
40 gr. carne (din care 15 gr. de pasăre, 2. gr. de vacă, 15 gr. de porc, 3 gr. de oaie, 5 gr. de pește)
20 gr. lapte (o lingură)
5 gr. ouă (la zece zile un ou)
10 gr. brinză
50 gr. varză
10 gr. ceapă
45 gr. struguri (poamă)
5 gr. ardei
2 gr. unt de lemn
1 gr. zahar
30 gr. stevie, urzici și alte burueni de pe cîmp.
115 gr. moare de curechiu (zamă de varză)
800 gr. borș
250 gr. vin (regiunea este de podgorie)

1) Din com. Epureni, jud. Fălciu.

Deci introduce un ins într'o zi 2558 gr. alimente, din care licide fără valoare nutritivă 1165 gr. (borș, zamă de varză, vin), 1318 gr. alimente de origină vegetală (din care 1000 gr. sînt reprezentate prin porumb) și *numai* 75 gr. materii alimentare de origină animală.

Din cercetarea protocolului se observă ca amănunte demne de relevat că din cantitatea totală consumată de 54.000 kgr. porumb, 20.000 kgr. au fost cumpărate! Se mai observă că 20 familii compuse din 83 de inși n'au sorbit un strop de lapte în tot cursul anului, în această țară „eminamente agricolă"!.

Calculînd acum principiele alimentare ce conțin aceste alimente ingerate, vedem că din regnul vegetal se introduce:

114 gr. 298 albuminoide, 45 gr. 187 grăsime, 817 gr. hydrocarbonate iar din regnul animal:

11 gr. 51 albuminoide, 2 gr. 381 grăsime, 0 gr. 706 hydrocarbonate.

Adiționînd aceste cifre și scăzînd ceia ce organizmul nu utilizează, rămîn principii alimentare absorbite și intrebuințate zilnic de individ:

100 gr. 7 albuminoide, 42 gr. 812 grăsime, 793 gr. hydrocarbonate.

Am văzut mai sus că rațiunea normală *de intreținere* este:

107 gr. 3 albuminoide, 64 gr. 5 grăsime și 407 gr. 5 hydrocarbonate.

Adică în rațiunea alimentară zilnică a sătenilor observați de mine, față de cea normală *de intreținere*—albuminoidele sînt cu puțin în minus față de media mai sus enunțată, grăsimea este cu mult în minus (20 gr.), iar hydrocarbonatele sînt cu mult în plus. Vom vedea mai departe care este rostul acestei mari cantități de hydrocarbonate.

Să se noteze însă că pentru calculul nostru noi am utilizat toată materia alimentară și abia am ajuns numai la rațiunea de *intreținere*. Nu ne-a mai rămas material alimentar de loc disponibil. Insă noi am văzut mai sus că atunci cînd omul desfășoară o energie mare, rațiunea alimentară se dublează aproape; adecă rațiunea de muncă e de 2 ori mai mare de cît cea de intreținere. Ar urma deci faptul paradoxal că la țăranii noștri ambele rațiuni sînt egale.

In realitate însă rațiunea de intreținere (cea dată de noi mai sus) este cu mult mai mică, rațiunea de muncă ceva mai mare, nefiind însă nici una nici alta suficiente.

In cinci familii de săteni, compuse din 19 inși adulți s'a consumat în timpul cișlegilor (carnavalului) de iearnă, în două zile consecutive (una de dulce și alta de sec) următoarele cantități și feluri de materii alimentare:

22 kgr. făină de popușoiu
12 kgr. făină de orz
8 kgr. varză murată

1 kgr. pîne de casă
200 gr. ceapă
40 gr. grăsime de porc

Revine pe zi și de individ cite:

578 gr. făină de popușoiu
315 gr. făină de orz
211 gr. varză murată
26 gr. pîne de casă
5 gr. ceapă
2 gr. grăsime de porc

După declarațiile locuitorilor această bază de alimentare, e continuată în tot timpul iernii cu foarte mici excepții atît în zile de post cît și în zile de dulce[1]).

Calculate principiile alimentare conținute în aceste alimente, ne-ar veni ca rație alimentară zilnică de *întreținere*:

91 gr. 40 albuminoide, *30 gr. 84* grăsime, *622 gr.* hydrocarbonate.

din care scăzînd ceea ce nu se utilizează, ne revine ca rațiune *reală* utilizabilă:

73 gr. 40 albuminoide, *27 gr. 84* grăsime, *604 gr.* hidrocarbonate

Calculînd media rațiunei alimentare a primului grup observat, cu aceasta a acestui al doilea grup, obținem:

87 gr. 50 albuminoide, *35 gr. 326* grăsime, *698 gr. 500* hydrocarb.

Dacă acum comparăm ambele rațiuni de mai sus (a grupului I-iu și al II-lea) sau media lor, cu rațiunile de întreținere și de muncă a populațiunilor europene, observăm că albuminoidele sînt în *minus* față de *toate* rațiunile alimentare, că grăsimele sînt aproape cu *jumătate* mai puține, în rațiunea săteanului nostru; iar hydrocarbonatele sînt în rațiunea normală de întreținere a săteanului în plus (cam cu 200 gr.) și aproape egale cu cele din rațiunea de muncă a celorlalte popoare[2]).

Am văzut mai sus că numai albuminoidele sînt principii complecte, că ele pot pînă la un punct înlocui grăsimea și hydrocarbonatele, iar aceste din urmă cu nici un preț nu pot în-

[1]). **Arendașul satului e unul din Fișeri, care acum a luat moșia, ridicînd arenda de la 60 mii la 100 mii lei. Să ne așteptăm pe viitor ca această cantitate alimentară să fie și mai ră și mai mică.**

[2]). **In *Gautier* „L'Alimentation", la p. 623, găsim datele relative la rațiunile alimentare a pușcăriașilor din diferitele țări europene. Din ele rezultă că acolo *carnea*,—de la 40 gr. (în Franța și Prussia) până la 97 gr. (Anglia) în medie pe zi,—și laptele (în Anglia 678 gr. pe zi!)—formează hrana obicinuită a deținuților, cu toate că dînșii nu sunt siliți să muncească. Țăranului nostru,—care muncește din greu,—de sigur, acest regim de închisoare s'ar părea ca o viață de belșug fantastic!....**

locui albumina. Marea cantitate de hydrocarbonate ingerate nu poate deci înlocui albumina totdeauna în lipsă.

Care este deci rostul ei? Rostul ei este că organizmul neputînd trăi fără albuminoide el face toate sforțările să și-o procure; în materia alimentară consumată de sătean albumina e în mică cantitate, hydrocarbonatele în mare cantitate; pentru a obține deci albumina el e nevoit să ingereze cantități mari din acele materii să-și reție din ele albumina necesară și existentă, iar restul hydrocarbonatelor ce sînt peste trebuințele organizmului să le elimine neutilizate.

De aici decurge o muncă excesivă și inutilă pentru stomac și tubul digestiv în genere.

Dacă pe de altă parte ne gîndim—cum din cifrele prezentate rezultă—că nouă zecimi din albuminoide, aproape toată grăsimea și nouă zecimi din hydrocarbonate, sînt procurate organizmului de popușoiu, apoi nu e de loc exagerare cînd se spune că hrana țăranului e numai *mămăliga*; pentru ca organizmul să trăească numai cu ea, ea trebuie din motivele de sus să fie multă; și pentru a o digera el trebuie să consume cântități colosale de borș, zamă de varză, ardei, cari nu-s alimente ci *condimente* servind a excita stomacul la o muncă așa de grea.

Relele speciale și generale care curg de aice le vom vedea mai încolo.

Dar înainte de a vedea acele rele și înainte de a trece la alte considerente, să-mi fie permis, pe lîngă observațiile de grupuri descrise, a relata cîteva fapte asupra hranei ce se dă țăranilor de către proprietari și mai ales de către arendași, în timpul istovitoarelor munci agricole de vară.

Legea tocmelilor agricole, atît de vitregă pentru țăran în toate privințele, nu prevede nimic relativ la hrana ce arendașii sînt obligați să deie sătenilor; ea nu stabilește o rațiune alimentară minimă macar.

Dar ceea ce se petrece cu acești nenorociți săteni, cari-și vînd munca brațelor lor, și de multe ori viața, pe un mizerabil franc pe zi e îngrozitor!

Mai punîndu-se în considerație că marea majoritate a arendașilor sînt străini de neamul nostru, că deci nici măcar sentimentele de rasă și de umanitate nu i pot impiedică ci dimpotrivă îi ajută, a realiza maximul de cîștig, chiar din carnea și oasele țăranului pe care el le transformă în energie producătoare pentru dînsul (căci el nu-i înlocuește prin o bună alimentație pierderile)—din aceste considerații zic, mergem spre un fatal cataclism!

Dar să lăsăm să vorbească faptele: In zilele arzătoare din vara trecută m'am abătut pe la mașinele de trier și am cerut să văd hrana romînilor lucrători.

La un sat unde era un arendaș evreu mi s'a arătat, *mămăligă de făină de popușoiu îndoită cu făină de orz*, iar ca udătură, ca bucate, *chiperi verzi cu oțet*! și era doară zi de dulce și zi mare de vară dogoritoare, în care bieții oameni munceau din greu!

Intrînd după aceea în alt sat—alt arendaş evreu—(de alt-feliu pe aici numai speța asta există şi se 'ntinde mereu), văd o harabă ce ducea un mare bolovan de mămăligă tare ca piatra şi o putină de castraveți murați; era hrana pentru oamenii de la maşină în zi mare de vară şi zi de dulce!

Flăcăoanul de la boi îmi spuse'n taină „să vii domnule sara, că pentru sară are mămăligă amară ca fierea şi neagră ca pămîntul de-i e şi lui ruşine să ne-o deie ziua!"

Dar ceea ce mi-a stors lacrimi de durere, era o biată babă ce mergea repede-repede cu o ulcică'n mînă în urma harabalei; o opresc şi o întreb: ce ai mătuşică'n oală? „o-leacă de lapte mămucuță, cu păsat, îmi spuse ea, duc fetei la maşină la boer (?!), că nu poate săraca numai cu acritura din putina ceea!" Dar de sigur că boerul (?!) punea la socoteală şi-ncă cum mîncarea ce pretindea c'o da.

La o mare proprietate din Muntenia se aduceau lucrători flăcăi din munții noştri; ca să lucreze mai repede şi mai cu sporiu pentru proprietar, li se da lucrul cu bucata; hrana era aşa de proastă (borş cu burueni de pe cîmp şi mămăligă) că mulți din ei *s'au bolnăvit de dysenterie şi au şi pierit!*[1]). Culmea era însă că Sîrbii angajați ca lucrători pe aceeaşi proprietate aveau în rațiunea zilnică ½—1 litru lapte, pe cînd romînii nu! aşa de mult prețuim noi acest sînge romînesc atît de scump totuşi!

Şi cît cuprinzi zarea pe întinsul şesurilor şi plaiurilor țerei, aceste crime se petrec, şi fără vrere îți vin în minte sfintele şi dureros de adevăratele versuri, ale acestui Veniamin al poeților noştri:

«Iar cînd a fost în ceasul de amiază
«Şi le-au adus merindea lor amară
«Din pîne de neghină şi săcară,
«Ei stau sfîrşiți, cu ochii duşi departe
«In adîncimea zărilor deşarte»[2]).

* * *

Din cele ce preced rezultă că țăranul nostru se alimentează cu un regim exclusiv vegetal; regim vegetal rău echilibrat în care albuminoidele sînt înglobate în o mare gangă de hydrocarbonate; regim în care substanțele ce regenerează țesuturile (albuminoidele) sînt puține şi de proastă calitate; regim în care grăsimea producătoare de forță şi calorie este de asemenea în prea mică cantitate.

Rezultatele unui asemenea regim sînt întîi şi'ntîi o supraactivitate a tubului digestiv în genere şi a stomacului în special; acesta trebue biciuit, excitat cu acide (borş, moare) ardei şi al-

1). Ca medic de plasă în acele părți am constatat eu însu-mi faptul, —şi n'am putut decît să mă sbucium din cauza neputinții de a aduce vre o îndreptare.

2). *Octavian Goga*,—„Clăcaşii."

coolice ca să poată mistui acea mare cantitate de alimente. După supra activitate vine hypo-activitate; viciare a secrețiunilor, distensiune a păreților organului, inflamație a peliței (mucoasei) lui interne, etc. acestea fac că mai toți țăranii să vaetă de stomac. Vătămătura, leşinul de dimineață, durerea la lingureă, jigul, jigăraia, arsura la stomac, sînt simptome ce nu lipsesc la nici un sătean[1]).

In al doilea rînd, organizmul uzîndu-se necontenit şi nereparînd pierderile prin o întrebuințare de cantitate şi calitate suficientă de albuminoide, vine decăderea organizmului, slăbirea valorei fizice a fiecărui individ, *îmbătrînirea precoce*; fapt iarăşi observat de cei ce trăesc la țară, şi vrau să aibă ochi de văzut; femeile la 30 ani au fața de 50 şi vlaga tot aceiaşi; bărbații au fața trasă, galbenă, zbîrcită şi pămîntoasă. Acela care a zugrăvit flăcăi romîni rumeni şi muşculoşi în timpurile prezente, a făcut un rău serviciu țărei. Majoritatea sînt debili şi statisticele medicilor recrutori o dovedesc cu prisosință. De la asemenea organizme decăzute, vine şi progenitura putredă, şi din aceste amîndouă cauze, mortalitatea mare şi slaba rezistență şi a adulților şi a copiilor.

In al treilea loc nepotrivita combinare a hydrocarbonatelor şi cantitatea mică de grăsime izvor al căldurei şi al energiei face primò: slaba rezistență a indivizilor la intemperiele iernei şi a schimbărei anotimpurilor (hainele şi combustibilul insuficiente neînlocuind grăsimea absentă), şi cu mult mai important, secundò: *micşurarea considerabilă de cantitate şi de calitate a muncei naționale*. Faptul acesta, şi mai ales acest fapt, a fost observat de toți cîți trăesc la țară.

Iar ca culme a ingratitudinei celor ce nu fac nimic pentru existența şi tăria acestei țări, pătura noastră de suprapuşi, n'a găsit altă explicație a acestei mici cantități de muncă de cît aşa numita: *lene a țăranului*. Nu am destule cuvinte de revoltă pentru iscoditorii unei asemenea explicații, şi nu le voiu răspunde de cît cu vorbele unui țăran:

„Leneşi, domnule, zici? D'apoi cine ară, cine calcă ogoarele de mii şi mii de ori, cine seceră, trecînd prin mîni toate firele grîului, aceste lanuri cît le cuprinzi cu ochii? Noi doară, nu Dumnealor!"

La dreptul vorbind e o adevărată enigmă încă, cum cu aşa de sărace mijloace de energie la disposiție, ei dezvoltă o muncă atît de considerabilă!

Dar să nu ne înşelăm! Mult nu putem dură. Vegetarianizmul nu e compatibil cu o viață activă şi energică. El e bun

1). Aceste simptome n'au scăpat observației nu numai a medicilor, dar şi a profanilor. Aşa autorul monografiei com. Bragadiru, care a văzut aşa de bine toate lucrurile, le-a notat şi el şi a propus să se aprovizioneze primăriele cu o cantitate suficientă de bicarbonat de sodă, pentru a mai alina durerile, de sigur până cînd ne vom gîndi a începe marea operă de schimbare şi ameliorare de regim alimentar al țăranilor.

pentru popoarele înapoiete, pentru călugări și anachoreți, nu pentru un popor care caută să-și facă loc între popoarele civilizate ale Europei prin putere de gîndire și putere de muncă.

Că așa este se poate vedea și din aceea că hrana popoarelor civilizate ale Europei și Americei nu este exclusiv vegetală. Aceste popoare au trăit în trecutul depărtat, cum trăesc țăranii noștri astăzi.

In adevăr;

„In acest ceas popoarele cele mai active, cele mai între-„prinzătoare, sînt acele care mănîncă mai multă carne" zice Gautier.

Carnea și extractele sale sînt excitanți ai centrilor trofici ai nutriției; acest act se face mai intens și mai bine sub influența ei, zice acelaș autor.

Pe cînd Romînul consumă 10—12 kgr. carne, după observațiile noastre, pe an, Francezul consumă 38 kgr. lucrătorul englez 59 kgr. și Parizianul 98 kgr. pe an!

Pe cînd Romînul consumă în medie cel mult 4 litruri de lapte pe an, Englezul consumă 40 și Francezul 60 de litruri!

„Cantitatea de consumare a cărnei s'a ridicat pretutindeni „în Europa cu bogăția și activitatea modernă. Inainte de Re-„voluție țaranul francez aproape nu consuma carne. Cel mult „el tăia un porc pe an". (Taine. Origines de la France contemporaine citat de Gautier în op. cit. p. 149).

Dar, fapt de o importanță mare și de o gravitate neliniștitoare, atît pentru cei care citesc trecutul poporului romînesc sub toate fețele lui (nu numai sub cea artistică și războinică), cît și pentru cei cari caută cinstit să pătrundă tainele prezente ale vieții poporului, pentru ca apoi să-și arunce dreaptă ochire în viitor, vrau să relevez acum.

Oare în trecutul neguros al poporului romînesc, și în cel mai puțin neguros, cel hăt încoace aproape de noi, *așa s'au hrănit țăranii?*

Răspund cu tărie: **Nu.**

Vitejia și bravura noastră din trecut nu puteau să fie rezultatul unui astfel de regim. Răsboinicii acelui Mare Ștefan plecau la drumul greu și primejdios al bătăliei nu numai cu buzduganele lor ghintuite și cu săbiile lor ascuțite.

Pinișoara cea de grîu ședea la desagă și brînza unsuroasă a oilor de munte și de șes, zăcea la trăistioară. Laptele și brînza acelor vremi de păstorie ne-au asigurat dăinuirea printre nații și libertatea noastră. Mămăliga și cu ceapa acestor vremi de „mare agricultură" și de „modernă organizație" ne vor aduce pieirea dintre țări, și subjugarea la străinii cei din afară, sau la cei oaspeți ai noștri din lăuntru cari în loc să se transforme în frați se transformă în opresori ai noștri!

„Brînza e o garanție de independență pentru popoarele ce „o posed", a zis Moleschott. Dovadă Elveția, Țările de jos și Danemarca.

Nu am documente concrete pentru a demonstra cum să hrăneau în trecut țăranii; dar aserțiunea mea o sprijin pe o serie de deducțiuni teoretice și pe o serie de fapte practice observate.[1])

Mai întăi de toate nu intrasem pe acele timpuri în curentul popoarelor europene; legăturile de comerț între ele și noi erau restrînse și se întindeau asupra unui număr limitat de materii. Pe atunci, ouăle găinilor noastre, grîul nostru, rămîneau și se consumau pe loc, nu mergeau să alimenteze pe locuitorii capitalei Engliterii.

Apoi Statul cu organizarea sa nu luase o desvoltare atît de prodigioasă, și cu toate necazurile timpului, se cereau cu mult mai puține sacrificii de la țărani, și cele ce se cereau, erau intermitente; acum să cer mari și în mod constant; țăranii trebuie să-și rupă bucățica din gură, să-și scadă bunul traiu și să satisfacă tuturor acestor cerințe.

Pe urmă sătenii erau mai bogați; în ori-ce caz aveau la dispoziție mai mult pămînt de lucrat, și pămînt nesăcătuit, și mai ales aveau la îndămînă mai multe pășune și deci fiecare putea ține mai multe vite cu lapte. Nu neg că bogăția țărei în general a crescut, dar afirm că bogăția medie, cel puțin în materii alimentare de valoare, a fiecărui țăran în parte, a scăzut!

Fac apel pentru aceasta la memoria tuturor oamenilor mai bătrîni, să răspundă dacă nu e așa. Eu însu-mi care nu mă număr încă printre cei bătrîni, îmi aduc aminte că în copilăria mea

1). Cînd am scris aceste rînduri nu cunoșteam încă datele statistice publicate de dl. C. S. în articolul „Foametea constantă și chestiunea agrară" (Cronica internă) din No. 1 al „Vieței romînești"

In acel articol dl. C. S. calculează cifre mijlocii pe perioade de cinci ani (spre a se compensa variațiunele din cauza deosebirei de recoltă),—deducînd din producerea totală a porumbului cantitățile exportate,—cît rămîne pentru consumația internă,—împărțind apoi aceasta după numărul populațiunei, ajunge la următorul rezultat:

A N I I	Producția în vagoane	Export în vagoane	Consumația internă în vagoane	POPULAȚIA	de cap de populație în kgr.
1876	125,000	26,000	99,000	4,300,000	**230**
1886—1890	157.000	60,000	97.000	5.000,000	**194**
1891—1895	158,000	72,000	86,000	5,500,000	**156**
1896—1900	160,000	70,000	90,000	6,000,000	**150**
1901—1903	192,000	102,000	90,000	6,300,000	**146**

„Așa dar—spune dl. C. S.,—de trei-zeci de ani, din an în an, cu o „regularitate înspăimîntătoare, consumația porumbului pe cap de populație „s'a tot micșorat. De la **230** kgr. pe cap de populație în 1876, ea scade „la 1886—1890 la **194** kgr., la **156** kgr. în 1891—1895, la **150** kgr., în „1895—1900 și ajunge numai **146** kgr. în perioada 1900—1903" („Viața Rom." No. 1, p. 153).

Aceste *cifre pozitive* confirmă deducțiunele mele de mai jos.

una din ocupațiile cele mai de căpitenie era dusul și adusul vacilor la și de la marea cireadă strînsă la poarta țarinei.

Cu dispariția pășunelor, de zeci de ani și cireada a dispărut și vacile rari ce se mai găsesc ici cole prin sat, sînt păscute cu funia de coarne, de băeței, pe marginele drumului, singurul imaș rămas!

Un moș bătrîn care-și adăpa boii la fîntîna din poarta casei noastre, îmi spunea acum cîți-va ani:

„Ei dragul moșului, cînd eram eu ca matale, aveam noi „multe vaci cu lapte; dar și locurile erau largi; le dădeam drumul pe cîmp dimineața și tocmai sara veneau acasă ele singure, cu picioarele galbene pin'la genunchi, încărcate de mana „ierbii înflorite! (polen). Acum nici o gîscă n'ai unde s'o ții"

Nu zic că trebuia să rămînem la timpurile trecute, dar în vîltoarea dezvoltării noastre trebuia să ne asigurăm ca laptele și brînza să nu dispară din hrana susținătorilor noștri a tuturor, căci ele dispărute sprijinul și libertatea noastră va dispare.

Dl. A. Gădei în recenzia d-sale asupra operei d lui Haret „chestiunea țărănească" ne spune că înainte de 1864, fiecare proprietar era *dator* să deie fie-cărui cap de familie o falce de pămînt (aproape 3 pogoane) pentru întreținerea lui și a celor ai săi; dacă proprietarul nu avea, era obligat să-l treacă pe moșia altui proprietar care avea de unde să-i deie. Astă-zi avem cîte-va sute de mii de țărani fără o palmă de pămînt! E firesc ca cei mai de demult să se fi hrănit mai bine de cît cei de astă-zi.

Unul din cei mai fervenți apărători ai sătenilor, spunea dăună-zi în cameră:

„La 1850 condițiunile de muncă erau mult mai bune; a„tunci țăranul avea de muncit pentru proprietar 25 de zile pe an pe cînd acum are de muncit 75 de zile. «In județul Vlașca pentru 7½ «pog. pămînt, țăranul trebuie să muncească proprietarului 150 zile.»

Las' să se judece dacă traiul și hrana celor de atunci, nu erau mai bune de cît al celor de azi.

In sfîrșit un fapt ce cade zdrobitor în favoarea tezei susținută de noi este mersul uriaș de progresiv al pellagrei, în ultimele decenii.

Această hydră devorantă a neamului nostru, întinsă de 10 de 100 de ori mai mult de cît spun statisticele oficiale, este rezultatul, după părerea hygieniștilor noștri eminenți, nu numai a hranei cu porumb stricat, ci și mai ales a unei hrane lipsite de principii animale, și compuse din rău alcătuite elemente vegetale!

Progresarea ei este termometrul, este indicatorul cel mai bun al *întîrzierii* alimentațiunii săteanului nostru!

* * *

Dacă deci în trecut lucrurile au fost alt-feliu, cari sînt atuncea cauzele, cari au provocat, întrețin și dezvoltă întrebuințarea unui așa nenorocit regim alimentar de către sătenii noștri?

Două cauze de o importanță capitală:

Sărăcia necontenit crescîndă a țăranilor și *Ignoranța* dacă nu progresindă, cel puțin staționară a sătenilor, în chestii de alimentațiune, ca și de alt-feliu în tot felul de chestii;

și alte două cauze de o importanță nu mai puțin mare:

Practicele religioase greșite și vătămătoare și *nesuficientul control*, sau *totala lipsă, de control al statului* în *materie alimentară pentru săteni.*

Să analizăm în scurt, rînd pe rînd aceste cauze:

Sărăcia face pași uriași de progres în masa țărănimei noastre [1])

Așa este știut că vr'o 10—20 ani înainte fiecare sătean își tăia porcul lui (ca țăranii Franceji înainte de revoluție; vezi mai sus). Ei bine, anul acesta în județul Fălciu din *16.400* capi de familie, numai *6173* au tăiat porc de crăciun, restul nici n'au gustat (de sigur țăranul Francez din evul mediu trăia mai bine).

Prin lipsa de ima-uri și neînlocuirea lor cu nutrețuri artificiale, producția și consumația laptelui și a derivatelor lui s'a redus aproape de zero.

Laptele este așa de puțin, că nu se poate întrebuința nu ca aliment, dar nici ca medicament! Noi medicii rurali cunoaștem această chestiune mai bine ca ori cari alții. Principala noastră dificultate în combaterea epidemiilor de febră-tifoidă și de scarlatină, este tocmai lipsa laptelui!

Chiar anul acesta în com. Păhnești, unde am avut epidemie întinsă de febră tifoidă, din 300 capi de familie *numai 7 aveau vaci cu lapte* și aceștia aveau copii cari-l consumau, așa că tificii rămîneau fără; prin satele dimprejur aceeași bogăție era.

Intr'un rînd funcționarii sanitari superiori sfătuiau lactoza (un produs farmaceutic care există în laptele natural) în locul laptelui; lactoză de la spiterie, nu lapte din șitar; și aceasta într'o țară foastă de păstori și actuală de agricultori;

E dureros și e revoltător!

In com. Epureni (citată și mai sus), *convalescenții* tifici din vara trecută, n'aveau altă hrană de cît *turtă de orz* coaptă 'n vatră, fără alt ingredient! (Sf. Ilie Tesviteanul în pustiu o ducea mai bine, căci lui îi adusese îngerul o azimă albă de pîne și un ulcior de apă răcoroasă!). Dar cu introducerea orzului în alimentația obișnuită a țăranilor noștri (înainte se întrebuința numai la foamete) țăranii noștri se scoboară în scara zoologică; ei intră în rîndul erbivorelor; frumoasa specie hyppică a d lui Marghiloman de sigur se hrănește mult mai bine, de cît 4 milioane de locuitori ai acestei țări; ea mai are și avantajul de a avea stomacul apropriat pentru acest regim; pe cînd natura neprevăzătoare de data aceasta, n'a prevăzut și pe țăranii noștri cu un asemenea stomac!

[1]) Și în această privință vezi articolul d-lui *C. S.*, citat mai sus („Viața rom.", No. 1).

Ignoranța în general pe lîngă că e mare cauză a sărăciei, dar în special ignoranța în tot ce privește materiele și regimurile alimentare, valoarea nutritivă a diferitelor elemente, precum și rostul unei bune alimentațiuni, face ca chiar familiile cu oarecare îmbelșugare să se hrănească prost. Din analizarea budgetelor, familiilor țărănești, observate de dl. A. Gădei, în monografia comunei Bragadiru se vede clar că mijlocașul cheltuește pe zi pentru hrana individuală 33 bani, pe cînd fruntașul 31 bani; este de sigur aice o neștiință a tuturor punctelor de sus, din partea fruntașului care dispunînd de mai mult, ar putea să se hrănească mai bine.

Dar mai mult, necunoașterea valorii alimentare a diferitelor elemente, face că țăranii azvîrl elemente de mare valoare pe lucru de nimic, dau aur lucitor pe aramă ruginită; așa cine nu știe că ouăle se dau pe covrigi, pe bomboane, pe pește sărat; apropo de acest din urmă schimb nu mă pot reține de a nu relata următoarea scenă:

Căutam bolnavii de pojar din Vîrteju-Nefliu jud. Ilfov, în primăvara lui 1904; la o casă văzui cinci copilași, fiecare cu cîte un dărăb de mămăligă 'n mînă, întingînd cu precauție într'o strachină cu sărămură și un mic chitic de pește sărat. Era zi de dulce. Intreb pe mama copilașilor, ce ai dat pe pește. Nouă ouă, domnule doctor îmi răspunse ea. [Nouă ouă conțin *96 gr. 47* albuminoide și *54 gr. 50* grăsime, pe cînd chiticul de pește care n'avea mai mult de *100 gr.*, conține *18 gr. 90* albuminoide și *16 gr. 81* grăsime]. La întrebarea mea, că de ce nu le-a dat mai bine ouăle să le mănînce, ea-mi răspunse: vezi, în strachina ceea inting toți, dar în ouăle fierte n'au unde să întingă. Și s'ar părea că are dreptate. Dar la ripostarea mea că cu o lingură de untură și cu acele ouă putea să facă o strachină mare de jumări (scrob), unde să întingă de două ori atîția copii, ea strînse din umeri, iar eu răspund: iată unde duce *ignoranța*. De alt-feliu nu-o învinuesc pe ea.

Practicele religioase greșite. Ințeleg prin aceasta, în privința alimentațiunei, căci de ea mă ocup, numărul mare de posturi și de zile de post, precum și reaua lor așăzare. Postul cel mare așăzat la sfîrșitul iernei și la începutul primăverei, epocă de schimbări frecvente de temperatură și de început de munci agricole, este un adevărat fioros Minotaur al neamului nostru. Iată un tablou comparativ, pe o serie întinsă de ani, și pe luni, care demonstrează, că din 100 de morți, într'un an, cea mai mare procentualitate o prezintă luna Martie, și Martie, este știut, niciodată nu lipsește din post.

No. curent	LUNA	ANII 1870—75		ANII 75—79		ANII 80—84		ANII 1885—89		ANII 90—93		ANII 94—97		Media dela 70—97		Media generală *)
		B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	
1	Ianuar	5.43	4.54	5.60	4.89	4.62	3.96	4.89	4.38	5.50	4.92	5.22	4.73	5.19	4.55	9.75
2	Febr.	5.44	4.78	5.37	4.77	5.13	4.45	5.12	4.61	5.06	4.59	5.22	4.75	5.23	4.65	9.88
3	*Martie*	*5.71*	*4.91*	*5.88*	*5.27*	*5.60*	*4.96*	*5.68*	*5.22*	5.25	4.82	*5.38*	*4.95*	5.57	*5.02*	*10.59*
4	April	4.22	4.08	4.70	4.15	4.98	4.45	4.92	4.49	4.33	4.03	4.55	4.28	4.70	4.25	8.95
5	Mai	3.51	3.13	3.44	3.14	4.31	3.93	3.71	3.67	3.22	3.07	3.62	3.35	3.70	3.40	7.10
6	Iunie	2.96	2.56	2.74	2.47	3.60	3.27	3.24	3.04	2.87	2.63	3.08	2.85	3.09	2.82	5.91
7	Iulie	3.59	3.06	3.29	2.99	4.12	3.68	3.62	3.33	3.34	3.10	3.48	3.22	3.58	3.24	6.82
8	Aug.	4.31	3.88	5.53	3.70	4.48	4.06	4.04	3.79	4.23	4.02	4.00	3.75	4.19	3.87	8.06
9	Sept.	4.01	3.58	4.12	3.81	3.80	3.40	3.76	3.45	4.10	3.90	3.76	3.57	3.92	3.62	7.54
10	Oct.	4.09	3.58	4.08	3.73	4.30	3.76	4.00	3.63	4.38	4.09	4.15	3.89	4.17	3.78	7.95
11	N-bre	4.38	3.91	4.33	3.85	4.04	3.66	4.18	3.86	4.50	4.17	4.61	4.35	4.33	3.95	8.28
12	D-bre	5.24	4.51	5.11	4.41	3.88	3.43	4.80	4.36	5.07	4.61	4.72	4.40	4.77	4.27	9.04

O probă mai zdrobitoare despre influența nefastă a postului în genere și a celui mare în special, asupra poporului rominesc, nici nu se poate da.

In acel timp, în care organizmul tocmai trebue să se nutrească mai bine, pentru a rezista muncei și schimbărei de climat, tocmai atunci 50 de zile'n șir, el este alimentat numai cu mămăligă, zamă de varză și hrean! Și untdelemnul e interzis! Un asemenea soiu de post nu e cunoscut nicăiri și cînd citeam că documentatul Gautier socotește ca post *ortodox*, postul cu ouă și cu lapte, zîmbeam dureros nu de ignoranța autorului în ale noastre practice igienico-religioase, ci de barbaria neimaginabilă în care trăim.

Introduse din țări cu climat și condiții de traiu deosebite de ale noastre, posturile sînt exotice la noi. Și cum esența religiei creștine ortodoxe nu stă în posturi, cred că e cel puțin indolență vinovată, față de existența neamului, neluarea de măsuri imediate, pentru îndulcirea acestui riguros regim, — sau cel puțin, pentru înlăturarea exagerărilor.

Să nu se compare viața monahilor cu aceea a sătenilor; cei întăi consumă mult lapte și nu muncesc de loc; cei de-al doi-

*) Dr. Kaminsky. Bulet. gen. al Dir. gen. a serv. sanitar an XVII. N. 1 p. 18.

lea muncesc foarte mult și nu consumă lapte de loc; și e mare diferență.

Se obiectează că și-așa țăranii mănîncă post și în zilele de dulce, căci n'au ce. In parte faptul, cu toată tristeța ce conține'n el, e adevărat. Chiar eu am dat mai sus exemple.

Dar nu mai puțin e adevărat,—că cifrele de mai sus, relative la creșterea mortalității în timpul postului mare, ne arată, că „excesele" acestea trebuesc combătute.

Neluarea de măsuri de control, sau neeficacitatea celor ce se ieau, a alimentațiunei sătenilor, este încă una din cauzele întreținerei unei rele alimentațiuni.

In adevăr, am arătat mai sus că legea tocmelilor agricole nu prevede nimic în privința hranei ce arendașii și proprietarii sînt obligați să deie în cel puțin 3 luni de vară! Consecvențile nenorocite ale acestei neprevederi a legii s'au văzut acolo unde am tratat despre hrana țăranilor la muncile agricole.

Regulamentele existente în privința prohibițiunii porumbului stricat, nu se aplică, după cum însuși Dr. Felix fost mult timp Director general al serviciului sanitar, constată [1]).

* * *

Din largul tablou prezentat de noi, cîte-va părți se desemnează în relief izbitor, cîteva noțiuni reiese clare și limpezi ca lumina zilei.

Reiese că cu modul de hrănire vegetarian și vițios al poporului nostru, a marei lui mase, nu putem aspira la un viitor strălucit. Sîntem puțini, trebue ca fiecare individ să reprezinte un quantum de energie fizică și psihică superioară, pentru a alcătui un solid și trainic popor democrat, în care fiește-care să știe a mînui bine și sapa și condeiul. Acea energie superioară însă se capătă din o hrană bună. Cum ne hrănim noi însă, nu putem sta mai sus de cît populațiile nenorocite ale Indiei. Căci: „La indivizi, sau la populațiuni rău hrănite, nu trebuie să pretinzi „activitate intelectuală, muncă grea și continuă, nu trebue aș- „teptat de la acele popoare o energie necontenit desfășurată, nici „mai ales acea rezistență la cauzele de degradare, din care re- „zultă o îmbătrînire precoce. Procurînd o muncă suficientă, *excesivă* „chiar în unele perioade, acești sărmani, neîndestul nutriți, se „moleșesc într'un fel de trîndăvie și de vis, și se tocesc mai mult „sau mai puțin repede. Cu acele regimuri insuficiente omul se „istovește repede și dispare la o vrîstă mijlocie, la care lucră- „torii bine nutriți ai marilor tîrguri civilizate, cu toate obiceiu- „rile vițioase pe care le permite și le aduce civilizația, mai au „încă mulți ani de trăit."

Mai reiese dacă nu din documente scrise, dar din fapte auzite și văzute, că de cîte-va decenii încoace, regimul alimentar al oamenilor muiți ai țării merge într'o progresie geometrică spre regimul alimentar al vitelor. Au ajuns deja la orz în timpuri normale, pe cînd înainte recurgeau numai în grele timpuri de foamete. Apoi pellagra, acest cauchemar național, își zbîrlește din ce în ce mai mult capul său de furie.

Mai reiese că soluțiuni grabnice, trainice și practice se impun de realizat imediat, alt-feliu ne *stingem de pe fața pămîntului*. Pierim, mai ales că în Moldova are și cine să ne iee locul.

* * *

Chestiunea aceasta a soluțiunilor, a remediilor, este atît de grea, importanța ei atît de mare, în cît nu-mi voiu lua îndrăzneala de a cerca măcar rezolvirea ei.

Trebuie timp, activitate inteligentă, și energie practică, a tuturor gînditorilor de bine, a tuturor oamenilor de acțiune și de inimă, ai acestei țări, pentru ca ea să fie rezolvită. Voiu atinge-o deci numai în marile ei liniamente.

Dar mai înainte de aceasta, mă voi ridica cu energie împotriva acelora care tind a se înlocui laptele de vacă și de oaie, cu care ne am ridicat între popoare, prin laptele de Soja. Asemenea propuneri și încercări sînt făcute pentru a păstra o situație rea, pe care noi dimpotrivă trebuie s'o schimbăm ca nefiind în folosul neamului. De alt-fel să știe apărătorii Sojei, că Japonejii consumatorii ei de veacuri, de cînd au început a intra în rîndul popoarelor civilizate ale lumii, își animalizează hrana. Ei întrebuințează acum o mai mare cantitate de carne și grăsime de cît în trecut.

Și apoi această propunere n'a putut porni de cît de la niște profund necunoscători ai țăranilor; cultura și mai ales prepararea Sojei este grea și mai ales este *nouă*; greutățile de traiu actuale ale țăranilor, lipsa lor de educație practică agricolă, face că ei nu pot bine cultiva plantele ce le cunosc de sute de ani, și acelea destul de folositoare, necum plante noui ce căutăm a introduce noi acum.

E în adevăr o mare dovadă de naivitate chiar, numai începutul acelei campanii a Sojei!

Nu mă voi încumeta apoi, să alcătuesc o rațiune alimentară științifică pentru țărani, și să li-o recomand; mi s'ar părea în starea de astă-zi a lucrurilor, cel puțin o ironie jignitoare la adresa lor.

D. Profesor Babeș, cunoscutul nostru savant, făurește un mic catechism sanitar [1]) și printre altele povățuește pe țăran ca în timp de odihnă să consume zilnic și de individ:

1). Asupra cauzelor de neaplicare vezi: Felix. Raport general asupra igienii publice și serviciului sanitar al regatului Romîn, pe anii 1896—1897.

1). Buletinul Direcțiunei Generale a serviciului sanitar anul XVI No. 13 și 14 p. 269.

800 gr. mămăligă
200 gr. fasole
50 gr. brînză
¾ kilo lapte, și
100 gr. pește

Totul nu costă, zice d-sa, de cît *numai 40 de bani*. Iar pentru zilele de muncă, rațiunea e ceva mai mare; ea nu costă de *cît numai 60 bani*, pe zi și de individ. Să consume așa, și neamul se va regenera. Las de-o parte că rațiunea pentru timp de odihnă (de întreținere) păcătuește prin lipsă de albumină și mai ales de grăsime, necompensată prin hydrocarbonate, dar mă opresc la preț. *Patru-zeci și șase-zeci de bani pe zi și de fie-care ins, numai pentru mîncare la țărani, in timpurile prezente ?...*

Am cercetat bogata monografie comunală, a d-lui Gidei. D-sa la budgetul familiilor țărănești face aparte și budgetul hranei. Și de acolo se vede că fruntașul, cheltuește pe zi și de ins pentru hrană 31 bani, mijlocașul 33 bani (și asta în toate zilele anului și cele de neactivitate și cele de obositoare muncă), iar codașul 11 și 12 bani! Și 75% din săteni sînt codași.

In grupurile observate de mine, cei din primul grup, consumă pe zi și de individ 20 de bani, iar cei din al doilea grup, o să vă minunați: *cinci bani și jumătate pe zi!*

De unde să complecteze ei, materiile alimentare pînă la fabuloasa sumă de 40 și 60 de bani! Aceasta d. profesor nu ne-o spune. Trec săptămîni de a rîndul în cari nu găsești 5 parale în casa unui sătean!

A-l sfătui să consume 40 și 60 bani pe zi, cînd el consumă și nu poate consuma de cît 5 sau 10 bani, îmi pare că samănă cu acțiunea acelei regine care sfătuia poporul pieritor de foame, ca în lipsă de pîne să mănînce cozonaci!

Voiu căuta deci să urmez pe alte cărări. Și voiu începe cu *abolirea practicilor igienico-religioase vătămătoare*.

Aș întreba mai întîi ce se opune, mă rog, ca Sinodul Bisericei noastre autocefale, să nu reformeze posturile? Apoi dacă am trăit o mie de ani sub un regim transportat de la Greci, greșit la noi, apoi să continuăm totdeauna a trăi așa?

Oare Biserica noastră nu e susceptibilă de evoluții? Toate Bisericele din lume au evoluat, și încă în dogmele lor fundamentale, a noastră nu poate evolua nici măcar în forme? Căci de fondul credinței nimeni nu s'atinge. Olandejii în veacurile trecute, au suprimat dintr'un condeiu toate sărbătorile ca să-și poată construi diguri de apărare a țării împotriva mării; noi, să nu suprimăm sau măcar să nu îmblînzim posturile ca să apărăm țara de peire? Cum voim oare ca Evreii cari trăind cu noi, n'au nici un post și consumă carne cușer, să nu ne domine? Se va zice de fanatici—dar eu nu știu să fi existînd chiar printre capi—mai bine să piară neamul, credința să rămîie. Bine, de cît esența credinței nu stă în posturi ci în *binele aproapelui*; aceasta e marea doctrină a Creștinizmului dinaintea căreia bagatelurile de post și altele asemenea trebuiesc să dispară!

Se va mai zice că țăranul confundînd religia cu posturile însă-și, se va produce prin suprimarea lor o adîncă jignire a sentimentului religios. Eu nu văd aice de cît un folos pentru Biserică, căci cu acest mod ei vor fi scoși din rătăcire și aduși la urmarea adevăratelor dogme.

Și apoi orice schimbare a unei stări de lucruri, jignește pe cineva; de aici însă nu sîntem îndreptățiți a ne petrifica în o stare nenorocită.

Eu cred că ceea ce a lipsit pînă acum pentru rezolvirea favorabilă a acestei chestiuni, n'a fost o încăpățînată rezistență a Bisericei, ci lipsa de o activă, energică și pricepută cu cumpătare intervenție, a conducătorilor țărei noastre și ai neamului nostru către acești blajini prelați. Pe viitor se cere—începutul fiind deja făcut—o mai stăruitoare intervenție a Direcției Sanitare căreia îi incumbă în prima linie această datorie, și un mai puternic sprijin al celor-lalte puteri și această suprimare mult dorită, în interesul hygienii se va face. Atunci sigur vom scăpa de marea mortalitate a lunei Martie.

Un alt factor de o mare importanță în îndrumarea spre bine este de sigur *educarea maselor în privința unei alimentațiuni raționale, posibilă cu mijloacele de care ele actual dispun*. Am arătat deja că mijlocașul d-lui Gidei se nutrește mai bine de cît fruntașul; cel întîi cheltuind 33 bani, cel al doilea 31 bani pentru hrana zilnică și de ins; e de sigur aice un vițiu, o neștiință în ale alimentării, a fruntașului, care dispunînd de mai mult s'ar putea hrăni mai bine.

Dar cine să facă această educație? Par-că aud invariabilul răspuns: preotul și învățătorul. Pe spetele acestor doi factori și mai ales a celui de-al doile se obișnuește a se pune toată opera de civilizare a satelor noastre. Se uită că acești sărmani campioni ai civilizației, au prea mult de lucru, se uită că cu o mizerabilă leafă de 80 lei lunar ei nu pot să facă operă de uriaș; se mai uită că ei nu pot fi enciclopedic pregătiți pentru toate ramurile de activitate omenească; și se mai uită apoi că de și sînt corpul care cel mai mult a contribuit la ridicarea săteanului, totuși nici ei nu sînt toți, ceea ce ar trebui să fie!

Cît privește despre preoți, aceștia în noua cale de desvoltare a țărei noastre, și în epoca în care trăim, au fost și continuă a fi ast-feliu formați, că prea puțin se poate compta pe ajutorul lor în marea campanie de civilizare a satelor.

Moașa rurală și agentul sanitar al căror ajutor încă s'ar putea invoca de cei necunoscători ai lucrurilor, abia sînt în stare —dacă sînt— să îndeplinească atribuțiunile lor regulamentare. Educațiunea lor nu este de așa natură ca ei să înțeleagă și să priceapă un rol mai înalt general, pe lîngă cel special pe care-l au, în mijlocul populațiunei rurale. De alți factori nu mai menționez, căci nici nu sînt.

Unde trebue atunci să ne îndreptăm privirile? Trebue să ne creăm personal ad-hoc, nou, pregătit cu cunoştinţe practice, utile în viaţă, sau să le complectăm pe cele ale personalului existent.

Baza chiar a educaţiunei şcolare atît de oraş cît şi de sat trebue schimbată. Reposatul Dr. Felix, care era un adînc cunoscător al chestiunilor ţărăneşti, nu de mult scria: „Are un rol învăţătoarea rurală, care trebuie să înveţe pe fetele ţaranilor economia casnică, „care trebuie să le arăte cum se pot găti cu puţină cheltuială, bucate „hrănitoare şi variate, cum se poate ţine bine gospodăria casei, „fără a se întrece modestul budget al unei familii de ţăran, şi „această învăţătură este cu mult mai importantă, de cît regu„lile de gramatică, care ocupă o parte largă, din programul şcoa„lelor rurale [1]."

D. Spiridon Popescu în importanta sa lucrare „Contribuţiuni la munca pentru ridicarea poporului" ne arată că nu e nici o deosebire între felul de viaţă, de hrană şi de gospodărie a unui ţăran care ştie carte, de a unuia care nu ştie. Dovada cea mai vie că ceea ce a învăţat în şcoală n'a fost pentru perfecţionarea modului său de traiu, singurul rost al învăţăturei de alt-feliu, pentru el.

Profesorul Dr. Manolescu în două broşuri de curînd publicate, asupra chestiei ţărăneşti, ridiculizează cu o ascuţită ironie materia ce să predă actualminte în şcolile primare, şi cu o dreaptă judecată de om al ştiinţei arată locul ce trebuie să-l ocupe în şcoală şi în educaţia copiilor, ştiinţele biologice cu aplicare practică imediată în viaţă.

In rezumat deci toţi aceşti oameni, cari se numără printre cei mai buni cunoscători ai chestiunilor ţărăneşti la noi, sînt de părere că educaţia *teoretică*, chiar din şcoală trebuie schimbată. Dar această educaţie teoretică trebuie să meargă mînă'n mînă cu o alta *practică*. Trebuie deprinşi anume copii sătenilor a se nutri şi a avea gustul de o hrană mai bună, iar concomitent cu aceasta, sătencile cum să prepare acea hrană.

Lăudabila iniţiativă a D-rului Manolescu de a înzestra fie care şcoală cu cîte o vacă cu lapte, pentru ca elevii să se deprindă cu gustul laptelui pe care l'au uitat, era un modest dar frumos început de lucrare în acest senz. Acest fapt care corespunde unei adevărate cerinţi, fapt simplu ca toate adevărurile, n'a fost înţeles în adevăratul lui rost: pe mulţi i-am auzit ridiculizînd o asemenea iniţiativă, şi în ori ce caz s'a pus atîta dragoste şi energie, în continuarea acestui frumos început, că azi nu se mai aude nici vorbă de acele vaci.

Infiinţarea unui mare fond [2]) pentru cantinele şcolare, din care fond bine administrat să se plătească anumite maestre de

1). Op. cit. p. 185.

2). Un atare fond exista—25,000 lei mi se pare—la judeţul Covurlui, înfiinţat pentru cantinele şcolare de fostul prefect d. I. Atanasiu, acel capabil şi valoros romîn, care a făcut minuni în judeţul său. Ce păcat că asemene opere trebuia să sufere dăunătoare... intermitenţe!

bucătărie, cari să aibă obligaţia ca odată cu pregătirea bucatelor pentru şcolari, să le înveţe şi pe sătence cum să prepare, ar fi o măsură cum nu se poate mai nimerită de îndrumare în sensul practic de care vorbim. Aceste maestre ar putea chiar merge din sat în sat. Şi cîte alte chipuri de îndreptare n'ar fi, căci experienţa vine experimentînd, după cum foamea vine mîncînd.

N'am la îndămînă şi nici nu cunosc amănunţit, legile şi regulamentele agricole şi industriale ale altor ţări, şi nici nu ştiu dacă hrana lucrătorilor se mai dă unde-va în natură, şi dacă o aşa liberă exploatare şi asupra acestui vital capitol —alimentele— este permisă aiurea, stăpînului. Cea ce ştim însă este că e criminal să mai lăsăm lucrurile să dăinuiască aşa. *Un regulament sever, în care să se stabilească raţiunile alimentare ştiinţifice, ce proprietarii sînt obligaţi să dee lucrătorilor la muncile agricole în special, trebuie instituit în un viitor cît mai apropiat.* Apoi trebuie asigurată o sfîntă aplicare a acelei legi, cum şi a celor existente, în privinţa alimentaţiunii şi a alimentelor stricate. Despre aceasta însă voiu vorbi mai pe larg altă-dată.

Dar pe lîngă aceste căi indicate, este una capitală şi care stă la temelia tuturor. *Ţărănimea, esenţa romînească, adevăraţii şi singurii romîni, trebuesc scoşi din* **sărăcie**. *Inavuţirea repede şi solidă a ţăranilor, trebuie să fie suprema ţintă a tuturor celora cari cu adevărat iubesc şi ţin la ţara asta, a tuturor celora cari cu sinceritate şi cu durere de inimă se gîndesc la viitorul ei!*

Atîta vreme însă cît ţăranii vor fi lăsaţi pradă arendaşilor de diferite neamuri, şi chiar de al nostru, atîta vreme cît statul va impune necontenit pe săteni, la tot felul de dări nepotrivite şi apăsătoare, atît timp cît ţăranii nu vor avea de cultivat —extensiv—intensiv, e indiferent deocamdată, pămîntul lor propriu, şi atîta timp în sfîrşit, cît nu se vor aduce la realizare imediată propunerile de îmbunătăţire a stărei lor, făcute de cei cari s'au ocupat în ultimul timp de chestiunea ţărănească, atîta timp zic, vom merge îndărăpt spre abizul profund al sărăciei, spre «numai umbra spinului, la uşa creştinului», şi nu spre îmbogăţire.

Atunci, intr'un viitor nu tocmai depărtat, se va spune despre o Romînie că a fost, dar a pierit în faşe, căci doicele ei erau nişte netrebnice, cum au fost acele ale Poloniei, în veacurile trecute!

* * *

Inainte de a sfîrşi ţin să ating un ultim punct. Pentru ca soluţia chestiei ţărăneşti în genere şi cu ea ceea a alimentaţiunii sătenilor să-şi poată găsi o bună dezlegare, trebuie ca noi cei de sus, cei din pătura cultă, să iubim cu adevărat pe cei de jos, să ne doară de durerea lor, şi să ne bucure de fericirea lor. Pentru aceasta trebuie să venim în contact mai des şi mai de aproape cu dînşii să-i luminăm cu povaţa şi să-i alinăm cu faptul.

Cine a trăit între ţărani şi a avut o inimă de treabă, el singur, n'a putut să nu-i iubească.

Mai trebuie ca noi ceî luminaţi, să facem din chestiele ţărăneşti, o constantă şi de căpitenie a noastră ocupare; nu să ne atingem de ele în mod incidental. Operele mari cer multă gîndire şi a multora.

Mă îndreptez acum spre voi, fii de săteni, care sorbiţi lumina universităţilor noastre. Voi trebuie să fiţi în şir cu sufletul aproape de cei ai voştri, la fie-care minut să le cunoaşteţi durerile, şi spre alinarea lor să fie îndreptate acţiunile voastre. Căci dacă nu de la voi va veni mîntuirea, de unde oare va veni?

Neţinîndu-vă lîngă tulpinele voastre vă rătăciţi, şi veţi ajunge ca acel tînăr profesor universitar, care în primăvara anului 1905, într'un frumos articol, entuziasmat de virtuţile artistice ale neamului, zice că: nu-i pasă de ce vor paşte—şi de sigur de ce pasc—bipedele (adică ţăranii noştri! Dumnezeule!) de la poalele Carpaţilor, după cum nu-i pasă de ce vor paşte, sau pasc.... erbivorele Sudanului!

Şi în acea primăvară bipezii noştri din Carpaţi, înghiţeau în silă făina amară venită din La Plata!

Cu asemenea hrană îl asigur eu pe tînărul profesor-artist, că în locul doinelor va auzi vaete şi mugete, iar în locul bipedelor, va avea aface cu quadrupede ca şi cele din... Sudan!

Printre acei nenorociţi bipezi, erau poate şi cei aproape lui, căci este din popor ieşit!

Iată unde duce ruperea legăturilor cu satul şi cu sătenii tăi!

* * *

Şi acum cînd am terminat cu această lungă şi dureroasă expunere să-mi fie permis a da o lămurire:

Prezentul studiu, adevărat în totul, nu e făcut poate numai după normele riguroase ale ştiinţei; rog să nu fie cîntărit cu balanţa laboratorului. El nu este numai expresia rece a unei convingeri ştiinţifice, ci este mai mult încă, strigătul de alarmă al unei inimi însîngerate, al unui fiu de sătean, care ajuns acolo unde credea că poate face mult pentru semenii săi, vede că poate prea puţin....

Va fi oare auzit acest strigăt?....

Huşi 16 Febr. 1906

Dr. NICOLAE LUPU
Medic primar al jud. Fălciu.

Incercări critice asupra poporului romîn

I

DOÎNA

Origina, Caracterul şi Evoluţia eî

Nu-i plînsul unei inimi numai
Ş-al unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru-ntreg işi cîntă
Durerile de cari moare!

O. Carp

La 270 Aurelian retrage legiunile din Dacia, pentru a apăra Moesia de Goţiî cari năvălise în această din urmă provincie. Populaţia romano-dacă însă a continuat de a trăi maî departe pe pămîntul Dacieî, care timp de-aproape treî veacurî îî dăduse existenţa materială şi-i formase unitatea etnică.

Dar anul 270 a fost sunetul clopotuluî vestitor de vremurî grele. Goţiî îşi făcuse într-adevăr din Moesia ţinta prădăciunilor lor, însă eî nu pierdeaŭ ocazia să răpeadă şi în Dacia oarde prădalnice. Dela 270 pănăla 375 este pentru Dacia o stare îngîmată de linişte-nelinişte. Dar la 375 năvălesc cumpliţiî Hunî. Clopotul care vestise durere la 270 s-a sfărămat de-atita sunet la 375. Dela 375 pănăla 1241 Dacia este poarta de scurgere şi locuinţa vremelnică a o mulţime de barbarî, dintre carî uniî chîar ceî maî cumpliţi carî-aŭ fost vreodată pe pămînt (Hunî, Avarî, Bulgarî, Ungurî, Pecenegî, Cumanî, Tatarî).

La şes şi în văî nu maî era chip de traiŭ; de plecat aîurea, în locurî străine, nu era nicî răgaz, nicî dumerire. Singura cale de scăpare era calea codrilor la poalele cărora traise şi până acuma. Astfel, maî ales depela finele sec. IV, Rominiî se ridică în munţiî Carpaţi. Dar muntele nu-ngădue viaţa care se duce la şes. Aicî nu maî poate fi vorbă de viaţă liniştită şi aşezată. Ocupaţiile multiple de altădată sînt reduse la una singură de căpetenie, la păstorie. In locul gospodărieî cuprinse deodinioară acuma se vede o biată colibă, azî icî, mîne dincolo; în locul statorniciei o neîncetată rătăcire cu turmele. O altă viaţă duce

acum Rominul, o viață pentru care nu fusese deloc pregătit, o viață de rătăcire, de năcaz și de zbucium.

Traiul acesta însă n-a putut trece fără să lese urme în *sufletul* ciobanilor romînî. Pănăla 1241 barbarii aŭ curs necontenit. În răstimpuri însă firește Rominii vor fi încercat să se scoboare în văi pentru a-și relua viața așezată și liniștită deodinioară. Dar abia vor fi apucat să se-nfiripeze macar cîtdecît, cînd vijelia care-ncetase pentru moment se pornea din noŭ, tot cumplită, și din noŭ Rominii trebuiaŭ să se ridice în munți. Astfel încet-încet se strecoară și prinde putere în sufletul Rominului *melancolia*. Pe măsură însă ce acest sentiment creștea, un altul își făcea loc. Neputind, prin însăș forța lucrurilor, lupta în contra barbarilor, Rominii aŭ trebuit să se lese-n voia soartei, *să se rezemneze*.

Iată origina *melancoliei* și *rezemnării* [1]), cele două sentimente caracteristice poporului romîn.

Așa năcăjiți și zbuciumați cum eraŭ, ciobanilor romînî nu li mai rămăsese decît o singură mîngîiere: natura poetică a Carpaților. Siliți de barbari să trăiască ca păstori, ciobanii romîni cutrieră Carpații dela un capăt la altul. Ei se pătrund de frumuseța codrilor, poenilor, izvoarelor munților noștri și lor își varsă ei locul, durerea lor toată, și simțirea lor curată, simplă, se preface în viers, în cîntec. Astfel ia naștere *doina*.

Doina este poezia caracteristică poporului romîn. Ea *exprimă orice sentiment colorat de melancolie*.

> Atît de trist răsună *doina*
> Fără cuvinte înțeleasă!
> Ce *dor* își spune cine-o cîntă,
> Și ce *durere* îl apasă?
>
> Ascult-o bine cum adie
> Din munții noștri până-n vale,
> Și spune-mi dacă știi vreun cîntec
> Mai *dulce* și mai plin de jale.
>
> Nu-i plînsul unei inimi numai
> Ș-al unei clipe trecătoare,
> Ci *neamul nostru-ntreg își cîntă*
> *Durerile de cari moare!*

Minunat de bine a prins poetul natura *doinei*. *Doina* într-adevăr se reduce la *dor*, *durere*, *dulceață*. «Ce *dor* își spune cine-o cîntă și ce *durere* îl apasă», întreabă poetul. Sînt, răspundem noi, *dorul* vieții liniștite și așezate deodinioară și *durerea* vieții

1) Urmarea rezemnării este *fatalismul* poporului romîn, rezumat în „ce ți-i scris, în frunte ți-i pus".

de rătăcilor de acuma. Dar acest *dor* și această *durere* sînt *dulci*, pentrucă-s produsul unui suflet *rezemnat*. În mijlocul naturii poetice a Carpaților, ciobanul romîn se rezemnează și-și face din dorul și durerea lui singura mîngîiere, singura *dulceață*. Este în toată puterea cuvîntului o viață romantică aceasta, o viață cît se poate de prielnică poeziei.

Minunat de bine a prins în acelaș timp poetul O. Carp și leagănul și valoarea eternă a *doinei*. Ea într-adevăr adie din munți în vale și exprimă nu «plînsul unei inimi numai ș-al unei clipe trecătoare», ci durerile unui neam întreg [1]).

Că *doina* exprimă durere. aceasta se probează în acelaș timp și prin melodia jalnică a cîntecului și prin etimologie: *dòină* este ieșit din *dòiă* durere>lat. d o l i u m + -i n a (comunicat de d. A. Philippide). Din *dòiă*, cuvînt care există în Transilvania, avem încă *duiós*, *duioșíe*, *înduioșéz*, *înduioșáre* [2]). În Transilvania se zice și *dăìnă*, cași în Lituania. Această varianta rămîne de explicat (Să fie din pluralul *dòăie*>lat. d o l i a ?).

Dupăcum se poate constata din materialul folkloric relativ suficient ce-l posedăm până acuma, *doina* lipsește la Macedo-Romînî și Megleno-Romînî, atît cîntecul cît și cuvîntul. Aceasta nu-i o întîmplare. *Doina* nu s-a putut naște la Macedoneni și Megleniți, fiindcă acești Romînî aŭ trecut prin alte dezvoltări istorice decît acele cari aŭ produs *doina* la Daco-Romînî. Peninsula Balcanică a fost mult mai puțin neliniștită de barbari decît Dacia. Goții, Avarii și Bulgarii ș-aŭ mărginit activitatea lor mai numai în nordul Peninsulei; Cumanii și Pecenegii cînd aŭ trecut Dunărea eraŭ deja îmblînziți; însfîrșit Hunii, Ungurii nici n-aŭ călcat pe-acele locuri, iar Tatarii le-aŭ atins însă după 1241. Barbarii n-aŭ putut prinurmare provoca—evenimentele istorice posterioare nici atita—sentimentele de melancolie și rezemnare pe cari ei le-aŭ provocat la Rominii din nordul Dunării.

Doina este însă strîns legată de *fluer*: *doina* se cîntă din *fluer*. Să vedem care este etimologia acestui cuvînt: dr. *fluer*, *fluerà*, mr. *fluer*, *fluerà*, *fluïàrà*, mgl. *sfrúel*, *sfriel*, *friel* presupun un latin *e x f l u i l u s suflare, instrument din care

1) În concepția lui largă, poetul se va fi gîndit desigur și la durerile lui de astăzi.

2) Cuvîntul *doiă* se găsește, însă izolat, în cîteva doine și strigături din colecția Iarnik-Bîrseanu: Mamă, suratele mele ș-aseară s-aŭ socotit și aseară s-aŭ vorbit *doi*, mamă, într-un corn de șură, să-mi arunce fapt și ură (p. 186).—*Doi* săraca țara mea (pg. 202).—*Doi* bădiță, bădișor, m-ai învățat a iubi ș-acum mă lași a dori (pg. 250).—*Doi* bădiță, bădișor, ție ți-i destul de dor și eŭ după tine mor (pg. 280).—*Doi* săraca mîndra mea, că ș-aseară am fost la ea ș-o găsii c-o socră rea! (pg. 441).—*Doi*, bade,-n ucolul tăŭ pute-reaș să umblu eŭ (pg. 461). În aceste doine și strigături *doiă* a devenit o interjecție, analoagă germanului Leider.

sufli>lat. f l u o=s u f f l o. Formele *sfrúel, sfriel, friel* sînt provenite prin metateză, iar finalul *-iel* este provenit prin analogia unor cuvinte ca *griel, kriel, priel*. Pentru ințelesul de instrument din care sufli. cf. franc. *flûte*>*f l a t u o, *soufflet*>s u f f l o (Körting) și rom. *šüer* sifflement, sifflet>lat. s i b i l u s sifflement.

Prototipul *e x f l u i l u s este format pe terenul însuș al limbii romîne. *Doina* fiind un cuvînt și un cîntec specific romînesc, *fluerul* a trebuit să fie și el de formație specific romînească. Spre deosebire însă de *doĭnă*, cuvîntul *flüer* se găsește și la Macedoneni și Megleniți și a fost împrumutat de toți străinii cu cari Romînii aŭ venit în contact: ung. *furollya, furulya, furuglya*, ceh. *fujara, furla*, polon. *fujara*, rut. *flojara*, croat. srb. *frula* ptr. *flojara*, sas. *flur*, alb. *fľoere, floere, fŭel, fŭl*. ngr. φλογέρα. Explicația vine dela sine. In rătăcirele lor, ciobanii romînĭ din nordul Carpaților aŭ trecut cu turmele și în sudul Dunării—fapt ce se confirmă între altele și prin prezența elementelor vechĭ și medii germane în dialectele mr. și mgl. Ei aŭ dus cu dînșiĭ și *doina* și *fluerul*. *Doĭna* Romînilor din Carpați fiind însă născută în anumite condiții de durere, ea n-a putut fi simțită și ințeleasă de către Romînii din sudul Dunării, de aceia ea n-a putut prinde. *Fluerul* însă este un instrument care se poate împrumuta, căci dintr-însul se poate cînta (și Romînul din Dacia a cîntat chiar el în urmă) și alte cîntece, nu numaidecît de melancolie.

Strînsa legătură dintre *doină* și *fluer* arată prinurmare că și *fluer* a trebuit să se nască în Ardeal. Din punct de vedere filologic faptul este foarte important, pentrucă este dintre cele mai grele lucruri de a se ști cu ce și cu cît anume un dialect a influențat pe un altul saŭ pe celelalte toate.

Doĭna este prinurmare expresia durerii pe care barbarii năvălitori au produs-o în Romînii din Carpați. Un popor nu se naște și nu se formează la întîmplare, ci după anumite condiții cari-l determină. *Melancolia* și *rezemnarea* Romînului din nordul Dunării sînt și ele condiționate de împrejurările istorice ale vieții sale, anume de traiul dureros pe care l-a dus în Carpații Transilvaniei din pricina barbarilor năvălitori. Numai în Carpații Transilvaniei s-aŭ putut deci naște cele doŭă sentimente fundamentale ale Romînului, substratul *doĭnei*, adică al *sufletului* lui, și ele vorbesc pentru statornicia noastră în Dacia mai mult decît orice alte considerații [1]).

Dar odată formată ca cîntec de durere, *doĭna* n-a rămas aceĭaș, fiindcă însuș sufletul Romînului n-a rămas acelaș. Dupăce furtuna barbarilor a trecut, Romînii, începînd depela mijlocul

1) Tot numai un traiŭ îndelungat în munți a putut apoi crea vorba că *codru-i frate cu Romînu* și face ca începutul celor mai multe doĭne și cîntece bătrînești să fie *frunză (foaie) verde*.

sec. XII, dar mai ales după 1241, se lasă tot mai mult în șesurile dela poalele Carpaților, până cînd ajung de se constitue în doŭă principate: Muntenia cu Oltenia (1270) și Moldova (1349). După închegarea definitivă a principatelor, Romînii intră într-o fază noŭă, faza de orgrnizare și apărare politică, fază care culminează cu Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare. Vrăjmașii sînt răspinși cu succes strălucit, Romînii sînt cuprinși de însuflețire și o noŭă doĭnă se naște acum, *doĭna voĭnicească* sau *vitejească*.

Haĭ frați, haĭ frați, la năvală dați,
La năvală dați, *țara* v-apărați!
Haĭ frați, haĭ frați, la năvală dați,
La năvală dați, *crucea* v-apărați!
Haĭ frați, haĭ frați, la năvală dați,
La năvală dați, *steagul* v-apărați!

(Scris pe-o psaltire slavo-romînă a luĭ Dosoteĭŭ).

La acest fel de *doĭnă* se raportează și ințelesul etimologiei luĭ Cantemir din Descrierea Moldaviei, Iașĭ 1851 pg. 287. Pe vremea cînd scriea el această carte (1716), *doĭna* fiind încă un cîntec de războĭŭ, învățatul bărbat s-a gîndit că și în etimologie ea trebue să fie ceva războĭnic. Astfel ni explicăm noĭ vestitul săŭ pasaj despre *doĭnă*: «se vede că aceasta aŭ fost la Dacieа numile luĭ Mart saŭ Belona, pentrucă se pune la începutul cîntărilor celor de războĭŭ».

Dar nicĭ aceasta nu-ĭ ultima fază a *doĭnei*. In timpul secolului al XVIII se naște *doĭna haĭducească*. Din cauza nenumăratelor dări și nevoĭ, țăranul ajunge la sapă de lemn. Viața luĭ nenorocită este exploatată de străinĭ cari se îmbogățesc—ciocoiĭ. Incontra acestei stări de lucruri o reacție se pornește chiar din mijlocul țărănimiĭ. Purtătorii acesteĭ reacții sînt *haĭducii*. Eĭ pradă și omoară pe ciocoĭ pentru a alina suferințele celor mulți și nenorociți:

Bată-l crucea om bogat,
Om bogat și făr de sfat!
Toată vara l-am rugat
Să-mĭ dea banĭ pe adunat,
Macar doŭă, treĭ parale
Să-mĭ cumpăr la copiĭ sare.
C-am făcut o turtă-n vatră
Ș-am făcut-o nesărată.
Dacă văzuĭŭ și văzuĭŭ
Imĭ luaĭŭ coasa din cuĭŭ
Și mi-o puseĭŭ pe spinare
Și plecaĭŭ la Lunca-mare.
Trăseĭŭ doŭă, treĭ pîrloage,
Foamea la pămînt mă trage!
Dacă văzuĭŭ și văzuĭŭ,
Doŭ, treĭ crucĭ îmĭ făcuĭŭ;
Luaĭŭ coasa de picĭor
Și-n văzduh iĭ deteĭŭ zbor,
Ș-o izbiĭŭ de-un păducel,
Sări coasa din cățel.
Iaca stăpînul călare
C-mĭ aduce demîncare,
Malaĭŭ negru zgurult
Și uscat și mucezit.

N-apucaiŭ să-mbuc odată,
Ciocoiul îşi face plată
Şi mă ia la schingiuit,
Că nimic nu i-am cosit.
Eŭ o palmă îi deteiŭ
Şi toţi dinţii că-i scoseiŭ.
Dacă văzuiŭ şi văzuiŭ
Şoim de codru mă făcuiŭ,
Si de cînd m-am haiducit
Drag îmi e drumul cotit.
Cînd văd tabere viind
Şi ciocoii înălbăstrind
Mă fac broască la pămînt,
Imi aşez durda spre vînt
Si mi-l iaŭ la căutare
Dela cap pânla picioare,
Şi chitesc şi socotesc
Pe unde să mi-l lovesc?
La retezul părului
Pe dindosul fesului,
Unde-i cald ciocoiului.
Eŭ chitesc, durda pocneşte,
Ciocoiul se vircoleşte
Si de zile se sfîrşeşte.
Las să moară ca un cîne,
Că i-am zis ades: stăpîne,
Nu-ţi tot bate gioc de mine
C-a veni vara ca mine,
De te-oiŭ prinde-n Lunca-mare
Să-ţi fac divan pe spinare
Şi să te calc în picioare
Ca pe-un şerpe otrăvit
Ca pe-un duşman nembliazit!

(Doina lui Ion Petrariul în V. Alexandri, Poesii Populare ale Rominilor, Bucureşti 1862).

Doina voinicească, produsă aproximativ între anii 1300 şi 1700, şi *doina haiducească*, produsă aproximativ între anii 1700 şi 1800, sînt proprii Rominilor din Principate. Ele lipsesc la Rominii din Transilvania, fiindcă aceştia aŭ urmat alte dezvoltări istorice. La 1003 Ştefan cel Sfînt supune întreg Ardealul puterii sale maghiare. Rominii din Transilvania sînt siliţi astfel să-şi ducă mai departe viaţa în durere, şi prinurmare ei rămîn mai departe cu *doina melancolică*. Incercări de scuturare a jugului maghiar s-aŭ făcut, nu-i vorbă, dar fără succes. Numai revoluţia din 1848 a avut oarecari succese, deşi momentane, şi deci oarecare răsunet. Ea a produs *doinele lui Avram Iancu*. Este drept că Iarnik şi Bîrseanu daŭ în colecţia lor de *Doine* cîteva *doine haiduceşti*, dar acestea sînt aşa de puţine (numai 13, dintr-un total de 648!) şi aşa de neînsemnate, încît ele trebue să fie introduse dela Rominii din Principate.

Cei patru sute de ani din epoca eroică dintre 1300 şi 1700 n-aŭ avut însă atîta efect pentru a modifica cu desăvîrşire sufletu Rominului care se plămădise în durere timp de aproape o mie de ani. Vremurile fanariote aŭ fost apoi un corectiv al vremurilor eroice. In veacul al XVIII Rominul dinnoŭ simte durerea şi desigur şi rezemnarea (e vorba de masa cea mare a poporului, nu de cei cîţiva revoltaţi—haiducii), iar în Transilvania durerea a fost şi este încă statornică, aşacă fondul sufletesc al Rominului a rămas tot melancoliea şi rezemnarea. Iată dece poporul nostru a păstrat statornic *doina melancolică*. «Numai neamurile năcăjite aŭ cîntece triste ca a noastre, de rup inima», spunea Alecu Russo la 1855 («Amintiri» VI, Rominia Literara, 1855 pag. 507). Această melancolie se vede şi în recentele *doine cătăneşti* şi *doine de leagăn*. *Doinele cătăneşti*

sînt proprii Rominilor din Transilvania. Tînărul transilvănean luat la cătănie (armată) este trimes pentru ani întregi în locuri depărtate de căminul lui, între oameni străini cu cari el nu are niciun fel de legături. De departe, de unde se află, el cîntă «pămîntul pe care s-a născut, greutatea cu care se despărţeşte de casa părintească şi durerea pe care o simte cînd este departe de dînsa» (Iarnik şi Bîrseanu, Doine şi Strigături din Ardeal, Bucureşti 1885 pg. XIV).

Doinele de leagăn din Moldova sînt «un şir de substantive şi calificative, diminutive şi încolo melodia melancolică optimistă, tărăgănată». Ele se cîntă de mama care-şi leagănă copilul (Şezătoarea IX 162). Insfîrşit o *doină* din Ardeal (Iarnik-Bîrseanu pg. 211) zice:

Cine-a zis *doina* pe rît,
Fost-a, Doamne, necăjit.
Cine-a zis *doina* pe luncă,
Fost-a, Doamne, necăjită.
Cine-a scornit *doina*,
Arsă i-a fost inima!

Am ajuns astfel de unde am plecat, anume că *doina* este însuş *sufletul* Rominului: fondul ei statornic este fondul statornic al sufletului nostru, schimbările ei de după vremuri sînt schimbările sufletului nostru de după vremuri.

G. PASCU

De mult

Cînd am plecat—era 'ntr'o Joi —
Lăsaiŭ trei fete 'n sat la noi
Și 'n vale, lanul cel de grîu
Trecea Romînului de brîu.

De-atunci sînt azi cinci luni taman.
Pe cîmp mi-arunc privirea 'n van...
De mult e lanul trierat
Și fetele s'aŭ măritat!

In sat la noi

În sat la noi e vinul bun,
De pîne gem cele pătule,
În sat la noi puține griji,
Iar fete sînt destule.

În sat la noi de-o samă 's toți:
Răzeși din neam în neamul lor;
În sat la noi vreau să trăiesc,
La noi în sat să mor.

Jale

În argint îmbracă luna
Codrii de mesteci,
Din ruina părăsită
Zboară lilieci,

Noapte-adîncă 'ncet s'așterne
Peste toată vieața,
Jalea 'n suflet mi se lasă
Ca pe-o apă ceața.

S'a stins

S'a dus cum trece-o undă.
S'a stins ca o lumină
Vieața lui senină
În noaptea cea profundă.

Și nu ni mai ia sama
Cum tot ne 'neacă plînsul,
Și doru-mi-i de dînsul,
Și rău îl plînge mama.

GH. DIN MOLDOVA

Dela M. Kogălniceanu la d. Maiorescu

— Evoluția spiritului critic —

La sfîrșitul articolului din numărul trecut al acestei reviste, spuneam că deosebirile dintre școala critică de dinainte și cea de după 1860 se datoresc și împrejurărilor sociale și temperamentelor criticilor.

Deosebirile acestea formează subiectul articolului de față.

Școala critică dinainte de Junimea ține dela 1840 până la Unire și introducerea constituției liberale, epocă, care se deosebește cu totul de acea a Junimii.

După 1821, deși nu încetează stăpînirea turcească, țările romîne cad din ce în ce sub influența rusească, care începuse mai de demult. Apăsarea și impertinența rusească se accentuiază necontenit și, dela convenția de Ackerman făcînd un pas, ajunge la impunerea *regulamentului organic*, care, din punct de vedere politic, nu este decît organizarea țărilor romîne așa, încît să fie scoase de sub stăpînirea turcească spre a trece sub cea rusească. Țările romîne devin *miza* în jocul dintre Turci și Ruși, în care Rușii trișează mai bine.

Din această situație rezultă mai întâiu o mare *umilire națională* pentru Romîni, care devine sîngerătoare pentru acei care cugetă și simt. Consulul rus e mai presus decît Domn, căruia îi poruncește și-i indică ce măsuri să ia împotriva protestatorilor, pentru care, adesea, în forul său interior, Domnul are toată simpatia. Cei care mai păstrează o scînteie de naționalism și demnitate, trebue să sufere în tăcere. Kogălniceanu (*Romînia literară*, 67) ne spune că a văzut pe redactorul *Gazetei de Moldova* (Asake) plîngînd, în vremea ocupației rusești, că trebuia să înjure pe bărbații filoromîni din Europa. Cei care aveau curajul să-și manifesteze iubirea de țară, erau trimiși în surgun. Inutil să mai aducem nume de scriitori și boeri patrioți închiși la mănăstiri. Toată grija Rușilor este de a înnăbuși *naționalismul* și *liberalismul*, care au fost două aspecte ale aceluiași ideal social.

Despre gradul de umilire națională, ne putem face o idee, gîndindu-ne la faptul relatat de Dionisie Eclesiarhul, care ne spune că un căpitan-bașa dela Rusciuc, venind în București cu oamenii lui, și-a permis să poruncească boerilor să le aducă jupînesele la o orgie—rușine de care n'au scăpat boerii—anatomicește,

nu moralicește—decît înșelînd pe Turci, aducîndu-le femei de pe „poduri", și dîndu-le drept soțiile lor... Iar A. Ruso (*Haneș: A. Ruso*) ne spune că haiducul Grozea spunea, la judecată: „voi făceați temenele la Muscali, pentrucă petreceau cu fetele și nevestele voastre!"

Din această situație umilitoare, mai rezultă și un jaf fără milă, la care erau supuși țăranii, care, ei, trebuiau să îndestuleze nevoile armatelor rusești—și turcești—care se perindau pe aice.

Și boerii, clasa *conducătoare* a nației, căria îi revenea rolul să se opună, pe cît se putea, acestei umiliri, nu-și făceau datoria, ca clasă, bine înțeles, căci au fost și excepții fericite.

Acești boeri, zice Kogălniceanu (*Dacia literară*, Demidoff) se prăpădesc după străini; unul, zice tot Kogălniceanu, a declarat că, «dacă ar ști că are vre-o picătură de sînge de Romîn și-ar tăia brațul și ar scăpa de ea»... C. Negruzzi (*Opere*, I, 337) ne spune că damelor le era rușine *să știe bine romînește* și, ca să dovedească că nu știu, pronunțau: „mosicule", „nu stiu", «sos»... [1]) A. Ruso (în „Iașul în 1840", vezi P. V. Haneș: *Alecu Ruso*) ne spune că clasa înaltă din Iași, duce o viață *turcească, orientală, urăște ce e romînesc* și e *ignorantă*.... Chiar C. Negruzzi, care a fost un conservator, *primul junimist*, cum vom vedea, ne spune că sub Fanarioți boerii vorbeau grecește, n'aveau demnitate și erau unealta străinilor (*Opere*, I, 278)... Și G. Sion (*Suvenire contemporane*: *Din arhivele Chișinăului*) ne arată cum, după 1800, boerii își vindeau agenților ruși țara pe bani... Și iarăși, tot C. Negruzzi ne spune (*Opere*, I, 272) că aristocrația *veche* a fost «o idră care mușca cînd poporul, cînd pe ocîrmuitori»—vorbe, care se potrivesc încă și mai bine (cetiți istoria) pentru boerii de după 1821, care, zice A. Ruso (*«Amintiri», Romînia literară.*) au cerut să plece Fanarioții, ca să ia ei domnia și care la 1821, au fugit în Bucovina și au început să atace pe Ioniță Sandu Sturdza că s'a unit cu „cărvunarii" (boerii mici) și *să-l pîrască la Turci*, pentrucă acest Domn nu voia să le cedeze, să-i scutească de orice dări, care apoi să fie plătite numai de țărani, să le pună la discreție toate celelalte clase; cerînd, pe de altă parte Rușilor, ca și în vremea Ecaterinei a II-a, să ia în stăpînire Moldova, pentru a li-o da apoi pe mîna lor, boerilor.

Și în adevăr, Rușii, pentru a-și ajunge scopul de dominație asupra țărilor, cîștigă pe boeri în partea lor, dîndu-le, în schimb, țările pe mînă. *Regulamentul organic* este legiferarea exploatării fără milă a claselor de jos de către boeri, căci exploatarea seculară acuma ajunge la culmea ei. Toată strădănuința boerilor, de

[1]). Am auzit, acum cîțiva ani, într'un restaurant din București, pe niște tineri spilcuiți, cerînd chelnerului: „Gahson, adă o listă de mancaré!"... Credeam, cu bucurie, că sînt niște tineri de pe la ambasadele străine, care catadicsesc să învețe romînește.

Am aflat, că erau Romîni și nici măcar crescuți în Franța! Li se părea că e mai „chic" să vorbească o romînească stîlcită!..

la inceputul veacului încă, se cheltuise în direcția aceasta. Toate proectele de *constituție* (despre care nu știe d. Rădulescu-Motru, vezi cartea d-sale: *Cultura romînă și politicianismul* [1]), și acea dela 1802 și cele dela 1821, concepute în Bucovina, de boerii fugari, toate sînt legiferarea exploatării desăvîrșite a claselor de jos—în ultima analiză a țărănimii. *Constituția* (d. Rădulescu-Motru nu știe că Regulamentul organic este «constituție») dela 1834 e, insfirșit, realizarea complectă a dorințelor boerilor, care capătă dela Ruși ceea ce Ioniță Sandu Sturdza, el însuș, deși de neam mare, dar „boernaș", nu voise să le dea la început de loc, iar mai tîrziu, silit de Rușii întețiți de boeri, numai în parte.

Cetiți istoria și vedeți la ce chinuri erau supuși țăranii și sub Fanarioți și după aceea, sub Regulamentul organic. Dionisie Eclesiarhul ne arată chinurile îngrozitoare, caznele, pe care le îndură țăranii sub Fanarioți; Constantin Radovici din Golești ne zugrăvește cu durere starea țărănimii din vremea sa (1826), exploatarea ei de către boeri—Constantin Radovici din Golești mărturisește că și el a făcut ca alții și mărturisește că, după ce și-a deschis ochii, în urma călătoriei în Apus, l'a apucat mustrarea de conștiință și fericește pe acei, care n'au făcut ca dînsul, care n'au stors poporul!—; V. Alexandri, în articolul său despre C. Negruzzi ne vorbește de mizeria țărănimii, de deposedarea cu sila a răzeșilor, de umilirea breslașilor și de robia Țiganilor din vremea domniei Regulamentului organic, a acelei *constituții oligarhice*, făcută de boeri și impusă țării de baionetele rusești. Adevăratele clase *romînești*: *țărănimea*, *breslele* și *boernașii* sînt date în stăpînirea și exploatarea boerilor *instrăinați* și slugarnici față cu străinii, în stăpînirea acelei clase, care, cum am văzut, se rușina să fie romînească și care, cum ne spune și Alexandri în articolul citat mai sus și A. Ruso în «Iașii în 1840», uitase și noțiunea și cuvîntul de *onoare*.

Ar fi ușor să dau toată culoarea neagră a tabloului, dacă n'aș cita de cît faptele din volumele V și VI ale Istoriei Romînilor D-lui Xenopol. Dar cred că și le poate reaminti oricine le-a cetit și.... le poate ceti și D. Rădulescu-Motru. Am ținut numai să fac o schiță, folosindu-mă de cîteva citațiuni mai ales din scriitorii, despre care e vorba în acest articol.

Așa dar, în vremea cînd a apărut vechea școală critică moldovenească, țara era umilită, stătea sub călcăiul moscovit, boerii, desprețuitori ai romînizmului, apăsau de moarte clasele de

[1]. In cartea aceasta, d. Rădulescu-Motru vrea să justifice filozoficește atitudinea junimistă față cu liberalismul. Teza pe care vrea d-sa s'o dovedească e următoarea: Țara romînească trebuia lăsată să se dezvolte normal; constituționalizmul, formele de viață nouă, n'au fost necesare, din contra, au fost dăunătoare. Schimbările le-au facut cei de la 1848, nu pentrucă erau trebuitoare, ci ca să-și satisfacă visurile lor de utopiști eftení, inculți și ambițiile lor personale,—pentruca să creeze o formă socială, în care ei și ai lor să poată exploata, prin budget, avuția națională.

jos și mai ales pe țărani, dați pradă lor de Ruși, în schimbul îngenuncherii țării.

Am spus că încă de la 1802 boerii proectează o *constituție oligarhică*. La 1821, boerii fugiți în Bucovina, proectează constituții peste constituții, care de care mai oligarhice, mai legiferătoare de exploatarea țaranilor. Scopul lor este să reducă puterea domnilor, să-i facă unelte în mîna lor de exploatatori. Ioniță Sandu Sturdza se opune, apoi, cum am spus, le cedează forțat de Ruși, după convenția de la Ackerman. Iar regulamentul organic este încoronarea succesului lor.

Dar la dorințile boerilor fugiți în 1821, se opune clasa boernașilor, care, neglijată, departe de putere, devenise o clasă *revoluționară*. Această clasă, din cauza intereselor sale, ia o atitudine democratică și devine reprezentanta *tuturor claselor desmoștenite*, ca 'ntotdeauna. Ionică Tăutu (vezi *Amintirile* lui A. Ruso, *Romînia literară* și *Dacia literară*, M. Kogălniceanu: Demidoff) este reprezentantul teoretic al acestei clase și al acestor tendinți. El opune proectelor de constituții oligarhice ale marilor boeri, un proect de *constituție liberală*, în care cere reforme dictate de interesele claselor apăsate. Ionică Tăutu, pe care A. Ruso îl compară cu P. L. Courier, era, ne spune A. Ruso, versat în literatura politică europeană: Boernașii indurerați se dedau doctrinelor filozofice (Rom. lit. 507). Atît boerii mari, cît și boernașii (prin I. Tăutu) își *teoretizază* interesele cu ajutorul literaturii politice europene.

Va să zică vedem că sînt în luptă *interese reale* și „europenizmul" („străinismul") servește numai spre a găsi formule pentru aceste interese. Intreb pe d Rădulescu-Motru: Este acesta raționalism, slăbiciune intelectuală, planuri de șarlatani? Filozofiilor de felul d-lui Rădulescu-Motru, le-a răspuns de mult, cu anticipație, unul din acei „raționaliști șarlatani", A. Russo *(Romînia literară 1855, Cugetări, 86)*:

> Va veni vremea, dacă n'au și sosit, în care și noi, tinerii de pe la 1835, tinerii și bonjuriștii suri de astăzi vom fi chemați bătrîni; vom fi giudecați, *nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce mințile strechiete or socoti că au trebuit să facem;* vom fi osîndiți, nu după greutatea luptei și a vremei de atunce, ci *după patima partizilor* și după placul opiniei publice....

Luptele din prima jumătate a veacului al XIX-lea sînt lupte între categoriile sociale, lupte de interese sociale, din care, în vremea Regulamentului, ese învingătoare clasa boerească, cum, după 1848, vor eși învingătoare alte clase.

Până la convenția de Ackerman, 1826, ascendentul îl au până la un punct dorințele boernașilor. După aceea, revendicările de castă ale boerilor se realizează tot mai mult, până ce capătă realizarea deplină sub Regulamentul organic.

Dar boernașii înfrînți nu se lasă și, reprezentînd și pe celelalte clase, duc lupta împotriva *constituției oligarhice* impusă de

Ruși, în favoarea unei *constituții* favorabile claselor de jos, în favoarea *constituției liberale—aceasta este, până la un punct, lupta generației dela 1848*[1]).

In Muntenia, pe lingă boernași se alipește, *conștient*, și clasa mijlocie, care în Moldova aproape nu exista, și de aceia „revoluția" munteană este mai serioasă.

Așa stau faptele *istoricește*. Acei care, ca d. Rădulescu—Motru, atacă pe cei dela 1848 ca pe niște șarlatani raționaliști, nu știu istoria Romînilor, pur și simplu. Dar despre monumentala carte a d-lui Motru (*Cultura romînă și politicianismul*) vom vorbi în special, căci merită...

Criticii, de care vorbim în acest articol fac parte din clasa boernașilor și sînt reprezentanții acestei clase și, prin simpatie, ai tuturor claselor apăsate, A. Ruso e chiar și pentru drepturile Evreilor, cași Kogălniceanu, care, în *cerințele* sale dela 1848 reclamă drepturi pentru acest neam: Intotdeauna o clasă apăsată cînd își revendică drepturile, se face apărătoarea tuturor celorlalte grupuri nemulțumite, până capătă drepturile. Năzuințile acestor oameni au căpătat formula teoretică dela Apus, unde au fost, unde au învățat, unde au făcut cunoștință cu literatura politică.

In starea țărilor romîne, așa cum am schițat'o, ca reprezentanți ai clasei boernașilor, care luptau de mult cu boerii, acești *critici*[2]) n'au putut de cît să fie „revoluționari", urmași ai lui Ionică Tăutu dela 1821. Cauze adînci sociale explică atitudinea lor politică, și nu contactul cu Apusul. Contactul cu Apusul putea numai să-i întărească în atitudinea lor de nemulțumiți și prin puterea contrastului și prin cunoașterea *teoriilor*, adică prin conștientizarea instinctelor lor. Constantin Radovici din Golești, întors din străinătate, la 1828, cînd plînge înapoiarea și nefericirile țării sale, prin contrast cu Apusul, *nu inventează* înapoiarea, nefericirile, jafurile și umilirea....

Așa dar, acești critici sînt constituționaliști liberali din pricina stării țării lor din epoca, în care ei trăesc și luptă.

La Alexandri, mai surprindem o cauză de nemulțumire, deci încă o cauză pentru atitudinea sa. Alexandri cum vom vedea aiurea, a fost un patruzecioptist junimistizant (Am spus deja că C. Negruzzi a fost un junimist, *primul*), mai bine, a fost un «junimist,» care a luat parte la mișcarea dela 1848.

Intr'o scrisoare din 184.... (*Teatru*, I, VII) zice corespondentului său:

1). E interesant de relevat aici, că revoluția japoneză din 1868,—prin care a fost zdrobită puterea „șogunilor" și pusă temelia Japoniei moderne,—a fost săvîrșită tot de o clasă de boerinași,—acei celebri „samurai", care și astăzi constitue forța vie a statului japonez,—pe cînd boerii cei mari—„daimios",—înainte și după revoluție, reprezintă numai puterea de inerție, în apărarea străvechilor privilegii.

2). Afară de cel mai neînsemnat, C. Negruzzi, care, vom vedea, din cauza temperamentului său, nepotrivit cu nevoile epocei, n'a fost revoluționar, fără să îndrăznească, nu-i vorbă, a spune ceva în contra revoluționarilor.

> Crescuți amîndoi în Franța din copilăria noastră, ne am despărțit de un an, *lung cît un secol*; tu ai mai rămas la Paris, o! *fericitule între fericiți!* iar eu m'am întors la Iași,

pe care (în *Iașul în 1844*) îl descrie cu dispreț, ca pe un oraș «semi-oriental», fără arhitectură, fără splendoare, inculț și plin de glod,—ceea ce spune și C. Negruzzi în articolul «Paveaua» (Călindar pentru popor. rom. 1846)—în care meritul bonjuriștilor nu e recunoscut și unde cum zice aiurea (*Teatru*, IX):

> Noi (bonjuriștii) nu mai avem lege, sîntem eretici, provocăm boerii la duel, mîncăm oamenii, criticăm abuzurile, etc.....

și, ceva mai departe:

> *Ce zici, amice, de elementul, in care sîntem chemați a trăi noi, elevii academiilor din Franța și Germania?... noi care avem aspirări și orizonuri necunoscute sub orizonul țării?*

sentimente, care lipsesc la A. Ruso și M. Kogălniceanu, care au fost *adevărați liberali*, sentimente, care ni-l arată ca pe un lamartinian fin, rău impresionat *esteticește* de societatea ieșană și din care vedem la Alexandri, pe lîngă, de sigur, o sinceră nemulțumire de mizeriile țării, și ceva din cea ce se chiamă *dandysm* ori *snobism*...... Dar vom vorbi pe larg despre Alexandri aiurea.

O cauză care a contribuit la schimbările sociale din veacul trecut, a fost și fatala presiune a Apusului asupra țărilor romîne, care, cum s'a zis, sînt ca niște provincii ale *Europei*, în imposibilitate de a rămînea în afară de mișcările sociale ale continentului. Apoi, să nu uităm, că în mișcările sociale joacă rol și idealismul, adică dorința altruistă de a lucra pentru adevăr, bine și frumos. In accentele lui Constantin Radovici din Golești, de sigur, nu e vorba de interesul de clasă, ci de tristeța unui suflet, care compară adevărul, binele și frumosul din Apus cu înjosirea și mizeria din patria sa, din care se naște dorința desinteresată, care dă naștere sacrificiului desinteresat pentru o cauză: idealismul. Și—lucrurile omenești sînt foarte complicate—desigur că și la clasele *interesate* în schimbarea țării, a avut un rol și idealismul, căci, sufletul omenesc, spre onoarea lui, se revarsă în totdeauna peste granițile interesului individual, dovadă chiar îmbrățișarea, sinceră, a intereselor celorlalte clase apăsate de către o clasă apăsată, care luptă pentru schimbare...

Așa dar, interesele de clasă ale boernașilor, și a negustorilor în Muntenia, este cauza principală a mișcării liberale dela jumătatea veacului al XIX-lea, cauză, la care s'a mai adăogat altele: idealismul unora, snobismul altora, presiunea europeană...

Criticii din jumătatea veacului al XIX lea nu au putut fi decît constituționaliști liberali.

După 1866 [1]), dorinţele cele mari se îndepliniseră şi fericirea nu venise nici atît de mare cît se sperase, nici egală pentru toţi.

Un sigur lucru era clar numai: vremea umilirii naţionale, ca mai înainte, trecuse.

Constituţia liberală, nu putea fi privită cu ochi buni de boerii cei mari, căci, prin această constituţie, ei trebuiau să împartă puterea cu alţii. Nu-i vorbă însă, această constituţie a fost aşa făcută, încît să nu-i jignească prea mult în interesele economice. Egalitatea în faţa legii, în faţa autorităţilor, care i-ar fi putut jigni, deşi înscrisă în constituţie, n'a fost şi nu este încă. Dar, oricum, acest atentat,—constituţia liberală—la atot puternicia boerilor, i-a făcut pe aceştia să nu aibă simpatie pentru dînsa.

Pe boernaşi, constituţia liberală odată cîştigată, n'a putut să-i mai entuziasmeze, pentrucă, legile economice lucrînd, boernaşii au început—mai bine: au continuat—să decadă, stîrnindu li-se acuma, ca concurentă, o nouă clasă, burghezia. Nici ei n'au avut cuvînt să se entuziasmeze de noua stare de lucruri.

Burghezia creată în parte de Stat, ajutată de el a se întări, ea singură a fost mulţumită.

Profesiunile liberale şi funcţionarii iarăşi au fost mulţumiţi, căci au fost o clasă creată de noua stare de lucruri, şi cu atît mai mulţumiţi, cu cît pe atunci, nefiind concurenţă mare la locuri, erau preţuiţi şi bine plătiţi. Numai mai tîrziu, de pe la 1880, o parte din această clasă începe să fie nemulţumită, unii suspinînd după vremurile vechi (*Delavrancea*, în «Odinioară» şi aiurea şi mai ales *Eminescu*) alţii visînd un viitor fericit (socialiştii), toţi însă, plecînd, conştient sau inconştient, de la durerea simţită pentru dispariţia vechilor clase, boernaşi, bresle, din care făceau parte şi ei şi—un sentiment mai intelectual— dela durerea produsă în ei de mizeria ţărănimii. Unii căutau refugiul în trecut, alţii în viitor. Toţi erau nemulţumiţi de starea nouă de lucruri.

Negustorii romîni, meseriaşii romîni, ei, au fost, mai ales în Moldova, distruşi în noua stare de lucruri. Ei trebuiau să fie în contra acestei stări, căci, dacă politiceşte deveniseră cetăţeni liberi, economiceşte cu introducerea vieţii şi nevoilor complicate apusene, ei erau meniţi peirii.

Ţărănimea.... dar ţărănimea a suferit din vremea epocei eroice, până azi. Este drept, că noua stare de lucruri i-ar fi îngăduit să-şi cucerească o viaţă omenească, dacă ea ar fi ştiut să se folosească de legiuirile nouă.

Aşadar, mai toate cauzele, care făcuse pe A. Ruso şi ceilalţi să fie constituţionalişti liberali, acum nu mai erau.

Nu mai era nici interesul de clasă, nici idealismul—nu mai era nici *dandysmul*, căci acum oraşele noastre deveniseră mai „*civilizate*", tinerii nu mai au cuvînt să se simtă ca în pădure. Ba

1). Şi chiar mai înainte. Kogălniceanu (*Romînia literară*, 1855, 53) ne spune că deja „entuziasmul" dela 1848 slabise, din cauza „materializmului vristei coapte, a *visurilor* ambiţiei *neîmplinite*, a orgoliului *poziţiilor cîştigate*", din cauza unui fel de ante-junimism...

încă, acei care încep să devină mai reacţionari, deşi la 1840 nu puteau suferi „semi-barbaria", acum suspină după după acea semi-barbarie (Alexandri, în unele *piese* şi în unele „scrisori", depildă pag. 26).

La Junimea au fost multe feluri de oameni. Ne mărginim la d. Maiorescu. Asupra d-sale nelucrînd acele cauze, care au lucrat asupra lui A. Ruso, şi, *pe de altă parte neînţelegînd fatalitatea faptelor istorice şi scăpîndu-i consideraţia că binele va veni tocmai prin ducerea cît mai departe a constituţionalismului liberal, adică prin stoarcerea a tot ceea ce poate da el*,—d. Maiorescu a fost în contra constituţionalismului liberal, deşi nu tocmai consequent, cum vom vedea, a fost, cu un cuvînt, în contra *formelor nouă*—vestita d-sale luptă în contra formei goale.

Aceasta este singura deosebire esenţială între vechea critică, reprezentată prin A. Ruso, M. Kogălniceanu, Alexandri până la un punct (şi nu şi C. Negruzzi, care a fost exact ca d. Maiorescu)—şi d. Maiorescu.

În privinţa *limbii* şi a *literaturii*, atitudinea tuturora e la fel. Deosebirea stă numai în aceea că, pe cînd vechea şcoală a luptat mai mult încontra stricătorilor de limbă şi a influenţelor străine în literatură, d. Maiorescu a luptat mai mult încontra prostului gust literar, saŭ în contra lui «scrieţi, băeţi, numai scrieţi!»...

Din cauza apăsării şi umilirii Romînilor de către Turci, Ruşi, Unguri, Fanarioţi, se naşte tendinţa de a dovedi, cu orice preţ, romanitatea poporului romîn şi latinitatea limbii. Începe curentul latinist—de aceasta îşi dă samă, aprobînd, şi un antilatinist din vremea aceea, V. Alexandri (vezi „Scrisori", pag. 54)—acest curent, tot purificînd limba, tindea la *desfiinţarea ei*. Pe de altă parte, contactul cu civilizaţia franceză, pricinuind o puternică invazie de elemente franceze, pe lîngă cele necesare—neologismele—se îmbulzesc o mulţime de cuvinte de prisos—barbarismele. Primejdia desfiinţării limbii romîneşti a fost mai ales în vremea vechei critice moldoveneşti: pe vremea cînd Laurian, Pumnul, Eliade şi alţii căutau să schimbe limba. Acel care, teoreticeşte, a reprezentat spiritul de conservare, a fost Alecu Ruso, care a adus toate argumentele cu putinţă şi care a scris, în scurta-i carieră, mai mult decît toţi ceilalţi teoreticiani, din vremea lui şi de după el, la un loc, şi care, ca întotdeauna, şi-a dat samă de cele ce se petreceau în faţa sa:

> *Moderna ură politică a Moscalilor*, de care poate fraţii de peste munţi ca mai depărtaţi nu erau şi nu sînt pătrunşi ca noi, *ne au aruncat în italienism, în franţuzism şi în alte isme*, ce nu erau şi nu sînt romănism. *Înse primejdiile politice*, încît priveşte robirea *sufletului* romîn au trecut, adevăratul romănism trebue a şi ridica capul. (*Romînia literară*, 1855, *Cugetări*, 339).

A. Ruso a scris mai mult, a adus mai multe argumente

(seria completă de argumente) împotriva stricătorilor de limbă decît d. Maiorescu.

In privința literaturii, chestia trebue privită din două puncte de vedere: *al caracterului specific rominesc—originalitatea*—și al *calităților artistice—valoarea estetică.*

Din primul punct de vedere, școala veche critică, iarăși, a luptat mai mult, aducînd argumente mai multe și mai complecte. La începutul influenței franceze, Rominii imitează servil pe străini; Alecu Ruso zice că într'o bucată romînească vezi imediat cum cutare bucată e luată din Hugo, cutare din Lamartine, cutare din Byron etc... Ca și în privința limbii, cu care din acest punct de vedere are mare înrudire, literatura e în primejdie a nu fi romînească. Și, ca și în privința limbii, primejdia cea mare e în vremea vechii școli critice.

A. Ruso a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva imitației servile decît d. Maiorescu.

Din al doilea punct de vedere, *al calităților artistice*, d. Maiorescu a luptat mai mult, a scris mai mult și a adus mai multe argumente. In adevăr, acum primejdia „stricării originalității», cum ziceau cei vechi, în literatură, ca și în limbă era încă—este și azi—dar nu mai era așa de mare. Prin lupta vechii școli critici, prin influența citorva opere bune (Alexandri, Alexandrescu, etc), prin, cu alte cuvinte, accentuarea procesului de *asimilare* a culturii străine, primejdia stricării originalității limbii și a literaturii nu mai este mare: *D. Maiorescu, deci, va lupta mai puțin în direcțiile acestea*, prea puțin chiar. D. Maiorescu a fost mai mult în contra „constituției", *care era necesară*, decît în contra spiritului străin în literatură, *care nu era necesar*, căci un spirit și o literatură romînească existau.. Acuma însă, din cauza *răspîndirii culturii*, din cauza creșterii *încrederii în sine*, după realizarea atitor visuri mari, țara, toată, începe a scrie; maculatura literară ia proporții îngrijitoare, *bunul gust* e în primejdie, cum nu fusese mai înainte. *De aceea D. Maiorescu va lupta, mai ales, împotriva stricătorilor gustului estetic al publicului* [1])—și o

1). Trebue să mai adăugăm aici o altă direcție, în care a luptat d. Maiorescu mult mai mult decît vechea critică—în vremea căria nu era încă motiv de luptă, ca și în privința *bunului gust*—e vorba de lupta împotriva falșificării adevărului în știință. In procesul de adaptare al culturii străine, de sigur că slăbiciunea trebuia să se manifesteze mai ales în domeniul științific și chiar azi, în această privință, sîntem încă în perioada de tranziție. Am arătat aiurea (*Poporanizmul*, „Curentul Nou", 3) că *Convorbirile* au primit bine *Contemporanul*, pentrucă această revistă din urmă, în literatură, aducea, prin accentuarea necesității unei limbi curat romînești, un sprijin tendințelor *Convorbirilor*. Spuneam acolo însă, că primirea bună se mai datorește și altor motive... Citeva din acele altele sînt următoarele: Doctrinele științifice, mai ales darwinismul: d. Maiorescu a fost în totdeauna darwinist; ateizmul: d. Maiorescu, cum arată și d. Panu, a trecut în totdeauna drept ateu; transplantarea, în general, a științii pozitive în țara noastră: introducerea și asimilarea ei; lupta în contra pseudo-științei; lupta în contra plagiatului.—Plagiatul are o istorie interesantă în țara romînească. Acumularea capitalurilor, la început, se datorește în mare parte spoliațiunii

paranteză—fiindcă în vremea d-lui Maiorescu, ca și mai pe urmă, primejdia cea mai mare era stricarea bunului gust și falșificarea adevărului (vezi nota), în mintea publicului—a acelor generații—s'a făcut convingerea, *alimentată și de Junimea*, că d. Maiorescu și Junimea au fost cea întîi mișcare critică în țara romînească. La această convingere a contribuit și faptul că cei vechi au fost uitați mai ales pentru că Junimea nu i-a amintit. A mai contribuit și atitudinea curat negativă (vezi mai jos) a d-lui Maiorescu, îmbrăcată într'o logică impecabilă, precum și faptul foarte important că d. Maiorescu n'a atacat numai curente și principii, ca cei vechi, ci și—și mai ales—*persoane* și *reviste*, faptul, adică, că a *concretizat* ținta atacului, a făcut *interesantă* priveliștea luptei, dîndu-i acel element gladiatoric, care farmecă și atrage pe public. Și în sfîrșit—cum se formează toate legendele—faptul că norodul pune întotdeauna pe socoteala celui mai cunoscut tot ce au făcut alții: toate bisericile vechi sînt făcute, pentru Moldoveni, de Ștefan Cel Mare... [2]) Am închis paranteza.

Din cele spuse, se mai explică încă și o altă deosebire între vechea școală critică și d. Maiorescu: deosebirea în privința

furtului.—a dovedit'o Karl Marx. In acumularea capitalului nostru intelectual s'a întîmplat acelaș lucru. La început se plagiază grozav, dar plagiatul acesta dela începutul culturii romînești nu se poate caracteriza—moralicește—ca un furt, pentrucă plagiatorii n'au conștiința că sînt vinovați, că fură. Scriitorii de la începutul veacului adesea spun: „luat din alte limbi" și adesea nu spun nici atîta, pentrucă *cine e autorul* nu prezintă nici o importanță. Pentru omul incult *cine e autorul* e o întrebare fără interes: In mahala se citese grozav *Dramele Parisului*, dar nimeni nu știe că sînt de Ponson du Terail, deși numele acestuia e scris pe copertă; pe mahalagioaica o interesează cartea, subiectul, nu *cine a scris cartea*. Cînd Anton Pann publică pe *Noul Erotocrit*, nici pentru dînsul, nici pentru cetitorii săi nu are importanță autorul. De aceia, acei care vorbesc astăzi cu dispreț despre plagiatul din prima jumătate a veacului al XIX-lea, greșesc. Pe vremea *Contemporanului* însă, oameni mai sus puși, profesori de universitate și liceu, nu mai pot fi tratați ca un Anton Pann. Aceștia, acumulînd prin furt capitalul intelectual romînesc, sînt vinovați. Amoral sau imoral, plagiatul a fost fatal, până la un punct util. Dar trebuia să i se pună un capăt, trebuia să se înceapă odată mai mult *asimilarea* de cît *introducerea* culturii—și *Contemporanul* a reprezentat, în istoria culturii romînești, lupta împotriva acumulării culturii prin banditism—și, în genere, a făcut pentru știință ceea ce *Convorbirile* au făcut pentru literatură.

2). Prevăd o obiecțiune, anume că reprezentanții vechei școli critice, chiar dacă au spus ceea ce trebuia de spus și chiar dacă au scris mult, au avut o activitate scurtă și o răspîndire restrînsă a scrierilor lor.—Dar nu e așa: *Romînia literară*,—ca să nu mai vorbesc de *Dacia literară*, de *Propășirea*, de *Steaua Dunării* (care eșea în cîteva mii de exemplare), de alte publicații,—apărea în 500 exemplare! Apoi să nu se uite că acești oameni, în vreme de 20 de ani, în Iași, care era „Moldova", au exercitat o mare înrîurire prin personalitatea lor, înrîurire căreia se datorește mediul găsit de Junimea. Pun mai mult preț pe aceasta—într'o țară mică ca Moldova, cu un public intelectual restrîns, cum era mai ales pe atunci—decît pe articolele publicate. Ați văzut cum d. Maiorescu vorbește de „sfaturile" lui Alexandri. Și sînt convins—ceea ce reesă și din *Amintirile* d-lui Panu—că și influența d-lui Maiorescu se datorește mai mult personalității sale, influenții sale directe, de cît articolelor sale.

curentului poporan și a *celui istoric*. Vechea școală este *poporanistă* și *istorică*, pentrucă, criticii vechi au fost *romantici*, *democrați* și *apărători ai originalității limbii și spiritului romînesc*. Fiind *romantici*, s'au adresat la literatura populară conținătoare de elemente romantice și la trecut, ca toți romanticii; de aceia și Eminescu, în această privință, samănă cu vechea școală critică. Fiind *democrați*, era natural să se îndrepteze către „popor"... Iar ca apărători ai *originalității limbii și literaturii*, tot la popor (în *limba*, *spiritul* și *viața* sa) și la istorie (în *viața* trecută și în *limba* cronicarilor) trebuiau să se adreseze. Și în această privință, Eminescu samănă cu vechea critică. Și, din Junimea, mai samănă și Lambrior, care, în deosebire de d. Maiorescu și de toți ceilalți, voia o limbă și mai *romînească* încă... D. Maiorescu n'a fost nici romantic, nici democrat, nici n'a luptat așa de mult, cum am văzut, pentru păstrarea originalității în limbă și literatură: d. Maiorescu n'a insistat deci asupra curentului poporan și a tratat cu oarecare dispreț, în orice caz cu nepăsare, curen'ul istoric.

Așa dar, din cauza deosebirii de epocă, pe cînd vechea școală critică, reprezentată mai ales de A. Ruso, va fi, cu precauțiune, constituționalistă liberală, va lupta mai mult pentru păstrarea originalității limbii și a spiritului romînesc, insistînd asupra curentului poporan și istoric, mai puțin pentru triumful bunului gust literar, d. **Maiorescu** *va avea dispreț și neîncredere față cu constituționalismul liberal, va lupta mai puțin pentru păstrarea originalității limbii și a spiritului romînesc, nu va insista asupra curentului poporan și istoric, va lupta mai mult pentru triumful bunului gust în literatură și a respectării adevărului în știință.*

Aceste deosebiri se explică și prin mentalitatea acestor critici, prin deosebirea de temperamente și de cultură.

Analiza temperamentelor lor și a culturii ne va explica și ea ceea ce ne-a explicat analiza împrejurărilor istorice și sociale. Vom vedea că criticii aceștia au avut *întocmai* temperamentul și cultura necesară rolului lor. Această „coincidență" nu este una „stranie". S'a zis de atîtea ori că fiecare epocă, fiecare mișcare socială, literară, etc. își găsește omul său. Aceasta însamnă că *un om devine reprezentativ numai cînd are un temperament și o cultură potrivite cu epoca sa, cu mișcările sociale, etc., ale epocei sale*. Fără revoluția franceză, Mirabeau ar fi rămas un necunoscut și, dacă, în epoca revoluționară franceză, va fi fost un om de temperamentul lui Metternich, acela a rămas necunoscut.

In epoca dinainte de 1848, în Moldova *critică*, numai un om ca A. Ruso, cu cultura lui franceză, liberală și etuziastă, dinainte de 1848 și de după „1830, anul ce se numește în istorie anul slavei" (Ruso, Rom. lit. Amintiri, 442); cu temperamentul lui entuziast, visător, generos, cu mintea lui largă și înțelegătoare, cu firea lui blîndă, unduioasă, dezmierdătoare, bogată, izvoritoare de gîndiri și de simțiri, a putut deveni *reprezentativ*; în mișcarea dela 1848 din Muntenia *revoluționară*, numai oameni

ca I. C. Brăteanu și C. A. Rosetti cu cultura lor franceză din acea vreme, cu temperamentul lor de foc, au putut deveni *reprezentativi*; în mișcarea politică *cumpătată* din Moldova dela 1840 până la 1860, numai un om ca Kogălniceanu, cu cultura lui franceză *și germană dinainte de 1848*; [1]) cu caracterul lui energic, casant, cu mintea lui clară, cu voința lui de fier, a putut deveni *reprezentativ*, dîndu-ne pe acel *om de stat*, care a pus bazele Romîniei moderne; în epoca de decepție și reacție, numai un om ca d. Maiorescu cu *cultura germană de după 1848*. (Cultura aceasta, spiritul critic, caracterul rece, lipsa de sentimentalism sînt cauzele așa numitului «filogermanism» și «cosmopolitism» al d-lui Maiorescu, care n'a existat); cu temperamentul său rece, cu *frica* sa de entuziasm,—parcă sentimentul ar fi o slăbiciune: sînt sigur că d. Maiorescu, dacă ar fi fost Italian și ar fi trăit pe vremea lui Galibardi, nu l'ar fi urmat, poate ar fi zîmbit în forul său interior de „ridicolul" delirului popular; pentru d. Maiorescu, ne spune d. Panu (*Săptămîna* 4), revoluția franceză a fost o «epidemie morală»,—cu mintea sa cumpenitoare, cu firea sa neproducătoare de concepții și neizvoritoare de simțiri, de unde atitudinea sa disprețuitoare și negativă (vezi și d. Panu: *Săpt.* 49),[2])—numai un astfel de om putea deveni *reprezentativ*.

N'am vorbit anume de C. Negruzzi și V. Alexandri, pentru că voiu vorbi aiurea de dînșii, cînd voiu dovedi că C. Negruzzi, avînd o atitudine critică asămănătoare cu a d-lui Maiorescu, fiind și în contra constituționalismului liberal și avînd un temperament ca al d-lui Maiorescu—nepotrivit cu epoca, ceea ce l'a făcut să nu joace un rol mare, să nu fie reprezentativ—a fost «primul junimist» în adevăratul înțeles al cuvîntului, predecesorul în toate, al d-lui Maiorescu; că Alexandri, prin firea sa, *cași prin rolul său* (vezi mai sus filiația între vechea școală critică și Junimea) a fost puntea de trecere între școala lui A. Ruso și acea a d-lui Maiorescu [3]).

G. IBRAILEANU

1). Vezi ce spune însuș el în A. D. Xenopol: M. Kogălniceanu, 9.

2). „Arta vieții? Rezervă, discrețiune, *cumpătare*, în genere *negațiune* și în rezumat abnegațiune." „Ferește-te a da sfaturi". (Critice, II, 396 și 386, „Aforisme"). In „Convorbiri", zice Alexandri („Scrisori", 64), e numai „*critică și iar critică, și tot critică*". Vezi și d. Panu, *Săptămîna* 6.

3). In acest articol-fragment am făcut numai considerații generale asupra rolului deosebiților critici, fără să insist asupra părții, cu care a contribuit fiecare la critica în *limbă*, *literatură* și *formele de viață*.... Așa, am spus, de pildă, că A. Russo a scris mai mult și mai complect în privința păstrării originalității limbii, că d. Maiorescu a vorbit mai mult de bunul gust literar, de cît de originalitatea în literatură, etc., lucruri care nu vor fi pricepute deplin, decît cînd voiu publica acea parte a studiului, în care se arată pe larg, pe baza faptelor, rolul și partea fiecăruia în lupta dusă în acei patruzeci de ani de critică a adăptării culturii străine.

SONET

Din nou coboară-te 'ntre noi, Isuse,
Căci iarăși turma ta e rătăcită,
Și iar se 'ntinde noaptea cea cumplită
A vechii uri, de Tine-atunci răpuse.

De-abia se mai zărește ca prin sită
A mîntuirii stea. Dar cît de sus e!
Se depărtează par' că.... Cine spuse
Ca stingerea ni-i singura ursită?

O, vino, iubitorule de oameni,
In sufletul bătrînei lumi să sameni
Din nou credința cea mîntuitoare....

Cunoaște-l-vom?—Pleca-vom fruntea oare,
Cînd întinzîndu-și mînile-amîndouă
Asupra-ne, va zice: «Pace vouă!»

A. VLAHUȚA

In lumea dreptăței

De ce s'o fi ducînd Andrei Rizescu să-și petreacă seara la avocatul Vineanu, a cărui soție primește în toate joile, nu știe nici el. Afaceri și politică nu se pricepe să discute, cărți nu știe să joace, să danseze nici atît, iar miopia lui îl face să tresară la fie care mișcare de teamă să nu răstoarne ceva. Se pricepe să cînte din vioară, că e absolvent al conservatorului, dar din cei șase ani de rătăcire prin provincie a învățat că lumea vine la sindrofie să rîză, să vorbească, iar nu să stea smirna ca să asculte muzica.

O să facă și astă seară ce a făcut joia trecută: o să se miște cu precauțiune de la un grup la altul, o să privească portretele și litografiile de pe păreți, o să audă aceleași convorbiri și aceleași valsuri cîntate la pian de domnișoare și o să plece obosit de urît, cu dorul Bucureștiului înzecit. Ajuns, văzu cu o tristă mulțumire că parcă n'ar fi altă seară, ci tot a de joia trecută. In odaia din dreapta aceleași doamne cu figuri pătimașe în care nu mai era nimic feminin jucau maus scump, care le aduna galerie împrejur;—în odaia de alături jucau aceiași bărbați; într'altă parte cîți-va alți inși vorbeau despre aceiași trădare națională și micșorare a prestigiului țărei; ca și în joia trecută cîți-va ofițeri de cavalerie se plîngeau către domnișoare de lipsa unui lac pentru patinaj, ori împărtășeau cu bucurie hotărîrea colonelului de a pune la anul parchet în salonul clubului militar. Erau de față trei colegi de magistratură ai lui Andrei, dar procurorul și supleantul jucau poker, iar cu președintele nu prea era în dragoste mare; mai erau și avocați, dar parte erau tot la cărți, iar parte discutau politică; cu altă lume nu se cunoștea bine, nefiind în oraș decît de vre-o cîte-va luni; noroc că erau pe-o masă albumuri de fotografii și de cărți postale ilustrate, pe care Andrei puse mîna ca să facă și el ceva.

Era adîncit în răsfoirea lor cînd din odaia cu pian se auzi

altceva decît obicinuitele valsuri. După o clipă de gîndire își aduse aminte că e „Mondschein-sonnate" a lui Beethoven, o bucată pe care o cînta și el la vioară. Lăsînd albumurile, se strecură până la ușa odăei. Cînta o fată îmbrăcată într'o rochie modestă cenușie, care i se părea că-i e cunoscută. Se întreba cu nedumerire, unde a mai văzut el acest chip, a căruia frumusețăă nu sta numai în frăgezimea tinereței, dar mai ales în distincțiune: o frunte bombată sub care străluceau ochi negri, sclipitori de inteligență, iar în părul negru pieptănat în sus o viță de păr alb ca un buchet de iasomie?

In vremea asta domnișoarele rîdeau de glumele unui ofițer; în odaia de alături se iscase o ceartă la o masă.

— Fugi domnule d'aici, se auzea strigînd vocea colonelului, joci ca o mazetă. O joci de patru zeci de ani și tot n'ai învățat'o. Apoi cînd mă vezi că-ți lepăd pică de-un ceas....

Lumea rîdea cu hohote.

Fata care cînta la pian, cu însușirea pe care o au femeile de a vedea fără să privească, observase pe tînărul cu ochelari care sta în pervazul ușei de alături și singur asculta cu sfințenie ce cînta ea.

— „Unde am mai văzut eu figura asta"? se frămînta Andrei și simțind pe cine va care se apropiase de dînsul, se întoarse.

Era Antonescu, noul director al Gimnaziului, cu care făcuse cunoștință cîte-va zile mai înainte pe uliță.

— Eram să vă întreb cine e domnișoara care cîntă la pian, dar bănuesc că nu știți, că sunteți venit mai de curînd de cît mine.

— Ba știu, răspunse directorul. E domnișoara Murgu, sora nevesti-mi.

— Așa!? Ce bine cîntă la pian. Domnișoara Murgu?...

De o dată i se făcu lumină în minte și începu să rîdă.

— A, domnule Antonescu, să vezi ce lucru ciudat mi se întîmplă. De aproape un sfert de oră mă chinuesc să-mi aduc aminte de unde cunosc pe domnișoara și acum îmi reamintesc.

— De unde?

— Acum doi ani în vacanța mare am fost în treacăt vre-o trei zile la Govora. Intr'o seară s'a dat o reprezentație în folosul cantinelor școlare. Nu e așa că printre alte domnișoare a cîntat și domnișoara Murgu?

— Așa e.

— Păstrez și acum afișul cu o însemnare de cît de bine a cîntat domnișoara, mi se pare, Elena Murgu.

— Asta e nostim, zise Antonescu zîmbind. Să i-o spunem.

— A ba nu.

— Ba da, cum o isprăvi.

Se așezară pe canapea și urmară pe șoptite convorbirea din care Andrei află că Doamna Antonescu a rămas acasă, nefiind tocmai bine, că Antonescu din pricina aerului Giurgiului, care nu-i priea, a obținut să fie mutat aci în orășelul acesta de munte, că măcar că nu era venit de cît de două luni simțea o mare îmbunătățire în sănătate; că Elena îi era și cumnată și fiică tot într'o vreme, de oare ce ei o crescuseră, fiind că-i muriseră părinții de cînd era abia de șase ani;—iar Antonescu află că nici Andrei n'are părinți, că e și el numai de șase luni în oraș.

In vremea asta fata sfîrșise și întorcîndu-se îi privea.

Directorul se sculă și luînd pe Andrei de mînă îl duse la dînsa.

— Eleno, dă-mi voe să-ți prezint pe d. Andrei Rizescu, judecător de ședință la tribunal și absolvent al conservatorului la vioară.

Apoi istorisi, cu toate împotrivirile lui Andrei, chestiunea afișului de la Govora.

— Admirabilă e sonata asta, domnișoară, zise Andrei, ca să schimbe vorba. Nu știu dacă ați auzit'o vre-o dată la pian și vioară.

— Nu.

— O știi la vioară? întreabă directorul.

— Da.

Gazda, doamna Vinescu, care auzi în treacăt cuvintele din urmă, veni să stăruiască de Andrei să-și aducă vioara.

— Te rog frumos, domnule Rizescu. Sunt trei pași până la dumneata.

— Altă dată da, astă seară însă nu.

— Mă însoțesc și eu la rugăciunea doamnei Vinescu, stărui Elena Murgu. Sunt aci, vă pot acompania la pian.

Îi suna vocea mai dulce de cît pianul de care sta rezemată, și privirea ei zîmbitoare ucidea ori ce putere de împotrivire.

După o clipă de codire se înclină:

— Fie.

Atunci fata făcu un pas către dînsul și-i zise privindu-l drept în ochi:

— Dacă nu v'ar pricinui prea multă căutare, v'aşi ruga să aduceţi şi afişul.

— O! asta nu, răspunse el îndreptîndu-se spre eşire.

Totuşi l'a adus. Citise îngrabă acasă însemnarea făcută pe el şi văzuse că nu era nimic de ascuns; deci înainte de a începe să cînte, îl scoase din buzunar şi-l întinse fetei, care citi cu obrajii înfloriţi desigur din pricina răsfringerii culoarei afişului:

«Eram în picioare lîngă scenă. Cea din urmă care a cîntat a fost domnişoara Elena Murgu, îmbrăcată simplu într'o rochie civită, o fată palidă la faţă, cu ochii vii şi cu o viţă de păr alb în frunte. Nu ştiu ce mi-a dat de la început încredinţarea că, dacă va cînta şi această domnişoară, va cînta bine. O parte din public se pregătea să plece sătul de atîta muzică. Dar de la primele acorduri a robit toată sala, iar cînd a terminat, cu drept cuvînt i s'au făcut ovaţii».

După ce Andrei întocmi afişul cu îngrijire şi-l vîrî în buzunar, încep să cînte, şi cîntă amîndoi atît de bine şi puterea muzicei e atît de mare, în cît capetele se întorc, vorbele încetează, până şi jocul de cărţi se opreşte, toţi se înghesuesc în cadrul uşilor, iar cînd sfîrşesc, lumea isbucneşte în aplauze:

— Admirabil!

— Domnule Rizescu, nu te mai primesc fără vioară, zise gazda...

...Şi acum întors acasă, Andrei se gîndeşte ce rău i-ar fi părut să nu se fi dus la sindrofia lui Vineanu. Un bine nespus îi umple inima. Îşi ia vioara şi cîntă de unul singur, pe cînd în minte îi flutură doi ochi negri, sub o frunte mare cu o viţă de păr alb, ca un buchet de iasomie.

* * *

O pornise de jos Andrei Rizescu. Era fiul dascălului Rizea de la biserica Sfîntului Gheorghe din Piteşti, om sărac, fără altă avere de cît venitul a trei pogoane din pămîntul parohiei. Ajutat la cheltueli de boerul Marĕscu, ctitorul bisericei, Andrei a învăţat alături de băiatul Marĕscului; dar pe cînd feciorul boerului îşi trecea clasele cu propteli, băiatul dascălului eşea printre cei dintăi.

La sfîrşirea liceului s'ar fi înscris la altă facultate decît la drept, dacă nu ar fi fost stăruinţele bătrînului Marĕscu, care vrea să-şi aibă copilul alături cu Andrei, a cărui sîrguinţă şi cu-

minţenie puteau să-i fie un îndemn. Pe lîngă facultatea de drept Andrei mai făcea şi pe cea de filozofie şi mai urma şi conservatorul la vioară, talent pe care-l moştenise de la tată-sĕu, că şi dascălul Rizea cînta din vioară. Şi iarăşi pe cînd Andrei ducea o viaţă aşezată, necunoscînd alte petreceri decît cititul, vioara, lungi plimbări împrejurul Bucureştiului şi regulatele partide de şah cu Klein, un coleg de conservator care-l învăţase acest joc, socotindu-se vinovat şi stricat după o seară petrecută prea tîrziu la berărie în discuţii, tînărul Marĕscu îşi cheltuia viaţa în cafenele şi în petreceri desfrînate.

După ce şi-au luat licenţa, pe cînd Marĕscu pleca la Paris pentru doctorat, Andrei căpăta cu sprijinul boerului un post de substitut la Teleorman. Trecuseră doi ani dela intrarea lui în magistratură, cînd s'au întîmplat nenorocirile care au sfărîmat deodată toate legăturile de recunoştinţă ce-l legau de neamul Marĕştilor.

Andrei avea o soră, Ana, care mergea în casa boerului de ajuta la cusut doamnei şi domnişoarei Marĕscu. Această soră, nespus de dragă lui Andrei, a fost sedusă de tînărul Marĕscu întors în vacanţă dela Paris.

Ruşinea ce fata făcuse tatălui şi fratelui său a ispăşit-o prin chinurile, în care s'a sfîrşit otrăvindu-se. Peste cîte-va luni s'a răpus şi dascălul Rizea, iar Andrei a rămas singur pe lume.

De atunci fără sprijinul nimănui, numai prin purtarea lui bună şi prin munca lui,—(câteva studii însemnate, publicate în reviste juridice atrăseseră luarea aminte a lumei judecătoreşti) —înaintase încet din treaptă în treaptă ajungînd în timp de şase ani judecător de şedinţă aci în acest oraş. Colegii lui îi găseau trei cusururi; ziceau că e zgîrcit, ursuz şi mîndru; dar n'aveau dreptate. Zgîrcit îi ziceau pentru că nu-şi risipea banii la cărţi, dar ar fi de cercetat şi de numărat cîţi magistraţi cinstiţi, fără nici o altă stare, au putut ca Andrei, cu economii din leafă, să-şi facă o bibliotecă frumuşică, să călătorească odată pînă la Roma şi să aibă şi două-mii de lei puşi de-o parte. Mîndru şi ursuz îi ziceau pentru că nu-i plăceau cheful'ile şi nu da ghes cu dragostea nimănui, nu prea se ducea în lume; dar asta ţinea şi de miopia lui care-l făcea sfios, iar dacă aveau niţică dreptate cînd ziceau că „fulgeră la cornul caprii cînd o rîde Rizescu", tot atît e de adevărat că nu l'au văzut niciodată necăjit, nici nu l'au auzit vorbind altfel decît cu blîndeţe; şi apoi cînd îţi iei în serios misiunea de judecător şi cînd nu priveşti cu nepăsare

mersul stărilor sufletești ale oamenilor, fără să vrei, pe nesimțite te simți împins spre mîhnire și spre mizantropie, văzînd zilnic pe oameni sub acelaș unghiu al sfîșierilor și intremincărilor pentru un peticel de interes.

Așa cum era, în scurta vreme de cînd era în acest oraș, plăcuse multora și nu erau puțini acei care, avînd o fiică, o soră sau altă rudă de măritat, ar fi primit cu bucurie s'o dea după dînsul. Se poate prin urmare înțelege ușor ce vîlvă a stîrnit în acest orășel, în care ori ce căsătorie era un eveniment, vestea că Rizescu o să se căsătorească cu cumnata directorului gimnaziului. Auzi dumneata, să ia fată străină, abea venită, fără un ban de zestre, cînd, slavă domnului! erau în oraș atîtea fete frumoase, bine crescute și cu stare.

Lucrurile s'au întîmplat în chipul cel mai firesc.

In Duminica următoare sindrofiei dela Vinescu, Andrei se dusese la Antonescu.

Directorul locuia chiar în localul Gimnaziului avînd pe seama lui trei odăi jos, în aripa dreaptă a clădirei. Intr'o altă casă unde venea să facă întăia vizită, ar fi stat cel mult zece minute, cu mănușile în mîini, nemișcat de pe scaunul pe care ar fi apucat să se așeze; dar aci atitudinea prietinoasă și lipsită de etichetă a lui Antonescu îl făcuse să stea mai bine de un ceas.

Cînd a intrat, soția și cumnata directorului nu erau în odae. Il primise el, într'o hăinuță de casă, pătată și arsă în mai multe locuri de fel de fel de acide, și întăia vorbă i-a fost:

— Mă rog, ții mult la etichetă? să mă duc să-mi schimb haina...

— Te rog nu te deranja, răspunsese Andrei zîmbind. Iar după ce veniseră cucoanele și după ce l'a înfățișat nevestei-si, îl întrebase dacă se grăbește și față cu răspunsul negativ al lui Andrei:

— Apoi scoateți mănușile. Mă rog, nu te las așa cu una cu două; mi-ai spus dăunăzi că nu cunoști gimnaziul și vreau să ți-l arăt în amănunțimi. Și au mers cu toții să vadă localul gimnaziului. Era în adevăr vrednic de văzut: Săli de studiu curate, mari și luminoase,—sală de desemn, sală de gimnastică, o bibliotecă cum nu s'ar fi așteptat Andrei să găsească într'un orășel atît de mic; și în sfîrșit, păstrat pentru la urmă, laboratorul de fizică și himie, specialitatea lui Antonescu, alături cu un amfiteatru încăpător. La fiecare exclamare de admirație a lui Andrei, directorul se întorcea către fată și o întreba:

— Să-i spunem aici? și răspundea tot el: „Nu, lasă la urmă".

Antonescu era un om de vre-o patru-zeci și cinci de ani, blond, slăbuț, chel ca sticla, vioiu ca o vrabie; porecla de *neamțul*, pe care o purta din școală, i se cuvenea și pentru înfățișarea lui și pentru că în adevăr era german după mumă; iar aplecarea lui pentru științele naturale o moștenise dela bunică-său matern, răposatul Maller, farmacistul.

— Uite ce am combinat noi, domnule Rizescu, zisese el după ce se întorseseră în odaia de priimire.. dar cum să încep, că trebue o introducere?

— Lasă mai tîrziu Alexandre, zisese nevastă-sa.

— A! nu. Nu mă știi pe mine? Eu cînd am ceva de spus, trebue să-l spui îndată, că mă supără, parcă mi-ar umbla un fir de păr pe limbă. Uite ce e.

Și începu să explice cum îi lipseau din laborator lucruri esențiale, care-i trebuiau neapărat cumpărate; că dela minister era greu de căpătat suma trebuincioasă, că județul, vorbise cu prefectul, n'avea fonduri.

Atunci ce s'a gîndit? Așa e că Elena cîntă bine la pian?

— O! foarte bine!

— Eleno, așa e că dl. Rizescu cîntă bine din vioară?

— Mai mult decît bine, răspunsese fata.

Atunci era foarte simplu, s'a gîndit că ar putea organiza în amfiteatrul gimnaziului un concert—era destul de încăpător amfiteatrul—și s'ar putea scoate o sumă destul de frumușică; și părîndu-i-se că vede o mișcare de protestare la Andrei:

— Mai întăi n'o să ai de cîntat toată seara, că o să mai fie și alte bucăți: băeții o să cînte în cor,—alții o să declame, alții o să facă scrimă. Mă rog, de toate. Să nu zici nu, domnule Rizescu. In orice caz lasă-mă să mai trag nădejde două-trei zile. Ce e azi? Duminică? Uite, îți acordăm trei zile de gîndire, Luni, Marți și Mercuri, cînd te rugăm să vii să prînzești cu noi. Dacă primești, vii Miercuri cu vioara, dacă nu, vii fără vioară.

Așa e că va să fie cineva afară din cale ursuz ca să nu se simtă atras către niște oameni, atît de deschiși la inimă?

Miercuri seara se dusese cu vioara. După masă venise și doctorul Georgescu, un coleg de școală al directorului cu nevasta-sa și petrecuseră o seară minunată, făcînd muzică cu Elena și discutînd împreună cu doctorul planurile de reforme pe care vrea să le introducă Antonescu în cursurile lui. De atunci pe

măsură ce trecuse vremea se încredințase ce oameni de ispravă erau Antoneștii. La fiecare reîntîlnire găsise noui cuvinte să-i fie dragi și să se apropie de dînșii. El, un om deștept, harnic, învățat nu numai în ramura științelor naturale, dar pe care-l interesa ori-ce fel de cunoștințe; Maltida, nevastă-sa, o femee bună și simplă, care inspira dela întăia vedere o trainică simpatie. Nu era frumoasă, dar avea o blîndețe care te fermeca. Toate treburile casei le făcea fără nici un ropot, fără cea mai mică tevatură. Cu rost la toate, cu spor la muncă, mișcările ei aduceau aminte sprinteneala nesgomotoasă a unei furnici. Cu drept cuvînt zicea directorul despre ea, că el n'are în tot laboratorul lui de fizică nici un aparat mai precis decît nevastă-sa. Elena, pe lîngă însușirile soră-si, care-i slujise de mamă—(îi zicea Mama-Tilda), avea inteligența mai vie, era mai sglobie, era frumoasă și avea mare talent la pian. Cîte-și trei aveau în comun simplitatea, naturaleța, lipsa de supraveghere de tine însuți și de dorința de a produce efect, însușirile greu de lămurit, pe care le au mai ades Nemții decît Romînii, însușiri care sparg ghiața și te îmbie la intimitate și la prietenie dela întăia întîlnire.

Om singur pe lume, mîncînd pe la birturi, trăind într'o odăiță rece de singurătate, la ușa căreia cînd se întorcea nu era nimeni să-l întimpine cu un zîmbet ori cu o vorbă bună, e lesne de înțeles ce înrîurire a avut asupra gîndurilor și hotărîrilor lui Andrei fericirea casnică aflată în casa Antoneștilor. Citiri împreună, discuții interesante, muzica, până și șahul de odinioară, că și Antonescu juca șah și toate astea sub lumina unor ochi zîmbitori, a căror pereche n'o întîlnise încă în viață,—i se părea că după o lungă rătăcire printr'o negură umedă și rece a sosit într'o locuință curată, caldă și îmbălsămată. Gîndurile mohorîte despre zădărnicia străduințelor omenești, îndoelile neliniștitoare despre rostul lumii, care-l frămîntaseră atîtea nopți fără de somn în pustietatea odăiței lui de om stingher, se risipeau acum ca valurile de ceață la razele soarelui. Viața dusă de el până atunci îl făcuse să ajungă până la vrîsta de 29 de ani cu inima adăpostită de simțirea, ce acum i-o cucerea cu furie parcă vrea să-și recâștige întîrzierea. Ce altă înfățișare căpătau toate cîte pînă acum i se păruseră fără însemnătate. Și după lungi certuri cu sine însuși, după lungi șovăiri, cînd din fericirea fără de nume pe care o simțea alături de fată și din neliniștea dureroasă care-l rodea departe de ea, cînd din tăierea răsuflării pe care i-o

pricinuia numai gîndul că s'ar putea să n'o mai vadă, s'a încredințat că fără dînsa nu se mai poate, a cerut-o lui Antonescu...

* * *

Doamnei Adina căpitan G. Nicolau
Giurgiu.

Nu-ți e rușine, Adino dragă, să răspunzi cu o pagină la scrisorile mele de șase și de opt pagini? Vream să-mi răsbun și să nu ți scriu decît un rînd: „sunt bine, merci; sper că și voi idem", și să iscălesc; dar nu pot. Eu nu sunt ca tine, la un loc cu toate prietenele copilăriei noastre, avînd cui spune atîtea cîte ași avea de spus; eu n'am aici decît pe Mama-Tilda, dar cu ea nu pot vorbi așa cum ași vorbi cu tine. Ce n'ași da să te pot avea aici măcar o zi...

Am primit fotografia băețelului tău. Numai decît i-am poruncit la un tîmplar o ramă pe care s'o pirogravez (am găsit un model, cu călțunași de toată frumusețea) și o s'o așez într'un loc de unde s'o văd toată vremea. Ce drăguț e! Că o să am tot băiat și eu nici nu mă îndoesc. Prea o dorim din adîncul inimei și Andrei și eu,—prea ne-am obicinuit cu ideea asta, pentru ca Dumnezeu să nu ne împlinească dorința. Și Mama-Tilda tot așa crede, la toate cîte lucrează pentru copil le a pus panglici albastre.

Numai dacă ar fi frumos ca al tău. Andrei a sărutat fotografia de zece ori, mîngîind o: „feciorașul tati, fecioraș." Gîndul c'o să aibă și el un băețaș îl înnebunește de bucurie. A! dacă ai ști ce bun, ce plin de atenții e pentru mine Andrei, așa de bun încît i-am spus că dacă o vrea să-și răsfețe copilul cum mă răsfață pe mine îl iau de sub creșterea lui (!!). Să ne auzi planuri ce facem; să vezi pe Andrei cum își notează fiecare cusur și cum discutăm mijloacele prin care le-am putea înfrînge la copil. Am rîs eri de ne-am prăpădit; mă rog, era să ne certăm, pentru că eu ziceam c'o să-l pui la pian dela trei ani și Andrei zicea că nu, că e prea de vreme...

Sunt fericită, Adino dragă, așa de fericită, încît parcă mă cuprinde o grijă.

Ași vrea să se împietrească lumea așa cum e acum, să rămîiu totdeauna sub iubirea mîngăetoare și ocrotitoare a lui Andrei... Nu e frumos ca bărbatul tău Andrei, are însă o privire bună și un timbru de voce grozav de duios între bas și bariton.

Unele cuvinte spuse de el îmi plac la nebunie, parcă vibrează inima în mine cînd le aud: «marmură, bravură».

Parcă ţi-am scris că avem o căsuţă mică şi drăguţă ca un pahar, aşezată în mijlocul unei curţi pline de flori. Proprietarul, care şade în fundul curţei în două odăiţe, un pensionar bătrîn, nenea Mache, cum îi zice toată lumea, e un grozav iubitor şi de flori şi de păsări.

Am făcut aici cunoştinţa unui coleg de şcoală a lui nenea Alexandru, un doctor Georgescu, a căruia nevastă seamănă leită cu Victoria Nanu, doar niţel mai în vîrstă. Sunt amîndoi oameni foarte buni şi care au prins mare dragoste de noi. Am primit dela ei mai multe daruri la nuntă. Duminica trecută am petrecut la via lor; o poziţie încîntătoare, din pridvorul casei lor se vede tot oraşul. Nici nu mă încerc să-ţi descriu frumuseţea de raiu a viei. Parcă n'am văzut de cînd sunt aşa nuci uriaşi şi umbroşi, nici fîn atît de plin de flori şi de mirezme. Ne-am întors seara acasă tîrziu pe lună cu sufletul îmbălsămat de fericire.

Zici că te duci la Cîmpu-Lung în Iulie. Poţi să înţelegi cîtă plăcere mi-ar face să putem veni şi noi; dar nici nu vreau să mă gîndesc la fericirea asta. Noi nu putem veni, atît din pricina poziţiei mele, cît şi din altă privinţă. Andrei şi-a cheltuit cu instalarea noastră tot ce a pus de-o parte şi tocmai acum vin cheltueli serioase. Voi însă... dar nu, ar fi prea frumos şi bine. In orice caz dacă s'ar întîmpla să veniţi, te rog să mă înştiinţezi. Sosirea voastră fără de veste mi-ar putea face rău de bucurie.

Măcar că e în ropotul examenului, nenea Alexandru mi-a spus să nu uit să vă scriu sărutări din parte-i. Din partea mea salutări d-lui Nicolau; iar pe tine te îmbrăţişez cu drag şi cu dor ca pe o soră.

Elena A. Rizescu.

P.S. Uitucă ce sunt! sărută-ţi băeţelul de sute de ori pentru Andrei şi pentru mine.

(Va urma) IOAN AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI.

Romînii şi criza Maghiarizmului

Mulţi democraţi sinceri, nu numai în Romînia ci şi în alte state, sunt nedumeriţi în faţa celor ce se petrec în Ungaria. Ei cred că aşa numita „coaliţie" maghiară ar fi avînd nu ştiu ce principii populare de drept public; că ea ar fi pătrunsă de sentimentul patriotic şi că cerînd restrîngerea prerogativelor regale ea ar fi avînd în vedere democratizarea vieţii publice din Ungaria. Ei bine, e timpul a se spune odată verde şi lămurit: toţi cei ce cred în enunţări politice de acest fel din partea coaliţiei maghiare sînt într'o regretabilă rătăcire. Maghiarii toţi, vorbesc de clasele lor culte şi conducătoare, sunt oameni care ţin şi ascultă cu plăcere discursuri cu tendinţe democratice dar în practică sunt totdeauna înclinaţi spre un autoritarism care se apropie de sistemul despotismului celui mai violent. Mai ales cînd e vorba de naţionalităţile nemaghiare din Ungaria care alcătuesc majoritatea, şi încă covîrşitoare, a populaţiunii. Romînii (3½ milioane), Croaţii (2½ mil.), Slovacii (2½ mil.), Sîrbii (1 mil.), Rutenii (½ mil.) şi Germanii (2 mil.) sunt consideraţi ca Maghiari cari vorbesc romîneşte, croăţeşte, etc. Prin urmare li se tăgăduesc toate drepturile constituţionale care le-ar putea servi să-şi desvolte propria lor naţionalitate. In schimb guvernele maghiare fac totul ca aceste naţiuni să-şi uite limba lor, să înveţe ungureşte şi să se declare mădulare ale naţiunii maghiare. Cu un cuvînt: după cum vor să facă Ruşii pe Romînii din Basarabia Ruşi, astfel vor Maghiarii să facă din popoarele sus înşirate Maghiari.

De aci luptă pe viaţă şi pe moarte.

Intreb: cine dintre oamenii cu mintea întreagă mai poate presupune că Maghiarii ar fi o naţiune cu aspiraţii democratice? Politica lor de naţionalităţi *nu se poate* face decît întrebuinţînd toate mijloacele tiraniei de rassă.

Faimoasa criză din Ungaria nu are nici ea decit una și aceiaș cauză a tuturor mizeriilor din împărăția habsburgică: politica de maghiarizare. Maghiarii au în mînele lor administrația publică întreagă, întregul învățămînt public, finanțele, apărarea țării (o mică parte a armatei). Partea cea mare a armatei însă este comună între Austria și Ungaria. Limba ei de comandă e, tot ca mai înainte, cea germană. Acest lucru îi exasperează pe Maghiari. Nu atît din considerații de amor propriu național, cît mai ales din cauză că *maghiarisarea Rominilor, Germanilor și a Slavilor din Ungaria intîmpină enorme dificultăți*, cită vreme armata comună nu este și ea maghiară întrucît se recrutează din Ungaria. Maghiarii își zic: băeții Rominilor, Germanilor și ai Slavilor din Ungaria sunt obligați să învețe de mititei limba maghiară timp de mai mulți ani. Dar ce folos? Ei în armata comună nu mai aud ungurește ci numai limbile lor naționale și, la comandă, nemțește.

Cum concepția „liberală" a Maghiarismului nu poate tolera această „îngăduitoare" organizație austriacă, coaliția vrea s'o înlocuiască cu o organizațiune pur maghiară, fără nici o considerație dacă soldații din ținuturile cutare știu sau nu ungurește.

Impăratul, sau după cum zic Maghiarii «Regele», nu consimte la maghiarizarea armatei din Ungaria. Acum doi ani, cînd Maghiarii porniră campania lor în acest sens, toată lumea credea că bătrînul monarh s'ar fi împotrivind numai spre a salva aparențele dar că în curînd avea să cedeze. Această părere se întemeia pe faptul că împăratul, dela 1867 și până atunci, le acordase Maghiarilor tot ce cereau. De data aceasta însă, s'a întîmplat ceea ce foarte puțini bărbați politici credeau: împăratul declară hotărît că nu va îndeplini cu nici un preț pretențiunile Maghiarilor. La 23 Septembre 1905 împăratul chiemă pe șefii coalițiunii la sine, la Viena. Aceștia,—Contele Apponyi, Francisc Kossuth, contele Andrássy, contele Zichy și baronul Bánffy, se duseră, purtați de speranța izbîndei, la Viena. Ei fură primiți de împărat în faimoasa audiență de 4½ minute. Mare consternație în redacțiile ziarelor „Zeit" și „Neue freie Presse" din Viena—și la Budapesta. In acele 4½ minute împăratul le comunică căpeteniilor coaliției punctul său de vedere care era de o rară intransigență. Maghiarii erau deprimați,—Austriacii și naționalitățile din Ungaria avură în sfîrșit un moment de împărătească satisfacție: fudulia maghiară fu, pentru întâia oară, supusă unei umiliri.

Dar Ungurii nu sunt numai făloși ci și curagioși. Așa știa lumea. Așa spusese doar «Neue freie Presse», «Zeit», și «Berliner Tageblatt». Și amenințau strașnic pe împărat. Și Maghiarii începură să organizeze «rezistența pasivă» și în urmă și cea «activă». Toată lumea se aștepta, zi cu zi, la izbucnirea revoluțiunii maghiare. Chiar la București auzeai pe la Capșa pe unii dintre oamenii noștri politici șoptind misterios: «Ai dracului Ungurii! O să facă revoluția!» Și «Neue freie Presse» și «Zeit» etc., băgau sistematic spaima în oasele bieților Vienezi. Lucrurile se dezvoltară mereu până la 19 Februarie 1906 cînd un general de honvezi, trimis de împăratul «cu depline puteri» în parlamentul din Budapesta, alungă cu armata pe deputați și magnați din cele splendide saloane gotice, puse, parcă trimis de un Cromwell, peceți pe porțile parlamentului și se duse la Viena să-și depună împăratului raportul.

Și revoluția maghiară?

Aceea s'a amînat pentru altădată!

Și lumea întreagă se miră de atunci și până astăzi de slăbiciunea Maghiarilor. Noi, Rominii din Ungaria și Transilvania nu ne mirăm. Noi nu judecăm pe Unguri după «Neue freie Presse» ș. c. l. Noi îi cunoaștem demult și bine. Știam prin urmare că *toată puterea lor e dela împăratul* și că îndată ce *el* nu-i va mai sprijini, ei se tăvălesc în pulbere.

Iată-i lungiți la pămînt!

In Budapesta, zecimi de mii de oameni fac demonstrații *in contra* coaliției! Sunt socialiștii. Ei știu de asemenea că clicele feudale maghiare, cari monopolizau politica, sunt dușmănoase oricărei mișcări pentru lărgirea drepturilor popoarelor.

Hegemonia maghiară se clatină ca niciodată de la 1867 încoace.

Dacă am avea *oameni*, am putea face *minuni* în cîteva luni. Dar politica de partid nu se preocupă de asemenea «abstracțiuni» (!) și «utopii» (!). Ea este eminamente «practică». De aceea stăm și ne uităm: ce mari au să fie odată aceste vremuri și ce mici vom părea noi!

AUREL C. POPOVICI

IN DRUM....

(SCHIŢĂ)

I

In sfîrşit visul lui Costică, atît de cu drag încălzit de cît-va timp în sufletul lui, s'a împlinit!... Fiind că a trecut clasa, promovat la toate obiectele, tatăl lui i-a dat voe, după cum îi făgăduise, să se ducă la vie cu prietenul şi colegul lui, Ionel. A fost puţină vorbă între cuconul Manole şi cucoana Ileana, care se cam îngrijea să-şi lese băetul singur, cu un alt copil ca şi el,—dar boerul nu se teme: Mocanul lui poate să se ducă şi singur la vie; e aşa de cuminte, că nu ţi-ar sui el la deal ori nu ţi-ar cobori la vale în fugă, macar să-l stingi în bătăi....

Şi băeţii au plecat.

Acum trăsura mică pentru două persoane, cu arcuri numai la roţile din urmă, aleargă pe şoseaua albă, lăsînd în urmă un nor de colb. De-abia au eşit din oraş şi băeţii se simt cuprinşi de-o dulce înviorare. Acum nu se mai tem să nu anine cu vre-o birjă, ori să nu dee peste cine-va; acum sînt la largul lor. Şi calul par'că simte înflăcărarea inimilor tinere, căci fuge de nu-l ţine pămîntul. Au şi întrecut un docaraş cu două cucoane, cu toate că cea care mînă calul, îl silea mereu din biciu şi din hăţuri, ca să nu treacă băeţii înainte. Şi iată acum lasă în urmă şi căruţa cu calul alb a unui preut de ţară.... Ce fericit e Costică!.... A fost în totdeauna o mare bucurie pentru el să întreacă pe drum toate trăsurile, cîte le întîlnea. De cîte ori mergea cu tatăl său la vie, asta era preocuparea lui tot drumul. Şi cît de mulţumit era, cînd întreceau ei celelalte trăsuri; dar ce îndurerat era cînd ei erau cei întrecuţi; ce ciudă avea atunci pe Mocanu, că merge mai încet de cît alţi cai, şi pe tatăl său, că nu-l îndeamnă!... Ii părea ceva ne mai pomenit, cînd tatăl său lăsa să treacă înainte vre-o trăsură boerească cu doi cai.... Ah, dacă ar fi avut el atunci în mînă hăţurile şi biciul!....

Şi iată că acuma mînă el, e stăpîn el pe trăsura şi pe calul acesta şi a şi întrecut două trăsuri!... Tovarăşul lui împărtăşeşte şi el fericirea lui Costică,—se simte şi el mîndru că merge într'o astfel de trăsură....

— Ei, ce mai face popa? îl întreabă Costică pe amicul său, care a întors capul în urmă.

— Ehei, săracul, de-abia se mai zăreşte!....

— Da cucoanele?

— Nici nu se mai văd!... Cine ştie ce li s'o fi întîmplat!..

— S'or fi înecat cu colbul, cît le am dat noi!... exclamă Costică.

Băeţii rîd veseli şi fac glume pe sama celor învinşi, iar trăsura uşurică aleargă mereu pe drumul plin de soare, lăsînd în urmă movilele de piatră şi stîlpii de telegraf.

In aer e o căldură greoaie, pe care o mai alină din cînd în cînd cîte-o undă uşoară de vînt. Dar băeţii nu se simt de loc rău în dogoreala aceasta a soarelui de Iunie. Pentru dînşii toate sînt frumoase şi pline de farmec: cîmpul întins de verdeaţă presurat cu nenumărate flori; pădurile, care îmbracă coastele dealurilor din dreapta; zările îndepărtate, unde bolta cerului alburie se razimă pe cîmp,—toate revarsă în sufletele lor veselie şi fericire.

De la o vreme încep să cînte în două voci un cîntec de şcoală şi glasurile lor subţiri, tremurate încet de scuturarea uşoară a trăsurei, se sting în loc, fără ecou, înăduşite parcă de căldura apăsătoare a zilei de vară.

II

— Rămîi cu bine, musiu; să ne vedem cînd mi-oi vedea ceafa!... exclamă bucuros Costică, după ce a lăsat în urmă o trăsurică, în care e un domn singur, cu o pălărie mare de pae în cap şi cu un pardisiu de voiaj, de doc alb.

— Da s'a ţinut sdravăn boerul; de cînd înghiţim la colb în urma lui; mai-mai credeam că nu-l mai întrecem!.... răspunde Ionel cu mulţumire.

— Ehei, Mocanu să trăiască, sireacu!....

Şi băeţii, o bucată de vreme tăcuţi şi îngrijiţi, îşi recapătă acum veselia lor sgomotoasă, şi glumele curg gîrlă pe sama celui lăsat în urmă.

Dar, cu toate că au trecut înainte, Costică tot înteţeşte calul, ca să-l întreacă cu mult pe cel rămas şi să-l mai audă pe Ionel spuind—cînd se va mai uita îndărăt—că nu se mai vede drumeţul. Insă calul străinului merge bine şi trăsura lor se depărtează numai puţin cîte puţin de cealaltă,—iar bietul Mocanu, dus tot în biciu şi în smunciturî din hăţuri, pe căldura asta de amiază, a început a cam asudă.

Drumeţul rămas în urmă n'a băgat de samă nimic din aprigă luptă de întrecere al căreia unul din eroi a fost. Mintea lui e frămîntată de gînduri întunecate şi sufletul i-e plin de obidă.

Iar a trebuit să se ducă în oraş, ca să caute bani... Cinci mii de lei dintr'un condeiu!.... Nu, asta nu poate să mai dureze; dacă fratele lui a înebunit, n'are de cît să'şi facă de cap,—dar

pe socoteala lui!... Rămîe, dacă vrea, calic lipit pămîntului; cheltuiască-și toată partea lui într'o singură zi,—tot el are să sufere pe urmă. Dar așa: unul să stea la Paris în petreceri și altul să muncească, făcînd toate economiile și lipsindu-se de ori ce plăcere.. La naiba, doar nu-i vechilul lui!... Prea își bate joc de el: i-a prins slăbăciunea și una, două—trimete-mi bani, că altfel cer scoaterea din indiviziune și vindem moșia!....

Și în sufletul drumețului, plin de revoltă în potriva purtărei fratelui său și întunecat de amarul îndurat la oraș în căutarea banilor—ce puțină încredere insuflă oamenilor de afaceri moșia asta a lor!...—, gîndurile se întețesc și se învălmășază într'o frămîntare chinuitoare.

Trăsura înaintează repede. Calul, deprins cu drumul acesta, aleargă nesilit în trap mare, cu acelaș pas neschimbat. In jurul lui toată firea se scaldă într'o lumină rîzătoare. Pe cerul albastru, fără pic de nour, strălucește soarele triumfător, trimețind peste toate razele lui pătrunzătoare... Din șesul stropit cu felurite culori, se ridică, cu adierile ușoare de vînt, un miros slab de flori amestecate. De pe coasta dealului din stînga vin în răstimpuri glasuri molcome de tălăngi de la vite, iar din finețe, une ori mai departe, alte ori mai aproape, răsună strigătul repetat al prepeliței. Unde și unde cîte-o păsărică așezată pe sirma de la telegraf pare țintuită pe bolta albastră,—iar înaintea trăsurii ciocirlanii sboară din mijlocul șoselei pe movilele de peatră de pe margini, se opresc o clipă cu o ciripire scurtă, parcă pentru a-și da samă de împrejurări, apoi se abat în tufișurile de pe margina drumului. Și peste toate se revarsă lumina aceasta veselă de vară.

Dar drumețul nu simte nimic din toate acestea. Cu mînile lăsate pe genunchi, el ține hățurile cu totul în voe, privirea lui rătăcește în neștire spre zările dinainte, și gîndul neoprit se sbuciumă pe aceleași căi, înlănțuit în jurul năcazurilor, de care nu poate scăpa.

Peste două zile trebue să se întoarcă în oraș: casierul i-a făgăduit că, îndată ce se va întruni consiliul de administrație al Casei de economie, împrumutul îi va fi acordat. Va trimite fratelui său banii, cu o scrisoare, în care îi va arăta totul. Dacă îl mai năcăjește cu banii, pornește el vînzarea moșiei: să se sfîrșească o dată, că s'a săturat de cînd muncește ca un rob pentru alții!... Așa, cum merg lucrurile, nu-i nici o nădejde de îndreptare: ce-a plătit el din datorii în cei cinci ani, de cînd muncește zi și noapte, fără alt gînd, fără altă preocupare, de cît să scape moșia de datoriile rămase de la părinți? Mai nimic!... Procentele's așa de mari, în cît înghit mare parte din venit; fratele lui la Paris cere mereu bani și iar bani; sora lui la mătușă-sa, în capitală, duce o viață costisitoare de vizite, de teatre, de baluri... De unde să scoți atîția bani și să mai plătești și din datorii?...

III

Trăsurica își urmează mersul grăbit. Costică mai lasă, din cînd în cînd, biciul pe spinarea calului, mai smuncește din hățuri —ca să nu-i „dee de rușine."

Au ajuns la dealul Hirtopului. De la cei dintăi pași calul lor, deprins de cuconul Manole să sue încet la deal, se oprește din trap, o ia la pas și, cu toate silințele desnădăjduite ale lui Costică de a-l face să pornească mai iute, nu vrea să iasă din rînduiala lui, mai ales că, fiind luat iute de la început, e și ostenit. Și pe cînd calul, cu gîtul încordat și cu mișcări regulate din cap, sue la deal încet, de li se pare fie-care pas o vecinicie, amîndoi băeții tac, o umbră de nemulțumire începe să fluture pe fețele lor, cîte unul pe rînd întoarce, din cînd în cînd, capul îndărăt și inimile li se string tot mai tare: trăsura... rivalului se tot apropie cu acelaș mers iute și neschimbat. Mai e o mică speranță: poate va lăsa și el la pas... Dar nu; iată, a început să urce și...

— Uite posomoritul cela, cum chinuește calul la deal! exclamă Costică.

Celalt nu răspunde nimic și Costică mai face o încercare, înainte de a-i ajunge trăsura din urmă, ca să-l facă pe Mocanu s'o eie la trap. Loviturile cad cu îndîrjire pe spinarea bietului cal; el însă, la fie-care lovitură, mișcă scurt din urechi, dă cu coada într'o parte de prinde unul din hățuri, face o scurtă smucitură în loc, dar nu-și grăbește altfel mersul. Trăsura din urmă i-a ajuns. Ionel întoarce capul, îngrijit să vadă ce va face. O clipă calul străinului par'că ar vrea să se oprească după trăsura băeților, dar omul trage în neștire de hățul din dreapta, trăsura încunjoară și trece înainte. Băeții rămîn cu ghimpele în suflet, tăcuți, fără să se privească, pe cînd, pe drumul povîrnit ușor, străinul își poartă mai departe gîndurile și amarul.

....Cinci mii de lei,—datorie de onoare!... Cum nu înțelege frate-său că se duce de rîpă cu o astfel de viață?... Și cum nu i-e rușine de el, frate mai mare, cînd știe cu ce greutăți luptă, ca să păstreze locușorul acesta, pe care l-au stăpînit strămoșii lor și în care și-au petrecut ei copilăria fericită și fără de griji?... Ah, dacă ar putea să-l facă să se întoarcă din lumea aceia, în care își pierde tinerețea și rostul vieții!.... Dar ce să-și mai facă iluzii? Nu i-a scris de-atîtea ori și nu i-a arătat toată ticăloșia unei astfel de vieți? Macar dacă s'ar mulțumi mai cu puțin și l-ar lăsa să plătească datoriile moșiei; de nu i-ar cere atîția bani, mai ales în anul acesta. Căci, par'că-i un făcut pe capul lui, să nu-i meargă cum trebue!... După doi ani slabi, anul trecut a asigurat recolta; cînd colo, vine săceta ceia grozavă și... nici un fir de piatră pe toată moșia!... Anul acesta n'o mai asigură, grînele s'arată foarte frumoase și—vine-o grindină, care sfarmă tot! Ce să faci? Cu cine să lupți, cînd nici fratele tău nu înțelege, în ce greutăți te sbuciumi?

Drumețul pune hățurile între genunchi, răsucește, pe gîn-

duri, o țigară groasă și dă s'o aprindă. O adiere mai tare de vînt îi stinge cel dintăi chibrit; el aprinde un altul, îl ferește bine în palmele strînse rotund dinaintea gurei—și îndată rotogoale mici de fum i se împrăștie în jurul obrazului.

Acum șoseaua cotește la stînga și valea se lărgește. Cîte-va clipe drumul merge aproape de marginea iazului Vlădoaei. Vîntul, mai tărișor pe valea aceasta, foșnește stins în păpurișul de la coada iazului și încrețește ușor fața apei, în care se oglindește, fărămat, albastrul de sus. Un cîrd de gîște de la cantonul de lîngă iaz alunecă lin, ca purtate de-o putere nevăzută, pe pînza boțită a apei, aproape de mal. Privirea drumețului rătăcește o clipă pe întinsul apei, apoi iazul rămîne în urmă, cu cantonul de pe marginea lui.

Băeții au coborît valea încet—ah, cucoane Manole, om lipsit de ambiție, cum ți-ai «nărăvit» calul!...—și acum alungă pe bietul Mocanu tot în galop, ca să-și scoată din vremea perdută cu «marafeturile» lui... Ei apucă pe drumușorul din șes, care e mai de-a dreptul, în timp ce streinul ține șoseaua, ce face o cotitură mare. Costică îndeamnă mereu calul și măsoară din ochi distanța.... trebue să iasă numai de cît înaintea celeilalte trăsuri, cînd vor da în șosea....

— Uite-l cum silește calul din hățuri, spune Ionel, care nu perde din vedere trăsura de pe șosea.

— Și nici nu întoarce capul spre noi, se face că nici nu ne vede, observă Costică.

— De cînd mă uit la el și n'a dat de fel cu biciul în cal... Al dracului se mai ține!...

— Da, dar gura calului... numai ea știe ce trage!...

Mocanu înaintează repede; acum drumurile se apropie din nou și trăsurile merg aproape paralel. Băeții asudați, cu fețele aprinse, îndeamnă acum amîndoi; trăsura lor ia puțin înainte și cînd cotesc în șosea, sînt tocmai cu cîțiva pași înaintea celuilalt. Ei respiră ca ușurați de-o mare greutate. Ah, prin ce tremurări de suflet au trecut cîte-va clipe!... Mai, mai erau să rămîie în urmă!... Dar acum fețele li se luminează iarăși.

Omul rămîne cîtă-va vreme învăluit în colbul, pe care-l ridică trăsurica celor dinainte, neștiutor de cele ce se petrec în jurul lui,—apoi e lăsat mai în urmă.

Și gîndurile se învîrtesc cu îndărătnicie în jurul acelorași împrejurări amare ale vieții lui.

Se gîndește la nevastă-sa,—iar are să fie vorbă acasă!.... Și ce viață senină ar duce ei, dacă n'ar fi pacostea asta de moșie!.. El vede bine că ea are dreptate, dar tocmai de aceia îl chinuesc vorbele ei. Căci, de sigur, a fost o nebunie sacrificiul acesta al celor mai frumoși cinci ani din viața lor, pentru dorința de a fi stăpîn, măcar cu numele, pe moșia strămoșască. Da, ea are dreptate. Dacă ar fi vîndut moșia și ar fi împărțit cele cîte-va mii de franci, ce le-ar fi rămas după plata datoriilor, el, cu munca, cu energia și cu viața restrînsă, pe care au dus-o în acești cinci

ani, luînd o moșioară mică în arendă, astă-zi altfel ar sta!... Dar cum să se despartă de pămîntul acela drag? Dacă ar renunța la nebunia aceasta acum, i-ar părea că viața nu mai are nici un scop!.... Și nevasta lui nu-l mai slăbește cu aceasta,—că de ce să muncească ei și să-și închidă viața în pustietate, pentru ca ceilalți să aibă cu ce petrece fără griji? Să muncească ori cît de greu,—dar să știe că e pentru ei, nu pentru alții!... Și cu toate că ea nu i-o spune, el se simte foarte vinovat față de dînsa. Pentru ce să jertfească pe femeia aceasta, care îl iubește, unei nebunii zădarnice?....

Trăsura lui se apropie de dealul Murgului. Înainte Costică și Ionel, cu calul vlăguit, după ce au făcut sforțări zădarnice de a ține calul în trap—căci drumul urcă lin,—îl sue la pas tăcuți și amărîți.

Drumețul își scoate batista, își șterge fruntea de sudoare, și gîndurile își iau alt curs. Se gîndește la căsătoria surorei lui, la ofițerul care o cere, la zestrea, pe care va trebui s'o închipue numai decît, poate chiar la toamnă,—nici el singur nu știe cum și de unde!... I se pare că împrejurarea aceasta va hotărî vînzarea moșiei, și i se întunecă mintea cînd se gîndește la risipirea și înstrăinarea gospodăriei bătrîne.... Pe ce mîini vor încăpea toate cîte i-au fost lui dragi?...

Calul, grăbit spre casă, urcă în trap mic dealul trăgănat al Murgului. Trăsura băeților s'a oprit la mijlocul dealului; Costică a pus cîte o piatră la roțile de dinapoi, ca să mai răsufle calul, căci nu mai vrea să urce... Amîndoi băeții s'au dat pe jos și acum privesc cu inima strînsă pe acest om,—care e atît de fericit că i-a întrecut!....

Trăsura învingătorului se depărtează în duruitul potolit al roatelor. O clipă trăsură și om se afundă pe de-a 'ntregul în albastrul cerului, apoi dispar cu încetul din vederea băeților. In sufletul lor se strecoară ceva din jalea pe care o simți pentru perderea unui lucru, pe care nici odată n'ai să-l mai poți avea. Ei se urcă fără nici o vorbă în trăsură și pornesc mai departe la pas. In vîrful dealului cotesc la dreapta și, intrînd în vie, mai aruncă cîte o privire spre cel ce-și poartă gîndurile întunecate pe drumul plin de soare și lumină.

Și nu știu cum, parcă li se pare că mersul acesta la vie nu-i cine știe ce mare fericire.

RADU NOUR

In numele ştiinţei

Dl. V. Roşculeţ.—„Importanţa economică a serviciului sanitar". Iaşi, 1906, 6 pagini.

„ „Cercetări şi propuneri asupra alimentării satului Romînești cu apă bună". Iaşi. 1906, 12 pagini.

„ „Etiologia şi terapia etiologică a dizenteriei epidemice în Romînia". Bucureşti, 1906, 28 pagini.

Din întîmplare mi-au căzut în mini aceste trei publicaţiuni ale d-lui *dr. V. Roşculeţ*,—şi cetirea lor m'a pus pe gînduri: d. dr. V. Roşculeţ e un vechiu candidat la catedre universitare, şi vădit îşi prepară „operele" pentru o nouă candidatură...

De cînd Universităţile noastre îşi aleg profesorii pe temeiul lucrărilor ştiinţifice ale candidaţilor, mulţi oameni paşnici, cari şi-ar fi văzut de treburile şi de datoriile lor mărunte, departe de grijile şi de ostenelile ştiinţei, se hotărăsc a-şi închina activitatea întru căutarea adevărului. A face ştiinţă pentru ştiinţă era greu; a face ştiinţă pentru o catedră universitară se pare cel puţin ademenitor.

Subt imboldul acestei ademeniri numărul celor cari vorbesc şi scriu în numele ştiinţei creşte repede, şi nu este de mirat dacă printre aceştia găsim şi mulţi nechiemaţi. Se vede că nu este tocmai uşor a lucra pentru adevăr, şi că în ogorul ştiinţei, ca şi în alte domenii ale activităţei noastre nu ori şi ce încercare este o ispravă. In ştiinţă, ca şi în literatură de altminteri, unele „lucrări" sunt numai imitaţii mai mult sau mai puţin reuşite, caricaturi mai mult sau mai puţin diforme, încercări mai mult sau mai puţin avortate. Acest fel de lucrări trebuesc semnalate, cînd le întîlnim, fiindcă printr'un concurs de împrejurări nenorocite imitaţiile, caricaturile şi lepădăturile care se dau drept lucrări ştiinţifice, ar putea să fie răsplătite cu cîte o catedră universitară, dacă cercul celor cari cunosc deşărtăciunea unor asemenea lucrări, ar rămînea prea restrins.

Din acest punct de vedere am crezut că ar fi să aducem oarecare servicii Universităţei din Iaşi, dacă am examina împreună cele trei publicaţii,—„ştiinţifice", vă rog.—ale unui fost şi viitor candidat universitar, d. dr. *V. Roşculeţ*.

Spre a fi ştiinţifică o lucrare trebue să aibă anumite calităţi intrinseci, şi cu deosebire *exactitate* şi *preciziune*; se cere asemenea ca concluziile omului de ştiinţă să fie sprijinite totdeauna pe *probe*. Formula lui Descartes: *omnia probanda* cuprinde în adevăr una din îndatoririle esenţiale ale oricărui cercetător.

Pornind dela aceste criterii de judecată obiectivă ne putem convinge uşor că publicaţiile d-lui dr. Roşculeţ nu au dreptul să se numească ştiinţifice. Faptele de observaţie sau experienţele publicate sunt totdeauna lipsite de precisiune; rezultatele pe care le anunţă, ca şi concluziile la care ajunge autorul, stau în aer; probele de susţinere nu se văd, nu există, nici n'au fost căutate.

Să luăm de pildă o publicaţie mai recentă: *Importanţa economică a serviciului sanitar*. Aici găsim afirmarea că „viaţa unui locuitor din statul nostru valorează în medie aproximativ 1000 lei", iar viaţa unui ţăran adult «ar valora 3000 lei», dar baza acestor evaluări fantastice nu se arată nicăeri. Se spune numai că autorul s'ar fi condus de sistemul adoptat de X şi Y, dar a spune aceasta nu înseamnează a arăta că dl. dr. Roşculeţ a lucrat în adevăr după date certe, cum ar fi informaţiile anchetelor economice, cu atît mai mult cu cît până acum nu există cercetări sistematice în acest sens. In asemenea condiţii evaluările aproximative de mai sus, nu sunt ştiinţifice, nici aproximative, ci pur şi simplu imaginare. Exemplul învederează bine grija de exactitate şi preciziune a fostului şi viitorului candidat.

Altă lucrare—suggerată, în treacăt să fie zis, de un modest învăţător, d. V. Dorin din Romîneşti, care nu visează la catedre universitare, conţine: *Cercetări şi propuneri asupra alimentărei satului Romîneşti cu apă bună*. Preocuparea autorului de a fi exact ni-se vădeşte bine şi aici, cînd dl. dr. Roşculeţ afirmă, de pildă, că după observaţiile sale *«beţivii sunt mai numeroşi în regiunea stepelor»*. Adică dl. doctor a numărat beţivii din diverse regiuni, pe care le-a comparat apoi, spre a ajunge la această concluzie năsdrăvană: totul este posibil pe hîrtie. De altfel autorul este şi foarte precis în constatările şi cercetările sale; în capitolul de consideraţii sanitare asupra satului Romîneşti el ne dă *longitudinea* şi *latitudinea* satului în grade şi minute, iar cînd e vorba de analiza bacteriologică a apei dintr'o fîntînă se scrie negru pe alb că «tot materialul şi utenziliile necesare la analiză *au fost prealabil sterilizate*», ca şi cînd lucrul nu ar fi dela sine înţeles... Precisiunea constă, de sigur, în fixarea unor amănunte esenţiale şi caracteristice, dar aceasta nu înseamnează că într'o lucrare ştiinţifică este permis să notăm orice detaliu, fără deosebire. Sterilizarea prealabilă a gelatinei, cînd este vorba de o analiză bacteriologică a apei, sau gradele de longitudine şi de latitudine a unui sat, cînd e vorba de starea lui sanitară, sunt amănunte puerile şi care subt înfăţişarea lor pretenţioasă ascund

o lipsă totală de discernămînt, întru cît priveşte alegerea detaliilor indispensabile. Această lipsă explică de ce dl. doctor, care avea grija să menţioneze în toate amănuntele tehnica unei banale analize bacteriologice la fîntîna Hulubei, scrie pur şi simplu că a găsit bacilul febrei tifoide în apa unui puţ «făcînd examenul bacteriologic al apei». In acest caz, în care exactitatea şi chiar veracitatea rezultatului atîrnă de tehnica examenului bacteriologic, atît de mult încît toţi autorii cari au reuşit să izoleze bacilul tific din apă, s'au crezut îndatoraţi să insiste cu deosebire asupra metodelor întrebuinţate, tocmai în acest caz publicaţia d-lui dr. Roşculeţ devine excesiv de sobră şi nu dă nici un amănunt. Autorul nu simte nevoia să fie precis şi să probeze; nevoia lui cea mare este să publice lucrări «*ştiinţifice*» şi publicaţiile se urmează de aproape, asemănîndu-se toate.

A treia la rînd este: *Etiologia şi terapia etiologică a dizenteriei epidemice în Romînia.* Publicaţia se prezintă cu toate aparenţele unei lucrări ştiinţifice serioase: are notiţe subt multe pagini, citează destui autori streini şi relatează experienţe şi observaţii personale. Dar este cu totul semnificativ faptul că din 28 pagini de text experienţele personale ocupă numai o faţă, iar observaţiile d-lui doctor şi ale colaboratorilor săi abia opt pagini. Restul este umplutură, fie cu jumuleli din literatura străină, fie cu generalităţi fără sens, sau cu generalizări lipsite de orice bază positivă. Cîteva citate ajung să caracterizeze partea originală a paginelor de umplutură. Autorul scrie:

„Cauzele care mijlocesc infecţiunilor dizenterice o „expansiune epidemică sunt felurite şi prea numeroase, „ceea ce nu-mi îngădue să le expun pe toate aici, pe „lîngă aceasta multe din ele, resultînd dintr'un con„curs de împrejurări, sunt complexe şi nu se pot în„scrie alăturea de faptele sigure, fără un prealabil stu„diu, fundat pe cercetări" !...

Rog să se creadă că am reprodus textual; dar să mai cităm:

„Anul acesta mă pot însă pronunţa categoric, fun„dîndu mă pe cercetări sigure experimentale, că nu „numai epidemiile de dizenterie, care au bîntuit anul „acesta în Romînia, dar şi cele din anii trecuţi, sunt „datorite contagiului"... «*Acest contagiu este funcţiunea microbilor* descoperiţi de Shiga, Kruse, etc.»...

Un «contagiu-funcţiune» este un adevărat juvaer, căruia i-s'ar putea zice *roşculeţian*, fără să facem geloşi sau invidioşi. De altfel fostul şi viitorul candidat nemereşte adeseaori termenii cei mai improprii, spre deosebire de adevăratul om de ştiinţă; aşa, expunînd technica ce a urmat, d. dr. Roşculeţ scrie: „o „porţiune din flocon spălată cu apă *a fost disolvată* în cîteva „picături de apă sterilă", ceea ce este absolut imposibil; flocoanele de mucozităţi şi de celulele din scaunele dizentricilor nu se topesc în apă.

După umplutură vine în sfîrşit partea de rezistenţă a lucrării: rezultatele tratamentului cu ser antidizenteric «aplicat în 47 cazuri».

Spre a fi aici vorba de o «terapie etiologică», după cum vroeşte autorul, ar fi trebuit să se determine exact natura boalei în toate cazurile, şi anume să se constate că ele se datoresc infecţiunei cu unul şi acelaşi microorganism (bacilul Shiga-Kruse). Dar în această privinţă autorul ni dă lămuriri cu cea mai regretabilă lipsă de precisiune. Izolarea bacilului specific din dejecţiunile bolnavilor ar fi reuşit «*aproape în toate cazurile examinate*». Dar cîte au fost aceste cazuri examinate? Pentru 26 observaţii relatate cu oarecare amănunte se arată că examenul bacteriologic s'a făcut *numai în 6 cazuri*; restul de observaţii, pănăla 47, ne rămîne necunoscut, de oarece despre dînsele se spune numai că ar fi «*aproape identice cu observaţiile precedente*»...

Alături cu izolarea bacilului s'a urmărit şi serodiagnosticul, dar şi acest mijloc cu care se putea stabili natura dizenteriei s'a încercat tot în şase cazuri, şi numai acolo unde se făcuseră şi culturi din scaune.

Cele cîteva pagini de observaţii asupra bolnavilor trataţi cu ser sunt tot atît de puţin documentate şi întrucît priveşte acţiunea acestui tratament. Din 26 observaţii resumate în lucrare numai *două* poartă indicaţia de «observaţie personală»; cele mai multe se datoresc unui student în medicină. Bolnavii observaţi „personal" nu au fost observaţi decît 3—4 zile. Numai în 4 cazuri bolnavii au fost ţinuţi în observaţie dela 9—13 zile, în toate celelalte cazuri durata observaţiei a fost de o săptămînă şi mai puţin, cînd natura boalei impunea o cercetare a bolnavilor cu mult mai îndelungată, de oarece în dizenterie avem aface cu o infecţie care tinde să devie cronică şi care expune la recăderi şi recidive.

Dacă după săvîrşirea isprăvei sale autorul se simte dator să mulţumească domnului director general al serviciului sanitar, care a făcut greşala să însărcineze pe dl. dr. Roşculeţ cu aceste „importante cercetări", din partea noastră credem că nimeni nu ar fi în drept să aducă mulţumiri d-lui medic primar al judeţului Iaşi. In adevăr din cauza d sale s'a pierdut o ocazie favorabilă, în care s'ar fi putut cerceta serios, adică cu pricepere şi cu pricisiune, atît epidemia de dizenterie din cîteva comune rurale, precum şi efectele seroterapiei antidizenterice.

Spre a încheia să-mi fie permis a reproduce din operile d-lui dr. Roşculeţ cîteva fragmente, care demonstrează că elocvenţa à la *Caţavencu* se găseşte nu numai la candidaţii la deputăţie. Reproducem fără comentarii.

—„O natalitate mare şi o mortalitate mică, la acelaşi grup de oameni, este (sunt?) un indiciu evident „de vitalitate şi, ca să zic aşa, experimental *stabilită* „(indiciu ?) prin istoria evoluţiunei popoarelor, in care „se poate vedea că grupurile omeneşti, cari s'au des-

„voitat în progresiune numerică, au supravețuit de o-
„biceiu acelora al căror număr era în descreștere, sau
„rămăseseră staționare" !...

Vorbind de malaria din satul Romînești autorul scrie :

—«Urmările acestor îmbolnăviri sunt foarte grave, «căci pe lingă că *sustrage* (îmbolnăvirile ?) economiei na- «ționale un număr însemnat de brațe, tocmai în toiul «muncei, pe lingă că dărapănă organismul celui inva- «dat, secătuindu-i vitalitatea, pe lingă că împiedică «pe bolnav de a-și agonisi cele trebuincioase traiului, «aducîndu-l în stare de mizerabil, dar provoacă din an «în an tot mai mult, și *produce*, fiind *secundați* (îmbol- «năvirile ?) de alcoolism, degenerarea repede a acestui «neam de oameni voinici și deștepți, ai căror străbuni «au contribuit la conservarea pămîntului sfînt al pa- «triei noastre, la conservarea acelei «Alma parens», «fără de care nu se poate concepe partea etică a iu- «birei de oameni și a demnității de om» !...

Logică, bun simț, limpezime de gîndire, exactitate, preci-siune și simț critic, calitățile fundamentale ale celui mai modest om de știință, toate lipsesc fostului și viitorului candidat, într'o măsură puțin comună. Nimeni nu ar putea opri pe un om cu-rajos de a vorbi în numele unei științi pe care nu o cunoaște, dar opinia publică luminată are cel puțin dreptul să oprească răsplătirea îndrăznețiilor autori de năsdrăvănii și de caricaturi «științifice». Dacă nu există pedepse pentru cei cari iau în de-șert numele științei, să nu îngăduim măcar ca să li-se acorde recompense; în tot cazul răsplata să nu fie o catedră universi-tară.

Candidații din neamul lui Cațavencu să găsească totdeauna scris pe porțile Universităților:

„*Intrarea oprită, în numele Științei*".

Dr. LAMBDA.

Cel întăiŭ

Cuconul Costache Baluș, un om foarte cum-se-cade, după ce și-a pierdut vieața în străinătăți, unde i-a încăruntit barba și i-a căzut părul deși tînăr încă, plictisit în cele din urmă, s'a ho-tărît să se întoarcă în țară. Doisprezece ani de zile bătuse bu-levardele Parisuluĭ și cafenelele pline de rătăciţiĭ lumiĭ întregĭ, zi cu zi lăsase acolo fișiĭ din inima și din trupul luĭ ca 'n niște spinĭ, și dintr'odată se trezise străin și dezgustat de toate, os-tenit de o vieață fără folos. Ca de niște lucrurĭ vechĭ și dragĭ își amintea de întîmplările celeĭ dintăiŭ tinereţĭ; cu o înduioșare pe care multă vreme n'o bănuise, într'o bună dimineață, în pa-tul neprietenesc al otelului rece, începu să viseze la pămîntul țăriĭ și la moșia pe care i-o lăsase bătrînul Ionică Baluș. Ca niște luminĭ trandafiriĭ de asfințit, dulcĭ și duioase, isvorîră din uitare caldele amintirĭ și luminară deodată amurgul acela al tru-deĭ și plictiseleĭ. Glasurĭ de mult amuțite ridicară cîntărĭ în su-fletul amorțit. Și iată că omul atîta vreme înstrăinat simți în el putere și o dorință nebiruită de a se întoarce la cămin.

Și a pornit deodată, hotărît cu desăvîrșire.—Cel întăiŭ gînd a fost pentru curtea veche boerească, în care își petrecuse vieața întreagă bătrînul, în care bătrînul murise senin, după o vieață de dreptate și de muncă. La mormîntul tatăluĭ voia să se ducă întăiŭ cuconul Costache Baluș, acolo, la moșia din ținutul Tecu-ciuluĭ rămasă în părăsire, pe mîna unuĭ arendaș străin. Simțea ș'o bucurie la gîndul că va lua în stăpînire iar pămîntul părin-tesc, în mijlocul țăranilor blajinĭ și credincioșĭ, că va călca iar brazda care îl hrănise și-ĭ adusese plăcerile tinereții, că-l vor bate din noŭ vînturile și soarele țăriĭ, strecurîndu-ĭ o tinerețe și o bucurie nouă în sînge.

Ziua aceasta, în care trenul îl purtase grabnic spre Moldova-de-Jos, trebuia să rămie neuitată: îĭ adusese o turburare mare,

o ferbințeală ciudată, o amețeală, o impainjenire a ochilor. Acum, răsturnat în poștalionul larg, pe gindurĭ, privea cu ochiĭ încălzițĭ înnainte, spre dealurile și văile întinerite în primăvară, pierdute în depărtărĭ într'o piclă abia văzută. Poate și pămîntul țăriĭ răsufla aburiĭ deșteptăriĭ, dar poate și ochiĭ albaștri aĭ boerului priveaŭ înnainte, cu gindurĭ din trecut, printr'o aburealā de înduioșare.

Cînd surugiul, după un popas scurt, după ce adăpase caiĭ, sări iar pe capră și pocni din harapnic, cuconul Costache Baluș întrebă:

«Mult maĭ avem, băete?»

Surugiul răspunse, dînd drumul cailor:

«Da' de unde! O fugă bună de cal... Cînd înserează, ajungem și noĭ...»

Bun! gîndi boerul, oftînd adînc. Și parcă începea să deslușească împrejurimile, să-șĭ aducă aminte de locurĭ pe care le văzuse de mult, în copilărie.—Da, iși aducea aminte: are de trecut prin pădurea Hoțuluĭ, prin două orĭ treĭ sate răzlețite în văĭ, pe urmă peste podul Siretuluĭ,—și, după Siret, intră dintr'odată în sat la Bălușeștĭ.—De mult n'am maĭ mîncat mîncărĭ moldoveneștĭ! se gîndea boerul. Am să pun pe femeia vechiluluĭ să-mĭ facă un puiŭ cu smîntînă!—Și gîndindu-se, zîmbea și privea la spatele lat, înfășurat în bundă, al vizitiuluĭ.—Ce-aŭ să zică sătenii? Cu ce om de-aĭ luĭ, de pe pămîntul săŭ, se va întîlni întăiŭ? De bună-seamă că nu-l va maĭ cunoaște nimenĭ, dar poate se vor bucura toțĭ aducîndu-șĭ aminte de vremurile line ale boeruluĭ bătrîn. Și parcă încet-încet sufletul i se umplea de vorbe bune, calde, de o milă mare pentru oameniĭ aceia umilițĭ carĭ aŭ muncit atita pentru plăcerile luĭ din țărĭ străine.

Se așeză maĭ bine în colțul luĭ și strigă tare spre surugiŭ:

„Da' la Siret tot pod umblător este?

— Tot, tot... Numaĭ de nu l-o fi rupt apa, că am auzit că vine avan Siretul... S'aŭ topit omăturĭ multe în sus, ș'a și plouat mult zilele trecute... Iaca, ș'acuma parcă fac nouriĭ a ploae... Dar poate-a da Dumnezeŭ ș'om ajunge la vreme..."

Boerul începu să se uite bănuitor la cer. Soarele se cufunda în îngrămădirĭ de nourĭ singeroșĭ, zările depărtăriĭ eraŭ turburĭ. Intr'adevăr, se putea întîmpla ceva: furtunile primăveriĭ sînt minioase și repezĭ, nicĭ nu știĭ cînd te prind în virtejul lor. Dar poate nu i s'a întîmpla nimic ș'a ajunge cu bine acasă.

Gîndurĭ multe, curioase și felurite, îĭ veneaŭ, îl părăseaŭ, iar veneaŭ. Se gîndi un timp la întîmplărĭ mărunte din copilărie pe cînd trăia bătrînul, se gîndi la o slugă veche, moș-Neculaĭ Haram, care știa să lecuiască vitele bolnave și care-l lua une-orĭ în plimbare pe marginea drumurilor, la strîns buruene; apoĭ își aduse aminte de cițiva cînĭ credincioșĭ cu carĭ se hîrjonea în livada întinsă; despre o noapte cînd eraŭ să calce hoțiĭ curtea boerească; despre o iarnă care a îngropat curțile sub zăpadă; despre o poveste lungă-lungă a bucătăreseĭ, poveste lungă amestecată cu prăjiturĭ cu nucĭ; zîmbind își părinda printr'o lumină de vis multe clipe ale trecutuluĭ înmormîntat, pe cînd caiĭ fugeaŭ sforăind, pe cînd trăsura duruia înnăbușit pe șoseaua umedă.—Apoĭ deodată, ca deșteptat, privi uimit împrejurimile. Pădurea, cu mugurĭ abia zăriți, străjuia drumul de o parte și de alta. Un miros tare de umezeală trecea ca printr'o văgăună, cu un vînt iute. Și deasupra o boltă de nourĭ plumburiĭ se întărea, părea neclintită, sprijinită pe zările nevăzute.

Cînd poștalionul eși din pădure, înserarea cuprinsese pămîntul. Vîntul, răsunător, frămînta în urmă pădurea ca un vuet de ape și trecea în largurĭ ca o suflare de mînie. Rostogolirĭ de nourĭ veneaŭ din urmă, dela munțĭ, și vîntul pornit tot din acea parte dădea zbor furtunos trăsuriĭ resfirînd, în șuere de mînie, cozile și coamele cailor. Surugiul își îndesă căciula bine în cap, dădu fugarilor cîteva bice. Apoĭ deodată îĭ opri, sări de pe capră și ridică poclitul.

„Are să vie ploae mare, boerule! Cred c'ar fi bine să ne oprim undeva...

— De ce să ne oprim? Nu maĭ avem mult pînă la pod..."

Omul clătină din cap:

„Așa-ĭ, nu maĭ este mult.." Și se puse să-șĭ tragă sumanul pe minicĭ.

După aceia, caiĭ arșĭ de harapnic porniră furtunoșĭ.

Intunerecul stăpînea cîmpiile; de supt poclit boerul nu maĭ vedea nimic; auzi numaĭ într'un tîrziŭ bătaia grăbită de darabană a ploiĭ mînioase; se simțea dus ca vîntul de repede, închidea uneorĭ ochiĭ cu frînturĭ de gîndurĭ, îl deschidea iar, din ce în ce maĭ neliniștit. «De n'ar fi luat Siretul podul! De-așĭ putea trece!...»

Și aștepta în întunecimea grea a trăsuriĭ. Așa merse multă vreme prin talazurile negre ale nopțiĭ, prin ploaia frămîntată de vînt, biciuit din cînd în cînd de învăluirĭ de stropĭ ghețoșĭ. Apoĭ

deodată se simţi dus la vale, auzi răcnetele vizitiului şi trăsura se opri scurt.

«Măi podar, măi!... eşi afară, să trecem dincolo...»

Trecu un timp. Surugiul izbucni iar fioros:

„N'auzi, măăă! Eşi să trecem balta, măăă!..."

Un glas sfirticat de filfiirile furtunii răzbătu prin duruitul ploii:

«Cine-i?

— Uite, măi creştine, vra să treacă boerul dincolo. Trecem?

— Trecem, măi frate, de ce nu? numai să putem!»

Costache Baluş voi să scoată capul pe sub poclit, ca să vadă pe cel dintăiu om de pe moşia lui; dar un val iute, un amestec de vint şi apă, îl izbi drept în ochi, şi-şi trase repede, la adăpost, capul.

Se simţi pornit încet, cu fereală; roatele săltară pe podul umblător; auzea glasurile oamenilor cari ajutau, deosebia vorba surugiului care domolea caii; apoi zvonul glasurilor crescu, se simţi săltat odată, de două ori,—şi dintr'odată răcnete porniră, o învălmăşeală sălbatecă de voci întăritate. Acuma cunoştea glasul podarului, îl auzea urlind:

«Innapoi, mă! vine apa mare! ne rupe, ne duce la vale, se întinde odgonul, pirie! Innapoi!»

Şi deodată îi năvăli în toată fiinţa fiorul unei frici nebune; îşi încheie, cu minile tremurind, paltonul la git, îşi îndesă bine pălăria de pislă în cap, şi se năpusti pe scară. Ploaia furioasă îi învălui barba, îi şfichiui obrajii, îl orbi. Se simţi strins de braţe tari ca nişte coarde de oţel, auzi pe podar răcnindu-i la ureche:

„Unde te duci, cucoane? Vrai să sari în baltă?... Sue înnapoi în trăsură, că te scoatem noi, la mal, n'ai grijă!..."

Dar boerul n'ascultă. Cu o mină se ţinea de fierul poclitului, cu alta îşi cuprinsese pălăria, şi pe cînd furtuna îi învăluia paltonul în toate părţile, el cerca să răzbată întunecimea oarbă din juru-i. Dar nu vedea nimic. Sus, văzduh de păcură; în jur, un zid nepătruns de întuneric; numai umbrele nelămurite ale oamenilor lingă el, în jurul unui felinar sărac, lăsat jos, pe birne, le vedea mişcindu-se încordate, cu grămezi de păr spulberat, cu şuviţe umede care-i plesneau faţa; simţea în juru-i, pe pod, o încordare uriaşă de braţe care trăgeau pe odgon şăicile la malul abia părăsit. Jos, valurile se zbăteau, întindeau aripi umede şi fulgerătoare, singerate de lumina felinarului, şi se răsiringeau îndărăt mugind, horcăind ca 'ntr'o durere de moarte. Şi la ţărm, aproape, căsuţa podarului deschidea un ochiu îngrozit, roşu, asupra miniei de supt malul prăpăstios.

Glasurile se amestecau:

„Ho! ho! încet!—Deshamă caii! Trage trăsura!... Ţine bine, ţine bine, că ne ducem dracului!"

O figură bărboasă se grămădi asupra lui.

Asta-i podarul! gindi Costache Baluş. El nici nu ştie că eu sint stăpînul lui!—

„Boerule, nu mai sta aici, nu vezi ce cumpănă? Sue malul şi intră în casă de te zbiceşte... Stai la noi pin'ce trece furtuna; acu nu-i chip să răzbatem! Noi aici, afară, avem de furcă!"

Prin vintul care-l trăgea parcă îndărăt, spre apă, Costache Baluş sui malul. Oamenii, cu zvonul glasurilor tari, rămaseră jos în lucirea de singe a felinarului, în fulgerările fioroase ale miniei apelor.

Bătu în uşă grăbit.

Un glas moale răzbătu din lăuntru. Bătu a doua oară. Clampa sună şi uşa se deschise. Un val de lumină izbucni şi-i învălui o clipă obrazul. O babă adusă de şele îl privea cu capul pornit înnainte, cu ochii mici, blinzi:

«Tu eşti, Ionică? Ce-i? apa mare? Aşa-i, dragu' mamei? Mare spaimă!»

Apoi deodată făcu un pas îndărăt, cu ochii căscaţi mari, îngrozită:

«Vai de mine şi de mine! Dacă n'am crezut că-i Ionică!... Ca două picături de apă... aşa semeni!...»

Vorba-i muri in gitlej. Şovăi îndărăt încet, privind ţintă la boerul încremenit.

«Doamne! Doamne! Vai de sufletul meu!»

Cu obrazul răvăşit se trase în umbră, lingă horn, se lăsă pe scăunaşul de lingă vatră, cu ochii aţintiţi asupra boerului, cu ochii plini ca de o flacără de nebunie.

„Boerule, nu eşti dumneata feciorul lui cuconu' Ionică?...."

Costache Baluş închisese uşa în urma lui, îşi luase pălăria udă din cap, voia să se dezbrace de palton.

„Da, eu sint; dar cum m'ai cunoscut aşa de repede?... Ce este? De ce te-ai speriat?"

Bătrina îl privea ţintă şi clătina din cap. Nu răspunse nimic; îl privea cu îndărătnicie, cu ochii îngroziţi.— Şi deodată o scăpărare de lumină trecu prin mintea boerului. Privind pe babă, dintr'o dată înţelese. Pricepu de ce sămăna ca două picături de

apă cu podarul, cu băiatul bătrînei. Un fulger de lumină și o izbitură scurtă în partea stîngă a pieptului: inima i se strînse dureros.—Așa, îmbrăcat, se lăsă în neștire pe scăunașul de dinaintea focului. Gîndul, priceperea, îi sfredelea creerul. Înțelegea, înțelegea însfîrșit că podarul, cel dintîiŭ om de pe moșia luĭ, care-l întîmpinase, cu care vorbise, era fratele lui, era feciorul bătrînuluĭ Ionică Baluș;—și baba sta în colțul eĭ înghețată, într'o tăcere de groază.

Vîntul și ploaia și apele Siretuluĭ răzbăteaŭ cu freamăt adînc de-afară. In bordeiul strîmt, în lumina roșcată a gazorniței, boerul se gîndea, își acoperise obrazul cu palmele, își strîngea fruntea înfierbîntată între degete.

Lîngă soba veche, aproape de el, un greere porni încet scîrțîitu-i melancolic și monoton: cri—cri—cri—cri! Boerul sta nemișcat, aștepta parcă ceva și nu știa ce, aștepta cu sufletul tremurînd zvonurile de-afară, aștepta pașiĭ omuluĭ care-i eșise întîiŭ înainte,—și scîrțîitul greeruluĭ parcă era o pilă care-i rodea colțurile îndurerate ale frunții.

Nici nu și-a dat seama cît a stat așa. Nicĭ nu și-a dat seama cînd a ridicat capul și a întrebat pe bătrînă:

«Da' moșneagul unde-i?...»

Baba tresări, cu un glas pierdut, cu un tremur, c'o oftare:

«Moșneagul a murit de mult!...»

I se zbătea limba în gură, de-abia grăia, și-l privea c'o îndărătnicie grozavă.

Iar Costache Baluș voiă să maĭ întrebe multe lucrurĭ, din trecut, din trecutul acelă îndepărtat care-l chemase ca o lumină blîndă, ca un cîntec blajin, din trecutul amar al femeiĭ carĭ-șĭ petrecuse vieața de osîndă acolo, în capul poduluĭ de peste Siret, crescînd un rob obijduit al muncii, un frate al luĭ totușĭ, voiă să întrebe, să ajute să reverse asupra colțuluĭ aceluia de întunerec toată lumina mileĭ care izbucnise în el,—și totuși nu putea, nu maĭ putea scoate un cuvînt, nu putea face o mișcare: căcĭ de dincolo, de dincolo de ușă, din cumpăna, din mînia de-afară, parcă venea amenințarea grozavă a unuĭ nedreptățit. Sta înlemnit. Și bătrîna înghețase la locul eĭ. Și greerul cînta ca în vechĭ vremurĭ ale tinerețiĭ, cri—cri—cri—cri! Și boerul se gîndea cum se va ridica din locu-i de osîndă în fața privirilor celuĭ dintâiŭ om care-l întîmpinase pe moșia părintească.

MIHAIL SADOVEANU

VASILE POGOR

Un om de elită, o figură distinsă a Iașului și a țării a dispărut dintre noi.

Din prima lui tinerețǎ, Pogor a fost un personaj în vază, prin capacitatea, averea și poziţiunea sa socială, așa că a ocupat totdeauna un loc de frunte între concetățenii săi ieșeni.

Dar unde calitățile lui intelectuale au lasat urme neșterse, a fost în societatea literară *Junimea*, la a cării întemeere de acum 43 de ani a contribuit dimpreună cu d-nii P. Carp, T. Maiorescu, T. Rosetti și Iacob Negruzzi și la care nu tîrziu s'au alipit și alți mulți aderenți.

In sinul acestei societăți, se distingea Vasile Pogor ca element critic prin excelență.—Inzestrat cu o cultură întinsă, cu o inteligență vie și cu un spirit fin de observațiune, dînsul avea talentul de a pune totdeauna degetul pe părțile slabe ale operelor literare ce se citeau în Junimea. Dacă n'a produs el însuși de cît prea puține lucrări proprii, acum aproape uitate, nu se poate uita însă marea lui înrîurire asupra colegilor lui din Junimea.—El, alături cu dl. Maiorescu, și cu deosebire el, a contribuit mult ca scriitorii junimiști să se ferească de tonul declamatoriu, de fraza goală și să-și îngrijască bine lucrările ce le prezentau spre publicare, căci se temeau toți să nu-și atragă surisul lui volterian.—Nimene intr'adevăr nu știa să mănuească ca dînsul ironia, însă un fel de ironie fără răutate, care nu jignea, dar îndemna pe autor să-și prefacă lucrarea.

Pogor a fost necontenit nota veselă în Junimea cu sarcasmele lui, cu anecdotele care, după propunerea lui, aveau totdeauna prioritate, cu cîntările bisericești care precedau orice lectură întocmai ca la cetirea sfîntei Evanghelii, cu loviturile de perini aruncate ca argumente de convingere ad hominem în spa-

tele vre-unui autor încăpățînat. El era stirnitorul poreclelor tuturor junimiștilor, el alcătuitorul faimoaselor statute nescrise ale societății, compuse dintr'un singur articol: *Intră cine vrea, rămîne cine poate*. Intr'un cuvînt el era sarea, farmecul, atracția cea mare a seratelor literare. Iar îndărăptul acestor glume de copil zburdalnic, de școlar în vacanță, cîte observațiuni fine, cîtă erudițiune, cîte sfaturi înțelepte nu culegeai de la el!

Lui deci în mare parte se datorește succesul ce au avut aceste serate frecventate în curs de atîția ani de cei mai de samă oameni din Iași, a căror muncă comună este astăzi consemnată în cele 40 de volume ale Convorbirilor Literare.

După ce însă Convorbirile s'au strămutat în București, s'au rărit întrunirile săptăminale ale membrilor junimiști din Iași și de la o vreme au încetat cu totul; iar Pogor ajuns la o vrîstă mai înaintată, s'a retras de la orice ocupațiuni politice și literare și s'a închis pentru restul vieții sale în tăcerea celor patru pereți ai lui, unde în filozofia sceptică ce l'a caracterizat totdeauna, privea cu ochi reci, disprețuitori frămîntările lumii exterioare. Tot așa tăcută i-a fost și înmormîntarea, care a avut loc în ziua de 23 Martie și la care au asistat mai mulți foști colegi ai lui politici și literari, dintre care însă nici unul n'a găsit un cuvînt de zis pe tristul lui mormînt.

Ce contrast izbitor între o viață plină de vibrările unei zgomotoase veselii și între o așa tăcută, melancolică înmormîntare!

„V. R."

Miscellanea

TURBURĂRILE DIN BUCUREȘTI.

Instrăinarea societății noastre înalte a dat naștere în cursul lunei trecute unui dureros conflict, și cu urmări foarte triste.

O societate de binefacere a organizat o reprezentație teatrală, de diletanți, în limba franceză.

Faptul în sine nu ar fi avut nici o gravitate, dacă, în fond, nu ar apărea ca simptom al unei grele boli sociale, care are cauze adînci,—și cauza cea adevărată și cea mai adîncă este izolarea acelor mase de „oșteni fără nume ce cad și mor de cruda 'mpovorare a tuturor durerilor din lume",—a celor ce poartă toate sarcinile, fără să aibă nici un drept, și nu au nici un rol în viața noastră publică și culturală.... Numai pentru aceștia cultura *nu există*, dacă nu îmbracă formele naționale, *singure* accesibile pentru ei....

Oamenii maturi pot înțelege, că un rău social, cu rădăcini atît de adînci, nu poate fi vindecat prin manifestații de stradă.

Insă e atît de firesc ca tineritul universitar din București, pentru-că e *tinerit*, să nu filosofeze asupra cauzelor profunde, și să-și manifesteze sentimentele într'o formă, suntem gata să admitem, chiar excesivă.

Cine nu e excesiv în tinerețe, cine la vrîsta de douăzeci de ani nu se crede în drept, nu se simte chemat a rezidi lumea din temelie,—mai bine să nu se fi născut! unde va ajunge el la maturitate, după ce dezamăgirile și greutățile traiului îi vor toci toate simțirile,—dacă va pleca în călătoria vieții fără o provizie de idealizm și entuziasm din tinerețe?....

Totuși administrația a găsit prilejul nemerit de a «apăra prestigiul autorității» (artă pentru artă!), dînd o întorsătură gravă lucrurilor prin o represiune cruntă, care a degenerat în scene selbatice, pe cari ni e rușine, ca romîni, să le descriem.

Nu împărtășim credința, că împiedicarea membrilor *high-life*-ului nostru să se distragă între ei, sub pretext de bine-faceri, organizînd representații de diletanți în singura limbă ce o cunosc mai bine,—poate rezolvi vre-o problemă și, în ori-ce caz, nu aprobăm mijloacele violente.

Dar nu putem să nu deplîngem, că protestarea tinerimei, legitimă în fond, că avîntul ei—ori-cît de exagerat ca formă—

frumos şi nobil, prin însă-şi sinceritatea şi mobilul lui,—nu a găsit alt respuns, decit baionetele jandarmilor şi lăncile călăraşilor....

Şi pentru ce toate acestea?

Credeţi, că manifestaţia nu a fost justificată? Fie! Dar merită o representaţie teatrală acest decor de răsboiu civil,—atita varsare de singe, transformarea capitalei într'un cimp de bătălie?

In ce vremuri trăim?

Ne-am deprins cu o altă concepţie a autorităţii, decit cea a generalului Trepov.....

Bine încă că n-a fost dat în judecată d. N. Iorga pentru-că ar fi îndemnat tinerimea să cinte „deşteaptă-te Romine" în piaţa teatrului! Asta-i!

Ne lipsesc încă martiri, de dorul representaţiilor franceze!...

„FRĂŢIA ROMÎNĂ"

Din mişcarea studenţilor s'a născut, pe neaşteptate idea unei nouă organizaţii—«Frăţia romină», anunţată de d. N. Iorga într'o întrunire la Iaşi.

Nu ne dăm bine seamă, ce vra să fie această societate,—dar nu putem să nu ne exprimăm temerile.

Pe cit se pare, în gindul d-lui Iorga, zămislitorul ideei,—«Frăţia Romină» trebuie să iee parte activă la luptele noastre politice, întru cit membrii ei se leagă de a nu vota decit în anume condiţiuni. Deci, un nou *partid*?

E picant, că tocmai d. Iorga, care ne reproşează („Sămănătorul" No. 11, p. 219), că «aşteptăm dela activitatea politică o mai bună viaţă culturală,»—acum el năzueşte să întemeieze un partid politic!...

Foarte bine.

Insă pentru ca un partid să fie *„viabil"* nu ajunge cuvinte vagi, ca «bun romin,» «dragoste de neam şi ţară» etc.

Cine nu-şi zice, sau chiar *sincer* nu se crede bun romin, şi cu dragoste pentru neam şi ţară?

Desigur, doamnele din societatea Bucureştiului, încontra cărora au manifestat studenţii, se cred, *în toată sinceritatea*, şi bune romince, şi iubitoare de ţară.

Atunci?

E vădit, că un partid politic nu poate trăi fără un program *precis* de luptă şi activitate, şi care să respundă la *toate* problemele puse la ordinea zilei.

Care este programul noului partid?

Admite el, de pildă,—ca să vorbim numai de chestiunile asupra cărora ne-am pronunţat,—Casa Rurală şi sufragiul universal, sau cel puţin colegiul unic?

Nu?

Atunci—„şi să ne creadă dl. Iorga, că «avem pentru acest neam o iubire care nu poate fi întrecută de a nimănui»,—nu avem ce căuta în «Frăţia romină»,—fiind-că socotim,—cum am

căutat să arătăm la locul cuvenit,—că alt-fel nu putem servi interesele mari ale neamului.

Sau în „Frăţia romină" este loc şi pentru partizanii şi pentru adversarii acestor reforme?

Atunci care este legătura *vie* între ei, care să-i ducă la luptă împreună?

E vădit, că fără un program precis, activitatea noului partid va degenera într'o elocvenţă pompoasă (suntem atit de sătui de declamaţie!...), fără urmări pozitive,—pentru că în aceste condiţiuni nici o luptă rodnică nu poate fi dată.

Dl. Iorga, admirator al ştiinţei germane, poate afla, de pildă, din scrierea marelui jurisconsult şi sociolog, *R. v. Ihering*,—„Der Kampf um 's Recht",—că ori-ce idee nouă întimpină—„rezistenţa tenace a intereselor ameninţate; de aci o luptă, în care, „ca în ori-ce luptă, nu greutatea argumentelor, ci *puterea* decide „rezultatul.... şi calea progresului e marcată de ruinile *intereselor „învinse"*... (p. 8 urm.).

Care este *puterea*, pe care vrea să se răzime dl. Iorga, în luptă pentru regenerarea neamului?

Democraţia de pretutindeni are un respuns la această întrebare: intelectualii, pe cari îi dor durerile neamului, trebue să se pună *în slujba mulţimii oropsite*,—la noi şi d. Iorga ştie, că interesele ţărănimii sunt interesele neamului întreg,—şi să poarte lupta în contra *intereselor protivnice*.

Işi însuşeşte d. Iorga acest răspuns?

Atunci nu are nevoe de *un nou* partid.

Şi partidele *vii*, nici nu se improvizează în întruniri studenţeşti, şi nici în cabinetele savanţilor...

MEETINGUL CĂRTURARILOR.

In ziua de 20 Martie a avut loc la Bucureşti un «meeting al cărturarilor» spre a manifesta pentru „rominizarea vieţei noastre".

«Viaţa romînească» a trimis d-lui Iorga o telegramă de adeziune, întrucit priveşte scopurile *pur culturale* ale mişcării.—Şi cine ar precupeţi simpatiile sale acţiunii întreprinse de d. Iorga, în această direcţie, dacă nu s'ar fi amestecat ideea «Frăţiei romine», care nu ştim unde ne-ar putea duce?

DIN BASARABIA.

Salutăm cu bucurie vestea că trei romini basarabeni au căpătat autorizaţia de a scoate în Chişinău ziare romineşti: bătrînul luptător *Em. G. Gavriliţa*, a cărui scrisoare emoţionantă a făcut ocolul presei noastre (ziarul «Basarabia»),—tînărul advocat *Vasile Boadea*,—cel ce a luat apărarea intereselor ţăranilor romini din Basarabia în sînul adunării «zemstvului» (ziarul «Viaţa nouă»), şi preotul N. Bivol (ziarul «Lumina»).

In sfîrşit, va putea auzi toată Rominimea glasul a două mi-

lioane de frați, ce un veac întreg au păstrat tăcerea mormîntului.....

Aflăm, că cei trei editori sunt înțeleși între ei pentru a organiza o colaborare frățească.

Noroc, lumină și viață nouă pentru Basarabia!

POPORANIZMUL ȘI D. PANU.

Cît de greu e să fii înțeles!...

Chiar d. Panu scrie în «Săptămîna», că poporanismul e o direcție, care privește cu oare-care dușmănie cultura și literatura străină...

Noi *revendicăm* acest nume,—nu numai fiind-că în cuvîntul «către cetitori» prin el am caracterizat direcția noastră, dar *noi*, putem spune, l'am creat, fiind-că pentru prima oară în literatura noastră acest termen a fost întrebuințat de colaboratorul nostru d. C. Șărcăleanu, acum 12 ani, în „Evenimentul literar", (—și majoritatea scriitorilor «Ev. lit.» de altă dată face parte din redacțiunea noastră).

Și noi am spus totdeauna că istoria culturei noastre nu e decît istoria introducerei și a *asimilării* culturei Europene.

Recomandăm d-lui G. Panu chiar articolele d-lui G. Ibrăileanu, publicate în No. 1 și în cel de față al «Vieții romînești», —spre a vedea cît de nedreaptă este acuzația aceasta.

Dar... în luptă pentru adevăr trebue să ai răbdare. Suntem siguri, că dl. Panu, cînd va avea prilejul să ne citească, își va corija aprecierile de acum.....

REȚETĂ PENTRU CRITICI.

Sîntem într'o vădită perioadă de înflorire literară, atît în proză cît și în versuri.

Dar n'avem o critică corespunzătoare. Să fiu bine înțeles: nu vorbesc de valoarea criticii romîne, a acelei admirabile critice, care desfide orice concurență străină și cu care, cu drept cuvînt, ne putem mîndri,—ci de cantitatea ei. S'o spunem drept, ori-cît ar durea acest adevăr, n'avem destui critici: o bună parte din producția literară e amenințată să rămie necriticată—și de cît o literatură necriticată mai bine de loc!...

Ne facem această datorie—care e un merit, recunoască-ni-se—de a da, cei dintăiu, alarma și de a indica și remediul.

Iată remediul:

Increzător în admirabilul spirit de sacrificiu, care nu s'a desmințit niciodată, cînd patria a trecut prin primejdii mari (să-și amintească oricine de muma lui Stefan cel Mare la Cetatea Neamțului, de Daniil Sihastrul, etc. etc.), încrezător în vitalitatea acestui popor, încrezător în inițiativa individuală, care a dat rezultate strălucite chiar în branșa de care ne ocupăm, în critica literară, reprezentată prin atiția valoroși campioni, m'am gîndit că cea mai bună soluție a acestei chestii arzătoare, este să adresez un apel călduros la tînăra generație, care se ridică de pe băncile școalei, sau care e pe acele bănci, la acele suflete generoase, neîntinate încă în interesul meschin egoist, care nu și-au pierdut curăția sufletească. Însfîrșit—trebue să isprăvesc odată fraza!—cărora nu le-a secat izvorul acțiunilor dezinteresate, sau cam așa ceva,- și să o îndemn să-și consacreze cu o oră mai înainte munca și talentul pe altarul criticii științifice romîne...

Pentru a i ușura munca și pentru a o face cît mai repede aptă pentru rolul, pe care este destinată să-l joace cu atita succes, am crezut de cuviință—slab obol—să extrag din observarea procedeelor criticii contemporane romîne, cîteva regule, după care conducîndu-se, tînăra generație va fi în stare să lucreze cît mai de grabă la critica complectă a întregului stoc de producție literară.

Și iată ce am observat, după o matură analiză a criticii actuale romîne:

Mai întăiu te înarmezi cu cîteva teorii, pe care le numești estetice. Fără teorii n'ai făcut nimic.

Odată înarmat cu aceste teorii, se cere să ai tact și bun gust și, ca om bine crescut, să nu te amesteci în viața personajelor din opera scriitorilor și să nu te bagi în sufletul lui sub pretext de analiză psihologică. Ar fi meschin, ne delicat, ai cădea în mahalagism... Te vei mărgeni să întrebuințezi opera cu discrețiune, aproape fără s'o citești, scoțînd din ea ilustrații pentru teoria, pe care, fiindcă-ți este scumpă, voești să o impui țării...

Dar să intru puțin în detaliile procedeului.

Iai mai întăiu un tratat de psichologie (cel mai bun rămîne tot al d-lui Găvănescul), fiindcă critica științifică se bazează pe psichologie. Deschizi la tabla de materie și subliniezi *senzațiile*, *imaginile*, *fantasia*, *memoria*, *instinctul*... Atita. Nu sublinia „sentimentele", căci te vei încurca: ispitit să analizezi sufletul operei și al autorului, ai putea, Dumnezeule al părinților noștri! să aluneci spre căutarea „tendințelor" operei, să devii, cu alte cuvinte, „subversiv" și să-ți pierzi slujba, ori să te dea afară din școală...

Dacă ai subliniat titlurile de mai sus, copiază-le într'un carnet și treci, mai departe, la operația următoare:

Ia un tratat de estetică (ia-l pe al d-lui Leonardescu «tabla de materie» e bună) și subliniază *frumosul*, *sublimul*, *comicul*, dar mai ales *naturalismul*, *realismul*, *clasicismul* și *romantismul*. Copiază-le în carnet și, înainte de a trece la operația următoare, nu uita că fenomenele literare sînt complexe: adesea un scriitor e atît de complicat, încît în propozițiunile principale e, de pildă, clasic, iar în cele secundare romantic; adesea în primul emistih e realist, pe cînd în al doilea e naturalist, etc. Așadar, fă puțină știință, combină aceste diferite titluri în toate chipurile posibile: *realism realist*, *realism clasic*, *realism romantic*, *naturalism clasic*, etc. etc. în total 16 combinații, adică 16 școli lite-

rare, de o camdată. Dar, sufletul scriitorului fiind complicat, cum am arătat mai sus, vei avea nevoe de combinații din ce în ce mai complicate—mai adecvate cu opera literară: vei combina cîte trei, patru titluri la un loc: vei obține vre-o 120 de școli literare, în care abia vei putea clasifica literatura romînească.

Apoi, fără să mai consulți «autori», căci cunoști chestia din «atmosfera intelectuală», în care te furiandisești, notează în carnetul dumitale: *pesimism, optimism, decepționism*... Combină-le și pe astea în: *pesimism pesimist, pesimism optimist, optimism pesimist, decepționism pesimist*, etc., în total 9 combinații, care, combinate cu cele 120 de școli obținute deja, iți vor da cam vre-o 500 de «școli» și «curente» literare... Intrebuințîndu-le cu multă economie, poate să-ți ajungă...

Și apropo: fii cu băgare de seamă în privința grupei *optimism-pesimism-decepționism*: te ispitesc să analizezi opera și dumneata, cum se știe, n'ai vreme, căci rămîne literatura ne criticată și piere țara...

Acuma ești înarmat cu știința. Dar un critic literar e și un artist. El nu se adresează numai inteligenții ci și simțirii și fantaziei cetitorilor. El nu vrea să explice numai, ci să și miște pe cetitor, să-l captiveze, să i se insinueze. De aceea vei mai avea nevoe încă de două lucruri: de cîteva dictoane celebre, pe care le poți găsi în Larousse cel mic (în secțiunea cu foile trandafirii), ca, de pildă, *odi profanum vulgus*, *panem et circenses* etc. și de o colecție de vorbe de spirit și de anecdote, un fel de «Propos célèbres»...

Combinînd într'o proporție cam de 60% teorie și 40% anecdote și dictoane celebre, vei face o critică, care va produce epocă în analele literaturii romîne.

Acum cînd ești gata, nu-ți mai rămîne decît să-ți aplici teoriile și anecdotele la scriitori, sau—e mai științific—să aplici scriitorii la teorii și la anecdote.

*

Ai aplicat, nu-i așa?

Dar până aici ai făcut critică curat științifică: ai constatat, ai explicat, ai clasificat, ai interpretat, ai generalizat.

Vrei însă să devii combativ? Să te erijezi în numele literaturii romîne ofensate? Vrei să devii teribil?

Foarte simplu.

Vei fi observat și dumneata că „romantic" a devenit un epitet injurios în gura criticilor noștri. Deja teroarea de romantism s'a infiltrat în public: astăzi o mamă nu-și dă fiica după un tînăr, până nu se încredințează că candidatul la mîna fiicei sale nu joacă cărți, n'are datorii și nu e romantic...

Așadar, dacă vrei să scoți de pe arena „literelor romîne" pe scriitor, ia-ți o atitudine teribilă împotriva romantismului.

Permite orice, dar nu permite romantismul.

Discreditează pe autor ca romantic și ponegrește-l până în

spița a zecea a neamului. Dovedește-i că un om ca dînsul, cu ereditatea lui (citează-i cîteva rude), cu cultura, zi: cu incultura, că e de spirit,— nu putea fi decît romantic, afară de bandit...

Discreditează-l în fața familiilor oneste și a mumelor de familie, care au fete de măritat. Nu-l cruța de loc... Citează-i toată cartea și dă-o ca exemplu de cel mai patent romantism.

Dovedește că romantismul e o primejdie națională, compară-l cu revoluția de la 1848, dacă ești de doctrina «filozofico-socială» a d-lui Rădulescu-Motru (fost de două ori junimist, actualminte inspector școlar),—cu pelagra și alcoolul, dacă ești democrat...

Atrage atenția tuturor oamenilor de bine („care mai sînt în această țară"), asupra delicventului și somează-l, în numele principiilor estetice: sau să devină *realicist clasic* (propun acest termen... îmi pare că sună mai bine), sau să se lase de literatură și să se apuce de comerț...

*

Iar dacă ții cu orice preț să te faci nemuritor, dă foc literaturii, dacă, Erostrat modern, «intelectual», nu poți da foc templului de la Efes. Nu te jena de loc, fii „om de curaj", înjură, fii necuviincios, fii obraznic,—fă zgomot, fă scandal...

Că vei stîrni aversiunea publicului, să nu-ți pese; dimpotrivă să te bucure: imagina și numele dumitale, legate cu o puternică senzație de desplăcere, au toată șansa să nu se șteargă din mintea „contemporanilor"...

Și n'am pretenția că am epuizat întreaga chestiune.

DE LA „ȘEZĂTOAREA LITERARĂ".

La «șezătoarea literară» de la Teatrul Național din Iași, ce a avut loc în sara de 26 Martie a. c. sub președenția d-lui N. Iorga și sub patronajul d-lui A. C. Cuza,—distinsul cugetător d. I. Scurtu a declarat că d. N. Iorga a creat limba romînească și a lipsit puțin ca să-l glorifice pe d. A. C. Cuza ca creator al statului romîn. Domnii N. Iorga și A. C. Cuza n'au protestat.

Temerile noastre în ce privește „Frăția romînă", formulate mai sus, s'au dovedit justificate înainte de a fi fost isprăvit acest articol...

P. NICANOR & Co.

Cronica literară

(„Morala“ în artă)

Critica romînă își poate sărbători, cu drept cuvînt, un triumf bine meritat. Prin penele d-lor Marin Simionescu-Rimniceanu (*Luceafărul*, N-rele 4 și 5), E. Lovinescu (*Viața literară*, No, 11) și O. Densușianu (*Viața nouă* No. 4), critica romînă a dovedit încă odată că arta nu trebue să se facă propagatoare de morală, că artistul nu e dator să predice binele, că alta e estetica și alta e etica, ca artistul trebue lăsat să spună ce vrea, că arta se are de scop pe ea însăș etc. etc.

Triumful e complect, cetitorul aplaudă și se miră de mărgenirea acelora, pe care d-nii Rimniceanu, Lovinescu și Densușianu îi combat și-i distrug așa de ușor.

D. M. Simionescu-Rimniceanu susține că „arta naivă, intuitivă, născută numai din necesitatea artistului de a-și descărca inima de un prisos de simțire, de a cristaliza o lume de imagini, nu vrea să știe prea mult de public“, idee, pe care nu pot să nu o împărtășesc și eu de oarece, in articolul *Doi critici și mai mulți scriitori* (pe care-l combate d. Rimniceanu!) am spus că: „D. Sadoveanu *nu scrie pentru nimene*. Un scriitor care se gîndește la public, la impresia pe care are să o producă cetitorilor și deci cu atît mai mult un scriitor care se gîndește la anumite impresii pe care să le producă unui public anumit, nu e artist, *nu e poet, e orator*“.

Așa dar, domnule M. Simionescu-Rimniceanu, ne-am înțeles?

„In țara noastră însă, zice tot d. M. Simionescu-Rimniceanu, critica modernă n'a ajuns să recunoască arta în sine drept satisfacerea unui scop, ci ea o scoboară punînd'o în serviciul moralei, ca să ilustreze preceptele morale....“, lucru pe care dacă îl face cineva din „critica modernă“, nu pot decît să mă ridic în contra-i alăturea cu d. M. Simionescu-Rimniceanu, mai ales că m'am ridicat—iarăși—înnaintea sa, în acelaș articol pe care d-sa îl combate:

„D. Sadoveanu, am spus, dacă e cu adevărat poet, și e, este un soliloc, un om care crează o operă de artă concentrîndu-și atenția la un aspect al vieții, la o problemă a vieții—la un subiect—și nu la un public pe care să-l impresioneze într'un anumit fel. Idealul său trebue să fie *creațiunea* și nu *propagarea* unor concepții asupra vieții“.

D. M. Simionescu-Rimniceanu combate foarte bine păreri pe care nu le-a susținut nimene. D-sa comite o *ignoratio elenchi*.

D. E. Lovinescu triumfează, nu mai greu, întrebînd pe închipuiții adversari ai „artei pure“, cum rămîn cu chestia „moralei în artă“ față cu statuia lui Ammannati din Florența, în care Jupiter și Leda sînt reprezentați „în momentul beției supreme“.... D. Lovinescu e într'un moment de o supremă *ignoratio elenchi*... „Beția supremă“ nu e nici morală nici imorală, nu numai în artă, dar și în realitate. Și, cînd vom vedea mai jos—Dumnezeule! pentru a suta oară!—că nu moralitatea sau imoralitatea *faptului* din opera de artă constitue moralitatea sau imoralitatea operei ci—e plicticos a repeta la infinit toate acestea!—atitudinea artistului față cu *faptul*, va vedea d. Lovinescu că a comis o *ignoratio elenchi* cu două etaje.

Incaltea d. Ovid Densușianu—într'un articol „ceva cam prea... abstract“, cum ar zice admiratorul său d. Bărbulescu—nu mai face multă discuție, ci se ridică cu toată vigoarea împotriva „profanatorilor artei care, în închipuirea lor, au crezut că numai o singură formulă estetică poate corespunde idealului de cultură de azi—formula „artei cu tendințe“—și, exclamă d-sa: „nu este aceasta menirea artei, nu este rolul ei să se facă armă de campanie, să apere anumite cauze, anumite idei, clase sociale. Arta nu e făcută pentru pledoarii, nici pentru rechizitorii...“

— Nu, domnule Densușianu, te enervezi degeaba. Fii liniștit, nimene n'o susține....

*

Porniți pe această cale, criticii noștri triumfează așa de ușor, așa de ușor, încît mă mir cum de chiar ușurința triumfului nu i-a pus pe gînduri și nu i-a făcut ceva mai prudenți.

Cetiți articolul d-lui Lovinescu și vedeți cum nu mai poate de satisfacție din cauza statuei.

Iar d. Rimniceanu ne întreabă, nu fără oarecare milă pentru noi, să-i răspundem unde e propaganda morală în sonatele lui Beethoven și în arta arhitectonică. Și, pretinzînd că noi am susținea că teoriile emise de eroii lui Gorki sînt teoriile lui Gorki, triumfă iarăș foarte ușor, doctrinizîndu-ne că acele teorii ale personajelor n'au alt scop decît să caracterizeze felul de a fi al acelor personaje—ceea ce nu poate fi altfel, sîntem de perfect acord.

*

S'o luăm sistematic. Și să începem—nu e vina noastră—cu banalități.

Imaginile sînt oglindirea lumii din afară în noi, însă din cauza aparatului aperceptor deosebit dela om la om, imaginile venite de la acelaș obiect, vor fi deosebite dela un om la altul, în cazul nostru, de la un artist la altul. Aceasta e prima cauză a *personalității* artistului. Dar aceste imagini nu se depun pe o placă moartă, ci pe una care reacționează, care răspunde, care trimite sonoritatea ei,—care apreciază obiectul ce a produs imaginea: aceasta este starea afectivă corespunzătoare, sentimentul. Aceasta este a doua cauză a *personalității* [1].

---

1) Nu am de gînd aici să fac psichologia artistului, de aceea mă mărginesc numai la factorii elementari ai producției artistice, neglijînd pe ceilalți—concepția poetului asupra lumii, etc.—a căror analiză ar lămuri și mai mult și mai bine ceea ce voim să înțelegem noi prin „tendenționismul“ artei. Voiu face-o altă dată.

Cind analizez sufletul unui poet sau opera sa—sint acelaş lucru—analizez *felul* imaginilor sale, felul său special *de a reproduce* lumea din afară şi felul său special de a răspunde la această lume, de a reacţiona faţă cu ea, *de a o aprecia*.

Primul fel, *reproducerea lumii*, nu ne interesează direct în chestia de faţă—întru cît ne interesează, îl voiu trata altă dată.

Aprecierea lumii din afară, *sentimentul* faţă cu materia tratată în opera sa, *atitudinea* scriitorului, aceasta ne interesează aici.

Are sau nu scriitorul *o atitudine* faţă cu opera sa? Cu alte cuvinte, *apreciază* sau nu scriitorul? Are simpatie sau nu scriitorul pentru personajele şi faptele din opera sa? Are Gorki—fiindcă a fost vorba de el—simpatie sau antipatie, milă sau plăcere, sau şi indiferenţă (şi asta e o atitudine: e nepăsare) pentru personajele sale, pentru viţiile lor, pentru suferinţele lor, pentru năzuinţele lor? In opera lui Beethoven este sau nu sentiment pentru natura pe care o cîntă? Noaptea îi produce tristeţă, melancolie, veselie sau ce?

Vă rog să băgaţi bine de samă: e vorba de *constatare*, nu de *ideal*. E vorba de ceea *ce este*, nu de ceea ce *trebue* să fie.

Noi susţinem că artistul *are* o atitudine în faţa vieţii,—a operei sale: nu susţinem că *trebue* să aibă. Dacă sufletul omenesc ar fi construit altfel, dacă artistul n'ar avea *preferinţele* sale, am constata lucrul, cum constatăm că în orînduirea constelaţiilor cereşti nu se zăreşte nici o intenţie, nici o significaţie....

Această atitudine, apreciare, e ceea ce se chiamă „*tendinţă*" în artă şi circumstanţa atenuantă a adversarilor noştri e că acest cuvînt prea stîrneşte ideea de *urmărire conştientă* a unui scop—de unde şi confundarea lui cu *teza*, în contra căreia am protestat de atîtea ori [1]).

Noi nu sîntem *în contra* „artei pentru artă" şi *pentru* „arta cu tendinţi". Noi susţinem *că nu există „artă pentru artă"*, că *orice artă e tendenţioasă* [2]).

Incă odată, nu e chestie de dorinţă, de *ideal*, e o pură chestie de *constatare*.

*

Şi cînd d. M. Simionescu-Rîmniceanu triumfa cu muzica şi arhitectura, triumfa prea uşor. *Muzica este arta cea mai tendenţioasă*, pentrucă muzica este arta cea mai afectivă. In muzică aprecierea, atitudinea artistului faţă cu lumea e izbitor de manifestă; dacă în pictură, de pildă, *reproducerea* lumii din afară covîrşeşte mult *elementul apreciator*, în muzică acest element covîrşeşte pe celălalt.

1) Am protestat poate prea mult; am fost poate prea tranşanţi chiar, căci sînt o mulţime de opere artistice omeneşti dintre cele mai mari, care au fost concepute de autorii lor cu gîndul anume de a ilustra o concepţie asupra vieţii,—adică în mod tezist... Dar, de sigur, tezismul nu şi-l poate permite decît un mare artist. Numai un mare artist, punîndu-şi *anume* o teză, nu va cădea în declamaţie, în *oratorie*.....

2) La „Şezătoarea literară" ţinută în Iaşi în sara de 26 Martie, d. Iorga, manifestîndu-şi o justă aversiune împotriva unui anumit fel de literatură, a caracterizat'o ca „artă pentru artă". Dacă expresiunea nu e figurată, atunci nu e justă: acea artă nu e „artă pentru artă"—aşa ceva, am spus mai sus, nu există,—acea artă e foarte tendenţioasă, ea exprimă nepăsarea faţă cu marile idealuri ale omenirii—la noi, în faza actuală, aceste idealuri trebue să aibă *nuanţa* poporanistă—exprimă, dacă mi se primeşte cuvîntul, o lene morală.... o idealizare a lipsei de ideal.

Arhitectura! De sigur că d. M. Simionescu-Rîmniceanu a văzut domul Sf. Ştefan din Viena, a intrat în el şi a fost coprins de acel sentiment teribil, aşa de bine exprimat de Heine în „Şcoala romantică" şi n'a putut d. M. Simionescu-Rîmniceanu să nu se gîndească la *concepţia* şi *sentimentul* acelor medievali, care l'au conceput şi construit, la *atitudinea* lor, la *tendinţa* lor! Şi, dacă a văzut şi domul din Milano, n'a putut să nu constate că acei care l'au conceput şi construit, nu mai aveau acea spaimă şi acea umilire ca aceia care au conceput pe Sf. Stefan din Viena, cu alte cuvinte aveau altă atitudine, alte tendinţi.

Şi, dacă pe d. M. Simionescu-Rîmniceanu *l'a impresionat în bine* (iertaţi-mi vulgaritatea expresiei, o pun cu scop) domul dela Viena şi cel de la Milano, n'a putut să nu-l *impresioneze în rău* „palatul" cutărui parvenit de pe Bulevardul Colţea, care şi-a trădat, prin împopoţonări ridicole, concepţia şi sentimentul său faţă cu viaţa...

*

Şi cu asta, trecem la altă chestie.

La chestia de *ideal*—abia acuma la chestia de ideal...

Mă voiu repeta.

Maupassant, în *Yvette*, scrisă cu marele său talent, triumfează împreună cu eroul — un gomos — care seduce pe o fată nevinovată, folosindu-se de o surescitare a acestia. Acelaş Maupassant aiurea (am uitat numele nuvelei, poate *Le Port*) se îngrozeşte de incestul, fără voe, al unui marinar şi al surorii sale. Mai imoral *fapt* decît un incest nu se poate, dar mai morală nuvelă ca aceea nu se poate—şi Maupassant *nu face morală, nu predică nimic*, e de un *realism*, de o *obiectivitate*—cunoscuta sa obiectivitate. Dar..... *aprecierea* faptului se simte: ne umplem de groază şi de milă pentru acele fiinţe omeneşti, care, din cauza unor teribile împrejurări, ajung la acel păcat... Am răspuns şi d-lui Lovinescu: *dacă* „beţia supremă" ar fi un păcat, o faptă imorală şi *dacă* artistul ar aplauda fapta imorală, opera sa ar fi imorală. Artistul ar fi cinic, *criticul care l'ar aplauda ar fi şi el cinic*. Are un gust mediocru d. Lovinescu pentru „morala în artă"? Il priveşte...

In rezumat: *scriitor fără tendinţi nu se poate*, căci scriitor *absent* faţă cu opera sa nu se poate. Şi, neputînd fi absent, nu poate să nu-şi manifesteze *aprecierea* sa, *atitudinea* sa.—Ca mie, cetitor, îmi place cutare atitudine—mila pentru fata sedusă—şi-mi displace cutare—bucuria pentru seducerea ei—, asta e chestie de *ideal*, şi nimene nu mă poate combate aici. Aici, în adevăr, *concepţiile* sînt ireductibile: nu poţi pe nimene convinge că i-i foame ori frig, dacă e sătul ori moare de căldură.

Şi, cînd nu pot împărtăşi bucuria autorului că fata a fost sedusă, impresia *estetică*, mi se distruge, o repet din nou. Şi cînd criticului X, care are o mediocră simpatie pentru „morala în artă" această impresie nu i se distruge, cînd, adică, se bucură cu autorul de dezonorarea fetei,—il priveşte—ca să nu spun mai mult...

*

Şi nu putem renunţa, şi nu vom renunţa la dreptul nostru de a judeca opera din punct de vedere al atitudinii scriitorului, al tendinţilor sale. Nu vom renunţa de a ne întreba, pe lingă *cum* reproduce lumea, şi *cum* o apreciază—fiindcă de apreciat, o apreciază cu sau fără voia sa. Nu vom renunţa la dreptul nostru de a analiza, pe lingă *imagini*, şi *sentimentele* scriitorului, căci poezia e şi *imagini* şi e şi *sentiment*—şi imaginile sint în slujba sentimentului, acesta din urmă le chiamă, le asociază, le grupează.

Criticul, care nu judecă atitudinea scriitorului, afectivitatea sa, *idealul* său, nu-şi face datoria.

Şi criticul care se strădănueşte să nege existenţa tendinţilor—a atitudinii scriitorului—în opera de artă, o face pentrucă nu voeşte să se vorbească de atitudinea scriitorului, *pentrucă nu-i convine să se vorbească de ea*. Şi nu-i convine pentrucă—este acest idealism în omenire!—„este în afară de îndoială că cel mai reacţionar critic literar nu va îndrăzni să laude tendinţile reacţionare ale unei opere de artă şi să combată tendinţile umanitare ale altei opere de artă... Este o ipocrizie, dacă voiţi, „un omagiu pe care viţiul il aduce virtuţii", dar ipocrizia aceasta e inconştientă, e izvorită dintr'un idealism inerent fiinţei sociale om" *(Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* de autorul articolului de faţă, în *Noua Revistă Romînă*, Vol. 3, No. 32). Şi, ne conveníndu-i criticului reacţionar să se vorbească de tendinţa sau atitudinea scriitorului, declară că atitudinea aceasta... *nu există!* Dacă criticului reacţionar nu-i convine să se vorbească, de pildă, de atitudinea duşmănoasă, şi deci imorală, a scriitorului faţă cu ţărănimea, va declara pur şi simplu că nu există tendinţă în artă.

Întotdeauna cînd cuiva nu-i convine să se agite o chestie, zice că nu există. Evreii pretind că nu există o chestie evreiască, Ungurii pretind că nu există o chestie a naţionalităţilor—că aceste chestii ar fi scornite de antisemiţi şi de naţionaliştii-iredentişti, etc. etc.

*

Şi, fi-vom oare acuma, după atitea explicaţii, înţeleşi în privinţa significaţiei cuvintului „poporanism", ca atitudine a scriitorului?

Poporanismul, încă şi încă odată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoştinţă, de simpatie şi de datorie faţă cu ţărănimea.

În politică, acest sentiment va îndemna pe cine-va să lupte pentru revendicări politice şi economice.

În chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea ţărănimii.

În literatură, „poporanismul" va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului faţă cu clasa ţărănească—atita tot.

Să fim bine înţeleşi.

Poporanismul ca „tendinţă" nu înseamnează să iai subiecte numai de cit din popor, nu înseamnează să scrii spre a fi înţeles de popor, nu înseamnează a scrie în limba poporului, nu înseamnează a scobori creaţiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular.

Şi nici poporanismul ca chestie de *structură sufletească* a artistului

(rominizarea sufletului său) nu înseamnează cele de mai sus. Dar chestia care ne preocupă e poporanismul ca *atitudine*.

Să revenim la el. Dacă, de pildă, atitudinea de antipatie pentru *rău* o vom numi cu un nume general: *atitudine morală*, atitudinea morală de antipatie pentru lipitorile satului o vom numi cu un nume special: *poporanistă*, căci implică atitudinea de simpatie pentru ţărănime. Această atitudine nu o putem găsi şi cere de cit numai în operele unde e vorba despre ţărănime sau despre acele clase, care stau în antagonism cu ea—aiurea nu poate fi şi nici n'o cerem. Dar pretutindene cerem scriitorului o atitudine de om superior şi civilizat, răminînd ca, dacă n'o are, să-i constatăm talentul, dacă-l are.

Şi, ca să fiu mai înţeles, să dau exemple, ca să conving pe „adversari". Mai întăiu îi rog să cetească Yvette de Maupassant şi să declare dacă această *admirabilă* nuvelă, ca talent, nu le va produce o vie desplăcere, o *durere morală*. Îi rog s'o cetească...

Acum să imaginăm că în locul lui Niţă Mîndrea, vătaf care terorizează satul, ar fi vătaful unui arendaş evreu, evreu el însuşi, numit Ghidale. Nu veţi simţi, dumneavoastră, antisemiţi, o vie desplăcere faţă cu simpatia autorului pentru vătaful Ghidale? Veţi admira pentru că nuvela va fi scrisă bine, dacă va fi scrisă bine? Şi, dacă vătaful nu e Evreu şi nu e reprezentantul unui arendaş evreu şi nu se numeşte Ghidale, ci Niţă Mîndrea, încetează *contrastul nestetic* între fondul operei şi atitudinea scriitorului?

Dar imaginaţi-vă—să fim drastici, poate veţi înţelege—imaginaţi-vă pe Balzac, cu geniul său extraordinar, zugrăvind *genial* un incest în toată cruzimea lui, fără ca autorul să vibreze de dezgust şi ură, ci, din contra, manifestîndu-şi toată simpatia sa pentru eroi, şi spuneţi, v'ar păsa aşa de puţin de „morala în artă"?

Imaginaţi-vă pe un scriitor zugrăvind, cu geniu şi cu simpatie pentru jandarmi, o scenă de bestialitate cum se petrec multe în Rusia în vremea de faţă, şi spuneţi: v'ar importa aşa de puţin „morala în artă?"

Aţi cetit *Rîsul roş* de L. Andreef? Dar imaginaţi-vă că în loc de spaima şi mila, de care e cuprins autorul în faţa chinurilor fără nume ale soldaţilor ruşi şi a nebuniei doctorului şi a eroului, şi-ar manifesta o satanică satisfacţie faţă cu suferinţa zugrăvită şi ar face haz de cei nebuni, şi spuneţi: v'ar păsa aşa de puţin de „morala în artă"?

A, cînd *atitudinea anti-socială, imorală* a scriitorului ar ajunge la acest grad—a ajuns la unia; meditaţi bine: pentru ce-vă ridicaţi împotriva literaturii decadente franceze?—atunci v'aţi sfii, nu-i aşa, aţi începe să cugetaţi puţin şi la acea „morală în artă," în jurul căreia acuma faceţi ghiduşii şi citaţi anecdote!

Imoralitatea atitudinii vă scapă, cînd nu e aşa de strigătoare, ori dacă nu vă scapă, vă permiteţi s'o tăceţi,—şi faceţi teorii despre „arta care se vrea pe ea însăşi" şi care este „luminată de soarele frumosului"?...

Vorbe, vorbe, „cuvinte care nu se înţeleg", cum mărturiseşte d. O Densuşianu...

G. I.

Cronica ştiinţifică

BIOLOGIE.

Determinarea Sexului.—In cronica din numărul precedent al acestei Reviste, am arătat cum s'a reuşit a se provoca experimental dezvoltarea oului fără intervenţia spermatozoidului, adică fără intervenţia sămînţei bărbăteşti, şi am conchis că, atunci cînd acele experienţe vor putea reuşi să crească până la adult larvele eşite din dezvoltarea oului pus în acele condiţii, se va putea vedea mai lămurit care e rolul anumit al oului şi al spermatozoidului în fenomenul aşa de important al dezvoltărei fiinţelor vieţuitoare.

De reuşita completă a acestor experienţe e strîns legată şi discuţia problemei sexului, a eredităţii şi a altor probleme biologice tot aşa de importante.

In cronica de faţă nu mă voiu ocupa decît de problema determinării sexului, problemă care a intrigat foarte mult pe oamenii de ştiinţă din toate timpurile.

In adevăr, cine nu e curios să-şi poată da un răspuns la întrebări ca acestea: De ce unii indivizi, fie plante sau animale, se nasc de sex bărbătesc şi alţii de sex femeesc? Şi mai mult, de ce din doi copii gemeni d. ex., unul e de sex bărbătesc şi altul de sex femeesc?

Răspunsurile ce s'au dat în timpurile vechi, mai cu seamă de filosofi şi medici, nefiind bazate pe observaţii ştiinţifice, n'au nici o valoare în discuţia acestei probleme.

Deabea la începutul epocei actuale a cercetărilor experimentale în domeniul biologiei s'a emis o părere mai conformă cu metoadele ştiinţifice, susţinindu-se de către Thury şi Düsing că „Starea de maturitate a produetelor sexuale (a oului şi spermatozoidului) au o influenţă precumpănitoare în determinarea sexului".

Azi problema determinării sexului, ca toate problemele importante de biologie, a intrat şi ea în faza cercetărilor experimentale.

Se ştie cît sgomot s'a făcut, acum cîţi-va ani, în jurul comunicărei profesorului Schenk din Viena (*Metoda mea pentru determinarea sexului*), comunicare făcută la al 5-lea Congres internaţional de Zoologie.—Neavînd la îndămînă acea comunicare dau aci un mic rezumat făcut de profesorul L. Cuénot în l'Année Biologique din 1902.—După Schenk, „oul e determinat ca bărbat sau ca femee chiar în ovar prin chimizmul general al mamei,

tatăl neavînd prin urmare nici o influenţă. (Prin chimizm general se înţălege compoziţia chimică generală a corpului în un moment dat, compoziţie rezultată mai cu seamă din genul de hrană a individului). Oul e determinat ca parte femeească, cînd organizmul primeşte ca alimente *hidraţi de carbon* adică substanţe zăhăroase, făinoase etc., mai mulţi de cît consumă; cea ce se poate cunoaşte dacă găsim în urină o cantitate oare-care de zahar care n'a fost complect întrebuinţată de organizm. Oul e determinat ca parte bărbătească cînd organizmul consumă mai mult substanţe albuminoide, cea ce se cunoaşte iarăşi dacă găsim în urină o cantitate mai mare de uraţi şi de uree.

„Cînd o femee doreşte să aibă un băet, trebue mai întâiu să-i analizăm urina pentru a şti cantitatea de zahar sau de azot ce ea conţine. După acea femeea e supusă la un regim alimentar aşa fel ca substanţele albuminoide din corp să fie foarte mult mărite iar acele ale hidraţilor de carbon micşorate pe cît posibil; facem în urmă o nouă analiză a urinei şi dacă constatăm că cantitatea de azot din urină a fost mărită în mod simţitor, putem fi siguri că chimizmul mamei a fost schimbat şi că prin urmare oule din ovar vor fi determinate ca parte bărbătească".

Profesorul Schenk expune în urmă şi un tratament al său special, care ar trebui aplicat în determinarea sexului. Il transcriu aci mai mult ca o simplă curiozitate, de oare-ce medicii nu i-au dat o importanţă practică însemnată. După el „tratamentul destinat pentru a provoca mărirea combustiunei azotoase consistă fie într'o hrană specială, fie în băi reci cu masaje, fie în a înghiţi pastile făcute cu extract de ovar sau de glanda tiroidă. Acest tratament trebue să fie început cu două sau trei luni înainte de epoca cînd femeea va avea raporturi sexuale şi continuat două luni după, până în momentul cînd, prin absenţa celor două epoce menstruale, sîntem aproape siguri că oul e fecundat. Cînd chimizmul mamei a fost modificat prin tratament în senzul indicat mai sus, putem să ne aşteptăm la o naştere masculină".—In urma acestui tratament, el raportează: „că din 19 persoane tratate prin metoda sa, 15 au avut un băiat, după cum doreau, iar 3 au avut un astfel de chimizm că ori-ce tratament a fost inutil şi în fine una a rămas sterilă". Asemenea experienţe au fost făcute de Schenk şi cu epuri şi cu cobai, obţinînd aceleaşi rezultate.

De la comunicarea profesorului Schenk şi până azi s'au făcut o serie numeroasă de cercetări care au dat rezultate surprinzător de contradictorii unele faţă de altele; cea-ce probează desigur că problema determinărei sexului e mult mai complexă de cît s'ar crede.

In urma tuturor acestor cercetări, problema aceasta s'ar putea pune azi sub forma a două întrebări şi anume: Sexul este el determinat deja de mai înainte în ou sub influenţa sau fără influenţa condiţiilor externe ca hrana, temperatura, secreţiuni de glande speciale etc. sau e determinat în timpul dezvoltărei oului sub influenţa condiţiilor externe?

Conform experienţelor lui Schenk, ar rezulta că sexul e determinat în oul din ovar sub influenţa condiţiilor de hrană şi de temperatură indicate de el, dar iată că Beard, în urma observaţiilor făcute la unii peşti, susţine că determinarea sexului e preparată deja mult mai înainte, adică în celulele germinale din care au provenit oule. Tot astfel şi Rauber e de

părere că sexul e determinat deja in ovar şi că nici fecundaţia nici hrana extra-uterină a embrionului n'au vr'o influenţă precumpănitoare in determinarea sexului.—Pe de altă parte, influenţa spermatozoidului in actul fecundaţiei ar fi după Weisman o cauză determinantă a sexului; aşa lucrătoarele din o colonie de albine ar proveni din ouă fecundate, iar trintorii din ouă care se dezvoltă partenogenetic adică nefecundate. Faptul acesta s'a demonstrat de alţii experimental, tăindu-se aripele matcei, prin urmare luindu-i-se posibilitatea de a fi fecundată, in sborul nupţial, de bărbat.

Voinov, găsind la unele specii de fluturi două forme de spermatozoizi, e de părere ca faptul acesta ar putea fi general la toate animalele şi că ar putea juca un rol in determinarea sexului; adică că oule fecundate de una din cele două forme ar da bărbaţi, iar acele fecundate de cea-l-altă formă ar da femele.

S'au mai emis şi alte păreri, bazate pe cercetări mai amănunţite de structura intimă a oului şi a spermatozoidului, dar acele fiind prea speciale, es din cadrul acestei Reviste şi nici n'ar aduce argumente mai hotăritoare in rezolvarea primei intrebări puse dacă sexul e determinat deja in ovar.

Rămine acum de discutat a doua intrebare pusă deja: dacă sexul e determinat de condiţiile de hrană mult mai tirziu, adică după ce oul, săvirşindu-şi primele lui faze de dezvoltare, a ajuns chiar până la faza larvară sau embrionară.

In acest sens avem iarăşi o serie de experienţe asupra diferitelor animale şi chiar asupra plantelor.

Aşa, Yung a făcut o serie de experienţe in condiţii mai mult sau mai puţin perfecte prin care arată că hrana are o influenţă netăgăduită asupra determinării sexului. El a experimentat asupra larvelor de broaşte. La un grup 100 de larve, hrănite abundent mai cu seamă cu carne de broască, obţine până la 90 de femele şi 8 barbaţi, iar la un alt grup de 100 de larve hrănite prost cu hrană vegetală obţine numai 57 femele şi restul de 43 sint bărbaţi.

Tot in acest senz pledează şi rezultatul experienţelor D-nei Tréat, făcute asupra omizilor de fluturi şi acele ale D-lor Laurent şi Molliard, făcute asupra plantelor.

In anii din urmă insă profesorul L. Cuénot, verificind, prin propriile sale experienţe, rezultatele obţinute de predecesorii lui, ajunge la concluzii cu totul opuse.

In adevăr, Cuénot, hrănind omizi de fluturi, larve de muşte şi larve de broască cu hrană aboundentă, variind şi temperatura, obţine la 101 aproape acelaş număr de femele, ca şi de barbaţi.—Aşa dar, după el, hrana n'are nici o influenţă in determinarea sexului; „sexul fiind determinat deja in oul expulzat din corpul mamei şi fără indoială determinat in ovar chiar inainte de a fi fecundat."—Experienţe analoage au fost repetate de el la paseri şi mamifere, obţinind aceleaşi rezultate.

După cum vedem dar, rezultatele obţinute de diferiţii experimentatori sint foarte diferite unele de altele. Dacă admitem că aceste experienţe au fost făcute cu toată rigoarea şi conştiinţiozitatea posibilă, cauzele deosebirilor de rezultate trebue să fie căutate in altă parte. Până atunci insă conchidem, că e posibil ca sexul să fie determinat deja in ovar, e posibil

iarăşi ca el să fie determinat in timpul dezvoltării oului şi chiar a embrionului sub influenţa diferitelor condiţii externe. Aşa de ex. in cazul cind de la aceeaşi femelă de şoarece avem mai mulţi pui de sex diferit, e posibil ca sexul lor să fi fost determinat sau de ovar sau in timpul gestaţiei admiţind că in acest din urmă caz condiţiile de hrană au fost diferite in diferitele puncte ale uterusului maternel

Cazul copiilor gemeni de la om ne pune iarăşi in alternativa de a admite o părere sau alta.— Aşa, e admis de majoritatea embriologilor că „gemenii adevaraţi sint de obiceiu născuţi din cele două jumătăţi care au rezultat din prima diviziune a oului şi că ei fiind perfect asămănători sint de obiceiu şi de acelaş sex". Ei bine, in acest caz, nu putem admite de cit că sexul lor a fost determinat din ou. Cind insă gemenii au rezultat din două ouă diferite, ei pot fi deosebiţi şi ca sex, şi in acest caz putem admite şi părerea că sexul lor s'ar fi putut determina şi in momentul gestaţiei, fie prin natura oului fie prin condiţiile diferite de hrană sau altele in cele două puncte diferite ale uterusului maternel unde ouăle s'au fixat in momentul coboririi lor din ovar.

Pentru moment dar, neputind trage nici o concluzie sigură şi precisă, problema determinării sexului rămine in suspensiune până cind cercetările viitoare vor pune in evidenţă factori noi de observare şi de experimentare.

Desigur, cauzele determinării sexului sint multiple şi mult mai complexe de cit s'ar crede la prima vedere şi variază nu numai de la clasă la clasă de animale dar şi de la specie la specie şi poate şi de la individ la individ.

P. B.

* * *

CHIMIE.

Prepararea artificială a azotaţilor. Agricultura şi industria intrebuinţează cantităţi colosale de azotaţi in diferite scopuri; aşa, azotatul de sodiu, pe lingă că serveşte ca ingrăşăminte agricolă, mai este intrebuinţat la fabricarea diferitelor praturi de puşcă. In *Chili* se găsesc cantităţi enorme de azotat de sodiu şi de aceia s'a dat substanţei acesteia numele de *Salpetru de Chili*; in fie-care an se exportă din această ţară 1,5 milioane de tone de substanţă, in valoare de 450 milioane de franci. Intrebuinţarea crescindă a acestui product a avut de efect o ridicare continuă a preţului lui. Se impunea atunci căutarea unui procedeu, de fabricare a azotaţilor, fie din azotul atmosferic, fie din resturi animale. Problema aceasta a fost resolvită pe două căi deosebite, a căror descriere face obiectul notiţei de faţa.

Procedeul norvegian. *Birkeland*, profesor la *Cristiania* şi *Eyde*, inginer, au realisat transformarea azotului atmosferic in azotaţi, schimbind corpul acesta mai intăi in acid azotic. Ei au arătat că supunind unui arc *voltaic* special, un amestic de azot şi oxigen, acestea se combină; trecind productele resultate prin apă, ele se transformă in acid azotic şi azotos şi in urma unui tratament cu calcar se obţine *azotatul* şi *azotitul de calciu*. Ultimele producte pot fi de-a dreptul intrebuinţate ca ingrăşăminte agricolă şi inlocuesc cu succes azotatul de sodiu. Tot din ele se poate obţinea *azotitul de sodiu*, care este mult intrebuinţat la fabricarea coloranţilor. O fa-

brică de *azotaţi* după acest principiu funcţionează la *Notodden* în Norvegia; în această localitate este o cădere de apă de 30000 cai putere. Energia acestei căderi dă electricitatea întrebuinţată în fabrică (Revue générale des sciences pures et appliquées 15 Februar 1906).

Procedeul francez. Aproape totalitatea azotaţilor întrebuinţaţi în Franţa, este adusă din America. Dacă la un moment această ţară s'ar găsi isolată şi n'ar mai putea importa azotatul de sodiu american, apararea ei ar fi slăbită; este deci o chestiune vitală pentru Franţa, crearea unor fabrici de azotaţi. *Müntz* şi *Lainé* au imitat procedeul, care a dat loc la depozitele imense de azotaţi din natură; producerea lor este opera bacteriilor, cari transformă azotul din materiile organice din pămînt ori chiar azotul liber, în azotaţi. Dacă se amestică săruri amoniacale ori materii organice cu pămînt şi dacă acest pămînt este necontenit frămîntat prin sapare, acţiunea oxidantă a bacteriilor este accelerată în proporţie necunoscută până acum, aşa că se poate obţinea în fie-care an cîte 1200000 kgr. de azotat de potasiu pe hectar. Fabrice de silistră sau nitriere, au funcţionat şi în vremuri nu tocmai îndepărtate de noi; nitrierile de cari vorbim aici, dau mai repede cantităţi cu mult mai mari de azotaţi decît nitrierile vechi. (Comptes-rendus de l'Académie, CXLI).

Dr. P. BOGDAN

Cronica Medicală

(Pentru ce medicul rural nu-şi poate face datoria).

În toate ramurile activităţii noastre intelectuale suntem, cu rari esceptiuni, un fel de diletanţi. Rominul, înţeleg pe cel din oraşe, se naşte nu numai poet, dar or-ce vrea: om politic—mai ales om politic—literat, critic, om de ştiinţă în or-ce direcţiune şi cu o competinţă universală; e destul să citească o gazetă, mai rar cîte o revistă—şi iluziunea unei culturi generale e gata. Dar, ceea ce e mai grav, suntem diletanţi în propriul nostru meşteşug: cei mai mulţi oameni politici, bunioară, cred că rostul lor este să se plictisească unii pe alţii şi să se succeadă la întrebuinţarea după plac a fondurilor publice, fără altă obligaţiune, fără altă directivă. Chiar în meşteşugurile cu caracter mai mult ştiinţific se constată, cu escepţiuni bine înţeles, aceiaşi lipsă de seriositate.

Medicinistul în genere—pentru-că de el ne ocupăm în special şi-l cunoaştem mai bine—caută rar să adîncească cestiunile studiate, caută rar să se convingă singur de adevărurile pe cari le citeşte sau le aude şi nu este meserie care să aibă mai multă nevoe de convingeri şi mai ales de metodă ştiinţifică în căpătarea acestora. Pentru medic, fie-care bolnav este o problemă de dezlegat, o măsură de igienă—soluţiunea unei probleme mai largi, etc. Aceste probleme reclamă mai întăi un spirit de observaţiune bine dezvoltat, ca să poată culege cît mai multe elemente necesare, un fond cît mai mare de cunoştinţe solid stabilite pentru legarea elementelor adunate, comparaţiunea şi clasarea lor şi cultura logică necesară pentru ca dezlegarea să fie urmarea naturală a acestor constatări. Toată viaţa lui, medicul trebue să procedă după această metodă ştiinţifică în exerciţiul profesiunii sale, trebue, prin urmare, încă de la începutul studiilor să fie deprins cu această metodă.

Ce se întîmplă, însă, în realitate? În cele mai multe cazuri este o lipsă aproape complectă de simţ de observaţiune, un stoc mai mult sau mai puţin mare de cunoştinţi ameţite, neadîncite, nesistematizate, care scade în fie-care an, fiind fost învăţate pe din afară şi păstrate numai în memorie şi o prăpastie între aceste cunoştinţe şi ceea ce am putea numi aplicaţiunea lor practică, participarea lor la formarea unei judecăţi.

Exemple aş putea înşira multe, mă voiu mărgini numai la cîte unul caracteristic pentru fie-care din lipsurile menţionate.

Cu vre-o 10 ani în urmă treceam un concurs pentru o catedră univer-

sitară și ni se dase ca probă practică un copil bolnav, la care elementele tabloului morbid nu se asemănau cu cele obișnuite și impuneau o altă dezlegare de cît cea descrisă în asemenea cazuri în cărțile clasice de atunci. Unul din concurenți—eram trei—arată, cu oare-care timiditate, unele elemente cari nu intrau în tabloul clasic, celălalt le găsește pe toate tipice ca în capitolul din carte și scoate cu mult brio dezlegarea obișnuită, care—e de prisos să mai spun—fusese admisă mai înainte și de comisiunea examinătoare. Mai tîrziu am fost surprins de importanța mică ce se dă dezvoltării simțului de observațiune în educațiunea viitorilor oameni de știință. Zilnic am asistat și asist la probe practice la cari nu se dă un caz practic: un bolnav, un organ bolnav, un product patologic, etc. ci se spune candidatului—pentru proba de medicină legală bunioară—„fă-mi actul medico-legal al unui sinucis prin înnecare". Tînărul dă drumul imaginației, inventează o dramă de dragoste sau de mizerie, după temperament, și scrie o compoziție literară mai mult sau mai puțin rea pe care o critică apoi examinatorul. Cu o ast-fel de preparațiune se înțelege de ce mai tîrziu-cînd i se cere o constatare reală, trimite o descriere închipuită a organelor pe cari nu le-a văzut și a celor pe cari le-a văzut; așa se explică de ce expertizele, contraexpertizele și supraexpertizele nu se mai potrivesc.

In ceea ce privește cunoștințele teoretice nu stăm cu mult mai bine. Nu mai vorbim de examene, de concursuri, la cari se răspunde cu o înșirare de termeni technici fără înțeles precis pentru cei cari le întrebuințază, dar să dau un fapt petrecut într'o societate savantă. Se aduse un bolnav care avea turburări în vorbire și în scriere, turburări bine precizate și puse în legătură cu anume leziuni anatomice ale creerului; se discută mult și aprins și se dovedește.... lipsa de cunoștință în capitolul respectiv al fiziologiei creerului la cei mai mulți din membrii prezenți. Intr'o altă societate se aduc 2 cazuri de scarlatină, unul foarte grav și altul foarte ușor, la 2 copii din aceiași familie; se discută asupra cauzei acestei diferențe, unii cer să se precizeze condițiunile infecțiunii, poate cantitatea agenților patogeni absorbiți, calea pe care s'a făcut infecțiunea, boalele anterioare ale celor 2 copii, starea lor de oboseală, etc., maioritatea însă se declară mulțumită cu explicațiunea că diferința observată era datorită diferinței de teren, pe care o dedusese, se înțelege, din diferința de gravitate a celor 2 cazuri.—Și aci direcțiunea greșită începe din școală. Mulți profesori insistă la cursurile lor asupra detaliilor, dar ca examinatori sunt mulțumiți cu cîte un nume propriu, cu numele unei reacțiuni, al unui simptom, pe care candidatul l-a învățat dintr'un rezumat oare care, fără să cunoască înțelesul lor, pentru-că sunt rare inteligențele cari cercetează din impulsiune proprie și nu-și acoperă neștiința cu cîte un cuvînt sunător.

In ceea ce privește trecerea de la aceste cunoștințe teoretice, multe, puține, la aplicațiunea lor într'un caz dat, voiu cita exemplul unui consiliu de igienă al unui oraș mare, care hotărăște, pentru a combate o epidemie de cori, dezinfecțiunea localurilor de școală, lăsînd școalele deschise, cînd se știe că microbul acestei boale—necunoscut încă—trăește numai o oră, mult două, afară din corpul omului și se transmite aproape totdeauna de la un copil la altul.—Și în această direcțiune este o lipsă mare de atențiune din partea educatorilor.

Medicul ast-fel preparat—și am luat anume exemple din pătura cu mai multe pretenții a corpului nostru medical—cu diletantizmul firesc Rominului, cu o complectă necunoștință a vieții țăranului în cele mai multe cazuri, este trimis să-și facă stagiul ca medic rural. Adăogați la aceste lipsuri—dacă se poate zice—și lipsa unui ideal mai înnalt și vă puteți închipui cu ce suflet ajunge medicul în atingere cu populațiunea de care trebue să îngrijească. Pentru cei mai mulți țăranul este un sălbatic, un leneș, un bețiv, un tîlhar sau plin de boale și mizerie, sau un nenorocit despre care șade bine să se scrie, să se vorbească cu rost și fără rost, în orice caz o ființă inferioară, căreia-i facem un mare hatîr că ne scoborîm pînă la dînsul; rar se întîlnește și concepțiunea mai largă a solidarității sociale și naționale, rar de tot simțul obligațiunii de a servi pe aceia din a căror muncă suntem anume plătiți. Se înțelege de ce și țăranul consideră pe medic ca pe un străin.

Și, fără contestare, medicul este persoana cea mai cultă care vine în contact cu săteanul și care, după învățător, este funcționarul rural care-și face mai bine datoria, în general vorbind.

S'a scris mult despre greutatea serviciului medical rural, s'au publicat multe fapte ale unor medici răi ca să mai ilustrez și eu cu exemple un adevăr admis de toată lumea. In rîndurile ce preced am încercat să arăt de unde vine răul; să vedem care ar fi remediul?

Serviciul este greu și-i trebuesc aduse îmbunătățiri, e incontestabil; dar chiar în condițiunile actuale se poate face mult bine cînd este dorul, voința de a-l face —dovadă atîți medici distinși care și-au făcut datoria și au lăsat amintiri frumoase în locurile pe unde au fost; cum, pe de altă parte, în situațiuni ușoare, cînd nu este dorință de a lucra cinstit, nu se face nimic bun și se găsesc totdeauna explicațiuni admisibile.

Și aci, ca în toate direcțiunile activității noastre sociale, este nevoe de o schimbare mai profundă de cît acea a legilor existente, este nevoe de o schimbare, de o mai bună îndrumare a sufletelor noastre, care nu se va căpăta de cît schimbînd cu totul direcția educațiunii viitoarei clase conducătoare, infiltrîndu-i sentimentul solidarității sociale naționale, simțul datoriei și o mai adîncă înțelegere a scopului vieței fie-căruia. *)

Dr. M. MANICATIDE

---

*) *Adaos la corectură.* Primesc din partea D-lui Dr. P. Cazacu un studiu „Medicul rural", publicat în ultimul număr al Revistei științelor medicale, în care D-sa se ocupă de condițiunile materiale rele și conchide că de acolo trebue să pornească reforma. Cu toate acestea, Dl. Dr. Cazacu arată cu exemplul său propriu rezultatele foarte frumoase obținute chiar în condițiunile rele în care a funcționat.

Cronica Internă

(„Reforma morală" și reforma electorală).

Acum vr'o doi ani d. P. P. Carp a spus în Cameră,—în acea formă lapidară obicinuită d-sale,—un paradox, care însă, ca multe paradoxe, cuprinde o mare doză de adevăr—, că la noi „nu guvernele corup pe alegători, ci alegătorii corup guvernele".

Și desigur, guvernele cele mai ticăloase tot sunt mai bune, au un nivel moral cu mult mai ridicat, decît acea șleahtă de „mari electori", de „fruntași" ai județelor, pe cari ele se reazimă și cari își arogă dreptul de a vorbi în numele alegătorilor.

Miniștrii cei mai lipsiți de scrupule n'ar fi săvîrșit 90 la sută din nelegiuirile și abuzurile, atît de obicinuite în viața noastră publică, dacă nu ar fi fost siliți în numele intereselor electorale (fără să mai vorbesc de faptul, că specimenele cele mai degradate de miniștri se impun conducătorilor unui partid, tot de considerațiunile electorale);—fără această presiune simțul de răspundere i-ar fi oprit, cel puțin atunci cînd interesele lor personale nu ar fi fost în joc.

Cunoașteți o situație mai penibilă și mai degradatoare decît a unui ministru înconjurat și torturat de „partizani"?

Dar formula d-lui P. P. Carp nu cuprinde *tot* adevărul.

Dacă „electorii" silesc adesea guvernele să-și calce pe conștiință, nu e mai puțin adevărat, că și guvernele, de obiceiu, nu reușesc și nu se mențin decît mulțumită slăbiciunii și venalității corpului electoral.

Avem în această privință o mărturie prețioasă a autorului memoriilor din viața regelui Carol: „Aproape nici unui guvern romîn.—cetim acolo,—nu i-au lipsit majorități, după alegeri nouă,—fiind-că până azi *e prea mare „influența administrației* asupra votului alegătorilor, cari atîrnă de mașina statului"... („Aus dem Leben König Karls von Rumänien", vol. IV, p. 412).

Cine cunoaște mai de aproape „bucătăria" alegerilor,—știe că o campanie electorală la noi nu constă într'o propagandă de idei, care ar căuta să provoace un curent în masa alegătorilor: întruniri publice, discursuri, articole de presă,—nu sunt decît o fațadă, în dosul căreia se ascunde adevărata campanie,—*o campanie de precupețire nerușinată a conștiințelor...*

Intrebați-l pe însu-și d. P. P. Carp, dacă d-sa a reușit la colegiul al II-lea din Buzău, fără să se întrebuințeze altă armă de luptă, decît propa-

ganda de idei,—și, fiind dată francheța și „crâneria", care îl caracterizează,—nu mă îndoesc de răspunsul d-sale...

Ast-fel, în sistemul electoral actual, dacă, pe de o parte, „electorii" impun guvernelor toate nelegiuirile și toate infamiile,—pe de altă parte, guvernele recurg la corupțiune și precupețirea de conștiințe, pentru a-și păstra puterea: se stabilesc două curente de corupțiune,—de la alegători la guvern, și de la guvern la alegători. Nu numai, cum spune d. Carp, alegătorii corup guvernele, ci și guvernele corup pe alegători.

Se formează un cerc vicios:—guvernele nu pot fi la înălțimea datoriei lor din cauza exigențelor electorale, dar nici corpul electoral nu poate avea un nivel mai superior din cauza procedeurilor guvernamentale.

In fața acestui cerc vicios, oamenii noștri politici nu găsesc altă soluție, decît predica „asanării moravurilor", a „reformei morale", a „revizuirii conștiinței naționale" etc.

Nimic nu e mai ușor, decît să iai poza de moralist, față de un rău social, al cărui cauze nu vrei să le adîncești, și nici nu ai curajul remediilor radicale...

Toți aceia, cari deplîng moravurile noastre politice și caută mijloacele de îndreptare, par'că uită că și alte țări au trecut prin aceleași dureri, și că experiența lor poate să ne lumineze calea,—ca și cum am fi niște ființi cu totul deosebite, firi excepționale de perversiune și am trăi pe „alte tărîmuri", decît celelalte popoare.

Socot, deci, util să insist puțin asupra trecutului, în această privință, al unui popor cu moravuri de puritanism rigid, și care e premergătorul tuturor popoarelor europene pe calea constituționalismului.

In tot cursul veacului al XVIII-lea și la începutul celui al XIX-lea până la reforma electorală din 1832 și chiar mai tîrziu cum vom vedea,—corupția electorală din Anglia—sfidează ori-ce comparație.

Venalitatea colegiilor electorale din celebrele „tîrgușoare putrede" a ajuns proverbială: ele nu numai se vindeau pe față, dar în gazetele de pe vremuri cetim *anunțuri prin cari diferitele burguri invită pe amatorii de mandate de deputați.* Bine înțeles amatorii se găseau în totdeauna, și atunci avea loc un *mezat* în toată regula!...

Pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea s'a făcut socoteala, că 87 din lorzii englezi, membri în Camera superioară, *dispuneau de 218 mandate în Camera inferioară*,—așa în cît guvernele trebuiau totdeauna să intre în „compoziție" cu dînșii,—bine înțeles că și guvernele își asigurau totdeauna un număr respectabil de mandate, încheind tîrgul direct cu colegiile electorale.

După succesele companiei din Ost-India, cînd o mulțime de neguțători întreprinzători, adunînd bogății fabuloase,—(cunoscuți în istoria engleză sub nume de „nababi..."),—au venit să concureze aristocrația funciară în comerțul de mandate,—corupțiunea electorală a întrecut ori-ce imaginație.

Și, pentru caracteristica psicologiei colegiilor restrînse, e picant să invocăm mărturia lui *Th. Erskine May* („The constitutional history of England" etc.), din care am luat mai ales aceste date,—că pe atunci în Anglia, pe de o parte, nu lipsiau predicatori de morală, iar pe de altă parte, ori-cine îndrăznea să vorbească de reforma electorală, se expunea la pe-

depsele cele mai aspre: eşafod, închisoare, deportaţiunea în Australia... [1]).

Şi lordul *Grey* a trebuit să lupte o *jumătate de veac*, pentru ca să poată realiza reforma electorală din 1832,—foarte modestă în fond, fiind-că a desfiinţat numai cîte-va „tîrguşoare putrede", dar a lăsat neatinse bazele privilegiilor electorale.

Şi cu toate că odată cu această reformă, „moraliştii" au făcut să se voteze o lege foarte aspră împotriva corupţiunii electorale,—această groaznică corupţiune,—inerentă sistemului de privilegii electorale,—a rămas în toată uriciunea ei.

Numai în opt-spre-zece ani, *după* votarea acestei legi, de la 1833 până la 1851,—*în 76 oraşe toate alegerile au fost casate pentru motivul de corupţiune dovedită*. În afară de aceste cazuri de *casare generală* a alegerilor unui oraş, în aceeaşi perioadă au fost rînduite în 323 cazuri anchete judiciare pentru corupţiune electorală, şi în urma acestor anchete încă *82 deputaţi au pierdut mandatul lor*, pe lînga acei pe cari ancheta i-a declarat „în suspiciune" pentru corupţiune electorală, dar nu s'a putut stabili pe deplin vinovăţia lor.

Cît de mare era răul se poate vedea din faptul, că în 1853, *John-Cornwall Lewis*,—pe atuncea ministru de interne, un savant cu o reputaţiune europeană, care mulţi ani a fost în capul comisiunii de anchetă,—a publicat în *Edinburgh Review* un articol, în care susţine, că dacă s'ar fi făcut o cercetare minuţioasă şi conştiincioasă a tuturor alegerilor, *cu greu şi-ar fi putut păstra mandatele lor 5—6 deputaţi din Camera comunelor!..*

Mulţumită acestor moravuri, în 1857 (vedeţi n'a trecut nici o jumătate de veac de atunci!) alegerea a costat pe *fie-care* candidat în „Cetatea" (City) Londrei cîte 11,500 pfunzi,—aproape 300,000 franci! Iar în Lambet, altă parte a Londrei, alegerea a costat 9,800 pfunzi (250,000 franci)!

Nu e de mirare, că oameni ca marele J.-St. Mill, au fost siliţi să renunţe la cariera parlamentară...

Această stare de lucruri s'a menţinut până la reformele electorale din 1867, 1872 şi mai ales cea din 1884 (Gladstone), prin care cetăţuia privilegiilor electorale a fost doborîtă, şi dreptul de vot, de fapt, a fost acordat tuturor cetăţenilor maturi (astăzi e vorba de a înlătura şi ultimile restricţiuni, fără nici o însemnătate),—şi cu aceasta chestiunea corupţiei electorale,—care atîta timp a preocupat pe moraliştii englezi, a dispărut ca prin farmec de la ordinea zilei... [2]).

Atît e de adevărat, că predicile moraliştilor sunt neputincioase, dacă nu se reazămă pe mijloacele de acţiune, mai puternice, cari stau la dispoziţiunea oamenilor de stat...

În lumina acestor fapte, putem pricepe mai bine cele se se petrec la noi.

1) E interesant, de asemeni să notăm, că economiştii englezi, ca *Thorold Rogers*, pun în legătură cu privilegiile electorale ruina şi pieirea micii proprietăţi rurale,—a *proprietăţii ţărăneşti*... ca la noi!

2) Bine înţeles cazuri izolate de corupţiune se întîmplă şi astă-zi, dar ele nu mai pot influenţa simţitor rezultatelor alegerilor. Observind curentele opiniunii publice, publiciştii englezi pot prezice cu multe luni înainte, cu o preciziune matematică, rezultatele alegerilor generale. (Vezi, de pildă, Review of Reviews, 1906, February, p. 113 urm.).

Prin împărţirea corpului electoral în trei colegii (în realitate—*în patru*, fiind-că colegiul al treilea e subîmpărţit încă în două, şi majoritatea votează acolo *indirect*, prin delegaţi,—sistem, de care, probabil, s'a inspirat şi dl. Bulighin, în Rusia...),—s'a creat în colegiul întâiu o adevărată cetăţue a privilegiilor electorale, care prin forţa lucrurilor determină caracterul tuturor alegerilor. (Colegiul al 2-lea se compune în majoritate de slujbaşi, care nu au nici o putere de rezistenţă, iar despre colegiul al 3-lea nici nu face să discutăm).

Şi pentru a ne da seama de rostul acestor colegii, să luăm „Statistica electorală", publicată după datele oficiale, de d. L. Colescu (Bucureşti, 1905).—Vedem acolo (p. 46 urm.), că de pildă în judeţele Dorohoiu, Fălciu, Neamţ, Roman, Suceava, Vaslui, etc.,—în colegiul întâiu de Cameră votează de la 118 până la 150 alegători,—iar în colegiul întâiu de Senat (p. 38 urm.),—numai 69—100 alegători!

Adică *majoritatea* în aceste colegii e formată de 35—50 alegători pentru Senat şi 60—75 pentru Cameră.

Şi dacă ţinem seamă, că din aceştia 20—30 în fie-care judeţ, *cel puţin*, sunt înregimentaţi într'un partid,—rezultă că guvernul adesea are nevoe să „cîştige" numai 10—20 alegători pentru ca să-şi asigure majoritatea,—cu alte cuvinte,—*aceşti 10—20 alegători pot determina expresiunea voinţii politice a unui judeţ cu 250—300,000 locuitori!..*

Atunci înţelegeţi ce *preţ* trebue să aibă votul acestei duzini de alegători! Să nu vă miraţi deci de corupţiunea electorală, de şantajele *potentaţilor*—electori, de faptul că campania electorală se transformă la noi într'un tîrg ruşinos de conştiinţe...

În deşert vor predica moraliştii,—nu vom scăpă de această ticăloşie,—ca şi Englejii până ce n'au distrus „burgurile putrede", în cari de asemeni două-trei duzini de alegători puteau trimite în Camera comunelor un deputat,—până ce nu vom desfiinţa privilegiile electorale, mulţămită cărora cei 10,000 alegători—în toată ţara—din colegiul I trag nemăsurat mai mult în cumpănă decît 900,000—aproape un milion!—de alegători indirecţi ai colegiului III (vezi *Colescu* „Statistica electorală", p. 33),—cari aleg, prin delegaţi, numai 38 de deputaţi din 183,—şi încă, de fapt, n'au nici un mijloc de a-şi manifesta voinţa [1])..

Am auzit adesea spunîndu-se că la noi, în ori-ce caz, nu se cheltueşte atîta în alegeri, ca în Anglia. Da, nu cheltuesc atîta *candidaţii*,—dar aţi făcut socoteală cît costă *pe stat* un „triumf" electoral?

Cunosc pe un venerabil senator de provincie,—se numără între liberali, dar prin „carteluri" savante se alege sub toate regimurile,—care n'a deschis nici o dată gura în parlament, şi nu posedă nici vre o altă calitate decît acea că „are multe voturi". Am făcut socoteală cît încasează, sub diferite forme şi pretexte, acest „potentat": 60,000 (citiţi *şese zeci mii*) lei *pe an*,—adică pentru durata unei legislaturi — *240,000 lei*, pentru unicul

1) Poate fi ceva mai caracteristic pentru viaţa noastră politică decît faptul că la noi guvernul, care *face economii*, adică menajează pe contribuabili,—e „nepopular"! Ar putea să fie ast-fel dacă ar putea să-şi spună cuvîntul cei 900,000 de contribuabili din colegiul al 3-lea, şi nu numai budgetofagii colegiilor privilegiate?

motiv, că „are multe voturi in colegiul I“!.. Nu avem ce invidia la Engleji...

Și in fața acestei situațiuni, d. P. P. Carp,—cel mai briliant dintre oamenii noștri de stat,—care e un aprig luptător pentru „asanarea moravurilor“ și in acela-și timp se opune ori-cării lărgiri a dreptului de vot,—nu găsește nimic mai bun, decit să ne promită,—in acea-și cuvintare citată mai sus,—că venind la putere „nu va face alegeri *libere*, ci alegeri *curate*“ (par'că pot fi *curate* alegerile, ce nu *au sunt libere*, și in ce ar putea consta „curățenia“ lor?)..

Care e deci soluția?

Ea e clar indicată prin tot ce am spus, — desființarea privilegiilor electorale, lărgirea dreptului de vot.

Idealul nostru e cuprins in acea formulă care rezumă principiile dreptului constituțional modern, in această privință: Sufragiul *universal, egal, direct și secret.*

Dar, ca o fază de tranziție, am putea admite, cel puțin,—*colegiul unic pentru toți cetățenii vrîstnici știutori de carte.*

Par'că aud din toate părțile: dar țaranul e incult, inconștient, că-i lipsesc luminele necesare, și nu are nici o rezistență față de administrație etc.

Chiar d. N. Iorga,—un om, de sigur, cinstit și sincer, și cu multă dragoste de țară, dar care, din nenorocire, n'a avut prilejul, nici răgazul să adincească aceste chestiuni,—ne spune in „Sămănătorul“ No. 11,—că deși dorește, ca „țărănimea să domineze viața noastră publică,“ [dar nu vrea „să arunce pruncul in stradă“...

Dar sunt colegiile restrinse mai conștiente și mai rezistente?

Poate fi un colegiu mai restrins și mai luminat, de cit cel Universitar? Și totuși aceste colegii, cel de Iași, de pildă,—sunt și mai la discreția marilor electori, care „au situația“, ca ori-ce colegiu țărănesc,—și trimit totdeauna in Senat pe un guvernamental...[1]).

Cultură?

Despre ce cultură este vorba? De știința de carte? Am spus, că înțelegem concesiuni in această privință, ca fază de tranziție și din considerațiuni *pur tecnice*. Intru cit însă scrisul și cetitul fac pe cine-va mai apt să pătrundă problemele vieții de stat, și mai rezistent față de presiunea administrativă?

Educația politică?

Dar e vădit, că ea nu poate fi căpătată decit prin *viața* și *lupta politică*.

Aceasta îmi aduce aminte pe pedagogul din anecdotă, care nu lasă pe băeți să intre in apă, până ce nu vor invăța să înnoate...

Precum nimene nu invață a înnota până ce nu intră in apă,— tot așa

1) Vrau să fiu bine înțeles. Toate sistemele electorale, cari scontează eroismul alegătorilor, sunt utopiste. In ultimile alegeri ale colegiului universitar de Iași, la care au luat parte 47 de alegători, „electorii“ au s'au sfiit să amenințe cu divulgarea secretelor de familie, a „documentelor“ ce se află in mina autorităților..

Un „erou“ ar fi rezistat... dar a fost ales candidatul guvernamental cu majoritatea de *un vot*... Toate acestea însă nu sunt argumente *in favoarea* colegiilor restrinse.

un popor nu poate avea educație politică, dacă, de fapt, nu-și exercită drepturile cetățenești.

De sigur, încă mult timp după lărgirea dreptului de vot colegiile electorale vor fi guvernamentale,—dar și cele de astă-zi nu sunt mai independente, și nu refuză sancțiunea lor nici unui guvern. Guvernele însă își vor asigura majoritatea prin presiune, nu prin corupțiune. Se poate cumpăra cite va duzini de voturi in colegiile de astă-zi - e cu neputință să fie corupt un *milion* de alegători.

Și dacă nu ar fi decit acest rezultat al lărgirii colegiilor electorale, dacă ar dispărea tîrgul de conștiințe,—încă trebue să bine-cuvintăm reforma electorală: un popor oprimat prin brutalitatea guvernamentală se poate emancipa odată,—dar cind corupțiunea pătrunde in adincimile vieții naționale,—el este pierdut pentru vecie...

Mai mult.

Moraliștii cari speră că răul poate fi vindecat numai prin predica „asanării moravurilor“, și cari cer ca guvernele, pentru aceasta, să se emancipeze de preocupări de ordine electorală,—nu-și dau seama de un adevăr elementar, fără de care nici o indreptare nu poate fi.

Preocuparea de interese electorale e o necesitate inexorabilă pentru ori-ce regim constituțional: un guvern vrea inainte de toate să trăească (omul e om, iar pentru „ingeri“ nu e nevoe nici de constituție, nici de alegeri),—dar cind organizația electorală are o bază largă și sănătoasă—atunci și interesele electorale reprezintă nevoile unor mari categorii sociale,—nu pretențiunile personale ale unei clice sau ale unor potentați de provincie,—lupta electorală se dă nu pe baza unei tîrgueli dosnice,—ci pe baza unor curente mari de idei și sentimente,—rezultante ale marilor interese sociale in luptă.

Ast-fel, ca și in Anglia, reforma morală va decurge, din reformele politice și sociale,—și însă-și luptele politice—fiind silite să facă apel la masele populare,—neamortizate prin izolarea elementelor conștiente in colegii distincte,—vor servi ca un factor puternic de educație politică.

Și cel puțin pentru generațiile viitoare se intredeschid zări mai senine...

* * *

Spațiul îmi lipsește, dar trebue să mai spun cite-va cuvinte.

Am vorbit in cronica precedentă de marile probleme economice, de la rezolvirea cărora atîrnă tot viitorul nostru.

Dacă aceste probleme nu au fost deslegate până azi, cauza principală e ticăloșia sistemului nostru electoral, care pune interesele de gașcă mai presus de marile interese naționale.

Un fost ministru de interne ne-a spus odată, că guvernul, din care făcea parte, voind să reformeze legea tocmelelor agricole,—atît de neindestulătoare,—a fost amenințat de răscoala electorilor!...

In aceste condițiuni reforma electorală se impune și ea din interes de conservare națională,—ca primul pas spre inălțarea neamului.

Bine înțeles ca nu este unica reformă politică ce se impune: pentru desvoltarea tuturor energiilor naționale, reorganizarea, in spiritul democrației, a instituțiilor județene și comunale, e tot atît de importantă și poate incă mai urgentă.

Dar despre acestea vom vorbi altă dată.

St.

Cronica Externă

(„Statele Unite ale Marii Austrii")

Evenimentele ce se desfășoară în vechiul Imperiu al Habsburgilor sînt pentru noi, Rominii, de un *interes vital*, în toată puterea cuvîntului.

Și nu numai fiind-că în hotarele acestui Imperiu trăesc peste patru milioane de Romîni,—elementul cel mai curat, cel mai energic și plin de viață al rasei noastre,—*trunchiul*, din care s'au desprins în cursul vremurilor toate ramurile neamului romînesc.

Dar de la modul cum se va dezlega criza prin care trece astăzi bătrînul Imperiu, va atîrna, cum vom arăta îndată, *tot viitorul vieții noastre de stat și al propășirei naționale.*

Problema, ce se dezbate astăzi în toată întinderea dintre Carpați și Alpi, dintre munții Bohemiei și marea Adriatică,—este următoarea: va găsi în el acest organizm de stat destule puteri vii pentru ca, triumfînd în contra factorilor de descompunere, să redevie un puternic centru de gravitațiune, cultural și politic, pentru toate popoarele din Sud-Estul Europei, cari n'au ajuns încă la așezarea definitivă a vieții lor naționale; sau el va fi sfărîmat în vre-o douăzeci de bucăți, impunînd astfel tuturor popoarelor ce au conviețuit atîta timp în acest cadru,—și, fatal, și popoarelor vecine,—greaua sarcină de a-și reconstitui viața lor națională și de stat pe alte baze, și după alte *linii de cristalizare.*

In asemenea condițiuni ne pare firesc, că tocmai unui Romîn se datorește studiul acestei probleme în cartea, pe care un mare ziar vienez a numit-o „Das grundlegende Werk" (operă fundamentală) și al cărei titlu l'am ales și noi pentru această cronică.

In această lucrare d. Aurel C. Popovici, care a dus la noi 10 ani o viață modestă de profesor, se relevează ca un adevărat om de stat,—cu toate calitățile și, dacă voiți, cu defectele omului de stat: deși nu se sfiește să susțină reformele cele mai radicale, ori-de cîte ori ele sunt indispensabile pentru scopul *imediat*, ce-l urmărește,—se menține însă tot timpul în limitele politicei practice și reale; considerațiunile de dreptate absolută, de simetrie abstractă, precum și arhitectonica pur raționalistă,—îl lasă rece. E caracteristic, că revoluționînd toată organizația Austro-Ungariei, propunînd un întreg proect de constituție pentru viitorul Imperiu federal, delimitînd teritoriile statelor particulare nu după „individualități istorice", ci după considerațiuni pur etnice,—d. Aurel Popovici în acela-și timp nu se atinge de situația actuală a provinciilor Bosnia și Herțogovina (precum nici nu-și

întinde planurile de reorganizare asupra peninsulei Balcanice, etc.),—vădit, fiind-că nu vrea să ridice vre-o problemă de ordine internațională, a cărei rezolvire nu ar sta numai în puterea Imperiului Austro-Ungar.

Un ministru vienez, patriot și credincios împăratului, dar cu mai multă pătrundere și bărbăție decît sfetnicii sei actuali, nu ar fi procedat alt-fel.

Aceasta, de sigur, nu e pe placul temperamentelor mai revoluționare, cari sunt gata să-l învinuească pe d. A. Popovici ca prea „austriac", și chiar „medieval",—cum face, de pildă, „Le Courrier Européen", care deși simpatizează cu ideea federațiunei între popoarele Austro-Ungariei,—totuși spune în recenzia asupra cărții lui: „Lucrarea d-lui A. C. Popovici e „prea direct inspirată de vechiul ideal austriac nemțesc... ea e mai ales „prea imperialistă, medievală. Dacă, în adevăr, sunt multe probabilități, „că formațiunea federativă a diverselor teritorii naționale ale Austro-Ungariei *se va impune, la urma urmelor, de evenimentele ce se precipită*, nu „se poate însă nădăjdui la o ast-fel de formațiune, de cît după sfîrșitul „unui regim atît de învechit ca cel al Habsburgilor" (No. 12, din 23 Martie 1906).

Invinuirile nu sunt drepte, fiind-că autorul n'a avut de scop să ne prezinte un proect *ideal* de constituțiune, ci numai—și bine a făcut—să formuleze un *minimum* de cerinți din punctul de vedere chiar pur austriac, imperios impuse de situație și *imediat realizabile*,—și cari ar putea să facă *viabil* însu-și imperiul, și în acelaș timp *locuibil* pentru naționalitățile ce'l compun.

Dar se vor găsi în jurul tronului Habsburgilor oameni de stat, înțelepți și puternici, cari să realizeze acest *minimum*?

That is the question.

In această privință se îndoesc înși-și publiciștii cei mai bine inspirați din Austria.

Așa de pildă ziarul vienez „Reichspost" din 4 Martie 1906, în articolul de fond consacrat cărții d-lui A. C. Popovici, scrie:

„Nu știu dacă conducătorii Statului nostru vor avea curajul să în„treprindă o astfel de reconstrucție a Marii Austrii,—dar știm *că o mînă „puternică* ar fi încă în stare să o realizeze. Se va găsi oare omul puter„nic, pe care îl dorește țara?—E vremea să vie,—ca să nu fie apoi prea „tîrziu"...

Și aci e tot tragicul situațiunii...

Cît timp „bătrîna monarhie" trăia sub regimul concepțiunii *patrimoniale* de stat, toate mergeau de minune, și diferitele țări și popoare, cari o compun, se alăturau sub administrația biurourilor vieneze, ca și moșiile sub acelaș proprietar.

Dar au trecut de mult acele fericite timpuri, cînd—cum spune autorul nostru—prințul Schwarzenberg putea să spună popoarelor Austriei, că ele trebue numai să asculte poruncile autorităților, să plătească dările, iar pentru satisfacerea trebuințelor sufletești—să meargă la biserică.

Nici încercările de a reveni la absolutismul unitar, nici centralismul utopist al lui Schmerling, nici „federalismul" confus al lui Hohenwart, nici lipsa de ori-ce sistem a lui Taafe,—nici politica naționalităților—„sistematică"!—din Ungaria,—n'au putut da vre o așezare trainică vieții politice.

A. C. Popovici consacră o jumatate din scrierea sa istoriei tuturor acestor încercări. Rezultatul :—falimentul fatal al politicei din ultimele decenii,—viaţa a ajuns cu totul *intolerabilă*, un adevărat *bellum omnium contra omnes*...

Fruntaşul ardelean dovedeşte, cu argumente la cari nu se poate respunde, că salvare nu poate fi decît în transformarea Austriei într'un *stat federal*, pe baza individualităţilor *naţionale*, nu „istorice", şi ne prezintă un plan detaliat de reorganizare: 15 teritorii naţionale autonome (toţi romînii din Ardeal, Ungaria şi Bucovina formează un singur stat naţional), un parlament federal, o armată comună, o uniune vamală, etc. (Autorul cunoaşte bine literatura germană asupra „Staatenbund" şi „Bundesstaat", şi preconizează principiile de organizare unui „Bundesstaat",—după tipul Statelor Unite din America)—ast-fel ca să fie asigurate maximum de putere a statului, cu maximum de libertate naţională.

Împărtăşim şi noi dorinţa d-lui A. C. Popovici, ca „bătrîna Împărăţie" să fie salvată, credem şi noi, că ea poate îndeplini o mare misiune aci, în Sud-Estul European, dacă se va transforma pe bazele arătate, devenind un centru de cristalizare a vieţii culturale şi politice pentru toate neamurile din valea Dunării şi Balcani,—într'o formă sau alta, compatibilă cu independenţa lor *reală* şi cu desvoltarea *neştirbită* a individualităţii lor etnice (—cel ce aruncă numai ochii pe harta acestei părţi din Europa îşi va da seama numai decît de necesitatea evoluţiunii politice în această direcţie).

Dar d. A. C. Popovici merge mai departe, şi aci e partea cea mai vulnerabilă a operei sale,—anume, d-sa afirmă că Imperiul Habsburgic e *indispensabil* pentru viaţa şi evoluţia politică sănătoasă a Europei,—credinţa împărtaşită de toţi oamenii politici din Imperiul vecin, şi care explică, în parte, acel „sans façon", cu care sunt tratate naţionalităţile.

Socotim înse, că au trecut şi acele vremuri, cînd un ceh, şi un mare patriot ceh, *Palacky*, a fost silit să spună: „dacă Austria nu ar fi existat, „ar fi trebuit inventată"...

Oamenii de stat din Austro-Ungaria trebue să-şi dee seama de situaţia schimbată,—fiind-că alt-fel e în adevăr în joc însă-şi existenţa Imperiului, şi toată istoria universală poate fi îndrumată *pe alte căi*.

Însu-şi d. Popovici pune degetul pe rană cînd se întreabă: „în ce „situaţie vom fi noi (împărăţia Habsburgică), dacă Rusia căpătînd o con„stituţie democratică, va acorda *înaintea noastră* o largă autonomie naţi„onală diferitelor naţionalităţi din sinul său: Polonilor, Filandejilor, Livo„nilor, Romînilor etc.?"... („Die Vereinigten Staaten", p. 207)

Atunci?

Ar spune *acum* un Palacky vorbele sale?

Un moment se părea, că guvernul din Viena e pătruns de primejdiile momentului.

În Austria, acela-şi ministru preşedinte *Gautsch* care cu cîte-va luni înainte declara în parlament, că votul univevsal e o fantazie irealizabilă, a fost chemat să prezideze realizarea acestei reforme electorale; iar în Ungaria, din ordinul Împăratului, s'au pus peceţi pe uşile parlamentului intransigent din Budapesta.

În parlament şi în presă aceste acte de energie se puneau ritos în

legătură cu evenimentele din Rusia, la cari face aluzie d. Popovici. Rezultatele au arătat, că pe această cale Împăratul va avea tot sprijinul popoarelor sale: în Austria tonul vieţii publice vădit s'a înălţat,—iar în Ungaria simpatiile maselor au redus la neputinţă cerbicia şoviniştilor cum atît de bine arată în paginile chiar ale acestui No. al „Vieţii Romîneşti" (vezi p. 273) însu-şi dl. A. C. Popovici (Cît de juste sunt vederile d-sale, se poate vedea din faptul, că în „Le Courrier Européen", No. 11 din 16 Martie 1906, un *Ungur* Dr. Oscar *Jaszi*, secretarul general al societăţii maghiare de sociologie,—arată, că *poporul maghiar* e ostil faimoasei „coaliţiuni", care sub masca patriotismului reprezintă numai interesele „ciocoieşilor", *les hobereaux*,—cum zice el, ale marii şi micii nobilimi maghiare).

Şi astă-zi, după ce articolul d-lui A. C. Popovici a fost dat la tipar, ne vine vestea despre o nouă împăcare cu „coaliţiunea", prin intrarea în minister a şefilor ei, d-nii Kossuth, Apponyi etc. (De sigur cu sacrificiul naţionalităţilor).

Unde ne vor duce toate acestea?

Trebue să ne spunem o dată verde sentimentul nostru.

Are dreptate dl. A. C. Popovici,— „irredenta" romînă e o sperietoare absurdă inventată de şoviniştii unguri; are dreptate,—că de veacuri fruntaşii neamului nostru visează realizarea idealului nostru naţional alături sau cu sprijinul monarhiei Habsburgilor.

Şi ar fi o nebunie, ca tocmai astă-zi, cînd cele mai mari Împărăţii sunt nevoite de a-şi asigura dezvoltarea pacinică prin diferite sisteme de alianţe,—simţindu-se alt-fel prea slabe,—ca tocmai în aceste condiţiuni internaţionale Romînimea să viseze la realizarea acestui ideal prin *izolarea* ei în mijlocul statelor mari şi duşmănoase.

Însă să fie bine ştiut, că un popor, care, deşi răzleţit între patru state deosebite, formează o masă compactă de peste 12 milioane, un popor pe care nu l'au putut dobori aproape două milenii de nespuse suferinţi *nu se resemnează definitiv la mizeriile vieţii sale naţionale de astăzi*,—cari fac cu neputinţă afirmarea neîmpiedecată a fiinţei şi desvoltarea culturii sale.

Şi ca *o* ramură desprinsă dintre neamurile Apusului, am dorit totdeauna, dorim şi astă-zi, cu toată puterea unui popor conştient de misiunea lui la „porţile Orientului", ca *Marea Austrie* să ne servească de călăuză în calea noastră istorică şi să cimenteze viaţa noastră politică, cu viaţa de stat a Apusului European (*modalităţile* se pot totdeauna găsi, pentru ca toate interesele şi drepturile să rămînă neatinse,—dar nu ne putem adînci aici în această „muzică a viitorului",—vorba d-lui A. C. Popovici).

Dar *astă-zi* aceasta nu mai e o *conditio sine qua non* a propăşirii noastre de neam şi de stat.

Dacă în Austro-Ungaria vom vedea aceea-şi perseverenţă în nesocotirea aspiraţiunilor noastre legitime, vom şti să le realizăm *cu*, *fără* sau chiar *în contra* acestei Împărăţii.

Dacă nu putem rămînea *singuri*, în viitorul apropiat alegerea noastră nu va mai fi limitată,—vom şti, cînd va sosi momentul, unde să căutăm legăturile şi ajutoarele necesare pentru aducerea la îndeplinire a idealului nostru.

Prin cartea sa, atît de loială şi atît de moderată,—şi tocmai fiind-că

e loială şi moderată, Aurel Popovici a adus un serviciu imens şi cauzei romineşti şi opiniei publice europene: ea e un *memento* şi pentru noi şi pentru vecinii noştri.

Astă-zi Europa intreagă cunoaşte situaţia adevărată şi problema adevărată.

Ne aflăm la o respintie a istoriei; de la intorsătura pe care o vor lua evenimentele, va atirna, cum am zis la inceput, tot viitorul nostru; vom aştepta in linişte, conştienţi de dreptatea cauzei noastre, desfăşurarea lor,—şi cel ce ne va intinde *intăiu*, fără gind de asuprire şi injosire—mina de frate,—va primi pe a noastră...

C. S.

RECENZII

St. O. Iosif. *Credinţe.* Minerva Bucureşti.

S'a zis că tiparul, dacă a adus omenirii imensele foloase ştiute, apoi a adus şi marele rău de a răspindi prostia: mai innainte, nu se răspindea decit cea ce era bun, ceea ce indemna, prin valoarea sa, să fie copiat. Aşi putea spune acelaş lucru despre crearea limbii poetice de către Eminescu. Să mă explic. Mai innainte de Eminescu, dacă cineva nu avea de spus nimica, sau avea de spus ceva prost, producea o operă proastă *din toate punctele de vedere* şi, de n'ar fi fost mindria patriotică (lauda că avem şi noi literatură) şi gustul încă ne format, multe nulităţi ale vremii, care au avut trecere o zi, n'ar fi avut'o nici un ceas: prostia se arăta atunci in toata goliciunea ei. Cetiţi exemplele scoase de d. Maiorescu in *Criticile* sale şi vă veţi convinge că dacă acei poetastri ar fi dispus de *forma poetică* creată şi hărăzită literaturii de către Eminescu, cu exact aceiaşi lipsă de talent ar fi produs bucăţi pasabile, in orice caz nu ridicole. Cine, azi, şi-a insuşit limba poetică a lui Eminescu, prelucrată şi de alţii, chiar cind e anost, e rar, aproape nici o dată, ridicol. Cetiţi multele poezii care apar in toate zilele şi vă veţi convinge. Aceste poezii nu mai au măcar insuşirea de a te inveseli prin goliciunea prostiei: forma le fereşte de savoarea ridicolului.

Aşi putea numi aceste producţii, cu un termen pedagogic, *compoziţiuni cu tema aleasă de elev...* adică de poet. Şi à propos: de cind, prin programele actuale, se dă un rol atit de mare compoziţiilor, elevii se obişnuesc atit de mult cu sportul acesta, incit le vine greu să-l părăsească şi după ce ies din şcoală şi-l continuă in reviste şi ziare. Era şi greu ca autorii programelor şcolare să prevadă acest efect al metodelor lor didactice asupra literaturii...

Această pletoră de producţie literară e, apoi, incurajată şi de doritorii cu orice preţ ai unei literaturi naţionale bogate (Nu s'a propus şi vamă pe cărţile străine?), căci veţi fi observat că, din alte motive, s'a reinviat iarăş incurajarea de a scrie, a scrie mereu, din patriotism, pentru a avea şi noi o literatură bogată: „scrieţi, băeţi, numai scrieţi", la care, cindva, d. Maiorescu opusese un energic: „nu mai scrieţi!"...

In mijlocul acestei cataracte de „poezie", e o adevărată binefacere intelectuală apariţia unui scriitor care are ceva de spus, care nu face „compoziţiuni cu tema aleasă de elev",—adesea, vai, cu „tema aleasă de profesor", un şef de gaşcă oarecare literară...

Iar cind apare un scriitor, ca d. Iosif, care are mult, mult de spus, trebue să-i fim adinc recunoscători.

A spune că un scriitor are mult de

spus, e tot una cu a spune că e *sincer. Sinceritatea*, aceasta e însuşirea cea mai mare şi mai simpatică a unui scriitor, cînd are şi altele. N'am să uit niciodată cum caracterizează Taine pe Alfred de Musset: *„C'était plus qu'un poète, c'était un homme"* (Hist. de la litt. angl. V. Tennyson)...

Subiectele poeziilor d-lui Iosif sînt aşa de banale, că s'ar putea zice că multe n'au subiect... Banalitatea *aceasta* e o mare însuşire: ea rezultă din acea că poetul nu exprimă în poeziile sale decît sentimente şi impresii, pe care le simţim cu toţii, de toate zilele—„e mai mult de cît un poet: e un om"—dar pe care el le simte mai puternic, mai frumos, şi, mai ales, pe care el le poate exprima—le poate exprima şi pentru noi, în locul nostru... În cele mai frumoase poezii lirice ale lui Eminescu subiectul e banal; ce subiect e în *Dorinţa*, decît chemarea iubitei spre a se iubi în mijlocul naturii, ce subiect în *Floarea albastră*, decît regretul după zilele frumoase ale unui amor tînăr care s'a dus?...

Această sinceritate a d-lui Iosif ne dă impresia unui *realism* desăvîrşit—dacă acest cuvînt înseamnă ceva—potenţat încă, în multe bucăţi din volum, şi prin nişte versuri de o măsură neegală şi de un fel de ritm liber, care scot parcă în relief lipsa de pretenţie şi preocuparea *numai* de impresie şi de adevăr... Cînd d. Iosif a fost angajat să scrie o poemă despre Stefan Cel Mare, nu a scris'o, ne-a dat, cum spune însuş, numai un sîmbure al poemii, adică numai atît a cît a putut în adevăr, cu alte cuvinte ne-a spus numai cît a avut de spus. Altul, poate, ar fi *confecţionat'o*... Şi, o paranteză: mi se pare cel puţin curios a comanda unui literat o „piesă" literară. Cred că ar fi alte mijloace de a încuraja pe scriitori, lăsîndu-le inspiraţia liberă.

Acest poet ne-a venit *şi el* din Ardeal. După Eminescu şi Vlăhuţă, poeţii—Coşbuc, Iosif, Goga—ne-au venit din Ardeal. Pentru ce? Să fie că ne-am obosit noi cei de aici? Să fie prozaismul vieţii noastre de popor *ajuns*, dar cam parvenit? Să fie faptul că Ardealul a început mai tîrziu să-şi spună cuvîntul în literatură şi a început şi el cu poezia, dar, venind mai tîrziu, cînd literatura romînească ajunsese la oare-care maturitate, lirica ardeleană a putut să ia deodată aripi de vultur? Vom vedea altă dată. Dar e *fapt* că astăzi poezia romînească *e ardelenească*.

Dar acest poet n'a venit ca un ţăran sănătos, plin de viaţă şi de iubirea de viaţă. Iosif nu e din şcoala lui Coşbuc, care nici n'a făcut şcoală. El a venit cu un plumb deja în aripă, „melancolie" deja (vezi. *Melancoliei*, p. 11), mai aproape sufleteşte de cei din Regat decît marele său predecesor. (Întotdeauna d. Iosif mi-a adus aminte de un poet de mare talent, mort tînăr, de I. Păun, care, şi el, ca şi d. Iosif, întrunea în aceiaşi armonie, notele unui intelectual rafinat şi acele ale muzei poetului popular necunoscut).

Şi d. Iosif se deosebeşte şi de celălalt Ardelean, de Goga. Goga e un poet de mare avînt, un incendiator, un stîrnitor de patimi, pe cînd d. Iosif e un delicat, un discret, un senzitiv.—D-sa a tradus pe Heine, ceea ce e significativ (chiar şi pe Verlaine) şi, în adevăr, dacă am voi să facem comparaţii cu orice preţ, ne-ar veni în minte Heine, mai puţin spiritul de revoltă şi sarcasmul—şi, de sigur, talentul...

Cu toate că poetul a fost atins de „melancolie" înainte de a veni la noi, totuşi, la început, are şi el ceva din „ţărănismul" caracteristic scriitorilor Ardeleni, notă care apare în prima colecţie (*Versuri*, 1897) şi în a doua (*Patriarhale*, 1901) în mare parte. În *Credinţe* însă, poetul suspină după „credinţile" pierdute. E caracteristică poezia *Copil sărman*:

Din raiul mîndrilor Bucegi
Ce te jeleşc de ani întregi
Ce dor atît de ne 'nţeles
Te-a îndemnat să vii la şes?
Credeai că este la oraş
Norocul tău, biet păstoraş....

Ca un copil nepriceput,
Amar de tine, n'ai ştiut
Ce griji, ce patimi, ce nevoi
Ne bîntue în veci pe noi—
O n'ai ştiut, biet păstoraş,
Ce tristă-i viaţa la oraş!

Şi ne-ai venit aşa curat
Ca gîndul care te-a furat,
Şi-atît de blînd te-ai încrezut
În toate cîte le-ai văzut—
Că nu ştiai, biet păstoraş,
Ce lume rea e la oraş!

La porţi închise ai bătut,
Pe căi greşite te-ai pierdut,
Şi steaua fără de noroc
Te-a urmărit din loc în loc,
Străin de toţi, biet păstoraş,
În goana oarbă din oraş....

Acum în darn plîngi nopţi întregi
De dorul mîndrilor Bucegi;
Te-ai reîntoarce şi-i tîrziu,
Tot e 'ntuneric şi pustiu....
Ce-ai căutat tu la oraş,
Sărmane păstoraş!....

în care păstoraşul îmi pare că e însuş poetul nostru... Şi, „păstoraşul" venit „în goana oarbă din oraş" ne spune tristeţa lui în multe bucăţi din colecţia de care vorbim şi mai ales în cele de la paginile 7, 9, 11, 13, 15 şi 17....

Şi atunci de sigur că poetul va fi cuprins de sentimentul *singurătăţii morale*: *Lebăda*, care ne aduce aminte de altă „singurătate" (*Solitudes*, *Le Cygne* de Sully Prudhomme), *Cîntec*, *Dorm visurile toate*, etc., în care poetul plînge parcă singurătatea altora, în realitate pe a sa, căci d. Iosif care, în aparenţă, pare că ar fi obiectiv (*pare* că l'ar preocupa mai mult sentimentale altora),—e un subiectivist şi tot ceea ce zugrăveşte îi slujeşte ca expresie a propriilor sale stări sufleteşti.... Chiar *pastelurile* sale (d. Iosif are multe, mult mai multe de cît intitulează D-sa) sînt subiectiviste, lirice,—de altmintrelea descripţii de natură curat obiective nu cunosc de cît în colecţia „Espana" a lui Théophile Gautier. Dar e subiectivism şi subiectivism în descripţii; descripţiile d-lui Iosif sînt subiectiviste în grad superlativ. Asta nu însamnă însă că D-sa nu *vede* puternic....

Iar după culmi *doui nouraşi*
Urcînd tiptil, în zare, sus.... (*Icoane din Carpaţi*, 35)

. . . .

Dar soarele coboară 'n asfinţit
Din văi cresc neguri cenuşii,
Nŏeală dau pe culmi în sus... (*Ic. din Carp.* 54)

. . . .

Iar prin pulberea de aur
Tocma 'n capul celălalt
Creşte umbra 'ntunecată
A ciobanului înalt:
Cu căciula într'o parte,
El păşeşte plin de fală
Sara purpurie-i schimbă
Zeghea 'n mantă triumfală (*Ic. din Carpaţi*, 42).

D. St. O. Iosif e o notă originală în literatura noastră,—o notă distinctă şi sonoră în armonia sufletului romînesc idealizat prin artă....

*

Vasile Pop. *Rîs şi plîns.* Minerva Bucureşti. 1906.

D. V. Pop, revenindu-şi în fire, vreau să zic: isprăvindu-şi „romanul", ne-a dat o carte de schiţe umoristice şi de nuvele tragice.

Umorul este unul din genurile cele mai plăcute şi totodată din cele mai grele. Umoriştii sînt foarte preţioşi,

fiindcă sînt foarte rari,—şi fiindcă se arată ireverenţioşi faţă cu realitatea, în contra căreia, conştient sau inconştient, „avem toţi un dinte". Umorul, pus în slujba unui mare ideal, îmbrăcînd spiritul de revoltă, ca la Scedrin, e o binefacere pentru cetitor, pe care-l răzbună de vulgaritatea şi trivialitatea turmei lui Epicur... Umorul, care relevează păcatele omeneşti, defectele morale, ridicolele *inerente* sufletului omenesc, ca de pildă în majoritatea schiţelor lui Mark Twain, ne place, pentru că ne place să rîdem de slăbiciunile altora,—şi unora din noi şi de ale noastre proprii...

Să mă erte d. V. Pop că-l plictisesc cu apropiarea acestor nume, care, în împrejurarea de faţă, au aerul umbrei lui Banco...

Mai este un umor: acela care rezultă din situaţii, un gen inferior de umor,—dar care se bazează, şi el, pe acelaş procedeu: exagerarea *logicei*, logica în absurd...

Umorul d-lui Pop e de felul din urmă. Cînd d-sa vrea să fie „revoluţionar", ca în *Dreptate*, nu face umor, face nuvele tragice. Cînd vrea să fie „psiholog", ca în *Filomela*, devine iarăşi tragic....

În bucata, cu care începe volumul şi care e cea mai reuşită,—e vorba de greutatea de a căpăta audienţă la autorităţile noastre—umorul rezultă din situaţie. Aci e logică în absurd, cum e şi în *O escursie tragică*, cum e şi în începutul bucăţii *Arta de a se îmbogăţi*. D. Pop, cînd nu face „romane", are oare-care talent, un mic talent, are ceva de spus—trebue s'o recunoaştem, ne facem o plăcere s'o recunoaştem...

Dar adesea îl părăseşte logica—fără ca d-sa să bage de samă—ca, de pildă, în partea de la sfîrşit din *Arta de a se îmbogăţi*... D. Pop n'are destulă măsură.

Uneori devine trivial, ca în *O escursie tragică*, în care, cu o totală lipsă de bun gust, cu reminiscenţe „spirituale" din vre-un Tîrchileşti oare-care, ne vorbeşte de „cîntecul" cailor... Că cine-va—fie chiar d. V. Pop—îndrăzneşte să fie aşa de spiritual, este un simptom rău în literatura noastră...

Despre bucăţile serioase din volum „Viaţa Nouă" spune că sînt mai bune decît cele umoristice... Aşa dar, aţi înţeles că sînt mai rele... E teribil d. Pop cînd devine psiholog, serios şi tragic: e ca'n *Domniţa Viorica*... În *Filomela* are chiar un Mihnea... D. Pop exagerează şi aici, devine absurd şi aici,—e umorist, ce să-i faci! Şi—soartă de umorist!—cînd d. Pop devine mai grav, abia te poţi ţinea de rîs; ai rîde de-a binelea, dacă nu te-ai jena de autor, care e aşa de tragic!...

În *Prea tîrziu* şi în *Mai tare ca iubirea*—care au plăcut şi *Vieţii Noui* şi vecinului meu, funcţionar la prefectură—sînt tipuri, mai ales de femei, că te miri de unde le o fi scos d. Vasile Pop... În schimb, o ţesătură de fapte, un reportaj din vremurile bune ale *Universului*, de care vecinul meu a rămas încîntat, declarîndu-l pe d. V. Pop de cei mai mare scriitor romîn.

Dacă d. Pop îşi *va cultiva* (în toate înţelesurile cuvîntului) micul său talent umoristic, *va fi* un scriitor al literaturii romîneşti, căci, încă odată, are vervă şi are acel dar de a exagera, are acea silogistică în absurd, de care vorbeam mai sus.

*

Maria Cunţan. Poezii. Minerva Bucureşti.

E interesantă totdeauna opera literară, mai ales lirică, a unei femei, pentrucă rar ai ocazia să asculţi destăinuirile unei femei: se ştie că femeile sînt considerate ca un sfinx greu de ghicit.

Şi am luat în mînă volumul D-rei Cunţan cu o curiozitate egoistă. Despre D-ra Maria Cunţan nu ştiu mai

nimic, „critica ştiinţifică" încă nu ne-a dat „portretul" său, ca e ocupată actualminte cu d. Sadoveanu (E adevărat, domnule Sadoveanu, că plăteşti 900 franci chirie pe an, cum susţine „critica ştiinţifică"?). Nu ştiu decît cele spuse de d. Chendi în *Preludiile* sale: o fată visătoare, senzibilă, iubitoare şi înţelegătoare de poezie, fiica unui profesor şi compozitor de muzică bisericească din Sibiu.

D-ra Maria Cunţan are un suflet simţitor, aşi putea zice *prea* simţitor. Şi fiindcă are un suflet prea simţitor, poeziile sale sînt un cîntec interminabil al durerii. E prea multă durere, prea multe lacrămi—durere feminină!—aşa de multe lacrimi, încît rîul, care trece pe dinaintea casei sale („Pe sub fereastră") nu duce în undele sale de cît lacrămile poetei. E atît de îndurerată această poetă, încît nu vede, nu aşteaptă, nu doreşte decît moartea. S'ar părea că idealul său e moartea. Dacă am face pe moraliştii, poate i-am imputa D-rei Cunţan această predispoziţie funebră, care e, trebue s'o spunem, morbidă. Dacă am face pe pedagogii, poate am sfătui-o să alunge această predispoziţie, cîntîndu-i bucuriile naturii şi ale vieţii. Dar nu sîntem nici una, nici alta. De aceia ne mărginim să constatăm. Vom observa însă, că, adesea, obsesiunea asta a morţii strică efectul *estetic* al unor bucăţi frumoase, ca de pildă în „Bradul", în care poeta, după ce ne spune, cu înduioşare potolită, de un brad, care i-a umbrit iubirea, îl întreabă:

Vei fi de-ajuns
De patru scînduri,
Bătrîne..., brad?

încheere brutală, în disproporţie şi în dezarmonie cu restul poeziei.

Şi tot din... neînfrînarea, aşi zice, a acestei dureri, rezultă şi alte exageraţii, ca de pildă cînd ne spune (în „Doină veche") că:

Adoarme fusu 'n mînă
Şi-i ud, de pot să-l storc....

viers, de sigur, ne estetic, nu numai din cauza exagerării, ci şi din cauza termenului de comparaţie prea... fiziologic. Vă aduceţi aminte de frumoasa poezie a lui Coşbuc „Noapte de vară"... Ştiţi că, acolo, „ese luna din brădeţ şi se 'nalţă 'ncet încet, gînditoare ca o frunte de poet..." Ei bine, nu pot alunga din minte ideea că o frunte, chiar de poet, poate fi... asudată.

Cu toată această escesivă durere, D-ra Maria Cunţan nu este pesimistă. „Durerea" din poeziile sale e *a sa*, nu e durerea lumii; cetind poeziile sale, nu rămîi cu impresia că lumea e o vale de plîngeri, rămîi numai cu impresia că poeta, *ea*, e îndurerată. D-ra Maria Cunţan nu generalizează, *pentru că nu teoretizează*, pentrucă n'are spiritul absorbant. Singurul poet pesimist în literatura romînească este Eminescu (şi cîteva tonuri din O. Carp) pentrucă numai Eminescu a avut curajul intelectual de a generaliza, de a declara că durerea sa este durerea universului. Numai el şi-a ridicat durerea sa proprie la o valoare metafizică.

S'a înţeles că D-ra Maria Cunţan nu face compoziţii, că are ceva de spus. Şi în multe bucăţi din volum ne şi spune, ne şi poate spune ceea ce vrea, ca în „La Lucru," „Sunet de talange", „Seara", „Reîntoarcerea", „Mă strînge haina", „Fire de toamnă", „Aşterne, mamă, patul", „Primăvara", „Să nu plîngi după mine" etc.

În foarte multe poezii însă, n'a putut să ne spună ceea ce avea de spus. Atunci, uneori, a recurs la „combinaţiuni", a căutat să-şi traducă simţirea în simboale; de aici o mulţime de bucăţi cu „subiecte", cu antiteze etc., ca,

de pildă: „Meteor", „Ce ritmic", „Pe lac", „Amurg", „La schit" etc.

A spune că n'a știut cum să-și spună simțirea, e tot una cu a spune că n'a putut să și-o clarifice, căci, dacă trebue, mai întâi, să simți puternic, pentru a face poezie lirică, trebue, apoi, să ți se clarifice simțirea.

Atunci găsești și imaginile necesare, în care s'o îmbraci, căci simțirea nu se poate exprima ca atare, ea se 'mbracă în elementul intelectual al imaginii. Și niște imagini clare găsesc în totdeauna, și vestmîntul vorbirii, forma. Imaginile neclare în zădar „bat la porțile gîndirei",—nu pot să iasă.

Multe din poeziile D-rei Cunțan sînt confuze („Iubire", „Știți voi că lira-i cruce?", „Inviere" etc...) din această pricină.

Dacă nu mă înșel, D-ra Maria Cunțan e mai mult un tip emotiv, de cît unul vizual, e, adică, o sentimentalitate, fără mult material în care să-și întrupeze această sentimentalitate. De aici încă ceva: deasa repetare a acelorași situații și imagini. Și chiar acele frequente „lacrămi" (observ că și „furca" e prea frequentă), nu sînt altceva decît exprimarea directă, *declararea* durerii, și nu întruparea ei în imagini.

Și-mi pare, la urma urmei, că această emotivitate în dauna viziunii, e un semn caracteristic al feminismului... Și fiindcă a venit vorba de feminism, trebue să spun că în volumul D-rei Cunțan, plutește, cu toată durerea, care une ori merge până la macabru („Sfîrșit"), un parfum de delicateță, de finețe, de discrețiune,—și nu mă pot opri de a cita acește cîteva viersuri, în adevăr feminine:

Talangele răsună lin,
Căci soarele ne lasă,
Talangele răsună lin
Și turme după turme vin
De peste deal spre casă.

Cunosc pe sunet turma ta,
Mi-e cea mai dragă mie.
Cunosc pe sunet turma ta,
Nebună-mi bate inima
Și plîng de bucurie.

Stau sprijinită în pridvor
Cu lacrămi în pleoape
Și-ascult și-ascult de pe pridvor:
Talangele de la izvor....
Aproape.... mai aproape....

Aș vrea, dar nu mai știu ce-aș vrea
Și nu știu cum îmi vine...
Aș vrea, dar nu mai știu ce-aș vrea:
Să fiu o floare 'n calea ta
Și să mă iai cu tine. („Sunet de talange")

In cele din urmă două versuri, poeta ne exprimă acel sentiment de abandonare, propriu sufletului femeesc..

Și starea sufletească, nu mai puțin femenină, din viersurile:

Să nu cobori, iubite,
In trista mea chilie,
Căci m'ar ucide focul
Intâiului sărut („Să nu cobori")

*

Am spus că multe din poeziile D-rei Maria Cunțan sînt confuze, că în multe forma nu e perfectă.... Spuneam mai sus, vorbind de d. Iosif, că azi nu e greu să ai, chiar cînd n'ai talent, forma impecabilă. D-ra Maria Cunțan nu e lipsită de talent și totuși n'are formă impecabilă... Explicația cred că stă în aceia, că D-sa, tocmai, nu e lipsită de talent, că tocmai are ceva de spus. Dacă n'ar avea nimic de spus, ar putea scrie *bine*, căci n'ar opri-o simțirile și gîndirile,—ar *inventa* gîndiri și simțiri pentru formă,—pentru forma găsită de-a-gata... Chinuindu-se, în luptă cu forma, să-și îmbrace simțiri și gîndiri, adesea nu reușește... cu un talent mai mare, ar fi reușit, de sigur...

Oricum, să-i fim recunoscători că a îmbogățit literatura feminină romînească cu cîteva note sincere, cu cîteva „cuvinte adevărate".... G. I.

*

Dr. P. Cazacu: *Medicul Rural*, București 1906.

Chestiunea stării sanitare a satelor noastre preocupă de cîți-va ani pe toți oamenii noștri de știință; și mulți din cei cari au avut prilej să cunoască prin ei înșa-și îngrijitoarea stare sanitară a țărănimii, au căutat să atragă luarea aminte asupra acestei însemnate probleme și să propue mijloace de îndreptare. Dar ori cît de mult se va scrie asupra ei, de sigur că nu va fi de prisos până ce ea nu va trece din sfera de preocupare a oamenilor de știință în acea a oamenilor de acțiune, a organizatorilor. De aceia observațiile d-lui dr. Cazacu, care pun în lumină una din laturile cele mai însemnate ale chestiunei, merită o deosebită atențiune.

Autorul arată că mai toți acei, cari s'au ocupat cu chestiunea insuficienței serviciului sanitar al satelor, au fost cu totul unilaterali în precizarea pricinilor răului, de oare-ce nimeni nu s'a ocupat de „cel mai important factor în organizața sanitară rurală"—de medicul rural. Acest medic rural—tînărul eșit de pe băncile Universitații—nu e în genere mai pre jos, nici ca cultură generală, nici ca știință în ale medicinei, de cît cel din țările apusene; totuși rezultatele activității lui sînt cu totul inferioare. Pricinile trebue căutate în condițiunile de existență și de activitate ale medicului rural la noi. (*Dr. Manicatide*, în „Cr. Medicală" din acest No. arată altă lature a chestiei).

Tinărul care se duce ca medic de plasă nu găsește în sat o locuință potrivită cu nevoile lui (pe cînd la ceilalți slujbași ai lui statul le pune la dispoziție locuinți bune); nu are o cancelarie și un dispensar (ca la alte oficii ale statului), așa că e nevoit să ție în locuința sa și cancelaria serviciului și farmacia și odaia de consultații; ba și încălzitul, luminatul și cheltuelile de cancelarie îl privesc tot pe el; nu are un servitor pentru cancelarie și găsește cu greu chiar pentru serviciul său particular. Toate aceste împrejurări au mare influință asupra sufletului medicului rural.

Pentru realizarea măsurilor de higienă publică el nu are nici o putere: el cere Primarilor să ea măsuri și, dacă nu le iau, nu poate impune; dacă reclamă la Prefectură, i se răspunde că nu's mijloace. Cele două inspecții pe lună în fie-care comună, la care îl obligă regulamentul, fatal trebue să le facă din goana trăsurei, oprindu-se pe la primării pentru a îndeplini formalitățile,—din cauză că are prea multe comune. Cînd are epidemii—și în satele noastre is așa de dese!...—de multe ori nu e înștiințat (căci Primarii știu că, dacă vine medicul, vor avea de muncă!...) și dacă le descopere singur, apoi Primarii nu execută izolarea, iar sătenii nici nu se sinchisesc de dezinfectare. Apoi fiind medicul reținut într'o comună cu epidemii, ce fac celelalte comune? Dar cînd sînt epidemii în mai multe comune depărtate, ce să facă medicul?

Toți, cari s'au ocupat cu chestiunea medicilor rurali, au cerut înmulțirea lor: acum ei sînt 129 și ar trebui cel puțin 335!...

Dacă mai ținem samă de retribuția disproporționat de mică a medicului rural, căruia îi rămîne cam vre-o 200 lei pe lună („mai puțin de cît primește un șef de birou cl. II-a din direcția sanitară de la București, care n'are studiile lui, n'are munca lui și năcazurile lui..."), care nu are clientelă, așa că de-abia își poate îndestula trebuințile materiale ale vieții: casă, masă, haine...; dacă mai ținem apoi samă de viața izolată, lipsită de societate, pe

care o duce medicul rural, de ajutorul neîndestulător pe care il poate avea de la agenții sanitari și de la moașe, și de felul cum e privit acest slujbaș al țăranilor de către medicii de la orașe și chiar de direcția sanitară.—putem să ne dăm samă de condițiile triste de existență și de activitate ale aceluia în sama căruia e dată sănătatea neamului acestuia !...

Cît despre țărani, ei vin la doctor, il ascultă, îi urmează sfaturile, dacă el știe să le inspire încredere. Dar, pentru ca să ajungi la aceasta, trebue un contact îndelungat cu țăranul și multă muncă.

Ca încheere autorul spune : „chestiunea ajutorului medical la țară are ca bază pe medicul rural bine plătit. pus în condițiuni bune de muncă, încunjurat de un personal inferior bine pregătit și avînd instalațiuni bune și material suficient. Toate reformele care nu vor pleca de la acest punct de vedere, nu vor fi nici de un folos real".

Expunerea clară a d-lui dr. Cazacu e un tablou dureros al sbuciumărilor neputincioase, în care se frămîntă un medic rural doritor de a face ceva pentru binele locuitorilor satelor noastre. Ea ar trebui să pue pe gînduri pe toți acei cari sînt în măsură și au datoria de a aduce o cît mai grabnică îndreptare răului.

M. C.

*

D. A. Sturdza,—*„Puterea executivă în constituțiunea Romîniei"*. București 1906.

Em. Culogla,—*„Puterea regală"*- (*Răspuns d-lui D. A. Sturdza*). București. 1906.

Dl. *D. A. Sturdza*, șeful partidului liberal, a provocat o adevărată emoțiune în lumea noastră politică, prin broșura sa asupra „Puterii executive".

Bătrînul om de stat, ale cărui merite nu au nevoe de confirmarea nimărui, a ținut să ne spună în prefața broșurei : „în vara viitoare împlinesc 50 ani în serviciul Statului și 40 ani în serviciul Regelui Carol I, Intemeietorul Statului Romîn Independent. Simțesc adînc, cum această lungă viață și acest îndelungat serviciu public mărește răspunderea ultimelor mele zile".

Prin aceste cuvinte par' că anume se subliniază, că în broșura de față ne vorbește un barbat de stat, nu un om de știință. Și desigur numai motive serioase de ordine politică au putut să'l îndemne pe dl. D. A. Sturdza să dee publicității memoriul său.

Aceste motive politice, nu intră în competența noastră să le judecăm aici. Dar nu ne-am face datoria de cronicari conștiincioși, dacă n'am face observațiile noastre obiective, din punctul de vedere pur științific, asupra teoriilor de drept constituțional emise cu această ocaziune, întru cît credem că aceste teorii nu se pot susținea științificește.

Dacă, deci, motivele politice sunt vrednice de susținut (am spus, că nu le putem cerceta aici),—ele au nevoe pentru aceasta de alte mijloace.

Idea fundamentală a memoriului d-lui D. A. Sturdza e rezumată în următoarele rînduri :

„Constituțiunea din 1866 hotărăște, că trei sunt puterile statului—Puterea legislativă (Art. 32)—Puterea executivă (Art. 35)—Puterea judecătorească (Art. 36).... În afară de aceste trei puteri nu există altele, nici direct, nici indirect, ca emanațiuni ale voinței naționale.—De aceea *încercările de a constitui responsabilitatea ministerială și partidele politice ca a patra și a cincia putere* a Statului viciază sincera și leala aplicare a Legii fundamentale a Statului romîn, căci nu prin interpretațiune se pot înființa *nouă puteri* ale Statului" (p. 8).

Aceia-și idee se precizează în altă parte: „Mai e de observat, că afară de Rege, nici un alt cetățean ca persoană, și nici o grupare de cetățeni *ca partid politic nu reprezintă o putere constituțională* a Statului, și că în Regatul Romîniei ori-ce altă putere, în afară de cele trei Puteri ale Statului, nu se poate înălța ca putere a Statului de cît călcînd constituțiunea prin forța brutală a bunului plac, desființată în 1866" (p. 13).

De aci se deduce pozițiunea excepțională a Regelui în stat, „consfințită și prin *prerogativele Regelui*, numite de articolul 96 Const. în mod excepțional *puteri*" (p. 9) ;—în virtutea acestor prerogative regale, *puterea de deciziune* o are exclusiv *„voința chibzuită a Regelui"*, care este numai *„temperată*, prin voința națiunii, constatată prin delegațiunea sa" (p. 12).

La acest rezultat se ajunge printr'un mijloc foarte simplu :—citarea pe rînd, și interpretarea *literală* a diferitelor texte din Constituție („Regele numește și revoacă pe miniștri", etc),—o procedare cît se poate de puțin științifică, pentru că un text de constituție, —ca și ori-ce text de lege, — nu se poate înțelege numai după sunetul cuvintelor, cari'l compun, fără să se țină seamă de *geneza* lui, de istoria lui, precum și de raportul lui cu tot complexul de dispozițiuni, cu care e în legătură.

Unde se poate ajunge cu metoda d-lui D. A. Sturdza se poate vedea din faptul, că în rîndurile citate mai sus cuvintele „puterea statului" sau „puterea în stat" sunt întrebuințate în două, și chiar în trei *înțelesuri deosebite*, adesea în aceia-și frază, și anume :

1) În înțelesul de „delegațiune legală unui *atribut de suveranitate*" (puterea legislativă, executivă, judecătorească).

2) În înțelesul de „factor al vieții constituționale" (responsabilitatea ministerială, partidele politice) ; și în sfîrșit :

3) În înțelesul de „atribuțiuni" („puterile Regelui",—în sensul acesta și atribuțiunile ori-cărui funcționar, tot sunt „puteri").

E lesne de înțeles la ce confuziune de idei poate dă naștere acest simplu fapt.

E ușor, de pildă, de dovedit, cu textul constituțiunii în mînă, că delegațiune legală a unui atribut de suveranitate nu au de cît organele prevăzute în art. 32, 35 și 36 din Constituțiune (Regele, reprezentațiunea națională, curțile și tribunalele), — dar aceasta *nu prejudecă întru nemic* rolul constituțional al miniștrilor și al partidelor politice, ca factori ai mecanismului politic.

Și în adevăr în această privință găsim cea mai mare variațiune în diferite regimuri constituționale.

Dar fiind-că, pe de o parte, nu pot da prea mare întindere acestei recenziuni, iar pe de altă parte, neputînd opune unui barbat de stat, de seama d-lui D. A. Sturdza, numai autoritatea mea personală, să-mi fie permis de a-i opune autoritatea celebrilor profesori de Drept Constituțional din Apus.

„Monarhia constituțională, — spune de pildă, profesorul de drept constituțional de la facultatea din Paris,— se înfățișează sub două tipuri bine caracterizate :

„Intr'un caz națiunea recunoscută suverană, și lucrînd în această calitate, asociază un monarh la suveranitatea sa ; ea îi deleagă, ereditar, exercițiul parțial al suveranității. Exemplul cel mai pur, poate, al acestei combinațiuni îl găsim în constituțiunea belgiană din 1831.

„In al doilea caz, constatăm o combinațiune contrară : un monarh, până atunci un suveran absolut, asociază — mai mult sau puțin spontaneu— națiunea la suveranitatea sa, dele-

„gînd anumite puteri adunărilor re„prezentative; ast-fel e constituţiunea „prusiană din 1850; deşi revăzută de „camerile ce le-a instituit, ea nu este „(juridiceşte) decît un dar (octroi) al „puterii regale.

„Vedem aci, sub acelaşi aer de fa„milie (monarhie constituţională), *două „tipuri de stat profund distincte*" (*A. Esmein*, — „Dr. Constitutionnel", ed. 1896, p. 4—5).

Aşa dar ştiinţa cunoaşte *două* tipuri de monarhii constituţionale: una bazată pe „principiul de suveranitate naţională", în care monarhul, juridiceşte, e considerat numai ca un delegat, fără puteri *proprii*;—şi alta bazată pe „principiul de prerogativă al coroanei" (sau „de drept divin"), în care puterile monarhului îi aparţin, ca *un drept propiu*.

Sub care din aceste două tipuri trebue să clasificăm monarhia constituţională în Romînia?

Respunsul e clar, nu numai din faptul, că pentru constituţiunea noastră ne-au servit ca model cea Belgiană,—„cel mai curat tip de monarhie constituţională, bazată pe principiul de suveranitate naţională", cum spune Esmein,—dar constituţiunea romînă, după ce afirmă „principiul de suveranitate naţională (art. 31).—*accentuează* caracterul de delegat al Regelui, introducînd în articolul 35 una din rarele modificări ale textului Belgian:— pe cînd în articolul corespunzător al constituţiei Belgiane (art. 29) cetim: „au roi *appartient* le pouvoir exécutif"—în al nostru e—„puterea executivă este *incredinţată* regelui"; apoi art. 96 spune ritos, că puterile Regelui îi sunt „*date de constituţie*" (în art. 78 Const. Belg.—„atribuite").

Mai departe. Ori-ce monarhie constituţională presupune sistemul de guvernămînt *reprezentativ*. Insa acesta iarăşi, poate îmbrăca două forme cu totul deosebite, după cum admite sau nu aşa numitul „*regim parlamentar*".

Caracteristica regimului parlamentar e responsabilitatea *politică* (a nu se confunda cu cea penală) a miniştrilor *faţă de reprezentaţiunea naţională*. După cum spune Esmein, regimul parlamentar nu e alt-ceva decît „o desvoltare logică a principiului de responsabilitate ministerială". Regimul parlamentar îl găsim în Anglia, *Belgia*, etc,—iar cel neparlamentar, în Imperiul German, precum şi în cea mai mare parte a statelor particulare ce'l compun, şi iară-şi, în primul rînd, în *Prusia* (*Esmein*, ibid., p. 95 urm).

Care din aceste două sisteme reprezentative e adoptat de constituţiunea noastră?

Iară-şi nu poate fi îndoială, nu numai din faptul că ne-am însuşit constituţiunea Belgiană (care la rîndul său, cum spune profesorul de Drept Constituţional din Oxford, nu este decît „formularea in scris a principiilor constituţionale *Engleze*", vezi *A. V. Dicey*,—„Law of the Constitution", p. 85),—dar şi textele precize din constituţiune stabilesc neîndoelnic principiul responsabilităţii ministeriale, *faţă de parlament* (art. 47, 49, 92, 93 § 5, 99 § 3, 100, etc).

E vădit, că chestiunea asupra rolului miniştrilor şi al partidelor politice, în mecanismul constituţional, nu poate fi *rezolvită la fel*, în ţările, cari au adoptat forma de monarhie constituţională bazată pe principiul de suveranitate naţională, şi regimul parlamentar, cu responsabilitatea politică a miniştrilor faţă de reprezentaţiunea naţională,—cum sunt Belgia şi Romînia,—şi în acele, a căror constituţie admite principiul de „prerogativă a Coroanei", ca *dreptul propriu* ne delegat, al monarhului, şi în acelaş timp nu cunoaşte regimul parlamentar şi responsabilitatea ministerială,—cum e Prusia.

Un studiu asupra „puterii executive" într'o monarhie constituţională care ignorează deosebirile între aceste două sisteme,—ambele compatibile cu forma de monarhie constituţională, dar diametral opuse, ca principii de drept pe care se reazemă,—vădit nu poate ajunge la concluziuni satisfăcătoare, din punctul de vedere ştiinţific.

In lumina acestor date putem vedea mai bine, care este rolul miniştrilor şi al partidelor politice într'un regim parlamentar, pe care constituţiunea noastră l'a luat din cea Belgiană, precum aceasta l-a luat din constituţia Engleză, — regim, — care, cum am văzut, pretutindeni şi necesar, decurge din principiul de responsabilitate ministerială, ritos formulat de constituţiunea noastră.

In Anglia, ca şi în Belgia, „Regele numeşte şi revoacă pe miniştrii săi" cum glăsueşte constituţia noastră (art. 93)

Totuşi autorităţi ca *Dicey, Bagehot, Freeman* etc. formulează următoarele două principii de Drept Constituţional în această privinţă:

„Partidul, care dispune de majori„tate în camera comunelor *are drep„tul*, ca şefii săi să fie numiţi în mi„nister (have a right to have theier „leaders placed in office)".

„Cel mai influent dintre aceşti şefi „de partid *trebue* (ought) să fie Prim„ministru, sau în capul Cabinetu„lui de miniştri" (*Dicey*,—„Law of the Constitution", ed. 1897, p. 351; *Bagehot*,—„The British Constitution", ed. 1885, p. 11; *Freeman*,—„Growth of the English Constitution. I ed, p. 109 urm.),—bine înţeles, dacă nu se recurge la disolvarea Camerii.

Neavînd la îndămînă, din nenorocire, traducerea franceză a tratatului lui Dicey, pentru a face mai accesibilă informaţiunea cetitorilor romîni, voiu cita pe un alt profesor d'în Oxford, iară-şi de o autoritate nediscutabilă şi care *e şi mai explicit*,—*Sir W. R. Anson*,—„Loi et pratique constitutionnelles de l'Angleterre", V. II: La Couronne (Paris, 1905):

„Miniştrii sunt *servitorii regelui*, „dar ei se impun alegerii sale... prin „rezultatul alegerilor legislative sau „voturile camerii" (p. 48).

„Cabinetul (de miniştri) e un organ „bine definit... El e un grup de per„soane, colectiv respunzătoare de po„litica şi guvernarea Statului; acest „grup *nu e puterea executivă*, dar el „este *controlorul şi ghidul puterii exe„cutive*"... (p. 128).

„Primul ministru e un organ indis„pensabil al Constituţiunii noastre; a„cest cuvînt desemnează pe acel *şef „de partid*, pe care Regele l'a invitat „de a forma ministerul, *fiind convins, „că partizanii săi sunt destul de nu„meroşi şi devotaţi pentru a sprijini „măsurile ce el le va recomanda Co„roanei şi Parlamentului*"... (p. 149).

Aşa dar, în regimul parlamentar partidele politice sunt acea forţă vie, care pune în mişcare întreg mecanismul politic; învingînd în alegeri, formînd majoritatea parlamentară, ele *impun* pe fruntaşii lor în minister, şi pe şeful lor, ca prim-ministru, deşi „Regele numeşte şi revoacă pe miniştrii săi," cari sunt „servitorii sei,"—însă aceşti „servitori," avînd *respunderea* guvernării, apar ca „ghidul puterii executive", fără ca să fie, în termeni legali,— „puterea executivă".

Teoriile d-lui D. A. Sturdza, deci, se pot potrivi pentru o constituţie ca cea prusiană, însă la noi ele nu se pot justifica, nici ca doctrină, nici în fapt: d. D. A. Sturdza însu-şi,—care a fost de mai multe ori prim-ministru,—desigur, nu ar fi putut nici o dată să fie însărcinat de Rege să formeze cabinetul, dacă—cum se exprimă profesorul din Oxford—„Regele nu ar fi fost „convins, că are partizani numeroşi şi

„devotați, care să sprijine măsurile ce „le recomandă Coroanei și Parlamentului"....

Concluzia: metoda intrebuințată de d. D. Sturdza nefiind științifica, concepția d-sale asupra însă-și naturii regimului nostru constituțional e greșită, și rezultatele, la cari ajunge, sunt contrare spiritului dreptului nostru public.

Spațiul nu-mi mai permite să analizez partea doua a memoriului d-lui D. A. Sturdza,—de o mai puțină insemnătate,—relativă la dreptul Regelui de a delega puterile sale unui loc-țiitor. Dar pe baza celor spuse cetitorii ușor vor putea trage concluziunile cuvenite și in această privință.

Cu atît mai mult, că le poate ușura sarcina broșura interesantă a d-lui *Em. Culogla*, al cării titlu se află in capul acestei recenzii și care, cum se vede din acest titlu, a fost anume publicată ca „răspuns d-lui D. A. Sturdza."

Autorul „răspunsului" nu a avut pretenția de a face un studiu științific și sistematic,—ci numai să ne dee o expunere limpede și categorică a părerilor, in această privință, ale partidului din care face parte.

Și a reușit.

Ca observație din parte-ne, avem numai de spus, că d. Em. Culoglu nu relevează destul de lămurit caracterul Regelui, după constituțiunea noastră de *delegat*, fară puteri *proprii*,—ceea ce, *juridicește*, rezolvă toată problema relativă la „loc-țiitor" (intru cit și in dreptul comun un mandatar nu-și poate delega puterile unei terții persoane, fără consimțimîntul expres al mandantelui).

In al doilea rînd d-sa comite greșala, ca și d. D. A. Sturdza, de a crede, că plecind in străinătate Regele își deleagă puterile Consiliului de Miniștri,—ceea ce nu e exact: prin decretele citate de D-sa și d. D. A. Sturdza, *se regulează numai expediarea afacerilor curente*,—Regele și in străinătate continuă să fie Rege, in sensul constituțiunii. Consiliul de Miniștri nu poate *exercita puterile regale* decît in cazurile anume prevăzute in constituție, pe cari le relevează insuși d. Em. Culoglu.

C. S.

*

Fréd. Queyrat. *Les jeux des enfants.* Etude sur l'imagination créatrice chez l'enfant. Un vol. in 12, 161 p. Paris. F. Alcan.

In ultimul timp, mai ales din insemnatele lucrări a lui K. Gross „Die Spiele der Menschen" și din „Spiele der Thieren" psihologii s-au convins de importanța jocurilor, de valoarea lor educativă, de rolul lor in dezvoltarea fizică și mentală a copiilor. In acest mic volum, autorul, cunoscut prin monografii serioase asupra imaginației, abstracției și logicei la copil, face psihologia jocurilor copilăriei. La inceput vorbește pe scurt despre imaginația creatoare la copil, distingind in evoluția ei, impreună cu Ribot, patru stadii: 1) acel al percepției iluzorii a lucrurilor; 2) al insuflețirei și personificarei lor: 3) al jocului și 4) al invenției (*romanesque*) in care copilul proectează in lumea reală imaginele deșteptate in spiritul său de diferitele povestiri auzite, sau chiar inventează el insuși povestiri originale. Autorul consideră ca insuficiente teoriile lui Lazarus și Spencer asupra naturei jocului, admițind teoria lui Groos după care jocul e pentru copii și pentru animalele tinere un preludiu, o inițiare și o preparare pentru activitatea lor ulterioară.

Omul și animalele superioare sînt inzestrate cu numeroase instincte, care la naștere nu-s incă dezvoltate, ele trebue să-și facă educația aptitudinelor, și la aceasta contribue jocul, care e exercițiul dispozițiilor naturale ale activităței lor. Activitatea desfășurată in jocuri e insoțită de stări psihice emoționale și intelectuale. Starea emoțională e plăcerea jocului care are mai multe cauze: satisfacerea instinctelor, plăcerea de a fi cauză sau plăcerea puterei, bucuria succesului saŭ a victoriei, sentimentul libertăței. Starea intelectuală care insoțește activitatea jocului fiind și ca un izvor de plăcere, e iluzia, un element esențial al imaginației copiilor, al căruĭ mecanizm a fost bine analizat de Ribot. La copii iluzia se produce foarte ușor și e foarte vie căci din cauza dezvoltărei lor mentale inferioare, reprezentările antagoniste sau represive care contrazic imaginele (in realitatea cărora credem in primul moment) la ei deabia există saŭ lucrează insuficient, pe cind stările afective dorința, frica daŭ din potrivă imaginilor lor o intensitate mare. Rectificarea pe care copii o fac iluziei e datorită după autor totalităței de impregiurări in care ea se produce și care-i slăbesc intensitatea și mai ales conștiinței pe care o are copilul de activitatea lui proprie. In jocuri copilul se simte cauză, el vrea să realizeze o idee seducatoare, creiază acțiunea, conduce peripețiile și are sentimentul că această lume de aparențe nu depinde decît de dinsul. Autorul clasifică jocurile copiilor din punctul de vedere a *originei* (jocuri de ereditate, de a prinsul, de a ascunsul, jocuri de imitație și de imaginație) și din punctul de vedere al funcției lor educative, (jocuri de mișcare, jocuri ce servesc la educația simțurilor, la educația inteligenței, jocuri emoționale, jocuri pentru cultura voinței, jocuri artistice și jocuri dramatice).

In ultimele capitole autorul vorbește pe larg despre jocul păpușilor și despre jucăriile copiilor pe care le imparte in jucării de hazard, moralizatoare, istorice, științifice și instructive. E pentru proscrierea jucăriilor diforme și luxoase. Cele mai bune jucării sint cele simple și acele care pun mai mult in exercițiŭ spontaneitatea și activitatea copiilor. Fără a conținea multe idei originale, căci autorul utilizează mai ales operile lui Groos și Ribot, această carte cuprinde observații interesante și e o contribuție folositoare pentru pedagogie și psihologia infantilă. Forma literară aleasă, numeroase citații din amintirile din copilărie ale lui Tolstoi, Dickens, V. Hugo, Georges Sand, Anatole France, Loti, fac citirea ei cu deosebire atractivă pentru orcine se interesează de educația copiilor.

O. B.

*

Élie Metchnikoff, professeur à l'Institut Pasteur, Paris.

Études sur la Nature humaine.—*Essai de philosophie optimiste*, 1 vol. de 405 pag.—Librăria Masson din Paris; prețul 6 lei.

De și apărută de trei ani, scrierea aceasta admirabilă a profesorului Metchnikoff nu e cunoscută la noi de cît de cîți-va oameni de știință.—Cred că fac un serviciu real cititorilor acestei Reviste, schițind ideile principale cuprinse in ea. A doua ediție, scoasă la 27 Octombre 1903, e puțin diferită de cea d'intiiu de la 8 Februar 1903.

Lucrarea e scrisă cu convingerea și claritatea unui mare apostol al științei. După citirea ei, te simți senin și tare in fața problemelor celor mai sguduitoare ca acelea discutate de savantul profesor: ce este viața noastră și către ce țintă trebue ea indreptată? Și mai departe: pentru ce, in loc de fericirea atît de mult dorită, viața noastră ajunge la moartea a cărei apropiere ni pare așa de teribilă?

Cît timp omul nu și-a putut da, asupra acestor probleme nici cea mai mică explicare rațională bazată pe date științifice, rezultate din studiul naturei omenești, a căzut sau in pesimism, cum a fost aproape intreaga filosofie a secolului al 19-lea cu negarea fericirei și chiar cu suprimarea existen-

ței (suicid), sau în misticism.—Dar, printre savanți și filosofi au fost și alții, în diferite timpuri, cari au gîndit că *natura omenească* ne-ar da toate elementele trebuitoare unei morale raționale. Pe natura omenească se bazează și savantul profesor Metchnikoff pentru a pune bazele sistemului său, care, după cum el însuși mărturisește, e sinteza întregei sale vieți consacrate științei.

Scrierea e împărțită în trei mari capitole.

In primul capitol, autorul descrie *desarmoniile* sau *nepotrivirile naturei omenești*; în al doilea, *încercările pentru a micșora răul rezultat din desarmoniile naturei omenești*; iar în al treilea și unul din cele mai importante, *ce poate face știința pentru a îndulci desarmoniile omenești*.

Prima parte.—Desarmoniile. In ciclul evolutiv al ființelor viețuitoare s'a făcut o trecere bruscă între om și specia de maimuță antropoidă din care el s'a coborît. Omul, după Metchnikoff, ar putea fi considerat ca un copil minunat al unui antropoid. Născut cu un creer și o inteligență mult mai dezvoltate de cît acelea ale părinților săi antropoizi și trăind în condiții cu totul diferite de cît acele ale strămoșilor săi, a deschis o cale nouă în evoluția ființelor viețuitoare. Această schimbare bruscă de natură a adus cu ea o serie de desarmonii sau nepotriviri organice de care omul se resimte cu atît mai mult cu cît e mai inteligent și mai senzibil; iar ca rezultat final o serie de nenorociri pe care umanitatea a încercat să le șteargă prin toate mijloacele de care dispune.

Cea mai mare parte din aceste desarmonii au, după Metchnikoff, ca origină organe atavice, adică organe moștenite de la strămoșii lui, animalele mai inferioare, și cari la el nu numai că nu sînt folositoare dar chiar dăunătoare vieții lui. Așa, Metchnikoff citează părul de pe corpul nostru, moștenit desigur de la mamiferele inferioare unde el servește ca organ de protecție în contra frigului, dar care la om nu numai că nu mai servește la așa ceva dar e urît și chiar dăunător, pentru că în teaca foliculului lui să pot localiza adesea focare de infecție microbiene cari produc buboaele etc. Tot astfel apendicele cecal de la om, moștenit iarăși de la animalele mai inferioare unde el servește cîte o dată la digestie, pe cînd la om nu numai că nu mai îndeplinește această funcție dar chiar e dăunător căci produce acea boală, periculoasă cîte o dată, apendicita.—Tot astfel e și dezvoltarea mare a intestinului gros la om, care, după Metchnikoff, e focarul de infecție a atîtor boale ca dizenteria, constipația, diferitele tumori dăunătoare organizmului, de oare-ce materiile fecale, stînd mult timp în această parte a intestinului, dau naștere, din cauza descompunerei lor, la substanțe otrăvitoare care, absorbite în sînge, produc turburări cîte o dată foarte grave.

Alte desarmonii mai grave încă sînt tulburările prezintate de funcțiunea organelor genitale; în prima linie apariția instinctului sexual înainte ca organele sexuale să poată funcționa normal, desarmonie care produce tulburări grave la copii, și în a doua linie persistența acestui instinct după ce organele genitale nu mai pot funcționa desarmonia care are ca rezultat la bătrîni tot felul de pervertiri de simțuri care produc iarăși tulburări grave fizice și morale.

Savantul profesor descrie apoi alte serii de desarmonii: ca tulburările instinctului familial, manifestate prin împiedecarea voită a nașterii copiilor, prin abandonarea copiilor imediat după naștere; apoi tulburările instinctului social, care în loc să fie manifestat prin o solidaritate universală să mărginește numai la o solidaritate regională, profesională, etnologică etc.

Dar una din desarmoniile cele mai mari ale naturei omenești e, după Metchnikoff, acea a bătrîneței patologice și a imposibilității de a atinge instinctul morții naturale. A atinge instinctul morții naturale e a privi necesitatea fatală a morții fără frică, cu plăcere chiar, după cum așteptăm somnul, în urma unei zile de muncă grea.

Desarmonia bătrîneții patologice și a imposibilității de a atinge instinctul morții naturale au ca rezultat, după Metchnikoff, toate acele concepții arbitrare asupra nemuririi sufletului, asupra reînvierei corpului după moarte și a altor dogme filosofico-religioase care voiau să se impună ca adevăruri relevate, dar a căror realitate n'a putut nici o dată fi probată.

Din cauza tuturor acestor desarmonii organice, din cauza vieții noastre complicate, grație civilizației de azi, în mare parte rău îndrumată, noi, afară de cazuri de accidente, murim înainte de vreme, murim așa zis de bătrîneță patologică în loc să murim de moarte naturală. De aci frica teribilă de moarte, care e aproape universală la toți oamenii și care duce la descurajare, la misticism, la pesimism, la suicid.

Dacă noi prin o morală rațională, bazată pe natura omenească și prin o igienă rațională, care ar ținea compt de armonia naturei omenești, am ajunge sa îndulcim toate aceste desarmonii, atunci desigur viața noastră ar atinge limita vrîstei oamenilor din biblie: ne-am stinge încet-încet, pe nesimțite, am muri de moarte naturală și în loc să simțim groaza morții, am fi senini în fața ei ca patriarhii din biblie: „Și timpul cît a trăit Abraam a fost de 175 de ani. Abraam, perzînd forțele sale, a murit într'o bătrîneță fericită, fiind foarte bătrîn și *sătul de zilele sale*“ (Geneza cap. XXV 7, 8).

Partea a II-a.—Incercările pentru a micșora răul rezultat din desarmoniile naturei omenești.—In această parte a cărții sale, autorul arată încercările religiunelor și ale filosofiei oficiale mai cu samă, pentru a combate desarmoniile naturei omenești. Arată cum frica de moarte a silit pe omul din toate timpurile să găsească un mijloc pentru liniștea lui sufletească, făurindu-și diferite sisteme religioase și filosofice care toate, după Tylor, avînd la bază Animizmul primitiv, sădeau în sufletul oamenilor credința într'o viață viitoare cu tot cortejul de superstiții grosolane practicate încă și azi la popoarele sălbatece și chiar la unele popoare civilizate. In Congo există obiceiul de a face o bortă în mormînt în dreptul gurii mortului și de a introduce pe acolo, o dată pe lună, provizii de alimente solide și de băuturi, încredințați desigur că mortul le va mînca.—La noi e obiceiul de a face coliva, colaci și pomană de sufletul morților etc.

Practica vieții făcînd pe om mai neîncrezător în preceptele religioase, cari, după cum s'a arătat, căutau să liniștească frica de moarte a omului făgăduindu-i nemurirea sufletului, a dat naștere diferitelor sisteme filosofice ca spiritualismul, care nu e de cît un sistem religios laicizat, ca panteismul o altă variantă a spiritualismului și în urmă pesimismului omoritor. Dar toate aceste sisteme filosofice n'au adus un leac mai bun pentru a micșora răul rezultat din desarmoniile naturii omenești. Aceste desarmonii tot existau încă, iar consecințele lor ca boalele bătrînești și frica de moarte deveneau din ce în ce și mai îngrijitoare.

In secolul nostru mai cu samă, știința, luînd o dezvoltare enormă, omul a devenit și mai neîncrezător

în toate învățămintele religioase și filosofice care voesc să ne mîngîie cu iluzia credinții în nemurirea sufletului. Din cauza acestei iluzii, înrădăcinată în sufletul omului de secole și din cauza lipsei de convingere științifică, s'a întîmplat că unii filosofi și chiar oameni de știință să se întrebe, nu fără oare-care temere: știința smulgîndu-ne mîngîierea pe care ni-a dat-o credința religioasă, va fi ea în stare oare să ne dea în loc o mulțumire mai întăritoare în viață?

In partea a III-a a cărții sale, profesorul Metchnikoff, după ce citează aceste temeri exprimate de scriitori mari ca J. J. Rousseau, Tolstoi, Brunetière, arată ce poate știința *de o cam dată* în contra boalelor. Apendicita, turbarea, difteria și multe alte boale, pe care rugăciunele religioase nu le-au putut vindeca nici o dată, sînt azi vindecate de știință. Arată apoi cum prin o igienă rațională, în special prin o alimentație mai mult vegetală susținută și de regimul laptelui fermentat (kefir, lapte acru) se poate combate cu siguranță înmulțirea microbilor otrăvitori din intestinul gros. Citează observații proprii.— Profesorul Metchnikoff ajunge la convingerea că intestinul gros de la om nu numai că nu e folositor, dar chiar dăunător. Că e inutil, citează cazul unei femei care a trăit 27 de ani fără ca intestinul ei gros să funcționeze, de oare ce o fistulă practicată deasupra lui, permitea resturilor digestiei se fie date afară direct prin acea fistulă, fără a mai trece și staționa în intestinul gros.

Profesorul Metchnikoff, bazat în mare parte pe cercetările sale proprii, arată rezultatele admirabile ale seroterapiei (injecții cu diferite seruri) în combaterea boalelor. De și de curînd aplicată, seroterapia constitue desigur unul din capitolele cele mai importante ale medicinei experimentale.

Dacă știința a realizat progrese mari în combaterea boalelor, nu e tot așa și în combaterea bătrîneții și a morții. Omul, ca și cele-l-alte animale, ca și plantele, după un timp oare-care îmbătrînește, adică forțele slăbesc corpul scade, părul înălbește, dinții cad etc.; organizmul devine atunci puțin rezistent și moare sub influența tuturor felurilor de cauze morbide.

Ce poate dar știința în contra senilității sau a bătrîneții? Capitolul acesta e unul din cele mai importante prin originalitatea ideilor cuprinse în el, idei bazate pe teoria fagocitozei stabilită mai înainte tot de el. Pentru înțelegerea acestor idei, cred folositor să dau mai întîiu mici lămuriri: In sîngele omului ca și în al celor-l-alte animale există pe lîngă globule roșe și globule albe, numite și leucocite; acestea din urmă pot eși din vasele de sînge și voiaja în toate țesuturile corpului; unele din ele au și proprietatea de a ataca, de a mînca țesuturile corpului precum și microbii care se găsesc în ele și în sînge, din care cauza se mai numesc și *fagocite*, iar fenomenul acesta de distrugere se numește *fagocitoză*.

După Metchnikoff sînt două feluri de fagocite: unele mari numite *macrofage* și altele mai mici numite *microfage*. Macrofagele sînt periculoase organizmului, căci ele atacă țesuturile cele bune, cele nobile, ca țăsutul nervos, muscular etc. și produc sclerozarea lor, adică întărirea, sfărîmarea și în fine distrugerea lor completă. Din cauza acestor sclerozări, corpul se slăbește și bătrîneța vine imediat. Din toate sclerozele, acea a vaselor de sînge (arterio-scleroza) e cea mai gravă. Ea se datorește în mare parte substanțelor otrăvitoare din alcoolul băut de om sau acele secretate de microbii sifilisului și de microbii din intestinul gros.

Prin procedeuri speciale de sero-

terapie, prof. Metchnikoff e deja pe cale de a găsi mijlocul să întărească elementele nobile și să înlăture puterea distrugătoare a macrofagelor.— E adevărat că aceste studii sînt încă la începutul lor, dar cînd, mai curînd sau mai tîrziu, se va perfecționa complect tratamentul seroterapic și cînd el va fi susținut și de o igienă rațională, atunci desigur se va înlătura neajunsurile unei bătrîneți patologice și omul va căpăta instinctul morții naturale. Atunci, după cum s'a zis, cînd se va apropia termenul vieții, omul o să dorească să moară, după cum dorește să doarmă, cînd îi e somn.

Stiința ne pregătește în viitor mari ajutoare, mari mîngîieri. Metchnikoff e un adevărat apostol al ei; el ne dă probe de convingere adîncă în puterea științei, cînd termină astfel admirabila lui lucrare: „Dacă e posibil un ideal care să poată uni pe oameni într'o religie a viitorului, acel ideal nu poate fi bazat de cît pe principiile științifice. Si dacă e adevărat, după cum să zice adesea, că e imposibil de a trăi fără credință, apoi aceasta n'ar putea fi de cît credința în puterea științei."

P. B.

Nu voiu să apăr pe fostul colaborator al d-lui Sanielevici: *greşelile se plătesc*...

Ca literatură ne dă o bucată de d. *V. Crăsescu*,—„Spre ideal". Ar fi fost minunată nuvela d-lui Crăsescu, dacă n'ar fi fost prea... inspirată de „Ciudinov" din „Mărunţişurile vieţii" de *N. Şcedrin* (dl Crăsescu a făcut ceea ce, de alt-fel, nu poate să facă nici Parlamentul Englez: din băiat fată). Spre mai ample informaţiuni recomandăm direcţiunii „Curentului nou" să citească în *Albina*, No. 26 din 28 Martie şi No. 27 din 4 Aprilie 1899, o traducere după originalul rusesc de d-na *Elena Sp. Popescu*.

Viaţa literară (Mart). *D. Vlăhuţă* schiţează o ideală „Casă a artiştilor", în care s'ar întîlni artiştii de toate felurile, ar învăţa să se cunoască unii pe alţii, să se respecteze şi care ar însemna, poate, „Renaşterea" noastră. Cu această ocazie, d-sa ne spune că acum două-zeci de ani a visat împreună cu Eminescu o asemenea casă pentru artişti... Marele poet, aflăm încă odată, a suferit şi de frig şi de foame... Acum două-zeci de ani toată lumea se îmbogăţia, iar cel mai mare Romîn ducea o viaţă aproape de cerşitori...

D. *Chendi*, în *Papagalii antipatici*, ridiculizează un anumit fel de discipoli, la noi se zic „ciraci", pe care îi numeşte „întreţinuţi intelectuali". Ar fi putut d. Chendi să intre mai în fondul chestiei şi să arate cît rău aduc aceşti papagali şi stăpînilor lor şi ideilor pe care le papagalizează şi să insiste asupra dublului curent de pervertire: de la papagali la stăpîn şi de la stăpîn la papagali. D. Gorun, în *Ziarele şi literatura* se ridică în contra recenzenţilor literari de la ziare, pe care publicul, crezîndu-i că vorbesc în numele ziarului, îi iau în serios—şi se dezorientează... D. Chendi, în *Solidaritate*.... forţînd nota, spune că faima lui Heine se datoreşte în primul rînd gazetarilor evrei (nu talentului său?).

Intr'un frumos şi cuminte articol, *Pentru limba romînească*, d. Coşbuc învinueşte de „lèse-majestate a naţionalităţii" pe acei din clasa înaltă care, ne vorbind romîneşte, nu dau prilej limbii romîne să se rafineze,—căci orice limbă se rafinează în clasele de sus. Dar, socotim, n'ajunge să stigmatizăm răul; trebue să insistăm mai ales asupra leacului. Leacul, am spus'o: e ridicarea ţărănimii la o valoare socială egală cu valoarea ei numerică şi naţională. Atunci clasele de sus se vor romaniza—ori vor emigra...

Revista Generală a Invăţămîntului (Bucureşti, Mart).—*D. E. A. Pangrati* publică *„Memoriul Facultăţii de Stiinţe din Bucureşti"*, redactat de d-sa şi votat de parte dintre profesorii acelei facultăţi. Memoriul cuprinde trei părţi referitoare la trei mari chestiuni: 1) *Localul Facultăţei de Stiinţi*: 2) *Alocaţiunile pentru material şi lucrări*; 3) *Personalul şi salariile*. Sub toate aceste raporturi Facultatea de Ştiinţi din Bucureşti lasă mult, foarte mult de dorit. Memoriul cere de urgenţă sporirea mijloacelor materiale în numele bunului mers al învăţămîntului ştiinţific superior. De sigur că fără mijloace materiale învăţămîntul ştiinţific nu poate înainta, după cum el nu poate înainta *numai* cu mijloace materiale. Dl Haret refuză semnarea Memoriului deşi îl găseşte drept, crezîndu-l inoportun. D-sa nu crede că cererile Memoriului vor fi luate în samă: „In anul trecut Casa Şcoalelor avea preparată prima parte din fondurile cu care, în trei ani, avea să se desăvîrşească dotarea materială a laboratoarelor universitare şi aceste fonduri au fost cheltuite pentru alte scopuri, nedîndu-se nimic Universităţilor". In *„Din trecutul şcoalelor romîneşti"*, dl *Gh. Adamescu* analizează un plan de reformă a şcoalelor din 1859. Cu privire la organizarea şcoalelor săteşti acel proect observă că „clasa cultivatorilor de pămînt e cea mai importantă, ca una care formînd tulpina şi braţele societăţii întregi, dă naţiunii mijloacele existenţei sale *şi-i trimete necontenit nouă puteri regeneratoare*". Aşa dar aceste idei în 1859 nu erau subversive. Dar azi? Dar azi cine se ocupă cu asemenea chestii?

Cultura Romînă (Iaşi, Mart).—Numărul acesta e în plină campanie: toate articolele sînt consacrate polemicei cu dl Haret. In special broşura *„Pagini de Istorie"* a fostului ministru de instrucţie e criticată şi persiflată... „fără ură şi părtinire". Directorul revistei consideră această broşură ca o pledoarie de apărare a d-lui Haret împotriva învinuirei că „a nedreptăţit şi umilit, fără necesitate, pe profesori". Nu numai textul broşurii e atacat, dar şi intenţiile autorului *scoase de critici prin interpretare* sînt *diruigate* profesorilor secundari, care pare că sunt chemaţi să fie arbitri hotărîtori în acest „proces încă deschis între dl Haret şi profesorii şcoalelor secundare". Se afirmă categoric că fostul ministru poartă în sufletul său o ură de neînvins împotriva profesorilor secundari; iar cînd e vorba de a arăta cauzele acestei uri neînţelese se spune: „Ce motive puternice ar fi făcînd pe un fost ministru al instrucţiei să poarte în sufletul său o antipatie aşa de neînvincibilă în contra unei părţi aşa de mari şi însemnate a corpului didactic, nu ştim". Enigmatică psihologie mai are şi dl Haret!

Revista Ştiinţelor Medicale din Bucureşti an. II vol. I No. 4,

Dr. S. Irimescu. Seroterapia în dizenteria.

Domnul dr. S. Irimescu, care în numerele 1, 2 şi 3 din anul trecut 1905 ale acestei Reviste ne-a dat un studiu foarte interesant şi documentat asupra profilaxiei paludismului cu consideraţii speciale pentru ţara noastră, tratează în No. 1 din 1906 cu o deosebită competenţă diferitele cercetări ştiinţifice asupra dizenteriei şi aplicarea seroterapiei în combaterea ei.

Se deosebesc două forme de dizenterie:

1) *dizenteria amibiană* cunoscută încă sub numele de dizenterie tropicală, cu toate că e răspîndită şi în regiunile temperate. Ea e complicată cele mai dese ori cu abcese ale ficatului şi-i datorită amibei dizenterice: Entamoeba hystolytica.

2) *dizenteria bacilară* ce-i tocmai dizenteria tipică epidemică din ţările temperate.

Seroterapia nu se poate aplica de cît în caz de dizenterie bacilară. Chestia nu-i însă aşa de simplă de oarece s'a observat mai multe rase de bacilî dizenteriei ce produc toxine deosebite. Toxinele sînt răspîndite în organism pe cale sanguină şi provoacă prin generalizarea lor simptomele boalei. Majoritatea autorilor admit: a) o dizenterie bacilară tipică datorită bacilului Shiga-Kruse şi b) dizenterii mai atenuate (stări dizenteriforme) datorite bacililor Flexner şi bacililor pseudodizenteriei din epidemiile azilelor de alienaţi şi dizenteria infantilă.

Imediat ce bacilii dizenteriei au fost cunoscuţi, s'a cercat imunizarea prin seruri specifice. Autorul citează numeroase exemple în care se constată eficacitatea serului antidizenteric. In Romînia, seroterapia a fost aplicată cu deplin succes în combaterea dizenteriei de către d-rii Roşrulelz, Grossi, Popovici şi Bodiu în judeţele Iaşi şi Dorohoi, şi de autor în jud. Vîlcea. In genere, o singură injecţie de 20 cm.c. de ser antidizenteric e suficientă pentru

vindecarea bolnavilor, sau pentru prevenirea boalei la cei sănătoşi.

Autorul insistă asupra necesităţii de studii amănunţite pentru a se putea preciza dacă diferitele rase de bacili produc modalităţi deosebite de dizenterie şi dacă serul obţinut cu unul din aceşti bacili e suficient pentru terapeutica tuturor cazurilor.

Pe de altă parte, arată că, la noi, dizenteria e o boală rurală şi că tratamentul ei, ca şi a celorlalte epidemii, e cam greu de aplicat in mod sistematic din cauza stărei economice proaste a ţăranului şi din cauza condiţiilor defectuoase ale asistenţei bolnavilor la sate.

Mercure de France. (Februarie-Martie 1906). *D. Jules Sageret* scrie in două numere, un articol admirabil asupra d-lui Brunetière, analizindu-i intreaga activitate de scriitor. D. Sageret işi imparte studiul in trei părţi, după cele trei puncte de vedere din care consideră activitatea d-lui Brunetière.—1) *Modul contradictoriu al d-lui Brunetière*: contradicţii superficiale, căci sint rezultatul, intotdeauna, al preocupărei de interesele societăţii franceze; d. Brunetière va admite, de pildă, „tradiţia" şi „democratismul". Fiindcă vrea să deprecieze revoluţia franceză, laudă veacul al XVII-lea şi ponegreşte pe al XVIII-lea, dar, fiindcă sint şi'n veacul al XVII-lea scriitori ca cei din al XVIII-lea (precursorii acestora), îi tratează ca aparţinind prin spiritul lor veacului al XVIII-lea, in loc se-i considere ca precursori,—dacă i-ar considera ca precursori, *ar scobori* veacul al XVII-lea, l'ar face precursorul celui viitor... *Dar, cind* voeşte să răstoarne pe Taine, d. Brunetière vorbeşte de „revoluţia franceză" (in contra căreia e Taine), ca de ceva util, bun... de şi aiurea, cum am văzut, ponegreşte pe enciclopediştii *pentrucă* au pregătit revoluţia... Şi totuşi, deşi revoluţia a fost un bine, atacă pe *toţi* care au făcut'o... şi, concluzia: Revoluţia (pe care o socotea bună, ca să combată pe Taine) a făcut bine lumei şi rău Franţei.—Odată, cind avea nevoe să apere invăţarea limbii latine, apără invăţătura, intelectualismul; altădată, fiindcă „intelectualii" au fost dreyfussarzi, se ridică impotriva intelectualismului... Toate aceste contradicţii, pentrucă, pentru d. Brunetière, totul e folosul social, aşa cum îl inţelege d-sa,—teoria, adevărul, sint in slujba idealului social... 2) *Modul constant al d-lui Brunetière*... Are şi citeva lucruri in care e constant: *combativitatea*, fiind un om de acţiune, un luptător, cum s'a spus deja; *fidelitatea* faţă cu Bossuet, pentrucă d. Brunetière e pentru „tradiţie" şi „autoritate", de unde neincrederea in „raţiune", care este „invăţătoarea egoismului",—de aici „falimentul ştiinţei", pe care nu el l'a descoperit—el e numai un Vespucio—şi care nu se impacă cu alte teorii ale d-lui Brunetière: că nu ar exista ştiinţe: Atunci *cine* a dat faliment? De altmintrelea, de ce „faliment", cind ştiinţa, chiar dacă nu poate da tot, îţi spune: „mai aşteaptă!" ca orice debitor, care n'are incă toată suma... Şi apoi, ori-ce ideal e nerealizabil, deci toate-s in faliment, —şi cel moral... In rezumat: dacă o teorie nu e utilă idealurilor d-lui Brunetière, d-sa o respinge,... sau o acomodează şi, cu asta trecem la: 3) *Modul evolutiv al d-lui Brunetière*. D. Brunetière, s'a convertit la catolicism, pentru salvarea patriei sale. El nu crede ceea ce crede, ci ceea ce crede că trebue să creadă pentru salvarea patriei. A devenit „social-democrat": cererile proletarilor sint juste, dar...„dacă sint *utopice* nu le indepliniţi"... şi mai ales nu vă atingeţi de „familie", „patrie", „proprietate"—şi dacă nu te atingi de „proprietate", atunci, evident, că e platonică justificarea cererii proletarilor! A devenit „pozitivist", pentru a găsi o nouă justificare catolicismului şi pentrucă A. Comte, prin pozitivism, a ajuns la cunoscuta sa religie, care, d. Brunetière nu observă, a fost clădită prin ruinarea prealabilă a catolicismului. Cu „evoluţionismul" s'a acomodat, declarind că „ceea ce evoluiază nu se schimbă", că „originea animală a omului se'mpacă „cu credinţa in păcatul original"... I-ar fi mai greu să-şi împace dogmatismul moral catolic cu teoria evoluţionistă a variaţiilor indefinite ale moralei...

La Revue, (Aprilie 1906).

In continuarea interesantelor sale studii asupra *tipurilor literare ale crizei ruseşti*, G. Savitch arată cum se oglindeşte *femeia* in literatura rusă şi care e rolul ei in transformările sociale, care s'au intimplat in imperiul moscovit in secolul nostru. Cazul prinţesei Wolkonsky, care, pe la 1825, cu toate pedicele puse de familie, a urmat in Siberia pe soţul ei surghiunit pentru conspiraţia din 14 Decembrie a acelui an, ne arată cum femeia se asocia, încă de pe atunci, la lupta pentru libertate. Mai apoi, după desfiinţarea robiei, care preocupase toate spiritele in prima jumătate a veacului al 19-lea, femeia rusă intră mai direct in lupta pentru propria ei liberare de sub jugul familiei şi al prejudiţiilor; chestia femeiască rămine atunci preocuparea cea mai de căpetenie a oamenilor culţi. In ciocnirile dintre generaţia veche şi cea nouă, luptele dintre fii şi părinţi sint mai slabe, pentru că e vorba numai de deosebiri de idei; dar sint teribile luptele dintre fiice şi părinţi, dintre neveste şi bărbaţi, căci aice nu e vorba numai de deosebiri de idei, ci chiar de libertatea femeilor. Lupta femeilor contra prejudecăţilor se oglindeşte in literatură: in „Dimitri Rudin" al lui Turguenev, tinăra Natalia e gata să urmeze in sărăcia lui pe erou, fiind fermecată de discursurile şi de ideile lui; in „Un Bulgar" al aceluiaş romancier, Elena se dă lui Insarov, atrasă de ideile lui şi apoi se căsătoreşte cu el impotriva voinţei părinţilor ei. Dar, dacă la Turguenev femeia luptă sprijinită pe un bărbat şi minată de iubire, altă dată ea se ridică şi fără iubire, numai din dor de libertate: D-na Stchelinin din „Timpuri grele" (a lui Sleptzov) părăseşte pe soţul ei fără să intervie vre-o iubire, numai fiind că a intrevăzut putinţa unei alte vieţi, de cit a acelei de familie, in care femeia e roaba soţului. A fost chiar o epocă in care tinerii culţi căutau să lupte contra iubirei şi-şi făceau un merit din infrinarea pasiunilor pentru a lupta mai cu tărie contra prejudiţiilor timpului. Dar mişcarea nu se opreşte in cercurile culte. Dorul de libertate, de altfel de viaţă mişcă şi sufletele femeilor mai inculte din oraşele mici, depărtate: in „Furtuna" lui Ostrovsky, Caterina se dă lui Boris in lipsa soţului ei, ca o reacţiune in contra incătuşărei familiare şi, cind soţul revine, ea se ineacă— pentru că visul ei e sfirşit.

Ca şi in cercurile intelectuale şi aice, in cele mai mici, de provincie, femeia nu se ridică numai prin iubire, ci şi aşa din dorul de libertate, cum face eroina lui Rechetnikov din romanul „Pinea sa", care părăseşte casa unchiului ei bogat, pentru a-şi cîştiga singură traiul şi trăeşte in sărăcie. Asemenea cazuri se intimplă foarte des. Astfel apare „femeia nouă" pe la 1860 de ideile căreia îşi bat joc Dostoievsky, Goutscharov şi chiar Turguenev, care in primile lui lucrări privise cu simpatie mişcarea femeilor. Dar nu toate femeile sint revoluţionare sgomotoase, ca acele pe care le ridiculizază aceşti scriitori; sint unele care fac in tăcere lucruri mari numai din dorul de mai bine: astfel moaşa de ţară Ana Petrovna a lui Gleb Uspensky, scapă, in timpul unei călătorii, prin energia ei, douăzeci şi cinci de sate de un con-

tract spoliator al unor oameni vicleni. Asta ne arată că femeea e mai tenace de cît barbatul și dă importanță la tot ce se poate face spre bine. Că femeia e mai tare de cît barbatul se vede în piesa „Ivanov" a lui Tchekhov în care ni se arată barbatul descurajat de zdrobirea idealului, pe cînd femeia poate să-i stea ca pildă de curaj. Acest tip de „femeie nouă" dispare către 1870, pentru că se realizaseră cerințele care produsese această mișcare. Azi iar apar în literatură femei, care luptă contra ordinei sociale: Avdotia lui Naidionov („Viața Evdotiei") fuge cu revoluționarul, care i-a deschis mintea, minată de dorul unei vieți mai libere; femeia lui „Ivan Mironytch" a lui Tchiricov nu mai poate suferi viața conjugală, după ce citește cărțile pe care i le aduce Sergiu; iar Gorky („In vilegiatură") ne arată neveste de advocați, ingineri etc. care se înnădușă în atmosfera vieței conjugale. Toate acestea ne arată că viața nu mai satisface așa cum e, că se simte iarăși nevoe de mai multă libertate, că trebue schimbată organizarea vieței. Astăzi nevoia aceasta de luptă și de libertate e adînc simțită și de femeile din popor—și prin asta faza actuală a chestiei femeești se deosebește de cele dinainte. Femeia de la țară, roaba barbatului și a prejudițiilor, începe să lupte contra asuprirei: în „O dramă la țară" a lui Garin, Nastia își ia un ibovnic pentru că nu poate suferi bărbatul, pe care i l'a dat familia; apoi, pentru a-și răzbuna pentru asuprirea lui, îl omoară—și femeile din sat îi dau dreptate. Afară de barbat, mai exploatează pe țăranca rusă și mirul, care le încurcă în socoteli și le ia tot; femeile luptă și contra acestei autorități. Ba intr'un roman al său, Gusiev—Orenbursky arată că femeile de țară opun mai multă împotrivire de cît barbații, agenților forței publice. Și fiind-că femeia de la țară luptă contra moravurilor, a tradițiilor de familie, a autorităților și chiar a organizației sociale, se poate spune că adevărata revoluție din Rusia se face la țară și că femeia e cel mai principal agent al ei.

La Science au XX-ième Siècle, Martie 1906.

Profesorul universitar francez *Sagnac* publică un articol relativ la „albastrul cerului și colorile discului solar".

Autorul constată mai întăi că după multe încercări făcute în scopul de a explica coloarea albastră a cerului s'a revenit la interpretarea întrevăzută de *Leonardo da Vinci*, care compara coloarea unui frumos cer albastru cu acea a unui fum, cînd îl privim ținînd îndărătul lui un carton negru.

După *Sagnac* razele solare cari cad pe moleculele aerului sînt sfarmate și împrăștiete; coloarea galbănă sau roșie trece înainte, ear cea albastră este împrăștietă în toate direcțiile; din această causă atmosfera devine pretutindeni vizibilă ziua. Dacă ne vom uita la soare, îl vom vedea galbăn or roșietic, întocmai ca un carton alb pe care îl privim printr'un nour subțire de fum; toate celelalte părți ale atmosferei, îndărătul cărora nu se găsește soarele, vor apărea albastre, ca fumul îndărătul căruia am pus un carton negru; e adevarat că și îndărătul acestor părți ale atmosferei în lipsa soarelui, se găsește o noapte adîncă.

Explicarea aceasta își are punctul de plecare în o serie de experiențe, care dovedesc rolul ce-l joacă corpușoarele mici față de lumină.

Sagnac e de părere că moleculele aerului joacă rolul de corpuri mici și că acțiunei lor se datorește coloarea albastră a cerului. El nu dezvoltă în articolul, pe care îl redau aici, teoria,—dar arată conclusiile ei, care se găsesc de fapt confirmate prin diferite observații.

Revue générale des Sciences (15 Martie 1906).

Domnișoara *J. Joteyko. O teorie toxică a durerei.*

Autoarea, cunoscută prin cercetările ei psycho-physiologice, amintește că experiențele recente dovedesc că durerea e perceputâ prin nervi speciali și demonstrează că agentul ce ațîță acești nervi ar fi substanțe toxice algogene [1]) provenind din modificările chimice ale țesuturilor în caz de escitații esagerate sau în caz de stare anormală a organismului.

Substanțele toxice ațîțînd terminațiile nervilor, modifică starea lor și aceștia răspund prin sensația ce li este proprie (durere).

Durerea traumatică se explică deci prin acelaș fenomen ca și durerea patologică sau durerea provocată prin injecții de otrăvi sau veninuri. Intru ce privește durerea termică, e bine stabilit prin lucrările lui Reiss și Kianicine că ea-i datorită toxinelor ce rezultă din arsuri.

Prin această teorie, diferitele particularități ale durerei își găsesc o explicare mai satisfăcătoare de cît prin teoriile precedente. Așa faptul că durerea e perceputâ relativ mai tîrziu de cît celelalte sensații e explicabil prin acea că formarea substanțelor algogene necesită un oare care timp și durerea nu apare de cît din momentul ce aceste substanțe au ajuns la o oare-care concentrare. Persistența și extinderea sau iradiația durerei se explic prin presența și difusia substanțelor algogene. Intensitatea și durata sensațiilor dureroase e în raport cu cantitatea de toxine produse.

Suprimarea durerilor sub influența somnului hypnotic sau anestezic e mai greu de explicat, mecanismul acestor stări nefiind încă bine cunoscut; ea ar fi datorită sau nepercepereî durereî, sau ceea ce e mai probabil, faptului că în asemenea cazuri schimburile organice fiind foarte reduse, substanțele algogene nu se pot produce.

Nuova Antologia (Roma, 1 și 16 Martie). *Maggiorino Ferraris* „Congresul cooperativelor agrare germane dela Strassburg". La 17 și 18 August 1905 a avut loc la Strassburg al 21-le congres al societăților cooperative agrare germane, cu care ocazie a avut loc și contopirea celor două mari Federații— cea dela Darmstadt și cea dela Neuwied—care atît se dușmăniseră între ele. Din darea de samă făcută la acest congres se poate vedea marele progres al cooperației agrare în Germania, atît în intensitate cît și în extensiune. In 1904, după o dare de samă publicată atunci de casa centrală cooperativă din Berlin, existaŭ 22,131 de societăți cooperative, urbane și rurale, cu 3,208,324 de membri și anume: Urbane 3709 cu 1,364,000 de membri, și agrare rurale 18,390 cu 1,844,000 de membri. Acuma, după relația prezidentului congresului, Haas, societățile cooperative agrare au crescut la 19,322. In mijlociŭ deci, se află în Imperiu o cooperativă agrară la 2917 locuitori sau la 1814 hectare, după țări însă media variază: în Bavaria, pe stînga Rinului, densitatea cooperației se ridică la o cooperativă pentru 1131 loc. orî 448 hect.; Prusia ocupă un loc de mijloc, cu media de 1 la 3247 loc. saŭ 2109 hect.; cea mai înapoiată e Saxonia cu media: 1 la 13,383 loc. orî la 3273 hect. Cooperația germană are o organizație în trei grade: coop. agrare *locale*, grupe agrare *regionale* și federații și grupe agrare *naționale*. Din cele 19,323 de cooperative, 18344 sînt reunite în grupe și federațiuni regionale orî naționale. Astfel toată această familie de cooperatori este strînsă în puține grupe mari. Mai înainte fiecare din principalele state germane avea o or-

[1]) ἄλγος=durere

ganizare autonomă, care a mers descrescînd până ce s-aŭ contopit cele două marĭ Federațiĭ despre care a fost vorba. Astăzĭ marea majoritate a cooperativelor s-aŭ afiliat la marea *Federație imperială* care cuprinde 16,136 de cooperative, pe cînd micul rest pînă la 18,344 sînt încă împărțite în 8 grupe autonome din care două aŭ oarecare însemnătate: acel al Würtenberguluĭ (1,173 coop.) și Liga agricultorilor (Bund der Landwirthe (424 coop.). Alăturea cu această organizare în grupe regionale, maĭ este alta a așa numitelor Societățĭ centrale orĭ regionale la care se alipesc Societățile locale. Astfel în ce privește creditul sînt: 1) Uniunile locale de sat în număr de peste 13,000, 2) Uniunile și băncile regionale și 3) institutele naționale între care *Banca Raiffaisen* și *Casa centrală cooperativă a Statuluĭ* în Berlin. Casele regionale și centrale sînt în număr de 29 dintre care 24 aparțin Federațieĭ Imperiuluĭ iar 5 sînt autonome. Aceste 24 de băncĭ aŭ avut în 1904 o mișcare totală—intrare și eșire—de 2,190,645,229 mărcĭ adică 2 miliarde și 800 mil. francĭ.

Funcțiunile cooperativelor agrare germane sînt în număr de cincĭ: 1) Creditul, 2) Cumpărăturĭ în comun, 3) Producție socială, Lăptăriĭ, Cantine, 4) Munca prin întrebuințarea în comun a instrumentelor și mașinelor și 5) Vînzarea în comun a produselor. La toate se poate observa aceeașĭ organizare în treĭ grade: miĭ de uniunĭ locale împrăștiate prin sate se grupează în jurul unuĭ număr maĭ restrîns de societățĭ centrale regionale. Astfel mica bancă din sat îșĭ are un cont curent la casa provincială și aceasta din urmă la casa centrală saŭ națională. Astfel în anumite periode ale anuluĭ are loc o mișcare de banĭ, carĭ dela Casa centrală sînt distribuițĭ la casele provinciale și de acolo, ca niște micĭ rîurĭ afluează la cele maĭ modeste sate; în alte perioade ale anuluĭ mișcarea e inversă. Acelaș lucru se face și pentru cumpărărĭ și pentru organizarea vînzereĭ în comun a produselor. Orice Uniune de sat îșĭ face cererea de semințe, îngrășăminte, materiĭ prime etc, la Uniunile regionale și acestea, adesa orĭ asociate între ele, procedează la cumpărărĭ în cantitățĭ marĭ cu garanțiĭ maĭ marĭ în ce privește calitatea, prețul etc.

Rivista d' Italia (Roma, Martie). *Oreste Rizzini* „Partidul munciĭ în Anglia.—Fenomenul socialist". Faptul caracteristic al timpuluĭ din urmă în Anglia, este triumful partiduluĭ muncitorilor. Acest triumf nu poate fi considerat ca un corolar al victorieĭ partiduluĭ liberal, căcĭ el corespunde uneĭ mișcărĭ economice și de clasă, aproape cu totul străină de fluxul și refluxul celor două partide dominante în politica ingleză. *Partidul munciĭ* (Labour party) este astăzĭ în realitate compus din treĭ grupe, care corespund la diferite interese de clasă: 1) *Comitetul representativ al munciĭ* (Labour Representation Committee), aĭ căruĭ membri pot fi clasațĭ în două categoriĭ: socialiștĭ și unioniștĭ; 2) grupul *minerilor* și 3) secțiunea numită *Partidul independent al munciĭ* (Independent Labour party). Grupa întâia este reprezentanta politică a Trades-Uniunilor, Trades-Councililor și a asociațiilor socialiste. Trades-Uniunile aŭ început a avea raporturĭ cu mișcarea socialistă și democratică dela 1890 încoace; maĭ înainte nu făceaŭ de loc politică, iar pentru acele acte politice, care le puteaŭ interesa, era mandatar general, partidul liberal. În anul 1890 însă, o grupă de tinerĭ socialiștĭ: John Burns, Keir Hardie, Ben Tillet, Tom Mann, Pete Curran, Bruce Glazier și James Mac Donald, fondară *Independent Labour party* și începură a da asalt congresuluĭ Trades-Uniunilor.

Respinșĭ la început, eĭ reușiră la 1894—în congresul dela Norwich, prezidat chiar de Burns—de a face să se voteze un program socialist, care cuprindea chiar și naționalizarea pămînturilor, a căilor ferate și a minelor. Cu toate acestea și după aceasta, Trades-Uniunile persistară în aceeașĭ indiferență pentru orice mișcare idealistă, pentru orice aspirație politică care ar fi trecut limitele necesităților practice de actualitate, iar mandatul lor politic continuă a fi încredințat partiduluĭ liberal. La 1901 însă, Trades-Uniunile fură lovite în chiar existența lor: în două procese, carĭ li s-aŭ intentat din pricine de greve, Camera Lorzilor—ca curte supremă de justiție—le condamnă la despăgubirĭ; văzînd atuncĭ că sînt în primejdie a pierde rezultatele cîștigate printr-o lungă luptă cu capitaliștiĭ, se puseră în mișcare și formară din sînul lor *Comitetul reprezentativ al munciĭ* și hotărîră să aleagă în Parlament candidațĭ propușĭ de Trades-Uniunĭ din colegiu saŭ din societățile afiliate. La congresul dela Liverpool (1905), s-a adăogat în program, pe lîngă scopurile practice imediate și aducerea la îndeplinire—ca scop ultim—a regimuluĭ colectivist. Această reprezentanță parlamentară a Trades-Uniunilor, numără acum în Camera Comunelor, 29 de membri, dintre care 20 socialiștĭ; șefiĭ sînt: J. Ramsay, Mac Donald, W. Crooks și Keir Hardie. Secțiunea numită *partidul independent al munciĭ* precum și secțiunea *minerilor*, pot fi considerate ca un singur grup, care adeseorĭ chiar e denumit de presă *Partidul radical al munceĭ*; el formează aripa extremă a partiduluĭ liberal, macar că idealurile sale colectiviste sînt clar marcate în programul săŭ. În Camera Comunelor este reprezentat acum de 24 de membri, din care 9 minerĭ, iar șeful săŭ este *John Burns*, actualul prezident la *Local government Board*.

Deutsche Rundschau (Berlin, Martie). *C. von Hoiningen-Huene* „Sfinții furioșĭ". Brunetière, într'un studiu al săŭ asupra luĭ Molière, punîndu-șĭ întrebarea, unde să se fi găsit între 1660 și 1664 originalele tipuluĭ Tartuffe, de oarece la curtea din acea vreme a luĭ Ludovic XIV ipocrizia de a fățărnicĭ evlavia n-ar fi avut nicĭ un înțeles, ajunge la concluzia că Molière n-a avut în vedere nicĭ un tip viŭ cĭ a vrut să atace chiar religia însășĭ ca fiind în contrazicere cuu natura. Hoiningen-Huene zice că de sigur Brunetière și ar fi schimbat părerea dacă ar fi cunoscut un document scos de curînd la iveală: „Annales de la Compagnie du Saint-Sacrement" din 1695. Această scriere dovedește că Tartuffe al luĭ Molière este o piesă istorică; originalele pe care poetul le-a pus pe scenă existaŭ în realitate în marea nobleță, la Curte, în Parlament, în cler. Eĭ formaŭ o societate secretă foarte întinsă și foarte puternică, un adevărat stat în stat. Existența aceșteĭ societățĭ era simțită de către toțĭ, dar nimenea nu o cunoștea și de aceea în corespondențele timpuluĭ și chiar în decisiunile Parlamentelor, ea este amintită sub diferite numirĭ, precum: „La cabale des dévots" „Le parti des saints", „Les zélés", „Les bigots", „Les chiens de chasse des jésuites", „Les invisibles" etc. Adevăratul săŭ nume era însă: „La Compagnie du St. Sacrement de l'autel". Ceea ce e curios e că o societate de o asemenea importanță a rămas necunoscută istoricilor timp de aproape două sute de anĭ; numaĭ prin găsirea pomenitelor anale în Biblioteca națională din Paris și prin publicarea lor s-a putut face lumină deplină asupra scopuluĭ și activitățeĭ aceșteĭ societățĭ. Întemeetorul eĭ a fost un nobil Henri de Levis, duce de Ventadour; scopul eĭ era reintărirea și reformarea internă a catolicismuluĭ precum și stîrpirea

protestantismuluĭ in Franța; membriĭ ei erau purtătoriĭ celor maĭ nobile nume precum și ceĭ maĭ inalțĭ funcționarĭ aĭ statuluĭ. Cea maĭ cu strașnicie impusă din toate indatoririle membrilor, era păstrarea secretuluĭ. Pentru acest motiv ea nu apărea nicĭodată in acțiune ca societate, ci in orice intreprindere punea inainte un singur om din membriĭ săĭ influențĭ: zidea, de pildă, spitale? se servea de Vincent de Paul; lupta in contra duelului? se servea de marchizul de Fénelon; avea ceva de descurcat cu justiția? se servea de Lamoignon și a. m. d. Societatea astfel organizată se răspîndi iute in toată Franța; se cunosc 56 de orașe in care erau filiale de ale aceleĭ din Paris. Pretutindenea erau conduse de treĭ membri, numițĭ „ofițerĭ", și de un consiliu de șase. Activitatea eĭ incepu cu săraciĭ din Paris: pentru ceĭ ce voiaŭ să muncească, făcu ateliere, pentru ceĭ ce nu voiaŭ, un fel de inchisoare, numită Hôpital général; astfel Parisul fu curățit de cerșetorĭ. In acelaș timp se ocupaŭ cu răspîndirea invățăreĭ religieĭ: in inchisorĭ, spitale și chiar case de nebunĭ, făcu să se introducă invățarea religieĭ. Din timpurĭ vechĭ existau vre-o 3—4 bisericĭ care slujiaŭ maĭ ales ca loc de intilnire indrăgostiților: societatea puse un capăt acesteĭ stărĭ de lucrurĭ. Prin mijlocul preoților exercita o supraveghere secretă prin familiĭ; indată ce prindea de veste despre vreo infidelitate conjugală, soțul inșelat era și inștiințat printr-o scrisoare anonimă. Scrisorile anonime eraŭ maĭ ales arma lor de căpitenie. Dacă autoritatea lăsa nepedepsită vreo faptă rea, eĭ o dădeaŭ indată in vileag pritr-o broșură anonimă; maĭ ales justiția era foarte supravegheată de dinșiĭ căcĭ voiaŭ cu tot prețul să facă din Paris un noŭ Ierusalim și din Franța o „civitas dei". Toată această activitate de iubire creștinească insă, nu era decît numaĭ un mijloc pentru un singur scop: răspîndirea religieĭ catolice; de aceea alăturea cu această iubire a aproapeluĭ apare și o ură fanatic in contra tot ce li se părea că ar sta in calea scopuluĭ lor principal. Aŭ luptat chiar să obție o lege pentru a opri pe medicĭ de a da ajutor bolnavilor care ar refuza să se spoveduiască imediat. Dela Țiganiĭ care treceaŭ prin Franța ripeaŭ femeile și copiiĭ pentru a-ĭ inchide prin mănăstirĭ și a-ĭ boteza. Pe tineriĭ predicatorĭ iĭ observau de aproape și dacă le păreaŭ că purtarea lor nu e tocmaĭ ortodoxă, puneau calomniatorĭ anume care să li facă reputația de bețivĭ și imorali. Obiectul principal al persecuțiunilor lor insă eraŭ protestanțiĭ. Faptul care atrase atenția curțiĭ asupra aceste societățĭ fu liga contra duelului; descoperirea eĭ insă, se datorește imprudențeĭ prințuluĭ de Conti, care fiind tras odată la răspundere de parlamentul din Bordeaux, fiindcă fără nicĭ un drept inchisese o femee intr'un institut de corecțiune, se apără zicind că a făcut aceasta din insărcinarea „Invizibililor." Parlamentul pricepind indată de cine e vorba, opri imediat intrunirile societățeĭ „La Compagnie du St. Sacrement"; iar la 1660, Parlamentul din Paris, din ordinul regeluĭ dădu un ordin care oprea „ori ce intrunire a ori căror persoane pentru ori ce scop"; numaĭ sub această formă putea fi atinsă această societate invizibilă. Această societate a inspirat luĭ Molière pe Tartuffe.

Deutsche Revue (Stuttgart, Martie). *Rudolf von Gottschall* „Funcția de judecător critic in literatură." Autorul se ocupă cu starea actuală a literatureĭ germane și de pricinile acesteĭ stărĭ. El constată maĭ intăi faptul că literatura contemporană germană prezintă, față cu cea clasică, un caracter de dezordine și de anarhie in fața căruia opinia publică stă fără a-și putea forma o judecată. Repede se ridică altare, spre a fi tot atît de repede răsturnate; opere care obțin marĭ și zgomotoase succese, sînt in curind date uităriĭ. De această stare de lucrurĭ, zice el, este vinovată numaĭ critica. Și nu numaĭ acea critică de la lumina zileĭ, care se publică prin ziare și reviste, ci maĭ ales acea critică secretă, exercitată de comitetele de lectură ale revistelor și ale editorilor. Aceste comitete de lectură s-aŭ născut din pricina mareĭ producțiĭ a beletristiciĭ germane: „Intr'un popor de poețĭ și ginditorĭ, aproape la fiecare treĭ barbațĭ, este un poet, chiar cind nu-ĭ ginditor"; femeile maĭ ales se ingrămădesc in masă la porțile deschise ale jurnalisticeĭ: „in Franța este cea maĭ mare laudă pentru o femee cind se zice despre ea: „c'est une femme qui pourrait écrire," in Germania vorba aceasta n'ar avea sens, căcĭ o femee care poate scri, aceea și scrie—ba chiar și sute care nu pot." Deși decĭ comitetele de lectură aŭ rezultat din natura evoluțieĭ literare, totuși ele trebuesc considerate ca un cancer al literatureĭ. Ele indeplinesc acea antecritică, care dacă nu e favorabilă, ucide imediat opera literară, inainte chiar de a fi născută. Și aceasta o face in mod ascuns, fără răspundere: scriitorul nu-șĭ cunoaște judecătoriĭ care, in cele maĭ multe cazurĭ, sint niște literațĭ, fără nicĭ un titlu de glorie. Nicĭ critica care se face pe față, la lumină, nu aduce nicĭ un folos: maĭ intăi lipsește un organ de critică, recunoscut de toțĭ, ci critica e pulverizată in sute de atomĭ pină in cele maĭ indepărtate colțurĭ ale preseĭ, in care e considerată ca ceva accidental și trecător, ca un rău necesar. Cele maĭ de multe orĭ această critică se mărginește de a reproduce reclamele, sub formă de recomandare, pe care editoriĭ le fac pentru cărțile lor. Puține ziare, care aŭ suplimente științifice, fac excepție, dar și ele se ocupă maĭ mult cu cărțile

științifice din domeniul politiciĭ, sociologieĭ, higieniĭ, științeĭ militare etc. Cîteva ziare marĭ, e adevărat, acordă foiletoanele lor pentru studiĭ critice maĭ lungĭ, insă maĭ totdeauna asemenea studiĭ is dedicate literaturilor streine: franceze, italiene, ruse, scandinave etc. In ce privește critica dramatică, care are incă și o maĭ mare importanță căcĭ ea poate hotărĭ și soarta autorilor și a actorilor, este considerată de ziare ca un domeniŭ ce trebue lăsat pradă tinerilor care incep a se invăța să scrie. Lucrul acesta se maĭ agravează și prin moda, pornită de la Berlin, dar care acum se generalizează, de a scrie critica teatrală, noaptea, imediat după reprezentație pentru ca ziarul să o și poată publica a doua zi dimineața. In asemenea condițiĭ ce se poate aștepta dela o critică teatrală?

Socialistische Monats-Hefte, Martie, 1906).

Eduard Bernstein in „Fragen der Taktik in Russland" desaprobă tactica acelor grupuri socialiste din Rusia, cari propovăduesc „boicotul" Dumei Imperiale, prin abținerea de la alegeri, și chiar prin impedecarea cu forța a operațiunilor; arată că această tactică nu poate duce spre bun sfîrșit acțiunea revoluționară, ci numai va exaspera elementele democratice mai moderate, aruncindu-le in brațele guvernului,—pe cind e necesar „ca „toate elementele democratice ale Rus„siei actuale să formeze un bloc pen„tru a duce lupta comună in contra „partidelor organizate ale privilegiilor „de clase și a guvernului polițienesc". Altfel democrația nu va putea dobîndi nici acele drepturi, care se pot și astăzi smulge guvernului. Explică această tactică prin faptul că revoluționarii ruși, mai ales lucrătorii evrei, —față de cari chiar socialiștii germani par oportuniști,—„au in singe nostalgia *Absolutului*".

Sunt interesante analogiile, pe care autorul le găsește între momentul actual în Rusia, și situația din 1849 în Germania, cînd se părea că revoluțiunea, ce izbucnise în 1848 e strivită de reacțiune: în realitate ideile ei au pătruns și mai adînc în conștiința maselor și au asigurat triumful definitiv al noului regim politic.

Literaturblatt für germanische u. romanische Philologie (Leipzig Mart—April) conține între altele o recenzie iscălită de Georg Steffens asupra tezeĭ de doctorat a d. *Paul Zarifopol* „Kritischer Text der Lieder Richards de Fournival. Halle a. S. 1904, precum și o recenzie a lucrăreĭ d. *Dr. Bernhard Dimand*, Zur Rumänischen Moduslehre, S. A. aus Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Bd. XLIX, Wien 1904, iscălită de Elise Richter.

Contemporary Review (London, Mart). - In *„Renașterea Parlamentuluĭ"* dl. *H. W. Massingham*, analizînd activitatea Camereĭ Comunelor sub guvernul Balfour, arată că fostul Prim Ministru a căutat necontenit să micșoreze puterea acestuĭ corp și să o subordoneze Putereĭ Executive. Din nenorocire această vinovată tendință n-a întîlnit opoziția nicĭ a Președinteluĭ, nicĭ a membrilor Camereĭ Comunelor. Autorul își exprimă încrederea în noul Prim Ministru, care e un om de stat maĭ constituțional decît Balfour: Sir Henry Campbell-Bannerman nu va căuta să subordoneze Parlamentul Putereĭ Executive, ci se va sili să stabilească relațiĭ egalitare între acești doĭ factorĭ. Pe de altă parte noul Parlament, care conține în sinul săŭ maĭ mulțĭ oamenĭ de talent și de caracter decît oricare altul din timpurile moderne, ar respinge cu indignare situația umilă pe care a avut-o fostul Parlament balfourian. Aceĭ care azĭ se întrunesc la Westminster își vor exercita drepturile lor în măsura completă pe care le-o dă Constituția. Dupăcum s-a propus deja, comitete alese din sinul Parlamentuluĭ vor examina orice proect de lege înainte de a fi adus de Guvern în discuția întreguluĭ corp, și vor face anchete asupra moduluĭ de organizare și funcționare a fiecăruĭ Departament: astfel se va stabili o legătură organică între activitatea Parlamentuluĭ și cea a Putereĭ Executive. Noul Parlament—*„cel maĭ puțin aristocratic din cîte a avut Anglia"*—este la înălțimea mareĭ răspunderĭ pe care o are în rezolvarea chestiunilor de extremă importanță care sînt azĭ la ordinea zileĭ în Anglia. Printre aceste chestiĭ primează complexa chestie a Transvaaluluĭ. D. W. *Wybergh* în *„Transvaalul și Noul Guvern"* arată care este răspunderea Guvernuluĭ și care sînt aspirațiile și așteptările Transvaaluluĭ. Noua colonie nu așteaptă altceva dela un guvern liberal decît aplicarea principiilor liberale în cel maĭ larg înțeles al cuvîntuluĭ. În primul rînd trebue să fie respectat idealul național: Transvaalul să nu fie considerat ca un centru de produs dividende, ci e leagănul unuĭ popor care nu-ĭ nicĭ olandez nicĭ englez ci sud-african. Noua colonie nu se uită cu ochĭ răĭ la capitaliștĭ—care sînt oriunde o necesitate—cît timp eĭ se mărginesc în a dezvolta industria țăriĭ și a se îmbogăți sub protecția legilor găsite; dar cînd eĭ caută să conducă întreaga politică a colonieĭ—așa cum aŭ făcut în trecut—numaĭ în folosul lor, o gravă primejdie se ridică pentru Stat. Cel întăĭ și cel maĭ important lucru pe care Transvaalul îl așteaptă dela politica colonială a nouluĭ Guvern e acordarea pentru Transvaal a unuĭ Guvern responsabil de faptele luĭ. Numaĭ atuncĭ se va putea rezolvi echitabil și marea chestiune a muncitorilor chinejĭ în Africa de Sud. Încrederea Transvaaluluĭ în noul Guvern e așa de mare încît sute de persoane care eraŭ hotărîte să emigreze aŭ revenit asupra hotărîreĭ lor; dar aceste speranțe măresc cu atît maĭ mult răspunderea Guvernuluĭ.

Review of Reviews (London, Mart).—Dl. *William T. Stead*, în *„Către cetitoriĭ meĭ: după șasesprezece anĭ"*, se adresează cu căldură către cetitoriĭ revisteĭ sale cerîndu-le ca toțĭ aceĭ care aŭ inimă tînără și credință puternică să lupte pentru realizarea unuia dintre idealurile pe care revista *„Review of Reviews"* le urmărește dela întemeearea eĭ.

Printre acele idealurĭ Directorul răspînditeĭ reviste enumeră: 1) Frăția internațională pe baza dreptățiĭ și a libertățiĭ naționale; 2) Ridicarea stăreĭ poporuluĭ; 3) Înobilarea și înviorarea viețiĭ prin literatură, muzică și teatru. Idealismul neșovăitor al d-luĭ Stead l-a susținut totdeauna în misiunea de predicator al înaltelor idealurĭ ale omenireĭ. În lupta pentru realizarea acestor idealurĭ, autorul declară că-și simte inima maĭ tînără și credința maĭ tare decît cu șasesprezece anĭ în urmă. La noĭ asemenea om ar fi considerat ca un subversiv care amenință „ordinea publică" și... buna digestie a d-luĭ „om de stat".

North American Review (New York, Mart).—În *„Sînt Statele Unite pregătite de războiŭ?"* dl. *Frederic Louis Huidekoper* continuă a scoate în evidență disproporționata slăbiciune militară a celuĭ maĭ bogat stat din lume. Autorul făcînd paralela statistică între populația țăriĭ și contingentul militar, din zece în zece anĭ, dela 1790—1900, găsește că în afară de anul 1810 în toțĭ ceilalțĭ anĭ proporția n-a ajuns macar la un soldat pentru 1000 locuitorĭ. Asta în ce privește armata regulată de uscat, care nicĭ azĭ nu e maĭ numeroasă decît 100000 soldațĭ. În caz de războiŭ armata de uscat poate fi sporită de *miliție* și *voluntarĭ*, două categoriĭ de armată fără pregătire militară, condusă de ofițerĭ tot atît de nepregătițĭ. Apoĭ această armată maĭ are neajunsul că nu poate fi mobilizată în scurt timp. Pentru a arăta primejdia istorică în care stagnează Statele Unite dl. Huidekoper dovedește că în caz de războiŭ cu Japonia—care desigur ar începe în Filipine—Japonia e în stare să transporte acolo 800.000 soldațĭ bine instruițĭ, în timp de o lună. Germania e în stare să transporte pe teritoriul Statelor Unite, în timp de cincĭ săptămînĭ, 200.000 armată perfect organizată; iar Anglia poate să aibă, numaĭ după treizecĭ zile, 150.000 soldațĭ bine instruițĭ la hotarele nordice ale Statelor Unite. Puterea militară a mareluĭ stat american este cu mult maĭ slabă decît a marelor Puterĭ din Europa și decît a Japonieĭ, deși resursele luĭ, nedesvoltate încă, l-ar putea ridica deasupra tuturor. Autorul atrage atenția guvernanților că, după cum istoria o arată, nicĭ un popor din lume n-a scăpat de a-și ispăși păcatul slăbiciuniĭ militare; Franța din 1870 e o dovadă, Rusia de curînd o alta. E nevoe urgentă ca armata regulată să fie sporită la cel puțin 200,000 soldațĭ.

Positivist Review (London, Mart).—În *„Reformațĭ Casa Comunelor"*, dl *Frederic Harrison* arată că vechea procedură nu maĭ convine nouăĭ Camere a Comunelor: Vechea Cameră ajunsese un fel de club de afacerĭ și de petrecere la discreția Guvernuluĭ; noua Cameră trebue să fie *de fapt* o adunare de legislatorĭ, care să lucreze pentru progresul țăriĭ. În primul rînd trebue schimbată data sesiuneĭ parlamentare: să nu se maĭ reguleze vacanța parlamentară—ca pentru vechea Cameră—în vederea epoceĭ de vînat. Actuala Cameră e compusă din oamenĭ cu ocupațiĭ maĭ serioase decît să gonească vulpile. Să se fixeze limita discursurilor ca ele să nu ajungă un sport

de petrecere în dauna intereselor statului. Autorul mai propune schimbări şi în modul de organizare a comitetelor alese din sinul Parlamentului.

International Journal of Ethics (London, Ianuar), revista trilunară.—Dl. *C. Cabot*, în *„Forţele etice în practica medicinei"*, se întreabă care sînt forţele care în profesarea medicinei tind să trezească ce este mai bun în om? Autorul găseşte că aceste forţe sînt: 1) Simţul utilităţii evidente pentru alţii; 2) Conştiinţa contribuţiei la progresul ştiinţei; 3) Exercitarea dexterităţii intelectuale şi manuale; 4) Contactul prietenesc cu oameni de toate categoriile. Din punctul de vedere al stabilirei relaţiilor prieteneşti nici-o profesie alta decît medicina nu se găseşte în împrejurări mai favorabile. D-rul niciodată nu vine în contact cu clientul său în împrejurări de bănuială ori antagonism ca de ex. patronul cu lucrătorul, profesorul cu elevul. Orice duşmănie ascunsă e înlăturată şi natura intimă a medicului se poate întîlni şi fraterniza cu a clientului. Medicul „duce cu el steagul armistiţiului pentru ori ce fel de războiă care învrăjbeşte om cu om. El se bucură de roadele păcii perpetue, şi dacă se găseşte în el o scîntee de bunătate omenească, nu se poate ca această bunătate să nu se transforme într-o caldă prietenie prin practica profesiei lui." Un medic poate să nu reuşească să tămădue o boală cu toată strădănuinţa pusă, nu poate însă să nu cîştige prietenia acelora pentru care munceşte cu devotament şi să nu cîştige cunoştinţi nouă în ce priveşte natura omenească şi formele maladiilor.

The University Review (London, Februar). În *„Predarea Poesiei"*, Dl. *J. Shawcross* susţine că dacă se caută numai a se lămuri *conţinutul* nu se atinge scopul. Nu în conţinut constă *specificul* Poesiei: Ca ori ce artă ea trebue *să emoţioneze* şi să provoace *activitatea imaginaţiei*. Creaţia poetică rupe legăturile cu lumea materială şi deschide vederea unei lumi nouă infinite dincolo de cea a simţurilor. Celor care cred că a desvolta prea mult imaginaţia e o primejdie, autorul le răspunde: Experienţa ne arată că e *mult mai primejdios a fi materialist decît idealist ori visător, tocmai din punct de vedere al vieţei sociale*. Cum să se atingă adevăratul scop în predarea Poesiei? Cel mai bun metod e *căldura comunicativă a profesorului însuşi care trebue să simtă şi să simpatizeze cu spiritul poesiei*. Regulele scoase de Pedagogie din experienţa altora foarte puţin pot folosi aici. În general Pedagogia serveşte profesorului întrucît Logica serveşte cugetătorului. Elevul *să simtă* de la început că *forma şi fondul* în Poesie sînt indisolubile. Numai după ce elevul a căpătat *simţul* acestei contopiri intime se poate începe analisa din toate punctele de vedere. Ilustraţiile sînt o greşală pedagogică, ori cît de bine ar fi concepute şi executate: scopul e a provoca jocul liber al imaginaţiei nu a impune un tablou străin—elevul să fie activ nu receptiv.

Sovremennost (Contemporanitatea), Martie 1906.

Am recenzat în No. 1 al „Vieţii Romîneşti" revista din Petersburg „Sovremennia Zapiski" ce apăruse în locul suprimatei de guvern „Russkoe Bogatstvo"; acum şi „Sovr. Zapiski", la rîndul ei, e suprimată, şi o înlocueşte „Sovremennost", cu acela-şi contingent de colaboratori. Nemic mai bine nu poate caracteriza situaţia din Russia, sub „regimul constituţional" al d-lui Witte, decît peripeţiile prin care trece redacţiunea sărmanei „Rusk. Bogatstvo."

Dl. *S. An-ski*, în „Liberalismul zemstvelor în luptă cu biurocraţia", arată că liberalismul rusesc datează abia de

la înfrîngerea Rusiei în răsboiul din Crimea. În scurta lui istorie, acest liberalism e caracterizat prin o rară positivitate, lipsă de iniţiativă şi simţ politic. Liberalii ruşi nu ridică capul decît atunci cînd lupta partidelor extreme moae cerbicia guvernului,—dar şi atunci nu se asociază cu revoluţionarii, ei adesea oferă serviciile sale guvernului *în contra* revoluţionarilor „precupeţind acest sprijin în nădejde de a căpăta oare-care reforme liberale". Guvernul nu cocheteazā cu liberalii decît cît timp acţiunea energică a revoluţionarilor îl strînge cu uşa. Dar ori de cîte ori guvernul triumfează în contra valului revoluţionar, îşi uită toate promisiunile, şi liberalii, supuşi, dispar în gaură de şerpe. În 1905 liberalii pentru prima oară au colaborat mai activ cu revoluţionarii. Din cauza aceasta toată tactica guvernului actual se rezumă în sforţările de a desparte din nou pe liberali de revoluţionari,—pentru ca din nou, biruind pe aceşti din urmă, să-şi bată apoi joc de liberali. Acesta este înţelesul adevărat al politicei contelui Witte.

Multe nuvele, romane, studii speciale şi corespondenţi din străinătate.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

Georges Dumas. *Psychologie des deux messies positivistes. Saint Simon et Auguste Comte.* Paris Félix Alcan 1905.

Autorul studiază viaţa şi operile celor doi cugetători asămănători prin misiunea lor, ridicarea ştiinţeĭ la rangul de putere spirituală, prin mîndria şi prin temperamentul lor psihopatic şi mistic. Arată relaţiile personale dintre Saint Simon şi Comte şi raportul dintre filozofiile ambilor cugetători. După dînsul Saint Simon prin intuiţiĭ geniale a dat la lumină toate ideile pozitivismului şi a pus adevăratele luĭ baze. Comte nu-ĭ un spirit profund original, un mare inventator de sistem ca Descartes saŭ Platon. Discipol şi secretar a luĭ Saint Simon, în tinereţă n-a făcut decît să reflecteze cugetarea magistruluĭ, maĭ tîrziŭ, ca filozof sociolog reformator, a pus în circulaţie ideile luĭ generale. Conştiinţa pe care o avea de superioritatea sa asupra luĭ Saint Simon din punctul de vedere al erudiţieĭ şi vigoareĭ metodice justifică în parte orgoliul şi explică în parte ingratitudinea sa.

Gabriel Séailles. *La Philosophie de Charles Renouvier. Introduction a l'étude du néocriticisme.* F. Alcan 1905.

In această operă care cuprinde 8 capitole, (I. Prima filozofie a luĭ Renouvier şi antecedentele neocriticizmuluĭ. II. Legea numărului şi consecinţele sale. I I. Categoriile. IV. Synteza totală. V. Psihologia raţională. Libertatea şi certitudinea. VI. Morala şi istoria. VII. Filozofia naturei şi probabilităţile morale. VIII. Ultima filozofie a luĭ Renouvier) sînt rezumate cu claritate şi discutate cu competenţă tezele fundamentale ale filozofieĭ şefuluĭ neocriticizmuluĭ francez.

Alfred Fouillée. *Le moralisme de Kant et l'amoralisme contemporain.* F. Alcan 1905. In prima parte a acesteĭ opere, celebrul autor al „Criticeĭ sistemelor de morală" critică morală Kantiană din punctul de vedere al dogmatizmuluĭ moral, al formalizmuluĭ moral şi al libertăţiĭ morale. In partea II-a studiazămoralizmul contemporan (care are după el două forme: amoralizmul plăcereĭ saŭ hedonizmul şi amoralizmul putereĭ reprezentat de Nietzsche) combătîndu-l cu violenţă. Şi moralizmul Kantian şi amoralizmul contemporan sînt după Fouillée numaĭ semi adevărurĭ pe carĭ speră să le concilieze într'o sinteză superioară în viitoarea luĭ operă „Morala ideilor forţe".

Alfred Fouillée. *Les éléments sociologiques de la morale.* Paris Alcan. După ce autorul face critica sis-

temuluĭ moraleĭ positiviste, examinează pe acelea ale utilitariştilor, solidariştilor, individualiştilor şi la sfîrşit, în partea a treia a cărţiĭ sale, dă moraleĭ sociologice întregirea necesară, introducînd legile generale ale evoluţiuneĭ cosmice.

Giacomo Tauro prof. *Introduzione alla Pedagogia generale.* Roma 1906, Società Editrice Dante Alighieri, pag. 280. L. 5.

Autorul, profesor la Universitatea din Roma, după o examinare critică a raporturilor dintre pedagogie şi filozofie în principalele sisteme filozofice, ilustrează concepţia nouă a fenomenuluĭ educativ pe bazele evoluţionismuluĭ şi ale marxismuluĭ critic.

Le Dr. Gustave Le Bon. *Psychologie de l'éducation.* Paris, 1906. Flammarion.

Acest studiu e bazat în întregime pe raportul Comisiuneĭ de anchetă numită de Parlamentul francez pentru inspecţia şcoalelor. Autorul face o aspră critică relelor de care suferă şcoala franceză: pretutindenea e numaĭ formă fără fond: elevii sînt nutriţi cu o mare cantitate de materiĭ care sînt răŭ digerate şi maĭ răŭ asimilate; ştiinţele naturale se învaţă ca şi cum ar fi nişte ştiinţi abstracte iar la limbile clasice se exagerează importanţa gramaticeĭ, fără să se dea atenţie cunoaştereĭ practice a autorilor.

Dr. T. G. Ladd. *The Philosophy of Religion.* 2 vols. Longmans 28 s. net. Marele psicholog şi filozof american, căruia îĭ datorim atîtea lucrări în psichologie şi în teoria cunoştinţeĭ, se ocupă în această carte, şi el, cu o problemă la ordinea zilei în lumea ştiinţifică anglo-saxonă (Se ştie deja—s'a tradus şi-n franţuzeşte—*Experienţa religioasă* a luĭ William James).

Dr. John Davidson. *Herbart's Psychology and the Phylosophy of Leibnitz.* Blacwood 5 s. net.

Otto Weininger.—*Sex and Character.* Heinemann. 17 s. net.

ISTORIE

Baron Ichan de Witte, — *Quinze ans d'histoire (1866—1881).* Librairie Plon-Nourrit. Paris. 1905; pr. 7 fr. 50.

Un rezumat bun al „Memoriilor din viaţa Regeluĭ Carol", sprijinit şi pe alte izvoare.

James Guillaume,—*L'Internationale.* Paris 1905. Soc. Nouvelle de librairie; pr. 4 fr. 50.

Documente şi amintiri personale,—o importantă contribuţiune la istoria intimă a mişcăriĭ socialiste din Europa, pănă la nimicirea „Comuneĭ" din Paris;—discuţiunile şi rezoluţiunile Congreselor Internaţionaleĭ.

Ed. Dujardin,— *La source du fleuve chretien.* I, *le judaisme,* Mercure de France.

O încercare de a aplica metoda de cercetare ştiinţifică la tradiţiunile biblice. Autorul susţine, că patriarhiĭ şi proorociĭ (Abraam, Isaac, Moise, Aaron, Ieremia, Ezechiil, Daniil etc) n'aŭ existat niciodată, că cărţile luĭ Moise aŭ fost scrise numaĭ după întoarcerea Evreilor din captivitatea Babilonuluĭ, sub Esdra,—că proorocul Daniil e un personaj fictiv, inventat de un scriitor din vremea luĭ Antioh Epiphan, cam în anul 164 a. c., etc. Ast-fel se încearcă a ne da istoria antică a Evreilor pe baza izvoarelor sigure, fără legende şi izvoare apocrife.

K. Waliszewski,—*Les origines de la Russie moderne—La crise révolutionnaire (Smoutcroié vremia 1584—1614)* Paris 1906, Plon. Autorul se ocupă cu perioada cea maĭ tulbure a istorieĭ ruse, crisa revoluţionară care a zbuciumat marele imperiu între sfîrşitul veaculuĭ al XVI şi începutul veaculuĭ al XVII.

Paul Matter,—*Bismarck et son temps. I La préparation (1815—1862)*. Paris, Alcan 1905. Autorul spune că a incercat să facă o lucrare istorică fără minie şi fără ură. Opera intreagă va avea două volume.

Frédéric Masson: *Napoléon et sa famille*. (Libr. Ollendorff). Un studiu asupra relaţiilor marelui om cu familia sa şi asupra incurcăturilor şi năcazurilor, pe care aceasta i le-a pricinuit. Ca latin şi—mai ales—corsican, Napoleon avea o mare slăbăciune pentru familia sa, care era foarte nedisciplinată, interesată şi intrigantă. Cuceritorul lumei e mereu stăpinit de spiritul de familie.—Lucrarea, de altfel interesantă şi bine scrisă, lasă de dorit pentru că de multe ori nu ni se dau izvoarele.

T. Hodgkin.—*The Political History of England to 1906*. (Longmans. 7 s. 6 d. net.)

Dr. L. Oppenheim.—*War and Neutrality*. (Longmans. 12 s. 6 d. net).

SOCIOLOGIE

Lester F. Ward, — *Sociologie pure 2 vol.* Paris 1906, Giard et Brière, pr. 16 fr.

O lucrare bogată in fapte nouă şi idei originale. Autorul, un sociolog american, a publicat un tratat asupra „sociologiei dinamice", rămas aproape necunoscut in Europa,—in care sociologia e tratată ca o *ştiinţă concretă* a societăţilor omeneşti. Noul tratat pune bazele *ştiinţii abstracte* a vieţii sociale. Autorul utilizează, cu o mare putere de gindire, rezultatele cercetărilor asupra societăţilor animale şi a societăţilor primitive.

Vom spune pe larg teoriile lui Lester F. Ward, in numerele viitoare ale „Vieţii romineşti".

Autorul atinge una din cele mai grele probleme ale sociologiei: raporturile intre individ şi societate; cercetează originile „individualităţii", arată grosolănia ideilor curente in această privinţă, şi că, in realitate, insăşi noţiunea asupra „individului" şi a „socialului" variază;—„totul e Individ şi totul e Societate: fie-care element al vieţii poate apărea ca element individual sau element social, după punctul de vedere, din care e „considerat"; aduce multe exemple din viaţa animală; susţine că sociologia trebue să cerceteze din acest punct de vedere evoluţia vieţii sociale.

CHESTIUNI SOCIALE

Ed. Bernstein,—*Die heutige Socialdemocratie in Theorie und Praxis*, München, Birk et Co., 1906.

Autorul face o „revizuire" a teoriilor curente ale socialismului german,—introducind multe modificări in teoria clasică, cum a fost formulată de K. Marx şi Fr. Engels.

Prof. Werner Sombart,—*Socialismus und sociale Bewegung*, 5 Auflage, Iena, 1906.

Autorul nu e socialist, mai ales nu e *marxist*, dar cu multă obiectivitate şi chiar simpatie expune rolul socialismului in mişcarea socială a Europei.

ECONOMIA POLITICĂ

Fernand Faure,—*Eléments de statistique*. Paris 1906. Librairie L. Larose.

Un rezumat al cursului ţinut la facultatea de Drept din Paris. Cuprinde nu numai teoria statisticei, ci şi descrie organizaţia ei actuală, metodele intrebuinţate pentru adunarea datelor, etc. faţă de lipsa totală, la noi, a noţiunilor elementare despre ce este o statistică, — prezintă un deosebit interes.

Dr. Sig. Schilder,—*Agrarische Bevölkerung und Staatseinnahmen in Oesterreich*. Wien, Denticke, 1906.

Autorul arată insămnătatea populaţiunii rurale pentru sistemul financiar al Austriei, şi descrie strimtorarea in care trăeşte această populaţiune; intre alte mijloace de indreptare, cere o intervenţie energică din partea statului.

POLITICĂ

A. Barre,—*La Bosnie—Herzégovine*.—Paris, Michaud 1906, pr. 3 fr. 50.

Autorul incearcă să dovedească că aceste provincii trăesc sub un regim de teroare şi exploatare, fiind-că Austria ar nutri planul diabolic, prin inglodarea lor in datorii, să justifice desăvirşita lor anexare.

CRITICA LITERARA

Gabriel Monod, *Jules Michelet, Etudes sur sa vie et ses oeuvres, avec des fragments inédits*. Hachette. Importantă mai cu samă pentru relaţiile ce dă autorul asupra părţii cu care a colaborat d-na Michelet la opera bărbatului său.

E. Zaniboni. *Gli „Italienische Reise" del Goethe e la sua fortuna in Italia*. Napoli, Vito Morano.

Autorul face istoria soartei „Călătoriei in Italia" a lui Goethe din timpurile prime ale apariţiei operei lui Goethe pină la ultimele lucrări ale lui C. Segré, Giacomo Barzellotti, A. Chiappelli etc.

Henry Brian Binns.—*A life of Walt Whitman* Methuen and. C., London, 1905. O biografie a marelui poet american Walt Whitman.

Autorul a vizitat locurile in care a trăit poetul, a cules informaţiuni dela toţi prietenii lui şi a consultat manuscrisele şi scrisorile incă inedite.

Achille Torelli, *L'Arte e la morale*. Portici 1906, E. Della Torre ed. pg. 605, l. 3.50.

Asupra acestei opere vom reveni.

W. P. Trent.—*Greatness in Literature*. (Harrap. 5 s.).

LITERATURĂ

I. Massabuau,—*Nos Maîtres*. Roman. Libraire Plon-Nourit. Paris 1904; preţ 3. fr. 50.

O satiră violentă a moravurilor politice din Franţa contemporană.

Abel Hermant. *Les grands Bourgeois*. Roman. Lemerre, 3 fr. 50.

Autorul ridiculizează „burghezimea" franceză, impăcată după ispràvirea afacerii Dreyfus.

Jean Lorrain, *Ellen*. Roman. Douville, 3 fr. 50. E vorba de istoria mişcătoare a unei tinere ftizice şi a logodnicului său.

Fanny Emeric, *Jérusalem parle*... Librairie Universelle, 1906. 3 fr. 50.—Asupra acestei cărţi scrisă de o compatriotă—şi o concetăţeană—a noastră, d-na Eufrosina Pogaciar, născută Irimescu (*Fanny Emeric* e un pseudonim) vom reveni pe larg, la *Recenzii*, in numărul viitor al revistei.

COMPILATOR.

Bibliografie

Sofia Nădejde, *Robia Banului*, roman, ed. II.—Editura Librăriei C. Sfetea București, 1906. Prețul 2 lei.

N. Gane. *Divina Comedie. Infernul*, traducere în versuri. Iași, Editura Librăriei Nouă Iliescu, Grossu & Comp. Prețul 3 l. 50 b.

Mihai Teliman, *Foiletoane*, cu portretul autorului și cu o prefață de George Tofan, edate de Societatea Academică „Junimea" în Cernăuț.—Suceava, Tipografia Soc. „Școala Romînă", 1906. Prețul 2 coroane.

I. Bălănescu—Danubian, *Din largul mărei*, București, Tip. „Universitară". Prețul 2 lei 50 bani.

— **Maxim Gorkii**, *Parveniții*, traducere din rusește de Luca Brândză și v. Pen—W. București. Tipogr. „Universitara". Prețul 1 leu 50 bani.

Vasile Pop, *Rîs și Plîns*, București, 1906. Minerva. Prețul 1 l. 50 b.

Haralamb G. Lecca, *Jucătorii de Cărți*, piesă în 4 acte. Editura Leon Alcalay. Prețul 60 bani.

A. O. Maior, *Biblioteca copiilor*, Vol. I. Budapesta, 1906, Tipogr. „Luceafărul". Prețul 2 lei.

Constantin S. Stocnescu, *După patruzeci de ani de Domnie*, poem istoric în versuri, Craiova. Prețul 1 leu 50 b.

Nicolae Hristescu, *Ghimpi*, Epigrame, versuri umoristice. Tirgoviște. Prețul 1 leu.

Theodor Aug. Rășcanu, *Pagini Intime*, versuri, Iași. Prețul 1 leu 75 b.

G. Stamatescu—Gest, *Din lumea celor mici*, nuvele și schițe, București. Prețul 1 leu 25 b.

Vasile Savel, *Opera D-lui II. Ghendi*, Tipogr. Minerva, București. Prețul 50 bani.

Alex. Lăpědatu, *Episcopia Strehaii și tradiția Scaunului Bănesc de acolo*, studiu istoric, București, 1906.

I. Voiculescu, învățător, *Scurtă ochire asupra Tocmelilor Agricole*. Depozitul la „Librăria Națională", București. Prețul 40 bani.

Dr. P. Cazacu, *Medicul Rural*, București, 1906.

Eugeniu I. Melik, *Condițiunea juridică a Papei în Dreptul internațional*, București, 1905. Prețul 5 lei.

Dr. Ioan Lupaș, *Un capitol din Istoria ziaristicei romînești—ardelene.—Gheorghe Barițiu—*. Sibiu, Tiparul tipografiei arhiedecezane. 1906.

Iosif Sterca Șuluțu de Cărpeniș, *Discursuri cu ocaziunea serbărilor Asociațiunii* ținute în Sibiu la 19 August n. 1905 și zilele următoare. Sibiu, tiparul tipogr. arhidiecezane. 1905.

Iosif Sterca Șuluțu de Cărpeniș, *Răsunet la Inaugurarea Muzeului*, adaus la discursurile prezidentului „Asociațiunii", rostite în 19 și 20 August 1905, Sibiu, tipogr. arhidiecezană, 1906.

St. Iancu, *Cîteva din cauzele Stagnațiunei Agriculturei noastre*. Ploești, 1906.

Aurel Bunea și Grig. L. Trancu, *Galații și tarifele de transport*. (memoriu). Galați. 1906

Dr. Radu Chernbach, *Spitalul comunal Huși*, Dare de seamă asupra serviciului medical... pe anul 1905. București, 1906.

Toma B. Aburel, farmacist, *Schiță de proect pentru modificarea legei asupra exercițiului Farmaciei și Drogheriei în Romînia*. Galați, 1906. Prețul 1 leu.

Dr. A. Babeș și F. Begnescu. *Un nou antiseptic* (corossuc in) 1905, București.

F. Begnescu, *Radioterapia turbării*. București, 1905.

F. Begnescu, *Sîngele cu melasă în alimentația animalelor*. București 1905.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAȘI

1906. ANUL I. MAIU No. 3.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

IAȘI

Redacția: Str. Romînă 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1906

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-lor Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor: *Jean Bart, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan, C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, Evan, A. N. Gane, N. Gane, G. Ibrăileanu, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Mîndrescu, Gh. din Moldova, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, prof. univ. A. Philippide, Doamnei Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu Docent, Aurel C. Popovici, Dr. N. Quinez, I. Raian, I. Rusu-Şirianu, M. Sadoveanu, prof. univ. Dr. I. Simionescu, A. Stavri, C. Sărcăleanu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Vlahuţă şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.—Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 „
Un număr	2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a coperţii)

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

La cumătrie...

Doamne, ce mai gospodărie, nu fie de deochi, și-a întruchipat Vasile Busuioc și cu Ilenuca și cată că nu-s luați de cît de-un an de zile.... D'apoi om harnic ca Vasile, mai rar în satul nostru și treburi ca la tîrla lui, nu mai găsești la altul.

Și vezi cum s'a tîmplat, că azi un an îi jucam la nuntă și tocmai azi, la un an, a fost menit să-i jucăm și la cumătrie. Ei ș'apoi ce mai nuntă, ce mai veselie!... Trei zile a ținut cheful.... am început-o Sîmbătă pe la toacă cu «vedrele» și-am mînat-o până hăt Luni dimineață, cam pe la o amiază, cînd i-am pus capac cu «uncropul».

Mi-aduc aminte ca acum, cum le urau toți nunilor celor mari, ca la anul s'ajungă să fie și cumătri mari... și a dat Dumnezeu sănătate și inima cea bună și tot moș Irimia cu mătușa Marghioala, oameni buni și detreabă, au ajuns să fie cum li se urase.

Și ci-că, mare pomană-și face cine cunună și botează! Unde mai pui cinstea cîtă o ai?.... Ți-i mai mare dragul, cînd, colo în biserică, la zile mari, ori la Paști—numai ce vin finii și sărută mîna ninașilor, iar ei cu zîmbet le mulțămesc, sărutîndu-i pe obraz cu dragoste bătrînească.

Dar lăutari, pe cine au tocmit? Tot cei care au cîntat și la nuntă, căci să cauți lumea mare, scripcar ca Costoroabă și cobzar ca Buruiană n'ai să afli.

La oalele cu bucatele, care forfotesc colo la focul cel mare din ogradă, îi rînduită mătușa Catrina, vestita bucătăreasă pe la praznice, nunți și cumătrii și de ajutor are pe Florica Mîndrului, nevastă curățică și șăgalnică de-ți fură mințile, bat-o norocul. S'o vezi cum umblă ca suveica 'ncoace și 'ncolo după treabă, încinsă strîns cu catrința și cu mînecele suflicate, pre legea mea de nu te duce 'n ispită.—Bărbatu-său e în casă, dă ajutor lui

Vasile ba la una, ba la alta, orinduesc băutura și 'ntocmesc masa, așezînd în capătul de la deal, unde au să stea cumătrii cei mari, cofița cea nouă în care e sprijinită o luminare mare de ceară, împodobită frumos cu tulpan nou și crijmă aleasă, împrejmuită cu pînză de borangic țăsută de ninașa Marghioala și legată c'o fașă lătuță pe care-s cusute flori bătute cu fluturi.

«Bună sara și noroc bun să dea Dumnezeu și cel codru verde, zise moș Irimia intrînd în casă vesel și chefos.

— La mulți ani și 'mneavoastră, cumătri mari, și bine-ați venit la noi», răspunseră într'un glas cei din casă, făcînd loc să stea cumătrul cel mare colo 'n cioatca bărbaților, în vreme ce mătușa Marghioala, sărutîndu-și finii, se duce să-și pupe și finul cel mic, pe care îl legăna lin Ilenuca—desmierdîndu-l cînd se trezea uneori, punîndu-și buză peste buză, gata să plîngă.

Și parcă înțelegea mititelul, așa căta în ochii mini-sa, cînd îi zicea: „flăcăul mamei, dragostea fetelor, frumusețea codrului" și cîte și mai cîte, de se pierdeau femeile de dragul copilului, nu altceva.

„Ian, nu vă mai uitați, fă, așa, zice moașa Nastasia pregătind cele de nevoe pentru scăldat. Aduceți-vă aminte; să nu-mi deochiați nepotul, c'apoi atîta vi-i leacul".

Bărbații vorbeau de ale lor. Istorisea moș Irimie isprăvi de-ale lui, de pe cînd era primar.

«....Și doar, tot îl mai cruțam eu, spunea el, dar într'o Simbătă la vre-o două-trei zile după aceia, mă pomenesc că vine Grigore Ciocîrlă și mi se jăluește, că hapsînul de ovreiu i-a luat sumanul, învinuindu-l că avea să-i mai dea o rămășiță de parale de la niște păpușoi... și doar Rominul avea martori, că-i dăduse în totul lui tot până 'ntr'un ban... Cînd am mai auzit eu și de una ca asta, am luat pe Costache vătăjelul și 'ntr'un suflet am fost la necuratul acasă.... Stătea cu cornul în frunte și cu niște bulendre în spinare.... am pus pe Costache de i-a zvîrlit trăiștile de după gît în colo peste gard în grădina lui Borlan, l-am legat mai de nădejde cu ațele cele cu care se vrăjise el, — umflă-l tovarășe, și du-l în beciu la Mănăstire, să i se mai înmoaie ciolanele.... Și-a stat acolo până dimineață, cînd m'am dus să-l scot, gîndind că poate mai i-o fi de-ajuns. Dar vorba ceia «toată paserea pe limba ei piere...» Iuda să nu-și caute de drum, se 'ntoarce dîrz la mine și-mi spune, că de treaba asta are să știe și Ispravnicul....—Așa ți-e povestea, cine!... Ei apoi pân' ce-a ști și Ispravnicul, nu ți-a fi cu supărare să te înhămi colea, să știi și Dumneta cum îi cînd stai la butuc. Și numai mi l'am și turnat în stative să aibă ce povesti Ispravnicului.... Treceau oamenii la biserică și cînd vedeau că l'a agiuns și pe Jupînu Ghidale așa cinste.... își făceau cruce cu amîndouă mînele, rugîndu-se să mă țină Dumnezeu cu sănătate, că bine i-am făcut».

Și le izvodea moș Irimie întîmplări de-al de-acestea și alții tot așa, căci într'o sară ca asta îi vremea să-și spună fie-care adîncurile sale.

„Gata-i scăldătoarea, moșică Nastasie?

—Gata, Marghioliță". Și în graba mare începu moașa a pitroci scăldătoarea, potrivind-o să fie oleacă mai călduță de cît apa cea de vară. Și, doamne, frumos miroasă; căci pusese în ea, la fiert, boance să fie Ghiorghiță blînd, și să crească 'n plin; mintă creață, să-i crească părul frumos și creț; lapte dulce, să fie alb la față ca spuma laptelui; busuioc și năvalnic, să umble fetele după flăcău ca după buruiana cea de leac și să-l năvălească cu dragostea. Și cîte alte vrăji nu i-a făcut moașa 'n scăldătoare .... dar nu mai spune nimănui, căci nu-i bine.

După ce ninașa Marghioala, cumătra cea mare, a spălat copilul prin toate părțile, ca să fie curat și luminat, a luat luminarea din cofiță și picurînd cîte de trei ori, în scăldătoare, la capul băiatului, la picioare, de-a dreapta și de-a stînga, îi făcu cruce peste față strîngîndu-l puțin de nas și sumuțînd din gură, ca cum i-ar fi zis să-i fie de bine.

«Vină încoa, măi moșnege, zise mătușa Marghioala, vin' de-ți vezi finul frumos ca crinul».

Moș Irimia se desprinde încetinel dintre ai lui și suflecîndu-și mînele, rizînd, apucă pe Ghiorghiță cu amîndouă palmele de căpușor și ridicîndu-l în sus, îi zice; «tita..... mare»..... punîndu-l ușurel pe scutecul pregătit. Și plîngea Ghiorghiță de-ți lua auzul, în vreme ce cumătra cea mare îl înfășa răpede—ocărînd în desmierdare pe moș Irimia, că n'a dat pace băiatului. Apoi luîndu-l în brațe, îl întoarce cu fața la icoane și-l închină la Maica Domnului, să-i dea minte, noroc și sănătate și să-l povățuiască pe calea cea dreptă. În urmă se'ntoarce către Ilenuca și punîndu-i-l în brațe, îi zice: «Iacătă-ți feciorul, mîndru ca bujorul, să trăești să-l crești și să-i ai bucuria». Iar Ilenuca luîndu-și pruncul în brațe, îi răspunde cu spășenie: „Să trăiști, cumătră Marghioală, cum ai ajuns să-l botezi, așa să-l cununi».

Moaşa, după obiceiu, cotrobăind cu mîna prin scăldătoare, dă de «una de doi lei», pe care i-a lepădat-o într'ascuns cumătrul cel mare, cînd a ridicat copilul din albie—şi veselă de-aşa noroc, înhaţă în scurt covata cu scăldătoarea, cu gîndul să se ducă s'o dea încolo într'un loc curat şi necălcat de oameni. Dar parcă i-a făcut cine-va de pocitură. Tocmai atunci venea la cumătrie dascălul Cristei şi cu moş Birnă, cam chefoşi, căci pe drum s'abătuse puţintel pe la crîşma lui Chitic şi s'aghezmuise, de-i era mai mare ciuda dăscăliţei, că îar îşi dăduse omul ei în ţeapă, şi'n sara asta, după cum i-i năravul.

Şi intrînd dascălul hututui, dă busna peste baba Nastasia, care chiar atunci păşise pragul tindei; şi cum nici ea nu era tocmai tare 'n bălămăli, nu ştiu cum se cumpăneşte şi se răstoarnă covata cu scăldătoarea peste dascăl, de se face un bucluc şi-o bălăbăneală în tindă—să se prăpădească moş Birnă şi ceilalţi de rîs. Mătuşa Nastasia, stupind ca după cornoratul, nu-i era ei de tăunul de dascal, dar se gîndea ea că-i rău să verşi scăldătoarea într'un loc unde nu se cuvine, tocmai în tindă, unde-i locul mai călcat de oameni. Şi-aşa-i era de năcaz, că-i părea rău că nu l'a scăldat cu apă clocotită încaltea pe gărgăun, că numai de pozne s'apucă pe unde se duce.

Dăscăliţei, săraca, îi plesnea obrazul de ruşine, cînd îl vedea ea pe Cristei al ei ud ca un cîne plouat şi făcut de rîsul chioarei la o casă de gospodar şi 'ntratita norod.

Dascălul, bîdigiind din gură, îşi storcea poala cămeşii, şi cum era el cam buimac, nu prinsese de veste cine-i făcuse una ca asta, aşa că ridicîndu-i cîte-va panaghii, îşi zicea cu ciudă: „cum nu ştiu eu, anume, cine m'a udat, să mă duc să-i lepăd cîte-va ştăngi la ureche, s'audă cucoşul cîntînd în raiu... să-l învăţ eu minte să mai şuguiască cu mine".

„Eî lasă, nu-ţi mai face sînge rău, giupîne Dascăle, zise Ilie Taftaluc, poreclit şi Cîrlan, că doar nu ţi-a făcut-o nimeni într'adins." Şi-o curmă dascălul, căci doar nu-i era lui întîia oară cînd păţea de-al de-acestea. A întîmpinat el altele şi mai gogonate, asta-i floare la ureche pe lîngă cea cu cloşca, de la nunta lui Ţînţilă.. Aşa, socoti şi el, s'o lese moartă 'n păpuşoi —vorba ceia „să n'o tragi, că maî lungă o faci". Şi călcîndu-şi pe inimă, se dete şi el de-a valma cu ceilalţi la vorbă şi rîs.

Scripcarii colo pe-o laiţă lîngă uşă, cîntau de-ale inimii, de le pălea hincu pe neveste şi-şi dădeau ghionturi, cînd auzeau pe Costoroabă zicînd din gură:

„Nevăstuică cu barbat,
„Ce cauţi noaptea prin sat,
„N'aî copil de legănat,
„Orî bărbat de dezmierdat?"

Şi-apoi iar mi-o prindea din arcuş şi Buruiană mi-o bătea lin în struna cea groasă, îngînîndu-l domol pe Costoroabă, cînd o înturna:

„Copilul l-am legănat,
„Barbatul l-am fermecat
„Cu propeana de la gard,
„Cu păr de cîne turbat;
„Şi la cap i-am pus bostan,
„Să nu se mai scoale-un an:
„La picioare iţele,
„Să-î ia dracul minţile"......

In vremea asta Ilenuca şi cu Florica Mîndrului orînduiau pe masă de-ale mîncării. Mălaiu şi pîne din belşug; zamă de miel, făcută bună cu frecăţei şi potrivită din chipărat, umplea casa c'o mireazmă de ţi se ştirea beregata, înghiţind în sec...

Moş Birnă se leşiese la inimă de-atîta rîs, căci doar cu geambaşul ista de Ilie, te bolnăveşti rîzînd. Şi se uita şi el cum se ridicau aburii de pe străchinile cu zamă şi trimetea nodurile cît pumnul pe gît, aşa foame îl apucase. După ce toate au fost puse în masă, au poftit cu toţii pe d'împrejurul ei.... Cumătrii cei mari în capul mesei, unde ardea luminarea cea de botez, iar de-o parte şi de alta a mesei se 'nşirară ceilalţi, începînd cu dascălul şi dăscăliţa şi încheindu-se cu cei mai de casă.

«Ian poftim, luaţi cîte-oleacă de băuturică», zise Vasile întinzând la cumătrii cei mari, dintru'ntăiu, paharele de rachiu şi farfuria cu stafide, şi zahar. Moş Irimia, ridicîndu-se în picioare le rosti:

«Să trăiţi viaţă îndelungată, finilor, să vă trăiască feciorul, s'aveţi noroc la gloată, bielşug în casă, oi cu miei şi vaci cu viţei.... Să trăim cu toţii, oameni buni».... şi dădu paharul de duşcă, în vreme ce Ţiganii strigau avan: «sănătatea omului la fundul paharului.» După ce fie-care rînduia paharul cu «gustarea cea neprihănită,» cum îi zicea dascălul Cristei, se punea la hrojdit stafide cu zahar, căci nu era de chip, te prindea năduşala, aşa era de tare băutura. Apoi dacă nu mai era el Cristei tata rachiului.... şi tot a zis şi el oţărîndu-se: „Bun rachiu, tăruţ, se cunoaşte că-i de la Chitic, sireacu; parcă-ţi trage cu hraşpa pe gît...

— Ei, da tot nu-i, cum era odată, zice moș Birnă... Ținea crișmă Pintilie Balmuș... ș'avea niște rachiu.... mămulică! Ți se dișchidea briceagu 'n cingătoare.... cind apucai un git.... așa era de tare"....

Sorbea fiecare din zamă, ascultind ba la unul din capătul cela, ba la scripcari care cîntau „de dorul puicuței mele", ba la dascălul Cristeiu, căruia nu-i mai tăcea gura; avea stupit la furcă, din capul locului. Mă rog, avea el ce-avea cu Ilie; da unde da și iar o aducea la «cîrlanul cel răzleț».... o vorbă cu rost și cunoscută de tot satul. Un păcat dăduse mai anțărț peste Ilie. Se pripășise la tîrla lui un cîrlan din turma boerească și gurile rele au început să-l ia la vale; de la o vreme nici el nu s'a mai pus de pricină și de-atunci Cîrlan i-a rămas porecla.

Dascălul îi scosese o vorbă și cind îi era lui Ilie lumea mai dragă, numai ce 'ncepea mehenghiu încet și cam pe nas:

„Rătăcit-am ca oaia cea pierdută din turma boerească, strigat-am în pustie și m'ai aflat tu... Ilie". Și se stirnea un rîs ca acela, rîdea și Ilie dimpreună cu ceilalți, căci n'avea ce face.... așa-i obiceiul pe la noi; la petreceri mai alese, la nunți și la cumătrii mai cu samă, nu se poate să nu se îndruge cîte ghidușii toate, ori să nu i se întîmple vre-unuia vr'o bazaconie, de se cirligă ceilalți de rîs.

De asta și Ilie Cîrlan, un „pui de lele" fără pereche, îi și toarnă la rîndul lui o șfichiuială dascălului, întrebîndu-l cu tot dinadinsul: «Mă rog, bădiță Dascăle, tot mă țineam să te întreb, ți-a mai crescut la loc măseaua ceia, care ți-a scos'o Ghiță a Popei?

— He-he, ce să-i mai crească la loc, zice moș Birnă, rîzind din toată inima; a fost bucuros că i-a scos răutatea.... de-atunci, nici că l'a mai durut vre-o una....» Și rîdea lumea, că rău îl arsese și Cîrlan pe giupîn Dascăl. Și iaca de ce: de mult, cînd era Cristei flăcău, avea și el o ibovnică, o nevastă, Zoița lui Ghiță a Popei. Dar vorba cîntecului: «de n-ar fi ochi și sprîncene, n'ar mai fi păcate grele.» Și, dă, ca tot omul, în focul dragostei, umbla și dascălul frunza frăsinelului și-i bătea pravățul Zoiței. — De unde și până unde, Ghiță îl cam zăpsise pe Cristei că-i umblă în zaiul nevesti-sa și ca să se încredințeze, se făcu odată pornit de-acasă. Dascălul, cum i-a aflat rostul, a și impuns'o la dragoste, acasă, să-i spue numai două vorbe și-un cuvînt și să și iasă. Dar colo, una-alta, se'ncepuse vorbă lungă.... când iacă că intră'n casă beleaua de bărbat. Dascălul vărsa sudori, se făcuse negru vînăt la față.

«Ce, te doare vr'o măsea, flăcăule, zise Ghiță, înhățînd cleștele de pe poliță, căci Ghiță era meșter tare la scos măsele, de nu mai era altul ca el prin meleagurile noastre.

— Doamne, rău mă chinuesc cu una, de vr'o două zile, răspunde Cristei, tremurînd ca varga și ținîndu-se cu mîna de falcă.

— Ei cască gura, s'o văd eu care-i», și prinzînd de nădejde cu cleștele de măseaua cea mare din falca de sus, îi toarnă genunchiul în piept și trage, Ghiță, și tîrie-l cît îi casa de mare, de țipa Cristei ca'n gura șerpelui. Și cînd a scăpat, pușc'o dascăle, acasă și lasă-te de Zoița, că rămîi făr'de măsele... așa i-a fost întîmplarea, de asta rîdea moș Irimia de-i sărea cămeșa de pe dînsul.

Până ce să se așeze sarmalele pe masă, s'au deșărtat prin pahare oalele cele cu vin și Vasile îngrijea să le umple de cîte ori se goleau, căci vorba ceia, la o treabă ca aceasta, «mîncarea-i fudulie, băutura este ce este.» Și fiindcă dintr'un pahar mai n'aveai ce-alege, de aceia s'a pus dascălul să-i tragă cu oala, căci doar vinul se răsuflă petrecîndu-l prin pahare și păcat de băutură...

In vremea asta, Toader Birnă căta cu jind la Florica Mîndrului, nu că doar îl scormolea la inimă sprîncenele cele îmbinate, nici ochii cei jucăuși și negri ca mura, nici gropițele din stinghiile gurii; ci-i lăsa gura apă după sarmalele cele fierbinți, pe care le răsturna Floarea în străchini, mai din vreme, ca să se mai răcorească. I se scurgeau ochii lui moș Birnă, privindu-le cum îs de potrivite pe gura lui...

Și chitea el, că de s'ar nimeri strachina cea mare prin partea lui, apoi să te ții gură și tu pîntece, că'n voi e nădejdea. Și cum să nu-l bată pe moș Birnă așa gînduri, cînd el trecuse de șei-zeci de ani, ce-i dreptul, dar rămăsese în putere, vîrtos și zdravăn cît un brad, căci până mai an fusese tot la oi, cioban de mic copil...

Să-ți spună el, cum prindea lupul și-i frîngea gîtul în mîni, așa era de vînjos. „Ce, parcă mare socoteală, zicea el către Niță, să mănînci o strachină de cele de sarmale, cînd ți-i foame?" Și arăta înspre strachina cea mare din mîna nevestei... „Cînd eram cioban și mă prindea cîte-o foame ca aceea, mă puneam ș'i trăgeam mîncare, nu șagă; un codru de mămăligă împănat cu felii de caș, vr'o două-trei cupe de jintiță și una de jintuit ca să-mi ție de sete, era partea mea. Și, doamne, bine-mi priia în coș... mai ales jintuitul cela îmi mergea cu sănătate..."

După ce s'au ridicat blidele cele goale, și a mai gustat fie-

care cîte un pahar de vin, ca să se facă loc bucatelor, s'au pus pe masă sarmalele cele gogoșlii, și învălite în frunză de podbal, fierte sub privigherea de obște a Ilenucăi ca să nu s'afume cumva.

Și lăudau femeile pe mătușa Catrina că-i meșteră la bucate și poți avea nădejde pe ea, că-i curată și grijilivă. Și mîncau toți, nu-i vorbă, căci mîncarea bună-și face loc; dar cum înfulica moș Birnă, umfla rîsul pe ceilalți, căci chiar parcă se băteau calicii la gura lui.

Și tare-i mai era năcaz babei lui moș Birnă, cînd îl vedea că-i așa stropșit la mîncare. Se uita lung la el, îi făcea semn s'o lese mai domol, că doar nu-l alungă nimeni.... El însă își știa măsura lui.... „De m'ași potrivi eu ție, ar trebui să mă scol flămînd de la masă", zicea el, molfăind și făcînd semn lui Cristei să-i umple paharul.

Și vorba mergea înainte.

„Amarnic om ai fost în vremea 'mnitale, nănașule, zice Sandu Lungului, un alt fin al lui moș Irimia.

— Ehe, măi băete, mîine să mor și nu mi-ar părea rău, căci mi-am trăit viața cum mi-a poftit inima. Și-acum îmi dau eu cu chiteala, că rău mi-ar părea să nu-mi fi petrecut cu chef și inimă bună sorocul tinereților....

Iți aduci aminte, vere Toadere, cum la un Arminden jucam brîul împrejurul casei?

— Cînd?

— La Arminden, în ziua de Irimie proorocul...

— Aha, făcu moș Birnă... Ei, așa eram odată; alte vremuri erau pe atunci, tovarășe..... Și-i trăgea înainte cu sarmalele, de-l treceau sudorile.

— Ei ș'apoi după ce-a înserat, am luat scripcarii după noi și prin lungul satului până la jitărie și 'napoi ne cîntau „Leleo cu scurteica verde, leleo și-oi să mor".... și răcneau Țiganii de le eșiau ochii din cap cît pumnul și noi chiuiam de clocotea Măgura.... Cînd treceam prin dreptul Nastasiei, ziceam lui Tanasă Bălău să cînte: «Eși leliță la portiță și dă puiului guriță...» Și de-mi striga Tănase după inima mea, puneam sorocovățul pe vîrful limbii și-l stupeam în ochii Țiganului...

— Iar ai început a răscoli cenușa, zicea mătușa Marghioala. Vezi 'mneata, moașă Nastasie, cît i-ai fost de dragă... ca mîni ar să închidă ochii de bătrîn și tot nu-i mai eși din minte.

— Ehei, d'apoi numai Nastasia mi-a fost dragă, zise rîzînd, moș Irimia..... vorba cîntecului: Iubii fete și neveste, suta'n cap și cinsprezece.

— Taci, că zău ți-i pacat, zise mătușa Nastasia.... și făcînd loc pe masă așeză copilul dinaintea cumătrilor celor mari: Ia mai bine să te văd cu ce te lasă inima să-l dăruești pe Ghiorghe; vezi să-i dai să-și ia suman și căciulă".... Moș Irimia deslegîndu-și baierile pungii, scoate două ruble și le pune pe pieptul băiatului zicînd: «Ține finule, de la noi puțin, de la Dumnezeu mult».

Și după ce fiecare a pus pe pieptul copilului cît i-a dat mîna și l'a lăsat inima, a numărat moașa banii și i-a dat lui Vasile; iar mesenii au prins a rupe din alivencile cele moi, plămădite cu frunză de mărar, ca să le dea gust bun și tăvălite prin smîntînă, de mergea vinul după ele ca șerpele pe gît.

Și-a mai durat masa un răstimp până ce s'a mai cinstit un pic în sănătatea lui Ghiorghiță și apoi fiecare mulțămind lui Vasile și Ilenucăi, se scula de la masă. Și cît ai bate din palme s'a diridicat prin casă, masă, lăiți, una-alta; și de-acum să-i zici de joc, măi Costoroabă. Și unde nu încep lăutarii un brîu ca acela, de te sălta din cheutori și apoi să vă țineți, nevestelor, că vă poartă înainte Sandu Lungului și vă potrivește din strigături Ilie Cîrlan.

Și zi-i Costoroabă, ba horă, ba sorocovăț să joace tineretul. Bătrînii stăteau de-o parte și-i dădeau mereu cu cinstea, de li se făcuse la toți Duminică în față. Și cam la spartul cumătriei mai zice o horă Costoroabă, o horă de cele bătute, că numai ce îl văd pe moș Birnă că se ridică și-și pune pălăria pe «doi lei și șeisprezece» și-apoi să mi te ții, cumătră mare, să nu joci și 'mneta, moș Irimia, să nu bați să ți se dihoace călcăile. Juca moașa Nastasia ca 'n toiul tinereților și dascălul Cristei mi-o pisa pe lîngă horă cu mînele la spate și 'ndoindu-se de șele, căta la cizme rostind în călcătură:

„Saltă una, bate două
„Și zi-i patruzeci și nouă.
. . . . „Zi-i mă.....
„Hai s'o prindem în cîrlige
„Și s'o ținem păn' ce-a ninge......

. . . .

„Curm'o Costoroabă, că ne ucizi", strigă moș Irimia de la o vreme. Și isprăvindu-se hora, au mai cinstit cîte-un pahar de vin, și-apoi....... „mai remineți sănătoșei, Vasile și Ilenucă........"

I. MIRONESCU.

Primul junimist

— Costache Negruzzi —

Am spus în numărul trecut («De la M. Kogălniceanu la d. Maiorescu») că «Costache Negruzzi a fost primul junimist». Mă voiu încerca să dovedesc aceasta.

Junimismul a avut pretenția, cum am arătat altădată (*Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale*, „Noua Revistă Romînă", vol. 3, No. 32), că asistă, ca conștiință, la fenomenele politice, sociale și culturale și că le definește din punct de vedere obiectiv, al adevărului pur. Am arătat atunci că pretenția de conștiință—oglindă este nefundată, fiindcă junimiștii, și ei, au reprezentat un *ideal*, au fost luptători, au fost un *fenomen*, că atitudinea lor a fost dictată de subiectivitatea lor, că n'au fost, cu un cuvînt, conștiințe-oglinde. Am dovedit că, în chestie de ideal, cum sînt chestiile sociale, nici nu poate fi vorba de oglindirea realității: logica *luptătorului* e condiționată de *scopul*, pe care-l urmărește, mintea sa este „advocatus diaboli". Și am arătat că, dacă în ideologia patruzecioptistă vorbește instinctul revoluționar, dorința de renovare,—în ideologia junimistă vorbește instinctul reacționar, tendința de rezistență la inovațiuni.

Și, în adevăr, junimismul este mai mult o stare sufletească vagă, un sentiment, de cît o teorie bine definită. „Junimiști" nu sînt toți aceia, care au făcut parte din societatea literară din Iași sau din actualul partid politic cu acest nume; și, din contra, mulți, care n'au făcut și nu fac parte din gruparea literară sau cea politică, sînt, în realitate, «junimiști»....

Junimismul este, mai înainte de toate, recomandarea de a ne feri de importarea civilizației apusene, sau, mai degrabă, recomandarea unei precauțiuni exagerate cînd e vorba de a importa această civilizațiune. Este neîncrederea în utilitatea transformărei țării într'o țară cu caracter curat european, după asămânarea celor din Apus și, mai ales după asămânarea Franței, care, *ea*, a zguduit din temelie toate așezările politice și sociale din Europa,—neîncredere hrănită la primii corifei ai junimismului și de cultura lor germană («germanismul» junimist).

Dar junimiștii n'au fost cu totul împotriva introducerii for-

melor nouă de viață în țara noastră. Ce să se introducă, cum, în ce măsură,—aceste lucruri n'au fost lămurite de junimiști niciodată. D. Maiorescu a vorbit, în general, împotriva *formelor goale*, a *formei fără fond*, adică a civilizației *cum se putea* transplanta, dar acest spirit eminamente negativ n'a spus, pe cît știu, nicăirea *ce*, *cît* și *cum* trebuia de importat. N'a spus'o nici d. Rădulescu-Motru, care are pretenția (în *Cultura romînă și politicianismul*) de a fi un spirit critico-*creator*. Un lucru însă este sigur: junimiștii n'au fost împotriva transplantării civilizației apusene pentru toată lumea. Ei, pentru dînșii, au fost pentru trasplantarea în mare; au fost împotriva acestei transplantări pentru majoritatea țării. Junimiștii n'au fost niște «ruginiți», care să nu voiască să iasă din modul lor de viață vechiu; ei, în viața lor, au adus pe malurile Bahluiului și ale Dîmboviței, felul de traiu din marile capitale ale Europei și chiar limba acelor capitale. N'au renunțat, pentru dînșii, la nici una din achizițiile civilizației europene,—în domeniul politic n'ar fi renunțat, de sigur, la nici o *libertate*, la nici una din binefacerile aduse Omenirii de Marea Revoluție Franceză (acea «epidemie morală» a d-lui Maiorescu) În lupta contra «Școalei Bărnuțiu», în care junimea întîmpina o mare resistență, d. Maiorescu face apel la principiile de «umanitate și liberalism», principiile marii Revoluții Franceze. Lor nu *le-a plăcut* (acesta este cuvintul, căci *teoretic* n'au susținut'o; abia dacă d. Rădulescu-Motru e ceva mai clar) ca de aceste achiziții să se folosească masa cea mare a poporului romîn.

Din această cauză—*civilizația* numai pentru ei—doctrina aceasta a fost *egoistă* și a repugnat întotdeauna spiritelor generoase.

În această atitudine se pot deosebi două lucruri: *lupta împotriva înnoirilor linguistice*, în care ei continuă vechea școală critică și în care au avut dreptate, dovadă evoluția ulterioară a limbii și literaturii romîne și *lupta împotriva înnoirilor sociale și politice*, care este o noutate față cu vechea școală critică și în care n'au avut dreptate, dovadă, iarăși, evoluția ulterioară a societății romînești.

Costache Negruzzi, în germene, bine înțeles, și nu în mod sistematic, reprezintă cele două atitudini ale Junimii. Costache Negruzzi are exact atitudinea d-lui Maiorescu, vreau să zic că nu e nimic la d. Maiorescu, care să nu fi fost simțit și spus de C. Negruzzi. Cele cîteva puncte de vedere în plus la C. Negruzzi—oarecare accentuarea curentului poporan și mai ales a celui istoric—se datoresc presiunii împrejurărilor de pe vremea sa: am arătat în N-rul 2 al acestei reviste, că pe vremea lui C. Negruzzi primejdia *înstrăinării*, în limbă și literatură, era mai mare de cît în vremea d-lui Maiorescu.

Mai întâiu C. Negruzzi nu e „ruginit", e un om nou, civilizat, un om de cultură europeană. Pe vremea sa, un „reacționar" era un om care regreta după ișlic, care nu voia să-l părăsească. „Junimismul" pe atunci era „moderantism". Vom ve-

dea mai jos că C. Negruzzi se declară „moderat". Mai tirziu, după introducerea constituției liberale, „moderantismul" acesta va fi „reacționarism": acuma constituția liberală nu mai e de cișțigat, e cîștigată.

Nu e „ruginit", apreciază toate bunurile lumii civilizate, se 'mbracă nemțește, gustă teatrul și opera franceză și italiană, cetește pe Victor Hugo, e romantic, călătorește pe la stațiile balneare din Europa, e duelgiu, e în sfîrșit, „european".

Dar e împotriva „civilizației" pentru masa cea mare a poporului romînesc. Unui țăran, care îl întreabă, dacă n'ar fi bine să-și dea copiii pe la învățături, îi răspunde:

> Să-i dați la dascalul din sat să-i învețe limba lor ca să poată ceti cărțile cele bune care-i învață cum să cinstească pre Dumnezeu, pre părinți și pre mai marii lor (astea le spunea la *1849* !..) cum să și împlinească datoriile către cărmuirea care se îngrijesce pentru binele lor (idem !), cum să se ferească de *lene* și *beție*; și prin urmare cum să se facă buni gospodari (*Scrieri*, I, Scrisoarea a XXV-a),

în care e în germene tot programul junimist: îmbunătățirea vieții animalice și oprirea păturilor de jos de la o viață conștientă, care ar putea să le dezvolte spiritul de cercetare și de critică și deci participarea lor la trebile statului. De și om nou, civilizat, romantic, „european" fin și sceptic, e plin de iubire pentru boerul de moda veche Bogonos, deși acesta duce *altă viață* și are *alte idei și alte idealuri*, de cît dînsul—pentrucă acest Bogonos este simbolul și garanția dăinuirii formei sociale, în contra căreia luptau patruzecioptiștii. Și cînd vorbește despre Villara (*Scrieri*, I, pag. 309, în 1852), care se știe ce rol a jucat în Muntenia, e plin de respect și considerațiune.

Și atunci, este firesc ca C. Negruzzi să fie *singurul* dintre toți oamenii de talent și cultură ai *Daciei literare* și ai *Romîniei literare* împotriva mișcării revoluționare de la 1848. In această abstențiune... junimistă a lui C. Negruzzi față cu marile frămîntări, la care iau parte toți prietinii și tovarășii săi, mi se lămurește mie *primul junimist romîn*... Despre această revoluțiune, pe care nu îndrăznește s'o atace de-adreptul, nu amintește decît de două ori, pe cît știu (*Scrieri* I, p. 335 și 339) cînd spune că „anul 1848 a fost fatal literaturii"... Ați văzut mai sus ce ideal de viață recomandă țărănimii în *1849* !...

Nicăiri vre-o notă mai generoasă, ceva spontan și ne calculat, ceva eșit din prisosul sufletului, ceva revărsat peste marginile interesului individual și de clasă, în sfîrșit vre-o abatere de la „cumințenie" și doar a trăit în vremea și în mijlocul marilor „nebunii"... Gîndiți-vă la Alecu Ruso ori la Bălcescu !... Peste tot o uscăciune morală și o răceală—care trec drept finețăe... finețea cunoscută a junimiștilor, peste tot lipsă de iluzionare și avînt... *Această* răceală a dat naștere „zeflemismului", și nu spiritul critic, cum voesc să ne asigure unia: dovadă A. Ruso, din care nu putea lua naștere zeflemismul... De aici, în spiritul publicului, identitatea junimismului cu zeflemismul.

Dacă C. Negruzzi e împotriva luptătorilor de la 1848, apoi aceștia îi plătesc cu vîrf și îndesat. In ziarul „Bucovina", care după 1848 ajunge tribuna revoluționarilor din principate și mai ales din Moldova, C. Negruzzi e acuzat că la 1848 *a tăcut*, pentru că i s'au dat «ciolane în gură și împrejurările anului 1848 pe lîngă titlul de Director al Vistieriei, îl mai îmbrăcară cu remunerație, cu titlul de epitrop al școalelor publice... etc.» (*Bucovina*, 1849, No. 23).

C. Negruzzi fiind un „critic" și, pe de altă parte, un dușman al liberalismului de la 1848,—ar fi de ajuns atîta pentru a justifica caracterizarea de „primul junimist". Dar ne vom încerca să arătăm că, și în privința limbii și a literaturii, între el și A. Ruso sînt deosebiri, și anume deosebiri de aceela care formează *tocmai* asămănări cu d. Maiorescu, — deosebiri, care se explică prin tendințile sale sociale, deosebite de ale lui Alecu Ruso și asămănătoare cu ale D-lui Maiorescu.

Costache Negruzzi și-a expus părerile sale în multe articole, adunate, cea mai mare parte, în vol. I al *Scrierilor* sale, sub numele de „Scrisori". Din aceste scrisori putem cunoaște ideile sale despre limbă și literatură. In „Scrisoarea a XXXII-a" ne spune că limba, sub domniile străine, se corupsese, și ea:

> „Nu mai era acuma limba lui Dositeu și a lui Cantemir[1]), nici a cărților bisericești; era un gerg hibrid, amestecat cu ziceri turco-grece, etc"...

Dar, zice el mai departe, după ce „lipsiră zicerile turco-greco-slave, se introduseră cele latino-franco-italiane". Și în „Scrisoarea a XXV-a" își bate joc cu mult spirit de mania latinistă și franțuzistă, cînd pune în gura unui țăran, care vroia să-și dea copilul la școală, următoarele vorbe pline de înțeles:

> —Pre unul am să-l dau în școală la Iași, ca să învețe nemțește, franțuzește și latinește.—Dar romînește nu?—Ba și romînește; dar, vezi D-ta, că dacă n'a învăța franțuzește și latinește, nu înțelege romîneasca de astă-zi. Acum trebue să știm multe limbi, ca să înțelegem pe a noastră.

Și aceiași atitudine de „critic" o are și față cu producția literară. El preferă pe Dosofteiu maculaturii literare din vremea sa („Scrisorile XVII și XXXII").

Intreaga sa critică—linguistică, literară și socială—a concentrat'o în piesa sa *Muza de la Burdujeni*. «Muza» aceasta e Cucoana Caliopi Busuioc, o fată bătrînă din Burdujeni, care face versuri ca următoarele:

---

1) Intotdeauna C. Negruzzi, cînd vrea să vorbească de cronicari, îi personifică în Cantemir: acesta îi era mai cunoscut, pentrucă acesta a fost tipărit cel intâiu.

Azi cu o petițiune
M'adresai către Amor
Și-l rugai cu-acordăciune,
Să astimpere-al meu dor,
De-a mea tristă pusăciune
Te indură, zeu de foc!
De nu vrei protestăciune
Să intind în ori-ce loc....

femee «romanțioasă», care, cînd Baronul Flaimuc, falșul pretendent, îi spune că dorește o femee „care să facă la mine poezii zo vi Șiller și Ghete", îi răspunde:

—Ghete! Șiller! ce nume înalte ai rostit, Baron! Feblele mele talente cum vor răspunde la așteptarea dumitale?

femee, care strică limba, influențată de toate maniile linguistice ale vremii (pusăciune, conprinzi, neînvingibilă atașăciune etc), femee modernă, care recomandă bătrînului ei amorez:

—.... să te îmbraci după modă. In locul nădragilor acelor roși, să pui un pantalon elegant, botine de glanț, un bonjur făcut după jurnal ca toată lumea bine educată, ș'atunci ași putea suferi vederea dumitale, dar în halul acesta, o ceriule! mă sparii!...

în sfîrșit, cum o caracterizează Drăgănescu:

O alcătuire de toate ridiculele trecute, prezente și viitoare, o fată bătrînă și nebună care-și închipuește că nebunește pe toți bărbații și socoate că nu-i poți zice bună-dimineață, fără să-i faci o declarație de amor. Cînd rea și nesuferită, cînd sentimentală și cochetă, s-aprinde și se alintă ca o copilă brudnică și deodată o vezi că *se aruncă în disertații metafizice și în dispute literare*, de n'o mai înțelege nici dracul. Toată dorința ei e s-audă vorbind de dînsa. *Inchipuește-ți că se socoate poetă și muzicantă*, încît bietul tîrgușorul nostru geme de *versurile și de sonatele ei*; de aceia noi toți o numim Muza de la Burdujeni. (*Scrieri*, III).

Scopul, pentru care a scris C. Negruzzi această farsă, căci această bucată e nu numai tendenționistă, ci curat tezistă, cum de altmintrelea—vom vedea—așa e întreaga operă a lui Alexandri, am putea spune a întregii literaturi mai vechi romînești—scopul ni-l spune autorul însuși într'o „notă" de la sfîrșitul piesei:

Noi am fost zis—nu ne mai aducem aminte unde—*că sint mulți care schingiuesc și sfîșie frumoasa noastră limbă* și în loc de creatori se fac croitori și croitori răi.

Asta ne-a îndemnat a compune această mică comedie, crezînd că facem un bine arătînd ridicolul unor asemine neologiști....

Nu-i vorbă, farsa asta e peste măsură de slabă. Vedeți, chiar locul, Burdujenii, e o copilărie, căci la Burdujeni nu putea exista o asemenea „muză..." Scriitorii dinainte de 1870 aveau spiritul prea facil și procedeul lor era copilăros.... Dacă-i vorba pe ridiculizare, pe caricaturizare, apoi ei vor pune pe Caliopi Busuioc la Burdujeni, pe Iorgu Damian la Universitatea din.... Sadagura, poetul va purta numele de Acrostichescu, escrocul Pungescu etc.... Dar, cu toată lipsa de valoare literară, literatura aceasta are, pentru noi, o mare însemnătate... In *Muza de la Burdujeni*, vedem nu numai ridiculizarea maniei linguistice, ci și o satirizare a ridicolului izvorît din combinația fanariotismului pămîntean cu nedigerata civilizație apusană... Caliopi Busuioc, ca și Cucoana Chirița ori Gahița Rosmarinovici ale lui Alexandri, sint Zițele epocei de la 1848. Atunci civilizația apusană străbătuse numai în clasele de sus și acolo, neasimilată nici în formă, dădea naștere la ridicol și acest ridicol, Negruzzi și Alexandri, Caragialii ai vremii lor, l-au observat și l-au redat în opere dramatice..... L-au redat fără talent, pentru că nu aveau talent deosebit și pentru că ei erau desțelinătorii ogorului literar și aveau de luptat cu toate, neavînd nimica moștenit. Cu vremea, civilizația s'a prins bine, cel puțin din punct de vedere al formei, în clasele superioare și ridicolul superficial a dispărut; azi în clasa de sus nu mai poate fi o Cucoană Chiriță. Dar civilizația a pătruns cu încetul, ca apa în păturile pămîntului, tot mai jos, până ce a ajuns în mahala și azi, mai ales pe vremea compunerii *Nopții furtunoase*, combinația ridicolă de orientalism și europenism e în mahala. Acest ridicol nou și-a găsit zugravul într'un om de un talent extraordinar, Caragiale, care e pentru mahala și pentru Zița ceea ce a fost Alexandri pentru Gahița Rosmarinovici și C. Negruzzi pentru Caliopi Busuioc. Și faptul că în Muntenia a apărut literatura Caragialiană (a lui Caragiale și a imitatorilor săi) e caracteristic: în Muntenia este mahala romînească, mică burghezie romînească; în Moldova nu este: un Caragiale moldovan ar fi fost imposibil.... In curînd civilizația va străbate la țară—a și început: o parte din Humulești e...., „despărțirea III a urbei T. Neamț!"—și va da naștere la un fatal ridicol, care-și va găsi, și el, zugravul, pe Caragiale al său..... Acțiunea, poate, se va petrece la Humuleștii lui Creangă!...

Dar pentru ce scriitorii vechi s-au „legat", cînd au voit să ridiculizeze mania civilizației, de femei mai ales? C. Negruzzi, cum spune singur, a voit să ridiculizeze pe croitorii limbii: a ales pe o femee. Alexandri pe Gahița Rosmarinovici, Cucoana Chirița etc... Cauza mi se pare următoarea:

Ion Ghica, în „O călătorie la Iași", zice că femeile au făcut mult pentru ideile nouă. Ele au fost mai accesibile civilizației apusene. Alexandri zice, în vre-o cîteva locuri (în articolul despre *C. Negruzzi*, în «scrisorile» din volumul I al *Teatrului* său) acelaș lucru. O femee, Elena Negri, a fost aceea, care a făcut mult

pentru a atrage atenția clasei boerești asupra literaturii populare, culeasă de Alexandri.. Pe cînd barbații purtau ișlice și vorbeau grecește, femeile se civilizase, vorbeau franțuzește, cîntau din clavir și.... flirtau cu bonjuriștii... Așa dar, femeile s'au civilizat întâiu și cum civilizarea nu merge fără ridicol, între ele s'or fi găsind mai multe «prețioase» și de aceia autorii vremii, fără să-și dea samă, au întrupat mai mult în femei ridicolul semi-civilizației.

In farsa aceasta C. Negruzzi se arată, ca și Alexandri în «teatrul» său, critic, *șarjînd însă* ca și Alexandri, care a fost puntea de trecere între școala veche critică și junimism, pentru că nu înțelegea *fatalitatea* fenomenului, pe care îl zugrăvea, pentru că nu avea încredere în efectele civilizației introduse pe pămîntul romînesc,—pentrucă era „junimist."

*

Acest „critic" în toată puterea cuvîntului, aces *fenomenalist* în privința limbii, care nu admite îndreptări ori creațiuni de cuvinte după voința conștientă a cărturarilor, își caracterizează singur pozițiunea sa în mijlocul diferitelor curente din vremea sa în „Scrisoarea a XVIII-a":

> «Cînd neamurile barbare au inundat Romînia ca un răpide șiroiu, găsind pînza limbii urzită, luau suveica și prin dreptul celui mai tare, aruncau unde și unde cîte un fir de bătătură de a lor groasă și nodoroasă. Astfel se țesu limba noastră. Pentru a scoate acum acele lătunoioase fire trebue a destrăma pînza, și prin urmare a crea o limbă, mai frumoasă poate, mai nobilă și mai învățată, căriia nimic nu i-ar lipsi alta decît de a fi—romînească.
>
> Aici încep necurmatele dispute între învățații pandemoniului nostru literar carii se silesc:
>
> Spirar nobil 'sensi a'rozzi petti,
>
> și pe care noi îi împărțim în trei clase. *Liberalii* zic (dupre Iorgovici și dupre Molnar) că trebue a goni toate zicerile Slavoane și Ungro-Turco-Grece,—de și aceste din urmă sunt foarte puține și nouă, primite numai de niște capete bolnave și stricate.—*Moderații* că trebue a le subția, a le inobila și a le romîni, și *eu mărturisesc că m'aș învoi cu părerea domniilorsale.* Vin în sfîrșit *Conservatorii* (aștia erau ișlicarii), astă veche rugină, care strigă cu glas de Stentor că se strică limba, plîngîndu-o și bocindu-o în gura mare».

Aplicarea aceasta a terminologiei politice la clasificarea curentelor linguistice o mai găsim și aiurea. Cei de la *Romînia Literară* (R. lit. 226) sînt învinuiți de „reacționarism", de către latiniști (adică de către..... «liberali»).... G. Asake (*Albina romînească*, XIX, 3, 1847), cu trei ani după C. Negruzzi, împarte și

ei sistemele linguistice în «sisteme de conservativi, de radicali și de cumpenitori sau de juste milieu»....

Așa dar, C. Negruzzi e un «moderat», cum se declară singur—A. Ruso ar fi zis «eclectic»—și terminii aceștia politici, atît de frequent aplicați la sistemele linguistice, nu-s figurați, ei au înțeles mai adînc. In adevăr, omul e dintr'o bucată, ideile nu stau în capul său în compartimente separate, și mai ales, ideile noastre, cum spuneam la începutul articolului, cînd sînt în slujba unui ideal, sînt *condiționate* de acel ideal In prima jumătate a veacului al XIX-lea, Romînii sînt luptători: în fața lor se pun probleme mari și grave și toate chestiile se pun în legătură cu nevoile sociale (Așa, de pildă, arta e curat tezistă, armă de propagandă: o recunosc toți, Kogălniceanu în *Dacia literară*, Alexandri în prefața «Teatrului» său, etc.), așa încît teoriile linguistice devin un reflex al luptelor naționale și sociale. Și de aceea «liberalii» în politică, au fost și «liberali», cum zice C. Negruzzi, sau «radicali», cum zice Asake, în limbă: latiniști, franțuziți: «dacă-i vorba pe schimbare, pe înnoire, să schimbăm, să înnoim, să ștergem trecutul rușinos!...» „Moderații", ca C. Negruzzi, au fost «cumpeniți» în toate: au fost deci împotriva „liberalilor", a latiniștilor, a franțuziților... Mai tîrziu, după ce „liberalii" au triumfat, „moderații" de eri, fără să-și schimbe ideile, se pomenesc în situație de „conservatori": junimiștii.... Iar socialiștii, ca să mai dăm un exemplu de cum omul e dint'o bucată, au fost realiști, ateiști, fonetiști,—insfîrșit *împotriva* tuturor atitudinilor și doctrinelor «burgheziei»... Numai oamenii bine echilibrați, sufletele bogate, comprehensive și, în adevăr, cumpenite, spiritele cu adevărat critice, reflexive, ajutate și de o cultură *oportună*, pot scăpa de uniformitatea aceasta—și așa au fost Kogălniceanu și A. Ruso, și mai ales A. Ruso, acest om complect, acest spirit liber, spiritul cel mai liber, pe care l'au avut Romînii... Și totuși, C. Negruzzi nu e așa de *fenomenalist* în privința limbii ca A. Ruso. E o deosebire în atitudinea lui C. Negruzzi. El nu dă așa de mare importanță deprinderii, *uzului*... Să nu se vorbească de deprindere, zice el: „N'am schimbat papucii ?" (Scrisoarea a XIV-a). Și mai cu samă are antipatie pentru „slavonisme", pentru a cărora înlăturare se declară. Comparați această atitudine cu acea a lui A. Ruso, care zice că o limbă se naște «pe decompoziția altor limbi», că cuvintele, de orice origine, se împămîntenesc și gramaticii trebue să constate nu să inventeze (*Romînia literară*, «Cugetări» pp. 355, 482), care se roagă:

> „Lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită, și ce a mai fi... (*Rom. lit.* 350).. „limba acea care le-au făcut [Romînilor] veacurile, pentru care i-au hulit, năcăjit, chinuit Ungurii și Slavonii" (*R. lit.* 340).

Această pietate a lui A. Ruso pentru limba „asta turcită, gre-

cită, ungurită, slavonită", așa cum e ea, vie, *cum e în popor*, vine, de sigur, și din priceperea lui și din marea iubire a lui A. Ruso pentru poporul de la țară, pentru țărănime, care, ea, singură o vorbea așa,—vine din adîncul său poporanism! C. Negruzzi a vorbit și el de literatura populară, odată în *Dacia literară* și altă dată, în «Scrisori», unde a colectat o sumă de proverbe (în care, nu-i vorbă, pune în gura poporului cuvinte ca: *intrigi*, *caracter* etc.), dar asta la dînsul e întîmplător și el n'a fost conștient de marea importanță a curentului poporon, cum n'a fost nici maestrul său Eliade, pentrucă el n'a fost poporanist,—el, primul junimist! *Rominismul* său se reduce mai mult la *cărțile bisericești*, la *trecut*, decît la *literatura populară*, decît la țăranul romîn viu, cu sufletul și nevoile sale. Și astăzi, «rominismul», cînd e expresia reacționarismului, se sprijină mai mult pe „trecut", iar pe țăran întru cît acesta e un simbol al trecutului.

C. Negruzzi a fost mai raționalist în privința limbii, pentru că a fost mult mai puțin poporanist decît A. Ruso. Această lipsă de poporanism este încă o notă care apropie pe C. Negruzzi de d. Maiorescu [1]).

Această înclinare „raționalistă" al lui C. Negruzzi se manifestează și în sistemul său ortografic,—ceea ce, de altmintrelea, trebuia să fie, căci, la noi, chestia ortografică a fost strîns legată cu chestia linguistică, a fost o față a ei: latiniștii au fost etimologiști, fenomenaliștii au fost fonetiști.

C. Negruzzi n'a fost fonetist, a fost pentru scrierea «care păzește etimologia cuvîntului» («Scrisoarea a XXXII-a») ca și d. Maiorecu (*Critice*, III, 324—325, etc.).

*

Ași eși din genul acestui articol, dacă ași analiza, mai amănunțit, temperamentul acestui scriitor, pentru a arăta că *tonul* său, cînd atacă curentele adverse, mai ales literatura care nu-i place, e perfect acel ton «junimist», rece, casant, sarcastic, al omului «ce nimica nu visează», că umorul său n'are nota simpatică, altruistă, *bună*, ca, de pildă, acela al lui A. Russo. Repet încă odadă: dintr'un umor ca al lui C. Negruzzi a putut să iasă zeflemismul și nu din unul ca al lui A. Russo.

Am voit să arăt în acest articol că C. Negruzzi, pe lîngă atitudinea critică față cu limba și literatura, care-l pune în rîndul vechilor critici Moldoveni, a avut, față cu transplantarea civilizației apusene la noi, o atitudine deosebită de tovarășii săi, asămănătoare cu a junimiștilor de mai tîrziu, atitudine care explică și deosebirile de tovarășii săi în privința problemei linguistice, deosebiri care formează *asămănări* cu d. Maiorescu.

In cursul acestui studiu se vor lămuri mai bine cele spuse aici cu anticipație,—care trebuiau spuse acuma, pentru a fixa locul lui C. Negruzzi în istoria spiritului critic romîn.

G. IBRAILEANU

1). C. Negruzzi, reducînd izvoarele limbii literare mai mult la cărțile vechi, *ca și Eliade*, și graiul muntenesc fiind mai aproape de limba cărților vechi, declară că el, fiindcă vrea să scrie *literar*, va scrie în graiul muntenesc (*Albina rom.* X 59, 1839), ne înțelegînd, cum înțelegea A. Ruso, ce este și trebue să fie limba literară romînească.

Horă

Uite hora sub pădure
Ce frumoasă-i, mămuc'ai!
Ce de mure, ce de mure
Pe sub gene la flacăi!

Uite hora pe sub fagi,
Cînd mai iute, cînd mai lin,
Mamă, mamă, ce de fragi
În cămeşile de in!

Iarnă

Sus pe culme iese luna
Valea toată argintind,
Urcă fumul din hogeaguri,
Rar lumini se văd sclipind.

Şi-i senin, şi-i ger afară
Şi la lună cînii latră....
Cînd, stingheriu, la gura sobei
Eu te-aştept să-mi cazi în vatră.

GH. DIN MOLDOVA

Primul client

Isprăvisem studiile....

După trei ani de muncă la facultatea de drept din Iaşi, muncă nu-i vorbă nu tocmai istovitoare, căci urmam cursurile facultativ, am ajuns însfîrşit licenţiat în drept!

O! de cîte ori în copilăria mea nu m'am gîndit la această zi fericită, care credeam că n'o să mai sosească, de cîte ori n'am invidiat pe cei din jurul meu, care nu aveau lecţii de învăţat pe a doua zi, pe cei care nu se temeau nici de pedagogi nici de pedepse!

Iată-mă-s acuma şi eu ca dînşii!

Licenţa în drept îmi dădea o mulţime de drepturi, pe care pentru moment nu le puteam tocmai bine defini; un lucru însă îl ştiam sigur: că aveam dreptul de a nu mai învăţa nimic.

Fără ca să-mi pierd dar timpul, am cerut înscrierea în baroul corpului de advocaţi şi la cel mai bun tipograf din Iaşi mi-am comandat cărţi de vizită cu toate titlurile sub numele meu.

Eram doar advocat!

De acuma înainte nu-mi mai rămăsese de cît de aşteptat clienţii.

Dar cine nu are procese, cine nu are nevoe de sfatul omului de lege?

De aceasta eram sigur.

Mi se părea chiar că toată lumea se uita după mine cu un interes mai deosebit, curioasă să vadă un licenţiat în drept şi un advocat!

Alte ori pe stradă mi se părea că aud la spate strigîndu-mă clienţii....

Mă vedeam apoi hărţuit în toate părţile, fugind de la tribunal la Curte şi de la Curte la tribunal, veşnic grăbit cu taşca

plină cu dosare, iar noaptea in vis făceam apărări, care ar fi pus în cofă pe cei mai mari advocați!

Cîte nu vede, cîte nu-și închipue cu puțină imaginație un advocat începător!

„Oarele de consultație", după o lungă chibzuire, le-am ales între 8 și 10 dimineața și 5 și 7 seara. O placă mare de metal, pe care strălucea în litere de aur numele meu, le anunța de altfel de la o poștă celor interesați, adecă tuturora; iar la aceste oare eram în totdeauna în biurou la dispoziția clienților...

Clienții?

Vai, nu știam atunci că advocații umblă după clienți, ei caută, ei vinează, ei își smomesc clienții, care de cele mai multe ori habar n'au de numele chiar al apărătorului lor. E drept că și advocații aceștia, la rîndul lor, ca răzbunare, habar n'au de proces!

Aceste mici detalii, absolut trebuitoare pentru cariera ce îmbrățoșasem, nu le cunoșteam însă, și de aceea mă miram mult că nu se grămădesc clienții în biuroul advocatului.

Trecuse o săptămînă la mijloc și apoi încă una, trecuse chiar o lună întreagă și cea de a doua era pe isprăvite și tot nu avusesem ocazia să pledez.

Dar în sfîrșit a dat Dumnezeu că într'o bună dimineață să mă pomenesc acasă cu un romîn voinic și nalt cît un brad de munte, un țăran din județul Sucevei purtător al unei scrisori de la un prieten, care mi-l recomanda să-l apăr într'un proces la Curte!

Cînd am cetit scrisoarea, am tresărit de emoție, văzînd în fața pe primul meu client!

Procesul, precum am zis, se judeca la Curte.

Dacă ar fi fost vorba de ales, o lăsam desigur mai jos; așî fi început mai degrabă cu tribunalul sau chiar cu judecătoria de pace, care mă intimida mai puțin, dar vezi că nu aveam alegerea și pentru nimic pe lume nu voiam să scăp prilejul ce ni se înfățoșa.

Mă voi duce și la Curte, mi-am zis atunci în mine, făcîndu-mi curaj!

Romînul mi-a povestit apoi toată pățania sa. Era vorba, după cît am înțeles, de un proces de ultraj. Intrase romînul meu într'o bună zi, bună vorba merge, într'o crîșmă ca să mai uite de nevoile vieței și așa de bine uitase de toate, că a început de la o vreme să tragă un chef de strînsese lumea de pe

lume în jurul său. Se vede însă că tocmai sergentului din punct nu-i prea plăceau chefurile, căci mi l'a amenințat cu un proces verbal de tapaj... nocturn... Atîta i-a trebuit romînului ca să-și iasă din țițini.

Sfîrșitul povestei a fost că domnul sergent s'a ales cu pelerina ferfeniță, iar romînul meu cu un proces verbal de ultraj adus autorității.

Cam aceasta era pe scurt isprava pentru care tribunalul din Fălticeni îl condamnase la o lună de zile închisoare.

Clientul meu, din chiar vorbele sale, îmi părea vinovat și ca om găseam dreaptă judecata tribunalului, ca advocat însă trebuia să-l scot basma curată!

Aici e tot meritul acestei nobile profesiuni!

Am aruncat atunci o privire plină de grijă la teancul de cărți, căci numai la ele îmi era acuma toată nădejdea.

Cînd a eșit romînul din biuroul meu de advocat, a voit să-mi lasă o hîrtie de 20 lei ca arvonă, zicea el pentru apărarea sa.— Mi-a fost însă, vă mărturisesc, rușine să primesc banii așa că-i i-am dat înapoi, asigurîndu-l că vreau să-l apăr degeaba, fiindcă e primul meu proces.

Și ce bine am facut că nu am luat parale!

Bietul romîn, foarte mirat de refuzul meu, se vede că lucrul nu se întîmplă tocmai des, mi-a mulțămit cu recunoștință și a plecat dîndu-ne întîlnire pe a doua-zi la Curte.

Vă las să judecați singuri în ce hal m'a pus procesul acesta!

Am alergat mai întăiu răpede la Palat ca să citesc dosarul, m'am întors apoi tot așa de răpede acasă și m'am pus pe studiat cauza și pe consultat autorii!

Cîte cărți n'am deschis, doamne, cîtă jurisprudență n'am cercetat, dar par'că era făcut anume, nicăeri n'am găsit un caz mai complicat ca al meu... După ce mi-am umplut ast-fel capul cu o mulțime de articole de lege și cu tot felul de controverse, m'am pus pe scris pledoaria ce trebuia să o fac adoua zi.

Am scris, am rupt ceea ce scrisesem și am mai scris o alta și iar o alta și încă nu eram mulțămit. Nu știam cum să încep și mai cu samă cum să sfîrșesc... Îmi era din cale afară greu să ajung la achitarea clientului, cînd îl găseam eu însumi vinovat.

Toate, de alt-fel, erau în contra lui, beția, *tapajul nocturn* făcut chiar în „mijlocul zilei", cum spunea sergentul, bătaia, ultragiul autorității și mai ales hotărîrea tribunalului!

De bine de rău însă, fiindcă primisem să-l apăr și încă pe gratis, mă simțeam cu atît mai obligat ca să-i găsesc de unde voiu ști un chip de apărare....

Am făcut tot ce putea face un advocat conștiincios. Nu puteam născoci fapte, cari nu se întîmplase, dar reușisem să răstălmăcesc depunerile martorilor așa de bine, încît nu se mai înțelegea nimic!

Restul zilei l'am petrecut cu ochii pe hîrtie, iar noaptea, vai de noapte, nici somnul nu mi-a tihnit.

* * *

Sosise acuma și ziua cea mare; aveam să dau ochii cu judecătorii; trebuiam să apăr ca advocat un om care își încredințase soarta în mînele mele.

Răspunderea o simțeam îngrozitoare. De la modul cum voiu prezenta cauza, de la întorsătura frazelor, de la gestul meu chiar, eram convins că atîrnă rezultatul procesului, cinstea și libertatea unui om.

Desdimineață am mai repetat încă odată apărarea mea, ca o lecție ce o învățasem pe de rost, dar lucru curios, de ce o recitam mai mult de ce mă convingea mai puțin!

Am dejunat apoi înaintea celorlalți din casă, doar aveam proces la Curte și judecătorii nu au bunul obiceiu să aștepte pe advocați; am înghițit de sigur de mai multe ori strîmb și însfîrșit nu fără sfială am luat tașca subsuoară, plină cu mulțime de autori și am plecat așa cu pași cam nesiguri spre palatul de Justiție.

Mergeam încet și grav și gîndul meu nu era de cît acolo; pe stradă n'am văzut pe nimene, tașca prea plină mă supăra tare; ași fi voit să ajung mai răpede, ca să scap odată de toate chinurile și iarăși par'că n'ași fi voit să ajung nici odată.

Nu știu de ce eram stăpînit de o așa de mare neîncredere în mine. Mă temeam că nu am să găsesc cuvinte trebuitoare, mă temeam să nu mi se facă deodată negru înaintea ochilor, mă temeam de judecătorii cari îmi făceau impresia de oameni răi, mă temeam mai ales de critica bunilor mei colegi din barou!

Mă temeam într'un cuvînt de toate.... Nu bătuse încă 12 ceasuri la ceasornicul cel mare de la Mitropolie, cînd am urcat încet, încet scările palatului de Justiție.

Aici în coridoarele lungi și întunecoase, foia deja o mulțime de lume. Țărani veniți de cine știe de unde, din satul lor, pe jos, numai cu traista 'n spate, țigani cu plete negre și cu fața ca fundul ceaunului, tîrgoveți șugubeți, jidani cît păr în cap și mai șugubeți încă, străini de alte neamuri, erau chiar și femei de toate vrîstele îmbrăcate în toate modele unui secol întreg. Își aștepta fiecare ceasul judecății cu frica în sîn. Iar prin mulțimea neliniștită se învîrteau advocații cu aere solemne, șoptind o vorbă de încurajare unuia, cerînd o ultimă explicație altuia, sau dînd sfaturi unui martur cum să răspundă mai drept, cînd va pune mîna pe sfînta cruce!

In grămada aceea am zărit și pe clientul meu.

«Poftiți, domnilor, în sală!» am auzit strigînd deodată pe aprodul care stătea dinaintea ușii Curței de Apel.

O mare parte din publicul din coridor se grămădi atunci spre sala de ședinți. Cu ei am intrat și eu.

Nu mult timp după aceia, s'a deschis o ușă lăturalnică și am văzut intrînd unul după altul cinci, nu mai puțin de cinci judecători, care s'au așezat pe niște fotoliuri mai ridicate, îmbracați toți ca niște preoți în haine lungi și negre cu brîu albastru la cingătoare și cu toca de catifea pe cap, îmbrăcați parcă anume așa ca să sparie advocații începători și să încurce pe împricinații sfiicoși în răspunsurile lor.

Iar de pe o altă ușă, a eșit cam tot deodată un procuror pus la fel cu judecătorii, cu un aer însă și mai solemn și mai grozav de cît ceilalți, care s'a așezat pe un fotoliu ceva mai la o parte.

Strigarea proceselor a început îndată. Cel dintăiu înscris la rînd a fost luat la judecată, judecată expeditivă, fără multe întrebări și răspunsuri, fără șovăială, căci se vede că judecătorii avînd deprinderea meseriei, ghiceau răpede din dosarul nu tocmai gros toate faptele, toate motivele care l'au dus pe om la păcat.--Nici chiar advocatul său, un coleg cam pleș la cap și bolborosit la vorbă, nu a avut parte să-și isprăvească bine apărarea, cînd Curtea luminată în o duioasă unanimitate a respins apelul.

Apoi a venit rîndul celui de al doilea proces, care a împărtășit soarta celui dintăiu și tot așa mai departe. Rar numai dacă un advocat mai iscusit sau poate mai cu noroc izbutea să capete o ușurare de pedeapsă pentru clientul său.

«Se vede că tribunalele judecă bine, de vreme ce Curtea le tot întărește hotărîrile», îmi ziceam în mine nu fără oareși care grijă.

Și aveam dreptate să fiu îngrijit, căci nu mă bizuiam nici pe noroc, nici pe iscusința mea de advocat și mai puțin încă pe nevinovăția clientului meu.

Neliniștea aceasta, care mă frămînta neîncetat, creștea tot mai mare cu cît se apropia momentul decisiv. In piept simțeam inima svicnind cu putere, iar pe față îmi curgeau gîrlă sudorile, măcar că în sală nu era tocmai cald....

Se strigase acuma cel de al nouălea proces și al meu era al zecelea la rînd......

Am simțit atunci o nevoe mare, nestăpînită, să ies numai decît în coridor, căci aerul din sală nu-l mai puteam respira.

Dar n'am avut parte nici acolo să mă răcoresc cît de puțin și deodată la urechea mea nemilosul aprod a strigat un nume, care era să mă facă să cad jos de amețeală, dacă nu mă răzămam de un părete,—era numele lui Panaite Știucă, numele chiar al clientului meu!

Instinctiv am deschis răpede ușa și în sală am zărit pe Panaite stînd drept ca un stîlp înaintea judecății. Am încercat chiar să trec pragul, să-i sar în ajutor dar.... nu știu de ce picioarele mi s'au înțepenit deodată și un fior rece m'a scuturat din tălpi și până în creștetul capului.

Inlemnit lîngă ușă, am rămas locului până mi-oiu veni în fire.

Dar cum să-mi vin în fire? Mi se tăiase picioarele, mi se tăiase puținul curaj ce-l mai aveam, uitasem până și pledoaria ce o învățasem pe de rost!...

Iar în sala de judecată, prin ușa ce se crăpa din cînd în cînd, puteam zări pe bietul Panaite, care se tot întorcea și mă căuta din ochi să vin să-l scap.

Dacă ar fi știut însă Panaite în ce hal eram eu, ar fi alergat de sigur el în ajutorul advocatului său...

Totuși, ca să-mi fac datoria până la capăt, am încercat o ultimă sforțare, dar ca toate sforțările cele de pe urmă, n'am reușit să ies de după ușă.

In vremea asta, curtea intrase de a binelea în judecata procesului, iar clientul meu era lăsat în plata domnului, în sama judecătorilor.

Sărmanul client!

Am stat cît am stat pironit locului cu tașca de advocat subsuoară, apoi de la un timp, rușinat din cale afară de slăbăciunea mea și plin de o hotărîre bărbătească.... am scoborît scările palatului de justiție.

O, cît de repede le-am scoborît!

In piața lui Stefan cel Mare, plină de aer și de lumină, am respirat par' că pentru întâia oară până în adîncul plămîilor, căci dispăruse piatra de pe piept, procesul de la Curte.

. . . .

. . . .

Și cum mergeam așa fără de grijă, dar nu tocmai mîndru de isprava mea, la un colț de stradă m'am auzit deodată strigat pe nume. Era un vechiu camarad de școală, care văzîndu-mă cu tașca de cărți în mînă și ghicind de unde vin, voia să știe cum am început.

«Bine, se înțelege că bine..., i-am respuns, nu fără oarecare sfială.

— Dar clientul tău ce-a pățit?»

Aici era cît pe ce să o încurc, căci nici eu nu știam cum se isprăvise procesul.

Totuși am avut curajul să-i afirm că clientul meu „n'a putut fi de cît achitat!"

Ce nu spune omul cînd se vede strîns cu ușa!

Dacă însă prietenul ar fi fost ceva mai observator, ar fi văzut cît de puțin sigur eram în acele momente pe afirmarea mea.... și poate că ar fi bănuit ceva.

Noroc însă că n'a observat nimic!

„Dacă e așa, zise el, atunci haide să bem în sănătatea clientului și a advocatului care a început așa de bine".

Fără multă vorbă și cu o îndrăzneală, de care nu m'așî fi crezut în stare, am intrat într'o berărie, am dat adălmașul obișnuit și am băut, vai, chiar eu singur pentru primul meu succes!

Bunul prieten voind par'că anume să mă încerce până la sfîrșit, mi-a mai urat și alte isbînzi tot așa de mari ca cea de astă-zi!

Am tăcut și am înghițit toate, numai berea mi-a rămas în gît.

Acasă mă așteptau alte încercări, alte felicitări.

Le-am primit și pe acestea cu aere de mulțămire și de la o vreme nu știu zău dacă n'am început să cred eu singur, că în adevăr am avut un mare succes și că Panaite a fost achitat numai grație mie.

Noroc însă că numai eu și cu Panaite știam ce știam. Despre mine eram sigur că n'am să scap vorba, iar Panaite a avut buna inspirație să nu mai vie pe la advocatul său.

Cît de greu mi-ar fi fost ca să dau ochii cu dînsul!

In toată această nenorocită întîmplare aveam însă și o mingiere. Mă felicitam, în mine bine înțeles, de prudența pe care am arătat-o cînd am refuzat arvona lui Panaite.

Cu ce drept i-așî fi păstrat astă-zi banii? Ba chiar după cele ce învățasem la universitate, așî fi fost poate obligat să-i restituiu arvona *îndoit*, ca unul ce nu mă ținusem de vorbă. Așa zice în adevăr un afurisit articol din codul civil.

Atîta ar mai fi trebuit ca advocatul să ajungă să plătească clienților.

* * *

A trecut destul timp de atunci și nici astăzi încă nu știu ce s'a făcut cu Panaite Știucă. Mustrarea conștiinței m'a împiedecat să mă mai interesez de rezultatul procesului. Imi era par' că frică să nu aflu că clientul meu a fost condamnat și eu să fiu oarecum pricina nenorocirii sale.

Așa, cel puțin, mă mingiiu cu speranța că poate a scăpat, mai ales că nu l'am apărat. Cine știe? In halul în care eram, îl intundam desigur mai rău.

Dacă a fost totuși condamnat, la urma urmei, judecînd drept, a cui e vina?

Cine l'a pus pe bietul Panaite ca tocmai el să fie cel dintăiu client al meu!

A. N. GANE

Din Economia noastră națională

„Viața Romînească" 'și-a tras un frumos program de activitate. Din primul ei număr, articolele sînt insuflate de o aceiași notă: nevoia astăzi adînc resimțită de a păstra în toate manifestările noastre caracterul național. De acest caracter național bine definit a fost strîns legată în vremurile grele ale trecutului păstrarea ființei politice a celor două țări, prin el am ajuns la un regat de sine stătător, și tot prin el numai vom putea dobîndi într'o zi locul ce ni se cuvine.

Dacă în manifestațiile culturale și sociale ale unui popor este nevoie de a desvolta aceste însușiri proprii ale lui, nu mai puțin în lupta aprigă ce se dă prin sporirea concurenței, trebue să ne îngrijim în viața economică de calitățile și slăbiciunile acelui popor, de condițiile exterioare în care el trăește.

Regimul de libertate, invențiunile tecnice au transformat în secolul al 19-lea modul de producțiune și condițiile în care se făcea schimbul. Este incontestabil că în aceste condiții un popor care nu ține seamă de mijloacele puternice de acțiune puse de progresele civilizației la dispoziția omului, va fi în stare de inferioritate. Dar dacă aceste cunoștințe generale sunt necesare, rezultatul ce se va putea obține grație lor variază după modul și condițiile în care ele au fost întrebuințate. Ele sunt mai repezi și mai puternice, dacă aplicarea descoperirilor s'a făcut ținînd seamă de însușirile națiunei de care ne îngrijim, de condițiile naturale în care ea trăește, de situația creată ei de trecut. In aceste condiții progresele civilizației universale, vin și desvoltă în mod normal energii ascunse sau adormite. Cele d'intăi nu sunt, ca să zic așa, decît fermentul care pune în mișcare o masă plină și până aci de viață, însă de o viață latentă.

In cea ce ne privește trebue să găsim modul de asociare al acelui ferment, pentru ca fără sdruncinări nefolositoare și prea mari, în timpul cel mai scurt, cu sacrificii cît mai reduse, să dobîndim rezultatul cel mai puternic. Trebue prin urmare atunci cînd vorbim de nevoile noastre economice, să nu uităm că dacă facem economie politică, scopul final este cercetarea trebuințelor unui anume popor, adică să intrăm mai cu seamă în domeniul economiei naționale. Cea d'intăi știință se îngrijește să gă-

sească legile și soluțiile aplicabile omenirei întregi, cea de a doua pe acele speciale fiecărei națiuni.

Nu am de gînd să mă încerc să fac un program general al economiei noastre naționale; chiar dacă el ar putea fi obiectul unor articole de revistă, ar depăși negreșit puterile mele. Cred însă că sunt în cadrul național ce și-a hotărît „*Viața Romînească*" să scobor pe cititorii ei în viața practică și zilnică a noastră și să le atrag atenția asupra caracterului special, pe care il au problemele economiei noastre naționale.

* * *

Viața economică a unui Stat este, ca întreaga lui viață socială, politică și chiar culturală, influențată de două categorii de factori: unii cu caracter mai permanent, pe cari activitatea omenească îi înrîurește mai puțin, alții cu caracter mai trecător, dar cari stă în putința noastră de a-i modifica. In cea dintăi categorie de factori fizico-naturali, intră situația geografică, clima, constituția geologică a solului și subsolului, configurația suprafeței, distribuția apelor, fauna și flora, etc. In cea de a doua categorie se exercită nu numai înrîurirea omului ca individ, dar mai cu seamă în diferitele forme al organisațiunei lui sociale și politice, și în special ca stat; aci intră situația creată unei națiuni, în timp, de generațiile și evenimentele precedente, corectivele aduse de știință pentru a spori producțiunea, înlesnirile de transport și de schimb, tot aci în sfîrșit rolul important al culturei prin îndrumarea de dat în școală chiar.

Cei d'intăi factori ne hotărăsc un cadru larg, în care cei de al doilea ne permit să facem progrese mari. Chiar la unele epoci, atunci cînd forța vie acumulată s'a sporit mult, ea poate întinde acest cadru natural de acțiune. Este ceea ce se întîmplă, atunci cînd prin hărnicia unui popor hotarele statului primitiv sunt duse mai departe.—Munți, rîuri, mări, cîmpii care nu făceau altă dată parte din teritorul ocupat de statul primitiv, dar de acel al națiunei pot modifica condițiile fizico-naturale în care aceasta se desvoltă.

După cum am spus mai sus, ne avînd pretenția de a face un program al economiei noastre naționale, nu mă voiu ocupa de înrîurirea tuturor acestor factori, ci de a unora din ei și mai cu seamă de acei naturali cari îmi par mai determinanți în propășirea noastră economică.

* * *

Una din ramurile de activitate economică de căpetenie a unui Stat este aceia care pune în valoare bogățiile sale naturale, moarte sau vii. Asupra ei au o înrîurire directă însușirile subsolului, ale solului și ale poporului ce îl locuește, precum și nevoile acestuia.—Această activitate 'și găsește principala ei manifestare în agricultură și industrie. De la început prin urmare s'ar pune întrebarea, dacă ținînd seamă de condițiile naturale în care trăim, trebue să desvoltăm mai mult o ramură decît alta. Intrebarea pusă însă astfel ar fi unilaterală, căci în spiritul actual al politicei comerciale internaționale, am uita că nu trăim izolați în lume și că trebue să ținem seamă și de situația ce ni se crează de alții în lume. Această discuție ne-ar duce prea departe. Este cred destul însă să reamintesc mai întăi îndrumarea protecționistă a tutulor statelor ce consumă produsele noastre, această protecție făcîndu-se direct sau prin condiții speciale din Colonii și țări de protectorat. In acelaș timp în judecarea acestor probleme nu trebue să uităm și importanța relativ mică a producțiunei și a consumațiunei noastre; ele nu sunt îndestulătoare ca să poată schimba politica comercială a statelor cu care tratăm. Pe cînd Statele Unite ale Americei și Rusia pot fi factori determinanți, noi nu putem năzui la acest rol.

O considerație de un alt ordin nu trebue înlăturată: situația financiară ce și-a creat Statul romîn atît prin nevoia de a-și asigura existența lui politică și de a o consolida, cît și prin aceia de a se unelti. Pentru aceste cheltueli el a contractat—în străinătate mai toată—o datorie publică de peste un miliard și jumătate, a cărei anuitate vine și îngreuiează în paguba noastră balanța schimbului nostru. Reducerea importului, adică debitului nostru față de streinătate, este un mijloc de a îmbunătăți această situație grea creată de trecut. Această reducere a importului este legată de satisfacerea trebuințelor noastre prin noi înși-ne, adică de desvoltarea unei industrii naționale.

Cei ce susțin însă că trebue să ne limităm la agricultură, uită în afară de aceste condiții exterioare și unele din însușirile naturale ale țării noastre: n'am utiliza cum trebue izvoarele de energie latentă pe care le avem. Ei uită că o treime din teritorul nostru este ocupat de munți, că prin văile de la poalele lor curg ape care pot pune în mișcare motoare, că tot în aceste văi este concentrată o populație numeroasă și care nu se poate hrăni numai din cultura pămîntului de care dispune, că în aceleași regiuni, pe lîngă unele materii prime utilizabile numai prin idustrie, avem și combustibilul necesar, fie el lemnul, lignitul ori petrolul atît de căutat azi. Însfîrșit, ei ar trebui să-și aducă aminte că în timp de trei luni de iarnă, cel puțin, nu numai energia locuitorilor de la munte, dar și a populației agricole de la cîmp, este aproape nefolosită. La această populație se adaogă și aceia din orașe care, atrasă la un moment dat de traiul lesnicios ce i-l oferă statul nou organisat, a rămas fără nici o ocupație în tot timpul anului.

A zice în aceste condiții că nu ne trebue industrie, este cred a nu cunoaște situația noastră internațională și a renunța la foloasele ce poate aduce o pătrime cel puțin din isvoarele de bogății—brute sau vii,—disponibile ale țărei și ale poporului nostru.

Intrebarea trebue prin urmare schimbată:

Cum să întrebuinţăm această energie latentă, adică cum să facem industrie, fără să jiguim cea l'altă ramură de activitate, agricultura, atît de bine adaptată cimpiilor noastre şi atît de intrată în moravurile poporului nostru? Această întrebare cum să îndrumăm o industrie în realitate naţională se poate pune, fiind că suntem la început, şi de la prima impulsiune ce va primi va depinde caracterul viitor al industriei noastre.

***

In soluţiile ce să dau nu numai chestiunilor noastre economice, dar şi sociale, culturale, administrative, fiscale şi altele se uită adese ori configuraţia solului nostru care împarte populaţia noastră în două părţi bine deosebite: acea de la cîmp şi acea de la munte. Această greşală se face cînd se vorbeşte de tocmelele agricole, de legea ţuicei şi a spirtoaselor, de fixarea razei comunelor după numărul locuitorilor etc. Fără a se ţine samă de condiţii cu totul deosebite, se iau măsuri generale, care folosind pe cei de la cîmp pot aduce sărăcia celor de la deal şi munte sau vice-versa.

De la început în chestia industriei trebue să facem aceiaşi despărţire. Cîmpia bogată ce avem, cu o populaţie puţin numeroasă, însă aproape suficientă pentru agricultura extensivă de azi, limitată cu căi naturale şi eftine ca Prutul şi Dunărea, ca să-şi ducă produsele voluminoase la mare, este negreşit aptă agriculturei şi în deosebi culturei cerealelor. Aceasta fiind intrată în moravurile poporului nostru, dînd produse cunoscute în parte pe peţile streine, ar fi o greşală să nu-i păstrăm cea mai mare parte din grija noastră.

Am zis mai sus că cimpia este mai cu samă aptă culturei cerealelor; în treacăt o explicaţie. Din cauza climei secetoase din această regiune şi a păşunelor nefolosite în destul din munţi, creşterea vitelor —în afară de ostroavele Dunărei şi cîteva regiuni departate de căile lesnicioase de comunicaţie—se va desvolta desigur mai mult în aceste din urmă regiuni. Las la o parte desvoltarea acestei chestiuni precum şi încurajările necesare agriculturei; căci ne-ar duce prea departe şi revin la subiectul ce mă ocupă.

In condiţiile naturale, în care ne găsim, două feluri de industrii ne trebue: La munte unde materia primă şi forţa motrice să găseşte pe loc sau în apropiere, unde trăeşte în văi o populaţie numeroasă (până la peste 100 locuitori pe km., adică mai mult decît îndoitul mediu pe ţară) disponibile, putem vorbi de o industrie care lucrează tot anul. Inceputuri de acest soiu sunt în Valea Prahovei şi a Bistriţei din Moldova. La cîmp însă este nevoie de a utiliza în timpul sezonului mort pentru cultura cîmpului, braţele disponibile; în aceste condiţii prin industria casnică care nu imobilizează capital mare, locuitorul cîmpului va putea să-şi satisfacă o mare parte din nevoile lui.

Un alt cîmp deschis industriei sunt centrele mari de populaţie, cu înlesniri de transport, în genere porturile dunărene şi unele tîrguri din Moldova.

Pe lîngă chestiunea localizărei industriei, s'ar pune şi aceia a îndrumărei sale în timp, pentru ca să urmeze desvoltarea normală a nevoilor comerciale. Să mai spunem că este trebuinţă să se încurajeze industriile care găsesc materia primă în ţară şi care întrebuinţează produsele culturei plantelor sau a vitelor, precum şi acelea care prezintă interes printr'o foarte mare consumaţie? În primul rînd însă ar trebui să ne îngrijim de acelea care aduc o primă transformare necesară vînzărei sau transportului mai lesnicios al produselor noastre brute, astfel este: spălatul şi torsul linei, torsul matasei, preparaţia lemnului, conservele-alimentare etc.

O altă chestiune legată de înfiinţarea industriei şi care s'a discutat mult este aceia de a se şti dacă trebue să încurajăm fabricile mari sau mici. In afară de cîteva excepţii destul de rare, unde metoadele de fabricaţiune impun o instalaţie mare, într'o ţară în care consumaţia internă este încă mică, unde există greutatea de a găsi capitaluri mari naţionale, unde personalul trebue format de la început, fabrica mică şi mijlocie este mai la locul ei.

Exemplele trecutului ar trebui să ne folosească. Atunci cînd s'a înfiinţat prima de fabricaţie pentru zahar, nu s'a fixat, ca în Germania şi Rusia, o limită de fabricaţie. De la început s'au instalat cinci fabrici din care trei puteau singure să satisfacă întreaga consumaţie a ţării. Consecinţe: Unele din ele s'au închis, cultura sfeclei s'a concentrat numai în anume regiuni, iar azi o nouă lege a creat un monopol de fabricaţie până la 1914, agravînd astfel greşala făcută la origină.

Poate că costul de producţie al zaharului, ar fi fost puţin mai ridicat, în fabrici mai mici, dar în ori ce caz nu ar fi ajuns la preţul de vînzare factice de azi, datorit în parte monopolului şi în parte sarcinelor ce s'au impus cîteva din fabrici, rescumpărînd pe două din ele, pentru a închide pe una din ele, iar pe alta pentru a o reduce la fabricaţia zaharului brut.

Pe nesimţite am fost adus să vorbesc şi de alte condiţii decît cele naturale, care pot înrîuri asupra industriei; a vorbi însă de caracterul naţional al unei industrii, fără a vorbi şi de rolul capitalului, ar fi să lăsăm la o parte un factor important al acestei ramuri de activitate.

O industrie nu poate fi în realitate naţională, dacă nu participă în mod efectiv capitalul naţional sau cel puţin naţionalisat. Cu organisaţia actuală a întreprinderilor industriale, să nu uităm că în mod direct sau indirect, capitalul este în realitate şeful fabricei, el nu numai ia partea cea mare a beneficiilor, dar are şi conducerea efectivă a întreprinderei; lucrători, ingineri, contabili, toţi ascultă de poroncile lui.—Poate fi industrie naţională aceia în care elementul naţional va fi reprezentat numai prin materia primă brută sau prin popor, ca instrumente oarbe în

manoperă? Am fi braţele inconştiente care muncesc, ori picioarele cari poartă trupul; capul ar fi al streinului. Cred că nu dorim să ne limităm la acest rol de salahor.

Capitalurile naţionale au inceput să renunţe la plasarea lor exclusiv in agricultură, şi in titluri garantate de stat; ele se duc in parte in bănci şi in intreprinderi particulare. Desvoltarea mai departe a spiritului de asociaţie, ce incepe se nască de jos in sus, şi, puţină incredere ciştigată prin citeva intreprinderi industriale bine conduse, şi de sigur că putem ajunge la o industrie in realitate naţională.

Ar fi incă multe de spus asupra industriei, insă studiul lor ne-ar duce in afară de cadrul pe care ni-l hotărisem la inceput şi din care incă am eşit. In rezumat insă putem spune că de stabilirea unei industrii naţionale şi in condiţiile arătate mai sus este legată nu numai neatirnarea noastră economică, şi o imbunătăţire a situaţiei noastre financiare, dar şi o utilizare mai desăvirşită a energiilor brute şi vii ale statului romin.—Dar, incă odată, pentru aceasta, industria trebue să fie in realitate şi in toate părţile constitutive ale ei naţională, adică adaptată atit condiţiilor fizico-naturale in care ne găsim, insuşirilor poporului nostru, cit şi condiţiilor economice şi financiare in care ne găsim de fapt azi.

*

Partea ocupată de agricultură in economia noastră naţională este prea importantă ca să nu facă ea singură obiectul unui articol; de altminterea fiind indeletnicirea de căpitenie a noastră, ea este mai bine cunoscută de toţi.

Dacă avem o ţară care prezintă condiţii foarte bune pentru agricultură şi industrie, nu trebue să uităm că schimbul şi transportul mărfurilor pot fi in dezvoltarea luată azi de comerţul internaţional, un puternic mijloc de imbogăţire al popoarelor. In această privinţă avem de folosit una din condiţiile naturale in care ne găsim: situaţia esceptional de favorabilă la gurele Dunărei. Prin aşezarea geografică a Rominiei, nu numai putem exporta cu inlesnire produsele noastre naţionale, dar prin comerţul de transit să căpătăm o importanţă economică, şi prin urmare şi politică care să depăşească cu mult cea ce putem năzui de la intinderea redusă a teritoriului actual al Rominiei sau de la numărul locuitorilor ei.

Gurile fluviilor mari internaţionale au devenit azi intrepozitele basinelor interioare scaldate de acele fluvii şi de afluenţii lor. Anversul, Rotherdamul, Hamburgul işi datoresc in primul rind avintul lor comercial, situaţiei la gurile Escautului, Rinului şi Elbei. Numai acolo unde navigaţia pe fluvii şi scurgerea normala a produselor la vale nu pot influenţa, porturi ca Genova, Trieste şi Veneţia, au putut să se desvolte. Ţări şi chiar oraşe isolate, situate pe căile internaţionale mari au căpătat, prin importanţa lor comercială, o situaţie politică pe care nu ar fi dobindit'o nici odată prin numărul populaţiei sau intinderea teritorului.—Anglia prin situaţia geografică şi prin politica ei colonială şi industrială a putut să devie intrepozitara lumei intregi şi un stat de prima ordine.—Hamburgul s'a menţinut atita vreme oraş liber, iar micele Statele-de-Jos şi-au păstrat secole intregi neatirnarea contra unor puteri de zece ori mai mari, prin bogăţia ce au ştiut să tragă din o situaţie geografică excepţională.

Basinul Dunărei, a cărei scurgere naturală se face prin porturile noastre: Sulina, Galaţi, Brăila şi Constanţa, este basinul internaţional cel mai intins din Europa. El este limitat la miază-noapte, miază-zi şi apus de munţi, care ingreuează transportul pe căi ferate inspre mările Adriatică, Mediterană sau Nordului.—Alimentarea actuală a acestui basin prin Genova, Veneţia, Trieste, Hamburgul şi Stettin este anormală. Numai graţie nesiguranţei ce domnea pe Dunărea de jos până la 1878, greutăţilor de trecere la gurile Dunării şi la Porţile de fer, unei-tirei aproape nule a porturilor noastre maritime, se face ca produsele ce ies din basinul Dunărei sau intră intr'insul să se transportă pe căile de uscat, totdeauna mai scumpe, in loc să urmeze calea mai eftină de apă. Rinul pe care se face navigaţia fluvială cea mai activă din Europa nu are nici adincimea navigabilă a Dunărei, nici jumătate din lungimea ei; cel dintăiu fluviu influenţează schimbul a patru ţări, cel de al doilea a şepte (Austro-Ungaria, Germania de Sud, Elveţia, Serbia, Rusia şi Rominia) şi cind Ungaria se va despărţi economiceşte de Austria, a opt. Volga este singura cale de apă europeană mai lungă de cit Dunărea şi care prezintă inlesniri mai mari pentru navigaţie, dar ea se varsă intr'o mare inchisă şi nu scaldă decit un singur Stat.

Deschiderea Canalului de Suez a căilor ferate de penetraţie in Asia Mică şi Sudan, au lăsat incă neinfluenţat din cauza situaţiei lui innapoiată tot orientul Europei, deşi mai apropiat de aceste noui drumuri. Ele in mod normal se intilnesc in regiunea cuprinsă intre gurile Dunărei şi canalul de Suez, şi vor vărsa in această regiune pedeoparte produsele exotice ale Asiei şi Africei, iar pedealta mărfurile manufacturate sau speciale ale Europei. Astăzi produsele necesare nouă, trecind prin canalul de Suez ne vin prin porturile nordice ale Europei.

Să nu se crează că această viitoare indrumare a comerţului Europei Centrale şi Orientale este o ipoteză numai, făcută de noi. Ungurii şi Austriacii, atit de interesaţi la propăşirea porturilor lor naţionale, Fiume şi Trieste, au incercat in mai multe rinduri prin tarife şi inlesniri excepţionale să atragă către acele porturi comerţul lor exterior; la urmă ei au fost siliţi—cu toată starea primitivă a navigaţiei pe Dunăre—să infiinţeze linii de navigaţie fluvială, spre gurile Dunărei şi linii maritime plecind de aci spre Orient; au cerut incă de mai multe ori Căilor noastre ferate tarife speciale pentru ca mărfurile lor să vie prin porturile noastre.

Putem prin urmare—fără multă cazna—fără nici o exa-

gerare năzui să avem la gurile Dunărei, fluviu internațional, menirea pe care Belgia și Olanda au căpătat'o la cele ale Escautului și Rinului. Dar acest schimb al produselor exotice și europene nu ar avea o înrîurire mare asupra țărei intrepozitare, dacă de dînsul nu s'ar lega o activitate industrială specială. In porturile de transit s'au stabilit uzinele de prima transformare a materiei brute sau de asortare spre a pregăti marfa după cererea diferitelor pieți consumătoare, sau spre a reduce greutatea moartă de transportat. Astfel Anversul, Hamburgul, Fiume au devenit orașe industriale. Acolo, în zone neutre, în afară de tarifele vamale protectoare, se cojește orezul, se lucrează iuta, se distilează petrolul brut, se lucrează lemnele exotice, se împachetează ceaiurile sosite în baloturi, să asortează uleiurile, cafeaua și alte produse coloniale, tot acolo să concentrează o mare parte din industriile bazate pe materii prime streine sau cari lucrează mai cu seamă în vederea exportului.

Cu sau fără voia noastră, navigația pe Dunăre să desvoltă și se va desvolta din ce în ce mai mult, ea va lua, din vapoarele maritime sosite la Gurile Dunărei sau va varsa în ele, mărfurile lor. Dacă vom ști să drenăm aceste produse prin mînile noastre, dacă le vom asigura mijloace repezi și eftine de descarcare și transbordare, o intrepozitare eftină și sigura, dacă le vom înlesni asortarea și transformarea de care vorbeam mai sus, fără multe șicane fiscale sau administrative, în zone libere, dacă vom regula curentul prin liniile noastre fluviale și maritime bine îndreptate și organizate, dacă în sfîrșit vom apăra și stabili pe Dunăre un regim adevărat internațional, atunci vom putea trage un mare folos din acest transit. Prin el putem—o repetăm—deveni mai bogați și mai puternici, decît ne-ar îngădui întinderea și populația noastră, oricît de bine utilizate ar fi ele. Numai astfel prin utilizarea nevoilor reale ale tutulor celor ce ne împresoară, putem acumula acea forță vie de care vorbeam mai sus, și care singură poate la un moment prielnic să ne îngădue să lărgim cadrul prea strîmt ce ni l'au fixat nu teritorul ocupat de națiunea romînă, ci greutățile prin care am trecut.

VINTILĂ I. BRATIANU

1 April 1906.

In pădurea mare...

In padurea mare
Umbla pe carare
Un flacau cîntînd
Și mereu zicînd:

„In padurea deasă
Cu iarba aleasa,
Vin' sa ne 'ntîlnim
Vin' sa ne iubim.
La colț de carare
Sub cel paltin mare
Eu te-oiu aștepta,
Cu drag te-oiu chema....
Vină, cît e vreme,
Vină nu te teme,
Ca de nu-i veni
Mult amar va fi".

In padurea deasă
Cu iarbă aleasa
Geme buhna greu,
Vestește a rău,
Dar frunza ușoara
Șoptește 'n desară
Și tot spune, spune
Basme dulci, nebune.

Flacăul cînta,
Codrul răsuna:
„Vină, cît e vreme,
Vină, nu te teme,
Că de nu-i veni
Mult amar va fi".

*

Lun' a răsărit,
Draga-i n'a venit
Și în calea sa
A căzut o stea....
De-un lung vaitat
Codru-a răsunat....

*

In pădurea deasă
Nu-i iarbă aleasă,
Frunzele-au căzut,
Totul s'a trecut.
Nime nu mai spune
Basmele nebune;
Numai vîntul rece
Printre arbori trece
Și gemînd se duce
Pană la o cruce,
Ce stă în uitare
Sub un paltin mare.

MATILDA PONI

Un poet moldovan perdut

Pe vornicul Neculai Dimachi—unul dintre boerii poeți din școala lui Conachi, unul dintre necunoscuții literaturii noastre—l-am perdut, cum se pare, fără multă nădejde de a-l regăsi. Insuși N. Iorga, în a sa istorie a literaturii în secolul XVIII, știa numai că a viețuit și că în timpul, în care Dr. Vasile Popp scria prefața psaltirei lui Prale, poetul moldovan avea—și el—„feliurimi de poeme și mult frumoase". Scriind despre Conachi în *Convorbiri literare* (1903, p. 382) eu am arătat unde se mai pot găsi știri despre el, dar nimeni nu s'a simțit îndemnat să profite de indicațiile mele, *pentru a începe opera de regăsire a acestui poet*, despre care de-altfel pot spune din capul locului că, de l-am regăsi chiar întreg, nu va avea, poate nici pe departe, însemnătatea logofătului Conachi. Fac deci tot eu acest început, dînd probe din versurile lui și așteptând ca scrutătorii moldoveni, care vor fi având manuscrise, să cerceteze, dacă probele mele nu se vor fi găsind—poate fără numele autorului—și împreună cu alte poezii, prin acele manuscrise.

Neculai Dimachi a murit la 1837, probabil în luna Februarie, de când sânt datate cele din urmă rețete ale doctorului care l-a îngrijit, Dr. Sakelarie. Poetul se îngrijise în adevăr foarte mult, (1833—1837), deoarece rețetele lui păstrate de soția sa Pulcheria și dăruite Academiei de d-na Elena I. Docan formează trei volumașe, nu mai puțin (N-rii 2883, 2884 și 2885 din manuscrisele Academiei române)[1]).

Data morții o confirmă și G. Sion în cea mai interesantă a sa scriere, *Suvenire contimpurane* (p. 445), citând ca isvor povestirea unei femei, odată celebră prin amorul ei cu poetul Chi-

1) In volumele cu N-rii 2832 și 2833 să găsesc scrisori familiare dintre 1767—1830 cu amănunte interesante nu numai relative la familia Dimachi, ci și la viața culturală a Moldovei.

soverghi. povestirea fiicei lui Dimachi, Catinca. Această Catincă Beldiman avea o memorie „prodigioasă", zice G. Sion, și comunică ca probe două poezii dintr'ale tatălui ei, pe care ea le știea de-a rost.

Sion credea că poeziile sint „până astă-zi inedite". In adevăr chestiunea de memorie prodigioasă și inedit nu este tocmai exactă, deoarece una din cele două poezii, care nici *nu* era a lui Dimachi, fusese publicată.

Inedită era numai o poezie *Corabia pe valuri*, din care Catinca a recitat și Sion a publicat 14 versuri (p. 458). Poezia are însă 30 versuri și manuscrisul, în care am găsit-o, la Academie[1]), are și alt titlu. O copiez întreagă, păstrînd fonetica manuscrisului:

Piima lui Neculai Dimachi asupra vistieresii Anica Roset.

Pi a stării lumii valuri cu cărma minții innotu,
Cătându să zărescu limanul, din priimejdii să mă scotu;
Alergu cu pânzele întinsă pe luciul cel de focu,
Pe mare ace aprinsă a vieliauului norocu.
Sălnecul văz cu furtună ci-m[i] nălucești pământu
Și fulgerile împreună arată mari mormântu.
Nici meșteșugu m'agiută și pusula o slăbit,
Ace politică multă viiața mi-au otrăvit
Și stare aciastă innaltă așa au fost la mormânt
Ca o corabii spartă ci-au fost gioeată de vânt;
Nici un folos, dar căință, nu pot di-acum să aștept
Că ciasul ci-am dat credință cuțătu mi-am pus în pieptu;
Nenorocire mi-i mari, atunce am făcut un pas,
O groaznică lunecari, de pein acum într'un cias.
O ceriule, în ce bini, cum ochii mei s'au dischis
Sau cini trăe ca mini, dar oare nu sânt în vis?
Ah, visul lacrămii nu varsă, rana o sâmplu în pieptu
Și inima că mi-i arsă di-un focu cu totul nedreptu.
Videță-mă că-s perdută, nenorocire m jălii,
Că cine am fostu îs știută și ce-am agiunsu mă privii.
Videța-i a slavii cunună ci-am pus atunce în capu
Cu moarte acum mă împreunu și nu-i nădejdi să scapu
Aș fiei o hotărâri să mă întorcu innapoi,
Dar vântul c'împotriviri dau iarăș piste nevoi
Nainte tunerecu mari, innapoi vântul vârtezu
Cu totul spre perzare furtunile cat prilezu
Și așa cu cărma lăsată stihiilor mă jărtfăscu
În stânca ace innaltă agiungu și mă pră[pă]descu
Dar voiu străga în piiri, într'acel cias cu amar
Răsplătiri, răsplătiri și voiu be acest păhar.

1) M-pt. cu Nr. 2189, la pagina 102.

In manuscrisul Academiei s'au strecurat—evident—și câte-va erori de copie, pe care nu le-am mai îndreptat, deoarece ni se par ușor de găsit. *Piima* este mai clară în motivele reale, care-au produs-o, dar, fiind mai lungă și cam încâlcită, —ceea ce nu este în forma în care o ținea minte Catinca Beldiman, —nu se poate compara, ca efect, cu *Corabia pe valuri*[1]).

Dintre celelalte poezii păstrate în manuscrisul Academiei numai una se ridică ca efect și concentrație de idei până la rangul *Corăbiei pe valuri*. Este o poezie scrisă „din poroncă", într'o zi de 22 Dechemvrie a nu știu cărui an (Fonetica este modernizată de mine):

Cât îmi pare mare ziua care petrec fără tine,
Nici o frumuseță-a firii nu mă mângâe pe mine,
Și verdeața cea mai vie seamănă sălbătăcită,
Când într'însa nu 'nflorește fața ta cea strălucită;
Și când ziua petrec toată, ah, lipsit de-a ta privire,
Cercetez urmele tale într'o desnădăjduire,
Care dacă nu se află, vărsând lacrimi neîncetate,
Plâng al meu ticălos suflet ce atunce-și cere moarte;
Dar când glasul tău s'aude, ah, cât inima se bate
Cât mângâie-a ta vedere simțirile tulburate!
Când deschiri gura de-odată, deschizi cerurile toate
Și când mâna ta m'atinge, mă simțesc tremurând foarte.

Tema aste a tuturor boerilor poeți din acel timp: o notă proaspătă, trează și plăcută este la Dimachi introducerea în contrast a verdeții din natură.

1). Din *Corabia pe valuri* a publicat și d. I. Bianu, în *Catalogul manuscriptelor românești* de la Academie, I, p. 122, câte-va versuri, în forma:

Pe-a stării lumii valuri
Cu cirma minții înot
Ca cind să zăresc limanul
De primejdii, să mă scot.

Alergu cu pânzile întinsă
Pe luncul cel de foc,
Pe mare ace aprinsă
A văselului noroc.

Versurile au fost scrise pela 1802 de un vechiu traducător și copiator de scrieri literare, Toader Jora, a cărui scriere este *aici* aceiași, ca și acolo unde iscălește, la pag. 39 a manuscrisului descris de d. Bianu. Această dată arată *vechimea* poeziei, de oarece nu poate încăpea îndoială ca Jora a scris ce-a auzit sau a cetit și n'a ținut bine minte dela cineva, care știa sau avea poezia lui Dimachi.

Acelaș, ce-i drept sgârcit joc de fugitive, izolate note naturale (Fluturele!) se găsește și în a treia poezie, pe care o comunic întreagă și modernizată cu fonetică. Titlul i-l las exact ca în manuscris:

Alt, tot a lui Dimachi, pentru una ce ave prepus că l-au dipărtat 1803 Ghenarie 15.

Ai hotărît să mă arz, acest foc îmi pare dulce;
Tu mi-ai zis ca să trăesc, iar tu la mormânt me-i duce,
Și-ți muri prea mulțămit, fluturașului urmând,
Căci văd bine că mă ard, dar voesc să mor arzând.
M'am născut *și-ți* fiu supus, rob fiind mă fericesc,
Ori ce-i zice eu urmez, zi-mi să mor, să mă jertfesc,
Căci și viu și mort fiind, ție numai mă închin
Și mă mângâi când gândesc pentru cine eu suspin.
Ochii tăi ce m'au adus acest fel să mă robesc
Fără milă se întorc acum di-m[ă] posomorăsc
Și gurița ce 'ntr'o vreme cu dulceață îmi vorbia,
Nici de cum nu se deschide măcar a mă mângâea.
Inima care-mi era dăruită *păr* la moarte,
Jurământuri și *parole* într'un ceas le-aŭ uitat toate.
Ah, acest foc ce m'au ars, tu în suflet l-ai aprins
Și viața nu-mi mai lasă, nici arzând, nici fie stins.
Ce nădejde-mi mai rămâne, cum mai pot eu să trăesc
După-ce te văd schimbată și să nu mă chinuesc;
Fericirea mea-i să mor, ca să scap din chinuire,
Dar și tu ai să aștepți a cerului răsplătire.

Cine este ființa, care hotărâse să-l „depărteze"—nu se poate vedea din manuscris, deoarece afară de Anica Roset, mai apare de câteva ori, în acrostihuri și o Lucsandră, care l-a rănit cu ochii și căreia odată îi cere să-l scape de îndoelile ce are, în niște versuri (mediocre), care încep așa:

La razele fetii tale a privi cine 'ndrăsnește,
Slăbind vederile sale, cu lacrămi se pedepsește.

Tot cu ochii ei se ocupă poetul și în altă „acrostihidă", în care-i spune că va răbda săgețile lor, voinic, până la moarte. Aici începuse cu versurile:

Lumini două strălucite,
Stelelor închipuite--

Acelaș subiect revine în altă poezie, care începe așa:

Ah, ce fulger ceresc oare
Cu săgeți otrăvitoare
Mi-au rănit inima foarte—

Durerile sânt mari, dar poetul este foarte hotărât:

Ceriule, a ta săgeată
Mai sloboade înc'odată
Cu o pară mai cumplită,
Că nu pot să fac răbdare
La această întâmplare
Când inima mi-i rănită,
Vreau să mor—

Aceiași ochi sânt cântați în poezia următoare, pe care o copiez (și foneticește exact, pentru a da cel puțin două probe de text Dimachian—presupunând firește, că copistul, un văr al lui C. Conachi, a copiat destul de exact, lucru de care avem oarecare motive să ne îndoim):

Ochii cari au puteri
Asupra inimii meli
Mă inviiază c'o clipiri
Plină de milostiviri.
Tot aceia, când s'arată
Cu mânii înfocată,
Mă omoară fără milă
Și mă invii iar în silă.
Însuș ei mă fac a credi
Că, când sufletul s'o perdi,
Însămnează o schimbari
La a focului său stari.
Cu săgiata ce cumplita
Având inima rănită,
Ce amara, ah, dulceața
Este amoriul în viiață!

Succesiunea poeziilor face impresia că poetul cântă un amor real. In adevăr, după cele arătate mai sus, ne putem aștepta la necazuri ucigătoare. Iată-le că vin! In poezia ce urmează, tot „cu acrostihidă", tot cu Lucsandra și care începe așa:

La ceasul acel de moarte
Ce-au hotărât a mea moarte,
Unde-au mai rămas putere
Să sufer așa durere—?,

poetul arată că despărțirea l-a omorât, că nădejdea i s'a schimbat în plâns și se roagă:

Ah, vino, ah sufletele
Să vezi lacrămile mele.

Va fi venit? Poezia următoare, cu titlul *De paraponire* ne dovedește că nu. Ea începe așa:

Viața mea la moarte merge...
Nu este cine s'alerge
Să-mi ia săgeata din pept.

Vrăjmașul îi dă năvală; *trei* ani sânt de când sufere și se sbate; acum dușmanul îl lasă în părăsire, să moară.

Poetul rămâne iarăș singur în natura, pentru care, nu încape îndoeală, avea și ochi și simțire. In jalea-i mare i se pare însă că și luna este nesimțitoare. Și 'ncepe:

Lună, lună, te văz lină
Și 'nfocată cu lumină,
Răvarsă a tale rază,
O dulceață de viață—

și adaoge, că, dacă moartea i-ar veni, acum ar primi-o cu bucurie. Dar, până atunci, mai cântă ceva. Luna-i aduce aminte de iubita care, ca și luna, a răsărit și s'a ascuns, fără să-i lase siguranța că va reveni să-i lumineze noaptea, în care s'a scufundat. Poezia aceasta începe așa:

De abea o lună dulce
Cu luceferi de lumină
Au strălucit într'o noapte
Cu o fețișoară lină—

Luna îl preocupă și 'n alte stihuri, despre care însemnează în titluri că le-a făcut „sara șezând la Copou, pe lună":

Pentru-ce strălucești, lună?
N'auzi frunzele cum sună
Și cu-a vântului suflare
Răspund la a mea 'ntristare?

De ce-l luminează oare ea, când el, urându-și viața, ar preferi întunerecul? Despărțirea de ea îl face să caute întunerecul;

și totuși o minută de amor l-ar face să reintre vesel în lume, în viață! O mângăere gingașe a lunii asemenea merită să fie scoasă din aceste uitate stihuri:

Ah, dar (văz) și peste tine
Un cumplit nour că vine:
Au și firea ta-i să fii
Tot în nestatornicii?

Durerile sale le mai cântă direct, încă odată, într'o revărsare de stihuri, în care-și laudă răbdarea cea multă. Începutul sună:

Cine are pept să poarte
Focul și dureri de moarte
Și să fie odihnit—?

Vornicul Neculai Dimachi era însă capabil să se ridice și la oarecare obiectivitate de simțire;— susțin cuvântul, deși pare nepsihologic. Intr'un rând, *ea*, nu se știe cine, l-a rugat să-i toarne în versuri durerile *ei*. Aceasta se însemnează în titlu; «Făcută din porunca unia asupra ei». Aici poetul pare că împrumută *ei* ce simția tot cam pe-atunci și el, hotărârea și a ei fiind să rămâe statornică. Se găsesc chiar idei asemănătoare cu cele din *Corabia pe valuri*, d. e. la început:

Am perdut nădejdea toată. nu mai am chip de scăpare,
Cînd inima mea înnoată în valuri de întristare.
Nouri și furtuni cumplite asupră-mi văd că să pleacă
Adâncuri nemărginite viața mea îmi îneacă.

Dar obiectiv devine poetul într'un dialog, care face impresia unei teoretizări a simțirilor în care s'a sbătut. Dialogul îl copiez întreg, cu titlu cu tot:

Vorbe a sufletului cu inima

Sufletul

Inimă, ce întristare
Te-au cuprins așa de-odată
Și cu atâta înfocare,
Ca când n'ai avea scăpare,
Ci-ai să fii moartă îndată?

Inima

Sămt un foc că să aprinde
Întru sine-mi, sufleţele,
Şi cât puţân să intinde,
Incât văd că mă cuprinde
Şi-mi pricinueşte jele,

Lucru care nici odată
Incă n'am avut cercare,
Şi aud din lumea toată
Că-i o pară înfocată
Cu durere foar'e mare.

Sufletul

Aşa este, inimioară,
Patima nemilostivă
Şi aceasta este-o pară
De cât toate mai amară
Când se 'ntâmplă împotrivă.

Inima

Dar când focul să aprinde
Intre doi c'o cumpănire,
Ori cu cât mai mult se 'ntinde
Şi 'npreună îi cuprinde,
Nu le-aduce-atunci mâhnire.

Sufletul

Mai ales acea dulceaţă
Cu deplină 'ncredinţare
O sămţăşti că-ţi dă viaţă,
Când intr'a iubitii braţă
Te răpeşte cu 'nfocare.

Inima

Suflete, dar despărţire
Vre odată nu se poate,
Ca să aib' a lor unire
La a vieţii săvirşire
Atunci când se fârşesc toate?

Sufletul

Inimioară, birueşte
A amoriului cunună,
Căci pe doi când îi uneşte,
Totodată îi primeşte
Şi mormântul împreună.

Numai fă o hotărâre,
Cu aşa statornicie
Să primeşti orice ce jărtfire
Şi s'arăţi a ta iubire
Intru nevinovăţie.

Câte-odată era şi rece, nu numai obiectiv poetul. D. e. aşa era când a scris stihurile (în gen popular) ce încep (la p. 93 a manuscrisului) aşa de potolit:

Porunca amoriului
S'ardă 'n para focului.
Şi văd bine, că m'am ars
Dar nici pociŭ, nici voiu s'o las.
Când m'oiu despărţi de-amoriu
Sânt hotărît ca să moriu etc.

Aşa era poetul Neculai Dimachi, când iubia.

Afară de dragoste şi de iubirea naturii şi de puţintica filosofie practică, ce reese din poeziile lui, trebue să mai amintesc o notă mai puţin simpatică şi prea puţin potrivită cu delicateţa simţirilor acelora. In *Convorbiri*, volumul citat, pagina 383—387 publicasem o glumă dramatică-satirică, care biciuia sgârcenia unui boer şi la care Dimachi colaborase. Versuri satirice se găsesc şi într'aceste, numai ale lui, două până acum, adecă până la alte descoperiri. Intr'una vornicul îşi varsă focul pe un oarecare

. . . . lemn de fag
Bună coadă de hăltag
Crangă lungă, cioturoasă
Chistritură urdoroasă

şi pe un biet Ţigan «fără ţară», pe care asemenea îl trimite «afară din lume», nefiind «nici de o treabă», ba, vătămând chiar gustul estetic al boerului care, se vede, nu se prea ocupa cu igiena sălaşelor sale. Versul din urmă îndreptat către Ţigan este o cruzime:

Rade-ţi lindina din barbă! !

Celelalte versuri satirice au titlul *O adunare a trii cucoane*; ele încep cu copilăriile modei:

Ia vezi, zău, ce minunat
Fustanlâc mi-am cumpărat,

dar li se atrage dela o vreme atenția că nu trebue să se sfădiască pentru astfel de copilării și li se arată—pe fereastră ori din cerdac?—o butcă cu doi Moldovani drepți, care se ceartă rău și care se descopăr a fi oameni de casă ori prieteni:

Ei, îl știu, e Costandin
Nătărăul cel deplin
Împreună cu Iordachi
Gogomanul lui Dimachi.

Accentele sânt așa de sincere și aruncă o rază destul de interesantă în mediul boeresc din care răsăria poezia și satira vornicului, încât ar fi fost păcat să nu le tipăresc aici, deși astă-zi fiecare cetitor va fi de părere că cel puțin barba Țiganului nu trebuia eternizată chiar așa fără de cruțare. Dar pe atunci simțirile civilizată nu erau încă întinse și asupra robilor, cu care de-altfel boerii trăiau de-avalma, cînd erau copii, iar când erau bărbați, ca stăpâni egoiști ce-i cântăriau după folosul și plăcerile ce puteau aduce. La Conachi nu se găsesc accente de-acestea. El era poet satiric și al clasei, mai ales al clasei sale, era suflet mai cuprinzător, mai superior, mai nobil. Dimachi sta cu câteva trepte mai jos in scara valorilor culturale ale vremii și de-aceea mi s'a părut că este pentru mediul său chiar *mai* caracteristic, cu toate-că versurile ce-l consacră poet caracteristic sânt încă foarte puține.

Doresc altora bucuria de-a putea întregi icoana poetului cu văpsele cât mai multe și mai vii.

București 7. IV. 1906.

G. BOGDAN-DUICĂ

Petroniu veacului al XIX-lea

(OSCAR WILDE)

Vă aduceți aminte de *Petroniu* din romanul «Quo vadis» al lui *Sienkiewicz*?

Artistul și aristocratul *arbiter elegantiarum* al epocei neroniane a rămas veacuri întregi ca icoana favorită a poeziei,—rece și indiferentă pentru durerile vulgului înglodat în mizeriile vieții.

In mijlocul orgiilor, cari pot îngrozi astă-zi imaginațiile cele mai puțin timide,—în mijlocul cruzimilor, cari au creat atîția martiri ai lumii creștine,—elegantul autor al *Satyricon*-ului își păstrează zîmbetul de conștiința superiorității sale de artist,—și grija de a nu-și întuneca reputația de infailibil *arbiter elegantiarum*.

Și între creștinismul, pe de o parte, ce se pregătea să cucerească omenirea, și pe care și-l închipue ca «îndatorirea de a iubi pe toate sluțeniile, cu nasuri strivite, ochii încrucișați și ceafă lată»,—și, pe de altă parte, tiranul degenerat, care își cobora purpura imperială pe arena de circ, ca, în cunună de poet, în razele de foc ale Romei în flacări, să cînte, cu lira de aur în mînă, înaintea unei lumi de sclavi,—Petroniu tot e mai aproape sufletește de Neron...

Chiar cînd Neron «se însoară», *în public*, cu un eunuc, tînăr și frumos,—poetul artei pure, zice Suetoniu, găsește numai o ironie: «dacă Domițiu, tatăl lui Neron, și-ar fi găsit numai ast-fel de soție, omenirea ar fi fost mai fericită»...

Iar cînd furia sîngeroasă a stăpînului începuse să-i periclitezе eleganța vieții,—el știe să apună într'un decor de feerie: în mijlocul prietenilor și al admiratorilor, la o masă încărcată de bucate alese, de vinuri scumpe, de flori, în sunetul muzicii, în-

conjurat de sclave tinere, frumoase și... goale, cu cupe prețioase în mînă, alături de cea mai frumoasă iubită... sclavă...;—vina e tăiată de un medic meșter, și viața se strecoară pe nesimțite în picături de sînge, cari se amestecă cu sîngele iubitei, ce-l urmează „dincolo“,... în priveliștea sculpturală a jocului copilelor blonde și a flăcăilor bronzați...

Și tiranului i se trimite vestea, pregătită cu iscusință:

„... E în viață cevă ce nu mai pot suferi. O, rogu-te, nu „crede că mă înspăimîntă, că ți-ai omorît pe mama, pe soția, „pe fratele, că ai dat foc Romei, c'ai trimis în infern pe cei mai „buni bărbați ai statului. Nu, strănepoate a lui Cronos! Moartea „—e destinul muritorilor, și alt-ceva nu putem aștepta de la tine. „Dar încă ani întregi să-mi chinuesc urechile cu cîntecele tale; „să văd pîntecele tău domițian, pe picioare subțiri, cum saltă „în dans; să ascult declamația ta, poemele tale,—nenorocitule „poet de mahala,—iată ce întrece puterile mele, și mi-a deștep- „tat dorul de moarte!... Fii sănătos, dar nu mai cînta; omoară, „dar nu mai scrie versuri; otrăvește, dar nu mai dansa; să dai „foc la cetăți, dar nu mai pune mîna pe citeră,—acesta este ul- „timul sfat prietenesc, ce ți-l dă *arbiter elegantiarum*“..

Artă pentru artă!..

* * *

Două milenii această imagine a inspirat pe poeți; două milenii viața literară produce copii și.... caricaturi, mai mult sau mai puțin reușite, ale nemuritorului *arbiter elegantiarum*; două milenii, în anumite epoci, toate inimile pustiite, toți creerii seci, își ascund sărăcia și indiferența față de durerile mari și adînci ale lumii sub aforismele înflorite ale autorului *Satyricon*-ului asupra frumosului în sine și a *artei pure*.....

* * *

Și după două milenii spiritul elegantului tovarăș al lui Neron par'că a găsit o nouă întrupare în toată splendoarea unui poet de geniu:

„Nu există cărți morale sau imorale. Sînt numai cărți „bine scrise și rău scrise. Atîta tot....“

„Un artist nu trebue să aibă simpatii *etice*. Simpatiile „etice ale artistului nu sînt decît o neertată înflorire de stil“....

«Arta nu are, scopuri practice»....[1]).

Artă pentru artă!...

O, cît ni sînt de cunoscute aceste motive, cari găsesc răsunet, ca monedă de schimb, și pe paginile chlorotice ale «Vieții Nouă» a d-lui O. Densușianu, și în foiletoanele pretențioase ale d-lui Lovinescu și chiar din cînd în cînd în cadrul atît de sănătos, în deobște, al „Luceafărului“ din Budapesta!...

Aceasta e teorie curentă,—comodă atît pentru a combate „idei subversive“, cît și pentru a justifica nedreptățile străvechi.

Dar «petronizanții» noștri n'au curajul să mărturisească ce se ascunde în dosul «artei pure»,—*Oscar Wilde* nu are astfel de slăbiciuni,—din înălțimea gloriei sale mondiale, la care a ajuns de tînăr, el ne declară, că nu vrea să poarte jugul moralei vulgare,—căreia se închină „mulțimea stupidă“.

„Majoritatea omenirii,—spune el,—își otrăvește viața prin- „tr'un *altruism* nesănătos și exagerat“.

Acest altruism ne face să glorificăm *munca*, și să ne aservim intereselor *mulțimii*: «un nămol de stupidități s'a spus în ultimele vremuri asupra iuriurir													ii înălțătoare a muncii»,—pe cînd scopul adevărat al vieții nu e munca, ci *răgazul perfecționat*,— «cultivated leisure»; acest «*cultivated leisure*» înseamnă posibilitatea de a crea frumosul,—de a ceti creațiuni frumoase, sau «pur și simplu de a gusta frumusețele naturii». O creațiune artistică nu trebue să se preocupe de nevoile poporului, fiind-că, atunci „artistul încetează de a fi artist și se transformă într'un „meseriaș, caraghios sau plictisitor, într'un negustor cinstit sau „necinstit... Arta nu trebue să tindă să fie accesibilă mulțimii... „Cînd mulțimea spune, că o creațiune este fără înțeles,—asta în- „samnă că artistul ne-a dat o operă frumoasă și nouă; cînd „mulțimea ne spune, că artistul e *imoral*,—el ne-a dat o operă „frumoasă și *adevărată*... Mulțimea e un despot, ce vrea să ne „strivească sufletul și trupul... o adunătură de dobitoace, oarbe, „surde, respingătoare, caraghioase, grave și nerușinate“... [2]).

Dispreț pentru muncă, dispreț pentru acea mulțime, care e silită să trăească din muncă, să-și schilodească mînile cu bătături, și—oroare!—să asude,—exaltare a *trîndăviei elegante*, consacrate cultului „Frumosului“,—departe de viața de mizerii și lupta ce duc „animalele feroce și caraghioase“...

---

1) *Oscar Wilde*,—„A preface to *Dorian Gray*“, Fortnightly Review, 1891, v. 49, p. 292 urm.

2) *Oscar Wilde*,—„Intentions“, London 1891 p. 189 urm.

Asta-i „artă pentru artă",—cum o înțelegea Oscar Wilde.

Cetiți, de pildă, nuvela lui, foarte suggestivă: „Crima lordului Arthur Savile" [1]),—care ne zugrăvește viața de „trîndăvie elegantă" emancipată de morala „mulțimii stupide".

Tînărul lord Arthur Savile, e in ajun de a se căsători cu frumoasa lady Sybila Merton. Dar la o „recepțiune" în lumea mare, un „chiromant" de salon îi *celește* „în liniile" mînii drepte destinul: e predestinat să asasineze un om.

Lordul Savile e adînc turburat. Il îngrozește, credeți, fatalitatea, care îl condamnă să răpească viața unui om? Nu! Dar el nu vrea ca această fatalitate să-i tulbure „simfonia vieții" *după* nuntă; estetica îi impune sarcina de a lichida *intâiu* această prescripțiune a destinului,—pentru ca apoi să nu intervină vre o notă discordantă în acordurile eteree ale «trîndăviei elegante», alături de frumoasa lady Sybila Merton...

Și Oscar Wilde ne descrie,—cu toată solemnitatea, demnă de un ast-fel de înalt subiect, și cu o profuziune de detalii,—cum tînărul și elegantul lord Savile încearcă întâiu să otrăvească o mătușă, „buna lady Clem", pe care el „totdeauna a iubit-o foarte mult", apoi să distrugă, cu ajutorul unei mașini infernale, pe un unchiu, „bunul și savantul decan de Chichester",—pe care iară-și l'a respectat și l'a iubit în totdeauna;—în sfîrșit, are norocul de a arunca în Tamisa pe însu-și „chiromantul", care i-a descoperit destinul...

Mustrări de cuget?

Cetiți sfirșitul nuvelei:

Au trecut cîți-va ani. Lordul Savile e demult însurat cu frumoasa lady Sybila, și „ei—ne spune autorul,—au conservat toată tinerețea de sentiment". Doamna primește în vizită pe nobila lady Windermere, care își permite o glumă la adresa „chiromanției".

—„Să nu vorbiți, lady Windermere, în contra chiromanției,—îi spune grațioasa gazdă: acesta e singurul lucru, în privința căruia Arthur nu permite glume...

„—Nu vrai să spui, Sybila, că dînsul crede în chiromanție?

„—Intrebați-l, lady Windermere,—iată-l.

„Lordul Art6ur intră, în adevăr, cu un buchet de trandafiri galbeni în mînă, însoțit de cei doi copilași ai lui, cari joacă în juru-i.

[1]) Traducere franceză: „Le crime de Lord Arthur Savile", Paris, P. V. Stock, 1905.

„—Lord Arthur?

„—La ordine, lady Windermere.

„—Ai curajul să-mi spui, că crezi în chiromanție?

„—Sigur,—zice tînărul zîmbind.

„—Și pentru ce?

„—Pentru că îi datoresc toată fericirea vieții mele,—murmură el, răsturnîndu-se într'un jilț de trestie.

„—Cum așa, mon cher?

„—Sybila,—fu răspunsul,—și el își întinde trandfirii către soția sa, privind-o în ochii viorii"...

* * *

Rar un om în viață se poate bucura de acea glorie mondială, cu care soarta l'a dăruit pe Oscar Wilde.

Incă tinăr, el ajunge idolul celei mai aristocratice societăți din Europa. Fie-care nouă scriere a lui e un mare eveniment literar. Piesele lui, rînd pe rînd, au un succes nebun pe scenele cele mai glorioase ale Londrei: «Lady Windermere's Fan», «A Woman of no importance», «The ideal Husband» și «The importance of being Earnest»,—nu mai dispăreau de pe afișe, și teatrele tot gemeau de lume. I se ridicau statui, și fiicele blonde ale Albionului blazonat le încununau cu flori...

Ca și prototipul său din epoca neroniană, acest cîntăreț al „artei pure" ajunge *arbiter elegantiarum* pentru odraslele celei mai mîndre aristocrațimi a Europei: coloarea și croiala hainelor lui, forma ce dădea el cravatelor sau pălăriilor sale, numărul de bumbi la mănuși, precum și parfumurile sale favorite, menuurile meselor sale, precum și atelajele sale fantastice,—îndată erau considerate ca ultima expresiune a eleganței, și primite ca lege de toți descendenții cruciaților și ostașilor lui William Cuceritorul...

Și poetul „trîndăviei elegante", se pătrundea tot mai mult de misiunea sa de preot al „artei pure",—și mîndru, simția un dispreț tot mai adînc pentru lumea „grosolană" a muncii și a suferinții,—„turma stupidă de iloți",—„animalele feroce și caraghioase"...

* * *

Și de odată un groaznic crach!... Un proces scandalos, peripețiile căruia nu pot fi descrise, o acuzare scîrboasă de crimă

în contra naturii,—condamnare, lanțuri, închisoarea, ani întregi...

In societatea engleză, în care un om ca Parnell, „regele neîncoronat al Irlandei" își sdrobește cariera și moare de durere, fiind-că e dovedit de adulter,—în societatea, care a știut să inspire și Americanilor atîta respect pentru forme, încît zilele acestea otelierii New-Yorkului își refuzau ospitalitatea lui Maxim Gorki, fiind-că îl însoția o femee, cu care nu-l lega cununia,—e lesne de înțeles ce efect a trebuit să aibă în ast-fel de societate această catastrofă morală...

Nu numai dispare însu-și numele lui Oscar Wilde din vitrinele librăriilor și de pe afișele teatrale, nu numai nimene nu mai poate îndrăzni să-l pronunțe în saloane, -dar e un scandal simpla amintire a titlului vreuneia din acele opere ale „monstrului", cari cu cîte-va luni înainte provocau entuziasmul nemărginit al aceleiași societăți!...

Oscar Wilde nu e numai dat jos de pe piedestalul lui de geniu, și condamnat la *munca silnică*,—el, pentru care orice muncă e un blăstăm,—destinul „mulțimii stupide de iloți",—dar e condamnat să piardă legăturile cele mai sacre cu viața: mama lui moare sdrobită de durere, peste cîte-va luni o urmează în mormînt și soția lui,—și fiii săi,—cu cari societatea, păzitoarea moralei înalte, nu-i mai permite vre o întrevedere,—la majoritate sunt siliți să-și ascundă numele pătat în zidurile unei mănăstiri (Wilde aparține unei familii de catolici)...

Dar viața fizică nu se stinge, cel ce a fost Oscar Wilde continuă a trăi în mizerabilul «ocnaș No. 33» din Reading:

«We tore the tarry rope to shreds
«With blunt and bleeding nails...
«We sewed the saks, we broke the stones
«We turned the dusty drill;
«We banged the tins, and bawled the hymns
«An sweated on the mill:
«But in the heart of every man
«Terror was lying still»...[1])

(„Noi desfăceam otgoane cătrănite, cu unghii rupte și însîngerate; noi coseam saci, sfirmam pietre; cîntam imnuri, asudînd la morișcă; înse în inima fie-căruia mută zăcea groaza"...)

Viața par'că s'a însărcinat cu tot dinadinsul să supună unui sever examen concepția „trîndăviei elegante"...

1) The Ballad of „Reading Gaol".

* * *

Care a fost rezultatul examenului?

Răspunsul îl găsim în confesiunea ce autorul însu-și al acestei concepțiuni a scris-o în cei doi ani de muncă silnică în închisoarea de Reading, sub sumbrul titlu: „De Profundis" [1]).

Inainte de a intra în această închisoare, Oscar Wilde, după condamnare, a trebuit *să trăiască* o scenă care apare ca simbolul rupturii sale cu trecutul de eleganță. Iată cum el însu-și ne descrie această scenă:

«Totul în tragedia mea a fost hidos, meschin, respingător, «*lipsit de stil*: însă-și haina ne face *caraghioși*... Sîntem niște «clowni cu inemi sdrobite... La 13 Noembrie 1895 am fost adus «din Londra aici. In această zi, între orele două și două și ju«mătate, a trebuit să aștept pe peronul gării din Clapham, în «haina de pușcăriaș, în lanțuri, sub privirile trecătorilor. Eram «o priveliște caraghioasă; văzîndu-mă, oamenii începeau să rîdă; «fie-care tren mărea cercul de curioși; nimic nu putea întrece «cheful lor (their amusement). Acestea firește, înainte de a se ști, cine sînt. Iar cînd au aflat,—au început să rîdă și mai tare. «Și mai bine de jumătate de ceas am stat acolo, sub ploaia ce«nușie de Noembre, înconjurat de mulțimea, ce-și bătea joc de «mine»...

Cine a trecut prin ast-fel de momente, nu mai poate păstra credința în „trîndăvia elegantă", în puterea înălțătoare a „Frumosului pur", de-asupra mizeriilor vieții,—i se impune „revizuirea conștiinții", cu atît mai mult că un Oscar Wilde nu poate arunca asupra altora vina nenorocirilor sale, și nu poate să nu-și dea seama de cauza adîncă a acestor nenorociri:

„Eu însu-mi sînt cauza pieirii mele... Zeii mi-au dat a„proape tot ce se poate dori. Dar eu mi-am permis să duc viața „într'o lungă trîndăvie, stupidă și senzuală. Imi plăcea să fiu „*flâneur*, un spilcuit, un om de modă. Mă înconjuram de carac„tere mici și de spirite ușoare... *Viața altora mi-a ajuns cu to„tul indiferentă*. Căutam numai plăceri... Și am permis plăcerilor „să mă domineze... Și am ajuns la o groaznică decădere...

„...După trei luni am pierdut pe mama. Nimene nu știe cît „am iubit'o și am venerat-o. Moartea-i mi-a fost groaznică, înse „eu, altă dată prinț al cuvîntului, nu am cuvinte pentru a-mi

2) *Oscar Wilde*,—„De Profundis", Methuen and Co., London 1906 (a fost tipărit numai după moartea autorului).

„exprima durerea și rușinea. Ea și tatăl meu mi-au lăsat un „nume, pe care ei l'au făcut nobil și cinstit, nu numai în litera„tură, artă și știință,—ci și în istoria țării mele, și în des„voltarea ei națională. Eu am aruncat asupra acestui nume o „pată neștearsă în veci; eu l'am prefăcut într'o poreclă urîtă „pentru mulțime, l'am tîrît în glod, l'am făcut sinonim de bes„tialitate și nebunie"...

Mai jos nimene nu mai poate cădea în conștiința de sine, și botezul suferinții morale și al umilirii transformă pe poetul din «junesse dorée» de altă dată, în propovăduitorul sumbru al rolului moral al suferinții și al durerii:

„Am trăit altă dată în întregime numai pentru plăceri. „Fugeam de suferință și de durere, în toate formele; le uream, „vedeam în ele manifestări de imperfecțiune; ele nu intrau în „planurile vieții mele, *nu aveau nici un loc în filosofia mea.* „Maică-mea, îmi cita adesea versurile lui Goethe, scrise de Car„lyle pe paginile unei cărți, ce i-a dat-o altă dată, și traduse „de el ast-fel:

„Who never ate his bread in sorrow,
„Who never spent the midnight hours
„Weeping and waiting for the morrow,—
„He knows you not, ye heavenly powers...

(Cel ce nici odată nu și-a mîncat pînea în durere, și nici o dată n'a petrecut orele de noapte așteptînd, în lacrimi, dimineața,—acela nu vă cunoaște, puteri ale cerului).

«Aceste versuri le cita nobila regină a Prusiei,—pe care «Napoleon o trata cu atîta grosolănie brutală,—în mijlocul umi«linții și în exil; aceste versuri le cita adesea maică-mea în du«rerile ultimelor sale zile. Eu refuzam cu desăvîrșire să recunosc «imensul adevăr ce-l ascund ele. Ii repetam, ca răspuns, că n'am «nici o dorință de a-mi mînca pînea în durere, nici să-mi pe«trec nopțile așteptînd în lacrimi zorile amare...

«In dosul bucuriei și al veseliei poate fi un temperament «grosolan, aspru, și respingător. Dar în dosul durerii, e tot-dea«una durerea... totdeauna o inimă... In durere e o realitate in«tensă, extraordinară... Nu e o singură ființă nenorocită, închisă «aici împreună cu mine în acest mizerabil lăcaș, care să nu «fie în raport simbolic cu taina vieței. Fiind-că taina vieții e «suferința»...

Din cauza aceasta, dărămîndu-și templul egoist al «artei pure» cel ce altă dată judeca pe cei umiliți ca o turmă stupidă de iloți, «animale feroce și caraghioase»,—vede în ei pe depozitarii adevărului moral suprem:

«Sărmanii sunt mai înțelepți, mai miloși, și mai blînzi, mai «simțitori decît noi (cei din *societate*)», zice el,—și e interesantă pentru un condamnat la munca silnică motivarea acestei afirmări:

«*In ochii lor închisoarea e o tragedie în viața unui om,* «o nenorocire, o năpastă,—ceva ce are drept la simpatia altora... «Ei tot-deauna vorbind de un pușcăriaș întrebuințează cuvîntul «de *nenorocit*,—și acest cuvînt coprinde înțelepciunea perfectă a «iubirii. Pentru oamenii din societatea noastră, e cu totul alt«fel,—pentru ei închisoarea face din om un paria. Eu, și alții ca «mine,—noi n'avem, în ochii acestora dreptul nici la aer, nici la «soare. Prezența noastră le strică plăcerea»...

Și Olimpianul indiferentist, căzut la fundul vieții sociale—isbucnește în contra egoismului „societății"!

«Societatea își aroagă dreptul de a supune pe individ la «groaznice pedepse... Dar odată pedeapsa primită, ea îl lasă pe «om cu sine însu-și—adică tocmai în momentul, cînd se naște «pentru ea cea mai înaltă datorie către cel pedepsit. Ii e, în «adevăr, rușine, de actul ei, ea fuge de cei pe cari i-a pedepsit, «cum noi fugim de creditorul, pe care nu-l putem plăti, sau de «omul, căruia i-am pricinuit o nenorocire ireparabilă»...

Gîndul unui poet,—chiar atunci cînd e în lanțuri și poartă haina de ocnaș,—nu poate să nu fie preocupat de problemele artei. Dar cît de departe e concepția lui de aceea a „trîndăviei elegante"! El, elegantul, privilegiatul și egoistul, ateul și păgînul, din Parnasul descendenților din cruciați,—vede întruparea ideală a artistului.... în Crist!...

«Locul lui Crist e sigur între poeți... Morala lui e toată «de simpatie, cum trebue să fie morala (înainte se ridica în contra «altruismului nesănătos» !...). Dacă el nu ar fi spus nimic mai «mult decît aceste cuvinte: *greșelele îi sunt iertate, fiindcă ea «mult a iubit,*—încă face să mori pentru că au fost spuse.... «Pentru el fiecare om e o excepție,—e un scop în sine... Și face «să trăești numai pentru a putea spune această frază: *cel din«tre voi care e fără păcat să arunce piatra dintâiu*..... Trebue «să fii în închisoare ca să'l înțelegi pe Crist, și pentru aceasta, «poate, face să nimerești în închisoare....»

Nu degeaba, singura operă de artă scrisă de Oscar Wilde, după ce l'a lovit nenorocirea, a fost „Balada închisoarei de Rea-

ding",—care în loc de numele autorului, poartă numărul său de pușcăriaș: „Ocnașul No. 33" [1])

E cea mai puternică, mai fioroasă protestare în contra pedepsei cu moartea și a sistemului întreg penitenciar,—din toată literatura universală („arta nu are scopuri practice", scria el cu cîți-va ani înainte, în «prefața la Dorian Gray». O!):

„Aici sînt biciuiți cei slabi, aici sînt bătuți cu vergi săracii cu duhul, și împovărați cu munca peste puterile lor moșnegii și copiii. Unii își pierd mințile, alții sînt otrăviți și mai rău de minie și ură, și nimene nu îndrăznește să arunce o vorbă. Fie-care celulă îngustă locuită de noi, e o gaură întunecoasă plină de putoare innădușitoare,—în ferestrele îngrădite cu fier bate suflul miasmatic al morții. Și toate în om afară de pofte, se prefac aici în pulbere ...."

* * *

Au trecut doi ani de suferinți și înjosire, s'au deschis, în sfîrșit, porțile groaznicei închisori,—și bietul poet credea că nu-și face iluzii asupra celor ce-l așteptau dincolo de pragul lor. „De Profundis",—scrisă în închisoare,—se isprăvește cu următoarele rînduri:

«Societatea, așa cum noi am constituit-o nu va avea nici «un loc pentru mine; dar Natura, ale cărei ploi dulci cad a«supra drepților ca și asupra nedrepților, va avea crăpături în «stînci, în cari mă voiu ascunde, și văi tainice, în tăcerea că«rora voiu putea să plîng, fără să fiu supărat de nimene. Ea «va aprinde stele sub bolta nopții, pentru ca să pot umbla, fără «a mă împiedeca în întunerec, și ea va trimite vîntul să sufle pe «urmele pașilor mei, ca nimene să nu mă poată urmări; ea mă «va spăla în apele sale mari și mă va însănătoșa cu ierburile «ei amare....»

Vai, sărmanul visător!

In zilele noastre natura nu oferă adăpost pentru visuri de poet, dacă nu se prezintă titlurile cuvenite de proprietate.....

Realitatea l'a aruncat pe Oscar Wilde în unul din cele mai mizerabile cartiere ale Parisului, în luptă cu mizeria cruntă, fără mijloace, fără rude, fără prieteni și cunoștinți. Spre culmea nenorocirii, l'a părăsit și inspirația poetică („Balada închisoarei de Reading" e ultima lui creațiune)...

Bolnav, îmbătrînit înainte de vreme, el suferea de foame și

1) *C. 33*,—„The Ballad of Reading Gaol", L. 1898.

de frig; gonit în stradă pentru neplata chiriei din vizunia de cerșetor ce ocupase,—el a fost silit să cerșească în scrisori ajutorul vechilor prieteni,—și scrisorile adesea rămîneau fără răspuns... Biografii ne-au păstrat un detaliu îngrozitor: într'o zi nenorocitul a fost silit să-și vîndă dinții falși, ultimul obiect de valoare ce-i rămăsese.....

In sfîrșit, a venit moartea izbăvitoare (La 30 Noembre 1900), —a trebuit să fie înmormîntat într'o cămașă de pomană: nu mai avea nici una!....

Arbiter elegantiarum, de la pragul veacului al XX-lea, care nu poate să meargă la bae și să-și schimbe cămașa!....

* * *

Istoria ne-a păstrat icoana unui Petroniu încununat de slavă, bogat și puternic, tovarășul jocurilor și al cîntecelor princiare,—care chiar moare în aerul îmbălsamat al unei săli de prînz, în sunetul muzicii, în vederea dansurilor plastice, alături de o frumoasă sclavă,—una din acele ce l'au ajutat în cultul «Frumosului în sine», departe de lumea de mizerie și muncă,—«iubita», care l'a urmat și dincolo de mormînt...

Dar un Petroniu, un preot al «artei pentru artă»,—un Petroniu, desprețuitor al lacrimelor și al sudoarei turmei de iloți, aruncat în glod și călcat în picioare de toți copărtașii în «trîndăvie elegantă»; un Petroniu flămînd și gol, tremurînd de frig; un Petroniu murdar, fără cămașă; un Petroniu gonit în stradă, și bolnav, fără dinți, silit, în loviturile ploaei de toamnă, să pîndească la intrarea cafenelelor, să «tapeze» cu cinci franci o «brută feroce și caraghioasă.....»

O!......

Acest spectacol ni l'a dat proza realității, în acest început de veac......

* * *

Viața reală par'că a voit să facă o crudă experiență pentru a ne dovedi,—cu argumente la cari nu se află răspuns,—că formula «Artei pentru artă» e numai o minciună, o închipuire a egoizmului sătulului, a triumfătorului vieții,—în ura lui în contra celor ce-l acuză prin înse-și durerile și suferințile lor..... «Dar durerea îți aruncă jos masca»,—ne spune nenorocitul ocnaș din Reading.....

* * *

Oscar Wilde și-a ispășit toate păcatele. Nu vorbesc aci de faptele ce i-au atras fulgerele legii,—ci de teoriile lui egoiste și dușmănoase pentru mulțimea celor ce zidesc viața prin durerile și munca lor,—teorii, ce îmbracă haina strălucitoare a *cultului pentru arta pură*....

Cel ce a început așa cum a început Oscar Wilde, și a sfîrșit cum a sfîrșit el, desigur nu se afla în condiții prielnice pentru a ne da o concepție sănătoasă și justă asupra vieții și asupra manifestării ei în artă, și chiar cînd e prins în chingile de fier ale durerii și ale înjosirii, e firesc să auzim la el note false.....

Dar strigătul lui de amară căință, în «De Profundis», și protestul lui sîngeros, în «The Ballad of Reading Gaol»,—îi dau dreptul la recunoștința noastră, și numele lui va rămînea în galeria marilor poeți, și marilor victime ale vieții....

* * *

Și pentru aceasta să-i fie iertat chiar, dacă încă mult timp vom fi condamnați să cetim, din nou și nou repetate,—pe paginile chloroticelor reviste și în foiletoanele pretențioase ale ziarelor,—aforismele sale, dinainte de marea lui încercare prin durere și rușine.....

C. Șărcăleanu

Dicționarul limbii romîne și d. Philippide

Peste cîțiva ani *era* să avem un dicționar științific al limbii romîne.

Acest articol e scris pentru a arăta publicului romîn cauzele pentru care dicționarul limbii romîne îl vom avea mai tîrziu și pentru a face—din explicarea întîrzierii—cîteva constatări asupra spiritului publicului romîn din vremea de față.

Pentru a face dicționarul limbii romîne, se cer mai multe condiții: *să cunoști perfect această limbă*, s'o fi studiat în toate manifestările ei, în toate scrierile, de toate genurile, în scrierile vechi și în cele nouă, în producțiile culte și cele populare; se cere *să pricepi perfect această limbă*, să te fi ocupat multă vreme cu structura ei; se cere *să cunoști toate limbile străine*, care au luat parte, ca elemente constitutive sau adventive la formarea limbii romîne, sau a căror cunoaștere te poate ajuta la priceperea acestei limbi; se cere să fii om de știință, *să ai metodul* care să te călăuzească fără greș în materialul așa de vast al limbii romîne; se cere să fii om de mare *putere de muncă*, de mare *răbdare* și, mai presus de toate, de mare *obiectivitate*, pentru a nu pune materialul limbii în slujba unor concepții aprioristice ale tale.

Se cere, adică, știință, muncă, uitare de sine.

Cunoașterea amănunțită a literaturii romîne (vezi *Introducere în istoria limbii și a literaturii romîne* de A. Philippide, publicată *încă* în 1888); priceperea adîncă a formelor și structurii limbii romîne (vezi *Gramatica* și mai ales partea sintactică, de A. Philippide); cunoașterea limbilor greacă, latină, slavonă, franceză, italiană, spaniolă, portugheză, provensală, germană, engleză, turcă, ungară,—a tuturor limbilor necesare pentru a pricepe perfect pe a noastră; posedarea unui metod științific de cercetare (vezi *Principii de istoria limbii* de A. Philippide); o extraordinară putere de muncă, fără vacanță, *fără o zi liberă*, o muncă de 10—12 ceasuri pe zi; un spirit de obiectivitate științifică: întrebuințarea, ca material, de scrieri vechi, nouă, talentate, netalentate, din toate dialectele, literatură cultă, populară, arhaisme, provincialisme, neologisme, limbă poetică, științifică, oratorică, gazetărească, etc.... utilizarea cuvintelor și a pro-

portiei de cuvinte *aşa cum a reeşit din operile consultate*,—toate acestea indicau pe d. Philippide ca pe singurul în stare să alcătuiască această mare şi utilă operă de cultură.

De opt ani lucra d. Philippide la Dicţionarul limbii romîne, după însărcinarea Academiei, cînd, în Maiu 1905, a fost nevoit *să refuze* continuarea mai departe sub auspiciile Academiei şi să continue a lucra pe socoteala sa proprie.

Ce s'a întîmplat?

Dicţionarul d-lui Philippide *creştea*—şi va creşte—din toată limba romînească, *aşa cum este ea* şi nu din o limbă *selectată* de D-sa.

Dar d. Philippide *se angajase* să isprăvească dicţionarul în cinci ani şi nu-l isprăvise nici în opt şi mai avea nevoe încă de mulţi ani!

E adevărat. D. Philippide, care nu mai făcuse dicţionare, a crezut la început că timpul dat de Academie poate să coincidă cu timpul necesar *creşterii* dicţionarului. S'a înşelat.

Cu toată munca sa de uriaş—*nimene* nu munceşte aşa în ţara asta!—muncă disciplinată, fără odihnă, fără nici odihna varietăţii (d. Philippide nu face versuri, nici critici, nici discursuri, nimic—aşa că e neobişnuit?) n'a putut să isprăvească dicţionarul. Şi, doară, de ce vedea că trebue vreme mai multă, de ce se înverşuna mai mult la lucru!

Limba aceasta romînească are o sumă de cuvinte, pe care, pentru a face dicţionarul, trebue să le cunoşti pe toate şi în toate înţelesurile lor. Pentru aceasta trebue să ceteşti *numai de cît* atîtea cărţi cîte sînt necesare, pentru a intîlni toate cuvintelor în toate înţelesurile (şi acesta e numai un ideal, care nici într'un caz nu poate fi ajuns). Apoi trebue să scoţi aceste cuvinte—cu fraza în care se găsesc şi le dă înţelesul—în fişe, să aranjezi fişele după alfabet, după cuvinte, după înţelesurile cuvîntului, după autori, după vechimea autorilor, apoi *să faci* dicţionarul: să dai etimologia, definiţia verbală, înţelesurile cuvîntului, să ilustrezi cu exemple înţelesurile cuvîntului, pentru ca cetitorul să cunoască, din dicţionar, limba romînească aşa cum e.

Aşa creştea—şi va creşte—dicţionarul, ceas cu ceas, zi cu zi, lună cu lună, an cu an. E ca şi un product al naturii. Dacă pomul creşte din pămînt, opera de ştiinţă creşte din creer. Dacă n'ar fi *dicţionar*, adică lucrare ştiinţifică asupra unui lucru obiectiv—limba—care are cutare întindere hotărîtă, ci creaţiune subiectivă, ca poezia lirică, tot ar fi locul să vorbim de *creştere*, de devenire în timp. D. Maiorescu—unul din patronii academici ai dicţionarului—a arătat, făcînd teoria „cercului strîmt al conştiinţei", că ideile vin una după alta şi, *chiar cînd n'ar fi vorba de fapte, ci de gîndire numai*, pretenţia de a face într'o zi ceea ce se face într'o lună ar fi pretenţia de a porunci vremii să meargă mai încet, sau mai răpede, cum voiţi s'o luaţi.... Mi-aduc aminte de un prieten, care adesea mă ruga să-l aştept:

— Aşteaptă-mă zece minute, că am o oră la pensionatul N.

Limba romînă e aşa, încît dicţionarul nu putea *să crească* până la isprăvire de cît în atîţia ani! Limba romînă e aşa, încît suma fişelor cu citaţii s'a ridicat până la cîteva sute de mii (revăzute şi corectate, cu respectarea ortografiei şi punctuaţiei autorului, cu trimitiri, cu adnotaţia amănunţită a locului, etc.). Limba romînă e aşa, încît numărul paginilor de manuscris (de o jumătate de coală pagina) pentru cuvintele cu *a*, *ă*, *b*, *c*, şi o parte din *d* (cît a redactat până în Maiu 1905 d. Philippide), s'a ridicat la 12,000,—douăsprezece mii de pagini, un teanc înnalt de 1 metru şi 25 centimetri!....

Acest popor romîn are, şi el ca şi altele, o limbă bogată: nu e meritul d-lui Philippide, dar nici vina sa....

Şi adunarea acestui material (materialul s'a adunat tot, de la *a* până la *z*) şi redactarea acestor 12,000 de pagini, s'au făcut în opt ani, cînd d-lui Hasdeu, pentru adunarea—fără obiectivitate—a materialului, dacă l'o fi adunat tot, şi pentru redactarea literei *a*, *ă* şi ceva din *b* (proporţia: d. Philippide are dela *a* până la *ac* exclusiv 218 cuvinte[1], pe cînd d. Hasdeu are numai 77) i-au trebuit 12 ani!

Şi, dacă în 12 ani d. Hasdeu a lucrat pe *a* şi o părticică din *b*, atunci, presupunînd că Etymologicum ar fi avut aceiaşi cantitate de cuvinte caşi Dicţionarul Philippide şi ştiind că în cantitate $a=b$, iar $c=a+b$ (după cum se constată din manuscrisul d-lui Philippide), atunci pentru a lucra pe *a*, *ă*, *b*, *c* şi o părticică din *d*, adică o cantitate împătrită, d. Hasdeu ar fi avut nevoe de 48 de ani, adică un timp de şase ori mai mare de cît a avut nevoe d. Philippide. S'ar putea socoti cam la ce vrîstă ar fi isprăvit d. Hasdeu al său Etymologicum.... De sigur, la o vrîstă aşa de matusalemică, că nici cînd omul va trăi cum visează Metchnicoff, nu o va putea ajunge....

Acestea sînt fapte.

Dar Academia *îl soma* mereu pe d. Philippide să isprăvească.—Recunoştea că munceşte fără răgaz, dar îl învinuia.... că n'are o baghetă magică să poruncească cuvintelor să se aşeze singure pe hîrtie, în 24 de ceasuri!

Academia voia să aibă dicţionarul la o dată fixă, Academia voia să aibă un «dicţionar», oricum ar fi el, dar răpede-răpede. Pe Academie n'o interesa *valoarea* dicţionarului (căci recunoştea marea valoare a operei şi a omului care lucra), ci *termenul* isprăvirii:

— Să-mi dai dicţionarul la cutare dată!

D. Philippide răspundea cu argumente irefutabile, dar la urma urmei, Academia încheea:

— Ai dreptate, de sigur, dar să-mi dai dicţionarul la cutare dată!

Dar isprăvirea unei opere de ştiinţă nu se poate grăbi de cît prin încordarea puterii de muncă a omului de ştiinţă şi prin nimica alta. Şi autorul dicţionarului lucra de dimineaţă până noaptea, 365 de zile pe an. Dar opera de ştiinţă creşte ca un

1). Aceste cuvinte s'au tipărit într'o broşură de Academia romînă, ca probă.

organizm. Nu poți grăbi, după voe, creșterea organizmului; cel mult, îi poți îmbunătăți împrejurările în care se dezvoltă.

Atunci i s'a propus *să rezumeze*. I s'a dat chiar, ca exemplu pe Darwin care, în *Originea speciilor*, a rezumat observările sale făcute în 30 de ani. D. Philippide a observat că, pentru *a rezuma*, trebue să ai ce rezuma. Că trebuia ca D-sa să adune *întâiu*, adică *să facă* dicționarul, pentru *ca apoi* să fie rezumat. Că, *tocmai*, Darwin, după ce *30 de ani* a adunat, a putut să rezume, căci a avut *din ce* rezuma. Că nu poți rezuma din ceea ce nu este încă....

Atunci i s'a propus *să scurteze*—să scurteze limba romînească, să facă nu dicționarul «limbii romînești», ci dicționarul unei limbi scoasă din limba romînească. Să se mărginească la o anumită limbă și, în această anumită limbă, să se mărginească la anumite înțelesuri.

Cu alte cuvinte, să dai lumii dicționarul unei părți—și aceea mutilată—a limbii romîne și să-l întitulezi: «Dicționarul limbii romîne»—dacă nu chiar Magnum Etymologicum Romaniae...

Și, o paranteză: chiar dacă d. Philippide ar fi primit o asemene propunere, de sigur «rușinoasă», *vremea* nu s'ar fi scurtat: d. Philippide, pentru a alege, din fișe, cuvintele cele *bune* și pentru a alege înțelesurile cele.... care? să zicem cele mai bătătoare la ochi, *trebuia să cerceteze toate fișele, să le judece, să le compare*, adică să piardă exact aceiaș vreme,—căci scrierea exemplelor nu o făcea D-sa, deci *scrierea* aceasta nu-l întirzia.

Revenim.

D. Philippide n'a voit să se preteze la asemenea metod „științific"—și bine a făcut acest om de știință, a făcut un bine mai mare, de cît s'ar crede, căci a dat un mare exemplu de respect pentru știință, de *cinste intelectuală*—și morală.

Acuma auzim că se pregătește un Dicționar pentru... Expoziție.

Am citit aceasta, dar credem că e o glumă.

E drept că d. dr. Istrati se face forte să dea gata clădirea unui oraș întreg, dar, vedeți, e mai greu cu dicționarul. Un oraș se poate clădi, dacă voiți, și într'o săptămînă. Cu mașinismul modern și cu vre-o cîteva milioane de lucrători, clădești un New-York în zece zile, dar o experiență de laborator, în care preparatul trebue să stea 15 zile la căldură, cere, vedeți, un termen mai mare decît clădirea unui oraș încăpător pentru două milioane. Iar răsădirea, creșterea și fructificarea unui copăcel de nuc, cere o vreme de patru ori mai mare de cît construirea tunelului Simplon. Uit'te, portul de la Constanța se va isprăvi, de sigur, înainte ca copăceii de pe bulevardul cutare din Constanța să fi devenit copaci mari.

Un dicționar, eșit din adunarea în timp a unui material prelucrat, în timp, de o inteligență, are nevoe, exact, de atîta timp, cît timp este necesar.... a aduna și prelucra materialul.

Se pare că, la un moment dat, Academia și-a dat samă de acest lucru și a propus d-lui Philippide să-i dea colaboratori și

cărți, așa ca să poată lucra două *echipe*: o echipă o parte din cuvinte, altă echipă altă parte. Aceasta deja era o mare concesie din partea d-lui Philippide: nu-i vorbă, toată lucrarea trebuia să treacă, în ultimul moment, sub ochii d-lui Philippide, dar, ori-cum, dicționarul ar fi fost rezultatul a două concepții, a două moduri de a vedea lucrurile, n'ar fi avut toată unitatea unui organizm.

Dar Academia s'a răzgîndit apoi. A spus că n'are bani pentru altă echipă și alte cărți. (Auziți, Academia n'are bani!). Și a cerut d-lui Philippide «să isprăvească» Dicționarul. Atunci d. Philippide a renunțat la sprijinul Academiei, s'a hotărît să facă dicționarul și fără «remunerația» Academiei, a dat Academiei materialul adunat: era dreptul ei (d. Hasdeu n'a dat nimic d-lui Philippide)—și s'a pus, împreună cu vechii săi colaboratori și alți cîțiva noi, să strîngă din nou materialul pentru o parte din *d* și restul literelor.

Aceasta va întîrzia cu doi-trei ani dicționarul. De aceea am spus, la începutul articolului, că *era* să avem dicționarul mai degrabă, dar că-l vom avea mai tîrziu....

Și am mai spus că pricinile, pentru care d. Philippide n'a mai continuat să lucreze pe sama Academiei dicționarul, sînt foarte caracteristice pentru starea de acum a culturii romîne—și pentru a scoate în relief cîteva particularități ale culturii noastre s'a scris mai cu samă acest articol.

Pentru noi lucrurile spiritului încă n'au toată puterea realității. Pentru noi lucrurile abstracte încă nu sînt *reale*. Gîndirea exprimată în limbă nu se măsură cu metrul ori cu kilogramul, prin urmare, pentru vulg, n'are *realitate*.

Gîndirea romînească, întrupată în limbă, pe care d. Philippide o consemnează întâiași dată la noi, *este* însă, *există*, are o realitate. Această realitate trebue s'o primești așa cum este, s'o cunoști toată,—ori s'o lași la o parte, dacă alte considerații nu-ți îngădue să te ocupi cu ea. Să mă explic. Distanța și accidentele de teren sînt o realitate pentru inginer, cu care el tratează, și inginerul, care va face o cale ferată, dacă nu va ținea în samă toată realitatea, va face un traseu, pe care va deraia primul tren. Și nici unei Academii din lume nu-i va veni în minte să propună unui inginer.... să mai scurteze distanța, să nu ia în samă dealurile și văile și... să-i isprăvească traseul la cutare dată fixă,—deși, cum am mai spus, aici lucrul e *mai ușor*, pentru că se poate grăbi prin înmulțirea brațelor. Fiind că lucrurile concrete cad sub simțuri, se văd cu ochii și te lovești de ele, crezi îndată în realitatea lor. Și, de aceea, pe lîngă alte cauze, îndeletnicirile cu materia concretă sînt, la noi, cele mai serioase. E fapt că ingineria noastră e la înnălțimea celei europene: nu te poți juca cu ceea ce e material. *Materia* te silește s'o tratezi ca o realitate, altmintrelea.... deraiază trenul.

Și e fapt că științele spiritului la noi sînt tratate încă cu totul cavalerește, *ad libitum*. Aici nu ne mai silește materia pe noi; o silim noi pe ea: Tae din limbă cutare grupă de cuvinte,

tae din cuvinte înțelesurile, *alege* o limbă romînească care se poate studia în cinci ani și—nu va deraia nici un tren!—zi că aceea e «limba romînească»!

In lucrurile cu efecte materiale vădite am devenit serioși; în celelalte, adesea, căutăm să ne înșelăm pe noi înșine, și cu o inimă foarte ușoară...

Iar starea psihică mai generală, care explică toate acestea... și altele, din care acestea pornesc, este însușirea noastră de a fi:

«Toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți»,

este graba noastră de a fi la înnălțimea popoarelor din Apus, cu orice preț, chiar fără nici un.... preț. Ne trebue și nouă un dicționar—ca tuturor neamurilor.... Să-l facem răpede. Punctul capital este să-l avem.... dar *cum?* iată o chestiune puțin interesantă!

Lipsa aceasta de *răbdare* e semnul caracteristic al unei stări înnapoiate. Răbdarea este forța de inhibiție și se știe că cu cît un popor—ca și un individ—este pe o treaptă mai joasă de dezvoltare, cu atîta are o forță inhibitorie mai neînsemnată. Disciplinarea voinței e un product al culturii. Și iată ce a pățit d. Hasdeu. Nerăbdător de a-și vedea scrisul tipărit, d-sa publica dicționarul—D-sa îl zicea pompos Etymologicum Magnum Romaniae, caracteristic și asta—în grabă, adică cum avea ceva redactat, sub formă de fascicole. Și așa, abia apucase să publice un volum, cînd pe de oparte *Addenda et Corrigenda* s'au și înființat, iar pe de alta a scăpat din vedere o mulțime de cuvinte. D. Hasdeu, în doisprezece ani, a scris numai litera *a* și *b* până la *bărbat*—și ați văzut ce proporție e între numărul cuvintelor din dicționarul d-lui Philippide și acel din Magnum al d-lui Hasdeu.—Și de cît *Addenda, Corrigenda, Supplementa, Complementa,* nu-i mai bine să ai răbdare până la urmă? Dar e greu să ai răbdare! Și ce mirare era în țară că d. Philippide nu publică «măcar ceva»! Un domn, intr'un acces de ironie, n'a declarat că ar fi fost gata să contribue cu ceva pentru publicarea măcar a unei fascicole?

In știință sîntem încă în faza, în care era literatura acum 60 de ani! Graba, superficialitatea și nerăbdarea sînt semnele caracteristice ale culturii noastre științifice. Ași putea exprima ideea în două cuvinte: *ne place să trăim ușor*, să mergem pe linia rezistenței celei mai mici, care e, în totdeauna, cea mai ușoară,—făcîndu-ne iluzia că *sîntem mai departe*. Și, încă odată, numai natura inflexibilă, pe care dacă n'o stăpînești te ucide, a putut pune o piedică acestui avînt cam... oriental.

Și, fiind că toate lucrurile trebue să vină la vremea lor, pentru a ocupa un loc în lume, D. Philippide, venit prea curînd, n'avea ce căuta în cultura oficială a țării noastre,—și era fatal, absolutamente fatal, să se retragă în chilia sa de benedictin.

A, dacă d. Philippide ar fi fost însărcinat cu tăerea unui tunel! De sigur i s'ar fi lăsat exact timpul necesar pentru a-l

isprăvi și nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să i-l ceară să fie gata la cutare a lunei, *pentru* vre-o festivitate..... jubilară!

Și tot pentru a caracteriza starea spiritului nostru, trebue să mai insistăm încă asupra altei laturi a chestiei.

Un dicționar al limbii romîne—*un depozitar al sufletului romînesc întrupat în cuvinte*—este, de sigur, nu numai unul din cei mai însemnați factori ai culturii noastre, ci mijlocul cel mai însemnat, dintre cele intelectuale, pentru naționalizarea, pentru *romînizarea* acelei culturi. Dacă prin punerea literaturii populare la dispoziția păturilor culte s'a făcut ceva, prin punerea întregii limbi, cu toate comorile sufletului romîn, la dispoziția acelor pături, s'ar fi făcut și mai mult.

Ei bine, în țara aceasta sînt oameni care nu trăesc de cît pentru «nație», pentru «popor», pentru «romînism», care luptă urieșește pentru limba romînească. Acești oameni, care nu se poate zice că sînt scumpi la vorbă, o, nu, de loc, n'au găsit nici un cuvînt de spus cu ocazia renunțării d-lui Philippide de a face dicționarul.

Marii pontifici ai romînismului nu s'au ridicat nici pentru d. Philippide, nici în contra sa. Această chestie a dicționarului, pentru cine ține atît de mult la limbă și la romînism, trebuia să fie interesantă. Luptătorii pentru romînism erau datori să vorbească, să-l învinuiască ori să-l apere pe d. Philippide.

Și n'au făcut'o. Au tăcut. Chestia nu li s'a părut importantă, pentrucă era prea serioasă pentru a-i pricepe importanța.

Un dicționar al limbii romîne era o *lucrare pentru* romînism—și nouă ne place mai mult a pleda pentru romînism, de cît a lucra.

Ați auzit vreodată, în acești opt ani, *un cuvînt* din partea d-lui Philippide pentru drepturile limbii romîne?

Și totuși, spuneți, a lucrat cineva pentru romînism în acești opt ani din urmă de «romînism» ca d. Philippide?

Tăcerea aceasta în privința celei mai însemnate opere de *romînism*, în această perioadă de «romînism», este încă unul din semnele caracteristice ale spiritului public din Romînia.

Grammaticus.

In lumea dreptăței.

(Urmare)

Oricine trecea ziua prin dreptul caselor lui Matache Petrescu, in care acum locueşte Andrei Rizescu, se oprea să admire grădinița. Cum imprejmuirea de la uliță e de plasă de sirmă, se poate vedea tot: cărările bătătorite cu nisip galben, netezi ca 'n palmă, fără zare de buruiană,—iarba tunsă cu maşina,—rondurile de flori aşezate şi alese după culori,—bețele de la trandafir vopsite verde cu băşici de sticlă in virf;—la umbra unui enuper un arap de ipsos cu joben galben, haină roşie şi pantaloni albaştri, care picior peste picior şi cu țigara in gură şade citindu-şi gazeta;—dincolo, tolănit pe iarbă intr'o rină, un pitic bărbos care zimbeşte trecătorilor;—imprejmuirea din dreapta şi din stinga imbrăcate până sus in ederă;—intr'o parte bolta de viță, iar in mijlocul grădinii, simplă dar curată, căsuța.

Ce altă treabă are Mache Petrescu, văduv, acum de zece ani pensionar, decit să ingrijească toată ziua de flori şi de pasări. In dosul casei, inchiriată lui Rizescu, e altă căsuță cu două odăi şi bucătărie, care nu se vede de la drum şi in care locueşte el; tot acolo e şi curtea pasărilor. Cei care au intrat până acolo au putut vedea găini cu adevărat vrednice de văzut: Paduane moțate de nu li se mai văd nici ochii nici ciocul, incălțate de de-abea se pot mişca; găini de Cochinchina uriaşe; găini de Bramaputra cu urechi mari care le atirnă ca nişte cercei de mărgean; găini de Iocohama in cozile cărora strălucesc toate culorile curcubeului şi ale pietrelor scumpe.

Din zorii zilei până 'n noapte bătrinul, cu o pălărie cu margini mari infundată până la ochi şi vecinic cu un tartan cenuşiu pe umeri, nu stă o clipă, umblă de colo până colo: ici are de plivit o buruiană, dincolo are de tuns o ramură, intr'altă parte de semănat ori de presădit o floare.

După patruzeci de ani de slujbă la tribunal, unde treptat-treptat

de la practicant in arhivă ajunsese grefier, acum zece ani cind se retrăsese la pensie, şi-a clădit căşcioara pe care o da cu chirie şi trăia cu florile şi cu găinile, ajutat la treburile casei de o mătuşă mai bătrină decit dinsul.

Porecla de „inimă-rea" i s'a născocit de lume, nu atit in ințelesul de om rău ori hain, cit in ințelesul de om amărit şi iubitor de singurătate...

De cind s'au mutat Rizeştii aici, trecătorii se opresc şi seara in dreptul caselor, ca să asculte o clipă valurile de armonie care es pe ferestre. Preajma e aşa de tăcută in oraş, incit din uliță se aude nu numai pianul, vioara şi violoncelul, dar se aude desluşit şi un glas de om care zice din cind in cind: «No, no, no, no! dà capo, più sostenuto».

E glasul căpitanului Caselli, şeful muzicei reghimentului, care cintă cu violonçelul şi conduce.

Cu ăst Caselli au făcut cunoştință Rizeştii curind după mutarea lor in casele lui Mache Petrescu.

Intr'o seară cintau impreună o melodie de Rubinstein.

Cind au sfirşit, au pornit din dreptul ferestrei nişte aplause puternice şi-un glas de om striga: „Bravo! bravissimo! mio complimento!".

Era Caselli, care intrase in grădină şi se furişase in virful degetelor până la fereastră.

Antonescu şi doctorul Georgescu, care-l cunoşteau din vedere, il poftiseră inăuntru.

N'avea cuvinte Italianul să-şi exprime mirarea şi mulțumirea pe care i le stirneau descoperirea in oraş a unei case unde se făcea muzică. Şi, intr'o limbă italiano-francezo-romină nu tăcuse timp de un ceas, vărsindu-şi tot necazul şi tot disprețul impotriva orăşenilor care au atit sentiment muzical, cit teaca sabiei lui, in care bătea cu pumnul in semn de demonstrare, şi impotriva colonelului reghimentului: „una bruta ve dico!"

A! ce alte vremuri apucase el, când comanda reghimentul colonelul Opran... Gagişti plătiți bine, orchestră cu care organizase audiții muzicale la clubul militar, proecte de cumpărare de instrumente perfecționate, saxofoane şi de-a inființa o muzică cum n'a existat incă in țară, cind, „una bona mattina, crac!" colonelul Opran mutat şi 'n locul lui un om... un om care nu se gindea decit la economii, un om care congediază gagiştii, un om căruia nu-i trebue muzică, ci fanfară care să ştie acolo un cadril, un vals... „Una bruta ve dico!"

Dar atunci pentru ce se plătea de județ și de comună subvenție muzicei? Erau proști că i-o dădeau.

Și ridicându-și miinile spre cer se mira „Cristo!" cum de nu înțelegea lumea că într'un orășel mic ca ăsta, lipsit de teatru, lipsit de muzee, lipsit de cor în biserici, lipsit de toate, singurul mijloc de a scoate pe oameni din lincezeala, din trivialitatea vieții de toate zilele era înființarea unei muzici bune! Dar nu înțelegeau ei ce important rol are în educația unui om muzica și cum îl îmbunează? Iată, aici un exemplu. In ce casă ar fi îndrăsnit el să intre așa fără să cunoască pe nimeni? Aici a intrat pentru că e o vorbă: Unde se cîntă, nu te sfii, intră că sunt oameni buni. «Meloterapia, signor dotore, nu asa?» Dar cu cine să se înțeleagă? Și cu un ton de desăvîrșită desnădejde: «A! Colonel Opran! da quando a plecat zé souis oun homme perdou»...

De aceia n'avea cuvinte să-și exprime mirarea și mulțumirea, auzindu-i cîntînd așa de bine. Și ei cînta cu violoncelul și, dacă voiau, puteau organiza trio frumoase...

Adouazi își adusese instrumentul și d' atunci cel puțin de două ori pe săptămînă venea regulat după masă.

Rizeștii îl primeau cu drag pentru mai multe cuvinte. Mai întăi cînta perfect și sub conducerea lui făceau progrese vădite; apoi doctorul Georgescu zisese într'un rînd că îndeletnicirile mumei din timpul sarcinei se moștenesc de copil, și în sfîrșit atît Andrei cît și Antonescu și doctorul simțeau desluşit ce bine le făcea această cură de muzică, cum îi lecuia de oboseala și de supărarea muncii de peste zi.

Mai vîrtos simțea această binefacere Andrei, care se întorcea ades acasă istovit și cu inima plină de-o silă pe care i-o făceau atît cele șase ceasuri de muncă neîntreruptă, cît și zilnicile lui neînțelegeri cu președintele tribunalului.

Era ăst președinte, Niculae Zărnescu, o fire ciudată. Fiul unui negustor din Ploești, odinioară foarte bogat, în urmă scăpătat, ajunsese judecător de ședință în orașul său natal. Perspectiva marei averi ce urma să moștenească de la tatăl său făcuse pe un ministru de justiție de pe vremuri să-i dea în căsătorie o nepoată de vară din Ploești. Micșomirea zestrei ce aducea fata se compensa cu șansele de înaintare pe care le oferea înrudirea și nășia ministrului dreptății. Inlocuit curînd după acea, la schimbarea guvernului, încercase timp de un an, fără izbîndă, să practice avocatura în Ploești. Atunci s'a întîmplat falimentul tatălui său, care a înghițit toată averea, din care n'a scăpat decît o moșioară de o sută de pogoane la Văleni, unde s'au retras și fostul negustor și fostul magistrat. Un an în urmă tatăl murise, iar Niculae Zărnescu, urmînd să fie înscris de formă în baroul de Prahova, își vedea acum de mica lui gospodărie: livezi de pruni, fineață și un petic de vie. Pledînd odată pe lună la judecătoria din Văleni și la un an odată un proces la tribunalul din Ploești, înconjurat de stima concetățenilor, în ochii cărora calitatea lui de fost magistrat și rudenia ministrului erau titluri însemnate, urmase timp de opt ani o viață tihnită care-i prica de minune.

Și ce desăvîrșită i-ar fi fost fericirea, cu preocupările sănătoase și neobositoare ale micei lor gospodării, în mijlocul naturii care-l cucerea necontenit, departe de frămîntările minții pentru care nu-și simțea nici o chemare, dacă dorul vieții de oraș de care se ofilea nevastă-sa nu ar fi pus în căsnicia lor sămînța unei neînțelegeri care creștea și se întindea mereu ca o buruiană rea.

Opt ani de-a rîndul, cu prilejul Sfîntului Gheorghe, cîntarul negustorului mai de seamă din localitate arătase că sporul de sănătate al soțului era egal cu scăderea sănătății soției.

Revenirea atît de dorită la minister a unchiului a pus capăt răului lor traiu. Rugăciunile stăruitoare, lacrămile, îngenuncherile și amenințările ei cu sinuciderea pe de-o parte; statornicia sentimentelor lui politice și chipul în care fusese înlocuit și care făcea dintr'însul un fel de victimă politică pe de alta, au fost cuvinte destul de puternice, pentru ca unchiul să-l numească președinte în locul rămas vacant printr'o moarte sosită parcă într'adins.

Bucuria soției, că pleca din satul în care-și îngropase cei mai frumoși ani ai tinereții, nu se putea măsura decît cu părerea de rău cu care se smulgea el din locul unde gustase dulceața odihnei și a considerațiunii ieftine. A! în primele vremi ce greu apăsa pe grumazul desobișnuit al bietului om jugul slujbei și al vieței cerimonioase și complicate la care-l îndatora situația lui de cel mai înalt magistrat al județului. Adio viața simplă și tihnită de odinioară, care nu cerea nici o frămîntare de creer, nici o supraveghere de sine; adio plimbările în finul plin de miresme al livezilor de la Văleni și dulceața celor două

ceasuri de somn după dejun în cerdacul cu perdele de iederă și de zorele, adio libertatea!

Acum cu mîncarea în gură era silit să dea fuga la tribunal și cu riscul unui atac de dambla la grăsimea și la scurtimea gitului său, trebuia să șază ceasuri întregi nemișcat, să asculte teorii de drept și împrejurări de fapt care-l oboseau până la durere.

Ca un pom prea în virstă, smuls dintr'un loc și mutat într'altul, multă vreme a tînjit, buimăcit de mulțimea îndatoririlor ce-i impunea însemnata lui slujbă și îndurerat de schimbările firii sale, pe care le cerea îndeplinirea lor.

A! nu era ușor! Cită prudență și cît meșteșug trebuia pentru a împăca atitea interese care se băteau în cap.

Cu prilejul numirii sale, ministrul îi atrăsese luarea aminte asupra marei puteri cu care-l învestea slujba lui și-i spusese lămurit că e trimes acolo ca să echilibreze balanța justiției, care prin purtarea predecesorului său atîrna prea greu în partea advocaților din partidul advers. Se cerea deci îndeplinirea acestei misiuni la care îl împingeau și credințele lui politice; dar pe de altă parte, cazuri întîmplate chiar atunci și care dovedeau șubrezenia garanției inamovibilității cereau o tactică întortochiată, prin care să se pue la adăpostul vrăjmășiei puternicilor de mine.

Multă vreme inima lui de om simplu și cinstit în fond suferise din pricina complicației și pervertirii sufletești pe care i-o cerea noua lui situație; dar încet-încet, ajutat pe de-o parte de măgulirea pe care i-o procura considerațiunea aparentă a lumii și conștiința marei puteri cu care era investit, pe de alta de prețiosul sprijin al soției sale, femee deșteaptă și plină de tact, păstrînd totuși în fundul inimei o nespusă foame de odihnă și regretul vieței ticnite de odinioară, începea să se desmeticească, să se adapteze condițiunilor mediului în care intrase.

Dragostea soției sale îi fusese de mare ajutor și încet-încet îngrijirea desmierdătoare de care-l înconjura și delicata stăruință cu care se căsnea să plivească din mișcările, din înfățișarea și din tot modul lui de a fi părțile aspre, greoaie și lipsite de grație pe care le adăogaseră cei opt ani de viață la țară, au gonit din mintea lui hotărîrea de a dimisiona, care-l stăpînise multă vreme...

Toată lupta asta vrednică de compătimire dispăruse și acum, la sosirea lui în acest tribunal, Andrei Rizescu se găsea

în fața unui om antipatic și la fizic și la apucături. Scurt, gras, lat în ceafă și în fălci, cu niște ochi mici pierduți în grăsime, o frunte îngustă sub un păr des și aspru ca o perie, avea o atitudine protectoare și suficientă, căpătată din cei opt ani de raporturi cu oameni inferiori lui, care nu se potrivea cu vulgaritatea vorbirei lui presărată de «țară eminamente agricolă, fiul operilor sale, cu o oră mai nainte», toate locurile comune și frazele făcute gata, învățate din gazeta partidului, care fusese atita vreme la Văleni singura dar zilnica lui hrană intelectuală.

Neînțelegerea lui cu Andrei Rizescu se iscase de îndată.

Privirea indiscretă, pe care Andrei o aruncase de la început în jocul lui, cu privire la stratagemele la care recurgea pentru a-și împăca simpatiile politice cu dorința de a nu nemulțumi pe nimeni, era unul din cuvintele neînțelegerii. Ori de cite ori era un proces însemnat, în care pledau față 'n față cei doui șefi adversari ai politicei locale, se ferea și se sustrăgea de la judecare fie sub pretextul unei subite migrene, fie sub altul; iar pe de altă parte în mod pieziș și ascuns căuta să înriurească hotărîrea colegilor care judecaseră procesul.

Cu supleantul și cu predecesorul lui Andrei lucrurile merseseră de minune. Amîndoui prin asemenea acte de supunere găsiseră mijlocul de a-și căpăta indulgență pentru propriile lor greșeli: cel d'intăi avînd de iertat nopțile albe petrecute la cărți, sau la chefuri, care-l făceau să vie întotdeauna la slujbă tîrziu, cu ochii umflați de somn; cel de-al doilea, desele întîrzieri la București până luni seara.

Până atunci intra în ședință la un proces-două și apoi se retrăgea, ocupat cu redactarea unor pretinse rapoarte la minister, în cabinetul său, de unde pleca cel mai tîrziu la ceasurile patru.

Andrei înțelegea lucrurile cu totul altfel. De o exactitate în serviciu și de o scrupulozitate exemplară, pretinsese ca cincisprezece din cele patruzeci de zilnice procese să se ia de președinte.

Stratagema migrenei nu se mai putea prinde de la descoperirea într'unul din sertarele biuroului a unei grămezi de capsule de antipirină neîntrebuințate, pe care aprodul le cumpărase de la spițărie, d'atitea ori trimis în grabă de cum sosea la tribunal.

Ba ceva mai mult, Andrei ceruse împărțirea vacanției din urmă și președintele fusese silit să-și ciuntească fericirea vile-

giaturii de la Văleni, întorcîndu-se în oraș de la 10 August. Și ce era mai supărător, e că de spiritul de independență al noului venit se molipseau acum și ceilalți colegi de magistratură. Judecătorul de instrucție, până atunci gata să intre în ședință la orice chemare, începea să refuze acum, zicînd că-i copleșit de treburi. In sfîrșit rezerva și seriozitatea lui Rizescu, vădit intenționata lui abținere de la discuțiile în care se vîra el, licărirea de compătimitor dispreț ce i se păruse că vede uneori în privirea lui Andrei, cînd el se încumeta să vorbească despre lucruri pe care nu le știea, stăpînirea ce-și impuneau și unul și celalt pentru a păstra aparențele unei desăvîrșite armonii, toate aste pricini adunate la un loc aduseseră în camera de chibzuire a tribunalului o piclă apăsătoare, înnecătoare, ca în preajma unei vijelii. Durerea oboselei ceasurilor de lucru, petrecute într'o ast-fel de atmosferă, avea de vindecat Andrei cu muzica. De la primele acorduri toată mîhnirea pierea ca prin farmec.

De aceia acum cel puțin de două ori pe săptămînă trecătorii auzeau seara valuri de armonie ieșind pe ferestrele casei din strada Speranței și din cînd în cînd glasul lui Caselli: «No, no, no, dà capo, più moderato, molto più moderato».

La pian e Elena, în dreapta Andrei cu vioara, în stînga Caselli cu violoncelul. La o mesciorară alături joacă șah doctorul Georgescu și Antonescu. Pe cît de liniștit e cel dintâiu care-și mănîncă tacticos vîrful favoritei stîngi, făurindu-și greoiu planurile, pe atîta de nerăbdător e cel de-al doilea, care calculînd cu repeziciune mișcările, e silit să aștepte prea mult.

De aceia se sicîe pe scaun, își scoate și vîră ceasornicul, vîntură dintr'o mînă într'alta pionii mîncați, ori își scarpină cu furie chelia.

In antreu, în fața unei mese pline de jurnale de modă și de cataloage de la *Louvre*, stă mama-Tilda și soția doctorului, adîncite în căutări de lucruri noui pentru rufăria copilului ce se așteaptă în curînd....

(Va urma)

Ioan Al. Brătescu—Voinești.

LUMEA MĂRILOR

Cine din noi n'a avut ocazia să se preumble, în cursul unei zile frumoase de vară, pe o cîmpie plină cu flori care mai de care mai frumoase și mai mirositoare, care mai de care mai dezmerdate de fluturii îmbrăcați în haine de sărbătoare. Preumblîndu-ne așa, par'că simțim la fie-care pas cum sîntem prinși ca într'o mreajă fermecată, mreajă țăsută de razele calde ale soarelui dătător de viață, răcorită de adierea vîntului ușor, îndulcită de mirosul îmbătător al florilor și totul în auzul cîntecului și ciripitului drăgălaș de păsărele.

Concertul acesta fermecător e eșit din jocul uimitor de măestrit al unor energii naturale.

Făptura noastră omenească, părticică aproape infinit de mică din natura întreagă, nu se poate nici ea sustrage de sub domnia acestor legi. Și noi zicem atunci că simțim, pentru că tot ce ne înconjoară în momentul acela se oglindește în sufletul nostru și se răsfrînge iarăși în lumea din afară după legile firii și ale vristei noastre. Așa: copilul zburdalnic va alerga nebunatec, atras cînd de o floare, cînd de un fluture, cînd de ciripitul drăgălaș de păsărele; tînărul, în inima căruia a încolțit deja floarea misterioasă a iubirii de tot ce-l înconjoară, va păși sfiicios cu sufletul înnecat de o bucurie neînțeleasă, căci simte la fie-care pas cum floarea încolțită crește; omul matur, cugetător, legănat de amintiri trecute, va căuta ca din concertul acesta frumos de impresii să scoată forme nouă de gîndiri trainice, prinzînd secretele naturii; iar bătrînul, gîrbovit de povara anilor, care a simțit toate acestea, și și-a trăit viața, așa cum i-a fost drag, va păși și el, liniștit, căutînd la fie-care pas unde i-ar ședea mai bine mormîntului lui.

Și așa, cînd ne punem în contact intim cu natura, toată făptura noastră capătă o putere îndoită de viață.

Ei bine, voiu căuta să ridic un văl ce acopere unul din colțurile cele mai frumoase ale naturei,—lumea mărilor,—colț în care trăește o lume mult mai mare, mult mai variată și mult mai fantastică prin formele și frumuseța ei de cît lumea ce vedem zilnic în jurul nostru. Și m'aș simți fericit dacă cu slabele mele puteri aș putea răpi pe cetitorii acestui articol, și

duce, pentru un moment măcar, în mijlocul frumuseţilor acesteĭ lumĭ.

Lumea mărilor e mult maĭ vastă de cît acea a uscatuluĭ, de oare-ce marea acoperă aproape două părţĭ şi jumătate din suprafaţa planeteĭ noastre.

Murray, Wagner şi Krummel, treĭ naturalişti şi Oceanografi distinşi, preţuind raporturile ce există între uscat şi apă, aŭ ajuns cu toţiĭ aproape la aceleaşĭ concluziĭ, anume că din 500 de milioane chilometri patraţi, suprafaţa totală a pămintuluĭ, 368 milioane sînt ocupaţĭ de apă iar restul de uscat; bine înţăles că aceste cifre sînt aproxemative, de oarece o mare parte (23 de milioane chil. patr.) din regiunile polare ni sînt încă necunoscute.

Vedem dar de aci cît e de mare domeniul ocupat de lumea mărilor.

Dar dacă locuinţa e vastă, nu maĭ puţin vast e şi numărul locuitorilor acesteĭ lumĭ. Aşa, fără să exagerăm, am putea afirma că la fie-care litru de apă de mare trebue să fie cel puţin o fiinţă vieţuitoare, în majoritatea cazurilor însă sînt sute şi miĭ de fiinţe. Cum s'a zis, Oceanul e, maĭ mult de cît pămintul, domeniul viţiĭ.

Şi dacă, în timpul preumblăriĭ noastre de adineaoare pe cîmpia înflorită, întîlniam la fie-care pas mulţimea de insecte, variate ca culorĭ şi forme, mulţimea de viermĭ carĭ să tîrăsc prin erburĭ, pe pămînt, pe arborĭ, mulţimea de păserĭ care sboară în toate părţile, apoĭ ce trebue să fie, dacă într'un moment dat, am putea vedea miile[1]) de fiinţe vieţuitoare microscopice care mişună cîte odată într'un centimetru cub de apă.

Animalele sînt aşa de numeroase în cuprinsul mărilor, cum sînt plantele pe pămînt.

Cine ar putea să-şi dea socoteală de numărul imens de mare al firelor de iarbă, care reprezintă atîţia indivizĭ plante, de numărul florilor şi al arborilor care acopăr suprafaţa uscată a pămintuluĭ? Tot aşa, cine ar putea să-şi dee socoteală de numărul fabulos de mare al tuturor indivizilor animale carĭ mişună în apa mărilor?

Marea, după cum a zis Humboldt, e maĭ mult domeniul animalelor, iar pămintul maĭ mult domeniul plantelor.

Nu e maĭ puţin adevărat însă că şi în mărĭ avem spaţiurĭ enorme ocupate de plante, însă aceste spaţiurĭ aŭ o limită hotărită din cauza lipseĭ de lumină la adîncimĭ maĭ marĭ de 360 metri. In fundul mărilor, unde e complect întuneric, plantele, nu se maĭ găsesc de loc, afară de cîteva speciĭ parazite pe corpul unor animale.

Totalitatea plantelor care trăesc în o regiune oarecare fie terestră, fie acuatică se numeşte *flora* aceleĭ regiunĭ. Avem dar o floră terestră, alta de apă dulce şi alta marină.

1). Expediţia vaporuluĭ Travailleur a găsit 116,000 de indivizĭ, foraminifere, într'un centimetru cub de apă de mare.

Totalitatea animalelor, care trăesc într'o regiune oarecare, fie terestră saŭ acuatică să numeşte *fauna* aceleĭ regiunĭ. Avem dar o faună terestră, una de apă dulce şi alta marină.

O specie oarecare de plantă saŭ de animal nu o găsim deopotrivă răspîndită în tot cuprinsul mărilor. Unele trăesc de preferinţă la coastele mărilor, altele în largul şi pe luciul mărilor, iar altele în fundul mărilor.

Inainte de 1848, adică înainte de începutul faimoaselor campaniĭ de exploraţiĭ sub-marine pe vapoarele *Blake*, *Challenger*, *Travailleur*, *Talisman* etc, se credea că fundul mărilor nu e de loc populat cu fiinţe vieţuitoare. Credinţa aceasta era bazată pe faptul că fundul mărilor adîncĭ fiind lipsit complect de lumina soareluĭ şi presiunea fiind acolo enorm de mare, viaţa nu poate exista.

De la 1848 încoace, s'aŭ făcut însă o sumă de exploraţiĭ submarine, unele comerciale, altele ştiinţifice care aŭ dat rezultate surprinzător de satisfăcătoare în studiul vieţiĭ mărilor. Şi era natural. Lumea mărilor pe cît se cunoştea din antichitate şi până la acea dată, pe lîngă bogăţiile imense ce conţinea în sinul eĭ, a deşteptat şi curiozitatea legitimă a oamenilor de ştiinţă prin frumuseţa şi misterile eĭ. Şi aşa se explică pornirea acelor campaniĭ faimoase de exploraţiĭ submarine care, pe lîngă alte rezultate, aŭ dat şi pe acela maĭ important, stabilind adevărul necunoscut până atuncĭ, că fundul mărilor nu e aşa lipsit de viaţă, după cît se credea.

E interesant, cred, să trecem în revistă unele din aceste exploraţiĭ submarine care au rămas celebre în analele ştiinţeĭ.

Englezul John Ross, explorînd în 1818 fundul mareĭ de Baffin găseşte la adîncimĭ de 1800 de metri, viermĭ şi stele de mare viĭ.

Walich la 1860, cu ocazia instalăriĭ unuĭ cablu marin între Islanda şi Ţara Nouă, găseşte, la adîncimĭ de 2268 de metri, iarăşĭ stele de mare şi scoicĭ viĭ.

Deasemenea la 1865, scoţîndu-se un cablu submarin care căzuse la o adîncime de 2000 de metri între insula Sardinia şi coasta Algerieĭ, s'au găsit fixate pe el diferite speciĭ de coraliĭ şi de scoicĭ viĭ.

Aceste prime începuturĭ de exploraţiĭ submarine au deşteptat curiozitatea oamenilor de ştiinţă; descoperirea uneĭ lumĭ nouă a produs atîta răsunet în cît chiar guvernele au luat iniţiativa de a organiza campaniĭ nouă de exploraţiĭ mult maĭ bine înzestrate cu toate aparatele ştiinţifice necesare, precum sonde, aparate de pescuit (drage), aparate pentru observaţiĭ meteorologice, pentru analize chimice, aparate de fotografie etc.

In astfel de condiţiĭ, s'au organizat faimoasele campaniĭ engleze, acea de la 1868 pe vaporul *Lichtning*, sub direcţia profesoruluĭ Wyville Thomson, care a explorat, până la adîncimĭ de 1200 de metri, fundul Oceanuluĭ Atlantic între nordul Scoţieĭ şi Insulele Feroe şi acea de la 1869 pe vaporul *Porcupine*, sub di-

recția profesorilor Wyville Thomson și Carpenter, care a explorat până la 4500 de metri fundul Oceanului Atlantic din jurul Islandei până la insulele Feroe.

Pe lingă bogăția de specii nouă de animale, găsite la aceste adincimi, campania *Porcupine* a făcut și observații din punctul de vedere fizic și chimic asupra regiunilor explorate.

Dar una din campaniele, care a rămas în adevăr celebră în analele științei, e acea de la 1872 pe vaporul *Challenger*, tot sub direcția profesorului Wyville Thomson și care, în timp de trei ani și cîteva luni, a făcut aproape ocolul pămîntului—S'a explorat fundul Oceanului Atlantic, a Oceanului Artic și Antartic în parte, a Oceanului Pacific, a Oceanului Indian precum și mările mai mari. In tot timpul percursului, s'au făcut 500 de sondaje din care 284 dragaje. In vecinătatea insulelor Kourile din Oceanul Pacific de nord, dragajele au ajuns până la adincimi 8200 de metri.

Vaporul Challenger era înarmat, afară de aparatele necesare pentru sondaje și pescuit și cu laboratoare de zoologie, de fizică, de chimie și de fotografie. Toate aceste instalații permiteaŭ studierea imediată a animalelor vii și facerea analizelor chimice ale apei și ale depozitelor din fundul mării.—Rezultatele acestei campanii au fost în adevăr strălucite.—Ni s'a descoperit o lume nouă necunoscută încă până atunci și ni s'a afirmat în mod hotăritor și faptul important că viața există și în fundul mărilor celor mai adinci.

Rezultatele strălucite ale acestei campanii englezești au încurajat și pe celelalte națiuni ca să organizeze expediții analoage.—Așa, Americanii, aproape în acelaș timp (1877—78), au organizat expediția pe vaporul *Blake* sub direcția profesorului Alexandru Agassiz din Cambridge, care a explorat golful de Mexic, Marea Antilelor și coastele orientale ale Statelor-Unite.

Deasemenea Suedezii și Germanii să găteaŭ să plece pe vaporul *Gazela*; iar la 1880 Francezii organizează și ei două mari campanii, care au rămas aproape tot așa de celebre ca și aceea a vaporului Challenger, campania pe vaporul *Travailleur* de la 1880—81 care a explorat golful Gasconiei și Mediterana sub direcția profesorilor Milne Edwards, Marion, Ed. Perrier etc. și campania pe vaporul *Talisman* din 1883 care a explorat Oceanul Atlantic în regiunea insulelor Canarie.

Ambele aceste expediții au făcut dragaje numeroase, unele până la adincimi de 5000 de metri, unde s'au găsit iarăși specii de animale nouă și interesante prin forma, coloritul și modul lor de traiŭ.

Prințul Albert de Monaco, cunoscut în lumea științifică prin dragostea și interesul mare ce dă studiului mării, a organizat la 1886, pe vapoarele sale *Rîndunica* și *Princesa Alice*, o serie de explorații pe coastele Mediteranei și a mărilor învecinate, explorații care se continuă și azi.

Cine din noi nu cunoaștem azi faimoasa expediție, la polul nord, a lui Nansen. Dacă această expediție nu s'a ocupat în special de viața din fundul mării, a adus însă foloase imense din punctul de vedere al întinderii mării de ghiață și din punctul de vedere meteorologic.

Cine iarăși nu cunoaște îndrăzneața expediție a vaporului *Belgica*, la polul sud, între anii 1897—99, expediție din care a făcut parte, ca naturalist, și valorosul nostru concetățian, Emil Racovitză.

Ei bine, toate aceste campanii faimoase care constituesc desigur pentru țările care le aŭ intreprins un titlu de glorie mult mai mare decît campaniele lor singeroase de răsboaie fratricide ni au dezvălit o lume nouă, minunată, ca din poveste, care a întrecut toate așteptările curiozității omenești prin bogăția ei de forme și de culori uimitoare.

Ele ne aŭ procurat, în acelaș timp, și cunoștințe științifice asupra condițiilor de viață ale plantelor și animalelor din cuprinsul mărilor.—Aŭ pus astfel bazele biogeografiei marine, tot așa de interesantă ca și biogeografia terestră.

Așa că azi, ținînd compt de modul de viață și de distribuție așa de intense ale plantelor și animalelor, dividem flora și fauna marină în trei mari părți:

1. *Flora și Fauna litorală*, adică totalitatea plantelor și a animalelor care trăesc pe la coastele mărilor.

2. *Flora și Fauna pelagică*, adică totalitatea plantelor și animalelor care trăesc în largul mării, plutind în apă, indiferent dacă sînt la suprafață saŭ la adincimi mai mult sau mai puțin mari. Animalele din această regiune constituesc cea-ce să mai numește și *planctonul* mărilor.

3. *Fauna abisală*, adică totalitatea animalelor care trăesc în fundul mărilor, la adincimi mari.

Ca să ne facem o idee de bogăția și de frumusețea lumii din cuprinsul mărilor, să explorăm puțin fiecare din cele trei regiuni ale faunei și florei marine.

Fauna și Flora litorală e desigur cea mai bogată și cea mai atrăgătoare prin frumusețea ei, pentru că aci plantele și animalele au o lumină și o hrană mult mai abondentă.

E în adevăr un spectacol feeric cind privim un colț al mării din această regiune mărginit de cițiva bolovani de stînci și luminat de razele soarelui. Vedem pereții acestor stînci și fundul colțului mărginit de ele căptușit de alge cu culori vii, și variate, unele roșe ca singele, altele cărămizii aprinse și cu contururi grațioase *(Constantinea reniformis)*, altele verzi, și stufoase ca niște arbuști *(Cistosira)*, care dau, în bătaia razelor de soare, răsfringeri luminoase vii cu nuanțe de culori schimbătoare după gradul de înclinare a razelor care cad pe ele. Decorul acestei grădini de alge e și mai mult înfrumusețat de diferitele specii de Actinii, animale, numite și Anemone de mare, fixate printre alge ca niște flori cu numeroase petale formate de brațele sau

tentaculele animalului și variat colorate, unele verzui, altele roșietice sau roșe ca sîngele, altele viorii. Și cine și-ar putea închipui că aceste animale, așa de atrăgătoare prin forma și culoarea lor, sînt carnivore și încă vorace, căci dacă din întîmplare un peștișor sau vre un alt animal mai mic trece pe lîngă ele, sînt imediat apucați de brațele lor lipicioase și aduse înspre gura din mijlocul coroanei, formate de aceste brațe, pentru a fi înghițite și în urmă digerate.

Pe ici pe colo, printre pîlcurile de alge, apar, fixate, grupe mai mici de copăcei cu ramuri delicate, abia vizibile în apă, ramuri încărcate cu floricele albe și stelate, totul constituind coloniile de polipi hidrari.

Liniștea acestei grădini e turburată din cînd în cînd de apariția vre unui crab, care pe jumatate eșit din ascunzătoarea lui, formată din o gaură în stîncă, întinde picioarele pentru a-și apuca prada care a avut imprudența să-i treacă pe dinainte, sau de grupe de pești în cuirase argintii, străbătînd grădina de alge ca niște cavaleri ai undei, cum i-au numit unii naturaliști. Altă dată, liniștea e și mai tare turburată de acel animal, urît la vedere, cu opt brațe lungi căptușite cu ventuze puternice considerat de popor ca un monstru marin—e caracatița—cu ochii mari și fioroși.—Grăbită, își caută o ascunzătoare, luînd imediat culoarea stîncei pe care se lipește sau a algelor învecinate pentru ca să scape de urmărirea dușmanilor ei neîmpăcați: de vre-un homar sau de vre-un congru, acel pește puternic în forma de șarpe. Iar cînd pericolul devine amenințător, tot peisajul feeric de adineoare se acoperă de un nour de cerneală aruncat din o pungă specială a caracatiței care, întunecînd vederea dușmanului, îi dă astfel răgaz de a fugi în altă parte.

Nicăiri, ca în colțurile aceste submarine, nu se poate vedea mai bine lupta aprigă pentru traiu ce duc animalele unele în contra altora.

Ceva mai departe de malul mării, la adîncimi cel mult de 200 până la 350 de metri, stîncile, în unele locuri, sînt înfrumusețate de coloniile de mărgean sau coraliu roș (Corallium rubrum). Acest animal, considerat altă dată de unii ca plantă iar de alții ca o simplă piatră, a atras atenția oamenilor din toate timpurile prin frumusețâ și l'au întrebuințat. Mărgeanul de calitate bună, adică acela roz care se întrebuințază în bijuterie, se găsește aproape numai în Maditerana. In primăvara anului 1901, am avut ocazia de a pescui în Mediterana, pe vaporul Roland al stațiunei zoologice din Banyuls-sur-mer (Franța), exemplare frumoase de mărgean. Pescuitul mărgeanului se face cu un aparat, numit de Francejî, faubert. Acest aparat e compus din niște rețele mici și cu ochiurile largi fixate la capetele a două bare de lemn prinse în cruce. Aceste, lăsate în fundul mărei cu ajutorul unor greutăți, tîrîte încet printre ramurile de mărgean fixate de stînci, rupe unele din aceste ramuri, care, rămînînd agățate printre ochiurile rețelei, se pot scoate ușor afară.

Cîteva bucăți din recolta obținută astfel, atîrnate într'un acuariu, ni prezintă unul din subiectele cele mai atrăgătoare de observație. Vedem, în adevăr, colonia de mărgean formată din mai multe ramuri și de o culoare roșă aprinsă sau roză, ramuri țintuite de numeroși polipi asămănători unor floricele albe ca zăpada și cu petalele sau tentaculele polipului foarte fin dințate; iar cînd colonia e moartă, polipii și toată pătura cărnoasă subțire care îmbracă ramurile pietroase se distrug și nu mai rămîne de cît scheletul tare, pietros, striat de canalele sale longitudinale, adică partea acea care se întrebuințează, după cum se știe, în bijuterie.

Printre ramurile de mărgean, se găsesc deasemenea fixate coloniile de *Alcyonum palmatum* cu scheletul lor aproape moale cărnos, avînd forma unei mîni cu degete, de unde și numele lor popular de mîna sfîntului Petru și prezintînd culori variate, unele gălbui, altele roze, altele roșe ca sîngele.

La poalele stîncilor înflorite de coloniile de mărgean și de alcioni, găsim adesea o familie întreagă de animale—*Penatulidele*—iarăși înrudite cu mărgeanul și mai atrăgătoare prin forma și luminozitatea corpului lor. Unele din ele în formă de evantail sau de pană, cărnoase, stau înfipte cu un capăt în nisipul de pe fundul mării, iar partea din afară înflorită cu polipi numeroși cum e d. ex. *Penatula phosphorea* de culoare gălbue, cum e *Penatula rubra* de culoare roșă puternică; altele în formă de cilindru cu un capăt înfipt iarăși în nisip și restul înflorit de polipi mai lungi și transparenți cum e d. ex. *Veritilu*. Coloniile aceste de Penatulide formează adevărate păduri submarine fantastice mai cu samă prin luminozitatea lor. In adevăr, tot corpul acestor animale au proprietatea de a produce o lumină fosforescentă, cum e lumină produsă de corpul licuriciului cunoscut din grădinile și pădurile noastre.

Și așa preumblîndu-ne în tot cuprinsul florei și al faunei litorale de la coaste înspre adîncimi nu tocmai mari, întîlnim la fie-care pas peisaje submarine care mai de care mai interesante și mai atrăgătoare.

Dar locurile unde aceste peisaje submarine se prezintă în adevăr miraculoase prin variația și prin bogăția extraordinară de forme și culori sînt desigur regiunile ocupate de *Recifii coralieri*.

Dacă marea ni-ar permite să-i vedem dintr'o singură aruncătură de ochi, acești recifi coralieri ni s'ar prezenta sub forma unor ziduri enorme, adevărați munți de piatră submarini, de multe ori periculoși navigației, ziduri făurite de niște animale așa de simple și de gingașe că omul, cu toată puterea geniului său, va rămînea totdeauna umilit în fața puterii lor de construcție. Acești minunați arhitecți fac parte, ca și mărgeanul, din grupul *polipilor antosoari* și trăesc în colonii, unele arborescente, altele masive mai mult sau mai puțin regulate.

Ca să-și facă cineva o idee de forma unui individ sau polip din colonie, să-și amintească, d. ex. o floare de liliac alb. Corola

floarei ar reprezenta corpul întreg al polipului, iar petalele corolei ar reprezenta brațele saŭ tentaculele polipului în număr de 6, de 8 saŭ de un multiplu al acestor numere. Aceste tentacule în genere albe, formînd ca o steluță în jurul gurii, sînt simple saŭ fin dințate pe margini.

Un polip de aceștia tînăr, abia eșit din oŭ, se fixează pe o stîncă de origină fie vulcanică fie sedimentară și în general la o adîncime cuprinsă între 1 și 80 de metri; mugurind, dă naștere altor polipi, cari împreună formează o colonie saŭ un *polipier*. O dată cu mugurarea, polipii secretă și o substanță pietroasă de natură calcaroasă saŭ văroasă, care formează scheletul lor de susținere saŭ ramurile coloniei. Polipul își ia această substanță calcaroasă din sărurile dizolvite în apa de mare[1]). Forma și consistența coloniei saŭ a polipierului sînt date de modul de creștere și de consistență a scheletului. Așa d. ex. unele colonii din familia *Madreporelor*, cari formează în mare parte recifii coralieri, sînt saŭ masive saŭ arborescente saŭ in formă de evantail etc.

Eĭ bine, din cauza înmulțirii enorm de mare a coloniilor acestora de polipi cu scheletul calcaros, ajutată și de înmulțirea scoicilor și a altor animale cu scheletul pietros, se formează ziduri puternice pietroase care brăzdează cuprinsul mărilor calde pe întinderi cîte o dată enorm de mari.

Formarea și creșterea acestor recifi coralieri e strîns legată de anumite condiții de viață. Așa, temperatura apei de mare, unde ei se formează, trebue să fie cuprinsă între 20 și 30 de grade; de aceа nu-i găsim de cît în mările calde; apoi trebue să aibă o hrană abondentă. Puterea lor de construcție nu se întinde, în majoritatea cazurilor, de cît la adîncimi cuprinse între 1 și 80 metri. Și această putere de viață e cu atît mai mare cu cît ne ridicăm mai sus de 80 de metri Apa unde ei se formează trebue să fie limpede și continuŭ agitată de valuri ca să curățe mai bine secrețiunile corpului lor, dăunătoare vieții.

In astfel de condiții, găsim recifi coralieri puternici în Oceanul Indian, în Pacific și în marea Antilelor.

Unii aŭ forme de ziduri lungi întinzîndu-se ca un fel de bariere în fața insulelor din aceste mări și numiți din această cauză *recifi bariere*, cum sînt d. ex. *recifii bariere* care brăzdează marea la o distanță oare care de coasta nordică și răsăriteană a Australiei pe o întindere de 2400 de chilometri, alții aŭ forme de ziduri inelare, închizînd în mijlocul lor un lac cu apă de mare puțin adînc și complect separat de restul oceanului, saŭ o lagună comunicînd cu oceanul prin un mic canal și numiți *recifi inelari* saŭ *Attoli*, cum sînt d. ex. *Attolii* din Insulele Maldive. Unii din acești Attoli, avînd o circonferință de 200 mile marine, încunjură adesea alte insule coraline mai mici.

Asupra cauzelor, nu tocmai bine cunoscute, care limitează

1) *M. T. Toulet.* Oceanographie (statique) pag. 273.

formarea și creșterea recifilor coralieri în cuprinsul mărilor, s'aŭ emis mai multe ipoteze (Darwin, Murray, Agasiz) asupra cărora voi avea ocazia să revin altă dată. Până atunci însă e bine să știm ca construcția acestor recifi coralieri, începută d. ex. la o adîncime de 80 de metri se continuă până la suprafața, trece chiar de suprafață și în acest din urmă caz valurile mării măcinînd vîrfurile pietroase proeminente, le transformă într'un fel de nisip în care se pot prinde și crește semințele de plante aduse de vînturi de pe pămîntul îndepărtat. Se formează astfel la suprafață și în tot lungul recifului o alee de verdeață umbrită pe ici pe colo de palmieri și scăldată de o parte și de alta de valurile limpezi și calde ale mării.

Eĭ bine, dacă ne apropiem de unul din acești recifi, vom vedea, după spusele călătorilor, peisaje submarine de o frumusețа incomparabilă și care întrec tot ce mintea omenească poate imagina mai feeric.

Mai întâi, apa, la marginea acestor recifi e așa de limpede că putem vedea foarte clar la o adîncime de 6 până la 7 metri, și din cauza acestei limpezimi, coloritul animalelor capătă aci o strălucire și mai mare de cît aiurea.

Fundul mării, căptușit aci cu un nisip moale și strălucitor provenit din măcinarea recifului, pare în adevăr ca o grădină feerică cu boschete înflorite de tot felul de alge, care mai de care mai variate ca forme și culori, alge calcaroase din grupul *nullipo-relor* cum sînt d. ex speciile de *Lithothamnion* și de *Halimede*, cu tot felul de corali din grupul *Madreporilor*, unii arborescenți ca speciile de *Madrepora* și de *Amphihelia*, alții masivi și brăzdați de tot felul de lame drepte saŭ capricios ondulate cum sînt d. ex. speciile de *Euphelia* și *Symphelia*, alții în forma de ciupercă cum sînt speciile de *Fungia*, alții în forma de tuburi de Orgă cum e d. ex. *Tubipora musica* și toți uimitor de înfloriți de polipi înstelați.

In special coloniile de *Tubipora musica* saŭ *T. rubicola* care pot ajunge de mărimea unui cap de om, atrag atenția observatorului prin forma și culoarea lor. In adevăr, scheletul pietros al acestor colonii de o culoare vie și roșă ca sîngele e format dintr'un număr mare de tuburi verticale legate între ele prin un ciment de aceași culoare și consistență. Fie-care tub constitue teaca unui individ-polip. Așa că colonia întreagă pare ca un vas roș de porțelan deasupra căruia polipii, alb înfloriți, par ca un buchet de flori.

Decorul acesta mai e înfrumusețat încă și de animalele din alte grupe ca *Asteriile* saŭ *Stelele de mare*, ca *Comatulele* saŭ *Rozele de mare* cu culori vii unele gălbui altele portocalii, unele roșe ca sîngele, altele roz-viorii, ca *Ursinii* saŭ *Aricii de mare* cu spinii lor mobili de diferite lungimi și de diferite culori, ca *Actiniile* asămănătoare, ca aspect și variație de culori, cu Anemonele și Crizantemele din grădinile noastre, ca *Crustaceii* de diferite forme și mărimi reprezintați prin diferitele specii de *Crabi*

de *Pagurî* etc. cu carapacele lor verzuî, roze, gălbue etc., ca gingaşele Ascidiî în formă de ulcioraşe saŭ de săculeţe cu două deschizăturî festonate şi luminate parcă de o dungă viŭ colorată, ca *Bureţiî* şi *Scoicele* care maî de care maî atrăgătoare prin forma şi coloritul lor.

Toţî aceî carî aŭ avut ocazia de a observa recifiî coralierî, mărturisesc că mintea omenească nu şi-ar putea nicî o dată închipui vederî maî fantastice decît acelea pe care ni le procură peisajele submarine de la marginea recifilor coralierî—adevărate fantasmagoriî.

Flora şi Fauna pelagică. Lumea mărilor ni prezintă vederî tot aşa de atrăgătoare şi la suprafaţa sa. In tot cuprinsul eî, întîlnim grupe întregî de plante saŭ de animale plutind la suprafaţă saŭ la adîncimî maî mult saŭ maî puţin marî şi care constituesc cea ce să maî numeşte şi *planctonul* mărilor.

Toţî naturaliştiî carî aŭ luat parte la faimoasele campaniî de exploraţie, despre care am vorbit deja, aŭ fost impresionaţî de culoarea ce prezintă suprafaţa Mărilor şi Oceanelor în unele regiunî. Aşa, pe coastele Groenlandeî ca şi în spre polul sud vedeaŭ marea prezintînd nişte bande enorm de lungî, de 300—400 de chilometri de o culoare brună şi maslinie care să distingea de culoarea albastră a măriî. Eî bine, eî luînd şi examinînd la microscop apa din cuprinsul acestor bande, aŭ constatat prezenţa maî multor speciî de plante, alge microscopice, din grupul Diatomeelor. Aceste alge, suspendate ca o pulbere la suprafaţa măriî, sint aşa de numeroase că schimba culoarea apeî. Număful indivizilor e aşa de mare, că într'un centimetru cub de apă am găsi cîteva milioane.

Tot din cauza mulţimiî marî de alte alge microscopice călătoriî au descris, în Oceanul indian, bande foarte lungî de o albeaţă strălucitoare şi de o lărgime pănă la 40 chilometri.

Culoarea roşă ca sîngele, ce prezintă cite o dată Marea Roşă, e datorită tot uneî speciî de alge (*Trichodesmium erythraeum*), care să mişcă plutind liber la suprafaţă sau în interiorul măriî.

Afară de aceste plante microscopice, maî întîlnim, plutind în cuprinsul mărilor, plante maî marî cum sint speciele de *Sargase* (Sargassum bacciferum), dintre algele fucacee care în vecinătatea insulelor Azore, cuprind întinderî aşa de enorme la suprafaţa măriî că voiajoriî le numesc aceste întinderî *Marea de Sargase*. Aceste alge aruncate de valurî la malul mărilor şi uscate să întrebuinţează în tapiţerie sub numele de varec, zeegras, nume împrumutat de noî de la germanî.

Animalele care compun *fauna pelagică* sint iarăşî de o frumuseţă uimitoare maî cu samă din cauza transparenţeî cristalineşi a gingăşieî corpuluî lor moale, gelatinos şi din cauza coloritulu̦î lor în genere uşor, însă variat şi extra-ordinar de nuanţat maî cu samă din cauza răsfringerilor razelor de lumină care cad pe corpul lor transparent. Beşicele de sopon, în bătaia razelor

de soare, ni daŭ o idee apropiată de coloritul irizat al acestor animale.

Greutatea specifică a corpuluî lor fiind aproape egală cu acea a apeî de mare, ele înoată uşor ajutate şi de beşicuţe fine, transparente şi pline cu aer saŭ de micî clopoţeî transparenţî în forma floareî de lacrămioare numite aparate hidrostatice sau plutitoare.

O preumblare în barcă pe coasta Mediteraneî de ex. şi maî cu samă dimineaţa la răsăritul soareluî ni permite să întîlnim, maî la fiecare moment, animale de acestea plutitoare. Acî întîlnim *meduzele* cu corpul lor transparent, moale şi gelatinos în formă de clopot sau de umbrelă, acî *Sifonoforiî* eleganţî, tîrînd după eî numeroase firişoare presărate cu clopoţeî plutitorî şi hrănitorî uniî în forma floareî de lăcrămioare de o transparenţă cristalină şi cu culorî irizate roze, gălbuî, viorii etc., din cauza răsfringereî razelor de soare care le învălue, acî *pteropodele* cristaline, înotînd ca nişte fluturî străvezii, acî velelele albastre-vioreî plutind ca nişte luntrişoare-jucăriî.

Iar dacă în cursul uneî noptî de vară, pe vremea cînd *velelele* sau *noctilucii* microscopicî vin în număr imens de mare, facem deasemenea o preîmblare în barcă, ne vedem încunjuraţî de un spectacol în adevăr feeric. Marea de jur în prejurul nostru e luminată de o lumină fosforescentă uimitoare şi la cea maî mică mişcare a lopeţelor, stropiî de apă cad în jurul bărciî ca o pulbere aprinsă, fantastică.

Locuitoriî de pe coastele mărilor nu scapă niciodată ocazia ce li-o procură sosirea velelelor. De la mic pân'la mare petrec oare întregî noaptea la malul măriî, contemplînd acest spectacol răpitor.

Fauna abisală saŭ din fundul adînc al mărilor. După experienţele făcute de Fol şi fraţiî Sarasin, lumina nu pătrunde în mare decît la o adîncime de cel mult 400 de metri, pentrucă de la această adîncime în jos placa fotografică nu maî e impresionată.

Pe altă parte, valurile măriî oricît de puternice ar fi ele[1]) nu pot turbura fundul măriî decît cel mult o adîncime de 1000 de metri. Maî jos de această limită, marea—afară de locurile unde sint curenţî puternicî submarinî—e într'un repaos şi într'o întunecime complectă.

Eî bine, în acest domeniŭ, complect întunecat şi liniştit al măriî, se găsesc încă animale şi cîteodată în număr mare. Aceste animale constituesc *fauna abisală*. Faimoasele campaniî de exploraţiî submarine de pe vapoarele *Lichtning*, *Porcupine*[2]) *Challenger*, *Travailleur* şi *Talisman* ni aŭ adus la lumină, în

1) Cea maî mare înălţime a valurilor, măsurată direct, s-a găsit de 11 metri şi jumatate, iar iuţala lor de translaţie, era maî mare, de 36 metri pe secundă.

2) *Wyville Thomson*. The Depths of the Sea. London 1874.

adevăr, animale maĭ din toate grupele, care trăiaŭ la adîncimĭ de opt până la nouă miĭ de metri. Nu e maĭ puţin adevărat însă că, cu cît s'a explorat maĭ adînc fundul oceanelor, cu atît animalele par maĭ rare şi maĭ toate prezintă fenomenul caracteristic al fosforescenţiĭ.

Afară de diferitele speciĭ de scoicĭ din grupul Moluştelor (*Bucenopsis stroatus*) de diferitele speciĭ de roze de mare, (*Pentacrinus asterias*) aricĭ de mare, Crastavețĭ de mare (holuturiĭ) din grupul Echinodermelor, de diferitele speciĭ de bureţĭ din grupul Spongiilor (Hyalonem lusitanicus) şi de diferitele specii de Ascidiĭ din grupul Tunicierilor s'au maĭ recoltat, la adîncimile marĭ, şi diferite speciĭ de peştĭ, care prezintă particularităţĭ în adevăr extraordinare de formă şi de viaţă, deosebite de acelea ale peştilor de la suprafaţă. Aşa, uniĭ din eĭ cum sînt de ex. *Melanocetus Johnsoni*, şi *Linophrymus lucifer*, găsiţĭ la adîncimĭ de la 700—3600 de metri, sînt scurţĭ şi purtînd pe faţa lor ventrală un sac care li dă aspectul pînticos. Staŭ înfipţĭ cu coada în nămolul de pe fundul măriĭ cu gura în sus enorm de mare şi mereŭ deschisă, aşteptînd să li cadă hrana formată din sfărîmăturile de animale moarte căzute de la suprafaţă. Culoarea corpuluĭ lor e neagră, din cauza mediuluĭ lor încunjurător complect întunecat şi singura lumină care îĭ ajută ca să-şĭ îndrepte gura pentru a prinde sfărîmăturile de hrană e dată de fosforescenţa corpuluĭ lor. Fosforescenţa aceasta e produsă de o secreţiune mucoasă a corpuluĭ întreg sau de organe luminoase speciale aşezate în genere pe cap ca nişte micĭ lanterne fantastice.

Alţĭ peştĭ, ca *Gastrostomum Bairdii*, sînt lungĭ şi subţirĭ, prezintînd iarăşĭ aceleaşĭ particularităţĭ în privinţa mărimiĭ enorme a guriĭ, asămănătoare la uniĭ cu gura unuĭ pelican, ca la *Eurypharynx pelicanoides* şi a fosforescenţiĭ corpuluĭ lor.

Naturaliştiĭ maĭ vechĭ (Forbes), bazaţĭ pe faptul că lumina nu poate pătrunde în fundurile adîncĭ ale mărilor şi pe faptul că presiunea la aceste adîncimĭ e enorm de mare [1]), susţineaŭ că nu există animale la adîncimĭ maĭ marĭ de 450 de metri. Noĭ am văzut însă cum exploraţiile submarine ni-au arătat contrariul. Desigur, lipsa de lumină e înlocuită întrucîtva acĭ de fosforoscenţa corpuluĭ animalelor, cît priveşte inconvenientul presiuneĭ marĭ, el devine suportabil, cînd ne gîndim că organizmul acestor animale să adaptează încet-încet la această presiune. Căcĭ, desigur, animalele abisale au trăit în epocele maĭ îndepărtate la adîncimĭ mult maĭ micĭ şi numaĭ treptat-treptat sau coborît la adîncimile marĭ, adăptîndu-se în acelaş timp nouluĭ mediu încunjurător.

Dacă e adevărat că studiul zoologieĭ ni-a făcut cunoscut

1). Ţinînd compt de densitatea apeĭ de mare, presiunea, ce sufăr animalele în diferitele adîncimĭ, creşte aproape exact cu o atmosferă la fie-care 10 metri de adîncime. Pe fundurile adîncĭ, la 8000 de metri d. ex., animalele sufăr o presiune de 800 de atmosfere.

azĭ o lume nouă, care prin frumuseţa şi prin organizaţia eĭ a atras curiozitatea tuturor oamenilor iubitorĭ de studiul naturiĭ, apoĭ nu e maĭ puţin adevărat că cunoaşterea şi studiul acesteĭ lumĭ ni-aŭ procurat în acelaş timp şi o mulţime de date ştiinţifice mult maĭ importante din punctul de vedere al condiţiilor de viaţă şi de distribuţie a acesteĭ lumĭ. S'au pus astfel bazele biogeografieĭ marine tot aşa de importantă ca şi biogeografia terestră.

Descoperirea şi studiul acesteĭ lumĭ nouă din cuprinsul mărilor ni-aŭ aratat, în modul cel maĭ strălucit, că forma, culoarea, structura, genul de viaţă şi distribuţia animalelor, ce o compun, e simţitor influenţată de o serie de factorĭ fizico-himicĭ ca lumina din cuprinsul mărilor, ca temperatura, presiunea, gradul de salinitate a apeĭ, gradul de încărcare cu diferitele gazurĭ precum şi de mişcarea apelor (valurĭ, curenţĭ).

Şi dacă în contemplarea tablouluĭ feeric din fundul mărilor sîntem cuprinşĭ un moment de un fel de sentiment de sfinţenie faţă de dezvoltarea acea extraordinar de mare a vieţiĭ, după un moment de gîndire ni dăm samă că toată acea bogăţie şi splendoare de forme, de colorĭ şi într'un cuvînt de viaţă nu sînt în definitiv de cît o manifestare infinită de puterĭ sau energiĭ strîns legate de materia vieţuitoare, energiĭ care se pot formula treptat-treptat cu cît observăm şi experimentăm maĭ de aproape structura, funcţiunile şi condiţiile de viaţă în care trăesc acele animale.

Iar cînd, pe lîngă frumuseţa acea uimitoare a lumiĭ din cuprinsul mărilor, ajungem să ne dăm samă şi de rostul eĭ, atuncĭ, în adevăr, mulţumirea noastră sufletească e complectă.

O lume frumoasă şi înţeleasă în acelaş timp, e tot la ce poate aspira maĭ înalt un suflet şi o minte aleasă.

P. Bujor

Viața Romînească în Bucovina

— ZIARISTICA NOASTRĂ —

In sfîrșit s'a aflat totuși o revistă romînească, care să părăsească punctul de vedere, că Romîni sînt numai cei ce locuiesc în București și Iași și să ne recunoască și nouă această calitate. Merită pentru acest pas direcțiunea revistei toată lauda și sprijinul tuturor Romînilor, căci e prima revistă, ba chiar în general primul jurnal romîn, care crede că și noi putem însemna ceva în mișcarea romînească, căci zice dl. C. Stere în scrisoarea, ce mi-a adresat'o—îmi permit a cita fără autorizația autorului—«fiindcă ei (adică Romînii, cari locuiesc afară de regat) prin forța lucrurilor n'au pierdut legătura intimă cu poporul». Se pare deci dară, că și mult maltratata vorbă «unitate culturală» începe să devie realitate și să fie scoasă din șirul frazelor, cari constituiau dicționariul banalităților.

Insemnătatea noastră, acelor cîte-va sute de mii de Romîni din Bucovina, pentru mișcarea culturală romînească poate fi mare și poate fi mică, ba chiar nulă, ceea ce-am arătat și cu alte ocaziuni. Dacă impulsul necesar nu ne va lipsi, dacă vor afla cei chemați cuvîntul și calea adevărată și dacă vor ști să-și îndrepte activitatea spre țelul dorit: *strîngerea legăturilor de comunitate culturală dintre diferitele fracțiuni ale poporului nostru*, atunci și puterile fracțiunei noastre nu se vor pierde în întunericul necunoscutului sau în marea imenză a străinizmului, ci vor sprijini cu puținul lor sforțările fraților mai mari. Dar pentru aceasta este neaparat trebuincios ca să ne cunoaștem pe deplin, să ne cunoaștem astfel, precum trebue că se cunoască membrii aceluiași neam. Ne cunoaștem astăzi poate? De loc sau foarte puțin. Cauzele? Vina?

Puțin de spus și mult de reparat. Dar dacă nu putem și nu voim să cercetăm cauzele și să stabilim responsabilitățile, nu putem trece din acest incident cu vederea, că o mare parte a vinei o poartă presa noastră. Presa din Romînia nu s'a informat nici cînd serios despre stările de la noi, ea a avut totdeauna chestiuni mult mai interesante de discutat și s'a mulțămit să ne judece după informațiile tendențioase din ziarele străine

sau după știrile fantastice și comedioase primite de la corespondenți și colaboratori ocazionali sau de la corespondenții angajați, dar cari singuri n'aveau o ideie clară despre lucrurile pe cari voiau să le trateze. Am o colecție întreagă de astfel de știri fantastice asupra referinților din Bucovina, strînsă în ultimii ani din ziarele romîne. Nu voiu să plictisesc pe cetitorii acestei rubrici chiar de la început arătînd cu exemple daunele ce rezultă pentru noi din astfel de informații false și denaturate, trebue să accentuez însă, că răuvoitorii intereselor noastre naționale s'au folosit nu odată cu prisosință de năzdrăvăniile comise de ziaristica romînă rău informată. Recordul acestor năzdrăvănii a fost atins cu ocazia pelegrinajului la mormîntul marelui Ștefan, făcut în vara anului 1904 din incidentul aniversării de 400 de ani de la moartea sa. Articolele și informațiile publicate de ziariști cari au luat parte la acel pelegrinaj sînt atît de deochiate și ridicule, încît te miri că au putut fi publicate. Cît de departe poate merge fantazia astorfel de reporteri puteți vedea dintr'un alt caz, pe care-mi permit a-l comunica după un ziar fruntaș din capitală.

Inainte o mică lămurire. In vara anului trecut a murit în Cernăuț *Adrian Forgaci*, un june talentat, care a publicat cîte-va poezii cari au fost remarcate și ale cărui compoziții muzicale cu caracter național executate de societatea corală „Armonia" au aflat aprobarea cunoscătorilor în materie. Pe urma lui au rămas multe poezii și compoziții nepublicate. Un an înainte de moartea sa, Adrian Forgaci petrecuse în Italia ca instructor la o familie. Cîte-va săptămîni după moartea sa un ziar bucureștean publică următoarea notiță, pe care mai mult de haz o comunic cetitorilor: „Unul dintre cei mai buni poeți bucovineni și unul dintre cei mai energici luptători pentru cauza noastră națională, *Adrian Forgaci*, profesor de filosofie la facultatea din Tunis, premiat al Conservatorului din Viena a încetat din viață în Cernăutz (Bucovina) în floarea vîrstei, de 27 ani. Defunctul a lăsat mai multe volume, dintre care unul scris în limba romînească".

Ei, ce ziceți, n'avea dreptate regretatul Teliman cînd a scris „Moartea lui Dule"? Dacă trăia săracul ce s'ar fi bucurat, că un Romîn bucovinean în vîrstă de 27 de ani a ajuns profesor de universitate la Tunis, înainte de a fi terminat studiile academice și că a lăsat mai multe volume de poezii în limbi diferite.

Dar să ne mîngîiem, căci e foarte probabil, că Romînii pe ceea lume au o presă tot așa de bine informată ca și aceasta de la noi.

Vedeți, că ziaristica romînă, vrînd să fie la culmea chemării, are datoria să știe ce se întîmplă în toate colțurile lumii și să-și spuie cu multă hotărîre cuvîntul ei deciziv—de noi și de alții ca noi se interesează mai puțin, doar' ici colea la banchete și alte ocaziuni festive, cînd frazele sforăitoare stăpînesc situația, de-și mai aduc aminte. Am insistat mai mult asupra acestui

punct spre a arăta cît de salutară este ideia emisă de revista
„Viaţa Romînească“ ca la manifestările vieţei romîneşti să par-
ticipe cu puţinul lor Romînii de pretutindeni, apropiindu-se, cu-
noscîndu-se, înţelegîndu-se asupra direcţiei ce trebue de urmat
în urmărirea idealurilor noastre cultural-naţionale. In acest senz,
cu scopul de a ajuta ca negura, în care e învălit poporul romîn
bucovinean, să fie împrăştiată, îmi pun modestele mele puteri în
serviciul frumosului program disfăşurat de „Viaţa Romîneasca“.
De sigur, că articolele mele, care vor da schiţe din trecutul şi
prezentul neamului romîn bucovinean, care vor arăta fazele de dez-
voltare de pe diferitele terene de activitate, stadiul în care ne
aflăm şi ţelul ce voim să-l urmărim în viitor, nu vor prezenta
un interes deosebit de mare, cuprinzînd rezultatele muncei şi
gîndiri unui popor mic la număr şi rămas înapoi pe multe te-
rene, totuşi cred că voiu reuşi să atrag atenţia acelor bărbaţi,
cari urmăresc cu desinteresare lupta, ce o ducem pentru eman-
ciparea noastră.

Odată cu reînvierea naturii, odată cu învierea Mîntuitorului
din morţi s'a săvîrşit în mod definitiv şi împăcarea între Romî-
nii bucovineni. Ce înălţător spectacol! Ziua învierii simbolizează
închegarea rîndurilor atît de împrăştiate şi desordonate ale Ro-
mînilor bucovineni. Cînd ne gîndim la vijeliile anilor ultimi, buna
înţelegere ce domneşte în primăvara împăcării generale ne împle
sufletul de bucurie şi o dorinţă ni se furişează de pe buze: să
fie într'un ceas bun şi cu noroc!

Duminică în ziua de Paşti a apărut numărul prim din *«Ga-
zeta Bucovinei»*; acest ziar, care apare de două ori pe săptă-
mînă subt direcţiunea d-lui advocat Const. cav. de Onciul ca or-
gan al dirigenţei naţionale, este o continuare a ziarului cu acelaş
nume, care a apărut între anii 1891—1897. In prim articolul
semnat de deputatul A(urel) O(nciul) ni se spune, că în munca
pentru emanciparea noastră politică şi economică constă adevă-
rata politică naţională. Chemarea gazetei de faţă este de a re-
inaugura politica aceasta. „Chemarea aceasta—urmează autorul—
ea nu o poate caracteriza mai bine decît reluînd chiar numele
gazetei, care a întemeiat politica naţională“.

Apariţia unui ziar, care să represinte interesele întregului
neam romînesc din Bucovina, a fost salutată cu multă bucurie
şi însoţită de dorinţa ca activitatea ei să fie cît se poate de rod-
nică. Noi nu putem anticipa nimic în privinţa ţinutei acestui
ziar, ci dorim numai ca el să se bucure pe deplin de sprijinul
Romînilor, iar factorii chemaţi să îngrijească ca el să fie în a-
devăr oglinda vieţei romîneşti din Bucovina, să reprezinte inte-
resele celor mulţi, cari aşteaptă de mult ziua dreptăţii. Credem
însă, că momentul e oportun spre a face o privire retrospec-
tivă asupra ziaristicei romîne din Bucovina, una din cele mai in-
teresante chestiuni din trecutul nostru istoric, numai puţin cu-
noscut. Scopul ce-l urmărim e ca prin cîte-va schiţe ţinute în

liniamente generale să dăm şi celor mai puţin iniţiaţi în
afacerile noastre baza necesară, pe care se pot discuta apoi
chestiunile de interes actual; acest mic istoric poate servi încă
şi ca un comentar vizitatorilor esposiţiei naţionale din anul a-
cesta, unde în pavilionul Romînilor bucovineni vor afla espuse
toate ziarele romîne din Bucovina. Zace în firea lucrurilor ca
vorbind despre ziaristică să atingi ici colea şi chestiuni de po-
litică — voiu insista deci dară în treacăt, dar' numai în cadrele
strictului necesar şi asupra mişcării politice. Acest mic is-
toric prezintă un interes deosebit întrucît toate mişcările
mai însemnate de viaţă naţională, politică şi culturală au aflat
espresie în vre un ziar şi întrucît chiar actuala fază, în care se
află mişcarea politică şi naţională din Bucovina, nu se poate în-
ţelege dacă nu ni'i cunoscută evoluţia din trecut.

O viaţă proprie naţională la Romînii bucovineni începe a
se înfiripa sfioasă deabia la anul 1848; periodul de la 1775—1848
e cuprins de un întuneric adînc şi nepătruns. „Era o amorţeală
întreagă printre Romîni. Oamenii deveniseră sfioşi şi fricoşi.
Nime, afară de cîteva abateri onorabile, nu cuteza să se mişte,
să spună sau să scrie ceea ce simţia şi ce-i zăcea pe inimă.
Tăceau ca piticul. Atît de tare îi apăsase şi'i terorisase despo-
tismul politic şi ultramontan de pe atunci!“ [1])

Strigătul, care a trecut prin lume în acest an providenţial
chemînd popoarele la o viaţă nouă, a străbătut până şi la ure-
chile unor Romîni bucovineni, cari n'adormiseră de tot. Mişcarea
fraţilor din principate şi din Ardeal a aflat răsunet viu în Buco-
vina, unde se aflau adunaţi o mulţime de refugiaţi politici. Pro-
videnţa a grijit ca în timpuri grele să avem şi bărbaţi ageri la
minte, gata la muncă şi la jertfe.

La 1848 am avut familia *Hurmuzachi*. E o datorie sfîntă
a Romînilor bucovineni ca istoria acestei familii ilustre, a cărei
activitate pe diferitele terene ale vieţii publice a dat roadele
cele mai frumoase, să se fixeze pentru posteritate înainte de a
se pierde multe documente valoroase, înainte de a se uita multe
amănunte interesante. Cîteva ştiri importante asupra însemna-
telor evenimente din acest timp şi asupra familiei Hurmuzachi
aflăm în broşura d-lui prof. univ. *Dr. I. G. Sbiera, O pagină
din istoriea Bucovinii* din 1848—1850 dimpreună cu nişte *No-
tiţe despre familiea Hurmuzachi*. Cernăuţ 1899.

Nu e exagerat dacă susţinem, ceea ce se va vedea şi din
cele ce urmează, că întreaga viaţă politică, socială şi culturală a
Romînilor bucovineni din restimpul de la 1848—1870 s'a grupat
în jurul acestei familii, pe care unul dintre cei mai buni cunos-
cători ai timpului şi ai familiei, Dr. I. G. Sbiera o caracterisează
cu următoarele cuvinte: „Tustrei -adecă Eudoxiu, George şi A-

1) *Dr. I. Gh. Sbiera*. Mişcări literare la Romînii din Bucovina. O-
radea-Mare 1890 p. 5.

lexandru erau de o inteligenţă rară, inspiraţi de idei înnalte şi liberale şi conduşi de simţăminte nobile şi generoase. Pe lingă aceste calităţi comune mai avea fie-care cite una particulară; în Eudoxiu era încărnată temeinicia, în Georgiu iscusinţa diplomatică, ear' în Alecsandru iniţiativa şi spiritul motor şi aţiţător."[1])

Dar faptul, care dă o importanţă şi mai mare acestei familii pentru istoria noastră este legătura, ce au făcut'o refugiaţii politici din Ardeal şi Moldova în 1848 cu această familie şi din care s'a născut cu timpul acea reciprocitate culturală şi literară, care ne-a apropiat pentru un deceniu şi mai bine, mai mult decit astăzi după jumătate de veac, de ţelul urmărit. Sprijinul acordat de Alexandri mişcării culturale din ţară şi venirea lui Aron Pumnul în Bucovina, care, lăsind la o parte teoriile sale limbistice, are pentru noi merite incontestabile, sînt puncte luminoase din trecutul nostru.

Reprezentanţii acestei familii sînt astăzi d-nii Eudoxiu baron Hurmuzachi, un fruntaş politic încăruntit, dl. dr. Alecu Hurmuzachi, deputat în dieta provincială şi în camera imperială şi Constantin Hurmuzachi, scriitor de renume pe terenul ştiinţelor naturale, scriitor politic, autorul interesantei broşuri: *die Slavisierung der Bukovina* im XIX Jahrhundert von einem Bukowiner Rumänen. Wien 1900. Meritele acestei familii adevărat nobile atit prin origine cit şi prin fapte romîneşti vor putea fi apreciate mai bine dacă vor fi aşezate în cadrele timpului de atunci. In restimpul de la încorporarea Bucovinei şi pînă la 1848 se petrecuse cu nobilimea romînă bucovineană subt influenţa Polonizmului a tot stăpînitor în Galiţia, cu care Bucovina a fost împreunată de la 1 Noemvre 1786—4 Mart 1849 ca un simplu judeţ, acelaş fenomen de desnaţionalizare, deşi nu în măsură atit de mare, ca şi cu nobilimea romînă din Ardeal şi Ungaria subt influenţa Maghiarilor.

„Conştiinţa naţională puţin deşteptată în ajunul anexării, amorţi şi se întunecă în nobilimea romînă de atunci după anexare tot mai mult şi mai mult prin acţiunea şi influenţa sistematică, exercitată de către elementul învecinat galiţian, de către elementul slav, carele începu a se revărsa asupra ţării întocmai ca şi un torent puternic, de către elementul polon mîndru şi seducător, carele întinsese în curînd mrejele sale peste toată ţeara, prinzind în ele toate familiile romîne nobile, ba am puteara zice toată inteliginţa noastră de atunci, şi prefăcîndu-i în cutea zice toată rînd pe cei mai mulţi în Poloni după toată forma, prefăcîndu-i în oameni, ce depusese portul strămoşesc naţional, uitase limba lor naţională şi adoptase în locul ei dimpreună cu familiile lor limba polonă, ba chiar şi costumul polonez, *devenind astfel Poloni de confesiunea ortodox-orientală!*"[2])

1) *Dr. I. G. Sbiera* Op. cit. pag. 8 sq.
2). *Ion I. Bumbac şi Gr. Halip.* Privire istorică asupra trecutului politic social şi naţional al ducatului Bucovina, Braşov 1886. pag. 7 sq. vezi şi *Dr. I. G. Sbiera, Familia Sbiera* pag. 149 şi 158.

La acestea mai trebue de adăugat, că cele mai multe familii romîne nobile vînduseră averile lor şi trecuseră în Moldova, slăbind astfel puterea de resistenţă a Romînilor bucovineni.

In jurul familiei Hurmuzachi s'a închegat la 1848 tînăra mişcare naţională; ea a reprezintat dorinţele poporului romîn bucovinean trezit la o viaţă nouă; ea a purtat cu toate armele şi pe toate căile legale o luptă necurmată pentru realizarea postulatelor naţionale. *Autonomia Bucovinei* sta în fruntea cererilor Romînilor; pentru realizarea acestui scop şi-au încordat Romînii, sprijiniţi şi de celelalte naţiuni conlocuitoare, toate puterile lor. In rîndul al doilea, însă cu aceeaş stăruinţă, Romînii cereau „pentru conservarea naţionalităţii, înfiinţarea de şcoli poporale şi o catedră pentru limba şi literatura romînească". Despre congresul bisericesc, care se află încă printre cele 12 postulate ale Romînilor şi care a devenit prin cererea de împărţire a diecezei, cerere formulată de Rutenii tineri, o chestiune din cele mai actuale care atinge în mod simţitor interesele Romînilor, îmi propun să vorbesc într'un articol special.

Printre postulatele Romînilor din Austria întîlnim şi două, cari ni arată că conştiinţa naţională era în acele timpuri grele vie: e cererea Romînilor ca toţi Romînii din imperiul austriac să fie împreunaţi într'o singură provincie şi ca biserica gr.-or. romînă din acest imperiu să formeze o singură dieceză. Realizarea acestor postulate ar fi schimbat definitiv fizionomia imperiului austriac şi ne-ar fi ferit de pericolul ce ne ameninţă astăzi.

Toate actele politice ale anilor 1848—50, toate manifestările culturale şi naţionale din acest timp au pornit din iniţiativa membrilor familiei Hurmuzachi sau din împrejurimea ei. Scrierile politice de atunci şi de mai tîrziu, ca petiţia din 1848, promemoria la aceasta, Emanzipationsruf, Noth-und Hilferuf der Gemeinden des Moldauisch—Cîmpulunger Okols in der Bukowina s'au născut din iniţiativa lor şi au ca autori pe unul din fraţii Hurmuzăcheni. Se înţelege, că ei au avut şi colaboratori, între cari se aflau oameni destul de însemnaţi, dară rolul principal le-a revenit lor, în proporţia culturii, bunei stări materiale, relaţiilor ce le întreţineau şi posiţiei sociale ce ocupau. Colaborarea inteligentului deputat-ţăran *Mihaiŭ Bodnar* din Galaneşti alături de ei avea o însemnătate programatică pentru politica bucovineană şi era cea mai potrivită inaugurare a ei. Decît, şi aceasta o constatăm cu oare-care durere, politica bucovineană n'a urmat calea naturală a desvoltării, ci s'a oprit la cotituri, s'a abătut de multe-ori pe căile lăturalnice, astfel că ceea ce trebuie să fie regulă a devenit escepţie. Tot membrii acestei familii au creat în anul 1848 şi prima gazetă politică în Bucovina; ea purta numele *«Bucovina»*, gazetă romînească pentru politică, religie şi literatură şi apărea odată pe săptămînă, iară în anul al treilea de două ori pe săptămînă, în limba romînească cu litere cirilice şi nemţască. In anul prim gazeta n'are redactor responzabil, în anul al doilea (1849) funcţionează ca redactori respon-

zabili ambii frați George și Alexandru, iar în anul al treilea numai Alexandru. In primul articol de fond, George Hurmuzachi formulează programul gazetei în următoriul mod: „Foaia noastră va fi dar defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale a(le) Bucovinei, reprezintantul dorințelor și nevoințelor ei, organul bucuriilor și suferințelor ei. Monarchia democratică cu toate consecințele; o Austrie liberă, puternică, falnică; deplină îndrituire a tuturor naționalităților; autonomie provincială; întreg și nemărginit progres în toate ramurile activității omenești, acestea sînt principiile noastre, și pe care foaia noastră nici-odată nu le va pierde din ochi". Din interesantul articol mai remarcăm următoriul pasaj: „Foaia aceasta mai este cu deosebire chemată de a mijloci și cunoștința ambelor surori, Moldova și Valahia, Austriei și Germaniei, care au de apărat în aceste principate interese de o nemăsurată importanță" și „nu va lipsi a se ocupa și de soartea fraților noștri Romîni in număr de mai mult de trei milioane, din Ungaria și Transilvania". Și intr'adevăr pasajul ultim din programul desfășurat a fost îndeplinit cu sfințenie. Redactorii gazetei se interesează intensiv de viața romînească din Moldova și Ardeal; fie-care număr al gazetei aducea articole lungi și bine documentate, corespondențe detailate din Ardeal și Moldova. Ori și ce atac sau insinuare față de neamul romînesc de pretutindeni «Bucovina» le respingea, polemizînd cu dovezi temeinice și nimicind asertiunile calomnioase; o foarte interesantă polemică a fost cea purtată de „Bucovina", timp mai îndelungat, cu ziarul german din Ardeal «Siebenbürger Bote» organ dușmănos aspirațiilor naționale ale Romînilor. E mai mult ca probabil că partea referitoare la Ardeal va fi fost îngrijită de *A. Pumnul*, care se refugiase de urgia Maghiarilor in Bucovina, aflase în ospitala casă a Hurmuzăchenilor o primire caldă și însuflețită și primise prin intervenția lor catedra pentru limba și literatura romînă, înființată prin emisul din 20 Decemvre 1848 pe lîngă gimnaziul de stat din Cernăuț. Aceasta era prima catedră de limba și literatura romînă din imperiul austriac.

„Bucovina" avea și un foileton foarte bine îngrijit. Intre colaboratorii principali întîlnim pe Alecsandri, care legase cu Alecu Hurmuzachi una din acele prietenii, cari revarsă binefacerile lor și asupra neamului. Alecsandri publică poezii poporale și proprii; pe cele poporale le însoțește de studii lungi esplicative ca cele referitoare la «Miorița», la „Păunașul Codrilor" și „Mihu copilul"; din ale sale amintim «Trei arcași sau altariul mănăstirei Putna», «Barcarola» etc. Apoi se reproduc poezii de Conachi, Cîrlova, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu și dintr'o colecție intitulată „Panorama Moldovei". Aron Pumnul publică vre o cîteva articole, între cari unul intitulat „Neaternarea limbei romanesci en desvoltarea sa si en modul de a o scrie", închinată junimei romane. Dintre scriitorii bucovineni a publicat în foileton *Iraclie Porumbescu* ale cărui scrieri, cari posed mai mult un interes istoric decît valoare literară, au apărut o parte într'un volum editat de prof. *L. Bodnarescu* [1]. Primul număr al «Bucovinei» a apărut în 4/16 Octomvre 1848, ultimul în Septemvre 1850; lipsa de sprijin din partea publicului a fost cauza încetării acestui escelent ziar și această lipsă de sprijin, acest indiferentizm dăunător a cauzat mai tîrziu și moartea celorlalte ziare romînești, ce au mai apărut în Bucovina.

Periodul dintre anii 1850—1860 n'are nici o însemnătate mai deosebită pentru desvoltarea politică din Bucovina, era timpul fluctuațiilor politice și al repețitelor treceri dintr'o formă politică în alta: de la monarchia constituțională la monarchia absolută și de la aceasta iarăși la o formă constituțională. Noi reținem numai faptul că la 6 April 1861 s'a întrunit pentru prima dată dieta bucovineană subt presidiul episcopului Eugeniu Hacman; autonomia și independența cîștigată la 1849 a putut fi pusă în practică abia în 1861. Astăzi dacă răsfoim procesele verbale ale dietei provinciale și facem o comparație cu starea actuală, o întristare descurăjătoare ne cuprinde sufletul: la 1861 limba de desbatere în dietă era limba romînească; de Ruteni, cari astăzi ne înădușă, cari cer împărțirea diecezei și alipirea țării din nou la Galiția, mai că nici nu era vorbă.

Deja in a doua perioadă legislativă a dietei bucovinene deputații romîni formară două partide, cari deosebindu-se la început numai puțin, se îndepărtară prin animozități din ce în ce tot mai mult pînă ce se treziră dușmane în toată forma: deoparte *partidul autonomiștilor*, rezimîndu-se pe Polonii învecinatei Galiții, de altă parte *centraliștii* sprijinindu-se pe Nemții, cari profesau tendinți centralizătoare. In grupul din urmă se află pe lîngă Eudoxiu Hurmuzachi și escelentul orator dr. *Constantin Tomașciuc*, primul rector al univerzității din Cernăuț. Viața politică din Bucovina se mișcă de acum înainte timp mai îndelungat în semnul acestor două partide; cînd guvernul central e compus din reprezentanți ai partidelor autonomiste situația politică din Bucovina e in mîna partidului autonomist, romîn, cînd puterea centrală zace în mîna unui regim centralist, in dieta bucovineană sînt stăpîni centraliștii, a căror majoritate o formau elemente ostile Romînilor.

Prima societate politică a Romînilor bucovineni a fost „*Soțietatea Autonomiștilor naționali în Cernăuț*", care avea ca țintă, după cum spune § 1 din statute: „de a cultiva in popor instrucțiunea politică și conștiința națională, precum și de a stărui pentru realizarea, întărirea și dezvoltarea organică a autonomiei în toate ramurile vieții publice". Atît societatea, cît și organul ei scris în limba nemțască sub titlul „*Der Patriot Wochenschrift für Politik u. Volkswirtschaft*" și-au sistat activitatea după puțin timp. A rămas mi se pare o specialitate bucovineană inaugurarea societăților politice și apariția jurnalelor numai în

1) Scrierile lui Iraclie Porumbescu adunate și însoțite de o schiță biografică de Leonida Bodnarescu Cernăuți 1898 Partea I.

vederea alegerilor. Activitatea politică a deputaţilor romîni se mărgini în timpul acesta atît în dietă cît şi în parlament la lucrări foarte puţin însemnate; singure silinţele pentru activarea congresului bisericesc merită o menţiune specială, dar chiar felul cum se făcea lucrul acesta indica de pe atunci că mai de vreme sau mai tîrziu e necesară o mişcare mai energică, care să pornească din mijlocul poporului. Societatea politică «Concordia», înfiinţată în anul 1885 de profesorii *Ion I. Bumbac* şi *Gr. Halip*, încercă să formeze o legătură trainică între diferitele clase sociale ale poporului romîn însă fără succes. Scopul frumos al «Concordiei», care era, după cum se esprimă cei doi înfiinţători în broşura „Privire istorică etc." «să reconstruească încrederea, sinceritatea şi frăţia în sînul populaţiunii şi bisericii noastre bucovinene, apropiind pe boier de ţăran şi de tot ce a eşit din sînul acestuia, precum şi pe ţăran apropiindu-l de boier, apropiindu-l de preotul său şi de inteligenţa sa, şi împăcînd şi legînd interesele boierului şi ale bisericei de interesele bine înţelese ale ţăranului nostru şi în genere ale cauzei noastre bisericeşti naţionale» (pag. 29).—a rămas neatins; societatea a dezvoltat o activitate mai intensivă numai pe timpul alegerilor şi s'a stins cînd, prin intrarea tinerilor în politică, s'a constituit partidul naţional romîn. Atît de neglijată era politica Romînilor bucovineni, încît nici un organ de publicitate nu se credea necesar spre a preciza punctul de vedere al cercurilor conducătoare. Romînii bucovineni se serveau în discuţiile lor de ziarele de peste munţi, mai ales de „Tribuna" din Sibiu şi de „Gazeta Transilvaniei" din Braşov. Trecuseră aproape patruzeci de ani de la încetarea „Bucovinei", cînd începură a scoate un grup de bărbaţi tineri o gazetă romînească în Suceava, vechiul cuib de cultură romînească, unde tradiţiile trecutului sînt mai trainice.[1] Noul ziar purta numele „*Revista politică*" şi-a apărut din Maiu 1886 pînă în April 1891. Această gazetă se poate număra între cele mai bune din cîte le-am avut noi; istoricul ei, care va fi şi istoricul ideilor de la 1880—1890, deci dară o parte integrantă din istoria ţărişoarei noastre, va arăta amănunţit închegarea, desvoltarea şi desfacerea acelui grup de bărbaţi, cari au susţinut cu multe jertfe această frumoasă mişcare. Acest istoric a promis să-l scrie cel mai distins membru al acestei grupări, consilierul de la curtea de apel din Lemberg şi membru corespondent al Acad. Romîne *T. V. Stefanelli*, cunoscut ca istoric şi beletrist, care a fost sufletul acestei întreprinderi. Pînă cînd vom fi în poziţia să cetim acest istoric dintr'o pană atît de competentă şi să putem aprecia munca cinstită şi serioasă, jertfele aduse fără zgomot şi reclamă, aş voi să fixez cîte-va fapte, cari ar trebui ştiute.

E interesant să se ştie, că «Revista Politică» e unicul ziar

1). Gazeta „Albina" care a apărut de la 1866 mai mulţi ani în Viena şi la care au colaborat bucovinenii Vasile Grigoroviţă, S. Isopescul, V. Bumbac nu intră în cadrul articolului acestuia.

politic, care n'a stat în nici o legătură cu vre-o grupare politică, nici cu vre-un bărbat, care făcea politică militantă căci T. V. Stefanelli a fost deputat dietal mult mai tîrziu. În jurul „Revistei Politice" se aflau grupaţi, pe lîngă Stefanelli, încă profesorul gimnazial *Ştefan Ştefureac*, un fruntaş al neamului romînesc din Bucovina, înfiinţătoriul societăţii „Şcoala Romînă" din Suceava, cunoscut şi ca scriitor pe terenul filologiei romîne [1]), cunoscutul academician *S. Fl. Marian* şi profesorul *Const. Cosovici*. Afară de aceştia, cari conduceau foaia, au mai contribuit din cînd în cînd şi părintele Artemie Berariu din Ceahor, părintele Dan, dar' mai ales părintele Constantin Morariu, care lucra neobosit pe toate terenele vieţii publice. Editorul şi redactorul responzabil al foii, *Dr. M. Lupu*, n'a scris, după cît am fost informat, nici un articol. Articolele de conţinut politic şi juridic au fost scrise în majoritatea lor covîrşitoare de Stefanelli, chestiunile şcolare, didactice şi pedagogice erau terenul lui Ştefan Ştefureac, părintele Marian îngrijia foiţa, la care a mai colaborat şi V. Bumbac, Stefanelli, d-na Olimpia Iliuţ, A. Last, A. Macovei, C. Morariu, d-na Adela şi d-nul A. Xenopol şi în care s'a tipărit reproduceri din Alexandri, Eminescu, iar' Dr. *A. Daşchevici* scria cronica şi informaţiunile.

Programul şi tendinţele acestei foi erau cît se poate de romîneşti; revista, care apărea de două ori pe lună avînd 16 pagini, se tipăria în Cernăuţi, încă o greutate destul de mare şi aducea material foarte variat, ocupîndu-se cu temeinicie şi cunoştinţă de cauză de toate chestiunile, cari atingeau sfera intereselor romîneşti.

Ţinuta foii a fost cît se poate de moderată, totuşi o răceală temporară a intervenit între grupul din jurul „Revistei Politice" şi politicianii militanţi şi abia cînd pericolele din afară au devenit amenințătoare Romînii şi-au strîns rîndurile spre apărare comună. În urma mai multor consfătuiri ţinute la Suceava pe la începutul anului 1891, Romînii se unesc şi recunosc cu toţii societatea politică «Concordia» ca organ deciziv în toate acţiunile politice; «Rev. Politică» se contopeşte cu «Gazeta Bucovinei», care apare de două ori pe săptămînă în Cernăuţ; primul număr a apărut în $^{2}/_{14}$ Mai 1891. Din programul ziarului, care se aseamănă întru toate cu cel al «Rev. Pol.» citez numai aceste două pasaje caracteristice: «Una din misiunile noastre importante, pe care le avem în cadrul acestui program, este şi *organizarea poporului nostru* romînesc din Bucovina. Cu ajutoriul organului nostru vom lucra deci pentru formarea *unui partid naţional compact* şi vom combate din răsputeri spiritul de clică, ce s'ar încerca să se încuibe în sînul poporului şi al partidului naţional. În această gazetă răul se va scoate la iveală, ori-unde s'ar ivi el, şi vor fi combătuţi toţi cei ce vor contribui la răspîndirea

1) Scrierile lui Ştefureac au fost adunate şi editate într'un volum de profesorul *Gherasim Buliga* subt titlul: *Scrierile lui Ştefan Ştefureac* Suceava 1896.

lui, dar se înțelege, pe o cale totdeauna obiectivă și cu încunjurarea personalităților".

«In privința *literară* ziarul nostru se va nizui a ținea pas cu direcțiunea literară urmată de *toți* Rominii, iar pentru desvoltarea gustului de cetire la popor și pentru cultivarea acestuia va scoate în fie-care lună cite un suplement sub numele „*Foaia Săteanului*", în care se vor tracta materii ce interesează mai ales poporațiunea de la țară". Postulatul stabilirii unei legături culturale și literare mai trainice cu ceialalți Romini revine adese în articolele din „Gazeta Bucovinei". Directorul ziarului a fost ardeleanul *Pompiliu Pipoș* pînă la moartea sa întîmplată la 6 Faur st. n. 1893, apoi *George Bogdan-Duică, Dr. Fl. Lupu* etc. Am amintit deja în alt loc, în prefața la «Foiletoanele» lui Teliman, că în scurtul timp cît a condus ziarul dl. George Bogdan-Duică, atît partea politică cît și foiletonul au fost foarte îngrijite; dară și de altmintrelea ziarul se prezintă destul de bine. Dintre colaboratorii de la «Gazeta Bucovinei» amintim pe *Dr. A. Onciul*, pe *Constantin Hurmuzachi*, care scria mai ales articoli asupra slavizării Bucovinei: tot aici și-a inceput activitatea jurnalistică și *Mihai Teliman*. In marea adunare națională din 7 Mart 1892 s'a proclamat solidaritatea națională, s'a pus bazele partidului național, al cărui reprezintant oficial avea să fie societatea politică «Concordia», iar organ acreditat «Gazeta Bucovinei». Dară tocmai cam pe atuncia se ivi și curentul democratic, care cerea o lărgire a drepturilor politice, pentru ca și marea massă a țărănimei să poată lua parte la viața politică. Cele două postulate principale ale acestui curent formulate mai tîrziu sint: *reforma electorală* și *banca ipotecară*. Acest curent s'a născut în mijlocul tinerimii universitare eșită în mare parte din popor; în fruntea ei s'a pus *George Popovici*. Ei au început o activitate febrilă pentru a crea baze sigure pentru edificiul suveranității poporului. Din inițiativa lor s'au născut *cabinetele de lectura*, iară mai tîrziu *băncile raiffeisiene*. Această mișcare, care tinde la imbunătățirea stării materiale a poporului, a primit în anii din urmă un nou impuls tot din mijlocul studențimii academice; ar fi de dorit numai ca cei chemați să nu uite de frumoasele promisiuni făcute.

Conducătorii mișcării democratice începură a ținea adunări poporale și a organiza districtele, a lumina poporul asupra drepturilor și datoriilor sale. Se înțelege că toate acestea, ca adunările, dările de samă, controla alegătorilor, scurt zis tendința tinerilor, nu puteau fi aprobate de politicianii deprinși cu comoditatea, cu toate că adunările poporale se aflau deja în statutele Societății autonomiștilor, iară organizarea era punctul cardinal in programul partidului național.

Tinerii aveau idei subversive, precum cu durere trebue să constatăm că unii din tinerii de atunci au îmbătrînit într'atîta încît cred a putea constata la alții idei subversive și stricăcioase neamului, pe cînd de fapt nu-s alta nimică decît ideile profesate de ei altă dată, și astfel o răceală, ba chiar oare-care ostilitate se produse din nou. Dar cu intrarea în politica activă a Dr George Popovici direcția nouă triumfă făcînd să înceteze „Gazeta Bucovinei" și să apară „Patria" subt direcțiunea *Dr. Valeriu Braniște*, actualul director al „Drapelului" din Lugoj. Noul ziar apărea de trei ori pe săptămînă; în fruntea mișcării sta Dr. *George Popovici* și Dr. *Iancu cav. de Flondor*, iar ca colaboratori erau angajați mai mulți tineri ca A. Deseanu, Victor Braniște, A. Gherman, St. Berariu și ca mai vechiu Mihai Teliman. Programul ziarului „Patria", al cărui număr prim a apărut în $^{2}/_{14}$ Iulie 1897, culminează în următoarele cuvinte: „*Intregul popor din Bucovina, conștient și umăr la umăr, solidar în toate interesele sale vitale, trebue să lucreze cu plan și bine organizat, ca munca și sacrificiile cele mari să-și poată aduce roadele contemplate*". Deja la inceput ziarul accentuează la diferite ocaziuni, că „nicăieri în întreaga monarchie nu este atît de străin poporul romîn față de inteligența sa și nicăieri nu este raportul între acești doi factori puternici ai vieței naționale atît de nefiresc ca tocmai la Rominii din Bucovina", iară în foiletonul No 6 Mihai Teliman arată într'un articol, care poartă titlul „*Elita noastră*" frumosul rol al unei elite conștiente de chemarea sa.

«Patria» bucurîndu-se de sprijinul unor bărbați energici și gata de jertfe, avînd ca colaboratori pe unii dintre cei mai buni mănuitori ai condeiului—toată studențimea naționalistă era grupată în jurul ei—dispunînd de corespondenți destoinici în provincie, se prezintă în condițiuni foarte favorabile. Ținuta ei adevărat romînească, dar mai de ales tendința ei hotărît democratică, îi cucerira simpatiile publicului romîn și-i cîștigară aprobarea Rominilor din afară.

La un an după apariție i se născu însă un rival primejdios în «Sentinela», care sta subt conducerea d-lui Dionisie Voronca, bărbat ce se interesase mult de mișcarea politică, și avea ca redactor pe Mihai Teliman. Programul «Sentinelei» era cel al «Patriei» și ea îl reprezenta cu aceiași căldură și poate chiar mai accentuat; ea se opunea însă oricărei politici esclusiviste, pe care credea că o practică nou înființatul partid democratic. „Sentinela" a dus o viață scurtă și a murit zugrumată de pre marea dragoste a abonaților, cari o năvăleau prea adese cu abonamentul. Mult mai periculoasă și mai gravă a fost sciziunea ce s'a făcut în presa romînă bucovineană prin înființarea ziarului „Timpul", al cărui prim număr a apărut la 1 Iulie 1900. Deschid o mică parenteză spre a lămuri nașterea acestui jurnal. Tinerii deputați din partidul național începură a face o politică mai radicală ca înnainte vreme și reușeau să ieie cite-odată în elanul entuziasmului și pe cei bătrini cu dinșii. Cu cit postulatele formulate de cei tineri întimpinau piedici mai mari, cu atît mai mult se îndîrjiau luptătorii. Ziarul „Patria" schimbă tonul moderat de la inceput în unul mai categoric, în sfîrșit chiar

violent, căci partidul național romîn ajunse curînd în cea mai crîncenă opoziție față de guvern, care se sprijinea pe partidele politice străine. Tocmai cînd se credea, că o schimbare în modul de guvernare e iminentă, încheiară o parte a politicianilor romîni, cari credeau că e mai nemerit să accepteze un compromis bazat pe concesiuni reciproce de cît să aștepte rezolvarea crizei, cu guvernul faimosul „pact", al cărui conținut a rămas pînă astăzi o taină pentru publicul mare, despre care se știe însă atît că n'a fost observat în nici unul din punctele sale. Doi din deputații romîni, Dr. George Popovici și Dr. Iancu cav. de Flondor, n'au primit acest compromis. O sciziune se produse din nou în sînul partidului național. Pactiștii întemeiară, pentru a justifica și apăra tactica urmată de dînșii, ziarul „Timpul", la care întîlnim ca colaboratori cunoscuți vechi ca Dionisie Voronca, Mihai Teliman, apoi Leonida Bodnărescu, colaborator al „Patriei" și al „Gaz. Bucovinei"; conducător politic al ziarului era Dr. Fl. Lupu. Apariția ziarului, al cărui program era destul de național și care se deosebia de celelalte numai în mijloacele și tactica pe cari le credea mai potrivite de aplicat întru apărarea drepturilor noastre, ale cărui intenții ascunse se credeau însă daunătoare intereselor naționale, a produs o agitație mare în țară și a fost din multe părți respins; ziarele din Ardeal și Romînia i-au făcut o primire din cele mai puțin favorabile silind pe profesorul Leonida Bodnărescu, care făcea parte din redacțiune, să publice în No 2 al «Timpului» o scrisoare deschisă, în care cerea ca ziaristica romînă să păstreze față de ei o ținută leală. Cei doui deputați disidenți părăsiră clubul dietal romîn și întemeiară un nou partid: *partidul poporal romîn*, cel mai democrat partid de până atuncea, cel puțin după program și tendinți, dacă nu și după rezultate. Lupta ce s'a dat între ambele partide a fost din cele mai agitate din viața noastră politică, cu privire însă la cele ce-au urmat mai tîrziu numai o introducere destul de palidă. Cît de nenorocită era starea politică se vede dintr'o serie de articoli din „Timpul", din cari unul finește cu următoarele cuvinte: „Rezultatul final al actualei tactice politice a Romînilor bucovineni este: *înlăuntru neuniți, în afară îndușmăniți cu toți factorii politici din țară*". Lupta ziaristică a acestor grupări s'a desfășurat între «Timpul» și «Deșteptarea», care se transformase în urma încetării „Patriei", după izgonirea fraților Braniște și o serie neîntreruptă de confiscări, din organ poporal în organ politic trecînd sub conducerea lui Atanasie Gherman; după 75 de numere „Timpul" s'a stins. Subt titlul „*Timpul se află pe patul de moarte*" cetim în No. 75 următoarea notiță: „Mărturisim fără încunjur acest adevăr. Boala este aceiași de care au apus toate gazetele romînești din Bucovina în ultimile două decenii: *nesolvirea abonamentului*." «Timpul» apune deci dară din lipsa de sprijin material; noi credem, că nici bază morală de existență n-avea, după ce singur constatase, că „pactul", formula politică, care-i justificase apariția n-a fost respectat și pus în practică. „Deșteptarea" rămase deci dară unicul ziar romîn în Bucovina; ea-și schimbă formatul și începu a apărea de două ori pe săptămînă subt conducerea lui *Constantin Berariu*, cunoscutul autor al feeriei «Făt-Frumos în grădina Sft. Vineri» și a traducerii «Hero și Leandru» de Grillparzer, precum și a unor poezii și a lui *Eusebie Stefanelli*, mort înainte de un an. Evenimentele politice din cei din urmă patru-cinci ani sînt prea recente pentru a fi espuse în mod obiectiv, căci abea se apropiaseră cele două partide romîne, cel conservativ și cel poporal, și creiaseră sub titlul „Dirigența partidelor romîne din Bucovina" un organ de reprezentare comun, cînd din începuturi mici s'a născut o luptă înverșunată între partidele unite și noul partid democrat, care reprezinta o politică foarte radicală, condus de Dr. Fl. Lupu și Dr. A. Onciul și avînd ca organ de reprezentare societatea politică «Unirea». După o luptă foarte aprigă și violentă, după agitațiuni, cari luară forme necunoscute la noi, valurile turbate s'au liniștit și Romînii s'au găsit iară-și uniți într'un singur partid politic. „Astă-zi pacea este restabilită—scrie A. Onciul în articolul de fond din No. 1 al „Gaz. Buc."—și anume nu pe baza șubredă a unor prietenii personale ci pe temelia trainică a cooperării politice a întregii națiuni." La primul pas politic partidul consolidat a serbat un triumf: reușita lui Aurel Onciul contra unui Rutean la alegerile pentru camera din Viena într'un cerc cu alegători în majoritate străini. Evenimentele politice ale ultimilor ani au arătat până la evidență că puterea politică zace în popor și deci el trebue cultivat intensiv și nu numai pe timpul alegerilor.

Despre ziaristica politică au mai rămas de spus cîteva vorbe. La 1 Mai 1902 dl. Aurel Onciul începe a scoate gazeta sa „*Privitoriul*" în Brünn de două ori pe lună avînd ca motto cunoscutele versuri din „Glossa" lui Eminescu: „Privitor ca la teatru" etc. Scopul revistei este espus în cele următoare: „Este timp de a îndruma o direcție nouă și de a ridica, precum se face aiurea în statele civilizate, politica dimpreună cu auxiliarele ei sociologice de la nivelul actual de meserii la rangul de științe. Scopului acestuia încearcă să-i servească revista prezentă, care în sensul glossei mult regretatului Eminescu poartă numele «Privitoriul». Ea tinde, pe bază inductivă și în mod științific, să analiseze condițiunile etnice, economice, sociale și politice de existență la Romîni și astfel să constate factele, din cari apoi să se poată trage consequențele pentru politica militantă de toate zilele. Revista nu va fi nici adictă, nici dușmană partidelor existente; față de toate ea va recunoaște ce este bun și va combate ce este rău în programele lor. Singurul ei program este, precum nu poate fi altfel în știință, constatarea adevărului." Dl. Onciul este de sigur cel mai escelent ziarist bucovinean; dispunînd de cunoștinți temeinice pe toate terenele vieții publice, scriind într'un stil energic și colorat, știind a ținea tonul polemicei totdeauna la înălțimea cuvenită, el ar face cinste ori-și-cărei ziaristice. Espunerile sale sînt în totdeauna clare, definițiile

precise şi desfăşurarea lucrurilor logică; ziarist vechiu, d-sa a desvoltat în ultimii ani o activitate ziaristică uimitoare. „Privitoriul" a rămas atîta vreme pe deplin credincios programului stabilit la apariţie cită vreme dl. Onciul n'a luat parte la politica militantă. In acest timp s'au publicat studii interesante de dl. A. Onciul (pseudonim A. Vrînceanu) şi de fratele D-sale, advocatul *Constantin Onciul*. Dar şi după ce s'a inceput a se discuta în coloanele „Privitoriului" politica actuală, articolii d-lui Onciul au un interes istoric, arătînd evoluţia politică a Romînilor bucovineni. Pentru massele largi ale poporului intemeie dl. Dr. Fl. Lupu ziarul „Voinţa Poporului", care apărea odată pe săptămînă şi a fost timp mai îndelungat după încetarea „Deşteptării" şi a „Privitoriului" unicul ziar romîn în Bucovina; astăzi cînd Romînii posed în «Gazeta Bucovinei» un organ politic, „Voinţa Poporului" şi-a reluat activitatea pe terenul poporal. „Gazeta Bucovinei" reînviată stă sub conducerea d-lui *Const. Onciul*, un distins advocat, bărbat cu vederi largi şi cunoştinţi multiple; afară de aceasta, gazeta va avea sprijinul tuturor deputaţilor; foiletonul literar este condus de dl. Liviu Marian, licenţiat în litere, care ni-i garanţă suficientă că mişcarea literară nu va fi neglijată. Dară credem că atita nu e de ajuns; ziarul spre a corespunde tuturor cerinţelor moderne ar trebui să aibă un cerc larg de colaborotori şi mai de ales un corp organizat de corespondenţi destoinici, fact de care ziaristica noastră s'a interesat prea puţin, astfel că multe din chestiunile cele mai importante au rămas nediscutate.

Pentru informarea publicului străin au apărut şi ziare scrise în limba nemţească. Aşa în anii 1901 şi 1902 ziarul „Bukowinaer Journal" inspirat de partidul poporal naţional şi în prezent «Bukowiner Lloyd» subt conducerea d-lui Titus Onciul.

Apropiindu-mă de încheiere, voiu să amintesc şi puţinele ziare poporale, cari au apărut la noi.

Cel dintăiu ziar de feliul acesta a fost „*Steluţa*", foaie pentru poporul romîn de la ţară, pe care o scotea de două ori pe lună parochul din Chorovia (jud. Cernăuţi) *Simion Cobilanschi*, astăzi paroch la sf. Paraschiva în Cernăuţ. Foiţa aceasta purta motto: „Luminează-te şi vei fi. Lucră şi vei avea." Primul număr a apărut în 9/21 Septembrie 1883. «Steluţa» cuprindea învăţături morale, sfaturi economice, se ocupa de tot ce atinge viaţa zilnică a ţăranului; rubrici stabile erau: „Cugetări asupra evangheliei, care se cetia în Duminica respectivă, apoi despre legi, despre bani, despre ale casei şi ce se aude nou?" iară ca parte de distracţie publică Simeon Cobilanschi o istorisire, care a apărut şi în volum, intitulată: «*Dumitru Stan*», iar mai tirziu Artemie Berariu din Ceahor o istorisire, care a apărut încă în volum: *Norocul unui Satulmărean*. Colaboratori ai acestei modeste foiţe par să fi fost şi Stefanelli T. V. şi Ştefureac din Suceava şi Const. Morariu, pe atunci preot în Toporăuţ. «Steluţa» a apărut un an şi din anul II un singur număr. Ca supliment la „Gazeta Bucovinei" a apărut timp de un an ca ziar poporal „*Foaia Săteanului*".

Proximul ziar poporal şi cel mai bun din cîte le-am avut pînă acuma a fost „*Deşteptarea*", al cărei număr prim a apărut la 1/13 Ianuarie 1893. Programul acestui ziar constă în *răspîndirea culturii în păturile largi ale poporului, trezirea conştiinţii naţionale şi organizarea poporului nostru pe toate terenele, dar mai ales combaterea pericolului înstrăinării prin slavizare*. Ziarul apărea subt conducerea unui comitet în fruntea căruia sta protopresviterul Artemie Berariu, actualul prezident al nou înfiinţatei societăţi pentru cultura poporului «*Luceafărul Bucovinei*», dară sufletul mişcării, bărbatul, care a dat iniţiativa, a muncit şi nu s'a dat în lături de la nici o jertfă, a fost părintele *Constantin Morariu*, actual paroch în Pătrăuţ pe Suceava. In viitoarea istorie culturală a poporului romîn din Bucovina, „Desteptarea" şi creatoriul ei, păr. Morariu, vor ocupa un loc de frunte; prin activitatea sa neobosită şi stăruitoare el şi-a agonisit pe terenul acesta meritele cele mai frumoase. Starea infloritoare, în care se află parochia sa în raport cu trecutul nu tocmai îndepărtat e dovada cea mai bună că prin muncă sistematică se poate face cu poporul nostru minuni. Ar fi de dorit ca părintele Morariu să publice istoricul înfiinţării şi a desvoltării ziarului „Deşteptarea", care va prezinta, după cît pot judeca din unele fragmente, pe care mi le-a povestit, un interes deosebit. „Deşteptarea" oferea şi o lectură plăcută şi atrăgătoare pentru popor publicînd poezii poporale, istorioare, poveşti. Păr. Morariu tipări aici o serie de articoli istorici ţinuţi în termeni poporali subt titlul «*Ceva din istoria Romînilor bucovineni*», apărute apoi în 2 tomuri separate subt numele de «Părţi din istoria Romînilor bucovineni», răspîndind astfel cunoştinţile necesare în popor. Printre cei ce s'au interesat cu mai mult zel de bunul mers al acestui ziar trebue amintit şi actualul director al tipografiei bucovinene *Dimitrie Bucevschi*, un lucrător modest dar entusiast. Din toată activitatea ziarului vom mai releva marea campanie antialcoolică, ce a dus-o cu mult succes mai mulţi ani, dar care în urmă a fost părăsită. «Deşteptarea» a apărut ca ziar poporal pînă la încetarea „Patriei" în 1900, cînd a devenit ziar politic. A fost o pierdere foarte simţitoare dispariţia acestei gazete, care devenise indispensabilă pentru popor şi această pierdere n'a putut fi reparată nici prin scoaterea altui jurnal poporal «*Deşteptarea poporului*», care a apărut numai puţin timp de la 1/14 Decemvrie 1901—10 April 1904 şi foarte neregulat. Aşteptăm ca societatea „Luceafărul Bucovinei" să-şi îndrepte toată atenţia asupra acestui teren părăsit.

Spre a fi complect trebue să amintesc şi celelalte ziare romîne, care apar în prezent în Bucovina. Din toamna anului trecut apare subt titlul „*Şcoala*" un organ al învăţătorimii romîne, organizată în «Reuniunea pedagogică», care însă tînjeşte din

cauza puținului interes, pe care il arată cei chemați să-l sprijinească, apoi un ziar al preoțimii «*Viitorul*», care apără interesele bisericei gr. or. romîne și o foaie de interes economic «*Agricultorul*» subt direcțiunea prezidentului consiliului cultural al țării, a cunoscutului deputat și compozitor muzical *Tudor cav. de Flondor*. Numai cu greu se vor susținea cele patru foi romîne, cari apar în prezent în Bucovina,—de ultima îngrijește consiliul cultural al țării—dat fiind că sprijinul, pe care il accordă publicul cetitor, și acesta restrins, e insuficient; mult mai bine credem că ar fi, dacă în locul acestor patru foi cu o existență problematică, ar apărea un ziar cotidian cu rubrici separate pentru chestiunile speciale, scutind pe cetitori de abonamentul ce-l plătesc la diferite foi și pe deasupra și la foi străine.

Ar mai fi în sfirșit de amintit ziarul bisericesc „*Candela*", întemeiat la 1882 din inițiativa regretatului mitropolit Dr. Morariu-Andrievici. El cuprinde studii de pe terenul teologiei în limba romînă și ruteană; apoi din cele apuse „*Țăranul*", un supliment lunar la foaia «Landwirtschaftliche Blätter» și articolele scrise în limba romînă în „*Buk. Pädagogische Blätter*", care au apărut de la 1873—1902, apoi, «*Amicul Poporului*», organul societății economice cu acelaș nume, care a apărut de la 1878—1896 și în fine numărul unic din „*Gazeta Poporului*" editată de profesorul de la școala agronomică *Grigorie Halip* în 1899. Dl. *Grigorie Halip* a fost colaboratorul economic al tuturor ziarelor poporale din Bucovina și a publicat studii foarte importante pentru economia poporului, pe cari le-a scos apoi în broșuri separate, dar încercările făcute de D-sa de a da poporului un ziar economic n'au reușit. La 1 Mai a. c. a apărut în Cernăuți numărul prim al ziarului „*Lupta*", organul partidului social-democrat din Bucovina, purtînd deviza „Muncitori din toate părțile, uniți-vă!" Programul ziarului e scris într'o romînească acceptabilă; în foiletonul ziarului intilnim „*Socoteala*" lui *Vlăhuță*.

Această schiță fugitivă, completată cu cele espuse în partea primă a prefeței „Foiletoanelor" lui M. Teliman relativ la mișcarea literară din țară, unde am vorbit de revistele literare din Bucovina, are menirea să deie tuturor Rominilor o ideie clară despre ziaristica romînă din Bucovina. Espunerea e destul de seacă, de oarece spațiul nu permite intrarea în amănunte, nu e esclus însă ca în viitor unul sau altul din perioadele tratate aici în chip sumar să fie luminate mai intensiv.

George Tofan

Scrisori din Basarabia

Chișinău, 16 Aprilie 1906.

Romînia nu e despărțită de Basarabia, de cit printr'un părău,—„Prutul, rîu blăstămat", cum il cintă poporul nostru,—un părău care multe sute de ani nu juca aproape nici un rol în viața poporului, și pe care în timpul verii pe alocurea il pot trece găinile....

Dar acest părău, timp aproape de un veac, de la tratatul din București (1812),—a putut să despartă atit de adînc o parte însemnată a poporului romîn, incit în Romînia, desigur, sunt informațiuni cu mult mai exacte asupra Indo-Chinei sau a Paraguaiului decit asupra Basarabiei,—iar în Basarabia se cunoaște și mai puțin Romînia....

De 30 ani Iașul e legat prin drum de fier cu Chișinăul, nu sunt,—cu toate întîrzierile de la graniță,—decit cinci ceasuri de drum între vechia Capitală a Moldovei—altă dată și a Basarabiei,—și capitala actuală a provinciei rusești dintre Nistru și Prut, și totuși știrile din Romînia vin la Chișinău prin Petersburg,—iar din Chișinău în Romînia prin Berlin și Viena.

Cea mai mare parte din Basarabeni nu cunosc măcar după nume pe oamenii de stat din Romînia actuală,—din trecut se cunosc numai numele lui Brătianu și Kogălniceanu,—dar foarte puțini ar putea preciza rolul ce au avut acești bărbați în istoria neamului; din literatură e mai cunoscut numele lui Vasile Alexandri, foarte puțini au auzit despre Eminescu,—și numai cîți-va „romînofili" îndrăciți, cu mare greutate au putut să-și procure—păzindu-se de «vămile văzduhului» ale censurei rusești—cite un volum răzieț de Coșbuc, Creangă sau Caragiale.

Iar în Romînia cine cunoaște pe fruntașii vieții noastre publice? Din cind în cînd în ziare se strecoară cite-o notiță despre «mareșalii» Catargi, Donici sau Krupenski,—Romînii se desfătează cu aceste nume moldovenești, (precum și basarabenii cînd vre o telegramă din Viena, anunțind schimbările de minister, dă nume, cari au reprezentanți și în familiile boerești din Basarabia),—dar foarte puțini știu, că mareșalii Catargi și Donici

au murit de mult,—iar „Krupenski" e o familie numeroasă, care numără vr'o două-trei zecimi de reprezentanți în Basarabia; sau cînd numele Chișinăului face ocolul lumii în legătură cu niște excese antisemite, ziarele romînești scriu cu gravitate despre „naționalistul" Crușevan,—mulți înse știu, că d. Crușevan e un naționalist... rus?

Trebue să recunoaștem că această situație,—până în toamna trecută, cînd în ziua de 17 Octombre, manifestul Imperial a proclamat pentru toate popoarele Rusiei dreptul la o nouă viață,—era fatală, inevitabilă.

In Romînia limba rusească e aproape cu totul necunoscută, iar pentru Basarabia censura a știut să transforme Prutul,—deși în timpul verii pe alocurea îl trec găinile,—într'o mare peste care nu putea să treacă nici o veste: încît calea cea mai scurtă pentru vești din Romînia în Basarabia, și din Basarabia în Romînia,—tot trecea prin Viena, Berlin și Petersburg, deși între Iași și Chișinău sunt numai cinci ceasuri de drum de fier...

Până la acea dată, aproape un veac, în Basarabia, deși locuită de aproape două milioane de Romîni,—n'a existat viață publică romînească.

In întunerecul satelor, țăranii trăeau de azi pe mîne, munceau pămîntul, plăteau dările, trimiteau pe feciori la oaste,—fiind-că „împăratul nostru", care e unde-va departe, și are atîtea neamuri sub el, are nevoe de oaste multă,—și generație trecea după generație; ei știau că sunt „Moldoveni", se simțiau mîndri că sunt „Moldoveni",—își ziceau spre a se deosebi de toată surtucărimea ce se ridică de-asupra lor „Romîni", și în numărul „Romînilor" nu coprindeau nici pe boerii „moldoveni"; feciorii venind din oaste,—din Polonia sau Caucazia,—le povesteau cîte neamuri ciudate locuesc în „Impărăție", le spuneau cîte-va cuvinte învățate printre străini,—și apucînd coarnele plugului, iute uitau cuvintele de comandă învățate în cazarmă; dacă luau parte la vre un războiu „pentru cruce" și „pentru Impăratul nostru" (în caz de războiu ei fac parte din diviziunea a XIV.—care poartă numele falnic în armata rusă, de „divizia Dragomirov",—fiind-că acest general o comandase în timpul războiului ultim cu Turcia), își povesteau vitejiile lor, ale *Moldovenilor*, și erau mîndri de aceste vitejii; în memoria poporului aceste vitejii se confundă cu cele de altă dată, sub *Stefan-Vodă*, care a construit, pentru ei, toate bisericile vechi, și toate ruinile de cetăți; răzășii păstrează cu sfințenie niște hîrțoage vechi,—cari și ele sînt toate de la «Stefan-Vodă», dar «nimene nu le mai poate ceti»...

Pentru această masă de două milioane de suflete Regatul romîn nu există, decît ca o confusă amintire despre o țară de „peste Prut", prin care au trecut cu „divizia noastră" într'un războiu (au fost atîtea războae!), și care e locuită tot de „Moldoveni", ca „ai noștri", dar cari nu sînt sub «împăratul nostru», cari cunosc și ei pe „Stefan-Vodă", au biserici, cetăți și hîrțoage de la el... In timpurile din urmă, despre această țară de „Moldoveni" vorbesc mai ales niște nenorociți, «dezertori», fugiți de bătăile și chinurile din „melițiе"... O, dacă *gradații* din Romînia și-ar da seama ce crime săvîrșesc ei zilnic în cazarmă...

De asupra acestei mase sînt, în primul rînd,—«boierii». Unii din aceștia poartă nume vechi «moldovenești», alții niște nume, cari sună străin pentru urechea țăranului; dar și unii și alții vorbesc în relațiile lor de familie și viața lor publică excluziv în limba rusă sau poloneză; și unii și alții pot vorbi o «moldovenească» stîlcită, abia îndestulătoare în relațiile cu slugile, și cu muncitorii la moșie,—și încă în aceste din urmă sînt ajutați de «vatafi» și «vechili», cari servesc de intermediari, și știu să vorbească cu țăranii și cu boerii, cu fie-care «în limba lui»... Pentru această «elită socială»,—cu extrem de puține excepțiuni,—Regatul romîn nu prezintă nici un interes, ca un mic stat „balcanic", care și-a însușit o constituție, a desființat titlurile de nobleță, și a proclamat egalitatea tuturor în fața legii, și care duce o politică ciudată de dușmănie în contra statului, care «l'a liberat», din jugul turcesc,—a Rusiei. Telegramele venite prin Viena, Berlin și Petersburg, îndestulează toată curiozitatea: la minister acolo vine din cînd în cînd un Catargiu, un Cantacuzino, sau se alege președinte de Cameră un Rosetti (Roznovanu),—din «familia mareșalului județului X»... Aceștia, de cele mai multe ori n'au auzit nici despre Alexandri, nici despre Eminescu,—cu atît mai puțin despre Coșbuc, Creangă, Vlăhuță sau Caragiale...

La mijloc, între aceste straturi ale societății din Basarabia, se află negustorul, «jupînul», care vorbește destul „moldovenește", ca să poată cumpăra de la țăran produsele lui la tîrg, și destul rusește, ca să le poată revinde la Odessa. Aceștia își aduc aminte despre existența Regatului romîn, doar după vre-o ispravă a d-lui P. Crușevan sau a altor «huligani»,—spre a fugi peste graniță. Și pentru aceasta n'au nevoe de vești din Romînia,—iar în alte timpuri nici telegramele venite prin Viena, Berlin și Petersburg nu-i interesează.

Intre aceste elemente sociale de căpitenie ale Basarabiei, sînt preoții sătești, cari trăesc în contact cu țăranii, ce nu cunosc altă limbă decît cea «moldovenească», și preoții cunosc această limbă mai cultivată din cărțile bisericești; sînt răzeșii, cari au trecut prin școlile rusești, și au utilizat aceasta pentru a învăța să citească cărțile noastre bisericești. Aceștia știu că sunt „Romîni", adună cu sfințenie toate știrile ce le pot veni de „dincolo", și string prin fundul lăzilor, alături de vechile hrisoave domnești, cîte un volum de poezii sau nuvele, cine știe cum rătăcit din Romînia.

Intre copiii acestor din urmă, din cînd în cînd se naște cîte un curent mai naționalist,—sub înrîurirea mișcării revoluționare... rusești! Curent naționalist,—fără nici un gînd de deslipire de Rusia,—ci numai ca apropiare de masa cea mare a poporului care nu știe decît „limba lui"... Ochiul vigilent al administrației știe

la vreme să pătrundă un ast-fel de curent și să-l stingă înainte de a lua vre o proporție... Citi-va fii ai Basarabiei mai mulți morți în închisoare sau în Siberia, citi-va siliți să fugă, «dincolo»,—și toate reintră în... ordine și liniște...

In aceste condițiuni a găsit Basarabia manifestul Imperial din 17 Octombre 1905, prin care se anunțau principii nouă de guvernămînt.

Atunci de o dată s'a simțit, că în Basarabia locuesc aproape două milioane „Moldoveni".

Manifestul Imperial a trebuit să fie tradus în «moldovenește»; guvernatorul, primarii, prefecții, și «zemski nacialniki» au trebuit să se adreseze către popor prin publicațiuni tipărite în limba lui; mai mulți advocați, doctori, preoți au cerut autorizația să scoată gazete „moldovenești"; zemstvele au început să stărue pentru ca legea să autorize deschiderea de școli „moldovenești"; în sfîrșit cite-va zile după manifest (la 30 Octombre), în Chișinău are loc o întrunire publică, în care se pun bazele «Societății Moldovenești pentru răspîndirea culturii naționale», sub președenția mareșalului județului Chișinău, dl. *P. V. Dicescul*.

Toate acestea fără nici un gînd de separatism, fiind-că elementele conservatoare dintre Romînii Basarabeni, n'ar voi să renunțe la privilegiile clasei nobiliare, iar cele democratice sînt pătrunse de credința, că în Rusia democratică de mine poporul va avea o situație superioară celei din Romînia....

Totu-și «naționalistul» și «adevăratul rus" P. Crușevan, descendent din boerinași moldoveni,—scoate strigătul de alarmă (despre aceasta ați scris în „Miscellanea" din No. 1 al «Vieții romînești")..

Trădare!....

Și de la sfîrșitul lui Decembre, o dată cu toată Rusia, se începe reacțiunea înspăimîntătoare și în Basarabia,—reacțiune, care e însoțită de o complectă dezorganizare a vieții,—lipsa de ori-ce siguranță a persoanelor și a averilor, atacuri cu mîna armată ziua 'n amiaza mare; oameni împușcați și spintecați în mijlocul străzii; și în acela-și timp sute și mii de arestări de țărani, zeci și sute de arestări de învățători, preoți, intelectuali... Să citez numai cîte-va cazuri dintre învățători arestați chiar *în ajunul alegerilor*: învățătorii din com. Noul-Traian (jud. Acherman) V. D. *Mircea* și C. N. *Bondariu*; învățătorul din com. Cecolteni (jud. Orheiu) *Vîntu*; învățătorii din com. Comrat (jud. Benderi), *I. V. Bolfus* și *Galațan*; inv. din com. Galilești C. N. *Captarencu* și din com. Ghetloasa (jud. Izmail) V. *Vornicu*, etc...

Cum a înțeles administrația «să facă alegerile», se poate vedea din următorul fapt: în județul Orheiu sînt 60,000 (cetiți șesezeci mii) de răzeși proprietari de pămînt, cari după lege trebue să aleagă „electori" în colegiul proprietății funciare; *nici unul* din ei n'a fost înscris în lista de alegători și n'a fost admis la alegeri; în județele Hotin și Bălți, alegerile de «electori» au fost casate în întregime și făcute din nou; alegerea din jud. Izmail a «electorului» D. C. Crăciunescu (fost deputat în Camera Romînă, în mai multe legislaturi, și în constituanta din 1866...) a fost casată în ajunul alegerilor,—pentru ca să nu poată candida, desigur (deputații, după lege, nu se pot alege, decit dintre «electori»), etc. etc...

In asemenea condițiuni toate elementele de opoziție au trebuit să închee un cartel între ele, sau cum se zice acum în Rusia «un bloc»,—față de primejdia reacțiunii, era vădit, că toate deosebirile între diferite grupări opoziționiste au o însemnătate secundară.

Rezultatul?

Basarabia a trebuit să aleagă un membru în «Consiliul Imperial» (Senat) și nouă deputați în «Duma».

In Consiliul Imperial a fost ales d. *P. V. Dicescul*, președintele «Societății Moldovenești».

E destul să vă citez cum a fost salutată această alegere de d. P. Crușevan, «adevăratul rus» din „Drug":

«In persoana lui P. V. Dicescul, Consiliul Imperial capătă «pe un rominofil aprins, care, trebue să presupunem, va simpa«tiza foarte energic cu toate autonomiile, incepînd cu autonomia Ba«sarabiei, deși, credem, că ar fi mai *loial* să ridice pur și simplu «chestiunea anexării Basarabiei către Romînia»... [1]) Acesta e un denunț mincinos în toată regula.

Iar pentru «Duma», din nouă deputați aleși,—afară de un mare proprietar arman, *toți cei l'alți sunt opozanți* (între cari trebue să numărăm și pe cei trei țărani, neînregimentați, fiind-că în condițiunile de față acesta este elementul cel mai opozant în Rusia).

Ne mulțumim aici să reproducem aprecierile organului învățătorilor din Basarabia, „Narodni Ucitel" („Invățătorul") asupra alegerii de către țărani a învățătorului din jud. Izmail, *T. Sever*:

«Țăranii Basarabeni, chemați să participe la viața publică, «au investit cu încrederea lor pe *un învățător*, T. A. Sever. Ță«ranii au înțeles, că în persoana acestui învățător și membru al «partidului „libertății poporului" ei vor găsi un apărător sincer «și sigur al intereselor poporului,—și i-au dat mandatul. Cu a«ceastă ocazie să spunem cîte-va cuvinte asupra marii misiuni, ce «cade asupra colegului nostru. In Basarabia sînt peste 1,600,000 «de Moldoveni, adică vro 16—17% din întregul neam moldove«nesc [2]) și aproape 80% din populația totală a Basarabiei. Din «toate grupările etnice ale provinciei noastre Moldovenii, ca pro«cent de știutori de carte, ocupă *locul din urmă*. De aci se vede «cîtă nevoe au ei de cultură. Insă trebue să luptăm, ca popula-

1) A propos. Dl. *N. Iorga* tot nu crede, că a sosit momentul să rectifice elucubrațiunile d-lui T. Porucic?.. *Nota redacțiunii* „V. R".

2) Adică *romînesc*. Nota Red. „V. R".

«ția aceasta să fie ferită de rusificare violentă și artificială, și «ca școala să contribue la *ridicarea culturii ei naționale*... Cu «gîndul acesta, mergi sănătos la postul tău, primule deputat al «Basarabiei, alesul poporului nostru!»...

La 27 April se adună Duma, și populația loială a Basarabiei așteaptă cu încordare verdictul marelui popor Rus, care să-i recunoască definitiv dreptul la viață și desvoltarea culturii sale naționale.

La revedere!

M. Costea.

P.S. Primim vestea, că în momentul de față arestații politici din închisoarea din Chișinău au proclamat „răscoala flămîndă", cum se numește protestul prin refuzul hranei, obicinuit în închisorile rusești. De astă dată «s'au răsculat» vr'o 66 țărani și 17 „inteligenți" (studenți și învățători dela țară),—motivul: ilegala și nemotivata prelungire a arestului preventiv peste ori-ce măsură.

Nu știm cum se va isprăvi această «răscoală» clasică pentru închisorile rusești,—de obiceiu se isprăvește cu cîți-va morți... Să dorim, ca arestații să trăiască până la convocarea „Dumei", cînd poate administrația și „justiția" se vor rușina să ție sub pretext de prevenție pe bieții țărani în timpul muncii cîmpului.

22 April. Astă-zi încă vr'o 400 arestați s'au asociat la „protestarea prin foame". In fie care moment trebue se ne așteptăm la grozăvii.

26 Aprilie. In sfîrșit! Tribunalul a dispus liberarea tuturor deținuților pentru pretinsa „revoluție" din comuna Comrat. Era și vremea: după o săptămînă de «răscoală flămîndă» mulți au ajuns într'o stare de nedescris,—din pușcărie trebue să meargă direct la spital. Cel puțin nu avem de înregistrat morți...

Scrisori din Ardeal[1]

Arad, 22 April 1906.

Alegerile din Ungaria și Romînii. Guvernul contelui Ștefan *Tissa*, care este ultima verigă în lanțul guvernelor eșite din majoritatea parlamentară așa zisă a liberalilor, a căzut, în urma alegerilor generale, în care numitul partid a rămas în minoritate față cu „coaliția" alcătuită din partidele: independist-kossuthist, liberali dizidenți și poporali (clericali).

Față cu noua majoritate, care scrisese pe steagul său: „limba de comandă maghiară", pentru întreagă armata de pe teritorul Ungariei, și—ca apropiată consecvență—separarea Ungariei de Austria (uniune personală, în locul actualului dualism),—împăratul-rege *Francisc Iosif I* s'a încercat să iasă din impas, instituind un guvern personal, de transiție, fără legături și rădăcini în parlament, sub șefia generalului baron *Fejérváry*.

Guvernul Fejérváry (și în special ministrul de interne *Kristoffy*, din acel cabinet) lansează, drept program al său, *votul universal*, pe de-o parte,—iar pe de altă parte,—poate și din motivul recunoașterii incapacității sale de a-și face partid, ori poate din motivul identității idealului său politic cu cel propagat cu o forță agitatorică extraordinară de coaliție,—face pe intermediarul, pentru o apropiere între coaliție și coroană.

După o îndelungată criză, în decursul căreia acțiunea coaliției culminează în resistența pasivă: neplătirea dărilor, nepresentare la recrutare, respingerea și neexecutarea ordinelor de către organele administrative, după nesfîrșite pertractări, se face apropierea, se închee pacea între coroană și coaliție și fiul detronatorului casei de Habsburg devine ministru al celui detronat de părintele său, stînd și rămînînd fie care din părți în punctul său de vedere și cu programul său politic de mai 'nainte.

---

1) Tot ce dincolo de munții Carpați e romînesc, ne-am obicinuit a zice că e în Ardeal (Transilvania). Vom păstra această numire (și pentru părțile banatice și ungare), căci pentru noi frații de peste munți una sînt și cu toții sub un regim trăiesc, avînd un ideal comun, sub toate raporturile.

Viitorul ne va arăta, care dintre cele două părți contractante a calculat mai bine asupra șanselor (căci de alt punct de vedere aci nu mai poate fi vorbă) și care va ști exploata mai bine situația și incurcăturile din viitor: Coroana, care a primit un guvern în majoritate compus din membri kossuthiști. răzimați pe un partid cu pretenții de revendicațiuni separatiste,—ori kossuthiștii, cari au primit a intra intr'un guvern constituit pe baza uniunei dualiste, dintre Austria și Ungaria, dela 1867, luind dela ordinea zilei, aminind validitarea punctului lor de vedere separatist, la care însă n'au abdicat.

După încheerea acestui contract, sau pact, s'au publicat alegerile, cari sînt în curgere încă, pe cind scriem aceste rinduri; și alegerile se fac—în urma ordinului Preainalt—numai în vederea reformei electorale, care ar avea să se facă pe baza principiului votului universal, ca apoi ulterior iarăși să se facă apel la voința poporului.

La aceste alegeri, partidul liberal (Tisza),—care dela 1875 —1905 a stat la cirmă, nealegind mijloacele, posibile și imposibile, pentru a se menține la putere și a strimtora pe naționalități pe toate terenele—chiar și prin neexecutarea legilor in vigoare,—nu pune nici un candidat! El și-a împlinit misiunea, poate lăsa loc acum altora, cari să urmeze mai departe, cu viziera ridicată, acelaș joc frivol pe care dinsul l-a făcut, prin strîmtorare in sus și opresiune în jos.

In sus, adecă față cu Monarhul și Austria, au lucrat guvernele liberale in așa fel (în deosebi ultimele guverne *Wekerle, Széll* și *Tisza)*, incit au lăsat kossuthismului tot mai mult teren de validitare; iar in jos, față cu naționalitățile (îndeosebi), guvern cu guvern s'a întrecut, prin a ne împiedeca in validitare pe terenul economic (colonizările etc.) cultural (ordinațiuni de maghiarizarea școalelor) și politic, peste tot a vieții de stat. Cu toată retragerea sa din arenă insă, partidul liberal în cintecul său de lebedă face un strajnic apel—*memento* urmașilor săi coaliționiști. Ziarul contelui Tisza (*Az Ujság*) atrage atenția guvernului coaliționist asupra primejduirii „ideii de stat maghiar", în cazul cînd ar pătrunde in parlamentul țării un număr mai mare de naționaliști (romîni, slovaci, sîrbi). Și coalizații actuali, stăpini, au ascultat cuvîntul înaintașilor lor bătuți de dînșii, cari deveniseră celebri prin terorismul lor electoral (*«Dă-i cu Banffy!»* Proverb rominesc) și în actualele alegeri nu poate fi vorbă de presiuni electorale între candidații maghiari de diferite nuanțe, —dar pretutindeni, unde au fost candidați naționaliști, și mai ales romîni, nimic nu s-a cruțat pentru a corupe, teroriza, presiona și înăbuși glasul asupriților, celor cu conștiința deșteptată.

Nu pot lăsa nerelevat, din actuala luptă electorală—din care, har Domnului, am eșit cu un număr întreit de deputați în parlamentul țării—un moment foarte instructiv pentru cei ce au crezut și eventual ar mai persista în credința că între Romîni

și Maghiari ar fi posibilă o apropiere (până la o eventuală schimbare a vremilor și educației oamenilor din această țară). Relatez faptul, că actualul guvern nu s'a sfiit de a încerca să escamoteze naivitatea, buna credință a Romînilor. Așa, au fost invitați de guvern mai mulți fruntași romîni, la o consfătuire, în vederea alegerilor: apoi s'a aruncat arcanul compromisurilor asupra unor anumite cercuri electorale, pe care să se împartă guvernul și noi. Din nenorocire, într'un comitat rominesc, fruntașii noștri au și intrat în „pact", iar resultatul a fost, că în loc de a lua lupta pentru redeșteptarea poporului în 5 cercuri, ne-am mulțămit cu trei cercuri, dintre cari... intr'unul s-a nimicit alegerea sigură a candidatului romîn. Și notăm, că toate acele 3 cercuri au fost cucerite în alt rînd prin luptă: piept la piept.

Lupta noastră, a Romînilor, a fost grea, căci noi am fost și sintem socotiți de cel mai primejdios element, în calea îndeplinirii idealului utopic al elementului maghiar (neo-aristocratic); noi sîntem cel mai puternic și compact element în această țară, după Maghiari; noi sîntem mai refractari față cu tendințile de asimilare ale lor; noi vom reprezenta (împreună cu Slovacii și Sîrbii) singura opoziție serioasă in viitorul parlament al țării: de aceea desfășurarea de forțe din partea lor, pe toată linia, contra noastră, începînd de la perfide pactări, până la baionetă și foc de pușcă.

Lupta noastră a fost înălțătoare, căci s'a dovedit, că poporul nostru de țărani e conștient și însuflețit pentru această luptă; fruntașii nu cunosc jertfă și osteneală, pe care n'ar aduce-o în serviciul cauzei poporului. S'au dat tot odată pe față slăbiciunile, cari vor trebui să fie lecuite, și cari se reduc la: păcate omenești, sărăcie și lipsă de orientare. Cunoscînd terenul, nădejde avem in viitor, pentru izbînda silințelor celor bune.

Socotim că nu este de prisos a aminti aci, pentru orientarea publicului cetitor, că Slovacii din Nordul Ungariei au cucerit de astă-dată 9 mandate (au avut 1 in rîndul trecut) Sîrbii din Banat 5 (au avut 1) iar noi *ne-am ridicat de la 8 la 15 mandate* în parlament; iar pe de altă parte, lupta noastră «pentru steag» și nu pretutindeni cu șansele izbîndei sau pentru biruință, e pe cale să ne aducă în apropiatul viitor un nou element în alianța naționalităților, elementul german (Șvabii) din Banat, un element părăsit de intelectualii săi, care se maghiarizează și care n'are sprijin nici în tradiții nici în prerogative seculare ca Sașii din Ardeal, cel mai «circumspect și prudent» neam din lume, vecinic guvernamental.

In raport cu starea etnografică a Ungariei, reprezentanța noului parlament va cuprinde: jumătate din locuitorii țării va fi reprezentată printr'o minoritate de 30 și ceva de deputați (naționaliști) și jumătate prin majoritatea covirșitoare Kossuthistă-coaliționalistă (șovinistă-maghiară). Grea va fi lupta opoziției, în

parlamentul chemat (ca afară de aducerea în ordine a gestiunei statului) să dea țării un „vot universal".

Un „vot universal" am zis, căci nici proiectul fostului ministru Kristoffy, nici părerile lansate în această privință de Kossuth, nu congruează cu concepția europenească asupra acelei reforme.

Despre aceste însă, cu altă ocaziune.

Podgoreanu

P. S. Iată numele deputaților romini aleși până acum :

1. Dr. Iuliu Maniu, Vințul-de-jos.
2. Dr. Ales. Vajda Voevod, Ighiu.
3. Dr. Nicolau Șerban, Arpaș.
4. Dr. Nicolau Oncu, Iosășel.
5. Vasile Goldiș, Radna
6. Dr. Stefan C. Pop, Șiria.
7. Dr. Ioan Suciu, Boroșineu.
8. Dr. Aurel Novac, Sasca-montană.
9. Coriolan Bredicean, Bocșa-rom.
10. Coriolan Bredicean, Oravița.
11. Dr. George Popovici, Lugoș.
12. Dr. Ștefan Petrovici, Zorlenț.
13. Dr. Teodor Mihali, Ileanda-mare.
14. Vasile Dămian, Baia-de-Criș.
15. Dr. Aurel Vlad, Orăștie.

Dintre candidații romini au căzut cu o mică diferență de voturi: Ioan Russu Șirianu, Dr. V. Bontescu, Sever Bocu. A căzut și părintele Dr. Vas. Lucaciu, apoi toți candidații romini din com. Bihorului, cum și Vasile E. Moldovan, care a fost candidat la Cojocna.

In ce condiții a fost dată lupta se poate vedea din faptul, cum s'a procedat în cercul Cealui din Selagiu, unde a candidat însuși George Pop de Băsești, președintele comitetului național: au stricat podurile; alegătorii romini au fost bătuți cu pietre și cu ouă clocite și cînd au văzut că totuși nu-i pot împrăștia—, s'a retras toată comisia electorală, afară de președinte. Alegerea s'a aminat pe 16 Maiu n. a. c.

Miscellanea

„V. R." LA FRAȚII DE PESTE HOTARE

Socotind că „Viața romînească" trebue să fie o oglindă a întregii *vieți romînești*,—a vieții întregului neam romînesc,—Direcția revistei și-a asigurat concursul regulat al unor scriitori eminenți din Ardeal, Basarabia și Bucovina. In fie-care număr al revistei va fi publicat cîte un studiu mai însemnat asupra *vieții romînești* din aceste provincii (ca cel al d-lui Tofan din N-rul de față) precum și cronici asupra tuturor chestiunilor la ordinea zilei de acolo (cum sînt scrisorile d-lor Costea și Podgoreanu din acest număr).

Ast-fel cetitorii noștri vor fi totdeauna în curent cu mișcarea politică, culturală, economică, etc. din toate părțile locuite de Romîni.

Pe această cale, nădăjduim, „Viața romînească" va ajunge o manifestare vie a *unității culturale* a neamului nostru: fiind, de fapt, un *singur* popor, hotarele politice nu pot și nu trebue să formeze vre o barieră pentru viața noastră sufletească.

Credința aceasta ne va sluji totdeauna de călăuză.

„MUSAFIRII IAȘULUI"

Tulburările de astă toamnă din Chișinău au provocat o vremelnică emigrare la Iași a mai multor familii de acolo, mai ales dintre evrei. La un moment dat populația Iașului s'a mărit din această cauză cu aproape patru mii de suflete.—Cu toate că marele număr de musafiri neașteptați,—și trebue să spunem,—nu tocmai doriți, a impus tutulor familiilor ieșene, cu mijloace modeste, sacrificii reale (din cauza scumpetei create de această aglomerare artificială),—acești musafiri au fost primiți cu toată bună-voința, ce se datorește nenorocirii.

Cu atît o mai penibilă impresie ne-a pricinuit o corespondență, publicată în No. 76 al ziarului «Bessarabscaia jizn» din Chișinău, vădit de unul din acești musafiri nepoftiți ai Iașului.

Corespondența explică tulburările studențești din luna trecută prin... „provocația" partidului liberal, „pentru a răsturna guvernul d-lui G. Cantacuzino",—iar ca temeiu al agitațiunilor

studenţeşti se dă... „ura în contra străinilor, adică *jidanilor*" (termenul e al corespondentului)!...

A răsplăti ospitalitatea prin calomnie şi răutate,—nu poate fi, să spunem cuvîntul crud, decît opera unui laş.

Dacă «Bessarabscaia jizn», care de mai multe ori a făcut declaraţiuni de dragoste Romînilor Basarabeni, a fost *numai* indusă în eroare, aşteptăm de la d-l *Zaharov*, directorul ziarului, —el însuşi un musafir între Romînii Basarabeni, cărora le datoreşte mult,—o rectificare categorică.

UN CRITIC VOLINTIR...

Ştiţi, definiţia cea mai bună a „volintirului" în genere a dat'o Conu Leonida în memorabilele sale disertaţii cu Cucona Efimiţa asupra istoriei contemporane:

„Dă cu puşca'n Dumnezeu; volintiri, mă rog: azi aici, mîne'n Focşani, ce-am avut şi ce-am pierdut!".

Şi ferice de cine are pe lîngă dînsul un volintir..... critic.

D. Il. Chendi. în acest sezon, s'a instalat la poarta Junimei şi pas de te apropie de ea, dacă-ţi dă mîna....

Uit'te, unul dintre noi, d. G. Ibrăileanu, făcînd un studiu *istoric*, obiectiv despre factorii culturii în Moldova şi Muntenia, despre fizionomia culturală a acestor două ţări, despre evoluţia spiritului critic în cultura romînească, a fost nevoit să treacă şi pe la Junimea, fiindcă Junimea a avut un mare rol în crearea culturii romîneşti...

Dar d. Chendi veghia.... Năzărindu-i-se că colaboratorul nostru s'ar apropia cu gînduri rele de Junimea, a eşit din gheretа sa şi a scos cîteva.... protestări bine simţite....

...Şi noi nici nu ştiam că acest domn e la poarta Junimii; îl ştiam aiurea.. Il ştiam la Focşani...

D. Chendi, în ziarul la care scrie, *admiţînd* că d. Ibrăileanu „tăgăduеşte absolut" „meritele" Junimii, îl numeşte „detractor" al Junimii, «necuviincios» şi spune cetitorilor săi că d. Ibrăileanu numeşte activitatea Junimii «comedie junimistă», ba încă propune—d. Ibrăileanu propune—«o fluerătură» la adresa Junimii..

Ce s'a întîmplat? Unde face d. Ibrăileanu atîtea crime?

Apoi n'aţi înţeles? În articolele sale istorice *De la M. Kogălniceanu la d. Maiorescu*...

D. Ibrăileanu, zice criticul în chestie, ar spune că *totul* a fost făcut înainte de d. Maiorescu şi d. Maiorescu s'ar fi împăunat cu penele lui Alecu Ruso, punînd numai o etichetă nouă.

Dar, zice d. Chendi:

„Articolele lui Alecu Ruso zac înmormîntate în **Foaia societăţii din Bucovina** *şi au stat mai mult timp la Alexandri*, fără a fi cunoscute de mulţime. *E o falşificare absolută a adevărului literar* (Observaţi siguranţa şi îndrăzneala criticului: «dă cu puşca 'n Dumnezeu») a face comparaţii între munca puţină şi fără rezultat a lui Ruso şi opera critică de un efect revoluţionar a d-lui Maiorescu"...

Care va să zică, domnule Chendi, *Foaia societăţii din Bucovina*?

Nu, domnule Chendi, *Romînia literară* «sora mai mare a Convorbirilor», cum zicea Alexandri, «redactorul» Romîniei literare.

Nu-i aşa că discuţia cu d. Chendi ar trebui isprăvită aici?

Dacă «criticul» *nu ştie unde a scris măcar A. Ruso*, apoi o să-l credem noi că l'a cetit?

Şi, dacă nu l'a cetit, atunci înzădar *judecă, explică* şi *comentează* d-sa (vorba d-lui Philippide),—este, ca să fim politicoşi, ca şi cum n'ar fi nimic.

«Tot atît de absurd ni se pare a face o comparaţie între principiile de limbă ale autodidactului Ruso şi între cele ale d-lui Maiorescu», zice d. Chendi... Dar ia ceteşte pe Ruso, să vezi dacă ţi se va părea aşa de absurd...

Dar vom continua încă puţin, pentru că director al *Vieţii literare* e d. G. Coşbuc, şi pentru că lucrul e interesant, nu prin persoana d-lui Chendi, ci prin aceea că ne ilustrează, încă odată, starea culturii noastre, în care un domn Chendi vœeşte să fie „îndrumător"...

Din faptul că d. Chendi nu ştie unde a scris Alecu Ruso, tragem concluzia că d-sa n'a cetit nici articolele d-lui Ibrăileanu, căci, dacă le-ar fi cetit, ar fi văzut în ele citată de o sută de ori, cu tot felul de litere, *Romînia literară*..

Şi, dacă n'a cetit nici pe A. Ruso nici pe d. Ibrăileanu (concedăm că a cetit pe d. Maiorescu) şi totuşi vorbeşte de „falsificarea absolută a adevărului literar", fără nici o jenă şi fără nici o frică, ne întrebăm cum stăm cu *respectarea adevărului*, pentru care a luptat atît de mult d. Maiorescu, la poarta căruia s'a postat d. Chendi?

Şi, fiindcă n'a cetit din d. Ibrăileanu decît titlul articolului, ar fi locul să-l întrebăm: de unde ştie d-sa ca d. Ibrăileanu e «imitatorul» d-lui O. Densuşianu?

Din titlul *Dela M. Kogălniceanu la d. Maiorescu*?

Acuma ia fă bine şi ceteşte, domnule Chendi, studiul d-lui Ibrăileanu, pe care-l combaţi, şi vei vedea—cît vei fi de surprins! nu zic jenat—şi vei vedea că, dacă este vre o învinuire la adresa Junimii, apoi e tocmai aceea, pe care i-o faci şi dumneata, cînd zici:

«Se ştie, în adevăr, că întemeetorii *Convorbirilor* în general, au ţinut prea puţin samă de *trecutul* limbii şi literaturii romîne. Ei vorbeau mai mult de o direcţie *nouă* şi nu de o *reluare* a bunei direcţii antilatiniste». (Sublinierile sînt ale d-lui Chendi).

«Nu zicem că a fost bine, dacă vechii junimişti, făcînd teorii de limbă, treceau cu vederea pe înaintaşii lor, fie că nu-i aminteau, fie că li se păreau prea puţin importanţi». (Ce antiteză!.. Ori să se revizuiască, dar să nu se schimbe nimic, ori să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele esenţiale, dar să nu se revizuiască...)

Atîta a spus şi d. Ibrăileanu.

D. Ibrăileanu „tăgăduеşte absolut" meritele Junimii? Apoi

ia fă bine şi ceteşte articolele d-lui Ibrăileanu şi te asigurăm că vei găsi constatarea că, dacă A. Ruso a luptat mai mult pentru limbă şi caracterul specific naţional, d. Maiorescu a luptat mai mult pentru *bunul gust* şi pentru *respectarea adevărului*,—din cauză că pe vremea lui Ruso era mai mare primejdia înstrăinării, pe vremea d-lui Maiorescu a falşificării gustului literar şi a adevărului.

Şi, „critic" cum eşti, dacă ai ceti articolele d-lui Ibrăileanu, *ai vedea* cu cîtă obiectivitate *istorică* sînt scrise, ai vedea că şi un junimist, *dacă ar fi făcut istorie*, ar fi trebuit să scrie aşa, ai vedea *paza*, *grija* d-lui Ibrăileanu de a nu atinge nici o susceptibilitate, tocmai pentru că Junimea, deşi de domeniul istoric, mai e reprezentată prin cîţiva membri în viaţă, ai vedea, din partea d-lui Ibrăileanu, recunoaşterea meritelor şi marelui rol al Junimii în cultura romînească.. şi, de sigur, punerea Junimii în cadrul *istoric* cuvenit, restabilirea că ea a fost, cum spui şi d-ta, o «reluare» a vechii direcţii literare din Moldova.

Şi, o mărturisire de ordin intim—nu pentru d. Chendi, pentru cetitori.—Articolul d-lui Ibrăileanu a fost scris acum vre-o trei ani şi era să fie publicat în *Cultura romînă* a d-lui Găvănescul, care l'a cetit şi *anunţat* sub titlul de *Cultura moldovenească*. Articolul n'a fost dat acolo, pentru că d. Găvănescul începînd o polemică violentă cu d-nii Iorga şi Bogdan, d. Ibrăileanu a crezut că şi articolul său ar putea fi luat de gazetari—ca un atac adus Junimii...

(Asta mai arată că nici în *acel punct* a articolului, unde se vorbeşte de pretenţia Junimii de primă manifestare critică, d. Ibrăileanu nu e «imitatorul» d-lui Densuşianu, care, pe atunci nici nu scosese *Viaţa Nouă* şi era în cei mai buni termeni cu Junimea).

Că susceptibilităţile de delicateţă ale d-lui Ibrăileanu erau deplasate în publicistica noastră, de asta se va convinge şi d-sa *acuma*...

De altmintrelea „a critica" fără a ceti lucrul criticat e o boală constituţională a d-lui Chendi. Nu e d-sa „criticul" care a *comentat*, *judecat* şi *explicat*.... «*versurile*» din cartea d-lui Ranetti *Eu rîd, tu rizi, el ride* scrisă.... *în proză* ?

Şi ştiţi, pretenţia d-lui Chendi este de „a informa pe cei mai puţin informaţi decît D-sa"....

Continuă, domnule Chendi, «informează» !...

„APĂRAREA PATRIMONIULUI"

Tot în articolul, de care e vorba mai sus, d. Chendi suspină că „dectractorilor" „li se dă aşa de puţină atenţie din partea tinerilor reprezentanţi ai Junimii".... „Ar trebui ca aceştia să fie mai ageri păzitori ai patrimoniului", continuă d. Chendi.

E o învinuire gratuită, cu atita mai ne dreaptă, cu cît într'un număr anterior, chiar precedentul, al *Vieţii literare*, d.

M. Dragomirescu făcea declaraţii, să-ţi stoarcă lacrămi prin durerea lor profundă:

«Am dreptul să-mi ridic glasul, cînd mă doare inima, zicea d-sa ; am dreptul, fiindcă nu e în căderea nimănui, ori cine ar fi el, să despreţuiască o avere rămasă de la înnaintaşii noştri;—şi mai cu seamă am dreptul, pentru că aceasta se face tocmai în numele culturii romîneşti (E vorba de afirmarea D-lui Iorga că Junimea a fost o «greşală»), la care ţin ca şi la sufletul meu însumi şi al cărei rost îl înţeleg ceva mai temeinic, dacă nu aşa de înflăcărat, ca d. Iorga».

Şi cînd omul sufere de palpitaţii şi de durere de inimă şi se jură pe viitorul său că-şi iubeşte patrimoniul ca şi pe sufletul său «însumi», vii d-ta, D-le Chendi, şi-l învinueşti că nu e păzitor destul de ager al patrimoniului ?!... Ori se vede că n'ai cetit nici articolul D-lui Dragomirescu din *Viaţa literară* ?....

SĂMĂNĂTORUL.

E foarte greu să vorbeşti despre „Sămănătorul". În această revistă articole de teorie şi publicistică le scrie numai d. N. Iorga,—şi între noi şi d-sa sînt serioase deosebiri de vederi, mai ales în ce priveşte îndrumarea vieţii noastre interne.

Recunoscînd d-lui Iorga toate calităţile, şi neavînd nici un gust pentru polemici personale,—noi totuşi nu putem, nu avem dreptul, faţă de cetitorii noştri, să nu discutăm părerile emise de d-sa.

Insuşi d. N. Iorga în No. 18 al „Sămănătorului" ne dă următoarea „cugetare":

«Ce eşti, te priveşte mai la urma urmei pe tine. *Ce vrei «priveşte şi pe alţii. Ce faci, aceia poate privi pe toţi»*.

Cînd, deci, d. Iorga, după ce scrie, că avem patru milioane de ţărani, adevăraţi Romîni, şi «nici un milion de tîrgoveţi culeşi din toate naţiile» (şi pe acest milion îl încarcă cu toate păcatele),—apoi la o întrunire publică vorbeşte în contra votului universal, adică în contra votului adevăraţilor Romîni şi pentru privilegiul electoral al păcătoşilor culeşi din toate naţiile: putem noi să nu relevăm această curioasă concepţie politică?

Cînd, iară-şi, d. Iorga ne spune, *ca imputare*, că aşteptăm rezultate culturale de la politică, iar că d-sa ar fi aşteptînd numai de la răspîndirea culturii «toate bunurile»,—şi totu-şi peste cîteva zile vrea să întemeieze un nou partid („Frăţia romînă"),—şi acum chiar ne promite un jurnal politic,—«străin de personalităţile sau grupările politice» (şi abea o lună a trecut de cînd „s'a înregimentat" într'un partid!): avem noi dreptul să tăcem, să nu tragem cuvenitele concluziuni şi să nu arătăm lipsa de claritate şi preciziune,—indispensabile pentru orice acţiune politică,—în acţiunea D-sale?

Dar d. Iorga, în «cugetările» D-sale, poate admite, *in abstracto*, că „ce faci, priveşte pe toţi," *in concreto* însă nu înţelege să fie discutat....

Iată o.... *isbucnire*, cu care salută, depildă, numărul precedent al revistei noastre (în acelaș No. 18 cu „cugetarea" de mai sus):

„Pentru cetitorii d-lor Vlăhuță, Sadoveanu, Brătescu-Voi-„nești, Stavri, semnalăm No. 2 al revistei *Viața romînească* din „Iași. Pentru noi acest No. e și mai nedrept decît cel dintăiu; „nu facem nici o întrebare, fiind-că nu ne intereseaza nici-un „răspuns"....

Așa!

Dar crede d Iorga, că *noi* avem nevoe de întrebările și răspunsurile D-sale?

Cetitorii insă au dreptul să fie lămuriți,—și nădăjduim că am reușit să-i luminăm chiar prin faptul că d. Iorga *n'a găsit alt răspuns* la observațiunile noastre.... Pentru *ei*,—indiferent dacă îi place sau nu d-lui N. Iorga, indiferent chiar dacă ne place nouă înșine,—și pe viitor vom inregistra și vom discuta spusele și faptele d-lui Iorga, în măsura interesului ce vor avea pentru viața noastră culturală și publică.

Papa nu admite discuția, fiind că se crede infailibil, țarul Nicolae II, fiind-că se crede pomăzuit de Dumnezeu Și noi, care nu credem măcar în infailibilitatea Papei și în dreptul divin al țarului Nicolae II,—nu putem, să ne creadă directorul «Sămănătorului», să le recunoaștem nici d-lui Nicolai Iorga.

Si orice s'ar întimpla, avem atîta simpatie pentru d. Iorga, încît din suflet am dori, *pentru D-sa*, ca semne îngrijitoare, ca isbucnirea de mai sus, să nu se mai repete...

Și.... ce noroc că în luna trecută d. Iorga n'a scris nimic ce ar fi indispensabil să relevăm!....

JUBILEUL „CONVORBIRILOR LITERARE"

Jubileul de patruzeci de ani al unei reviste romînești!

Acesta nu poate, nu trebue să fie numai o serbare «de familie» a grupului de literați, cari au creat sau au susținut prin pana lor «Convorbirile literare»: e serbarea culturii naționale, e certificatul de maturitate culturală a neamului întreg.

Știm că, după o scurtă perioadă de glorie, «Convorbirile» au trecut prin o epocă de întunecare, știm că în mîna epigonilor decenii întregi au servit numai de trepte pentru o carieră ușoară și mănoasă, de arenă pentru zelul gladiatoric în combaterea «ideilor subversive», în vederea... catedrelor universitare.

Chiar numărul festiv, care trebuea să onoreze intrarea în al cincelea deceniu al revistei, nu s'a putut lipsi de colaborarea mărunțeilor, cari nici odată n'ar îndrăzni să spună «eu» ci numai «noi», spre a-și ascunde sărăcia sufletească în razele de slavă a întemeitorilor «Junimii», și cari nici în această ocaziune n'au putut să nu manifesteze dorul de a-și sluji mai marii.... în preziua recomandațiunilor la catedrele vacante... (Intre altele, d. M. Dragomirescu se laudă, că «noi» au distrus pe Gherea,—«internaționalismul lui eftin»,—domnul.... M. Dragomirescu!).

Totuși simplul fapt că—după veacuri de dormitare culturală,—a putut să trăiască în Romînia patruzeci de ani, fără întrerupere, o revistă literară, are o însemnătate epocală.

Din acest punct de vedere, trecînd peste toate păcatele trecutului și ale prezentului, noi ne asociem din inimă la sărbătorirea acestui jubileu al culturii naționale.

In numărul jubilar al revistei,—care în realitate cuprinde trei numere (pentru lunile Martie, Aprilie și Mai),—vedem iscălituri ce de mult nu mai apar pe paginile «Convorbirilor literare». Despre cuprinsul lui vom vorbi pe larg în No. viitor al „Vieții romînești".

Nicanor & Co.

Cronica Literară

(„Compoziţia" în literatură)

Un poet, un filozof, un savant, sint oameni ca şi noi toţi ceilalţi, vreau să zic că între elementele lor psihice şi ale noastre nu e deosebire calitativă, ci cantitativă. Numai suma lor dă o deosebire calitativă, ca ori ce sumă psihologică. Dacă aceasta e o consolare sau nu pentru noi, nu ştiu.

Puterea de abstracţie şi de generalizare, normală la omul comun, ajunge la un grad înalt, neobişnuit la omul de ştiinţă şi la filozof,—iar senzibilitatea, imaginaţia ajunge, adesea, sub normal.

Tot aşa, citeva însuşiri generale omeneşti, dezvoltate neobişnuit, în detrimentul, adesea, al altora—anume al celor care caracterizează pe savant şi filozof—formează pe poet.

Sint nenumărate răspunsurile, care s'au dat întrebării: *ce este un poet?*, adică, căci este acelaş lucru, *ce este poezia?*

Nu e aici locul să ne oprim asupra unei definiţii a poeziei sau a poetului. Va fi deajuns ca, scoţind din deosebitele definiţii ceia ce au comun, să arătam, în linii mari şi generale, care sint însuşirile unui poet, ce este cu alte cuvinte, concepţia poetică..-

O impresionabilitate mai mare, o acuitate neobişnuită a simţurilor, mai ales a văzului şi a auzului, care ne dau senzaţiile superioare, prin excelenţă „estetice"; o afectivitate mai puternică şi o mai puternică memorie afectivă, adică putere de reimprospătare a emoţiei de altădată; o mare putere de reprezentare, de rechemare a imaginilor, care, grupindu-se în jurul emoţiei reimprospătate, s'o exprime, căci emoţia nu se poate exprima ca *atare*: are nevoe de elementul intelectual al imaginii; o concepţie dominantă asupra vieţii (mai ales pentru roman şi genul dramatic): stil, adică forma în care să se exteriorizeze seriile de imagini în care e conţinută emoţia.....

Eminescu a fost impresionat de o noapte cu lună, de o cîmpie singuratică, de un cimitir, de zgomotul ce-l face vîntul în clopotniţa unei biserici de ţară, de o umilă biserică în ruină, de zgomotul cariului în biserică etc. Toate acestea i-au produs melancolie. Cînd, odată, a simţit o mare melancolie, seria de imagini (noaptea cu lună, biserica, etc.) în legătură cu melancolia s'a trezit în mintea sa, s'a grupat în jurul sentimentului, ca să-l exprime şi, găsind forma, cuvintele, ca să exprime acele imagini, a creat „Melancolia" sa....

In momentul *creaţiunii* acestei admirabile bucăţi, el s'a chinuit să găsească „cuvîntul ce exprimă adevărul"... Aici, în acest punct al creaţiunii, e partea cea mai grea pentru poet, mai întaiu pentrucă partea cealaltă e mai mult produsul natural al inconştientului, pe cînd aceasta e în mare parte a voinţii conştiente, şi al doilea pentrucă limba e mult mai săracă de cît sufletul: sint mai multe nuanţele stărilor sufleteşti—care sint şi aşa de greu de clarificat—de cît cuvintele unei limbi, care sint şi aşa de greu de găsit, şi care nu pot da nuanţa stării sufleteşti de cît cu aproximaţie.

Şi această parte a creaţiunii poetice fiind *realizarea* poeziei, ea este acela care se numeşte *talent*.

Dacă cei mai mulţi vedem, auzim şi simţim; dacă foarte mulţi sintem în stare să ne reimprospătăm simţirea, s'o rechemăm; dacă unora—deja la mult mai puţini—ne vin imagini *relative* la emoţia rechemată,—apoi puţini, foarte puţini, putem găsi acel „cuvînt ce exprimă adevărul"....

Cei mai mulţi ne mărginim, cînd voim să arătăm impresia ce ne-a făcut'o un răsărit de soare, la cuvinte foarte vagi: „frumos", „admirabil", „sublim"....

Această greutate de a găsi forma, instrumentul social de împărtăşire a poeziei interne, a torturat în totdeauna pe scriitori. Eminescu a mărturisit'o în „Criticilor mei":

E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune.
. . . .
Dar cînd inima-ţi frămîntă
Doruri vii şi patimi multe,
Ş'a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte:

Ca şi flori în poarta vieţii,
Bat la porţile gîndirii,
Toate cer intrare-n lume,
Cer veşmintele vorbirii...

Cine nu-şi aduce aminte de admirabilele versuri ale lui Vlăhuţă din „Linişte", în care ne vorbeşte de acele „nopţi de trudă", cînd:

Migălind vorbă cu vorbă c'o 'ndărătnicie crudă,
Ai ajuns să-ţi legi în stihuri vr'o durere, sau vr'un vis

şi:

Cîte visuri nu-ţi întuneci tu, cinstit preot al artei,
In descurajarea tristă de-a vedea, cît de departe-i
Strofa ce-ai purtat'o'n minte, de cea scoasă la lumină!...
. . . .
Şi suspini amar de mila frumuseţii, care-ţi moare,
Zugrumată'n închisoarea vorbelor ne'ncăpătoare....
. . . .
A.—sint fericiţi aceia, căror nu li-i dat să ştie
A creării dureri sfinte....

Şi, amintiţi-vă frumoasa pagină din Delavrancea („Ziua"), în care Trubadurul ne spune că „Arta împuţinează natura":

„..De cîte ori (marile genii) n'au rupt volume întregi, n'au spart pînze cît zidurile şi n'au aruncat cu dalta în faţa venerii lor, albă, netedă şi moartă!"...

Toate aceste tînguiri, toate aceste revolte, pentru că e atît de greu artistului *să spună* tot ce are de spus!

Această *compoziţie* e o muncă sfîntă, cea mai înnaltă, cea mai „calificată" muncă omenească—împreună cu a savantului şi a filozofului.

Şi are şi cea mai înnaltă valoare morală, pentru că e cea mai dezinteresată, cea mai altruistă: chinul de a împărtăşi şi *altora* prisosul bogăţiei sufletului tău, *dacă* natura şi omenirea a depozitat în tine cea mai înnaltă manifestare a lor.....

Dar... iată „droaia de nevolnici,—straşnicii stihuitori," cum zice Vlăhuţă, batalioanele de „poeţi" şi „nuvelişti", care fac „compoziţie cu tema aleasă de elev sau de profesor", cum spuneam în numărul trecut...

Aceasta, de sigur, e altfel de „compoziție“, o compoziție care nu are nimic sfint, o compoziție rușinoasă...

Un X oarecare, care n'are nici mai multă impresionabilitate, nici mai multă emotivitate, nici mai mare putere de rechemare și de imaginare de cit noi,—iată-l deodată cu pretenția de a eși din rindul nostru, al muritorilor de rind, și a se sui pe Parnas...

Cum?

Incepind pe dos: cu „compoziția.“

La dinsul compoziția nu e chinul de a-și exprima „vr'o durere, sau vr'un vis“.... La dinsul compoziția e chinul de *a-și inventa* stări sufletești. Stă omul la „masa lui“—firește—„de brad“ și, cum zice undeva Nietzsche, cere, exasperat, inspirații de la călimară....

Se chinuește, nu să-și exprime tristeța ori veselia, entuziasmul ori melancolia, admirația pentru natură, dragostea de oameni ori mizantropia: el se chinuește să fie trist ori vesel, melancolic ori entuziasmat, admirator de natură, iubitor de oameni, mizantrop.... însfirșit toate sentimentele, pe care le-a cetit în poeți.

Formula, procedeul, le-a dat Eminescu și Coșbuc.

Caragiale a spus odată, în forma lui surprinzătoare, că, dacă știi să scrii—in sensul caligrafic al cuvintului—ești poet. Și că e mult mai greu cu pictura ori cu muzica: trebue să știi *meșteșugul* zugrăvirii ori al transcripției pe note, meșteșuguri mult mai grele și care nu sint la îndămina oricui, cum e caligrafia.

Observația e admirabilă, căci—v'ați întrebat vreodată?—pentru ce „arta“ poetică e reprezentată prin atita sumedenie de versificatori ori prozatori, pe cind cea picturală și cea muzicală — și doar poporul romin e foarte muzical!—sint reprezentate prin așa de puțini pictori și compozitori muzicali?

Vezi, în aceste arte se amestecă numai acei care, mai mult sau mai puțin, sint chemați. In poezie se amestecă toți aceia care, ne avind ceva mai bun de făcut, și știind caligrafia—nu zic și ortografia—își zic: „de ce n'aș fi și eu poet în țara mea?“.... Veți fi observat că dintre ofițeri, aceia care *scriu* mai mult „literatură“ sint ofițerii de administrație... Apoi lucrul se explică ușor: asta e meseria lor, „să scrie“!

Această „compoziție“ e o parodie ofensătoare a adevăratei compoziții artistice.

Și nimene nu și-a bătut joc mai amar și de compoziția aceasta și de cetitorul filistin, pe care această compoziție il înșală, ca Edgar Poë care, după ce a stirnit admirația lumii cu vestita sa poezie *Corbul*, a povestit cu cea mai mare seriozitate din lume cum „a compus“ această poezie, fără să fi simțit nimic: alegind, cu un calcul conștient, toate acele imagini care de obiceiu produc o anumită impresie....

Și pe ciți nu i-a mistificat autorul „poveștilor extraordinare“?

„Poeții,“ despre care e vorba în acest articol, încearcă și ei o mistificare în senz invers: voesc să ne facă să credem că au simțit și văzut ceia ce ne spun....

In zădar! Lipsa de sinceritate nu poate face impresia..... sincerității.

Ar fi mult mai bine și pentru ei și pentru țară și, mai ales pentru literatură, dacă acești poeți s'ar deda la alte ocupații mai practice, mai lucrative, mai serioase.

G. I.

Cronica Științifică

(Exploziile in mine)

Catastrofa de la *Courrières* arată ce grozăvii se întimplă în mine, cind nu se observă toate măsurile prescrise pentru evitarea exploziei de *grisou*. Se înțelege că eficacitatea mijloacelor de combatere a exploziilor atirnă de starea științifică a vremii și de starea cunoștințelor ce le avem relativ la proprietățile amestecului explosibil din mină.

Studiul sistematic al condițiunilor în cari se produc explosiile de grisou, a fost întreprins de cunoscuții chimiști francezi *Mallard* și *Le Châtelier*. Ei au lucrat cu amestecuri de *metan* și *aer* făcute așa ca să aibă compoziția cit mai aproape de a explosibilului gazos din mine: numai în urma acestei procedări au putut ei să determine proprietățile explosibilului. Rezultatele la cari au ajuns *Mallard* și *Le Châtelier* le resumăm în liniile cari urmează.

Amestecurile de metan și aer sint explozibile numai cind aceste substanțe se găsesc în anumite proporții și amestecul cel mai explosibil il obținem cind amestecăm un volum de metan cu 9 volume de aer. Pentru ca amestecurile acestea să se aprindă, trebuesc îndeplinite alte condiții și cea mai importantă e relativă la temperatura amestecului: dacă temperatura lui e 740° ori mai mare de cit aceasta, amestecul poate lua foc și deci poate face explosie. O altă proprietate caracteristică acestui amestec este că chiar cind i-am dat temperatura la care el se *poate* aprinde, aprinderea nu se face imediat; așa amestecul încălzit la 740° se aprinde numai după ce trec citeva secunde; aprinderea se face deci *cu întîrziere*, și aceasta este cu atit mai mică, cu cit temperatura comunicată amestecului e mai mare. Dacă introducem în amestec un corp încălzit la roș, amestecul se aprinde numai după o secundă. Aceste proprietăți explică unele fapte observate de mult în mină. Așa, se știe că în mină explosibilul nu se aprinde cind vine în contact cu pinza unei lămpi de siguranță înroșită prin arderea gazurilor în interiorul lămpei, dacă curentul gazos circulă. Tot așa gazul nu ia foc cind, în urma loviturilor cu ciocanele ori cu alte unelte de fier, acestea scapără. Scinteia care sare nu-i în stare să încălzească la o temperatură de 740° păturile de explosibil cu care vine în contact sau, chiar dacă le încălzește la aceste temperaturi, nu e în stare să le mențină până cind trece timpul cerut ca explosia să se producă. *Mallard* și *Le Châtelier* au mai măsurat cu ce rapeziune se propagă explosia de la punctul, unde ia naștere pină la

alte puncte; ei au găsit că această repegiune este variabilă şi în unele îm- prejurări explosia se propagă mergînd 60 cm. pe secundă, iar în altele chiar 100 m. In fine o ultimă constatare a lor se raportează la temperatura cea mai mare ce se poate obţinea cînd amestecul explosibil arde într'un vas închis; ei au constatat că în aceste condiţii temperatura gazului se poate ridica la 2200°.

Aceste fapte bine stabilite indică măsurile ce trebuesc luate pentru a mări siguranţa minelor. *Paul Razous*, după care iau aceste detalii, resu- mează în chipul următor aceste măsuri în *Revue scientifique* No. 13 din Mart 1906:

1). Să se aereze bine minele şi să se întrebuinţeze aparate, cari să ne înştiinţeze dacă aerisirea se face îndestulător în fiecare moment.

2). Să se întrebuinţeze alte lămpi de siguranţă în locul celor actuale.

3). Să se instaleze în mină aparate, cari să arăte la fie care moment proporţia de *grisou* din mină.

4). Să se întrebuinţeze în mină explosibili, cari să nu aprindă *gri- sou-ul*.

Executarea riguroasă a acestor prescripţiuni ar mări considerabil si- guranţa vieţii în mină. Ştiinţa modernă, punînd la îndămînă omului o sumă de aparate şi procedee ireproşabile din toate punctele de vedere, unele din aceste prescripţiuni se găsesc în adevăr aplicate cu toată rigoarea; pentru altele nu avem încă aparatele cari să asigure perfecta funcţionare a minei; unele chestiuni se găsesc încă în studiu.

O bună ventilare a minei, controlabilă în fie care moment, îndepăr- tează toate gazurile cari fac aerul din mină impur: oxidul de cărbune, an- hidrida carbonică, gazurile provenind din întrebuinţarea explosibililor şi colbul; în acelaş timp ventilarea serveşte să ţie în mină o temperatură moderată, căci altfel, atît din causa adîncimii cît şi din causa producerii gazurilor de mai sus, temperatura ar trebui să fie foarte ridicată; reînoirea aerului în mină şi întrebuinţarea unor bune lămpi de siguranţă constitue cel mai puternic mijloc pentru evitarea explosiilor de grisou.

In timpurile de mai demult, pentru iluminarea minelor se întrebuinţa o roată de oţel, care fiind învîrtită se lovea de o bucată de cremene; un miner învîrtea roata şi scînteile, care luau naştere, luminau mina. Aceste scîntei au aprins de multe ori explosibilul. Alte dăţi se dădea foc meta- nului, cînd era în mare cantitate: se obţineau astfel *lămpile veşnice*. In ba- senul huilier de la *Newcastle* o lampă de acestea a ars 19 ani.

In unele mine din Franţa se dădea foc în fiecare noapte metanului care isvora din cărbuni; gazul ardea noaptea şi a doua zi se putea lucra în mină.

Un amănunt, privitor la chipul, în care se dădea în fiecare noapte foc explosibilului, va presenta de sigur oarecare interes. Un miner dintre cei mai curagioşi, învălit într'o manta de lînă cu glugă, se tîra pe brînci prin galeriile minei pentru a-şi ţinea capul în stratul de jos al aerului din mină, în stratul de aer respirabil, căci metanul fiind mai uşor se ridică în straturile de sus. Acest om purta înaintea lui o prăjină lungă, la capătul căreia lipise o luminare şi o aprinsese; el provoca explosia expunîndu-se să fie ars sau omorît de pietre. De cîte ori acest om, *penitentul*, nu rămî- nea în mină pentru totdeauna! Istoria exploatării minelor a avut de înre-

gistrat un progres enorm, către anul 1820, cînd *Davy* a inventat lampa sa de siguranţă.

Astăzi minele sînt aerisite cu ventilatoare mecanice; maşini puter- nice suflă aer în mină, iar acesta se distribue pînă în galeriile cele mai de jos; el ese afară prin alte deschideri ale minei, luînd cu dînsul colbul şi toate gazurile periculoase din mină. Roţile ventilatoarelor de 4—6 m. de diametru se învîrtesc de 100—150 ori pe minută producînd un sgomot co- losal, care mişcă atmosfera la distanţe mari. Lampa lui *Davy* presintă ne- ajunsul că dă lumină puţină; de aceia, de multe ori lucrătorii o deschid pentru a-i mări lumina şi în aceste împrejurări s'au produs nu puţine ex- plozii. Ori de cîte ori a plecat o explozie de la lampa de siguranţă, s'a constatat că lampa fusese deschisă, fie că lucrătorul vroia să-i mărească lu- mina, ori să-şi aprindă ţigara; alte dăţi s'a constatat că lampa nu izola bine aerul din interiorul ei de cel din afară. Inlocuirea ei se impune. S'au propus deja *lămpi electrice* portative, cu acumulatori; aceste lămpi ard 10—12 oare şi evită cu desăvîrşire exploziile. Aşa sînt lămpile *Horwitz* şi *Gülcher*.

Cercetările lui *Mallard*, *Le Châtelier* şi *Bruneau* au arătat în ce con- diţii diferitele explosibile întrebuinţate în mină nu pot aprinde amestecul de metan şi aer; cînd productele exploziei ating temperatura de 2200°, ele pot aprinde metanul; dacă productele resultate din explosie rămîn la tem- peraturi mai mici de 2200°, metanul nu se aprinde. Dinamita, praful fără fum aprind amestecul explosibil din mină, cînd fac explosie. Invăţaţii ci- taţi mai sus au isbutit să facă aceste explosibile inofensive, amestecîndu-le cu substanţe, cari să nu lese să se ridice temperatura, în timpul explosiei, la 2200°. Chestiunea aceasta e actualminte complect resolvită; explosibi- lele întrebuinţate în mine presintă toată siguranţa şi aprinderea *grisou- lui* prin ele este exclusă.

Asupra unui punct trebue să se concentreze sforţările tecnicienilor să se construească aparate cari să dee în fiecare moment cantitatea de me- tan cuprinsă în aer. Apariţia metanului în mină este însoţită de obiceiu de un sgomot asămănător cu acela ce-l produce acidul carbonic din şipurile cu apă gazoasă, cînd ese din apă. Acest sgomot, care îndeamnă pe lucră- tor să fie atent, e cunoscut în mină sub numele de *cîntecul grisou-ului* Lămpile întrebuinţate în mină dau uneori indicaţii asupra presenţei ga- zului în mină: flacăra se înconjoară cu o coroană albastră, se lungeşte şi chiar se stinge, cînd proporţia metanului e prea mare; în acest moment lucrul trebue părăsit.

Rămîne să examinăm o ultimă chestiune: de unde vine metanul în mină şi în ce condiţii se dezvoltă el?

Gazul se găseşte comprimat în cavităţi aflătoare în masa cărbunelui. Cînd bucăţile de cărbune sînt sfărmate fie cu uneltele fie cu ajutorul ex- plosibilelor, gazul se dezvoltă în mină. De multe ori presiunea metanului cuprins în cărbune este de mai multe atmosfere; cînd cărbunele este lovit, ga- zul din lăuntru dilatîndu-se brusc, sfarmă cărbunele cu explosie. Mai pri- mejdios e cînd în cărbune se găseşte comprimat amestecul de metan şi aer: cărbunele ce-l conţine este primejdios, el devine un *„cărbune explosi- bil"*; explosia în acest cas poate reduce cărbunele sub forma de pulbere. Se citează o explosie de acestea, care a avut loc la 1879 într'o mină din apropiere de *Mons*; explosia a făcut 40 de vagoane de cărbune pulberulent

şi a dat naştere la 500000 m.c. de gaz; acest gaz dezvoltindu-se a eşit din mină şi, trecind prin sala maşinilor, s'a aprins, dind naştere unei flacări de 40 m. înălţime şi 4 m. diametru; după două oare aerul a intrat în mină şi a format cu metanul amestecuri explosibile: s'au produs răpede şepte explosii una după alta, omorind 121 de lucrători. Se pare însă că dezvoltarea gazului conţinut în cărbune şi trecerea lui în mină este în legătură cu unele fenomene datorite activităţii interne pămînteşti, cum sînt cutremurele de pămînt. Tot aşa s'a constatat că dacă presiunea atmosferică creşte, explosiile de *grisou* sînt rare şi din contra, cu mult mai dese, cînd presiunea atmosferică descreşte. De vr'o 20 de ani se dau sfaturi pentru stabilirea de observatorii geodinamice în apropierea minelor. Citeva observatorii de acestea au fost instalate şi în Europa, dar trebue să mergem în *Japonia* ca să vedem admirabil organisate *serviciile microsismice*. Din citeva fapte se vede că observaţiile mişcărilor scoarţei pămînteşti ar putea fi de mare folos în combaterea explosiilor din mină. In anul 1886 de la 7—10 Decembre a fost „o adevărată furtună subterană" însoţită de o intensă scoborîre a presiunii atmosferice şi de degajări mari de grisou în multe mine. Aşa, în minele de la *Anzin* la 8 Decembre au trebuit să înceteze lucrul, în urma dezvoltării de grisou; tot aşa în minele din Nordul Franţei; La *Liége* în aceiaşi zi a avut loc o mare degajare de grisou, care a zvîrlit în toate părţile 72 hectolitre de cărbune pulberulent. A doua zi, la 9 Decembre, cinci lucrători fură îngropaţi de cărbunele pulberulent produs în mina de la *Beaulieusart* prin dezvoltarea repede a gazului. In Anglia, în mai multe oraşe ale Durhamului, avu loc la 8 Decembre o dezvoltare de grisou, care sili pe lucrători să înceteze lucrul, iar aparatele de înregistrare arătau violente perturbări microsismice. In volumul lui *Caustier* „*Les entrailles de la terre*", după care am luat unele din aceste date, se citează şi alte cazuri, din cari se oglindeşte relaţiunea ce există între fenomenele sismice şi dezvoltările de *grisou*.

In definitiv bune lămpi în mine şi ventilare puternică sînt condiţiile primordiale pentru evitarea explosiilor din mină. Afară de aceasta, trebue să se observe şi alte precauţiuni: în mine este interzis fumatul şi adeseori şefii de lucrări pun pe lucrători să le sufle în faţă pentru a vedea dacă n'au fumat: este interzis chiar de a avea chibrituri în buzunare. Degajări neaşteptate de metan pot pune în primejdie mina; cînd se recunoaşte că s'a dezvoltat mult gaz, lucrul trebue să înceteze în mină! Numai ţinînd samă de multiplele măsuri preventive se va putea realisa siguranţa în mine.

Dr. P. Bogdan.

Cronica Economică

(Valoarea subsolului rominesc)

Insămnătatea subsolului în dezvoltarea unui popor, e un adevăr prins de ori şi cine. Anglia, Statele-Unite şi Germania stau în fruntea mişcărei industriale, numai datorită bogăţiilor minerale din cuprinsul lor, puse în valoare prin puterea de muncă şi spiritul de întreprindere al populaţiunilor respective. Circulaţiunea socială modernă, în mic emigrările, în mare colonizările şi războaiele, are ca imbold principal natura diferit de bogată a diferitelor ţinuturi. Exemple: emigrările din Platoul Central al Franciei, imigrările în Alaska şi California, „civilizarea" Chinei, nimicirea independenţei Transvaalului etc.

E explicabila deci atenţiunea ce se dă şi la noi, cam tîrziu e dreptul, chestiunei miniere. Strînşi din toate părţile de producţiile străinătăţii, căreia suntem în toate tributari, se înţelege că nu se putea să nu încercăm a răsufla mai liber. Cea dintăi grijă a fost să răspundem întrebării: ce avem în ţara noastră, sub coaja subţire de pămînt arabil, aproape sleită în urma exploatării nesistematice de veacuri?

Neîncrezători în ştiinţa locală, cum, sîntem în multe ocazii, am chemat, să ne dea răspunsul, cercetători străini, care ne-au cîntat după dorinţă; ne-am raportat şi la tradiţii ori date incomplecte ale trecutului şi ne-am trezit cu o convingere pripită, care se poate ceti şi în Buletinul expoziţiei din anul acesta. Avem aur, cupru, fer, *am putea* întrece chiar şi California!

De la început chiar, exagerarea bazată pe „zice-se", pe mărturisirea rudarilor şi a bătrînilor, cari au auzit de la părinţii lor, a creat o dezorientare dăunătoare. Pleiade întregi de tineri au plecat la Leoben, Freiburg i. S., Paris, întorcîndu-se cu diploma de ingineri de mine. Că au rămas desamăgiţi la întoarcere, e natural: că ş'au căutat alte izvoare de trai decît acele pentru care s'au specializat, iarăşi e natural.

Frigurile aurului abia au dat ceva înapoi, şi epidemia frigurilor petroleului le-a înlocuit. Intreprinderile norocoase ale cîtorva exploatatori au făcut pe mulţi să nu viseze de cît fîntîni de păcură asvîrlind aur. Repede, repede am ajuns iarăşi la exagerare. Ţara noastră înoată pe un imens lac de petrol,—se poate ceti în Marele dicţionar geografic al României. Ferească

Dumnezeu de un cutremur, in urma căruia pelița de pămînt de deasupra lacului alunecind, biata Românie s'ar schimba într'o Gehenă cu păcură a-prinsă! Exagerarea și in această direcție nu ne-a folosit. Cunosc un proprietar—și ca el cîți vor mai fi!—care ținea cu ori ce chip să aibă petrol pe moșia lui; a chemat un inginer de mine, adept al părerei din Marele Dicționar, care i-a dat speranțe de reușită. Și a săpat bietul om, cheltuind cîte-va zeci de mii de lei, până cind s'a convins că nu poate să aibă lichidul dorit, de cît doar dacă ar ajunge până in fundul pămîntului.

Văzîndu-se că legendele și cercetările pripite nu duc la nici un rezultat sigur, abia atunci (in anul 1906) s'a ajuns la convingerea că e nevoe de un Institut Geologic, care să studieze in amănunțime, bucățică cu bucățică, pămintul nostru spre a se hotări odată pentru totdeauna: putem fi o țară minieră ori ba? Ce anume bogății trebue exploatate, ingrijite spre a ne da un folos real?

* * *

Voi incerca să răspund la această intrebare in limitele spațiului din revistă și ținînd samă numai de observațiunile temeinice existente. Ca și dl. Alimănișteanu (Le Sous-sol de la Roumanie, Bucarest) voi împărți produsele subsolului nostru în două categorii: 1) acele a căror existență e pe deplin stabilită, a căror exploatare se poate face în condițiuni mai a-pe deplin stabilită, a căror exploatare se poate face în condițiuni mai avantajoase și care pot avea o mare căutare internă, fără a fi esclusă și exportarea lor; 2) Acele produse (mineralele metalifere) a căror punere în valoare e legată de costisitoare instalațiuni și care nu pot renta de cît existînd în cantități însemnate, îndeajunse pentru o activitate durabilă.—

Cercetîndu-se însemnata lucrare a d-lui P. Poni „Fapte pentru a servi la descrierea mineralogică a Romîniei" (Anal. Ac. Rom. T. XXII, 1900 și Annales sc. d. l'Université de Jassy), se vede că pămîntul țărei noastre cuprinde o sumedenie de minerale, ale căror nume sunt legate de bogățiile miniere din alte țări. Numai diamant nu s'a găsit. In colo: aur, minerale de fer, de cupru, de arsenic etc. se citează din multe locuri. Aur, „se zice", ar fi din belșug, în năsipurile multor rîuri de munte. Se citează exemple—e drept, după simple afirmațiuni—că unele prundișuri ale Argeșului ori Dimboviței au dat cîte 50 gr. aur la metru cub: „adaug zice dl. Murgoci (Buletinul expoziției No. 5) că *dacă o fi așa*, apoi nici pietrișurile Californiei nu sunt mai bogate". Avem aramă, la Baia-de-Aramă; fer la Baia-de-fer. Se intîlnesc în ambele locuri urme de exploatări primitive. Nici o lucrare însă nu există, în care să se precizeze dacă părăsirea lor e motivată de lipsa capitalului sau de sărăcia mineralului. Singura regiune care promite a deveni de folos, e colțul nord-vestic al Dobrogei,—cel puțin așa reiese din lucrarea d-lui ing. Pascu.

După cum se vede, din datele sigure ce avem, nu există mari speranțe pentru intemeierea unei industrii miniere la noi. Cu ferul din care s'a făcut o ramă la una din expozițiile trecute, ca și cu acela ce se promite că se va arăta la expoziția din anul acesta, greu va fi să se toarne toate plugurile și mașinăriile de care avem nevoe și care sunt lovite cu taxe de import. Speranța noastră nu e amăgită de a doua categorie de produse. Dacă lipsește ferul, avem cel puțin combustibilul sub forma uri-

așului negru, licid—*petrolul*—intrat de cîte-va decenii în mare luptă cu celalalt uriaș—cărbunele,—susținătorul intregei civilizațiuni de până acum. In această privință lauda nu e exagerată; sîntem, din întreaga Europă, țara cea mai bogată în petrol. După oare-care date statistice, Baku nu e cu mult înaintea noastră[1]). Mulțumită comisiunei de petrol, însărcinată a studia condițiunile geologice ale zăcămintelor de petrol, avem date aproape complecte asupra acestora. Petrolul e tovarășul Carpaților din Suceava și pănă'n Dimbovița. El nu e legat de un anumit orizont geologic, cum e la Baku bunăoară, ci se intîlnește în depozite de vrîste deosebite. Acesta e un mare avantaj. Dovadă că industria petroliferă a prins rădăcini sănătoase e creșterea producțiunei totale, care într'un deceniu (1894—1904) s'a mărit cu 1 : 7, iar în două decenii cu 1 : 17, ajungînd în anul trecut la 615,244 tone față de 496,870 din 1904. In raport cu producțiunea totală e creșterea capitalurilor intrebuințate și a exportului (capitalul angajat in 1905 se ridică la 150 mil. lei, iar valoarea exportului la peste 14 mil. lei).

După alăturata tabelă statistică (Travaux de la commission du pétrole, Bucarest 1903) se poate prinde avîntul ce l'a luat exploatarea petrolului de la 1870 încoace:

Anul	Tone	Anul	Tone	Anul	Tone
1870	11649	1880	15900	1891	67900
1	11572	1	16900	2	82500
2	11878	2	19000	3	74500
3	14468	3	19400	4	70550
4	14060	4	29300	5	80000
5	15000	5	26900	6	75570
6	15000	6	23450	7	79400
7	15000	7	25300	8	106570
8	15000	8	30400	9	198300
9	15300	9	41400	1900	226500
		1890	53300	1	233100
				2	286500
				3	384300
				4	496870

1) In privința producțiunei totale, Romînia, e drept, stă în urma Galiției și a insulelor Sunde, ocupînd cam al 5-lea rang dintre toate țările producătoare de petroleu. E însă de notat că pe cînd în Statele-Unite 14,230 de sonde sistematice sorb petrolul din pămînt, in Galiția erau 1820 (în 1903), pe cînd în România numai 340 productive. Dacă se face socoteala pe cantitatea mijlocie a petrolului scos pe fie-care zi de sondă, România se ridică la al 2-lea rînd, înaintea Galiției și chiar a Statelor-Unite. Căci pe cînd în România vine ceva mai mult de 6 tone pe zi de sondă, în Statele-Unite cîte 2 t. 80, iar în Galiția numai cîte 1 tonă, 10 pe zi. (V. Toroceanu, Les gisements pétrolifères de la Roumanie, Bucarest 1905). Ca dovadă că prin mijloace technice mai perfecționate debitul crește, e sonda No. 32 de la Buștenari, ce dădea zilnic cîte 5000 kgr. petrol; în urma adîncirei sondei s'a căpătat la început 20 vagoane pe zi (a 10,000 kgr.) scoborîndu-se la 3 vag. în chip constant. O altă sondă (No. 65) a societății Steaua Română din Cîmpina a dat (Septembre 1904) în cea dintăi erupțiune (16 ore) 150 vagoane,—la a 2-a erupțiune (7 zile) 710 vag. iar la a 3-a erupție (19 oare) 420 vagoane,—un total de 1280 vagoane, care transformate în aur (a 400 l. vagonul) însamnă 512,000 lei. Cheltuelile sondei (82,050 lei), au fost amortizate aproape numai cu producția dintr'o singură zi. (Monit. intereselor petrolifere No. 19 și 20 din 1904).

Alt produs important, şi el tovarăş al Carpaţilor până în R.-Vâlcei, e *sarea*. De regulă cind se pomeneşte de sare, se gindeşte fie cine numai la cele 4 masive exploatate de stat; din acestea numai cel de la Tg. Ocna e evaluat cel puţin la 264 mil. tone, din care abia s'a scos ceva mai mult de 1 mil. tone. O lovitură de sapă într'un mal.

In realitate sunt vre-o 50 masive visibile, afară de multe alte ascunse, ce pot fi puse la iveală numai prin o uşoară sgiriere a pământului ce le învălue. Toată această bogăţie a rămas până acum neîntrebuinţată din punct de vedere industrial. Aiurea sarea e materialul prim căutat pentru industrii rentabile, de care sunt legate multe altele, în care produsele naturale ce se găsesc din belşug în ţara noastră ar putea fi schimbate în aur. Exemplul cel mai vădit e căpătarea sodei caustice prin electrolisă, una din industriile înfloritoare din împrejurimele marei căderi de apă a Niagarei.

Lingă petroleu şi sare, se mai poate pune şi cărbunele de pămint zis *lignit*. In multe din judeţele acoperite cu straturi terţiare noi, lignitul, se găseşte ca intercalaţiuni exploatabile avind grosimi de la 0 m. 3—6 m. Dovadă sunt minele de la Solinga, Mărgineanca, Jidova (14276 tone în 1905). Asău etc. Dîndu-se importanţa mare a lignitelor în căpătarea gazurilor slabe, a carburei de calciu din care se prepară acetilenul, şi ele pot avea un mare rost în fructificarea capitalurilor, putînd contribui într'un grad însemnat la desvoltarea industrială a României.

Pe lingă aceste trei soiuri de produse ale subsolului nostru, intrate deja în circulaţiunea capitalurilor, mai sunt o sumedenie de alte produse, care prin întrebuinţările lor multiple, prin răspindirea lor întinsă, prin uşurinţa exploatării, ar putea da de lucru multor oameni, oprind în ţară bani, pe care-i asvirlim acum în străinatate. E drept că aceste produse nu strălucesc ca aurul, nu pot îmbogăţi în scurt timp ca petrolul; ele fac parte din categoria petrelor comune, nebăgate în samă şi mai ales care nu pot atrage de cît cind sunt cunoscute mai de aproape. Aici se pot număra: năsipul, lutul, gipsul, piatra de var, pietrele de construcţiuni etc. La fabricele de sticlă (cel puţin la cea din Lespezi) se aduce năsipul trebuitor (ca şi paiele de griu) din Bucovina ori Galiţia, de şi mare parte din dealurile Moldovei sunt formate numai din năsip; până mai eri, Iaşul se pava cu piatră din Bulgaria, care e la fel în tărie şi bob cu granitul din Dobrogea; marmore pentru mese, lavabouri, pardoseli etc. se aduc mai mult din Austria ori din Franţa, iar dealurile din nordul Dobrogei, formate din marmore tot aşa de bune şi de frumose, stau neexploatate; săpunul de pămint întrebuinţat la fabricele de postavuri şi care în Anglia se oprise de a fi exportat, la noi e mincat de ape; gipsul aflat în numeroase masive dealungul Carpaţilor, ca şi în Moldova de nord, cu întrebuinţări variate începind din agricultură (îngrăşămint pentru fasole, luţernă etc.) şi până în arta plastică, de asemenea nici nu e băgat în samă. Că asemene întreprinderi pot prospera, se deduce din industria cimentului. Până mai acum ciţi-va ani eram tributari străinătăţei şi pentru acest articol. De cind însă s'au deschis fabrici de ciment şi în special acele de la Cernavoda şi Brăila, alimentate cu calcarul din Dobrogea, nu numai că nu se mai aduce ciment din alte ţări, dar a început chiar să se exporte. Cît sunt de necesare industriile bazate pe pietrele neslipitoare, se poate trage din următorul fapt: Intreaga Moldovă întrebuinţază varul, ce are atît de multe aplicaţiuni, fabricat fie în Muntenia, fie în Dobrogea; ori cît de eftin s'ar vinde el locului, totuşi se scumpeşte prin lungimea transportului. Nevoia ce se simte din această cauză în regiunile muntoase e aşa de mare, în cît s'au făcut vărării aproape de virful Ceahlăului, la 1000 m. înălţime. Şi doar Moldova nu e lipsită de peatră de var. In afară de jud. Neamţ şi Suceava, există dealungul Prutului de la Stefăneşti în sus stinci de calcar curat. Sint ce-i drept exploatate, şi varul dat — varul de Stinca — e vestit, dar cuptoarele sunt primitive şi deci produc mai puţin de cît dacă ar fi sistematic exploatate.

Drept încheiere se poate spune: Observările sigure de până acum ne dau slabe speranţe de întemeiarea unei metalurgii la noi. In schimb, subsolul românesc e bogat în produse numeroase, cu întrebuinţări practice multiple şi întinse, condiţiuni indispensabile desvoltărei unei industrii oare care. Capitaluri nu ne lipsesc, chiar fără ajutorul străinătăţei, dovadă milioanele adunate în scurt timp, cind era vorba să se iea în concesiune exploatarea petrolului şi iluminatul capitalei. Ceia ce ne lipseşte—vina e de sigur în starea noastra de evoluţiune socială,—e curajul pentru întreprinderi şi lipsa de încredere reciprocă, cind e vorba de asociaţiuni într'un scop practic. Nevoia ne va fi cel mai bun sfătuitor.

Dr. I. Simionescu.

Cronica Internă

(Organizaţia locală)

Criticile la adresa organizării şi administraţiunii comunelor noastre
rurale au ajuns un loc comun, cu care îşi impodobesc discursurile toţi mi-
niştrii noştri de Interne, cu năzuinţi de reformatori.
Nemulţumirea cu starea lucrurilor în această privinţă n'a suggerat
insă numai flori de retorică elocvenţii ministeriale,– ceea ce ar putea să
fie numai o poză obligatorie. mai ales pentru miniştrii de Interne la incepu-
tul carierii,– cum sint atitea formule consacrate de ipocrizia noastră ofici-
ală, ca lupta în contra „muşamalelor", sau a „amestecului administraţiei în
politică."
Gesticulaţia energică pe aceste teme „şede bine" tinerilor bărbaţi de
stat, îi recomandă „sferelor înalte" şi aplauzelor galeriei,—dar cu toţii ştim
că ea nu se va resimţi, în realitate, asupra principiilor străvechi şi neclin-
tite, cari reglementează activitatea „ministerului lui Kiseleff", cum a numit
o dată d. D. A. Sturdza ministerul de Interne....
Dar e destul să cercetăm cartoanele corpurilor legiuitoare, pentru a
ne convinge că, în ce priveşte organizaţia şi administraţia comunelor ru-
rale, nemulţumirea e serioasă şi reală.
In adevăr, activitatea ministerului de Interne în aceşti 40 de ani poate
fi caracterizată prin sforţările lui neintrerupte de a crea o organizaţie co-
munală.
Abia a fost promulgată legea din 1864, care a abrogat organizaţia
noastra rurală tradiţională, ce rămăsese neatinsă şi de Regulamentul organic,
şi a introdus la noi principiile de organizare din Franţa lui Napoleon III,—
şi incercările de reformă au şi inceput intr'o serie neintreruptă de proecte
de legi.
La 1865 a fost adus primul proect de modificare a legii din 1864 de
către generalul Florescu, Ministru de Interne.
In anul următor, 1866, Ioan Ghica, tot ca ministru de Interne, pre-
zintă un al doilea proect de modificare.
In 1871, preşedintele Camerii de pe vremuri, Dr. Fătu, impreună cu
Nicolae Ionescu, A. D. Holban şi alţi vr'o 35 deputaţi supun Camerei un
„proect de lege organică comunală şi judeţeană," care tindea să reformeze
din temelie tot edificiul legii din 1864.
In 1874 defunctul Lascar Catargiu, fiind ministru de Interne supune

Corpurilor legiuitoare o nouă modificare radicală a legii comunale, care în acelaş an se votează şi se promulgă („legea pentru comunele urbane şi rurale").

La 1876, peste doi ani,—o nouă lege, care în mare parte repune în vigoare dispoziţiile abrogate ale legii din 1864.

Incă peste doi ani, la 1878, iară-şi se propune de d. G. Vernescu, Ministru de Interne, un proect complect de lege „asupra organizaţiunii comunale," care a şi fost votat de Camera deputaţilor, însă s'a infundat la Senat.

In 1882 inregistrăm incă o lege modificătoare.

In 1885, incă un proect complect de lege comunală, adus de d. N. Fleva.

In 1886 şi 1887 se votează „legea pentru alegerea consiliilor comunale" şi „legea comunală."

Apoi, incepînd chiar cu anul următor, un şir de miniştri de Interne, d-nii Th. Rosetti, general Manu, G. Cantacuzino şi C. Olănescu, rind pe rind, vin fie-care cu cite un alt proect complect „pentru organizarea comunelor rurale", în 1888, 1890, 1899 şi 1900,—cari însă toate rămin nevotate.

In sfirşit, în 1903 d. Vasile Lascar, tot ca ministru de Interne, reuşeşte să treacă prin corpurile legiuitoare o lege „pentru organizarea comunelor rurale,"—care însă la 1905 a şi fost în parte modificată de actualul guvern, şi ni se promite pentru anul acesta o nouă reformă radicală!

Cu alte cuvinte, în patruzeci de ani găsim nu mai puţin de 19 proecte şi legi organice, care tind la reorganizarea comunelor rurale; la fie-care doi ani în mijlociu cite o modificare, mai mult sau mai puţin adîncă, sau o reorganizare complectă a comunelor rurale!

Faptul acesta singur ne dovedeşte mai puternic decit ori-ce argumentare, că n'am găsit încă baza *adevărată* de organizare a administraţiunii noastre rurale.

Incă mai limpede reiese acest adevăr din aceea, că toată lupta aceasta prin proecte de legi a fost dată, mai ales, în jurul *numărului obligator de contribuabili*, pe care legea trebue să-l impună comunelor rurale.

Legea din 1864 fixează acest număr la 100 de contribuabili [1]).

Proectul generalului Florescu, din 1865, propune mărirea acestui număr la 300, iar proectul din 1871—la 200 contribuabili.

Legea lui Lascar Catargiu, din 1874, impune formarea comunelor rurale cu cel puţin 500 de contribuabili.—iar legea din 1876 reduce acest număr la 100!

Proectul d-lui N. Fleva din 1885 propune numărul de 200, pe care îl şi insuşeşte legea din 1887.

In 1899, d. G. Cantacuzino voeşte să impună prin lege comunelor rurale minimum 400 de contribuabili; în anul următor, d. C. Olănescu urcă acest număr la 600,—în proectul supus camerii deputaţilor d. V. Lascar propune 300,–iar în proectul iniţial se propunea şi mai mult....

Dacă un specialist în Dreptul administrativ sau un om de stat din

---

1). De fapt această lege tolera şi comunele mai mici— şi chiar sub regimul legei din 1887, până la abrogarea ei de legea d-lui V. Lascar, existau vr'o 50 de comune cu mai puţin de 100 de contribuabili, şi peste 600 comune, în care acest număr nu ajungea la cel legal de 200, adică în vr'o 20%, din numărul total de comune.

Apus ar cunoaște aceste detalii, desigur și-ar face o tristă idee atît asupra pregătirii teoretice cît și asupra aptitudinilor administrative ale reformatorilor noștri.

In adevăr, din toate aceste încercări de organizare comunală se vădește, mai întăi, o extraordinară confuziune de idei: înlocuirea,—sub termenul de „comună",—a unui centru de populațiune, formațiune naturală și istorică, prin o altă unitate administrativă, pe care Englejii o numesc „district rural" iar Rușii „volostie" și Nemții „Kreis",—adică prin o unitate intermediară intre comună propriu zisă și plasă,—și există o imensă literatură a supraacestei chestiuni, in care se discută dacă o astfel de unitate e necesară (noi o socotim necesară), dar nimănui in Europa nu i-ar putea veni in gînd, că aceste creațiuni artificiale ale legii pot ținea locul *comunelor* rurale *reale*, locul *satului*,—singura unitate administrativă cunoscută și la noi înainte de 1864, și care a fost respectată și de Regulamentul organic.

Și tocmai la acest rezultat ajunge legislația noastră, combinind comunele după fantazie, cu un număr de contribuabili impus arbitrar, și astfel, sub pretext de organizare comunală, lasă *fără nici o organizare legală* tocmai celulele *vii* ale organismului social, satele, cari, nesocotite de lege, sînt silite să se organizeze in mod spontaneu, după tradiții seculare,—o-bieeiul pămîntului,—mai mult sau mai puțin la întîmplare (vom vedea că și legea d-lui V. Lascar, care pentru prima oară pomenește despre „sate," nu aduce vr'o îmbunătățire reală).

In al doilea rînd încercările acestea dovedesc o necunoștință desăvîrșită a principiilor elementare de adminstrațiune modernă, o concepțiune pur biurocratică, care reduce ceia ce trebue să fie o lucrare vie a *cetățenilor* la o simplă funcționare a unui biurou de „cinovnici" ai satelor.

Chiar motivarea, pe care o găsim aproape in toate proectele de organizare, a necesității de a combina comunele prin „alipiri" de cătune, dovedește o uimitoare superficialitate și ignorarea realității.

Singurul argument, de pildă, ce se aduce pentru mărirea continuă a comunelor, e lipsa de mijloace in comunele mici pentru o administrație mai bună.

Dar d. V. Lascar, partizan el insu-și al comunelor mari, a publicat ca „anexe" la proectul său un material prețios, din care rezultă, că *activitatea cea mai rodnică se constată tocmai in comunele mici*, cu mult mai rodnică decît in cele mari.

Prin ce poate dovedi o administrație comunală vrednicia sa?

Principalele îndatoriri, pe cari legea le impune comunelor rurale sînt: construirea localurilor pentru primărie și școală, îngrijirea de biserică, contribuțiuni pentru serviciul poștal rural, serviciul sanitar, etc.

Să comparăm, din acest punct de vedere, două județe, Gorjul și Neamțul,—cari se aseamănă prin pozițiunea geografică, genul de viață al locuitorilor, numărul populațiunii (32,000 contribuabili in Neamț și 36,000 in Gorj) etc,—dar Gorjul are 161 de comune, e județul prin excelență al comunelor mici, iar in Neamț sînt numai 47 de comune,—adică comunele sunt mari. Să notăm că veniturile comunelor din Neamț sînt ceva *mai mari*—458,000 lei,—cu toate că numărul contribuabililor e puțin mai mic,—pe cînd veniturile comunelor din Gorj ajung numai la 403,000 lei.

Iată însă o tabelă, care cuprinde datele extrase din „Anexele" la proectul de lege din 1903:

JUDEȚUL	No. comunelor	No. cătunelor	No. mijlociu de contribuabili în comună	Salarul primarului lei	Salarul notarului lei	No. de primării: localuri proprii	No. de primării: % față de No. total
Gorj	161	360	210	5—40	10—40	157	98%
Neamț	47	280	800	50—200 [1]	60—150	43	90%

JUDEȚUL	No. de scoli: localuri proprii	No. de scoli: localuri închiriate	No. de scoli: % localuri proprii	No. de biserici	No. de cătune deservite de factori poștali	% față de No. total de cătune	No. de kilom. de parcurs de factori într'o cursă	No. de moașe plătite de comune
Gorj	136	11	93%	400	240	67%	1035	10
Neamț	57	49	53%	182	88	31%	478	—

Din aceste cifre rezultă, că deși comunele din Gorj dispun de mai puține mijloace și sînt silite să se mulțumească de serviciile primarilor și notarilor, plătiți *maximum* 40 lei pe lună,—mai puțin decît *minimum* de salar pentru primarii și notarii din Neamț,—aceste comune, după numărul contribuabililor *de patru ori mai mici* decît cele din Neamț, au putut să construească 157 de localuri de primării, față de 43 din județul Neamț,—adică nu numai in mod absolut de patru ori mai multe, dar și relativ, față de numărul comunelor, mai multe: 98% din primăriile lor au localuri proprii, față de 90% din Neamț.

Școlile construite de comunele din Gorj se urcă la 136,—adică 93% din numărul total de școli,—pe cînd in Neamț sînt numai 57, ceea ce formează abia 53% din total: și aci, și absolut și relativ, comunele mici din Gorj au știut să facă mai mult, decît comunele mari din Neamț.

Tot așa, in Gorj sînt 400 de biserici,—cu 40 *mai mult* decît numărul cătunelor,—pecînd in Neamț nu sînt decît 182 biserici,—adică locuitorii a 98 de cătune din 280 *n'au de loc biserică*.

Mai departe. In Gorj 240 de cătune, mai bine de 2/3 din numărul total, sînt deservite de factori poștali, pecînd in Neamț numai 88, mai puțin de 1/3 din cătune, cu toate că in Neamț factorii au de parcurs numai 478 kilometri, iar in Gorj 1035, peste două ori mai mult.

In sfîrșit, in Gorj comunele plătesc 10 moașe. E puțin, de sigur. Dar in județul Neamț nu e nici una!

La aceleași rezultate veți ajunge dacă veți compara, după toate datele adunate in „Anexe", județele Dîmbovița, Buzău sau Vlașca, cu comune mici,—cu județele Iași sau Suceava, cari au comune mari,—pretutindeni e o regulă neclintită: primarii și notarii se mulțumesc cu mai puțin in comunele mici, dar administrația lor e mai rodnică, decît a celor cu lefuri grase din comunele mari.

Prin aceste date pozitive, toate apreciările aprioristice in privința necesității de a mări comunele, in vederea administrațiunii mai bune, sînt răsturnate.

1) In datele ministerului se spune „peste 150 lei".

Şi lucrul e firesc.

In comunele mari cătunele sînt îndepărtate una de alta cîte o dată cu 10—15 kilometri, şi chiar mai mult. Iată cîte-va exemple din judeţul, pe care îl cunosc mai bine, Iaşi: între cătunele „Vlădeni" şi „Plugari" din comuna *Şipotele* distanţa e de 19 kilometri, între „Dadeşti" şi „Zbereni" din comuna *Băiceni*—20 kilometri, între „Lupăria" şi „Steclăria" din comuna *Bădeni* 21 kilometri (şi încă pentru a ajunge din cătuna lor la „Steclăria", precum şi la cătunul de reşedinţă al comunii, locuitorii din „Lupăria" trebue *să treacă prin un alt judeţ*.—Botoşanii!). Intre cătunele „Borosoaea" şi „Steclăria" din comuna *Ceplenița*—25 kilometri, între „Buţubuc" şi „Frumuşelele" din comuna *Păuşeşti* distanţa e de *30 kilometri*,—cetiţi *trei-zeci* de kilometri!

In comunele citate distanţa între cătune şi centrul lor,—cătunul de reşedinţă a comunei, ajunge la 10, 12 şi chiar 15 kilometri!...

E lesne de priceput, că în aceste împrejurări între membrii unei comune nu poate fi acea legătură intimă, acea viaţă comună, acea atmosferă morală, care se crează prin comunitatea intereselor celor mai apropiate de om,—care este o condiţiune indispensabilă pentru o sănătoasă şi adevărată viaţă comunală: mulţi locuitori din aceia-şi comună nici nu se cunosc, şi nu se întîlnesc nici o dată,—viaţa la ţară leagă pe om de vatră,—nimic nu-i leagă între ei decît fantazia vre-unui prefect, amator de „alipiri şi deslipiri" de cătune,—administraţia ia fatal caracterul biurocratic, primarul în loc să fie un om de încredere al consătenilor săi ajunge un stăpîn, veniturile comunale se cheltuesc pentru leafa lui şi a altor mandarini, pripăşiţi din oraşe în paragrafele budgetului comunal.

Pe cînd în comunele mici condiţiunile de viaţă sînt mai apropiate de cele cari sînt normale într'o organizare comunală sănătoasă,—de aceea am văzut, că aceste comune, cu toate că dispun de mijloace neînsemnate, cu primarii lor a 5 şi 10 lei pe lună, fac mai mult pentru satisfacerea nevoilor consătenilor lor şi pentru o administraţie mai bună.

Numai o organizaţie, care ar avea ca punct de plecare *satul*, acest centru de populaţiune, format spontaneu în cursul istoriei, sub presiunea nevoilor economice, a reliefului geografic, a împărţelei terenurilor de cultură, a apelor, a pădurilor,—într'un cuvînt: format în mod natural sub înriurirea întregului complex de nevoi materiale şi morale ale locuitorilor,—numai o astfel de organizaţie ar fi la nivelul cerinţilor vieţii publice într'un stat modern.

Bine înţeles, pe deasupra acestor celule ale corpului social se poate, şi *trebue* chiar organizată şi o unitate administrativă mai cuprinzătoare, ca în comunele actuale şi chiar mai mare,—să spunem—cu un număr de cel puţin 1000 contribuabili, pentru satisfacerea acelor nevoi, cari întrec puterile satelor izolate,—dar această organizaţie nu poate, fără a vicia toată viaţa publică ca în sistemul actual, ţinea locul organizaţiei *primordiale*, a satului.

E adevărat că în legea din 1903, mulţumită agitaţiunii unei părţi a partidului liberal, a unei la putere (vezi seria de articole publicată în „Voinţa Naţională" în cursul verii 1903, între alţii şi de scriitorul acestor rînduri),—a fost introdus un sîmbure de organizare a satului!

Dar organele create în acest scop sînt fără vigoare şi viaţă, nişte comisiuni de jalbari la comună şi judeţ, fără nici o atribuţiune serioasă, fără nici o putere de deciziune,—o umbră de organizaţiune.

Pentru o reformă sănătoasă în această direcţie trebue să ne dăm samă de principiile mari de organizare politică şi administrativă din statele moderne.

* * *

Vechea noastră întocmire a satelor, care s'a desvoltat în cursul veacurilor şi a intrat atît de adînc în moravuri, încît nici Regulamentul organic n'a îndrăznit să se atingă de ea, ci numai a reglementat cîte-va detalii,—cuprindea, necontestabil, germenii unei organizaţii superioare celei de astă-zi.

Această întocmire nu cunoaşte, cum am spus, decît *satul*,—această unitate administrativă naturală; organul cel mai însemnat al satului era *obştia*, adunarea capilor de familie [1]), care avea dreptul de deciziune în chestiunile cele mai importante, relative la interesele satului; obştia însărcina cu anumite atribuţiuni executive pe *aleşii satului* („vornicei" în Moldova), alegea pe *juraţii* satului, -cari împreună cu preotul împărţiau dările, distribuiau în cazuri de lipsă porumbul din pătulele de rezervă, judecau pricinile între consăteni, etc.

Desigur această organizaţie e foarte rudimentară, dar în loc să o desfiinţăm la 1864, introducînd centralizaţia napoleoniană, aveam datoria să o desvoltăm, ţinînd samă de experienţa altor popoare.

Exemple de urmat nu lipseau: o organizaţie, care păstrînd intact *satul* îl leagă într'o unitate administrativă mai superioară, găsim şi în liberala Anglie şi în puternica republică Americană şi în democraţia rurală a Elveţiei şi în autocraţia Rusă.

In Anglia, de pildă, baza organizaţiunii administrative o formează *parohia*,—un centru de populaţie, ce gravitează în jurul unei biserici, care e analog cu satul nostru (poporul englez nu cunoaşte această strînsă aglomerare de case).

Originile *parohiei* se pierd în întunericul vremurilor şi istoricii englezi, ca *Freeman*, *Stubbs*, etc. susţin, că ea e cu mult anterioară statului Englez, fiind-că în ea supravieţuesc societăţile primitive ale Anglo-saxonilor, din fuzionarea treptată a cărora s'a desvoltat statul.

Mă voiu mărgini aici să arăt în cîte-va cuvinte organizaţia lor actuală (după legea din 1894).

Legea imparte parohiile în două categorii, după numărul populaţiunii. In parohiile, în cari numărul locuitorilor nu e mai mare de 300, organul deliberativ îl formează *adunarea plenară a contribuabililor*, („obştia" noastră), care singură are dreptul de deciziune şi îşi alege organele executive.

In parohiile cu o populaţie mai mare de 300, se alege de către toţi locuitorii vristnici (vot universal) un consiliu parohial, care are toate atribuţiunile adunării plenare din parohiile mici.

Parohiile, repet, sînt grupări *naturale* ca şi satele noastre. Pentru satisfacerea trebuinţelor mai mari, cari întrec puterile unei parohii izolate,

1). Şi astă-zi, de fapt, *obştia*, deşi ignorată de lege, funcţionează în cătunele noastre. Cine dintre cei ce locuesc la ţară nu cunoaşte aceste adunări ţărăneşti, în care *satul* discută toate nevoile sale? Obiceiul pămîntului a fost aci mai tare decît textele de lege.

legea combină din mai multe parohii *districte rurale*, cari se asamănă cu comunele noastre de astăzi, și a căror mărime variază, dar rar scade sub numărul de 1000 contribuabili.

Aceiași organizație găsim, in linii generale, in Rusia, unde *satele*, unitățile administrative inițiale, formează unități mai cuprinzătoare „volostiile" (această întocmire funcționează și la Rominii din Basarabia).

Acest tip de organizație rurală, care respectează formațiunea tradițională și naturală a satului, nu numai asigură o administrație mai bună, fiind-că păstrează contactul intim intre administratori și administrați (și să nu uităm adevărul *elementar* al științii administrative, că nu poate fi control mai eficace decit acela al *administraților* inșiși,—ca celor mai interesați in mersul normal al afacerilor publice),—dar e și cel mai puternic mijloc de educație cetățenească și de desvoltare a energiilor naționale.

Un om cu mult bun simț, și cu simț *practic*, ca miliardarul American *Carnegie*, explică energia rasei anglo-saxone prin instituțiile ei tradiționale, a căror obirșie e viața cetățenească in parohie (la Americani—*township*).

Și dacă țăranul din Muntenia are mai multă vigoare și energie, ca cel din Moldova, aceasta in mare parte se datorește faptului, că Muntenia e țara *comunelor mici*, pe cind comunele mari din Moldova, ridicind de-asupra satelor răslețite pe tiranii primăriilor,—au lăsat pe țăranul Moldovan dezarmat pradă tuturor Fischerilor și Fischeroizilor....

Aici ajungem la punctul culminant al intregii chestiuni.

* * *

Au ajuns banale atacurile in contra vieții noastre politice, dar puțini își dau samă, că viciarea parlamentarismului nostru e fatală.

La 1866 am introdus instituțiile centrale ale constituționalismului englez (Constituția Belgiană); și constituanții noștri au ințeles, că organizatia locală, imprumutată din Franța in epoca cea mai detestabilă a vieții sale publice, nu e compatibilă cu aceste instituții centrale,—care, după cum a arătat cu atita putere *Gneist*, nu sint in Anglia decit o desvoltare, o excrescență a autonomiei locale.

Pentru aceste motive Constituția din 1866 prescrie reorganizarea administrației noastre locale in conformitate cu principiile de autonomie și descentralizare (Art. 37 și 107).

Această prescripție constituțională a rămas literă moartă, și in consecință—parlamentarismul nostru e lipsit de bază, e suspendat in aer.

Numai ast-fel se explică la fie-care „schimbare de regim," adesea in urma unui scandal de stradă sau a unei intrigi de culise din București, acel spectacol rușinos, cind in 24 ore se schimbă fața țării, și toate organele locale trec in alte mini.

In asemenea condițiuni, cind organele locale nu au o viață proprie, ci numai una reflectată de la centru, nu poate fi nici viață cetățenească adevărată la baza organismului politic, nici administrație pricepută și cinstită: o administrație vrednică nu e ferită de mazilire, ticăloșia nu indepărtează de la afacerile publice,—tot aparatul instituțiunilor locale servește numai pentru răsplata serviciilor electorale.

Superficialitatea gindirii noastre politice din nimic nu reese mai elocvent, decit din faptul că această stare de lucruri a dat naștere numai frazeologiei fățarnice impotriva „amesteculul politicei in administrație," și incercărilor searbăde de a crea *artificial* un mandarinat inamovibil in toate gradele de funcțiuni publice.

Singurul remediu eficace e crearea unei vieți sănătoase cetățenești in adincimile organismului național,—in organele locale viguroase.

Lipsa de spațiu mă silește să indic numai mijloacele, cari pot realiza acest ideal.

Pe lingă reorganizarea comunelor rurale pe bazele arătate mai sus, substituindu-se tutelei agenților puterii centrale controlul consiliilor județene,—e necesară adoptarea in organizarea consiliilor județene și comunale a următoarelor principii:

1). Dreptul de disolvare al Ministrului trebue desființat și inlocuit prin retragerea mandatului de consilier de către justiție in cazurile anume specificate de lege (in acest sens a fost intocmit proectul din 1898 al d-lui M. Pherikide, Ministru de Interne),—pentru a asigura independența organelor locale și a le feri de turturirea fluctuațiunilor politice.

2). Reinoirea integrală a consiliului trebue abrogată și introdus principiul de reinoire parțială, cite o treime la fie-care doi ani, a membrilor consiliului,—pentru a asigura stabilitatea și continuitatea administrațiunii locale.

3). Reprezentarea minorităților in consiliu,—pentru a asigura un control eficace și a feri și mai mult organele locale de fluctuațiunile politice.

Numai aceste reforme,—impreună cu reforma sistemului electoral in sensul arătat in cronica precedentă,—pot „asana" atmosfera noastră publică, numai ele pot da o bază solidă instituțiunilor noastre și desăvirși cu timpul educația politică a maselor, numai ele pot stimula toată vigoarea și energia națională, inlesnind in același timp marile reforme economice și sociale de care avem atita nevoe.

Atunci și „stabilitatea funcțiunilor administrative," care ingrijește atita pe reformatorii noștri va rezulta in mod normal din așăzarea intregii vieți publice pe temelii sănătoase. Pe cind „reformele" de astăzi,—cari incep de la coadă,—repetă numai vechea poveste despre pinza Penelopei.

Tot atunci numai vom ajunge ca organizația noastră locală să nu fie inferioară, din punctul de vedere al principiilor democratice, celei de care se bucură Rominii din Ardeal, Bucovina și chiar din Basarabia....

Vom mai reveni.

St.

Cronica Externă

(Alegerile din Rusia)

Prin uimitorul triumf al opoziţiei în alegerile pentru Duma,—rezultat neaşteptat şi pentru guvern şi pentru opoziţie,—*revoluţia în Rusia a triumfat asupra anarhiei*, asupra deslănţuirii de puteri destructive, cari duceau statul spre o pieire sigură.

Se poate spune, că poporul a salvat Rusia, dar în acelaşi timp, că revoluţia, adevărata revoluţie, *acum abia începe*, cînd forţele revoluţionare au reuşit să se organizeze, creindu-şi un organ de acţiune şi de direcţie în primul parlament al Imperiului rus.

* * *

Legea electorală, se părea, asigura biruinţa guvernului, care de mai înainte îşi serba succesul, încît partidele extreme, socialiştii revoluţionari şi social-democraţii, exasperaţi, au renunţat la luptă, proclamînd *boicotarea Dumei*.

In adevăr, e greu de închipuit o combinaţie, în care şansele vre-unui guvern să fie mai mari, ca în sistemul electoral inventat în biurourile inspirate de generalul Trepov.

In acest sistem sînt parcă înadins întrunite toate viţiile diferitelor legislaţii electorale: aci găsim combinate şi împărţirea corpului electoral în mai multe colegii, şi votul plural, şi alegeri în două, trei şi chiar patru grade (pentru ţărani), şi restricţiuni savante ale dreptului de eligibilitate.

Iată, de pildă, procedura electorală în colegiul ţărănesc: fie-care grup de zece capi de familie alege cîte un delegat pentru adunarea electorală de „volostie" sau comună (primul grad de alegeri); adunarea electorală de volostie alege cîte doi reprezentanţi în adunarea electorală judeţeană (al doilea grad de alegeri),—aceasta din urmă alege un număr (variabil) de „electori" pentru adunarea electorală de guvernămînt sau de provincie (al treilea grad de alegeri); în adunarea provincială în sfîrşit „electorii" colegiului ţărănesc aleg întăiu separat un deputat, apoi împreună cu electorii celorlalte colegii,—într'o singură adunare electorală,—aleg pe ceilalţi deputaţi ai provinciei (al patrulea grad de alegeri).

Pe lîngă acestea, în fie-care grad, nu se poate alege decît *din sinul alegătorilor*, încît numai dintre cei ce au reuşit să se strecoare, după *trei o*-

peraţiuni consecutive de eliminare, ca „electori", se pot alege deputaţi,! O adevărată capcană!

Şi aceste dispoziţiuni legale guvernul încă le „complecta" prin măsurile cele mai năstruşnice: ori-ce propagandă electorală era cu neputinţă pentru partidele de opoziţie, nu li se îngăduia nici o întrunire electorală, gazetele lor se suprimau cu sutele,—închisorile încă acum gem de redactorii opozanţi.

Mai mult. A fost organizată cea mai neruşinată falsificare a listelor electorale, categorii sociale întregi—cum sînt de pildă răzeşii din Basarabia,—au fost lipsite pe această cale de dreptul de vot.

Dar asta e puţin. După fie-care grad de alegere, mii de delegaţi şi electori bănuiţi înfundau puşcăriile,—alegerea era considerată de către jandarmi ca indicaţiune! Spre a împiedeca anume persoane a se alege deputaţi, ele se excludeau din numărul „electorilor" prin „casarea" alegerii lor, sau prin arestarea şi implicarea în vr'un proces fantastic (după lege cei de sub acuzare criminală nu se pot alege). Muncitorii de oraş au fost aşa de terorizaţi de ast-fel de „campanie" electorală, încît s'au abţinut de la alegeri,—independent de boicotul partidelor extreme.

Ast-fel că proletariatul orăşănesc, elementul mai activ al poporului, n'a avut nici o înrîurire asupra rezultatului alegerilor: ele sînt opera excluzivă a clasei mijlocii din oraşe, şi mai ales a ţărănimii.

In luptă au intrat patru partide principale:

1). Radicalii şi partidul reformelor democratice (extrema stîngă).

2). Constituţional-democraţii.

3). „Alianţa de 17 Octombre," şi

4). Partidul ordinei legale şi diferite grupări reacţionare (extrema dreaptă).

Cele trei dintăiu se pot număra toate ca opoziţie, de oare ce chiar moderata „alianţă de 17 Octombre" se războia cu guvernul Witte-Durnovo.

Mărimea catastrofei suferite de regimul biurocratic se poate judeca din următoarele cifre.

Pănă în momentul, în care scriem aceste rînduri, sînt aleşi 382 de deputaţi,—cei vr'o 40 cari mai rămîn să fie aleşi (după sistemul adoptat în Rusia, alegerile nu se vor isprăvi cu totul, decît mult mai tîrziu după deschiderea Dumei) nu mai pot schimba fizionomia Dumei.

Din aceşti 382 de deputaţi fac parte:

55—din extrema stîngă

165—Constituţionali-democraţi

42—„alianţa de 17 Octombre"

14—din extrema dreaptă

106—neînregimentaţi şi necunoscuţi.

Din aceste cifre rezultă:

1) Că extrema stîngă şi constituţionalii-democraţi au 220 de voturi, adică ei singuri au majoritatea absolută în Duma, şi această majoritate vor păstra-o, *chiar dacă în toate colegiile, în cari alegerile încă nu s'au efectuat, ar reuşi numai guvernamentalii.*

2) Guvernul nu se poate bizui cu siguranţă decît *pe 14 deputaţi*,—patrusprezece!—din extrema dreaptă. Fiind-că azi nu se mai poate îndoi nimene că aşa numiţii „neînregimentaţi şi necunoscuţi", vor mări cu toată

masa lor majoritatea radicală. Aceşti „neînregimentaţi", spre a se feri de fulgerele administraţiei, până la alegeri nu voiau să adere pe faţă la vre-un partid de opoziţie (*guvernamentalii* nu aveau doar nevoe să recurgă la astfel de stratagemă).

* * *

Cu tot boicotul partidelor extreme, sint aleşi vr'o 15 muncitori de fabrică şi mai mulţi socialişti dintre intelectuali.

Mulţi dintre cei aleşi se aflau în momentul alegerii în închisoare sau fugiţi de urgia guvernamentală în străinătate; profesorul *Grădescul* (un Romin basarabean), decanul facultăţii de drept din Harcov, a fost ales de acest oraş, cu toate că se afla deportat la Arhangelsk, pe ţărmul Mării Albe (a plecat deacolo, socotindu-se ca deputat inviolabil, fără voia autorităţilor, şi Duma l'a ales vice-preşedinte...); oraşul Saratov a ales deputat pe d. Ulianov, deţinut într'o închisoare din Siberia, de unde până acum n'a putut veni să-şi ocupe scaunul în Parlament; tot aşa cu deputaţii *Gujovsky* şi *Andreianov*; deputatul din Samara, *Şarcov*, înainte de alegeri *a fost bătut cu vergi după ordinul administraţiei*... (după lege, în Rusia un zemski nacialnic ori-cînd poate supune bătăii cu vergi pe *un ţăran*). Şi—culme—în Petersburg, în care Evreii nici nu au dreptul să locuiască, alegătorii ruşi, spre a da şi mai mult relief protestului lor, aleg ca reprezentant al Capitalei pe un Evreu nebotezat; d. Max Wienaweres.

* * *

Dar lovitura cea mai grea a fost dată regimului de către ţărănimea rusă.

D-nii Bulghin şi Witte, alcătuind legea electorală, au visat o „Dumă de mojici", în supunerea căria aveau toată nădejdea. Din cauza aceasta legea impune, ca aproape o jumătate din deputaţi (178) să fie aleşi numai *dintre ţărani*, şi în acelaş timp asigură în adunări provinciale predominarea „electorilor" ţărani.

Dar „ţăran" în Rusia înseamnă *o stare legală*, nu o ocupaţiune,—un fiu de ţăran, ori-ce cultură ar avea, rămîne tot ţăran, dacă nu capătă dreptul de a intra în vr'o stare legală mai superioară.

Şi ţăranii au ales în majoritate covîrşitoare pe *intelectualii satelor*, învăţători, notari, sub-hirurgi, agenţi sanitari, agenţi ai biurourilor statistice, etc.,—fii de ţărani, cari *n'au pierdut legătura cu satul lor*, cu toate că prin cultura lor au ieşit din rîndurile ţărănimii; mulţi din aceştia, deasemenea, se aflau în momentul alegerii în puşcărie sau în exil.

Iată, depildă, cîte-va adnotaţiuni ale ziarelor relativ la aleşii ţăranilor:

1 agent de statistică, absolvent al şcoalei normale de învăţători, arestat, constit.-democrat.
1 absolvent al şcoalei tecnice, social-democrat.
1 student al şcoalei de veterinărie, arestat, const.-dem.
1 director de şcoală reală, const.-dem.
1 emigrat în Anglia, acuzat de propagandă revoluţionară, constit.-democrat.

1 preşedinte al congresului ţărănesc, arestat, const.-dem.
1 director de revistă, const.-democrat.
1 învăţător, arestat, const.-dem.
1 învăţător, arestat, socialist.
1 membru al biuroului ligii ţărăneşti, extrema stîngă.
1 student al Institutului de tecnologie arestat, const.-dem.

Şi aşa mai departe („Odesskia Novosti" No. 6895, după „Russkoe slovo", („Iujnii Crai", etc.).

Şi chiar în cazurile în care au fost aleşi ţărani de rînd,—„opincari", cum s'ar zice la noi, neînregimentaţi în vre-un partid,—aceştia intră în Duma, *dar toţi*, cu o singură lozincă magică: „Pămînt şi libertate!"...

Dintre toţi aleşii ţărănimii *numai şese sunt număraţi între moderaţi şi conservatori*.

Asupra acestor alegeri ţărăneşti trebue să ne oprim puţin, fiind că prin ele s'a revelat o nouă clasă necunoscută până acum, şi care e menită să joace un mare rol în revoluţiunea Rusă, şi prin aceasta nu numai în istoria Imperiului ţarilor, dar, indirect, şi în istoria universală,—clasa „inteligenţii ţărăneşti",—pe cari publicistica rusă a şi botezat-o cu nume de „al treilea element".

„Ţăranii,—spune organul democrat „Naşa Jizn" (No. 241),—nu numai „în colegiul lor, dar şi în adunările provinciale comune au ales din *inteli*„*genţă* (la noi s'ar zice din „pătura cultă"), dar care?,—din acea inteligenţă, „care a ieşit din popor, şi din ;nou a venit la el. Aceştia sint fiii poporu„lui,—fii de ţărani. Mulţumită în parte împrejurărilor fericite, în parte ta„lentelor lor, dar mai ales energiei lor, setei lor neînvinse de lumină, „dînşii au ieşit din tina satelor, şi-au tăiat drumul spre ştiinţă, au putut „căpăta cunoştinţi variate, spre a se reîntoarce din nou în sinul poporului „şi a-i aduce protestul viu în potriva opresiunii seculare şi a deştepta în „el dorul unei vieţi libere. Şi poporul i-a recunoscut, i-a apreciat, şi acum „îi trimite la o nouă şi mare luptă pentru drepturile lui.. Aceasta e *inte*„*ligenţa* adevărat democratică,—nu e măcar acea inteligenţă, care ieşind „din mediul nobleţii, al funcţionarilor, sau al negustorilor, din *idealism* a „ajuns democratica. Nu; aceasta e inteligenţă curat ţărănească, populară... „Ieşind din sinul ţărănimii ea s'a apropiat de cea l'altă inteligenţă, dar a „păstrat legatura-i intimă cu masele populare; pentru oamenii aceştia,—„cari şi-au însuşit cultura şi au intrat în viaţa politico-socială a inteligenţii, „—au rămas aproape de inima lor şi viu înţelese toate nevoile poporului".

În perioada grea şi întunecată de reacţiune, această adevărată *elită* a poporului rus rămînea în umbră, fiind-că nu dispunea nici de scutul privilegiilor de clasă, nici de puterea capitalului. Acest „al treilea element" lucra pe nevăzute în adîncimile vieţii, persecutat, umilit, adesea chiar de aceia cari, în acele vremuri de groază, vorbeau în numele progresului. Mici funcţionăraşi pe la sate, învăţători, agenţi de statistică,—cîte obide au suferit ei, cîte suferinţi şi înjosiri au îndurat! Acum cu mîndrie vorbesc ei în numele poporului: „puterea e a noastră, a poporului muncitor", spune după alegeri alesul ţăranilor din provincia Saratov, S. V. Anichin, până ieri un biet învăţător pe care capriciul ori-cărui sub-prefect putea să-l înfunde în puşcărie, ori în gheţurile Siberiei,—şi care, ca *ţăran*, putea chiar să fie bătut cu vergi.

Şi să nu credeţi, că ţăranii au ales pe aceşti fruntaşi ai „inteligen-

ții" lor inconștient, la intimplare. Nu; in multe părți țăranii au dat aleșilor lor o „instrucțiune" scrisă, și *i-au silit să jure*, că o vor urma intocmai.

Iată, de pildă, pasajele principale din instrucțiunea țăranilor din provincia Poltava :

„Cerem, ca aleșii poporului să țină minte, că ori-cine muncește trebue să aibă ce minca, și că astă-zi in Rusia tocmai cei ce muncesc mai mult, sint cei mai flăminzi. Noi cerem, ca aleșii noștri să lupte din răsputeri pentru ca să se facă o astfel de orinduială, *ca ori-cine voește să muncească pămintul, să aibă pămint*. Noi socotim deci că e neapărată nevoe, ca cea dintăiu și de căpitenie grijă a lor să fie—să procure poporului pămint. Să stărue dar aleșii noștri in Duma, ca să se facă o lege pentru *rescumpărarea silită* a pămintului in folosul provinciei,—iar stabilirea intinderii exproprierii, a prețului de rescumpărare și impărțirea pămintului să se facă pe loc, de către aleșii populațiunii...

„Noi cerem, ca libert.tea adevărată și deplină să fie garantată pentru toți de o potrivă. Noi cerem, ca toate legile excepționale și starea de asediu să fie desființate, și pe viitor să nu se mai facă; ca pedeapsa cea rușinoasă și groaznică, pedeapsa cu moarte să fie pentru veci desființată: „cerem ca, inainte de ori-ce altă lucrare, Duma să dobindească amnistia pentru „toți cei ce au suferit in lupta pentru libertate și pentru fericirea poporului"...

Pămint și libertate!

Și iată, una din primele telegrame după deschiderea Dumei ne aduce vestea. că toți deputații țărănimii au format un grup,—un formidabil grup de 170 deputați,—care, spune telegrama, „silește partidul constituțional—democrat *să evolueze la stinga*"...

Sfătuim pe toți acei de la noi, cari se tem „să arunce pruncul in stradă", să se gindească mult și adinc la aceste fapte...

* * *

Si doar partidul constituțional-democrat e destul de radical! Principalele puncte din programul acestui partid, care e stăpin pe situația parlamentară, sint următoarele :

1) *Autonomia* Poloniei, a Finlandei și a *tuturor celorlalte teritorii naționale*.

2) Stabilirea unui regim parlamentar pe baza sufragiului universal, egal, direct și secret, pentru toți cetățenii vristnici, *fără deosebire de naționalitate, religiune și sex*.

3) Exproprierea silită a moșiilor particulare in măsura necesară pentru satisfacerea nevoilor țărănimii, cu o *dreaptă* despăgubire, care insă *să nu ajungă la valoarea comercială a pămintului*...

* * *

Desigur, Adunarea din palatul Tauridei e unul din cele mai democratice și indrăznețe parlamente din toată istoria universală.

Și in momentul in care se adună *acest* Parlament, și in numele *acestor* revendicări, camarila de la Curte face pe Țar să promulge niște „legi fundamentale" cari tind să escamoteze in mare parte concesiunile acordate, și să inlocuiască ministerul Witte-Durnovo, ca prea radical, prin ministerul reacționarului mărginit și incapabil, d. Goremikin!...

Da. La 27 Aprilie 1906 in Rusia *s'a inceput* revoluția...

C. S.

RECENZII

N. Gane, *Dante Alighieri: Divina comedie, Infernul*, traducere in versuri. Iași, editura Librăriei Nouă Iliescu, Grosu & Comp. 1906. Prețul 3 lei 50 bani.

Cine n'a cetit „Nuvelele" d-lui Gane, acele admirabile pagine care ne-au incintat pe toți prin simplicitatea și naturalul povestirii, prin umorul lor sănătos și desfătător și mai ales prin acea sentimentalitate curată, prin acel optimism cu care autorul privește lucrurile vieții! Și cine n'a trăit, impreună cu d. Gane, acele „Zile trăite", cine n'a urmărit cu interes și simpatie acele „Pagini răzlețe" și cine n'a savurat realismul din „Păcatele" sale „mărturisite"... Dar d. Gane nu este un scriitor care mai are nevoe de sprijinul slabelor noastre cuvinte de apreciare...

Și iată-l, pe acest venerabil decan al beletristicei romine, la „vrista de 67 ani", cum, de sigur cu oare care mindrie justificată, spune insuș, „dind gata restul de 27 de cinturi" din Infernul lui Dante,—celelalte fiind traduse incă din tinerețe, pe „cind era cu 23 de ani mai tinăr"...

In țara noastră, unde muza scriitorului amuțește așa de curind—și sint pricini adinci care explică lucrul—un om, care până la vrista de 67 de ani—și sperăm că incă și de acum inainte—nu lasă condeiul din mină, un om pe care iubirea frumosului și dorința de a-l realiza in opere și a-l hărăzi semenilor săi, nu-l părăsește,—un asemenea om este, de sigur, dintre cei mai aleși. Numai un intelectual, in cel mai curat ințeles al cuvintului, poate rezista imprejurărilor distrugătoare ale vieții, aceastâ prozaificătoare fără milă, și păstra in suflet scinteia divină a frumosului și nevoia imperioasă de a-l impărtăși altora...

Și multe imprejurări au fost in viața d-lui Gane, care l'au tras in altă parte, și totuși acest om n'a uitat nici odată datoria ce o impune cuiva talentul. De cite ori a putut să se sustragă prozei vieții, a fost fericit să-și consacreze răgazul literaturii...

El este o incurajare pentru tinerii scriitori, o pildă vie de indeplinirea datoriei literare...

Pentru d. Gane literatura n'a fost nici motiv de reclamă, nici izvor de cîștig. D-sa a oficiat ca preot al artei, fără nici un alt gind, fără nici o *așteptare* in afară de domeniul literar...

Și iată-l, cind s'ar fi putut crede că și-a făcut toată datoria, că poate să se retragă, iată-l dindu-ne o lucrare, care presupune mare muncă, mare incordare, o lucrare la care cu greu s'ar fi incumetat și un scriitor tinăr.

Și cu cită modestie mărturisește d-sa că e departe „de a avea pretenția că a făcut o lucrare fără neajunsuri, fără greșeli"... O lucrare ca aceasta, nu e o simplă „traducere".

Dacă chiar o traducere in proză e mai mult de cit o „traducere", căci presupune, la traducător, o contribuţie personală, apoi o traducere in versuri e, mai mult de cit jumătate, originală.

Originalul iţi dă ideia şi tu, traducător, trebue să dai forma,—lucrul cel mai greu pentru un artist, cu atita mai greu, cu cit traducătorul trebue să lase neatinsă ideia din original,—ceea ce d-lui Gane i-a reuşit de minune...

Literatura unei ţări nu se va putea numi nici odată „bogată", dacă ea nu va fi transplantat, in limba poporului, operele mari, de valoare universal-omenească, ca Homer. Dante. Shakespeare, Göthe, etc.

Aşa dar, traducerea d-lui Gane este o contribuţie preţioasă la literatura romînească,—lucru pentru care trebue să-i fim adinc recunoscători.

*

Mihai Teliman. *Foiletoane*, cu portretul autorului şi cu o prefaţă de George Tofan, editate de Societatea Academică „Junimea" din Cernăuţi. 1906. Suceava, Tipografia Soc. „Şcoala Romină". Preţul 2 coroane.

O operă ca aceia despre care voim să vorbim acuma nu se poate analiza intr'o pagină de recenzie şi de aceia, rezervindu-ne dreptul de a vorbi altă dată, mai pe larg, despre acest scriitor, ne vom mărgeni aici să atragem atenţia cetitorilor noştri asupra unuia din cei mai distinşi fii ai poporului romin, asupra unui suflet, in care s'a răsfrint in chip cu totul original viaţa romînească din Bucovina.

Pe Mihai Teliman imprejurările vieţii, dar şi temperamentul său de luptător, l'au făcut ziarist. Aproape cincisprezece ani, el a luat parte la toate luptele politice din Bucovina, scriind mai la toate ziarele, care au apărut in răstimpul de la 1890 până la 1902, cind a murit.

artist, chiar cind discută, cind analisează, rămine tot artist, adică tot creator. El nu se exprimă in idei abstracte, ci in imagini; el nu discută viaţa ci o zugrăveşte sub *aşa* lumină, in cit noi inţălegem ceea ce autorul vrea să inţelegem. Cind Balzac a voit să facă filozofiia căsătoriei, n'a scris un studiu, ci ne-a dat bucăţi rupte din viaţă, o galerie de personaje. ne-a pus inainte căsătoria, privită din un anumit punct de vedere personal: „Physiologie du Mariage".

Mihai Teliman a fost un critic al societăţii, al vieţii bucovinene. A fost ceea ce se cheamă in publicistică un polemist. Dar polemica sa este o satiră, o admirabilă galerie de tipuri, o admirabilă zugrăvire de scene caracteristice.

Eminescu, in „Timpul", a atacat pe liberali in *articole*, in „Satira a III-a" i-a atacat intr'o operă de artă, intr'o creaţiune. Majoritatea bucăţilor lui Teliman este de felul „Satirei a III-a" şi nu a articolilor din „Timpul"...

Satira lui Teliman este muşcătoare, dar nu este răutăcioasă; el nu are dispreţ, umorul lui e senin, e bun, pentru că el nu este un pesimist „ce nimica nu visează", ci un luptător. El n'are dispreţ pentru oameni: in satira sa nu este nimic schopenhauerian.

Cu toate acestea, el samănă cu Eminescu in umor, mai ales cu Eminescu din „Sărmanul Dionis", pentrucă umorul său, in deosebire de a ori cărui alt scriitor romin de azi, are ca substrat o sentimentalitate gravă şi este strigătul unui suflet plin de durere.

El este dintre acei oameni, care nu pling din cauza durerii ci se răzbună impotriva cauzelor ei, terfelindu-le... „Hazul e un copil al durerii", zice el insuşi.

Şi durerea sa nu este produsă de motive personale; nu nefericirile vieţii sale le răzbună el prin sarcasmul său, ci nefericirile altora... *Sentimentele*, care servesc ca substrat şi cauză satirei sale sint acelea de nemulţumire, provocate de starea de injosire a ţării sale şi a claselor de jos, a ţărănimii romineşti din Bucovina. El protestează in contra inconştienţei acelora care primejduesc *naţionalitatea* romînească din Bucovina şi impotriva acelora—sint unii şi aceiaşi—care nu se ingrijesc de cei de jos spre a-i scoate din mizerie şi intunerec.

Acest mare suflet a fost şi un naţionalist şi un democrat. Pentru dinsul ţăranul nu merită atenţie numai pentrucă e păstrătorul naţionalităţii, ci mai ales pentrucă sufere de mizerie şi de neştiinţă...

Naţionalist şi democrat. Mihai Teliman e una din manifestările cele mai nobile ale poporanismului.

Este caracteristic ceea ce ne spune d. Tofan, in substanţiala şi interesanta prefaţă cu care insoţeşte acest volum, despre simpatiile literare ale lui Teliman. In afară de Eminescu şi Vlăhuţă, poeţii durerii intelectualilor romini, Teliman avea mare predilecţie pentru Rousseau, Shakespeare, Heine şi Börne... pentru patosul egalitar al lui Rousseau, pentru umorul natural, puternic, sănătos, al lui Shakespeare, pentru spiritul de revoltă, sarcasmul şi atitudinea democratică a lui Heine şi Börne...

...Şi de sigur şi pentru sentimentalismul lui Heine. Căci Teliman, caşi Heine, uneşte, in acelaş temperament, umorul şi melancolia, cea mai frumoasă combinaţie de insuşiri, care sint şi insuşirile spiritului poporului romin, dovadă poezia populară romînească, dovadă idealizarea acestei poezii: Creangă. Din acest punct de vedere, Teliman reprezintă spiritul specific rominesc, este un scriitor reprezentativ al acestui spirit...

Şi dacă avem de regretat unele provincialisme, şi de care el nu e vinovat, in schimb Teliman a ştiut să se folosească admirabil de limba romînească, avind o mare siguranţă in mănuirea finețelor limbii, in genul acesta, satiric, unde mai ales trebue să cunoşti toate resursele ei...

Nu ştim cum să indemnăm mai mult pe cetitorii noştri să cetească această carte—glasul de dincolo de mormint al unui om care a fost odată, al unui suflet in care a răsunat odată suferinţa poporului romin din partea cea mai scumpă a vechei Moldove de odinioară...

*

Fanny Emeric. — *Jérusalem Parle...* Paris, Librairie Universelle. Preţul 3 lei 50 bani.

Autoarea, D-na Eufrosina Pogaciar născută Irimescu, care se ascunde sub pseudonimul Fanny Emeric, este o compatrioată şi, pentru noi Ieşenii, o concetăţeană...

De sigur că pentru Englezi, de pildă, n'ar fi nimic mai banal decit o carte scrisă de unul dintre ei la Ierusalim. Pentru noi insă, popor care nu sintem de loc „mondial", cartea aceasta ne interesează, mai intăiu, prin „raritatea" ei, prin „curiozitatea" ei...

Dar trebue să ne intereseze şi prin valoarea sa. „Carte stranie fructul unui spirit superior şi aşa cum incă nu s'a scris niciodată despre acest oraş extraordinar... *Jérusalem parle* e in adevăr o scriere surprinzătoare... Interesul acestei cărţi o face comparabilă romanelor celor mai captivante şi ideile ce conţine ii ingădue să rivalizeze cu cărţile de filozofie inaltă", zice *La Nouvelle Revue* (1 Maiu, 1906).

Şi, in adevăr, dacă n'ar fi tonul, pe alocurea, prea juvenil, dacă multe legende, de sigur naive, n'ar fi tratate prea ştiinţificeşte crud, am subscrie aprecierile revistei franceze, citate mai sus.

In această carte, care e, cum ne spune autoarea in „prefaţă",—o „peliculă de cinematograf, din care fiecare *photo* separată nu-i de cit un

gest neisprăvit, cuvintul unei fraze", —autoarea ne-a dat admirabile descripţii de natură şi o interpretare personală a povestirilor, care formează Noul şi Vechiul Testament.

Autoarea e la Iaffa:

„**Les orangers fleurissent.** (Iaffa)... „Joppé la Belle" est tout en fleur: neige de fleurs. Par-dessus la symphonie de pourritures nauséabondes, la note suave du parfum des orangers se répend maintenant, pleine, dominante: illusion jetée en voile sur le réel".

„C'est la nuit, beaucoup d'étoiles babillent au ciel, très loin. Dans l'air tiède, alourdi, comme huileux de tant de parfum, la brise légère, indiscrète, agace les feuilles qui, engourdies, se dérangent à peine, à regret, avec un soupir... Lointaines, sur les sables, les vagues déferlent entêtées, pendule éternel. Je ne sais où, quelque part, dans la nuit si calme, un chacal gémit comme un petit enfant..."

Un:

„**Paysage.** Symphonie en roux (terre, pierres, hommes, bêtes), avivée de vert-de-gris (l'olivier, les lichens)... Toile de fond, un ciel bleu (l'air si haut)."

Munţii moabiţi:

„Et de ses balcons suspendus sur les précipices, le regard se porte au loin sur la féerie des montagnes moabites: un ruban de gaze azurée se déployant ourlé d'argent, dans la turquoise du ciel, et qui, en fiers zigzags, ferme l'horizon et commence le désert; à leur pied, lourde et bleue, est affalée la mer Morte; immense miroir à main de quelque fée géante et invisible, qui peut-être s'étire, là, dans les sables,..."

In toate descripţiile de natură, sobrietate, imagine clară şi puternică, originală....

Jérusalem parle.... în adevăr. Autoarea, care a stat multă vreme acolo, a văzut trăită, *şi acum*, vieaţa biblică. Şi, consultînd istoria, a găsit că viaţa biblică a fost trăită şi mai înainte de biblie. Ideea dominantă din această carte este că judaismul nu e de cît o altă formă a vechilor credinţi ale popoarelor orientale şi că spiritualizarea acestor credinţi eterne, *omeneşti*, amestecate şi cu elemente straine, este şi creştinizmul.

Autoarea are un mod ingenios de a interpreta legendele în senzul vederilor sale.

Concluzia la care ajunge e că nu este nimic nou sub soare, că, din toate luptele, care au avut ca scenă Ierusalimul, din toate „căutările", cercetările, senzului vieţii, care au dat naştere la atîtea lupte, dispute, şcoli din acest Ierusalim, învăţătura care trebue să rezulte—Jérusalem parle...—e întoarcerea la natură, e „să asculţi de instinctele tale..., un singur lucru să te oprească, jignirea aproapelui tău..."

„Ascultarea de instincte", ca normă a vieţii, e nietzchism.... Recomandarea de a nu „jigni pe aproapele" nu mai e nietzchism.... Că autoarea e adînc influenţată de filozofia lui Nietzche, se vede din toată concepţia sa şi, mai clar, din unele locuri, ca: „E supraomenesc, de sigur, de a reuşi să voeşti binele altora, *dar nu e subomenesc de a nu spera de cît în milă?*". Iar resemnarea predicată de Christ, e, după evanghelia lui Nietzche: „Umila filozofie a sclavului Israel",—cunoscuta „revoltă a sclavilor în morală" a lui Nietzche....

Descripţiile de natură, zugrăvirea vieţii arabe, „cinematografiarea" originală, interesantă a Vechiului şi a Noului Testament, paginile în care ni se dă tot ritualul modern al sărbărilor —mai ales de Paşti—ale creştinătăţii în locul unde s'au petrecut întîmplările evangelice, consideraţiile istorice şi filozofice—mai ales morale—din cartea compatrioatei noastre, alcătuesc, în adevăr, o operă interesantă şi instructivă, chiar dacă uneori atitudinea autoarei poate să nu fie a noastră....

G. I.

* * *

Sofia Nădejde, *Robia banului* roman. C. Sfetea Ed. II Bucureşti 1906.

Iată un autor, care a ştiut să răsbată în cercurile largi ale publicului cetitor, fără paşaport din partea criticei, sau chiar în contra criticei.

Chiar aceia, cari nu lasă, fără să pună nota lor, nici o fiţuică ce apare în romîneşte, păstrează de obiceiu o tăcere desăvirşită asupra scrierilor d-nei Nădejde. Şi totuşi în faţa noastră e *ediţia a doua* a romanului ce recensăm.

Tăcerea criticei asupra unor scrieri, cari au favorurile,—mai interesante şi mai dezinteresate, ale publicului cetitor—se explică prin aceia că talentul d-nei Nădejde n'are acele însuşiri exterioare, cari de obiceiu aţîţă imaginaţia criticului: la d-na Nădejde găsim foarte puţine descripţii de natură,—tablourile poetice nu o încălzesc; ea nu are nici viziune puternică, care gravează în memorie situaţiile, şi chiar gesturile descrise; nu o atrage nici horbota de analize psichologice rafinate.

Şi pana criticilor are nevoe de excitante.

Dar marele public cetitor simte în cărţile d-nei Sofia Nădejde prieteni siguri ai momentelor de răgaz, o bogată conoştinţă de oameni şi de lucruri din ţara noastră, un idealism curat, o nobilă iubire de semeni, de cei obijduiţi şi umiliţi, gustă stilul lor simplu, fără înflorituri,—„de toate zilele"—limba lor curat romînească. Şi se simte ast-fel mereu necesitatea unor noi ediţii pentru a satisface cerinţile cetitorilor.

In „Robia banului" e descrisă cariera obicinuită la noi a doi pui de greci, fraţii Nicola şi Hristea Pandele, pripăşiţi în ţară, în goană după cîştigul uşor.

Nicola face avere mare ca arendaş,—Hristea din cămătar de rînd ajunge „mare bancher".

Nicola moare de emoţiune în momentul, cînd trebuia să fie arestat, acuzat de omorul a doi ţărani: pe sama lui Hristea remîn doi orfani: un băiat ce se rătăceşte şi-şi curmă viaţa în mod mizerabil după ce-şi pierde averea în tripouri,—o fată, care cade victimă unei dragoste ilegitime şi moare după ce-şi aruncă copilul într'un azil de copii găsiţi.

Pe dinaintea noastră trec icoanele familiare ale vieţii de ţară, ţăranii impilaţi, lipitorile satului, zile de sarbătoare şi de muncă supraomenească, —conflicte sîngeroase—trec clienţii unei tejghele de cămătar şi ai cafenelelor de „bas étage": intrăm în clasele şi dormitoarele unui pension al călugăriţelor catolice; vedem o idilă pe sînul naturii între doi tineri îndrăgostiţi şi scenele eroice din răsboiul pentru independenţă, etc. etc.

Spre bătrineţe Hristea, rămas singur pe pămînt, îşi asociază o frumuseţă tînără dar rece, care are nevoe de cadrul aurit al milioanelor sale,—trece prin înjosirea căminului pîngărit şi prin durerile părintelui ce-şi pierde copilul iubit,—şi moare lăsîndu-şi, după regulă, toate milioanele adunate în Romînia instituţiunilor filantropice din Grecia,—fără însă a lăsa nereparată marea lui vină faţă de copilul părăsit al Susanei,—nenorocita lui nepoată....

Aceasta e, în puţine cuvinte, cuprinsul „Robiei banului".

De sigur, critica va continua să tacă şi de astă-dată, dar publicul va cere tot ediţiuni nouă.

C. Şr.

* * *

A. Dastre, professeur de physiologie à la Sorbonne. *La vie et la*

Mort. 1 vol. de 349 pag. Bibliothèque de philosophie scientifique, Paris 1906. Prețul 3 lei 50 bani.—Se găsește la librăriile din Iași și București.

In articolul „Foloasele studiului Biologiei" publicat în No. 1 al acestei reviste, ziceam că grație progresului științific de azi, filozofia devine din ce în ce mai puțin fantezistă. Ea speculează mai mult asupra faptelor pozitive, sintetizînd rezultatele obținute în știință. Avem azi o filozofie științifică. Și cunoscutul cugetător, D-rul Gustave Le Bon, a pus bazele unei biblioteci de filosofie științifică. Pănă acum au apărut vre-o zece volume din această bibliotecă, scrise de savanți specialiști. Fiecare, în ramura sa, caută să ne dee, cum se exprimă și savantul profesor Dastre, în prefața volumului de față, „adevărurile generale ce noi am cîștigat, problemele a căror dezlegare o urmărim, principiile și metoadele noastre, mersul științii noastre în trecut, starea sa în prezent și orientarea sa probabilă în viitor".—Astfel fiind publicațiile acestei biblioteci sînt de un interes foarte mare pentru toți intelectualii. De aceea n'aș ști cum să recomand mai călduros citirea lor.

In publicația de față a savantului fiziolog, A. Dastre, găsim, în adevăr, pusă în mod foarte clar și precis discuția problemei vieții și a morții din punctul de vedere biologic și în special fiziologic.

Publicația se împarte în cinci părți.

In partea 1-a, tratează despre vechile doctrine generale asupra vieții și a morții și transformările lor succesive. Acele doctrine vechi sînt: *Animizmul* și *vitalizmul*.

Atît animizmul cît și vitalizmul considerau un principiu imaterial divin, diriguitor, numit *suflet* saŭ *forță vitală*, a parte de materie, de corp.—Imaginația bogată a grecilor vechi compară viața sau sufletul cu un fluture cu aripi străvezii de safir. După Tylor, omul primitiv și omul sălbatic de azi cred că deosebirea între corpul viu și între un cadavru e că corpul viu e o casă locuită, iar cadavrul o casă goală,—că locuitorul misterios al corpului viu e un fel de duplicată de forma omenească. Imaginația poporului nostru exprimă foarte bine credința în vechiul animizm prin ghicitoarea: am o lădiță cu o porumbiță: dacă sboară porumbița ce-mi mai trebue mie lădița?—Lădița e corpul omului, iar porumbița sufletul lui.

Prin analogie, spiritele simple au fost conduse inevitabil să aplice aceste idei și la animale și la plante, adică de a acorda și acestora suflete vagabonde și putînd schimba corpurile (doctrina metempsicozei). După Errera, această doctrină primitivă, coordonată, erarhizată și poetizată, e baza intregii mitologii antice.

Mai în urmă, cînd Descartes separă sufletul de corp și consideră corpul ca o simplă mașină în guvernarea căreia sufletul n'are nici o parte (doctrina mecanistă), medicul Stahl, mai mult prin un fel de reacție în contra exagerărilor scoalei mecaniste, susține existența corporală. Doctrina lui e spiritualismul dus la extrem pe care Chauffard a voit să-l atenueze în urmă. Animizmul din zilele noastre, numit și *neo-animizm* are de reprezentanți mai autorizați pe O. G. von Bunge și Rindfleisch cari atribue ființelor organizate un principiu diriguitor, un fel de suflet vital.

Autorul trece, în urmă, în revistă formele vitalizmului vechiu și ale celui nou (*neo-vitalizm*). După concepția vitalizmului vechiu (Aristot.), principiul vital (*anima*) era un fel de divinitate cu brațe și mîni etc. (antropomorfică) așăzată în corpul viu ca un pilot pe vasul său, și mai mult, acest principiu vital nu numai că dirige corpul, materia, dar le și fasonează. Aceste personificații sau enti-

tăți mitologice, ființe imaginare, nemai avînd loc în știința de azi, neovitaliștii au bătut în retragere, înlocuindu-le cu *ideea de direcție*, susținînd că forța vitală nu face alta de cît să *conducă* fenomenele vieții, *fenomene pe care ea nu le poate produce*, după cum susținea vechiul vitalizm, și care în realitate le admit ca produse de forțele generale ale fizicei și ale chimiei. Reprezentanții de azi ai neovitalizmului științific sînt Chr. Bohr și Heidenheim în Germania; ei conchid că forța vitală sustrage în o măsură oare-care ființele organizate de sub domnia forțelor fizice; iar reprezentanții neovitalizmului filozofic sînt Reinke în Germania, Armand Gauthier etc. în Franța; aceștia conchid că misterul vieții nu constă în natura forțelor ce ea pune în joc, ci în *direcția* ce ea le dă. Și pentru darea acestei direcții, ei admit o forță spirituală inteligentă, o *dominantă*, care regulează energiile materiale, energii pe care și ei le admit ca supuse legilor energeticei universale.

Forma aceasta finalistă a neovitaliștilor contimporani conduce la doctrina unicistă sau *monistă*.

Doctrina monistă, care își are ultima expresie în materializmul contimporan, e, după autor, nu numai o interpretație biologică, ci universală chiar, aplicîndu-se la întreaga natură și repauseazâ pe concepția determinată a materiei. Materializmul e și el aproape tot așa de vechiu ca și lumea. Thales, Heraclit, Anaxagora, Democrit și Epicur îndepărtau ori-ce putere spirituală și străină în guvernarea materiei și, după ei, explicarea lumei și a vieței erau reduse numai la jocul forțelor fizice și mecanice. Iatro-mecaniștii cu Descartes și Borelli și iatro-himiștii cu Sylvius Le Boë nu sînt de cît continuatorii vechilor filozofi greci. Iatro-himiștii, în special, susțin că funcțiunile organice și chiar dezvoltarea formelor (morfogenia) sînt consecinți a compoziției chimice a substanței vețuitoare.

Autorul arată în urmă cum marele fiziologist Cl. Bernard, ca și mai toți fiziologiștii din secolul de azi, au emancipat fiziologia de doctrinele filozofiei vechi. Cl. Bernard, în special, a pus bazele determinizmului biologic, stabilind că *în circumstanțe determinate și material identice, acelaș fenomen vital se reproduce identic.* Cl. Bernard și cu Pasteur au reușit așa dar să sustragă, în mare parte, domeniul faptelor vitale de intervenția agenților ipoteticei, de cauzele prime.

In a doua parte a cărții sale—*Doctrina energiei și lumea viețuitoare*—Autorul expune, în mod foarte clar și concis, doctrina energiei, dîndu-mi, în acelaș timp și apreciațiile sale originale, ca fiziolog. Arată cum fenomenele elementare ale vieții de la care trebue să plecăm pentru a explica fenomenele mai complicate, există în materia vețuitoare și în special în molecula acestei materii și că *energia* e factorul tuturor fenomenelor universului (Robert Mayer, Helmholtz). Toate fenomenele naturii sînt, după fizicieni, concepute ca mișcări sau moduri de mișcări. Sistemul acesta de explicație mecanică a universului domina azi fizica sub numele de teoria sau doctrina *cinetică*. Cu toate acestea, matematicianii distinși, ca H. Poincaré și cîți-va fizicieni, cred că mai e loc și pentru o altă doctrină. Deja Ostwald, Mach, Duhem cred monumentul cineticei deja crăpat și îi opun deja un altul—*doctrina energiei*. *Energia* e singura realitate *obiectivă*, pentru că diferitele proprietăți ale materiei nu ne sînt cunoscute de cît sub formă de energie; așa spațiul, ocupat de materie, nu ne e cu-

noscut de cît de cheltuirea energiei necesare pentru ca materia să-l ocupe (activitatea diferitelor noastre simțuri); iar greutatea e energie de poziție (atracția universală etc).

Noțiunea de energie nu e absolut legată de doctrina cinetică. Ea ar putea fi derivată, după autor, din idea că *fenomenele în univers nu sînt izolate nici în timp, nici în spațiu*. Totul să înlănțuește. Nu există de cît serii de fenomene. Faptul izolat fără antecedent și consequent e un mit. Ori-ce manifestare fenomenală e solidară cu o alta; ea e metamorfoza unei stări de lucruri în o altă stare: e o *mutație*. Acesta e punctul de vedere *energetic*.

Ne-ar fi imposibil ca într'o simplă recenzie să arătăm diferitele forme de energii și transformările lor, descrise de autor.

Din punctul de vedere biologic, care ne interesează în special, autorul admite ca *postulat*, cel puțin provizoriu, că lumea viețuitoare ca și lumea neviețuitoare nu ne oferă alt nimic de cît *mutații* de materii și mutații de energie. Cuvîntul *fenomen* nu va mai avea altă însămnare de cît aceasta, ori-care ar fi teatrul unde el se produce. Manifestările așa de variate, care trădează activitatea ființelor viețuitoare, corespund astfel la transformări de energii, la conversiuni a unei forme într'alta, conform regulelor echivalenței fixate de fizicieni. Se poate formula această concepție în modul următor: *Fenomenele vieții sînt metamorfoze sau schimbări energetice întocmai ca și cele-l-alte fenomene* ale naturei. Principiul acesta e fundamentul energeticei biologice. El se bazează, în special, pe principiul lui Carnot.

Autorul mai stabilește încă două principii, bazate pe experiență: unul relativ la origina energiei și altul relativ la termenul final al energiei. Aceste principii sînt: 1) *întreținerea vieții nu consumă nici o energie care să-i fie proprie, ci ea împrumută din lumea externă tot* ce ea pune în lucru *și acea energie care o împrumută, o ea sub formă de energie chimică, o dată cu alimentele*. Așa că *primus movens* al activității vitale e, după acest principiu, energia chimică potențială înmagazinată în principiile imediate constitutive ale organizmului; cel de al 2-lea principiu e: *energia vitală ajunge ca ultim termen la energia termică sau calorică*—la căldura care, după autor, e considerată ca un *excretum* al vieții animale și dată afară de ființa viețuitoare, după cum, în ordinul substanțial sînt date afară urea, apa și ac. carbonic care sînt materii uzate. Ordinea de succesiune a acestor manifestări de energie e fatală; așa energia trece de la starea himică potențială la starea cinetică sau de mișcare actuală și în urmă la starea termică.

Ostwald a insistat asupra faptului important că această ordine de succesiune e *ireversibilă* pentru ființele viețuitoare.

Autorul stabilește, în acelaș timp, că urmările acestor principii așa de generale și clare ale fiziologiei energetice ne arată bine locul și rangul fenomenelor vieții în univers.

Lumea vegetală își trage activitatea sa din energia radiată de soare. Lumea animală cheltuește energia pe care a cumulat-o din lumea vegetală și o restitue în urmă iar lumei cozmice sub formă de căldură. Astfel fiind, știința nouă face din universul întreg un *sistem legat*.

In partea a 3-a a cărții sale, autorul descrie *caracterele comune ale ființelor viețuitoare*, bazîndu-se pe rezultatele studiului chimiei, morfologiei și fiziologiei animalelor și plantelor și conchide, de acord cu Cl. Bernard, *că există o unitate impunătoare de viață în toate manifestările ei esențiale*.

In partea a 4-a a scrierii sale, autorul arată că e o continuitate între *materia brută* și cea *viețuitoare*. Bazat pe experiențele lui Rauber, Pasteur, Ostwald, Tammann asupra cristalelor și a germenilor cristalici, stabilește că și cristalele și germenii cristalici sînt sediul fenomenelor cu totul comparabile fenomenelor vitale. In adevăr, cercetările acestor savanți au arătat că ființele cristaline sînt și ele înzestrate cu principalele atribute ale ființelor vii, adică cu formă riguros definită, cu însușiri de a cîștiga această formă, sau de a restabili, reparînd mutilațiile ce i le-am face, de a creș'e prin hrana procurată de apele unde ele se formează (apele mume), adică apele care le formează mediul lor de cultură, în fine, lucru și mai de necrezut, de a se reproduce chiar prin generație etc. E dar o continuitate între materia brută și cea viețuitoare. In raport cu mediul încunjurător, corpurile brute nu sînt mai nestrămutate de cît corpurile viețuitoare; și unele și altele sînt sub influența mediului încunjurător.

In fine, în ultima parte a cărții sale, autorul se ocupă de *Bătrînețǎ* și de *Moarte*.—In urma cercetărilor biologiei s'a stabilit: 1) că corpul ființelor viețuitoare e o federație de elemente celulare, reunite în o asociație foarte strînsă, asociație pe care Goethe o compara cu o „mulțime", iar Kant cu o „națiune"; 2) că viața individului nu e de cît rezultanta atîtor vieți celulare; ast-fel fiind, moartea celulelor (*moartea elementară*) atrage după ea moartea individului (*moartea generală*). Mai departe, celulele, cu derivatele lor, fibrele, formează organele și aparatele care compun corpul individului; moartea ori cărui din aceste organe atrage după sine moartea celor-l-alte organe și în fine moartea individului (*moartea universală*) pentru că între toate organele corpului esistă o solidaritate cu atît mai strînsă cu cît cresc șansele de distrucție.

Contrar vechilor doctrini, e o deosebire materială între viață și moarte. O dată cu moartea, structura și compoziția chimică a materiei au suferit schimbări esențiale, unele de natură fizică, altele de natură chimică. Aceste schimbări produc un fel de alterație *acută*, numită de Schulze și Virchow *necrobioză*, manifestată prin atrofii simple sau prin diferitele soiuri de degenerescențe, ca degenerescența grasă, calcificată granuloasă etc.; toate aceste necrobioze sînt, în acest caz, datorite cauzelor acciden ale care își au origina în circonstanțele exterioare, cum, de ex. în neajunsurile materiilor alimentare, a apei și a oxigenului, în prezența substanțelor toxice și în acțiunea violentă a diferiților agenți fizici, a căldurei, electricității etc.—La limită, aceste necrobioze produc în acest caz moartea prin accident.

Cînd însă alterațiile produse în viața celulelor sînt încete, dînd naștere la atrofii din ce în ce mai accentuate, atunci avem mersul încet către moarte. Acest mers încet și trăgănat al distrugerii organizmului constitue *bătrîneța*, iar la limită, corpul *moare de bătrîneța*.

Autorul se întreabă în urmă: bătrîneța și moartea sînt ele fenomene fatale și naturale?—Pentru a răspunde, se referă la animalele cele mai simple—la *protozoare*—al căror corp are valoarea unei simple celule. Din observațiile făcute asupra lor, rezultă că ele, afară de cazuri accidentale, ar trăi indefinit, dacă modul lor de viață le-ar fi favorabil.—Moartea lor dar nu e fatală.—Așa, un infuzoriu oare-care pus într'un mediu favorabil de viață, crește și în urmă se reproduce, divizîndu-se în două părți egale,—doi in-

divizi noi—aceştia la rîndul lor cresc, se divid in alţi doi indivizi şi aşa mai departe, dînd generaţii nesfirşite de indivizi. — Faptul acesta nu pare aşa de general, după Maupas, de oare-ce, după el, indivizii, după un număr oare-care de reproduceri, prezintă semnul degenerescenţii şi mor de un fel de bătrineţă. Dacă insă aceşti indivizi se unesc cîte doi,—copulindu-se—adică schimbindu-şi reciproc o parte din substanţa lor, atunci ei îşi recapătă iarăşi puterea de viaţă, tinereţa, imortalitatea.

Dacă acum ne raportăm la animalele care au corpul compus din mai multe celule (metazoare), vedem că la ele, ca şi la om, corpul e reprezentat prin două părţi: o parte muritoare, corpul propriu zis (*soma*) reprezintată prin muşchi, nervi, os etc... şi alta nemuritoare (*germenul*), reprezintată prin cele două feluri de celule (*oul* şi *spermatozoidul*). Aceste elemente, unindu-se, dau naştere altor fiinţe care vor perpetua viaţa. Sint dar nemuritoare. Pot muri de accident, nu însă şi de bătrineţă. Cît priveşte celulele care formează cea-l-altă parte a corpului (soma), acestea diferenţiindu-se şi adaptîndu-se la funcţii diferite, sufăr neajunsuri din cauza insuficienţii şi imperfecţiei de absorbţie sau de excreţie etc., viaţa slăbeşte, organizmul se alterează, dînd naştere unei stări de decrepitudine, prin atrofie sau prin modificări chimice (secreţii de toxine microbiene etc.), care produc bătrineţa şi în urmă moartea.

In rezumat, bătrineţa şi moartea se datoresc diferenţierii celulare.

In discuţia problemei bătrineţii, a desarmoniilor sau nepotrivirilor naturii omeneşti şi a instinctului vieţii şi a morţii, autorul se bazează pe scrierea lui Metchnikoff *La nature humaine*—asupra căria cetitorul poate găsi un rezumat în numărul precedent al acestei reviste la pag. 339.

*

Zach. C. Panţu. *Plantele cunoscute de poporul romîn.* Bucureşti, 1906 Preţul 4 lei.

Dl. Zach. C. Panţu, asistent la Institutul de Botanică din Bucureşti (Cotroceni), deja cunoscut prin lucrările sale asupra Florei ţării noastre, ni dă în volumul de faţă un vocabular botanic cuprinzînd numirile romîne, franceze, germane şi ştiinţifice ale plantelor din ţara noastră. Lucrarea aceasta e folositoare din toate punctele de vedere nu numai specialiştilor, dar şi tuturor persoanelor „care se ocupă cu studiul botanicei, al limbei şi folklorului romîn."—Ea serveşte în special „ca să uşureze şi să vulgariseze studiul frumoasei ştiinţe a botanicei, pe care nemuritorul Linné o numea „Scientia amabilis". — Ea cuprinde 3600 de numiri populare, referindu-se la aproape 1600 de specii de plante.—Autorul, publicînd această lucrare meritorie, a umplut un gol care se simţea, în adevăr, în literatura noastră ştiinţifică.

P. B.

Revista Revistelor

Luceafărul (April, Budapesta).—Această revistă, atît prin conţinutul său literar, cît şi prin ilustraţii, şi chiar prin coperta sa artistică şi utilă, împodobită cu motive de broderii naţionale, n'ar trebui să lipsească de pe masa ori cărei familii romîneşti. In numerele de pe April conţine o interesantă comunicare a d-lui dr. Iosif Popovici asupra *Romînilor din Istria*, poezii de Octavian Goga („Sufletul"), de Ecaterina Piliş, Z. Bîrsan, I. Borcia, nuvele de G. C. Ionescu şi George Stoica, continuarea şi sfîrşitul dramei d-lui V. E. Moldovan „Pintea Viteazul" şi obişnuitele „cronici"... Cu toată importanţa ce o are partea beletristică într'o revistă, credem că spaţiul acordat discuţiei e prea restrîns. „Luceafărul", fiind revista cea mai bună şi mai răspîndită din Ardeal, ar fi de dorit —pentru cetitorii săi—o mai largă şi variată privire asupra chestiilor literare, morale, sociale, etc.

Junimea Literară (April, Suceava).—Revista aceasta, pe cît se pare, a grupat în jurul său pe toţi scriitorii de talent ai Bucovinei,—aşa că cine vrea să cunoască mişcarea intelectuală a fraţilor noştri Moldoveni de acolo, o poate face numai pentru opt lei pe an. Revista apare odată pe lună, în 24 pagini, format 4°, cu o inteligentă combinaţie de materii: studii, beletristică, cronici, notiţe bibliografice, etc... Nu este ertat unui adevărat om de cultură de la noi să ignoreze aceste manifestări ale vieţii romîneşti din provinciile „înstrăinate"... In numărul, pe care îl recenzăm acum, remarcăm „*O prefaţă* (Scrisoarea cunoscutului critic X către tînărul poet Y)", de d. Horia Petru Petrescu, care ni se anunţă ca un scriitor plin de fineţe. Rar ni s'a întîmplat să cetim o bucată mai plină de gust ca aceste cîte-va consideraţii, presărate cu multă poezie şi spirit, ale d-lui H. P. Petrescu.—D. George Tofan, publicistul de valoare bucovinean, consacrează în *Mişcarea populară din Bucovina* (*Grigori Filimon*), cîteva pagini unui adevărat apostol, Grigori Filimon, mort de curînd, care a jucat un mare rol în renaşterea economică a Bucovinei. De numele lui Filimon, zice d. Tofan, e legată marea mişcare de regenerare economică şi culturală a poporului romîn din Bucovina. Spirit pozitivist, Filimon a înţeles că regenerarea poporului trebue începută de la bază: „cu un popor economiceşte olog nu se pot rezolva problemele culturale", zice aşa de just d. Tofan. Inflorirea, *asigurarea* băncilor *raiffeisiane* (populare) din Bucovina se datoreşte lui Gr. Filimon. „Trebuia să fi văzut pe acest adevărat apostol

cutreerind prin vint și ploae, in miezul nopții, satele, resculind oamenii și neobosind de a le spune de o sută de ori același lucru cu alte cuvinte", zice d. Tofan... L'am văzut și noi pe acest om, expresia cea mai nobilă a naționalismului și a democratismului, cu ocazia unui congres al Băncilor populare, unde venise *să vadă, să afle*... Filimon era un „intelectual",—un filolog—prin studiile sale și totuși iși inchinase viața lucrării in poporul din care eșise. Nu poate fi menire mai frumoasă a vieții unui „intelectual" și trebue să ne bucurăm peste măsură cind vedem, in Bucovina, calea *poporanistă*, pe care pășesc intelectualii *romini* de acolo. Articolul d-lui Tofan mai e și o pagină instructivă asupra vieții in genere a Rominilor din Bucovina. Tot in acest număr e și inceputul unei conferințe a d-lui Iancu I. Nistor: *Ideia latinității in istoria romină*, despre care vom vorbi, cind se va isprăvi. Apoi versuri de d-nii V. Loichiță, Radu Sbiera, Leandru, Nicu Dracinschi; literatură populară de d-nii S. Fl. Marian, Dimitrie Mitric-Bruja; *O carte de judecată din anul 1729 din Cimpulung* de cunoscutul d. T. V. Stefanelli; o inteligentă și interesantă *cronică* de d. George Codreanu și *notițe bibliografice*. In ilustrație: Grigore Filimon.

Orizontul (April, Cluj).—O revistă apărută anul acesta, lunară (48 de pagini, pentru Rominia 14 lei pe an).

E mai mult o revistă de discuții, și anume de luptă. Literatură beletristică foarte puțină, ceea ce recunoaște și direcția in articolașul „După trei luni", din care, aflăm cu bucurie,—căci ne dovedește gustul de cetit al Ardelenilor—că revista are deja 900 de cetitori.—Articolele, din acest număr, sint in cea mai mare parte politice și in toate se vede un patriotism cald, și o gravă preocupare de soarta acestui nefericit și chinuit, dar vinjos, Ardeal. D. Dr. Valer Moldovan inchină un articol d-lui Aurel C. Popovici, „bărbatului provindențial: *idealul tinerimii*", care, prin cartea sa „a cărat o piatră" la „edificiul" viitorului stat austriac, in care toată lumea va fi indreptățită... Mai remarcăm un articolaș plin de emoție al d-lui Vasile E. Moldovan: „Pax", relativ la împăcarea Impăratului cu Ungurii. *Pax* n'are loc de cit numai pe morminte, cind e vorba de Romini și Maghiari.—Ni se mai dă un capitol—*Esența principiului de naționalitate*—din valoroasa operă a d-lui Aurel Popovici, o reproducere din „Foiletoanele" lui Teliman, interesante *Glosse* despre viața politică din Ardeal, o istorie a suferințelor Rominilor legate de orașul Cluj, recenzii bine cumpănite, informații „din viața publică maghiară", din care vedem că cei mai grozavi patrioți maghiari nu-s Maghiari, ci străini, Evrei sau renegați ai naționalităților (se dau foarte multe nume), informații asupra vieții romineşti locale și din Regat: „Momente", o poezie d. V. E. M și o schiță de V. Nițescu.—Dacă Orizontul s'ar ocupa și de probleme literare, ar fi o valoroasă complectare a *Luceafărului*...

Curentul nou, — No. 5. Martie 1906.

Și acest, al cincilea, No. al revistei continuă să „distrugă" pe d. M. Sadoveanu și să polemizeze cu d. N. Iorga;—și criticul,—*specialist*—care o dirigează tot incă nu are răgaz să semnaleze, măcar, cetitorilor săi apariția volumului lui O. Goga...

Revista Generală a Invățămintului. (Bucureștĭ, April). — Dl. Haret, in „*Budgetul pe anul 1906/7 al Ministerului Instrucției Publice și al Cultelor*", studiind comparativ budgetele ultimelor treĭ exercițiĭ, găsește că budgetul in curs al Ministeruluĭ Instrucțieĭ e sporit cu 3.100.000 leĭ față

de cel din 1904—905. La ce ce s-a intrebuințat acest spor? La ridicarea și inmulțirea salariilor: La capitolul „*Administrațiile centrale și Inspectorat*" creșterea e de 53%; la „*Casa Scoalelor*" cheltuelile de personal aŭ crescut cu 74%; pentru militarizarea școlilor se cheltuesc 329,300 leĭ ca personal și 59.000 leĭ ca material. S-aŭ făcut și economii: Pentru sporirea numărului invățatorilor la capitolul „*Invățămintul Rural*" s-a redus suma de 80,000 leĭ la 30,000 leĭ; de asemenea fondul de 21,420 leĭ, pentru infințarea de grădinĭ de copiĭ in Dobrogea, a fost redus la jumătate; suma de 30,000 leĭ, destinată pentru incurajarea invățătorilor din Dobrogea, care se vor distinge in opera de rominizare a populațiilor streine, a fost redusă la 12,000 leĭ. Alte reducerĭ insemnate sint la capitolul „*Dotarea școlilor cu material didactic*": La cursul primar fondul pentru material didactic e redus dela 70,000 la 30,000 leĭ; la cursul secundar dela 150,000 la 30,000 leĭ; la cursul superior, dela 60,000 la 30,000. Aceste sporuri și economiĭ ne arată clar unde mergem... cu automobilul. A! uitasem o inovație pe care dl. Haret o remarcă in budgetul actual al „*Școlilor Normale pentru Invățători*": Aceste școlĭ vor avea de acum inainte 4 directorĭ (!) plătițĭ in total cu 1400 leĭ lunar, apoĭ 2 profesorĭ francejĭ și 2 pedagogĭ francejĭ. Ceea ce lipsea satelor noastre bintuite de pelagră și sărăcie era tocmaĭ cunoștința conversațieĭ in limba franceză. Prin noua reformă incă o adincă rană socială cicatrizată! Totdeauna reformele marĭ au fost făcute prin budget (vezĭ budgetul „Expozițieĭ Jubiliare")!

Cultura Romină. (Iași, April).—E apărătoarea, pină in ultimele detaliĭ, a activitățiĭ actuale a Ministeruluĭ Instrucțieĭ.

Revue des deux Mondes. (Martie, Paris) *Brunetière: Honoré de Balzac. Son influence littéraire et son oeuvre.* „Comedia umană" a influențat intăiu teatrul, impunind luĭ Augier și Dumas fils o imitație maĭ exactă și maĭ conștiincioasă a viețiĭ. Romanul a fost influențat maĭ tirziu de opera luĭ Balzac, căci intre 1850 și 1860 domina Georges Sand. Singurul discipol al luĭ Balzac in acest timp era mediocrul Champfleury care nu intrevăzuse decit partea caricaturală din „Comedia umană." La 1857 apare M-me Bovary, dar acest roman era o operă originală, concepută direct. Flaubert nu se inspirase din Balzac. Renumele, gloria, consacrarea luĭ ca mare romancier, acesta o datorește criticeĭ și in primul rind strălucituluĭ studiu al luĭ Taine, care impune pentru multă vreme concepția balzaciană a romanuluĭ. Influența luĭ Balzac se resimte in ultimele romane ale luĭ Georges Sand și Feuillet, in romanele fraților Goncourt, in „Education sentimentale" a luĭ Flaubert, in romanele luĭ Zola. Alături de ea, influența luĭ Dickens, Flaubert, Stendhal asupra evoluțieĭ romanuluĭ frances contemporan e aproape neinsemnată. De patru zecĭ de anĭ forma romanuluĭ luĭ Balzac domină romanul, după cum forma comedieĭ luĭ Molière s-a impus o sută cinci zeci de ani comedieĭ franceze.—Balzac a influențat și asupra geniuluĭ istoric, arătind semnificarea cauzelor micĭ și a detaliilor minuțioase până atuncĭ considerate ca vulgare și nedemne de atenția scriitoruluĭ. Frecventarea continuă a „Comedieĭ umane" a impus spiritelor trebuințĭ de precizie și minuțiozitate in reprezentarea realitățiĭ. Opera luĭ Balzac e inegală și disproporționată. El n-a realizat decit in parte planul pe care și-l propunea. A scris desigur prea răpede. N-avea inăscut darul stiluluĭ ca Hugo saŭ Georges Sand și opera luĭ nu insamnă un pas maĭ mult in evoluția

limbii. Dar dacă ca scriitor nu e de primul rang, ca romancier nu-i altul mai mare în nicĭ o literatură a Europeĭ moderne.—A fost poate ajuns de Tolstoi sau Georges Elliot, dar nu întrecut de dînșiĭ. Numele său va rămînea inseparabil legat de istoria genuluĭ și romancieriĭ se vor emancipa greu de influența sa. Poate fi considerat și ca un cugetător. Ideea generală care se degajează din opera sa e aceea, că viața e o țesătură de cauze și efecte legate între ele prin dependenți mutuale saŭ printr'o solidaritate necesară și nicĭ unul din actele noastre, cel maĭ neinsemnat chiar, nu-i indiferent din punct de vedere etic. Această idee formează resortul interior al opereĭ luĭ Balzac și apare în critica luĭ Taine și în romanele luĭ Georges Elliot. Alăturĭ cu Chateaubriand, Sainte Beuve, Hugo, Comte,—Balzac e scriitorul care a exercitat cea maĭ profundă influență asupra secolului XIX; azĭ influența luĭ e maĭ actuală decît a celorlalțĭ și probabil va fi maĭ durabilă.

La Nouvelle Revue (Mai, Paris). Dr. Ph. Hauser, într'un remarcabil articol asupra *Spaniei*, pe lîngă alte chestiuni, își pune întrebarea dacă Spania mai e în stare să se regenereze. Ni s'a părut potrivit să rezumăm cîteva pasaje din acest articol, căci unele pare că șopteau: *de vobis narratur fabula*... Da, e aproape ca la noi! Autorul crede că Spania nu va muri, căci a păstrat oare-care puteri latente, dovadă: plata regulată a dobînzilor, industrii numeroase, căi de comunicațiune, producții miniere, chiar și un progres științific. Dar... aceste progrese nu se datoresc unui popor, ci unor inițiative individuale: Ramon y Cajal n'a fost recunoscut, de cît după ce l'a recunoscut străinătatea. Ceea ce lipsește Spaniei *e mentalitatea Europei moderne, sentimentul solidarității omenești și naționale, spiritul de inițiativă și de asociație. E drept că se vorbește mult de patriotism*.... Dacă poporul își pricepe datoria, clasele de sus: *fiecăruia îi place să trăiască pe socoteala patriei; fie-care se crede îndreptățit să ocupe un post înalt, fără merite și fără titluri. Iar conducătorii au fost lipsiți de cunoștinți de economia politică, de cunoștinți de guvernare, de caracter, de energie pentru a îndruma țara spre progres.* Un alt păcat al Spaniei e nestabilitatea guvernelor și *regionalismul* (tendința provinciilor spre separatism). In fața acestei stări, în lumea intelectuală domnește un mare pesimism și—ceva curios, în care nu mai sămănăm, o, nu! tinerii nici nu se prezintă la bursele pentru străinătate, din indolență!... Și, tot ca la noi, exportul e de materii prime, nelucrate, iar importul de materii lucrate.—O principală cauză a acestei stări de decădere e „mentalitatea ruginită" (la noi se cheamă „religia trecutului"), *care e un teren puțin priincios pentru desvoltarea energiei și a vieții moderne, a asimilării achizițiilor civilizației*. De oparte progresul omenesc fatal trage înainte, de alta „religia trecutului" trage înnapoi; rezultatul: stagnație. Spania e o țară rămasă în urmă și cine la războiu (lumea de azi e un războiu) rămîne în urmă, e învins. La noi mulți nu înțeleg acest adevăr prea elementar... O altă cauză a înnapoerii e *lipsa de instrucție în masele populare, învățămîntul secundar defectuos și învățămîntul superior mai mult speculativ*... Spaniolii, ca și noi, nu înțeleg că învățătura celor mici și mulți e un capital menit să dea mari dobînzi mai pe urmă. Apoi mai e—ca și la unii dintre noi—o *mare neîncredere în aplicarea ideilor de proveniență străină la colectivitatea spaniolă*. Autorul crede că Spania, dacă ar imita pe Italia (instrucția în păturile de jos, educație solidă, introducerea culturii străine, etc) ori pe Japonia, care și-a asimilat

în 40 de ani toată cultura europeană răspîndind'o adînc în masele populare, —dacă, în sfîrșit, va privi cu atenție națiunile din capul civilizației, *care utilizează toate forțele lor intelectuale și morale*,—va putea să se regenereze. Ca exemplu, mai dă pe Belgia, Olanda, Elveția, care *prin muncă și instrucția populară* și-au realizat idealurile lor naționale și omenești.—In acest număr al revistei mai sînt articole importante, care nu-s isprăvite. Vom reveni asupra lor.

La Revue Socialiste. (Paris, Mart). *Ed. de Morsier* „Taine și Socialismul". Autorul caută să explice lipsa de comprehensiune ce se vede la Taine față de marele eveniment al timpurilor moderne: ivirea concepțieĭ socialiste. Ultimul volum al corespondențeĭ luĭ Taine (H. Taine. sa vie et sa correspondance, t. III, l'Historien —[1870—1875].—Hachette), care conține scrisorile sale din timpul războiuluĭ și al Comuneĭ, dovedește repugnanța, dușmănia înăscută—cu un cuvînt—frica de socialism, care surprinde dureros la o minte așa de puternică. Taine n-a priceput socialismul, fiind-că el n-a priceput niciĭ odată „poporul". Cum se face că în treĭ volume de scrisorĭ, convorbiri și notițĭ, nu se găsește măcar un rînd, măcar un cuvînt dedicat turmeĭ de desmoșteniți, care se chinuesc în infernul producțieĭ economice? Taine, cum se știe, avea împreună cu o mare îndrăzneală de cugetare, un temperament conservator. Orice agitație politică îĭ displăcea. Astfel revendicarea pasionată a drepturilor pentru toțĭ, îĭ strica echilibrul. In al doilea rînd, Taine avea un intim dispreț pentru om în genere; el vedea în'trinsul „un animal feroce și necumpătat ca o mare maimuță". Necrezînd în D-zeu, Taine nu credea nicĭ în „omenire". In al treilea rînd, Taine nicĭ nu cunoștea poporul; pe vremea luĭ, între intelectualiĭ burghezieĭ și popor era un zid. Esența socialismuluĭ se reduce la ideea că proprietatea privată nu-ĭ menită să rămîie pe vecĭ și se poate visa și despre o proprietate colectivă. Aceasta însă presupune credința în progres, în viitorul omenirii și al științiĭ. Taine toată viața a avut un respect sacru față de dogma intangibilitățiĭ proprietățiĭ private și tocmaĭ aceasta l-a făcut surd și orb în fața concepțieĭ socialiste. Apoĭ Taine, om de cabinet, cufundat în domeniul abstractuluĭ și în studiul trecutuluĭ mort, nu înțelegea viața de toate zilele care-ĭ trecea pe sub ferestele sale. O reuniune de indivizĭ, pentre el era numaĭ „mulțimea", care e totdeauna brută și brutală, oarbă și răufăcătoare.

Conservator din natură, prin temperament și ereditate, el voia o societate poleită și liberală, în care individul să aibă cît mai multă libertate, iar Statul rolul de jandarm. El voia „limitarea drepturilor Statuluĭ" și de aceea, se înțelege, avea oroare de socialism, care visează un stat nou, un stat colectiv și atot puternic, pentru că ar fi al tuturora.

Romania. (Ianuar, Fevruar și Mart 1906).

D. *Charles Drouhet* discută etimologia cuvîntuluĭ francez *épaule*. La dărĭ de samă d. Mario Roques vorbește despre *Altgriechische Elemente im Rumänischen*, articol publicat de d. *A. Philippide* în Bausteine zur romanischen Philologie, volum festiv oferit filologuluĭ Mussafia. Dupăce înșiră etimologiile greceștĭ date de d. Philippide, recensentul scrie: „nu trebue să uităm că multe din cuvintele astfel explicate aŭ analoage în diferitele limbĭ balcanice, din carĭ ele aŭ putut trece în românește cu *ci*- inițial". D. M. Roques n'a publicat până acuma nicĭ-un studiu, macar oricît de mic, asupra filologieĭ romîne. Cunoștințile d-sale în această privință se vor fi re-

ducind la slaba Histoire de la langue roumaine a d-luĭ Ovid Densușianu. Cu toate aceste d. M. R. face... intrebărĭ, arata... indoelĭ asupra chestiilor de filologie romînă din cărțile respective pe carĭ le recensează in „Romania". Pasajul citat maĭ sus arată in special că d. M. R. este cu desăvîrșire străin asupra raporturilor dintre limba noastră și limbile balcanice.

Totuș să nu ne prindă mirarea, dacă cumva mine-poimine cutare *specialist romîn* va invoca pe... d. M. Roques incontra d-luĭ A. Philippide.

Nuova Antologia. (Roma 16 April). *Gaspare Finali*. „Francesco Protonotari și „Nuova Antologia". Anul acesta „Nuova Antologia" a împlinit 40 de ani de existență. Autorul rechiamă amintirea fondatoruluĭ aceste revíste: Francesco Protonotari. Născut la 1836 la Santa Sofia, in provincia Florențeĭ, la 20 de anĭ termină universitatea din Pisa, practică un timp advocatura, apoĭ, dedindu-se invățămintuluĭ, ocupă o catedră de economie politică la Florența, apoĭ la Pisa, și in urmă la Roma. In 1865, odată cu strămutarea capitaleĭ dela Turin la Florența, el concepu planul uneĭ reviste cu titlul de „Nuova Antologia". Primul număr apăru in Ianuar 1866. Greutățile care-l așteptaŭ nu eraŭ puține: banĭ peatuncĭ nu avea, și nicĭ materie măcar pentru numărul următor. Credința luĭ insă nu slăbi și favoarea publiculuĭ iĭ dădu dreptate. Cu toată lipsa de materie pentru tipar, era foarte sever pentru articolele prezentate: cerea nu numaĭ fond, dar și formă desăvirșită. Cuiva, care il sfătuia să observe maĭ mult fondul și maĭ puțin forma, răspunse: „Scumpul meŭ, nu te ingela, adevărațiĭ oamenĭ de știință scriŭ totdeauna bine". Succesul revisteĭ merse crescind și la 1878 deveni bimensuală. Zece anĭ maĭ tirziŭ, la 1888, Protonotari muri fără veste la Florența, lăsind revista asigurată pentru totdeauna.

Rivista d'Italia. (Roma, April). *E. Bertana* „Cum să se rezolve chestiunea școaleĭ secundare". De mult timp se agită in Italia chestiunea reformeĭ invățămintuluĭ secundar; actualul ministru al Instrucțieĭ publice, Bianchi, a insărcinat o comisiune să studieze chestiunea și să elaboreze un plan complect de reformă. Constatările pe care le face d. Bertana asupra rezultatelor pe care le dă acum școala secundară in Italia, se potrivesc de minune și cu starea de lucrurĭ dela noĭ.

„Cițĭ sint aceĭ, zice autorul, care, după opt anĭ de latinească, aŭ invățat măcar atita cit să-șĭ poată permite luxul de a reciti pentru propria lor desfătare, o odă de-a luĭ Horațiu? Și din Greacă ce invață și rețin, afară de citeva zecĭ de cuvinte, ajunse comune prin răspindirea terminologieĭ științifice și tecnice? Și oare știŭ intr'adevăr puțină franceză orĭ germană, toțĭ aceĭ care s-aŭ trecut toate examenele?... Și sint toțĭ oare in stare nu zic de a scrie bine, cu oarecare stil, cu oarecare gust literar, dar măcar fără rușinoase greșelĭ de bun simț, de limbă, de gramatică?"—Nu e așa că nu s-ar putea zice că nu sămănăm cu „mama" noastră, Italia! Pricinele acesteĭ stărĭ de lucrurĭ sint, după d. Bertana, două: Maĭ intăĭ meschinile condițiunĭ economice ale profesorilor, care, fiind răŭ plătițĭ, se ruinează fisicește și sufletește prin o crudă muncă mercenară, impusă de nevoile lor; și in al doilea rind, falșa concepție despre scopul școaleĭ și al studiilor secundare. Ceĭ maĭ mulțĭ elevĭ sint inscriși in școală, numaĭ cu gindul de a putea căpăta in viitor o funcție, o carieră, care in multe cazurĭ, le este de maĭ inainte hotărită de părințĭ. Astfel, cel ce are să se facă advocat socotește că greaca, algebra, botanica etc., nu-ĭ vor folosĭ niciodată; viitorul inginer crede că și limba maternă nu e necesară pentru desenurĭ și calcule exacte. Ce folos e atuncĭ, de a declara obligator studiul atitor materiĭ, cind din ele, eleviĭ nu trag nicĭ un folos? Dispozițiile și aptitudinile mințiĭ omenești, sint infinit de variate și prin urmare un plan complect de studiĭ se poate numaĭ recomanda, dar nu trebue impus așa, ca acel care nu vrea să-l primească pe de-a intregul, să piardă dreptul de a primi in școală măcar acea instrucție care il interesează saŭ iĭ place. De aceea, crede autorul, că e maĭ bine de a lăsa liberĭ pe elevĭ de a invăța numaĭ acele materiĭ pentru care aŭ interes, rămiind bine ințeles, ca Statul să aibă dreptul de a pretinde dela aceĭ ce candidează la funcțiĭ, acel grad de cultură pe care-l crede necesar și de a nu primi decit pe aceĭ care vor dovedi prin concursurĭ că-l posedă.

Deutsche Revue (Stuttgart, April) *A. von Brauer* „Diplomația germană sub Bismarck". Autorul dă citeva date interesante asupra modului cum alegea Bismarck oamenii, care eraŭ insărcinați să reprezinte in diferite țări politica germană. Astfel de pildă, el nu punea nici un preț pe nobleța de familie; acest lucru il mărturisește și in memoriile sale spunind: „Nașterea n-a avut nici odată trecere inaintea mea ca o compensație a lipseĭ de valoare". Apoi totdeauna a arătat o preferință fățișă pentru ceĭ ce nu erau Prusieni. Educația maĭ liberă, manierile maĭ maleabile il făceau, poate, să vadă intr'un Saxon sau un Bavarez, un concurent maĭ potrivit pentru un diplomat francez, rus sau englez, decit intr'un Prusian rigid. Poate să adăoga și motivul politic, de a face și maĭ strinse legăturile cu re uneau tinărul imperiu, prin primirea in funcție a unor oameni ce aparțineau micilor state unite. In general insă, funcționarii civili prusieni nu-i plăceau, fiindcă, cum spune insuși in „Gindiri și Amintiri", aveau o mare aplecare spre critică, spre opoziție, spre susceptibilitate. De aceea de timpuriu a inceput a-și recruta diplomații din rindurile oștirei; maĭ ales după războiul franco-german, foarte mulți ofițeri au fost luați in serviciul diplomației. Disciplina, intrată in singele acestor ofițeri, era calitatea care il incinta.

Pe invățătură—cel puțin in principiu—Bismarck nu punea nici un preț, de aceea, nici nu lua in considerare rezultatele examenelor de stat; un funcționar inalt spunea odată, cu ciudă, că Bismarck consideră drept geniu pe ori cine a căzut la examen. Cu toate acestea—in practică—pretindea multă știință de la diplomații luĭ, și maĭ ales, in domeniul economic, căci le cerea raporturi foarte amănunțite in toate chestiunile comerciale și financiare, ale țării in care erau trimiși. Nici pentru cunoștința de limbi, pe care se punea mult preț in serviciul diplomației, nu avea Bismarck multă considerație.

„Cunoștința de limbi, cum o posedă chelnerii" era o vorbă favorită a sa. Odată, intr-o conversație intimă, spunea autorului acestui articol: „X. are defectul că vorbește prea bine franțuzește. Fiindcă e foarte mindru de insușirea aceasta, e ispitit totdeauna de a spune maĭ mult decit trebue. Se imbată in toată puterea cuvintului cu frumoasele sale fraze. De altmintrelea este un mare merit pentru un diplomat cind vorbește răŭ franțuzește. Atunci gindește bine, inainte de a se prezenta ministrului, la ceea ce are să spună, și nu spune nici un cuvint maĭ mult de cit ce ș-a propus conform cu instrucțiunile sale". Deși acestea le spunea pe jumătate in glumă, dar de sigur că și această idee a sa a contribuit la măsura pe care a luat-o incă din 1866, de a nu se maĭ scri in franțuzește raporturile politice ale ambasadorilor. Bismarck era dușmanul frazei goale.

Deutsche Monatsschrift (Berlin, April). *Victor Blüthgen* in „Despre societatea pentru răspîndirea unei bune literaturi în popor" se ocupă cu încercările făcute în această privință în Germania.

Ideea de a scoate în ediții cît se poate de eftine operile literare de valoare, e veche; locul de cinste, din acest punct de vedere, îl ocupă cunoscuta editură a lui Ph. Reclam. Alăturea cu el, au pornit și alții însuflețiți de aceeași dorință: îmbunătățirea literaturii ce se răspîndeşte în popor. Un alt mijloc, care a dat rezultate cu mult mai mulțumitoare, a fost bibliotecile populare, pentru întemeerea și îngrijirea cărora lucrează cu mult zel „Societatea pentru răspîndirea culturei în popor" din Berlin.

Influența cea mai directă însă, asupra masei poporului, o au ziarele și Revistele de familie, iar acestea, din punct de vedere al gustului literar, stau pe cea mai de jos treaptă. Aceste reviste sînt răspîndite în popor prin colportaj, care, în acelaş timp răspîndeşte și cea mai primejdioasă literatură populară, acea a romanelor de senzație, sau cum o numesc Germanii „die Hintertreppenliteratur". Acel care și-a dat samă de însemnătatea colportajului și a înțeles că tot prin el se poate contribui la răspîndirea unei bune literaturi în popor, a fost dr. Heinrick Fränkel. Intăia sa încercare însă, nu avu succes: se încercase a se răspîndi prin colportaj, un roman scris anume de Max Kretzer, dar colportorii refuzară cu toții de a răspîndi fascicolele. Fränkel nu se discurajă însă; cîștigă în partea sa un mare număr de persoane influente și bogate și scoase în editura Münch din Charlottenburg, două Antologii pentru popor: una de poezii și alta de novele și în acelaş timp fondă și „Societatea pentru răspîndirea unei bune literaturi în popor". Pentru a putea avea un roman, care să poată fi răspîndit în popor, se publică un concurs cu premiu.

Rezultatul acestor încercări fu, că nici un roman din cele prezentate, nu fu demn de premiare și în acelaş timp se văzu că pe calea donațiilor de bună voe, nu se va putea nici odată strînge fondurile necesare. Atunci, pentru ceia ce priveşte fondurile, dr. Fränkel, concepu planul îndrăzneț de a strînge banii prin ajutorul unei loterii. Astă-zi lucrurile stau astfel: toate statele germane și-au dat încuviințarea ca Societatea să formeze o loterie, care se desface 1 milion jumătate de losuri pe preț de 1 marcă, în trei ani. Scoțînd toate cheltuelile, această lotărie va produce pentru societate un cîștig de cîteva sute de mii de mărci. Intăia tragere va avea loc la 1 Iunie a. c. La fiecare 11 losuri este unul cîştigător; întreaga listă de cîştiguri cuprinde 90,000 de cîştiguri, din care cîştigul principal reprezintă o valoare de 5000 mărci, iar restul cărți bine alese în valoare de peste 500,000 de mărci. Astfel se pare că cel puțin din punct de vedere financiar, societatea este asigurată; rămîne însă cealaltă grea chestie: căpătarea unui bun roman popular, pe care colportajul să-l răspîndească. In această privință și a doua încercare, de a căpăta un asemenea roman prin concurs, a rămas fără nici un rezultat, cu tot marele premiu hotărît pentru aceasta. O a treia încercare se mai face acum, prin invitarea celor mai de samă romancieri germani, de a încerca scrierea unui asemenea roman pentru popor. Rezultatul se va putea ști la toamnă.

Socialistische Monats-Hefte, —No. 4, April 1906.

Marx Schippel în „Sombarts Amerikastudien", expune, după cercetările lui Werner Sombart asupra stării muncitorilor în America de Nord, cauzele pentru cari în Statele-Unite socialismul nu găseşte răsunet în masele muncitorilor.

In adevăr, în ultimele alegeri candidații socialiști n'au întrunit nici 2½% din numărul total de voturi,—și aceasta, cu toate că mișcarea *profesională* a muncitorilor (Trade Unions), care are de scop lupta pur economică în contra capitalului, e foarte puternică și se desvoltă cu o repeginne vertiginoasă: ast-fel organizațiunea cunoscută „Federation of Labour" numără în 1896 numai 272.000 de membri,—în 1900 acest număr s'a urcat la 548,000,—iar în 1904 ajunge la 1.676,000 de membri. Adică numai în opt ani numărul membrilor a crescut mai bine de șese ori.

Cu toate acestea, muncitorii americani nu înțeleg să lupte *în contra formelor sociale* de astă-zi. Autorul citează pe un influent conducător al muncitorilor, *Mitchell*, care spune, că pentru îmbunătățirea stării muncitorilor nu e nevoe ca sistemul salariatului să fie înlăturat, fiind-că „istoria mișcării profesionale dovedeşte, că cu ajutorul „Statului și cu sforțările unite ale lucrătorilor poate avea loc o însemnată și generală îmbunătățire a stării lor și sub actualul sistem al salariatului".

Această tendință se explică prin buna stare materială a lucrătorilor americani, cari locuesc în case ce ar părea luxoase fraților lor din Europa, se hrănesc bine și se îmbracă ca „gentlemani" și „lady". Capitaliștii îi menajează, îi atrag prin participarea, în diferite forme, la beneficiile întreprinderii, adesea li se împarte și o parte din acțiunile firmei, încît ei sînt coproprietari, etc.

Mai departe. In America lipsesc multe condițiuni pentru ca „legile" salarului și ale „plus-valoarei" să-și producă tot efectul; granițele între clase nu sunt aşa de fixe ca în Europa,—un lucrător poate relativ uşor să-și economisească un mic capital pentru o întreprindere proprie, sau să se transforme într'un fermer de sine stătător în „Far-West,"—adică *să iasă* din clasa lucrătorilor salariați.

Apoi în America electivitatea funcțiunilor administrative și a magistraturilor,—cari pot avea o mare însemnătate pentru lucrători, — îi sileşte pe aceşti din urmă, pentru a putea avea o înrîurire mai eficace în această privință, să intre în vre unul din partidele istorice. Autorul citează cazul din Colorado, unde în 1904, după mari greve și o violentă agitație între lucrători, numărul de voturi socialiste a scăzut pe jumătate, fiind-că lucrătorii, voind cu ori-ce preț să schimbe pe guvernatorul Statului, de care erau nemulțămiți pentru atitudinea lui în timpul grevelor, s'au unit în alegeri cu partidul democrat.

In Europa în aceste condițiuni ar fi cîștigat un partid socialist.

Din toate aceste rezultă, că în America încă mult timp socialismul nu va avea vre-o înrîurire serioasă asupra vieții politice.

Contemporary Review. (London, April). — Dl. J. *A. Stender*, în „*Noul guvern și problemele ce are de rezolvit*", discută cele mai arzătoare chestiuni ce sînt azi la ordinea zilei în Anglia, și arată marea răspundere ce și-a luat Partidul Liberal venind la putere acum, cînd soluțiile tuturor acelor chestii nu mai pot îngădui amînare. Opinia publică din Anglia aşteaptă cu nerăbdare să vadă ce atitudine va lua guvernul în chestia Africei de Sud, căci de hotărîrea luată se va arăta sistemul politicii coloniale a întregului Partid Liberal; cum va dezlega grava problemă a muncitorilor chineji din Africa; dacă va fi în stare să ridice starea armatei și a marinei; dacă va izbuti să impuie economii unor „departamente risipi-

toare", şi să îmbunătăţească actuala stare a muncitorilor, care azi recrutează prea mulţi muritori de foame. Autorul arată mare încredere în actualul Cabinet şi-i laudă iscusinţa cu care a început deja să se achite de sarcina ce şi-a luat asupră-şi. Nu e uşor lucru a reuşi să dai o formă practică idealurilor şi aspiraţiilor. Actualul Minister are, fără îndoială, mare tact politic şi va şti să dovedească că marele Imperiu Britanic poate fi guvernat de o Democraţie.

Rămînerea la guvern a Partidului Liberal atîrnă *numai* de capacitatea ce va dovedi în rezolvirea afacerilor statului. In Anglia nici „teoria pendulului" nici voinţa arbitrară a suveranului nu contribue la succesiunea partidelor politice la cîrma Statului.

North American Review. (New-York, April).—Partidele politice din Statele-Unite încep deja să se întrebe cine va trebui să urmeze lui Roosvelt la preşidenţia federaţiei în 1908.

In „*Pe cine vor alege Democraţii ca Preşedinte*" un *Democrat Jefersonian* dezvoltă consideraţiile partidului democratic în vederea alegerii prezidenţiale. Autorul pune întrebarea dacă viitorul Preşedinte trebue să fie din nordul ori din sudul confederaţiei. Asupra acestui punct toate partidele politice trebue să fie de acord: viitorul Preşedinte trebue să fie un reprezentant al Sudului. Toţi trebue să înţeleagă că e chestia *Unirii* în joc: deşi Sudul e nominal egalat cu Nordul din punctul de vedere al tuturor drepturilor, de fapt e nedreptăţit întru cît este îndepărtat dela onoarea de a da un Preşedinte. *Unirea* trebue asigurată nu prin legi şi siluire, ci prin iubire. Trebue Democraţii să caute pe viitorul Preşedinte în arena luptelor politice? Autorul răspunde categoric nu.

Să nu se considere platforma, ci omul. Istoria dovedeşte ca voturile alegătorilor de multe ori aŭ fost acordate pentru alte merite decît pentru cele politice: Washington, Jackson, Henry Harrison, Zachary Taylor au fost aleşi Preşedinţi în urma succeselor lor militare, nu parlamentare. Preşedintele Curţii de Apel din New-York—Parker—ar fi fost trimes la Palatul Alb, dacă nu s-ar fi lovit de un idol al poporului. E de regretat că nu se poate spera în succesul unuia din clasa marilor întreprinzători şi producători ai bogăţiei naţionale: aceasta din cauza raporturilor duşmănoase între muncă şi capital.

In această clasă sînt capacităţi extraordinare, cărora Statele Unite le datoreşte o nemăsurată recunoştinţă. Mai e un cîmp de activitate din care se poate înalţa un Preşedinte: cîmpul întins al Instrucţiei Publice. Mulţi profesori care şi-aŭ început cariera în chip modest aŭ ajuns mai tîrziu oameni de stat de întîia mînă şi au fost trimişi să reprezinte Statele Unite în marile capitale din Europa. Autorul indică chiar pe *Woodrow Wilson*, profesor universitar din Virginia, ca cel mai potrivit pentru a fi ales Preşedinte.

International Journal of Ethics. (London, April).—Dl *Dickinson S. Miller*, în „*Matthew Arnold asupra „Puterilor Vieţii*" examinează de aproape sistemul etic al unuia din cei mai cu reputaţie filozofi ai veacului al nouăsprezecelea. Oamenii samănă mult mai mult în firea lor de cît în părerea ce aŭ asupra firii lor, ei sînt mai dispuşi să cadă de acord asupra principiilor secundare.—*vera illa et media axiomata*,—decît asupra celor principale: Fericirea e un scop prea complex, ea nu poate fi atinsă decît prin mijlocirea realizării multor scopuri intermediare în privinţa cărora adeseori oamenii, care admit deosebite scopuri finale, se împacă. Autorul nu admite aforismul că „Etica n-are nimic de spus asupra ceea ce trebue să facem". El e de părerea lui Matthew Arnold, că Etica trebue să se ocupe cu principiile intermediare —*media axiomata*. După Matthew Arnold dezvoltarea omului—care are vitalitate şi putere de expansiune—cere desfăşurarea a patru puteri. Puterea de a se conduce, de a cunoaşte, a vieţii sociale şi obiceiurilor, a frumuseţii. Ebreii s-aŭ distins în morală; Grecii în celelalte trei puteri. In timpurile moderne Italia excelează în „frumos"; Germania în „cunoştinţi"; Franţa în „instinctul vieţii sociale şi manierelor". Omul ca să ajungă complect trebue să desfăşure toate aceste patru puteri. Matthew Arnold are o părere, care are încă adversari, în privinţa rolului poeziei şi a literaturii în general: „Funcţia poeziei este de a critica viaţa, de a arăta lucrurile în aşa lumină încît să putem observa adevărata lor valoare". Poezia numai pentru frumos, el o despreţueşte. Aceeaşi convingere are în privinţa literaturii în genere. Autorul împărtăşeşte părerile lui Matthew Arnold dezvoltate în sistemul lui de Etică, găseşte însă lipsuri în ce priveşte natura şi numărul puterilor care fac pe om să ajungă la dezvoltare complectă. Pe lîngă cele patru puteri admise de Matthew Arnold autorul admite încă: puterea vieţii fizice şi a simţurilor, puterea sentimentelor şi puterea religiei. Etica trebue să considere toate aceste puteri, pentru că ea e datoare să răspundă întrebării cum trebue să trăim.

Notă. *Ingrămădirea de material ne-a silit, cu toate că şi acest număr trece cu mult peste cadrul ce ni l'am propus—aproximativ 150 pagini—să lăsăm la o parte recenziile mai multor reviste. Acelaş lucru ne-a făcut să dăm o întindere mai mică, decît de obiceiu, şi „Mişcării intelectuale în străinătate".*

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Giuseppe Fancinlli. *La Coscienza estetica.* Fratelli Bocca, editori, Torino, 1906.

Autorul şi-a propus în acest volum de a da o psihologie generală a aceluĭ aspect al conştiinţiĭ omeneştĭ, în care ea represintă realitatea nu pentru a o *cunoaşte* nicĭ pentru *a voi* ci numaĭ a o *representa*. El consideră acest aspect ca un raport între sufletul omenesc şi toate acele obiecte cuprinse sub numele generic de artă la care raport autorul crede că se poate reduce şi frumuseţa naturală şi cea morală.

Dr. Paul Weisengrün. *Der neue Kurs in der Philosophie*, eine Revision des Kritizismus. Wiener Verlag. Wien und Leipzig 1905. Autorul arată că dela o inoire şi o complectare a teorieĭ cunoştinţeĭ Kantiane, s-ar putea spera o renaştere a Filosofieĭ.

G.-H. Luquet. *Idées générales de psychologie*; Alcan, 5 fr.

ISTORIE

Emil Horn, *François Rackoci, prince de Transylvanie* (1676—1735). Paris, Perrin, 1906, VIII, 4386 p. in —18, portret; preţul 5 leĭ.

Francisc Rackoczi nu era în fond niciun om de stat, niciun om de arme. D. Horn a ştiut să ni dee un tabloŭ plăcut de întimplările aceste existenţĭ quasi-romanescă.

Vico Mantegazza. *Il Marocco e l'Europa* a proposito della Conferenza di Algesiras. Milano, Treves, 1905.

Autorul a ştiut să contopească cu artă fructul observăreĭ directe cu expunerea ştiinţifică a eruditului, care cunoaşte adinc toată literatura subiectului. Multele ilustraţiĭ şi diferitele documente diplomatice de mare interes, fac această relaţie de voiaj o monografie de mare valoare.

Max Th. S. Beerman. *Hinter den Kulissen des mandschurichen Krieges* Lose Blätter aus dem Tagebuche eines kriegskorrespondenten. Berlin. Fr. A. Schwetschke & Sohn. Autorul a stat un an întreg în Manciuria ca corespondent de războiŭ şi mulţămită cunoştinţeĭ limbeĭ şi obiceiurilor ruseşti, a reuşit să pătrundă aşa de bine îndărătul culiselor, în cît tot timpul a prezis, fără să se înşele, toate înfringerile Ruşilor.

T. Comyn. *The Turk in the Balkans.* Platt (Rivers).

Cuprinde observaţiile adunate după o şedere de doĭ anĭ şi jumătate în Turcia, asupra actualelor experienţe din Macedonia.

Miss Eager. *Six Years at the Russian court* (Hurst and Blackett) 6 s.

O interesantă povestire a fosteĭ guvernante a ficelor ţaruluĭ. Este publicată cu învoirea Ţarineĭ, care observă că faţă cu atîtea neadevărurĭ publicate, este binevenită o povestire complect adevărată.

SOCIOLOGIE

Fausto Squillace. *Dizionario di sociologia.* — Palermo, Remo Sandron editore, 1906. Acest scurt manual, în care sînt condensate un mare număr de cunoştinţĭ, în puţine pagine şi într'o formă foarte limpede, reprezintă un *vade mecum*, pentru ceĭ ce vor să se ocupe cu sociologia. Autoriĭ specialiştĭ nu pot da explicarea terminilor întrebuinţaţĭ de eĭ nicĭ a doctrinelor la care adesea fac alusie; în acest manual se dă şi unele şi altele astfel că se uşurează mult întăia cultură generală sociologică.

James D. Clayson. *Les cent et un moyen de faire fortune*, trad. de l'anglais; Librairie universelle, 3 fr. 50.

Comte L. Tolstoi. *Une seule chose est nécessaire*; Librairie universelle, 3 fr. 50.

ISTORIE LITERARA. BIOGRAFIE

Francesco Picco.—*Salotti francesi e poesia italiana nel seicento.* Torino, Striglio, 1905.

O preţioasă contribuţie la istoria relaţiilor literare dintre Italia şi Francia.

Two. *Home Life of Herbert Spencer.* (Arrowsmith).

O descriere a vieţiĭ intime a marelui filozof; scriitoriĭ ce se ascund sub psedonimul unuĭ număr, sînt doamnele împreună cu care a vieţuit Spencer în ultimiĭ anĭ aĭ vieţiĭ sale.

FILOLOGIE

Herman Hirt. *Die Indogermanen*, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. Erster Band, mit 47 Abbildungen im Text.—Strasburg, Trübner, 1905, preţul 9 Mk.

Autorul începe prin consideraţiĭ generale asupra limbilor, transformărilor şi relaţiilor lor cu rasele. Trece apoĭ în revistă populaţiile pe carĭ Indo-Europeniĭ le-aŭ înlocuit pe domeniul stăpînit astăzĭ de eĭ: Iberĭ, locuitoriĭ primitivĭ aĭ Anglieĭ, Ligurĭ, Etruscĭ, popoarele ante-elenice ale Grecieĭ şi ale Asieĭ Micĭ, printre carĭ numaĭ Licieniĭ par a fi Indo-Europenĭ, în fine Fineţiĭ. Trece apoĭ la Indo-Europeniĭ adevăraţĭ, îĭ stabileşte gradele de înrudire şi-ĭ studiază în ordinea următoare: Indo-Eranienĭ cu Oseţĭ şi Sciţĭ, Balto-Slavĭ, Tracĭ şi Frigienĭ, Armenĭ, Albaneţĭ, Elenĭ, Macedonenĭ, Ilirienĭ (Veneţĭ, Iapigĭ, Mesapienĭ), Italioţĭ, Celţĭ, Germanĭ.

In ce priveşte patria primitivă a Indo-Europenilor, autorul crede că ea trebue căutată în regiunea muntoasă şi păduroasă a Europeĭ mijlociĭ.

Partea a doŭa a cărţiĭ descrie, după descoperirile arheologice cele maĭ noŭă, condiţiile economice ale Indo-Europenilor şi în general ale vechilor locuitorĭ aĭ Europeĭ.

F. Brunot. *Le Réforme de l'orthographe.* Paris, Colin, 1905.

Se vor ceti cu plăcere aceste paginĭ pline de ştiinţă, unde se pune în relief încă o dată perfecta incoerenţă a ortografieĭ franceze.

FOLK-LORE

Paul Sebillot, *Le Folk-Lore de France.* T. II. *La mer et les eaux douces.* Paris, Librairie Orientale et américaine, 1905.

Acest de al doilea volum din preţioasa culegere de credinţĭ şi superstiţiĭ populare franceze a d-luĭ P. Sebillot cuprinde: marea şi apele dulcĭ. Se studiază suprafaţa şi fundul măriĭ, revărsările măriĭ (studiŭ aprofundat asupra tradiţiilor relative la submersiunea oraşuluĭ Is), insulele şi stîncile în mare, malurile măriĭ, grotele marine, margina apeĭ, corăbiile legendare, practice şi urme de cult, apoĭ fîntînele, puterea fîntînilor, puţurile, rîurile, apele moarte.

Alessandro d'Ancona. *La poe-*

sia popolare italiana. Livorno, Raffaelo Giusti, 1906.

Este un volum foarte important, compus dintr-o serie de studiĭ răzleţe privitoare la poezia populară in Italia şi în afară de Italia.

LITERATURĂ

Georg Speck. *George. Roman in zwei Büchern*. Stuttgart und Leipzig 1906. Deutsche Verlags-Anstalt. Gebunden m. 4.50.

Autorul posedă o individualitate artistică de o mare putere care nu se îngrijeşte de aplausele mulţimiĭ, ci merge netulburat pe propriile sale căĭ; e un realist care zugrăveşte cu multă exactitate partea tulbure şi întunecată a vieţiĭ. „Georg" pare să fie în parte un roman autobiografic; se povesteşte soarta unuĭ tînăr legător de cărţĭ care reuşeşte prin sine însuşĭ să se cultive, care are de suferit mult din pricina mediului în care trăeşte şi care printr'o nenorocită iubire pentru femeea altuia, e împins la o moarte timpurie.

Georg Hirschfeld. *Der verschlossene Garten*. Novellen. Stuttgart und Leipzig 1906. Deutsche Verlags-Anstalt. Geb. M. 3. Hirschfeld este un poet cu un suflet bogat şi viŭ; totdeauna surprinde prin multiralitatea individualităţiĭ sale, prin varietatea subiectelor sale; el ştie nu numaĭ să zugrăvească, dar să şi facă să vibreze diferitele coarde ale sufletuluĭ nostru. Subiect tragic are novela al căruĭ titlu s-a dat volumuluĭ întreg, precum şi nuvela „Tigrul" a căreĭ acţiune se petrece în India. Apoĭ schiţe din viaţa de oraş ca „Sara de Noembre" şi „Crăciunul între străinĭ" etc.

Alfred Austin. *The Door of Humility* (Macmillan). E o poemă pe jumătate alegorică, pe jumătate autobiografică; autorul este poetul laureat al curţiĭ.

M. Prevost. *Chonchette*, roman, A. Fayard, 3 fr. 95.

M. Vovtchok. *Popes et Popesses*, roman, A. Michel, 3. fr. 50.

VOIAJ

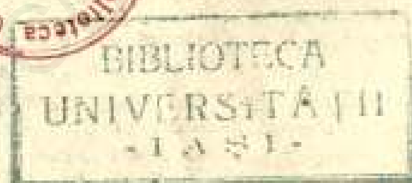
Bronsart v. Schellendorff, Major. *Sechs Monate beim japanischen Feldheer*. Mit 146 Abbildungen un 2 Karten. Berlin, C. S. Mittler & Sohn 1906.

Autorul a stat, ca însoţitor al prinţului Carol de Hohenzollern, de la Oct. 1904 pînă la April 1905, pe lîngă armata japoneză. De sigur ceea ce a aflat în mod confidenţial asupra marelor operaţiĭ militare, nu a putut să publice, ne povesteşte însă impresiile sale, ne arată viaţa de lagăr a ofiţerilor şi soldaţilor japoneji.

Paul Adam: *Vues d'Amérique*, Ollendorf, 3 fr. 50.

P. Lancrenon: *De la Mer bleue au Mont Blanc*; Plon, 5. fr.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la *recenzii*)

Elena Bacalogiu, *In luptă*, roman psicologic I,—Librăria Socec, Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei 50 bani.

Eugen Lovinescu. *Paşi pe Nisip...* I,—Librăria Naţională, Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei.

Eugen Lovinescu, *De peste Prag*, dramă în trei acte,—Librăria Naţională, Bucureşti, 1906. Preţul 1 leu.

Sub-locot. Vulovici, *Vitejeşti*, versuri, Samitca, Craiova, 1906. Preţul 2 lei.

George Cair, *Ca Fulgu la vânt...*, Nuvele şi Schiţe,—Instit. de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti 1906. Preţul 3 lei.

Titu Lapteş. *Freamăt*, Tipografia H. Goldner Iaşi 1906. Preţul 1 leu 50 bani.

G. Bucurescu, *Povestea Regatului*. Poeme din Cartea Patriei 106—1906,—Instit. de Arte Grafice Carol Göbl Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei.

Al. St. Vernescu, *Boheme*, Poezii,—Tiparul Lumina, Ploeşti. Preţul 2 lei.

Emanuel Părăianu, *Cartea Săteanului*, Nuvele,—Editura N. D. Miloşescu Târgu-Jiu, 1904. Preţul 1 leu.

Dr. N. Lapteş, *Satul „Viitorului"*, Piesă în 4 acte,—Tipo-Litografia „Moldova" Galaţi, 1906. Preţul 50 bani.

Isidor Ieşanu, *Puterea Credinţei şi operaţiunea ei Magică*, Tipografia Ciurcu şi Comp. Brassó, 1905. Preţul 5 coroane.

Prof. Dr. G. Marinescu. *Progresele şi Tendinţele Medicinei Moderne*, discurs de recepţiune la Academie, cu răspuns de Prof. Dr. V. Babeş,—Instit. de Arte Grafice Bucureşti, 1906. Preţul 40 bani.

Gab. Gr. Baleanu, *Fonetica Limbei Române*, aşezată pe baze fiziologice,—Tipografia H. Goldner Iaşi, 1906. Preţul 1 leu.

Const. Teodorescu. *Două cuvântări către Invăţători*.—Tipografia „Lumina" Roman, 1906.

Dr. I. Gherghel. *Principiul de Naţionalitate*. Conferinţă.—Librăria Socec şi Comp., Craiova. 1905. Preţul 60 bani.

Cibianu. *Interesele României în viitoarele tratative Comerciale cu Austro-Ungaria*,—Stabilimentul de Arte Grafice „Clemenţa" Bucureşti, 1906.

A. Procopianu Procopovici, *Ciganţii Regnului Vegetal*, Editura Autorului, Institutul Botanic Cotroceni. Preţul 75 bani.

Gr. Procopiu, *Impromutul Comunal*,—Editura Liberalului—Vâlcean, R.-Vâlcea. 1906.

Traian Demetrescu, revista comemorativă, sub îngrijirea d-lor: George Mil. Demetrescu şi Const. S. Stoenescu. 1906, Aprilie 20. Tip. Fulgerul Craiova. Preţul 1 leu.

Căpitanul Alexandru Sturdza. *Corespondenţa Militară*, Regule elementare. Bucureşti, Göbl, 1906. Preţul 2 lei 50 bani

Valeriu Surdu. Bibliotecar. *Istoricul Bibliotecei Publice „Urechia"* din Galaţi,—Stabilimentul Grafic Albert Baer, Bucureşti. 1906.

Sfîrşitul Volumului I

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAŞI

Pentru Autori

Autorii, cari doresc ca manuscrisele nepublicate să le fie înapoiate, sînt rugaţi a le însoţi de mărcile postale necesare.

De asemenea rugăm ca, odată cu trimiterea manuscrisului, să ni se comunice şi onorarul dorit. In cazul contrar onorarul se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu, strada Romînă, 4, Iaşi.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, înserare de anunciuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez, strada Manolescu, 2, Iaşi.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească*, sînt rugate să înştiinţeze administraţia prin o carta poştala.

Prețul 1 leu 50 bani

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—Iași